Digitized by Google

B 5
5
650
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII

OPERA,

QUÆ SUPERSUNT,

Obſcuriorum locorum interpretationibus, & ſelectis adnotationibus illuſtrata.

Cum Supplementis in poſtremos libros ex recenſione

ARN. DRAKENBORKII.

EDITIO POSTREMA

In ſex Tomos diſtributa:

Quæ quid præterea contineat, indicat ſequens pagina & Epiſtola.

TOMUS I.

PATAVII, Typis Seminarii. MDCCLXVI.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

Digitized by Google

B°-5.5.650

Digitized by Google

INDEX EORUM

Quæ præter Interpretationes, Adnotationes, & in poſtremos Libros ſupplementa, hac editione continentur.

ΠΕριοχαί, ſive argumenta in ſingula capita.

Variæ lectiones, & Sectio Capitum Tranſalpina in Margine: quæ capita nos in adnotationibus ſectionem noſtram ſecuti numeros appellamus.

XVII. priores Numeri, ſive capita lib. XXXIII.

Epitome in CXL. libros.

Index rerum fideliſſimus & locupletiſſimus.

Index Deſcriptionum, quæ apud T. Livium habentur.

Index legum, quæ in T. Livii Hiſtoria & epitome continentur.

Tabula omnium Magiſtratuum P. Rom. eorumque Miniſtrorum, quorum paſſim mentio eſt apud T. Livium, & alios Scriptores.

Tabula omnium Sacerdotiorum, quorum nomina tum ex Livio, tum aliunde collecta ſunt.

Exercitationes Rhetoricæ in Orationes T. Livii.

Digitized by Google

Index locorum communium ex quibus Orationum argumenta deſumpta ſunt.
Index Affectuum, qui juxta Ariſtotelis præcepta in T. Livii Orationibus pertractantur.
Index morum, qui ex iis Orationibus erui poſſunt.
Joannis Clerici in T. Livium Animadverſiones.
T. Livii Fragmenta.
Caroli Sigonii in T. Livium Chronologia.
Alia Chronologia: anno mundi 2767 ante Chriſti nativitatem 1181. ante urbem conditam 431.
Vita T. Livii ex Gerardo Jo. Voſſio.
Vita ejuſdem ex Balthaſſare Bonifacio.
Laurentii Pignorii defenſio Liviana.
Joan. Buherius de Patavinitate Liviana.
Jac. Facciolatus de Livii Patavinitate.
Elogia Auctorum ac judicia de T. Livio.
Tabulæ Geographicæ exhibentur cuilibet.

AD

Digitized by Google

AD LECTOREM.

POST T. Livii recusa sæpius typis nostris Opera nonnullis ad eam historiam intelligendam per nostros homines suffulta præsidiis, consilium fuit nunc demum adminiculum longe majus, ac per totum opus fusum afferre, ut in interpretando Scriptore nec ipso per se facili, & multo magis injuria temporum & librariorum ignorantia passim corrupto, sin minus nihil difficultatis, certe minimum supereſſet. quamquam vero ea cura præcipua fuit, ut omnia studiosis Adolescentibus planiora faceremus, tamen omnes etiam nervos intendimus, ut brevitati consuleremus. quocirca ea in primis omnia prætereunda putavimus, quorum explicatio satis clara & aperta in latino nostro Lexico *est. Res Geographicas non attigimus, nisi si quid visum est notatu dignius; tum quia multum adjumenti ex ipso* Lexico *peti potest, tum quia facile parabiles libri sunt, qui eam rem unam agunt: unde rudiores cumulatissime haurire possint, quod opus habeant, interim peritiores, qui hac recocta cram-*

te

be non indigent, nullo faſtidio afficiantur. quæ obſcurum Auctorem reddunt, eaſque tenebras Adoleſcentibus offundunt, quas vix ulla ipſi per ſe valeant ratione diſpellere, hæc, qua mutata, ut Livius aperiret ipſe ſe, verborum ſtructura, qua συνωνύμῳ ſubſtituto, modo alia vocula appoſita, modo varia lectione tradita, leviſſime ſæpe ſuſtulimus; nec opus fuit longis interpretationibus pagellas referciri, quæ ut ab otioſo interprete prodeunt, ita otioſum lectorem deſiderant. Non ſemper tamen nobis licuit unam aut alteram vocem addere, laborantibus quidem eſſe brevibus, obſcuris tamen eſſe nolentibus. Multa pertinent ad Romanorum ritus moreſque; non pauca valde corrupta locum dant divinationi; nec deſunt quæ cum ipſa Hiſtoria parum, aut nihil cohærere videantur. In his & aliis, quæ longiorem explicationem poſtulabant, ita nos geſſimus, ut id modo quam pauciſſimis complecteremur; quod ſatis eſſet ad locum qui præ manibus erat explanandum, & ubi pauca non ſatis erant, indicaremus fontes, unde erui copioſa eruditio poteſt. Non his continetur labor noſter, ſed fortaſſe longe maximus fuit in rerum indice adornando,

do , quem ut plurimis rebus auximus ; ita ab innumeris erroribus vindicavimus : ut vere dicturi ſimus nos Augię ſtabulum repurgaſſe . Habet præterea editio hæc ſupplementa in libros XLI. XLIII. XLIV. XLV. ea concinnavit I. B. L. Crevierius , eaque recepit Arn. Drakenborkius , a quo , potius quam a Crevierio huc tranſtulimus , quia teſtimonia Scriptorum , unde ſupplementorum partes deſumptæ ſunt , Drakenborkius exhibet ; cum Crevierius in nupera editione Remondiniana hujuſmodi teſtimoniis prorſus careat . Et quoniam incidit ejus editionis mentio , ſatis mirari non poſſum , cur ejus Typographus ad Lectorem XVII. capita , quæ nos Superiore editione cum Livio in lucem dedimus , tanquam νόθα , & a Liviano ſcribendi genere prorſus aliena tam fidenter notaverit , & eum qui illis in capitibus Livium in Livio non deſideret , *indoctum eſſe , Latinæ Linguę imperitum , & Liviani Styli inſcium plus æquo animoſe pronuntiaverit : cum ignoret ipſe fortaſſe , quæ ſint hæc* 17. *capita , & cui libro adjecta fuerint . quibus fundamentis nitatur ſuſpicio hęc , mox conſtabit . Nunc id agamus ut pateat , num jure ac merito ex Liviano*

penu

penu deprompta esse judicaverimus. Dan. Georg. Morhofius, Ant. Querengius, Casp. Lusignanus, Franc. Bartholinus, Jo. Fred. Gronovius, Arn. Drakenborkius, aliique satis emunctæ naris viri in eo fragmento genuinum Livii fœtum agnoscunt. Anno 1616. Romæ, Venetiis, & Parisiis; & 1617. Paderbornæ; sequentibus autem subinde annis pluribus in locis acerrimi judicii & exquisitæ doctrinæ viri ea capita vulgarunt tanquam vere Liviana. quid Crevierius? a quo illustratum T. Livium nobis offerre (quam rite rectequeviderint alii) sibi videtur ille Typographus. In sua præfatione hæc habet: anno MDCXV. I. Horrion Societatis Jesu Sacerdos Bambergæ, dum singulos Bibliothecæ publicæ codices excutit, incidit in membranas, quæ complures T. Livii libros, in his partem priorem tertii, & trigesimi adhuc desideratam servabant, quem duobus post annis Paderbornæ vulgavit. *Hæc inquam Crevierius tradit, ubi commemorat, quo quæque tempore innotuere Liviani operis quæ supersunt partes, non νόθα, sed genuinæ partes. Hæc nuperus Censor legit, relegit, edendoque probavit. Nusquam enim, quod* atti-

attinet ad eas partes, de quibus Crevierius loquitur, dubitationis ſuæ de Livii ſtylo ſignificationem dedit. Non leve eſt hoc ſuſpicionis noſtræ argumentum, eum ignorare adhuc quæ ſint hæc 17. *capita a nobis addita. ſunt vero, ne ignoret in poſterum, ea quæ lib.* 33. *priore parte continentur, quam Paderbornæ Horrion primus in apricum protulit, teſte, poſt alios, ipſo Remondiniano Typographo. Si quod autem veſtigium apparet eorum quæ tanquam vöde notaverit, illud eſt ad initium lib.* 41.; *ubi ait ſe illa ſupplementa* Livii eſſe non arbitrari. *At hæc ſupplementa Superiore editione non dedimus. modo damus tanquam ab ipſo Crevierio, ut antea diximus, concinnata ad ſeriem hiſtoriæ percipiendam. Quid eſt hoc quod ait ſe ea* Livii eſſe non arbitrari? *An qui Crevierium edidit, ignorat eorum auctorem eſſe Crevierium? An vero hæc ſeptemdecim, de quibus loquimur, capita inter ea ſupplementa latere putat? certe Dec.* 5. *l.* 1. *c.* 1. *p.* 1. *ad calcem ita Lectorem monet.* De hiſce ſupplementis vid. Præfationem noſtram: *in præfatione quidem Crevierii quam dedit iſte Typographus de ſupplementis, ne verbum quidem. Ne*

Gen-

Cenſor quidem in præfatione ſua ullam ſupplementorum mentionem facit, niſi ad ea referat hæc 17. *capita, quæ ex Livii officina prodiiſſe perſuadere ſibi non poteſt. Id eum credidiſſe confirmant Ger. Jo. Voſſii de Hiſtoricis Lat. l.* 1. *c.* 19. *verba, quæ fideliter e veſtigio refert.* At qui nuper, inquit, tanquam Livii genuinam lib. 43. partem majorem e veteri, ut ait, bibliotheca, primus juris publici fecit, næ ille fucum fecit auritis midis, non illis quibus corculis eſſe datum eſt, qui norunt quid æra lupinis diſtent. *Hoc Voſſii teſtimonio ductus Remondinianus Cenſor putavit (quid enim potius conjectandum eſt?) hæc* 17. *capita inter l.* 43. *ſupplementa deliteſcere. Hic Voſſius quidem peccavit leviter. Cum enim Bartholomæus Zannettus anno* 1616. *Romæ ediderit librum tantum* 33. *cum prioribus* 17. *capitibus, quæ antea deſiderabantur, in fronte & per omnes paginas (ut obſervat Fabricius in Bibliotheca Lat. ubi de Livio agit) per errorem inſcripſit* L. XLIII. *hinc Voſſius, quoties agit de illo fragmento, quod nos ſuperiore editione protulimus, & quod revera ad lib.* 33. *pertinet, ſemper meminit l.* 43. *Non peccat autem*

le-

Digitized by Google

leviter cenſor noſter , qui poſtquam in ea priore l. 33. parte Crevierium affirmantem illud eſſe Livii opus ſecutus eſt , Voſſii de eadem l. 33. parte judicium in 43. transfert , noſque 17. νόθα capita lib. 43. adfuiſſe arbitratur . Ut ut res ſit , inquiet aliquis , Voſſius tamen 17. capita Superiore veſtra editione publici juris facta damnat . Ita ſane . Verum noſter hic Cenſor , cui ita teretes aures ſunt , ut in l. 43. Livium in Livio deſideret , ea quid nobis objiciat inſcius cum Crevierio probat . Interim vero dum expectamus ut cenſor indicet quæ ſint hæc νόθα 17. capita a nobis libro 43. aſſuta , a Voſſii liceat cum tot tantiſque viris , quos antea nominavimus , ſententia recedere , qui , teſte Gronovio , Frederico inquam Gronovio , magno , ut vulgo optimo jure dicitur ; Livii ſoſpitatore , ad illud Livii fragmentum quod ſpectat , humani aliquid paſſus eſt . In ſimilibus enim , ait in præf. editionis , anni 1665. deprehenſa fraus efficit , ut nondum bene perpenſis etiam veris boni diffidant . Et quidem Voſſium non bene perpendiſſe , ſed præpropere judicaſſe , conjici ex eo poteſt , quod non animadvertit , utrum ea 17. ca-

Digitized by Google

pita ad lib. 43. an 33. pertineant. Satis videmur vindicasse diligentiam nostram ab aliorum censura. Cæterum nos ii sumus, quos errata fateri minime pudet, gratique essemus iis quicunque ab erroribus nos revocarent; quippe errorum admoneri in beneficii loco ponimus. Si eadem sententia Remondiniani quoque Typographi animo insideret, utile esse errata cognoscere, honestum fateri, amice moneremus quæ & quanta (ut omittam alia, quæ nostræ cum essent pro suis venditat) in hac Livii editione peccarit. Sed offensionis periculum veriti, ea omnia missa facimus, de hoc potius solliciti, ne ipsi incidamus in vitia, quam ut eos, qui inciderint, arguamus. Hac porro erroris fugiendi cupiditate ducti, ab Typographi Remondiniani exemplo cum in aliis, tum præcipue in Joannis Clerici animadversionibus edendis valde discessimus. Is enim ita illas vulgavit, ut præter Decadem primam perturbato librorum, & non raro capitum etiam ordine nihil suo loco posuerit. Has vero quanquam supervacaneas alicubi (quia in adnotationibus nostris non omnino jejuni fuimus) fortasse quispiam judicaverit; tamen ideo apponimus, ut hinc

etiam

Digitized by Google

etiam facilius intelligas, nos eo ſpectare, ut qua noſtris, qua alienis auxiliis, ex vetere noſtrorum hominum inſtituto planiorem in dies ſtudioſis Adoleſcentibus viam muniamus, & eruditarum rerum intelligentiæ inſtructiores efficiamus. Hac de cauſa res alias cognitione digniſſimas attulimus, quarum te paulo ante poſitus index monet. Labores noſtros, niſi ipſi ſe tibi commendant, per nos commendatos nolumus. In his, ſi quid humana parum cavit natura, parati ſumus, ubi rectè monueris, libenti animo fateri, ubi perperam objeceris, ſine pertinaciæ defendere.

NOI

Digitized by Google

NOI RIFORMATORI

dello Studio di Padova.

CONcediamo Licenza a *Gio: Manfrè Stampatore di Venezia*, di poter riſtampare il Libro intitolato: *T. Livij Opera quę ſuperſunt* &c. Tomi VI. &c. oſſervando gli ordini ſoliti in materia di Stampe, e preſentando le Copie alle pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 18. Luglio 1767.

(Sebaſtian Juſtinian Rifor.

(Andrea Tron Cav. Rifor.

(Girolamo Grimani Rifor.

Regiſtrato in Libro a Carte 321. al Num. 2182.

Davidde Marcheſini Segr.

T. LIVII PATAVINI Hiſtoriarum ab Urbe condita LIBER PRIMUS.

PROŒMIUM.

Præfatur auctor, quæ ad univerſam Hiſtoriam pertinent: cur geſta populi Rom. ipſe perſcribat, licet id alii multi, & nobiles ſcriptores fecerint: quam difficilis res ſit operis, tum ob vetera, quæ alte repetenda, tum ob nova, quæ magna: de fabuloſis quale debeat eſſe judicium: quæ profuerint legentibus attente obſervata: quanti in utramque partem exempli ſit Rom. Reſp.

FActurus (1) ne operæ pretium ſim, ſi a primordio urbis res populi Romani perſcripſerim, nec ſatis ſcio; nec, ſi ſciam, dicere auſim: quippe qui cum veterem, tum vulgatam eſſe rem videam, dum novi ſemper ſcriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos ſe, aut ſcribendi arte rudem vetuſtatem ſuperaturos credunt. Utcunque erit, juvabit tamen rerum geſtarum memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & me ipſum conſuluiſſe. Et ſi in tanta ſcriptorum turba mea fama in obſcuro ſit; nobilitate, ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me conſoler. Res eſt præterea & im-

(1) *Quinct. l. 9. c. 4.* T. Livius hexametri exordio cœpit. *plurima ſimilia exempla ex omnis ævi ſcriptoribus collecta reperies a Barthio l. 4. adv. c. 13. l. 41. c. 22. a Burmanno etiam ad Quinct. locum laudatum; & a Muretο ad Cic. orat. 2. Catil. c. 1.*

menſi operis, ut quæ (1) ſupra ſeptingenteſimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initiis eo creverit, ut jam magnitudine laboret ſua: & legentium pleriſque haud dubito, quin primæ origines, proximaque originibus, minus præbitura voluptatis ſint, feſtinantibus ad hæc nova, quibus jam pridem prævalentis populi vires ſe ipſæ conficiunt. Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, ut me a conſpectu malorum, quæ noſtra tot per annos vidit ætas, tantiſper certe, dum priſca illa tota mente repeto, avertam, omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, etſi non flectere a vero, ſolicitum tamen efficere poſſit. Quæ ante (2) conditam, condendamve urbem, poeticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, ut (3) miſcendo humana divinis, primordia urbium auguſtiora faciat. Et ſi cui populo licere oportet conſecrare origines ſuas, & ad deos referre auctores: ea belli gloria eſt populo Romano, ut cum ſuum, conditoriſque ſui parentem Martem potiſſimum ferat; tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc, & his ſimilia, utcunque animadverſa aut æſtimata erunt, haud equidem in magno ponam diſcrimine. Ad illa mihi pro ſe quiſque acriter intendat animum: quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibuſque artibus, domi, militiæque, & partum & auctum imperium ſit: labente deinde paulatim diſciplina, velut (4) deſidentes primo mores

---

(1) *ab anno 25. ſupra 700. repetitur hæc hiſtoria.*

(2) τὴ condita *videtur referri ad Romulum & Remum, paulo antequam conderetur.* τὴ condenda *ad Reges Albanos, & remotiora tempora.*

(3) *omiſſis aliis, Athenæ Neptuni cum Minerva contentionem jactant, Thebæ Cadmi cum Martis filia conjugium.*

(4) *an ducta ab ædibus metaphora? quæ primo deſident: h. e. leni motu in ſemet deprimuntur, de-*

res ſequatur animo: deinde ut magis, magiſque lapſi ſint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia noſtra, nec remedia pati poſſumus, perventum eſt. Hoc illud eſt præcipue in cognitione rerum ſalubre ac frugiferum: omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri, unde tibi tuæque Reipub. quod imitere capias: unde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negotii ſuſcepti fallit, aut nulla unquam reſpublica nec major, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam ſero avaritia, luxuriaque immigraverint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati, ac parſimoniæ honos fuerit: adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper divitiæ avaritiam, & abundantes voluptates deſiderium per luxum, atque libidinem pereundi, perdendique omnia invexere. Sed querelæ, ne tum quidem gratæ futuræ, cum forſitan neceſſariæ erunt, ab initio certe tantæ ordiendæ rei abſint: cum bonis potius ominibus, votiſque, ac precationibus deorum dearumque, ſi ut poetis, nobis quoque mos eſſet, libentius inciperemus, ut orſis tanti operis ſucceſſus proſperos darent.

CAPUT I.

Æneas, Troja capta, in Italiam claſſe defertur. Pace primum Latino Regi jungitur, deinde etiam affinitate, accepta in matrimonium Lavinia, ab cujus nomine conditum oppidum Lavinium appellat. Turnus, cui pacta ante Lavinia fuerat, Æneæ, Latinoque bellum infert.

JAm primum omnium ſatis conſtat, Troja (1) capta, in cæteros ſævitum eſſe Trojanos; duo-

inde labuntur, poſtremo præcipites ruunt. τὸ *autem* velut *mitiorem reddit metaphoram.*

(1) *Circa annum a mundi exordio* 2819. *ante primam Olympiadem* 407. *ante Romam Conditam* 431. *ante Chriſtum natum* 1183.

bus, Æneа, Antenoreque, & vetuſti jure hoſpitii, & quia pacis, reddendæque Helenæ ſemper auctores fuerant, omne jus belli Achivos (1) abſtinuiſſe. Caſibus deinde variis Antenorem cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes, & ducem, rege (2) Pylæmene ad Trojam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimum maris Adriatici ſinum: Euganeiſque, qui inter mare, alpeſque incolebant, pulſis, Henetos, Trojanoſque eas tenuiſſe terras: & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troja vocatur; pagoque inde Trojano nomen eſt, gens univerſa Veneti appellati. Æneam ab ſimili clade domo profugum, ſed ad majora rerum initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam veniſſe: inde in Siciliam, quærentem ſedes, delatum: ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe: Troja & huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Trojani, ut quibus ab immenſo prope errore nihil præter arma, & naves ſupereſſet, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex, Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum armati ex urbe, atque agris concurrunt. Duplex exinde fama eſt: alii prælio victum Latinum, pacem cum Æneа, deinde affinitatem junxiſſe, tradunt: alii, cum inſtructæ acies conſtitiſſent, priuſquam ſigna canerent, proceſſiſſe Latinum inter primores, ducemque advenarum evocaſſe ad colloquium: percontatum deinde, qui mortales eſſent? unde, aut quo caſu profecti domo? quidve quærentes in agrum Laurentem exiſſent? poſtquam audierit multitudinem Trojanos eſſe; ducem Æneam, filium Anchiſæ, & Veneris; cremata patria, & domo profugos, ſedem, condendæque urbi lo-

(1) *perperam Servius ad Æneid. l. 1. v. 242. hæc ait:* Antenor, & Æneas teſte Livio patriam prodidiſſe dicuntur. *expende duas hic allatas a Livio cauſas, cur Achivi in Antenorem, & Æneam jure belli uſi non fuerint.*

(2) *optima lectio, non* Philomene. *Pylæmenes enim Paphlagonum dux a Menelao occiditur. Hom. Il. 5. 276.*

Digitized by Google

locum quærere ; & nobilitatem admiratum gentis , virique , & animum vel bello , vel paci paratum , dextera data , fidem futuræ amicitiæ ſanxiſſe . Inde fœdus ictum inter duces , inter exercitus ſalutationem factam . Æneam apud Latinum fuiſſe in hoſpitio : ibi Latinum apud penates deos domeſticum publico adjunxiſſe fœdus , filia Æneæ in matrimonium data : ea res utique Trojanis ſpem affirmat tandem ſtabili certaque ſede finiendi erroris . Oppidum condunt . Æneas ab nomine uxoris Lavinium appellat : brevi ſtirps quoque virilis ex novo matrimonio fuit , cui Aſcanium parentes dixere nomen . Bello deinde Aborigines , Trojanique ſimul petiti . Turnus rex Rutulorum , cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat , prælatum ſibi advenam ægre patiens , ſimul Æneæ Latinoque bellum intulerat . Neutra acies læta ex eo certamine abiit : victi Rutuli : victores Aborigines , Trojanique ducem Latinum amiſere . 2.

CAPUT II.

Turnus victus ad Mezentium confugiens , novum excitat bellum . Hoc quoque proſpere peracto , moritur Æneas; cujus filius Aſcanius , relicto Lavinio, Albam condit . In ea poſt bis ſeptimam Regum ſobolem regnat Amulius , pulſo Numitore fratre , cujus filiam Rheam Silviam , ut partus ſpem adimat , Veſtæ ſacrat .

INde (1) Turnus , Rutulique diffiſi rebus , ad florentes Etruſcorum opes , Mezentiumque eorum regem confugiunt , qui Cære , opulento tum oppido imperitans , jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis , & tum nimio plus , quam ſatis tutum eſſet accolis , rem Trojanam creſcere ratus , haud gravatim ſocia arma Rutulis junxit . Æneas adverſus tanti belli terrorem ut animos Aboriginum ſibi conciliaret , ne ſub eodem jure ſolum ,

(1) *Virg. quoque eum* Turnum *vocat. ſed Aur. Victor* Herdonium .

lum, ſed etiam nomine omnes eſſent, Latinos utramque gentem appellavit: nec deinde Aborigines Trojanis ſtudio, ac fide erga regem Æneam ceſſere: fretuſque his animis coaleſcentium in dies magis duorum populorum Æneas, quanquam tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras ſolum, ſed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis ſui impleſſet: tamen, cum mœnibus bellum propulſare poſſet, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Æneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. (1) Situs eſt, (2) quemcunque eum dici jus faſque eſt, ſuper Numicium flumen. Jovem Indigetem appellant. Nondum maturus im-
3. perio Aſcanius Æneæ filius erat; tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume manſit: tantiſper tutela muliebri (tanta indoles in Lavinia erat) res Latina, & regnum avitum, paternumque puero ſtetit. Haud nihil (3) ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Aſcanius, an major quam hic, Creuſa matre, Ilio incolumi, natus, comeſque inde paternæ fugæ, quem Julum eundem Julia gens auctorem nominis ſui nuncupat. Is Aſcanius, ubicunque, & quacunque matre genitus (certe natum Ænea conſtat) abundante Lavinii multitudine, florentem jam

---

(1) *maxime proprie* ſitus, *pro* ſepultus *dicitur*. hic ſitus eſt Phaeton. *Ovid. Met. l.* 2. 327. ſcio crucem futuram mihi ſepulcrum, ibi mei majores ſunt *ſiti*. *Plaut. Mil. gl. ac.* 2. *ſc.* 4. *v.* 19. & *paſſim*. *hinc* ſiticines *dicti*, *qui apud* ſitos, *h. e. ſepultos honoris cauſa canebant*. *vide A. Gel. l.* 20. *c.* 2.

(2) *non licebat amplius eum vocari Æneam proprio nomine; nec tamen fas erat mortali divinis nominibus uti, quod Judæi ſervant in ſuo tetragrammate, quod ἀνεκφώνητον dicitur. alia quidem nomine iis qui conſecrati erant effari licebat. Sic Romulus dictus eſt* Quirinus, *Melicertes* Palæmon. *ita Æneas hic* Jovis Indigetis *nomine donatus*.

(3) *h. e. expendam, contendam, diſceptabo*.

Digitized by Google

jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, ſeu novercæ reliquit: novam ipſe aliam ſub Albano monte condidit, quæ ab ſitu porrectæ (1) in dorſo urbis Longa Alba appellata. Inter Lavinium, & Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni: tantum tamen opes creverant, maxime fuſis Etruſcis, ut ne morte quidem Æneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumque primum puerilis regni movere arma aut Mezentius, Etruſcique, aut ulli alii accolæ auſi ſint. Pax ita convenerat, ut Etruſcis, Latiniſque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis eſſet. Silvius deinde regnat Aſcanii filius, caſu quodam in ſilvis natus: is Æneam Silvium creat: is deinde Latinum Silvium: ab eo coloniæ aliquot deductæ, Priſci Latini appellati: manſit * Silvius poſtea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atis, Ati Capis, Capi Capetus, Capeto Tiberius, qui in trajectu Albulæ amnis ſubmerſus, celebre ad poſteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberii filius, poſt Agrippam Romulus Silvius a patre accepto imperio regnat. Aventino, fulmine ipſe ictus, regnum per manus tradidit: is ſepultus in eo colle, qui nunc eſt pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem, atque Amulium procreat: Numitori, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Silviæ gentis legat: plus tam vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis: pulſo fratre, Amulius regnat: addit ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilem interimit; fratris filiæ Rheæ Silviæ per ſpeciem honoris, cum Veſtalem eam legiſſet, perpetua virginitate ſpem partus adimit.

* al Silviis.

(1) *dorſum urbis, erat pars, quæ reſpiciebat Albanum montem.*

Digitized by Google

CAPUT III.

Rhea Silvia a Marte compreſſa Romulum, & Remum edit. In profluentem Amulii imperio abjecti non extinguuntur. Inventi a regis paſtore educantur. Statim adulta ætate, Amulio obtruncato, Avum in regno reponunt. Ipſi novam Urbem condunt. Mox, dubium an juſſu fratris, Remus interficitur.

4. SEd debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo urbis, maximique (1) ſecundum deorum opes imperii principium. Vi compreſſa Veſtalis, cum geminum partum edidiſſet, (ſeu ita rata, ſeu quia deus auctor culpæ honeſtior erat) Martem incertæ ſtirpis patrem nuncupat. Sed nec dii, nec homines aut ipſam, aut ſtirpem a crudelitate regia vindicant: ſacerdos vincta in cuſtodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti jubet. Sorte quadam divinitus ſuper ripas Tiberis effuſus lenibus ſtagnis, nec adiri uſquam ad (2) juſti curſum poterat amnis, & poſſe quamvis languida mergi aqua infantes, ſpem ferentibus dabat. Ita velut defuncti regis imperio, in proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis eſt (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. Vaſtæ tum in iis locis ſolitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alveum, quo expoſiti erant pueri, tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet (3) lupam ſitientem ex montibus, qui circa ſunt, ad puerilem vagitum curſum flexiſſe: eam ſummiſſas infantibus adeo mitem præbuiſſe mammas, ut lingua lambentem pueros magiſter regii pecoris invenerit (Fauſtulo fuiſſe nomen ferunt) ab eo ad ſtabula (4) Larentiæ uxori educandos datos. Sunt qui Larentiam vulgato corpore

---

(1) *Exceptâ Deorum potentia.*
(2) *ordo eſt:* nec Tiberis poterat uſquam adiri ad curſum amnis juſti: *h. e. veri, intra ripas.*
(3) *Ejus Lupæ ſtatua in templo Romuli viſebatur.*
(4) *in Ejus honorem inſtitutæ videntur feriæ Jovis, dictæ* Laurentalia, *ab Ov. faſt. l. 3. v. 55. & ſeqq.*

pore lupam inter paſtores vocatam putent : inde locum fabulæ, ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primum adolevit ætas, nec in ſtabulis, nec ad pecora ſegnes, venando peragrare ſaltus : hinc robore corporibus, animiſque ſumpto, jam non feras tantum ſubſiſtere, ſed in latrones præda onuſtos impetum facere, paſtoribuſque rapta dividere : & cum his creſcente in dies grege juvenum, ferias, ac jocos celebrare. Jam tum in Palatino monte Lupercal (1) hoc fuiſſe ludicrum 5.
ferunt, & a Pallanteo urbe Arcadica Pallantium, deinde Palatinum montem appellatum : ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempeſtatibus ea tenuerat loca, ſolenne allatum ex Arcadia inſtituiſſe, ut nudi juvenes Lycæum Pana venerantes, per (2) luxum, atque laſciviam currerent : quem Romani deinde vocarunt Inuum : huic deditis ludicro, cum ſolenne votum eſſet, inſidiatos ob iram prædæ amiſſæ latrones, cum Romulus vi ſe defendiſſet, Remum cepiſſe : captum regi Amulio tradidiſſe, ultro accuſantes : crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri : inde eos, collecta juvenum manu, hoſtilem in modum prædas agere. Sic Numitori ad ſupplicium Remus deditur. Jam inde ab initio Fauſtulo ſpes fuerat regiam ſtirpem apud ſe educari : nam & expoſitos juſſu regis infantes ſciebat, & tempus, quo ipſe eos ſuſtuliſſet, ad id ipſum congruere : ſed rem immaturam, niſi aut per occaſionem, aut per neceſſitatem aperiri noluerat. Neceſſitas prior venit. Ita metu ſubactus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in cuſtodia Remum haberet, audiſſetque geminos eſſe fratres, comparando eorum ætatem, & ipſam minime ſervilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum : ſciſcitandoque eodem pervenit, ut haud procul eſſet, quin (3) Remum agnoſceret. Ita un-

(1) τὸ hoc *denotat Livii quoque tempore in uſu fuiſſe*.
(2) *alii*, luſum.
(3) *his non congruentia Dionyſ. refert*, *l.* 1.

dique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo juvenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed aliis alio itinere jussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, (1) ad regem impetum facit: & a domo Numitoris alia comparata manu, adjuvat Remus: ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes invasisse urbem, atque
6. adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio, armisque obtinendam advocasset: postea quam juvenes perpetratæ cæde pergere ad se gratulantes vidit: extemplo advocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seque ejus auctorem ostendit. Juvenes per mediam concionem agmine ingressi, cum avum regem salutassent, secuta ex omni multitu-
U. C. dine consentiens vox ratum nomen imperiumque
Anno 1. regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Ro-
Romulo mulum, Remumque cupido cepit, in iis locis, ubi
Rege. expositi, ubique educati erant, urbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum Latinorumque, ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facile spem facerent, parvam Albam, parvum Lavinium, præ ea urbe, quæ conderetur, fore. Intervenit deinde his cogitationibus (2) avitum malum, regni cupido, atque inde fœdum certamen coortum a satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis (3) verecundia discrimen facere posset, (4) ut dii, in quorum tutela ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen novæ urbi
7. daret, qui conditam imperio regeret. Palatium Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum (5) templa capiunt. Priori Remo augurium venisse

---

(1) *Regem Amulium versus.*
(2) *Amulius avus Romuli Numitorem fratrem regno expulerat.*
(3) *reverentia, quæ debetur grandioribus natu.*
(4) ut *refer ad* coortum.
(5) *pro templis montes capiunt. Est enim templum quodcumque spatium lituo finitum ab Augure ad contemplandum.*

niſſe fertur, (1) ſex vultures: jamque nuntiato augurio, cum duplex numerus Romulo ſe oſtendiſſet; utrumque regem ſua multitudo conſalutaverat: tempore illi (2) præcepto, at hi numero avium regnum trahebant. Inde cum altercatione congreſſi, certamine irarum ad cædem vertuntur: ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama eſt, ludibrio fratris Remum novos tranſiluiſſe muros: inde ab irato Romulo (cum verbis quoque increpitans adjeciſſet, *ſic deinde, quicunque alius tranſiliet mœnia mea*) interfectum.

CAPUT IV.

Mortuo Remo, ſolus Romulus regnat. Facit res divinas, & jam olim inſtitutum Herculi ſacrum renovat. Hujus origo, & cauſa narratur. Aucta per Aſylum multitudine, Senatum legit. Quia connubia deſunt, a finitimis petuntur: non impetrata, manu capiuntur.

ITa ſolus potitus imperio Romulus: condita urbs conditoris nomine appellata. Palatium primum, in quo ipſe erat educatus, muniit: ſacra diis aliis Albano ritu, (3) Græco Herculi, ut ab

(1) *de valturum augurio videndus Cælius l.* 28. *c.* 8. *Alex. ab Alex. l.* 5. *c.* 13. *Plin. l.* 10. *c.* 6. *& l.* 20. *c.* 7.

(2) *compoſitum verbum hoc a* præ *& capio.*

(3) *ex Tull. de nat. Deor. l.* 3. *ſcimus plures Hercules fuiſſe, Ægyptium, Tyrium, Cretenſem, Græcum Thebis ortum. non tamen male intelligeretur Romulum aliis quidem Diis albano ritu ſacra feciſſe, Herculi vero ritu græco. Certe hic infra, Evander ad Herculem*, tuoque ritu colat. *nos igitur albano. & paulo poſt*; hæc tum ſacra Romulus una ex omnibus peregrina ſuſcepit. *Macrob. l.* 3. *ſat. c.* 6. hoc fit, ne quis in æde Dei (*ſcil. Herculis*) habitum ejus imitetur. nam ipſe ibi operto eſt capite. Varro ait græcum hunc eſſe

Evandro inſtituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interempto, boves mira ſpecie abegiſſe memorant, ac prope Tiberim fluvium, qua præ ſe armentum agens nando trajecerat, loco herbido, ut quiete, & pabulo læto reficeret boves, & ipſum feſſum via procubuiſſe: ibi, cum eum cibo, vinoque gravatum ſopor oppreſſiſſet, paſtor accola ejus loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum avertere eam prædam vellet; quia, ſi agendo armentum in ſpeluncam compuliſſet, ipſa veſtigia quærentem dominum eo deductura erant: averſos boves eximium quenque pulchritudine caudis in ſpeluncam traxit. Hercules ad primam auroram ſomno excitus cum gregem perluſtraſſet oculis, & partem abeſſe numero ſenſiſſet, pergit ad proximam ſpeluncam, ſi forte eo veſtigia ferrent: quæ ubi omnia foras verſa vidit, nec in partem aliam ferre; confuſus, atque incertus animi, ex loco infeſto agere porro armentum occepit. Inde cum actæ boves quædam ad deſiderium (ut fit) relictarum mugiſſent, reddita (1) incluſarum ex ſpelunca boum vox Herculem convertit: quem cum vadentem ad ſpeluncam Cacus vi prohibere conatus eſſet, ictus clava, (2) fidem paſtorum nequicquam invocans, morte occubuit. Evander tum ea, profugus ex Peloponneſo, auctoritate magis, quam imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo (3) literarum, rei novæ inter rudes artium homines: venerabilior divinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam adventum miratæ hæ gentes

---

eſſe morem, quia ſive ipſe, ſive qui ab eo relicti aram maximam ſtatuerunt, græco ritu ſacrificaverunt.

(1) *hic utitur genere feminino, ſuperius maſculino. utriuſque nempe ſexus boves Cacus abduxit.*

(2) *auxilium, cui fidebat.*

(3) *Livius ait hic priorem Evandrum, Iſidorus Nicoſtratam, alio nomine Carmentam, Evandri Matrem, Plinius, & Solinus Pelaſgos, Dionyſius Arcades ſcribendi artem in Italiam intuliſſe.*

tes fuerant. Is tum Evander concurſu paſtorum trepidantium circa advenam manifeſtæ reum cædis excitus, poſtquam facinus, facinoriſque cauſam audivit, habitum formamque viri aliquantum ampliorem, auguſtioremque humana intuens, rogitat, qui vir eſſet? ubi nomen, patremque ac patriam accepit: *Jove nate Hercules, ſalve*, inquit: *te mihi mater, veridica interpres deum auƈturum cœleſtium numerum cecinit: tibique aram hic dicatum iri, quam opulentiſſima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat.* Dextra Hercules data, *accipere ſe omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata*, ait. Ibi tum primum bove eximia capta de grege, ſacrum, adhibitis ad miniſterium dapemque Potitiis, ac Pinariis, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolebant, faƈtum. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præſto eſſent, iiſque exta apponerentur: Pinarii extis adeſis ad cæteram venirent dapem: inde inſtitutum manſit, donec Pinarium genus fuit, ne extis ſolennibus veſcerentur. Potitii ab Evandro edoƈti, antiſtites ſacri ejus per multas ætates fuerunt, donec tradito ſervis publicis ſolemni familiæ miniſterio, genus omne Potitiorum (1) interiit. Hęc tum ſacra Romulus una ex omnibus peregrina ſuſcepit, jam tum immortalitatis virtute partæ, ad quam eum ſua fata ducebant, fautor. Rebus divinis rite perpetratis, 8.
vocataque ad concilium multitudine, quæ coaleſcere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, (2) jura dedit: quæ ita ſanƈta generi hominum agreſti fore ratus, ſi ſe ipſe venerabilem inſignibus imperii feciſſet, cum cætero habitu ſe auguſtiorem, tum maxime liƈtoribus duodecim ſumptis fecit. Alii ab numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum ſecutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, quibus & apparitores, & hoc genus ab Etruſcis

(1) *quando genus Potitiorum interierit, dicetur infra l. 9.*

(2) *Romulus non belli tantum, ſed etiam pacis artibus ornatiſſimus fuit. Dionyſ.*

ſcis finitimis, unde ſella curulis, unde toga prætexta ſumpta eſt, numerum quoque ipſum ductum placet: & ita habuiſſe Etruſcos, quod ex XII. (1) populis communiter creato rege, ſingulos ſinguli populi lictores dederint. Creſcebat interim urbs munitionibus, alia, atque alia appetendo loca: cum in ſpem magis futuræ multitudinis, quam ad id, (2) quod tum hominum erat, munirent: deinde, ne vana urbis magnitudo eſſet, adjiciendæ multitudinis cauſa, vetere conſilio condentium urbes, qui obſcuram, atque humilem conciendo ad ſe multitudinem, (3) natam e terra ſibi prolem mentiebantur; (4) locum, qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos eſt, (5) Aſylum aperit: eo ex finitimis populis turba omnis, ſine diſcrimine liber-, an ſervus eſſet, avida novarum rerum perfugit: idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum jam virium (6) haud poeniteret, conſilium deinde viribus parat: centum (7) creat Senatores: ſive quia is numerus ſatis erat, ſive quia ſoli centum erant, qui creari patres poſſent. Patres certe ab honore, patriciique
9. progenies eorum appellati. Jam res Romana adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum civitatum bello par eſſet: ſed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat; quippe quibus nec domi

(1) *hinc Virg. l.* 10. gens illi triplex, populi ſub gente quaterni. *v. Dionyſ. l.* 3.

(2) *pedites tum erant paulo plures quam bis mille; equites ne trecenti quidem; cum vero inter mortales Romulus eſſe deſiit, peditum reliquit ſex & quadraginta millia, & mille ferme equites. Dionyſ. l.* 1.

(3) *Athenienſes ſe ex terra ortos jactabant. ſed de* Terræ filiis *v. Cœl. l.* 20. *c.* 28.

(4) *locus hic, qui tempore Livii appellabatur* inter duos lucos, *ſitus erat inter Capitolium & Arcem.*

(5) *locum refugii: ut videre eſt Exodi* 21. *unde fortaſſe Aſylorum inſtitutum.*

(6) *cum ſatis virium eſſet, ut ea minime diſplicerent.*

(7) *qua ratione creaverit v. Dionyſ. l.* 2.

Digitized by Google

domi ſpes prolis, nec cum finitimis connubia eſſent. Tum ex conſilio Patrum Romulus legatos circa vicinas gentes miſit, qui ſocietatem, connubiumque novo populo peterent. *Urbes quoque, ut cætera, ex infimo naſci: deinde quas ſua virtus, ac dii juvent, magnas opes, magnumque nomen ſibi facere: ſatis ſcire, origini Romanæ & deos affuiſſe, & non defuturam virtutem: proinde ne gravarentur homines cum hominibus ſanguinem, & genus miſcere.* Nuſquam benigne legatio audita eſt: adeo ſimul omnes ſpernebant, ſimul tantam in medio creſcentem molem ſibi, ac poſteris ſuis metuebant: a pleriſque rogitantibus dimiſſi, *ecquid non fœminis quoque aſylum aperuiſſent? id enim demum compar connubium fore.* Ægre id Romana pubes paſſa: & haud dubie ad vim ſpectare res cœpit: cui tempus, locumque aptum ut daret Romulus, ægritudinem animi diſſimulans, ludos ex induſtria parat Neptuno (1) equeſtri ſolennes: (2) Conſualia vocat. Indici deinde finitimis ſpectaculum jubet: quantoque apparatu tum ſciebant, aut poterant, concelebrant; ut rem claram, (3) expectatamque facerent. Multi mortales convenere ſtudio etiam videndæ novæ urbis: maxime proximi quique Cæninenſes, Cruſtomini, Antemnates. Jam Sabinorum omnis multitudo cum liberis, ac conjugibus venit: invitati hoſpitaliter per domos, cum ſitum, mœniaque, & frequentem tectis urbem vidiſſent, mirantur tam brevi rem Romanam creviſſe. Ubi ſpectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum

occu-

(1) *Ariſtoph. in nub. v. 83.* ἢ τὸν ποσειδᾶ τοῦτον τὸν ἵππιον. per Neptunum hunc equeſtrem, *vel equorum domitorem. & in contentione cum Minerva de nomine Athenarum, equum Neptunus produxit; hinc equeſtres ludi Neptuno inſtituti.*

(2) *a Conſo Conſiliorum occultorum Deo, Neptuni (ut ex Dionyſ. videtur poſſe colligi) filio. occultum autem oportuit eſſe Romuli de rapiendis Virginibus Conſilium.*

(3) *ejuſmodi, cujuſmodi expectabatur. quippe indictum finitimis ſpectaculum fuerat.*

oculis erant, tum ex compoſito orta vis: ſignoque dato, juventus Romana ad capiendas virgines diſcurrit. Magna pars, forte ut in quem quæque inciderat, raptæ: quaſdam forma excellentes primoribus patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Unam longe ante alias ſpecie, ac pulchritudine inſignem a globo Talaſſii cujuſdam raptam ferunt: multiſque ſciſcitantibus cuinam eam ferrent, identidem, nequis violaret, Talaſſio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœſti parentes virginum profugiunt, incuſantes violati hoſpitii fœdus, deumque invocantes, cujus ad ſolenne ludoſque (1) per fas, ac fidem decepti veniſſent. Nec raptis aut ſpes de ſe melior, aut indignatio eſt minor: ſed ipſe Romulus circumibat, docebatque, *patrum id ſuperbia factum, qui connubium finitimis negaſſent: illas tamen in matrimonio, in ſocietate fortunarum omnium civitatiſque, &, quo nihil charius humano generi ſit,* (2) *liberum fore: mollirent modo iras, & quibus ſors corpora dediſſet, darent animos: ſæpe ex injuria poſtmodum gratiam ortam: eoque meliori-bus uſuras viris, quod annixurus pro ſe quiſque ſit, ut, cum ſua vice functus officio ſit, parentum etiam patriæque* (3) *expleat deſiderium*. Accedebant blanditiæ virorum factum purgantium cupiditate, atque amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces ſunt.

---

(1) *per fas ſacri, & per fidem hoſpitii.*
(2) *liberorum.*
(3) *ſuſcipiat liberos, parentum delicias, & patriæ ſecuritatem.*

CA-

CAPUT V.

Ob iram raptarum mulierum primi in Romanos impetum faciunt Cæninenſes. Relata ex horum Rege opima ſpolia Jovi Feretrio Romulus dicat. Cruſtominos inde ſuperat. Poſtremo cum Sabinis commiſſum prælium raptarum interventu dirimitur. Fœdere cum Tatio duce facto, Sabinos in ſocietatem Civitatis, & Regni Romulus accipit.

JAm admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maxime (1) ſordida veſte, lacrymiſque & querelis civitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, ſed congregabantur undique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eo, quod maximum Tatii nomen in his regionibus erat, conveniebant. Cæninenſes, Cruſtominique, & Antemnates erant, ad quos ejus injuriæ pars pertinebat: lente agere iis Tatius, Sabinique viſi ſunt. Ipſi inter ſe tres populi communiter bellum parant: nec Cruſtomini quidem, atque Antemnates pro ardore, iraque Cæninenſium ſatis ſe impigre movent: ita per ſeipſum (2) nomen Cæninum in agrum Romanum impetum facit: ſed effuſe vaſtantibus ſit obvius cum exercitu Romulus, levique certamine docet, vanam ſine viribus iram eſſe: exercitum fundit fugatque, fuſum perſequitur: (3) regem in prælio obtruncat, & ſpoliat: duce hoſtium occiſo, urbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipſe cum factis vir magnificus, tum factorum oſtentator haud minor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id apte ferculo, gerens in Capitolium aſcendit: ibique ea cum ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cum dono deſignavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo: *Jupiter Feretri*, inquit, *hæc tibi victor, Romulus rex, regia*

10.

(1) *in ſignum mæſtitiæ.*
(2) *populus Cæninus.*
(3) *Acronem. v. Val. Max. l. 3. c. 2.*

Digitized by Google

regia arma fero ; templumque (1) *iis regionibus, quas modo animo metatus ſum, dedico:* (2) *ſedem opimis ſpoliis, quæ regibus, ducibuſque hoſtium cæſis, me auctorem ſequentes poſteri ferent.* Hæc templi eſt origo, quod primum omnium Romæ ſacratum eſt. Ita deinde diis viſum, nec irritam conditoris templi vocem eſſe, qua laturos eo ſpolia poſteros nuncupavit; nec multitudine compotum ejus doni (3) vulgari laudem. (4) Bina poſtea inter tot annos, tot bella opima parta ſunt ſpolia:
11. adeo rara ejus fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occaſionem, ac ſolitudinem hoſtiliter in fines Romanos incurſionem facit. Raptim & ad hos Romana (5) legio ducta, palantes in agris oppreſſit. Fuſi ſunt igitur primo impetu, & clamore hoſtes: oppidum captum, duplicique victoria ovantem Romulum Herſilia conjux, precibus raptarum fatigata, orat, ut parentibus earum det veniam, & in civitatem accipiat: ita rem coaleſcere concordia poſſe. Facile impetratum. Inde contra Cruſtominos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiam, quod jam alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Utroque (6) coloniæ miſſæ: plures inventi, qui propter ubertatem terræ in Cruſtominum nomina darent: & Romam inde frequenter migratum eſt a parentibus maxime, ac propinquis raptarum. Noviſſimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit; nihil enim per iram, aut cupiditatem actum eſt: nec oſtenderunt bellum prius, quam intulerunt; conſilio etiam additus

---

(1) *intra eas regiones.*
(2) *ubi ponantur opima ſpolia. hic habes quæ dicantur* opima ſpolia.
(3) *vulgarem eſſe.*
(4) *a Corn. Coſſo Trib. militum anno U. C. 318. a M. Claudio Marcello anno* 542. *v. Alex. ab Alex. l.* 1. *c.* 14.
(5) *tria millia peditum, trecenti equites. excrevit autem progreſſu temporis legionis numerus.*
(6) *Romani miſſi.*

ditus dolus. Sp. Tarpejus Romanæ præerat arci: hujus filiam virginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum ſacris extra moenia petitum ierat: (1) acceepti obrutam armis necavere; ſeu ut vi capta potius arx videretur, ſeu prodendi (2) exempli cauſa, ne quid uſquam fidum proditori eſſet. Additur fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lævo, gemmatoſque magna ſpecie annulos habuerint: pepigiſſe eam, quod in ſiniſtris manibus haberent: eo ſcuta (3) illi pro aureis donis congeſta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in ſiniſtris manibus eſſet, * (4) decreto arma petiſſe dicant; & fraude viſam agere, ſua ipſam peremptam mercede. Tenuere tamen 12. arcem Sabini: atque inde poſtera die, cum Romanus exercitus inſtructus, quod inter Palatinum, Capitolinumque collem campi eſt, compleſſet; non prius deſcenderunt in æquum, quam ira, & cupiditate recuperandæ arcis ſtimulante animos, in adverſum Romani ſubiere. Principes utrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hoſtus Hoſtilius: hic rem Romanam iniquo loco (5) ad prima ſigna animo, atque audacia ſuſtinebat. Ut Hoſtus cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies; fuſaque eſt ad veterem portam Palatii. Romulus & ipſe turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens; *Jupiter tuis*, inquit, *juſſus avibus hic in Palatio prima urbi fundamenta jeci: arcem jam ſcelere emptam Sabini habent: inde huc armati, ſuperata media valle, tendunt: at tu pater Deum, hominumque, hinc ſaltem arce hoſtes: deme terrorem Romanis, fugamque fœdam ſiſte: hic ego tibi templum (6) Statori Jovi*, quod

* al. directo.

(1) *milites Tatii.*
(2) *ad exemplum proditionis.*
(3) *in illam.*
(4) *an legendum* dierecto? *h. e. in ſuam perniciem. an vero* decreto *poſtulavit a Sabinis promiſſionẽ firmari?*
(5) *in prima acie.*
(6) *hinc inditum nomen, quod fugientes ſtare fecerit.*

quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſervatam urbem eſſe, voveo. Hæc precatus, veluti ſenſiſſet auditas preces: *Hinc*, inquit, *Romani, Jupiter optimus maximus reſiſtere, atque iterare pugnam jubet.* Reſtitere Romani, tanquam cœleſti voce juſſi: ipſe ad (1) primores Romulus provolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effuſos egerat Romanos, toto quantum (2) foro ſpatium eſt: nec procul jam a porta Palatii erat, clamitans; *Vicimus perfidos hoſpites, imbelles hoſtes: jam ſciunt, longe aliud eſſe virgines rapere, aliud pugnare cum viris.* In eum hæc gloriantem cum globo ferociſſimorum juvenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Metius pugnabat: (3) eo pelli facilius fuit: pulſum Romani perſequuntur: & alia Romana acies, audacia regis accenſa, fundit Sabinos. Metius in paludem ſeſe, ſtrepitu ſequentium trepidante equo, conjecit: averteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem, annuentibus, ac vocantibus ſuis, favore multorum addito animo, evadit. Romani, Sabinique in media convalle duorum montium redintegrant prælium: ſed res Ro-
13. mana erat ſuperior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex injuria bellum ortum erat, crinibus paſſis, ſciſſaque veſte, victo malis muliebri pavore, auſæ ſe inter tela volantia inferre: ex tranſverſo impetu facto, dirimere infeſtas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, *ne ſe ſanguine nefando ſoceri generique reſpergerent; ne* (4) *parricidio* (5) *macularent partus ſuos: nepotum illi,*

---

(1) *qui adverſus hoſtem primi ſtabant.*
(2) *forum Romanum inter montes Capitolinum, & Palatinum.*
(3) *equeſtris enim pugna minus ſtabilis contra pedeſtrem.*
(4) *parricidium dicitur non modo de internecione parentum, ſed etiam eorum qui proxima cognatione junguntur.*
(5) *ne macularent quos ipſæ pepererant; quam ma-*

cu-

illi, liberum hi progeniem. Si affinitatis inter vos, ſi connubii piget, in nos vertite iras: nos cauſa belli, nos vulnerum, ac cædium viris, ac parentibus ſumus: melius peribimus, quam ſine alteris veſtrum viduæ, aut orbæ vivemus. Movet res tum multitudinem, tum duces. ſilentium & repentina fit quies: inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, ſed civitatem unam ex duabus faciunt: regnum conſociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati. Monimentum ejus pugnæ, ubi primum ex profunda emerſus palude * equum (1) Curtius in vado deſtituit, Curtium (2) Lacum appellarunt. al. equus Curtium.

CAPUT VI.

Receptis in civitatem Sabinis, populum in triginta curias divisit Romulus: centurias tres equitum conſcribit: Tatii cædem a Laurentibus interfecti non ulciſcitur. Fidenates, & Vejentes vincit. Mortuus conſecratur. Regnat annos XXXVII.

EX bello tam triſti læta repente pax cariores Sabinas viris, ac parentibus, & ante omnes Romulo ipſi fecit. Itaque cum populum in curias triginta divideret, nomina earum curiis impoſuit. Id non traditur (cum haud dubie aliquanto numerus major hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus, ſuis, virorumve, an ſorte lectæ ſint, quæ nomina curiis darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conſcriptæ ſunt: Ramnenſes ab Romulo, ab Tito Tatio Tatienſes

(1)

culam ſoceri quidem tranſmitterent in progeniem nepotum, generi liberorum, ſi objici aliquando poſſet, eam a parricidis ortam.

(1) *hanc lectionem Plut. in Romulo p. 28. juvare videtur, ἐάσας τὸν ἵππον, ἑαυτὸν ἔσωσεν.* deſtituto equo ſemet ſervavit.

(2) *remanſit nomen, tametſi locus ille congeſta terra repletus eſt, eratque in medio foro Romano.*

Digitized by Google

(1) appellati: Lucerum nominis, & originis cauſa incerta eſt. Inde non modo commune, ſed concors
14. etiam regnum duobus regibus fuit. Poſt aliquot annos propinqui regis Tatii (2) legatos Laurentium pulſant: cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia ſuorum, & preces plus poterant. Igitur illorum pœnam in ſe vertit: nam Lavinii, cum ad ſolenne ſacrificium eo veniſſet, concurſu facto interficitur. Eam rem minus ægre, quam dignum erat, tuliſſe Romulum ferunt, ſeu ob infidam ſocietatem regni, ſeu quia haud injuria cæſum credebat. Itaque bello quidem abſtinuit: ut tamen (3) expiarentur legatorum injuriæ, regiſque cædes, fœdus inter Romam, Laviniumque urbes renovatum eſt. Et cum his quidem (4) inſperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipſis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope ſe convaleſcere opes rati, prius quam tantum roboris eſſet, quantum futurum apparebat, (5) occupant bellum facere: juventute armata immiſſa, vaſtatur (6) agri quod inter urbem, ac Fidenas eſt. Inde ad lævam verſi, quia dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agreſtium populantur: tumultuſque repens ex agris in urbem illatus, pro nuntio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bel-

lum

---

(1) *ſcil. equites. Livius hic Ramnenſes, & Tatienſes appellat* centurias equitum: *Varro autem, Plutar. & alii vocant* Tribus. *nil pugnat. nam ex tribubus decerptæ ſunt equitum centuriæ, & unaquæque centuria denis in ſingulas curias lectis ſuæ tribus nomen retinuit.*

(2) *qui res incurſione Sabinorum Tatienſium raptas repetitum venerant.*

(3) *expiationem aliquam defunctoriam factam poſt renovatum fœdus intelligendam hic Livius reliquit.*

(4) *facta præter ſpem ob legatorum injurias, & Tatii cædem.*

(5) *antevertunt, prævenium.*

(6) *quantum agri eſt.*

lum poterat) exercitum educit : caſtra (1) a Fidenis mille paſſuum locat. Ibi modico præſidio relicto, egreſſus omnibus copiis, partem militum locis circa denſa (2) obſita virgulta obſcuris ſubſidere in inſidiis juſſit : cum parte majore, atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoſo, & minaci genere pugnæ obequitando ipſis prope portis hoſtem excivit. Fugæ quoque, quæ ſimulanda erat, eadem equeſtris pugna cauſam minus (3) mirabilem dedit : & cum, velut inter pugnæ, fugæque conſilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effuſi hoſtes, impulſa Romana acie, ſtudio inſtandi, ſequendique trahuntur ad locum inſidiarum : inde ſubito exorti Romani tranſverſam invadunt hoſtium aciem : addunt pavorem mota e caſtris ſigna eorum, qui in præſidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculſi Fidenates, prius pene, quam Romulus, quique cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga vertunt : multoque effuſius (quippe vera fuga) qui (4) ſimulantes paulo ante ſecuti erant, oppidum repetebant ; non tamen eripuere ſe hoſti. Hærens 15.
in terga Romanus (5) prius quam fores portarum objicerentur, velut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, & conſanguinitate (nam Fidenates quoque Etruſci fuerunt) & quod ipſa propinquitas loci, ſi Romana arma omnibus infeſta finitimis eſſent, ſtimulabat ; in fines Romanos excurrerunt,

po-

---

(1) *longe a Fidenis.*

(2) *ſententia clara erit ſi legas* ob ſita. *& ita duas voces facias, ordo erit.* Romulus juſſit partem militum ſubſidere in inſidiis, locis obſcuris ob virgulta denſa circa ſita. *utcumque legas, ne aliam eſſe Livii ſententiam putes.*

(3) *quia pugna facta tumultuoſo genere.*

(4) *Romanos.*

(5) *priuſquam Fidenates ad portas oppidi pervenirent. Ita Romani, & Fidenates velut uno facto exercitu in oppidum inferuntur.*

populabundi magis, quam juſti more belli. Itaque non caſtris poſitis, non expectato hoſtium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Vejos rediere. Romanus contra, poſtquam hoſtem in agris non invenit, dimicationi ultimæ (1) inſtructus, intentuſque, Tiberim tranſit. Quem poſtquam caſtra ponere, & ad urbem acceſſurum Vejentes audivere; obviam egreſſi, ut potius acie decernerent, quam incluſi de tectis mœnibuſque dimicarent. Ibi viribus nulla parte adjutis, tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: perſecutuſque fuſos ad mœnia hoſtes, urbe valida muris, ac ſitu ipſo munita abſtinuit: agros
U. C. rediens vaſtat, ulciſcendi magis, quam prædæ ſtu-
37. dio: eaque clade haud minus quam adverſa pugna ſubacti Vejentes, pacem petitum oratores Romam mittunt: agri parte multatis in centum annos induciæ datæ. Hæc (2) ferme, Romulo regnante, domi, militiæque geſta: quorum nihil abſonum fidei divinæ originis, divinitatiſque poſt mortem creditæ, fuit: non animus in regno avito recuperando, non condendæ urbis conſilium, non bello ac pace firmandæ: ab illo enim profecto viribus datis tantum (3) valuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet, multitudini tamen gratior fuit, quam Patribus: longe ante alios acceptiſſimus militum animis: trecentoſque armatos ad cuſtodiam corporis, quos Celeres appellavit, non in bello ſolum, ſed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recenſendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, ſubito coorta tempeſtas cum magno fragore, tonitribuſque tam denſo regem operuit nimbo, ut conſpectum ejus concioni abſtulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes, ſedato tandem pavore, poſtquam ex

tam

---

(1) *diſpoſitus ad dimicandum uſque ad extremum, ſi hoſtem inveniſſet.*

(2) *belli præterea in Camerinos a Romulo illati meminit Plut. & Dionyſ.*

(3) *populus Romanus.*

Digitized by Google

tam turbido die ſerena, & tranquilla lux rediit, ubi vacuam ſedem regiam vidit, etſi ſatis credebat Patribus, qui proximi ſteterant, ſublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta, mœſtum aliquandiu ſilentium (1) obtinuit: deinde, a paucis initio facto, Deum Deo natum, regem parentemque urbis Romanæ ſalvere univerſi Romulum jubent: pacem precibus expoſcunt, uti volens propitius ſuam ſemper ſoſpitet progeniem. Fuiſſe credo tum quoque aliquos, qui diſcerptum regem Patrum manibus taciti arguerent: manavit enim hæc quoque, ſed (2) perobſcura fama: illam alteram admiratio viri, & pavor præſens nobilitavit. Conſilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides: namque Proculus Julius, ſolicita civitate deſiderio regis, & infenſa Patribus, gravis, ut traditur, quamvis magnæ rei auctor, in concionem prodit: *Romulus*, inquit, *Quirites, parens urbis hujus, prima hodierna luce cælo repente delapſus ſe mihi obvium dedit: cum perfuſus horrore, venerabunduſque aſtitiſſem, petens precibus, ut contra intueri fas eſſet: Abi, nuntia*, inquit, *Romanis, cœleſtes ita velle, ut mea Roma caput orbis terrarum ſit. Proinde rem militarem colant, ſciantque, & ita poſteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis reſiſtere poſſe: hæc*, inquit, *locutus ſublimis abiit*. Mirum quantum illi viro nuntianti hæc (3) fides fuerit: quamque deſiderium Romuli apud plebem, exercitumque, facta fide immortalitatis, lenitum ſit.

---

(1) *ſervavit, tenuit.*
(2) *Dionyſio tamen, Val. Maximo, aliiſque ea fama obſcura non eſt.*
(3) *aliis*, fidei.

CAPUT VII.

Mortuo Romulo, contendunt Patres de alio Rege creando: ut sit aliquod interim caput, novam excogitant Imperii formam: populo deinde regem creandi potestatem permittunt. Regnum Numæ Pompilio absenti ultro defertur.

17. PAtrum interim animos certamen regni, ac cupido versabat: nec dum (1) a singulis, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerant factiones: inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus, regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne civitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa civitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur: & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere, in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant: decem imperitabant: unus cum insignibus imperii & lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annumque intervallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam servitutem; centum pro uno dominos factos, nec ultra, nisi regem, & ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moveri patres,

Interr.

(1) *alii* ad singulos (*repete certamen, ac cupido*) ... pervenerat: factionibus inter ordines *&c. contentio autem optimatum proprie factio dicitur; seditio vulgi, inimicitiæ privatorum, bellum hostium.*

tres, offerendum ultro rati quod amiſſuri erant, ita gratiam ineunt, ſumma poteſtate populo permiſſa, ut non (1) plus darent juris, quam detinerent. decreverunt enim, ut, cum populus regem juſſiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi patres auctores fierent. hodieque in legibus, magiſtratibuſque rogandis uſurpatur idem jus, (2) vi adempta; prius, quam populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum eventum patres auctores fiunt. Tum interrex, concione advocata, *Quod bonum, fauſtum, felixque ſit*, inquit, *Quirites, regem create. ita patribus viſum eſt. patre deinde, ſi dignum, qui ſecundus ab Romulo numeretur, crearitis, auctores fient*. Adeo id gratum plebi fuit, ut, ne victi beneficio viderentur, id modo ſciſcerent, juberentque, ut ſenatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta juſtitia, religioque ea tempeſtate 18.
Numæ Pompilii erat. Curibus Sabinis habitabat, conſultiſſimus vir, ut in illa quiſquam ætate eſſe poterat, omnis divini, atque humani juris. auctorem doctrinæ ejus, quia non extat alius, falſo Samium Pythagoram edunt; quem, Servio Tullio regnante Romæ, centum amplius poſt annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum, Heracleamque, & Crotonem juvenum æmulantium ſtudia coetus habuiſſe conſtat. ex quibus locis, etſi ejuſdem ætatis fuiſſet, qua fama (3) in Sabinos,

(1) *quamvis ſummam poteſtatem populo Senatores permiſerunt, tamen non plus juris conceſſerunt, quam ipſi ſibi reſervaverint.*

(2) *olim ſi quid populus juſſiſſet, Senatores vim habebant, id auctoritate ſua confirmandi, vel infirmandi, ut patet paulo poſt. hæc vis poſtea Senatoribus adempta eſt. nam prius patres auctores fiunt; deinde populus auctoritatem Senatus vel confirmat; vel infirmat, pro libidine. hæc mutatio narratur l. 8. c. 10.*

(3) *per Synecdochen aliquid intelligendum eſt: puta*, evocatus. *neque enim credibile eſt Sabinos litterarum rudes virot doctos ad ſe vocaſſe. alii pro* in *mallent* tum.

aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem diſcendi exciviſſet? quove præſidio unus per tot gentes, diſſonas ſermone, moribuſque perveniſſet? Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuiſſe opinor magis, inſtructumque non tam peregrinis artibus, quam diſciplina tetrica, ac triſti veterum Sabinorum; quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos, rege inde ſumpto, videbantur; tamen neque ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec denique patrum, aut civium quenquam præferre illi viro auſi, ad unum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt.

CAPUT VIII.

Numa Pompilius Rex inauguratur: regno potitus, Jano templum conſtituit, cujus portam primus claudit: ſacra, rituſque divinos docet: annum in duodecim menſes, faſtoſque, nefaſtoſque dies deſcribit: ſacerdotes cuique deorum præficit: ferocem populum religionibus temperat: Regnat annos XLIII.

ACcitus, ſicut Romulus augurato * in urbe condenda regnum adeptus eſt, de ſe quoque deos conſuli juſſit. Inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id, perpetuumque ſacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus conſedit. (1) augur ad lævam, ejus capite velato, ſedem cepit, dextra manu baculum ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellaverunt. inde ubi, proſpectu in urbem, agrumque (2) capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinavit, dextras ad meridiem partes, lævaſque ad Septentrionem eſſe dixit; ſignum, (3) contra quod longiſſime conſpe-

* al. urbe.

(1) *tranſverſus ad lævam Numæ.*
(2) *ubi liberum videndi ſpatium eſſet.*
(3) *in partem adverſam ſignum animo protulit, quam longiſſime oculi proſpicere poterant.*

ſpectum oculi ferebant, animo finivit. tum, lituo in lævam manum translato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita: *Jupiter pater, ſi eſt fas hunc Numam Pompilium, cujus ego caput teneo, regem Romæ eſſe, uti tua ſigna nobis certa, ac clara ſint* (1) *inter eos fines, quos feci*. Tum peregit verbis auſpicia, quæ mitti (2) vellet. quibus miſſis, declaratus rex Numa de templo deſcendit. Qui regno ita potitus, urbem novam conditam, vi, & armis, jure eam, legibuſque, ac moribus de integro condere parat. quibus cum inter bella aſſueſcere (3) videret non poſſe (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum deſuetudine ratus, Janum ad (4) infimum Argiletum indicem pacis, bellique fecit; (5) apertus, ut, in armis eſſe civitatem; (6) clauſus, pacatos circa omnes populos, ſignificaret. Bis deinde poſt Numæ regnum clauſus fuit: ſemel, Tito Manlio COS. poſt Punicum primum perfectum bellum; iterum, quod noſtræ ætati dii dederunt, ut videremus, poſt bellum Actiacum, ab imperatore Cæſare Auguſto, pace terra, marique parta. Clauſo eo, cum omnium circa finitimorum ſocietate, ac fœderibus junxiſſet animos; poſitis externorum periculorum curis, ne luxuriarentur otio animi, quos metus hoſtium, diſciplinaque militaris continuerat; omnium primum, rem ad multitudinem imperitam, & illis ſeculis rudem, efficaciſſimam, deorum metum injiciendum ratus eſt. qui, cum deſcendere ad animos ſine aliquo commento miraculi non poſſet, ſimulat ſibi cum dea Egeria congreſſus nocturnos eſſe; ejus ſe monitu, quæ acceptiſſima diis eſſent, ſacra inſtituere; ſacerdotes ſuos cuique deorum præficere. Atque omnium primum, ad cur-

U.C. 39. Num. * Rom. II. R. * al. *accla-raſſis*. 19.

(1) *intellige* precor.
(2) *a Jove*.
(3) *populum*.
(4) *in infima parte argileti*.
(5) *hinc Patulcius Janus*.
(6) *hinc Cluſius dictus*.

Digitized by Google

ſum lunæ in duodecim menſes deſcribit (1) annum: quem, quia tricenos dies ſingulis menſibus luna non explet, deſuntque dies (2) ſolido anno, qui ſolſtitiali circumagitur orbe, * intercalares menſibus interponendo, ita diſpenſavit, ut vigeſimoquarto quoque anno ad metam eandem ſolis, unde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpatiis dies congruerent. Idem nefaſtos dies, faſtoſque fecit; quia, aliquando nihil cum populo agi, utile futurum erat. Tum ſacerdotibus creandis animum adjecit: quanquam ipſe plurima ſacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. ſed quia in civitate bellicoſa plures Romuli, quam Numæ, ſimiles reges putabat fore, ituroſque ipſos ad bella; ne ſacra (3) regiæ vicis defererentur, flaminem Jovi aſſiduum ſacerdotem creavit; inſigniique eum veſte, & curuli regia ſella adornavit. huic duos flamines adjecit, Marti unum, alterum Quirino: virgineſque Veſtæ (4) legit, Alba oriundum ſacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut aſſidue templi antiſtites eſſent, ſtipendium de publico ſtatuit: virginitate, aliiſque cæremoniis venerabiles, ac ſanctas (5) fecit. Salios item duodecim Marti Gradivo legit: tunicæque pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam æneum pectori tegumen: cœleſtiaque arma, quæ Ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis, ſolennique ſaltatu juſſit. Pontificem deinde Numam Marcium Marci filium ex patribus legit: eique ſacra omnia exſcripta, exſignataque attribuit; quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde in eos ſumptus pecunia erogaretur. cætera quoque omnia publica,

* al. intercalaribus menſibus interponendis.

(1) *Annum Numæ clare explicat Leo Allatius lib. de menſura temporum, p. 219. & Blondel Calend. Rom. l. 3. c. 2.*
(2) *integro.*
(3) *regii officii.*
(4) *elegit.*
(5) *reddidit inviolabiles.*

Digitized by Google

ca, privataque ſacra pontificiis ſcitis ſubjecit: ut eſſet, quo conſultum plebs veniret; ne quid divini juris, negligendo patrios ritus, peregrinoſque aſciſcendo turbaretur. Nec cœleſtes modo cæremonias, ſed juſta quoque funebria, placandoſque manes ut idem pontifex edoceret; (1) quæque prodigia fulminibus, aliove quo viſo miſſa ſuſciperentur, atque curarentur; ad ea elicienda ex mentibus divinis Jovi Elicio aram in Aventino dicavit: deumque conſuluit auguriis, (2) quæ ſuſcipienda eſſent. Ad hæc conſultanda, procuran- 21.
daque, multitudine omni a vi, & armis converſa, & animi, aliquid agendo, occupati erant: & deorum aſſidua inſidens cura, cum intereſſe rebus humanis cœleſte numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides, ac jusjurandum, propulſo legum, ac pœnarum metu, civitatem regerent. & cum ipſi ſe homines in regis, velut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, (3) qui ante * caſtra urbem poſitam in * al. ante caſtra
medio ad ſolicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiam adducti ſunt, ut civitatem, totam in cultum verſam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat quem medium ex opaco ſpecu fons perenni rigabat aqua: quo quia ſe perſæpe Numa ſine arbitris, velut ad congreſſum deæ, inferebat; Camœnis eum lucum ſacravit; quod earum ſibi concilia cum conjuge ſua Egeria eſſent. & (4) ſoli Fidei ſolenne inſtituit. Ad id ſacrarium flamines bigis curru (5) arcuato vehi juſ-

non urbem poſitam.

(1) *ut doceret Pontifex rationem cognoſcendi prodigia ex fulminibus, vel aliis rebus, quæ ubi viſæ eſſent, prodigia haberentur; tum vero expiarentur.*

(2) *quæ prodigia.*

(3) *qui antea urbem Romam poſitam in ipſorum medio judicabant eſſe caſtra ad omnium pacem perturbandam.*

(4) *Camœnis lucum ſacravit, non ſolenne inſtituit, ſed ſoli Fidei.*

(5) *in arcus formam recto.*

fit, manuque ad digitos uſque (1) involuta rem divinam facere; ſignificantes fidem tutandam, ſedemque ejus etiam in (2) dextris ſacratam eſſe. Multa alia ſacrificia, locaque ſacris faciendis, quæ (3) Argeos pontifices vocant, dedicavit. Omnium tamen maximum ejus operum fuit tutela per omne regni tempus, haud minor pacis, quam regni. Ita duo (4) deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace civitatem auxerunt. Romulus ſeptem, & triginta regnavit annos, Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli, & pacis artibus erat civitas.

CAPUT IX.

Poſt Numam tertius Rex creatus Hoſtilius ad rem militarem adjicit animum; bello provocat Albanos: hi, Cluilio rege mortuo, Metium Fufetium dictatorem dicunt: qui per colloquium agit cum Tullo de mittendo in compendium bello: inter utrumque populum ſancitur interim fœdus, cujus ritus deſcribitur.

22. U.C. 82. *Tullo Hoſt.* III. *Reg.* NUmæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hoſtilium nepotem Hoſtilii, cujus in (5) infima arce clara pugna adverſus Sabinos fuerat, regem populus juſſit: Patres auctores facti. Hic non ſolum proximo regi diſſimilis, ſed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas vireſque, tum avita quoque gloria animum ſtimulabat. Seneſcere igitur civitatem otio ratus, undique materiam excitandi belli quærebat. Forte evenit, ut agreſtes Romani ex Albano agro, Albani

(1) *obtecta, ut digiti tantum apparerent.*
(2) coeant in fœdera dextræ. *Virg. Æn. 2.*
(3) *Sacra, & loca Argei a Pontificibus vocantur, fortaſſe ab Hercule argivo, qui in latium venit. Sacra abolita ſunt; loca tamen retinuerunt nomen.*
(4) *unus poſt alium.*
(5) *in infima parte arcis.*

bani ex Romano prædas invicem agerent. Imperitabat tum C. Cloelius Albæ: utrinque legati fere ſub idem tempus ad res repetendas miſſi. Tullus præceperat ſuis, ne quid prius quam mandata agerent. ſatis ſciebat, negaturum Albanum: ita (1) pie bellum indici poſſe. ab Albanis ſocordius res acta. excepti hoſpitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis convivium celebrant: tantiſper Romani & res repetiverant priores, & neganti Albano bellum in trigeſimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi poteſtatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus: *Se invitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, ſed imperio ſubigi: res repetitum ſe veniſſe: ni reddantur, bellum indicere juſſos.* Ad hæc Tullus: *Nuntiate*, inquit, *regi veſtro, regem Romanum deos facere teſtes, uter prius populus res repetentes legatos aſpernatus dimiſerit, ut in eum omnes expetant hujuſce clades belli.* Hæc nuntiant 23.
domum Albani. Et bellum utrinque ſumma ope parabatur, civili ſimillimum bello, prope inter parentes natoſque, Trojanam utranque prolem, cum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum ſtirpe regum oriundi Romani eſſent. Eventus tamen belli minus miſerabilem dimicationem fecit; quod nec acie certatum eſt, & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confuſi ſunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere: caſtra ab urbe haud plus quinque millia paſſuum locant, foſſa circundant. Foſſa Cloelia ab nomine ducis per aliquot ſecula appellata eſt, donec cum re nomen quoque vetuſtate abolevit. In his caſtris Clælius Albanus rex moritur. Dictatorem Albani Metium Fufetium creant. Interim Tul-

(1) *Cautum erat Romuli cum Albanis fœdere, ut neutra civitatum bellum inchoaret; atque utra ſe læſam aliquando quereretur, ab altera jus peteret. quod ſi non redderetur, tum demum neceſſario rupto fœdere, bellum indiceretur.*

lus ferox præcipue morte regis, magnum deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte, præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab stativis excivit Metium: is ducit exercitum quam proxime ad hostem potest: inde legatum præmissum nuntiare Tullo jubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilo minus ad rem Romanam, quam ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, tametsi vana (1) afferebantur, suos in aciem educit. Exeunt contra & Albani. Postquam instructi utrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt: ibi infit Albanus: *Injurias, & non redditas res ex fœdere, quæ repetitæ sunt, & ego regem nostrum Cluilium causam hujusce esse belli audisse videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed si vera potius quam dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperii duos cognatos vicinosque populos ad arma stimulat: neque, recte, an perperam, interpretor: fuerit ista ejus deliberatio, qui bellum suscepit: me Albani gerendo bello ducem creavere. Illud te, Tulle, monitum velim: Etrusca res, quanta circa nos, teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto, jam cum signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore, ut sessos confectosque, simul victorem ac victum aggrediantur. Itaque si nos dii amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperii servitiique aleam imus, ineamus aliquam viam, qua, utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Haud displicet res Tullo; quamquam tum indole animi, tum spe victoriæ ferocior erat. Quærentibus utrinque ratio ini-
24. tur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate nec viribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse satis constat. nec ferme res

an-

(1) *alii:* afferri rebatur.

antiqua alia eſt nobilior, tamen in re tam clara, nominum error manet, utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. auctores utroque trahunt: plures tamen invenio, qui Romanos Horatios vocent: hos ut ſequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro ſua quiſque patria dimicent ferro: ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil recuſatur: tempus & locus convenit. Priuſquam dimicarent, foedus ictum inter Romanos & Albanos eſt his legibus: Ut cujus populi cives eo certamine viciſſent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus; nec ullius vetuſtior foederis memoria eſt. Fecialis regem Tullum ita rogavit: *Jubes ne me, rex, cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire?* jubente rege; *Sagmina*, inquit, *te, rex, poſco*. Rex ait: * *Pura tollito*. Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit: poſtea regem ita rogavit: *Rex, facis ne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium?* (1) *vaſa, comiteſque meos?* Rex reſpondit: *Quod ſine* (2) *fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio*. Fecialis erat M. Valerius. is patrempatratum Sp. Fuſium fecit, verbena caput capilloſque tangens: (paterpatratus ad jusjurandum patrandum, id eſt ſanciendum fit) foedus, multiſque id verbis, quæ longo (3) effata (4) carmine non operæ eſt referre, peragit. Legibus deinde recitatis, *Audi*, inquit, *Jupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus: ut illa palam prima poſtrema ex illis tabulis cerave recta ſunt ſine dolo* (5)

* al. *Purum*.

(1) *ſupellectilem*. *Hac autem formula ſignificabatur non ſolum legatos, ſive regios nuntios ſanctos, & inviolabiles eſſe debere, ſed etiam eorum ſupellectilem, & comites.*

(2) *hoc eſt; ſine malitioſa fœderis interpretatione.*

(3) *effari, verbum eſt augurum.*

(4) *non metro poetico, ſed rythmo, & numero quodam formularum proprio.*

(5) *dolus malus in eo eſt, qui ſciens fallit.*

*malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, * tum (1) me Diespiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc * porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes polleſque.* Id ubi dixit, porcum faxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque jusjurandum per suum dictatorem, suosque sacerdotes peregerunt.

* al. tum illo die Jupiter.

* al. porcum hic hodie.

CAPUT X.

Populi utriusque fortuna trigeminis hinc, atque inde fratribus Horatiis, Curiatiisque committitur. Edita memorabili pugna, unus Horatius superstes, dum spoliis onustus redit, sororem circa se sponsi mortem deflentem interficit: in jus raptus, patre deprecante, ob recens meritum absolvitur.

25. FŒdere icto, trigemini, sicut convenerat, arma capiunt. Cum sui utrosque adhortarentur; *deos patrios, patriam ac parentes, quicquid civium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus*; feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium vocibus in medium inter duas acies procedunt. Considerant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quam curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. Itaque ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum: infestisque armis, velut acies, terni juvenes, magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his, nec aliis periculum suum, sed publicum imperium servitiumque obversatur animo, futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, &, neutro inclinata spe, tor-

(1) *Paterpatratus Jovem invocat nomine populi R. ideoque se vocat populum Rom.*

Digitized by Google

torpebat vox ſpirituſque. Conſertis deinde manibus, cum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, ſed vulnera quoque & ſanguis ſpectaculo eſſent; duo Romani, ſuper alium alius, vulneratis tribus Albanis, exſpirantes corruerunt. Ad quorum caſum cum conclamaſſet gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam ſpes (1) tota, nondum tamen cura deſeruerat, exanimes vice unius, quem tres Curiatii circumſteterant. Forte is integer fuit, ut univerſis ſolus nequaquam par, ſic adverſus ſingulos ferox: ergo, ut ſegregaret pugnam eorum, capeſſit fugam; ita ratus ſecuturos, ut quemque vulnere affectum corpus ſineret. Jam aliquantum ſpatii ex eo loco, ubi pugnatum eſt, aufugerat, cum reſpiciens videt magnis intervallis ſequentes; unum haud procul ab ſeſe abeſſe: in eum magno impetu rediit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, uti opem ferant fratri, jam Horatius, cæſo hoſte, victor ſecundam pugnam petebat. Tunc clamore, qualis ex inſperato faventium ſolet, Romani adjuvant militem ſuum: & ille defungi prælio feſtinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, conſequi poſſet, & alterum Curiatium conficit. Jamque æquato Marte ſinguli ſupererant, ſed nec ſpe, nec viribus pares. alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: alter feſſum vulnere, feſſum curſu trahens corpus, victuſque fratrum ante ſe ſtrage, victori objicitur hoſti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans: (2) *Duos*, inquit, *fratrum manibus dedi: tertium, cauſam belli hujuſce, ut Romanus Albano imperet, dabo*. Male ſuſtinenti arma, gla-

(1) *nulla ſpes reliqua eſſe poterat in uno contra tres; quoniam neque Hercules contra duos: nondum tamen avertere oculos, atque animum a certamine poterant Legiones conſternatæ periculo unius.*

(2) *duos fratrum meorum manibus inferias dedi; tertium per quem tanquam lite decernitur hoc bello, uter populus imperet, dabo manibus ut &c.*

gladium ſuperne jugulo defigit: jacentem ſpoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad ſepulturam inde ſuorum nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri auĉti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulcra exſtant, quo quiſque loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam verſus, ſed diſtantia locis, ut & pugnatum eſt. Priuſquam inde digrederetur, roganti Metio ex fœdere iĉto quid imperaret, imperat Tullus, uti juventutem in armis habeat: uſurum ſe eorum opera, ſi bellum cum Vejentibus foret: ita exercitus inde domos abduĉti. (1) Princeps Horatius ibat, trigemina ſpolia præ ſe gerens: cui ſoror virgo, quæ deſponſa uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit: cognitoque ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, ſolvit crines, & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio ſororis in victoria ſua, tantoque gaudio publico. Strieto itaque gladio, ſimul verbis increpans, transfigit puellam: *Abi hinc cum immaturo amore ad ſponſum*, inquit, *oblita fratrum mortuorum, vi-*
26.

* al. Romana. *vique, oblita patriæ. Sic eat quæcunque* * (2) *Romanum lugebit hoſtem*. Atrox viſum id facinus patribus plebique: ſed recens meritum facto obſtabat: tamen raptus in jus ad regem. rex, ne ipſe tam triſtis ingratique ad vulgus judicii, ac ſecundum judicium ſupplicii auctor eſſet, concilio populi advocato: *Duumviros*, inquit, *qui* (3) *Horatio perduellionem judicent ſecundum legem, facio*. Lex horrendi (4) carminis erat: *Duumviri perduellionem judicent: ſi a Duumviris provocarit, provocatione* (5) *certato: ſi* (6) *vin-*

---

(1) *ante alios*.
(2) *Romani nominis*.
(3) *qui in Horatium de perduellione judicent; quia cædem ante oculos Regis, & populi R. perpetravit*.
(4) *carmen appellat, concepta legis verba*.
(5) *reus*.
(6) *Duumviri*.

Digitized by Google

vincent, caput (1) *obnubito: infelici arbori reſte ſuſpendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Hac lege Duumviri creati, qui ſe abſolvere non rebantur ea lege ne (2) innoxium quidem poſſe, cum condemnaſſent: tum alter ex his: P. *Horati, tibi perduellionem judico*, inquit: *I lictor, colliga manus.* Acceſſerat lictor, injiciebatque laqueum: tum Horatius, (3) auctore Tullo, (4) clemente legis interprete, *Provoco*, inquit. Ita de provocatione certatum ad populum eſt. Moti homines ſunt in eo judicio, maxime P. Horatio patre proclamante, ſe filiam jure cæſam judicare; ni ita eſſet, (5) patrio jure in filium animadverſurum fuiſſe. Orabat deinde, ne ſe, quem paulo ante cum egregia ſtirpe conſpexiſſent, orbum liberis facerent. Inter hæc ſenex juvenem amplexus, ſpolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, oſtentans: *Hunccine*, ajebat, *quem modo decoratum ovantemque victoria incedentem vidiſtis, Quirites, eum ſub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre poteſtis? quod vix Albanorum oculi tam deforme ſpectaculum ferre poſſent. I, lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ imperium populo Rom. pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis hujus: arbori infelici ſuſpende: verbera vel intra pomœrium, modo inter illa pila, & ſpolia.*

---

(1) Lictor: *vel per lictorem judex.*

(2) *quia putabant ſe habere poteſtatem cognoſcendi de facto, non de jure. factum conſtabat: ergo damnandus. num jure feciſſet, ea lege inveſtigari non poterat. ſi igitur jure feciſſet, innoxius damnaretur, nec ea lege, quæ quærebat de facto amplius abſolvi per Duumviros poterat; ſed provocatione certandum erat.*

(3) *monitore; quia fortaſſe legem Horatius ignorabat.*

(4) *ſi lex dabat reo facultatem provocandi, poterat ab alio judice reus abſolvi, ſi jure factum probaſſet. ita Tullus erat clemens legis interpres.*

(5) *jure vitæ, & necis in liberos: jure inquam a Romulo conſtituto, a Numa non adempto.*

lia hoſtium : vel extra pomœrium , modo intra ſepulcra Curiatiorum . quo enim ducere hunc juvenem poteſtis , ubi non ſua decora eum a tanta fœditate ſupplicii vindicent? Non tulit populus nec patris lacrymas, nec (1) ipſius parem in omni periculo animum : abſolveruntque admiratione magis virtutis, quam jure cauſæ. Itaque ut cædes manifeſta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. Is, quibuſdam piacularibus ſacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ (2) tradita ſunt, tranſmiſſo per viam tigillo, capite adoperto, velut ſub jugum (3) miſit juvenem. id hodie publice quoque ſemper refectum (4) manet : Sororium tigillum vocant. Horatiæ ſepulcrum, quo loco corruerat icta, conſtructum eſt ſaxo quadrato.

CAPUT XI.

Albani a fide deſciſcunt : Fidenates, ac Vejentes in Romanos concitant : a Tullo ex fœdere in auxilium vocati, medii inter duos exercitus expectant fortunam. Proditionis cognitam fraudem callido conſilio irritam Tullus reddit : Victis hoſtibus, proditorem ducem Metium fœdo afficit ſupplicio.

27. NEc diu pax Albana manſit : (5) invidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publica commiſſa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit : & quoniam recta conſilia haud bene evenerant, pravis reconciliare popularium animos coepit. Igitur ut prius in bello pacem, ſic in pace bellum quærens, quia ſuæ civitati animorum plus, quam virium cernebat eſſe, ad bellum palam, atque

---

(1) *filii*.
(2) *facienda in poſterum, ubi res tulerit*.
(3) *ita patrio jure in filium animadvertit, & Duumvirum judicio aliquo modo ſatisfecit*.
(4) *in angiportu, qui ducit a Carinis ad Cyprium vicum*.
(5) *in dictatorem odium*.

que ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis proditionem reservat. Fidenates (1) colonia Romana, Vejentibus sociis consilii assumptis, (2) pacto transitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Cum Fidenæ aperte desciissent, Tullus, Metio, exercitusque ejus ab Alba accito, contra hostes ducit: ubi Anienem transiit, ad (3) confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Vejentium exercitus Tiberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in siniſtro Fidenates propius montes consistunt. Tullus adversus Vejentem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quam fidei: nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. Inde ubi satis (4) subisse sese ratus est, (5) erigit totam aciem, fluctuansque animo, ut tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, (6) qua fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt. Inde eques citato equo nuntiat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vovit (7) Salios, fanaque Pallori, ac Pavori: equitem clara increpans voce, ut hostes exaudirent, redire in prælium jubet: *Nihil trepidatione opus esse: suo jussu circumduci Albanorum exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadat*. Idem (8) imperat, ut hastas equites erigere jubeat. Id factum magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani ex-

---

(1) *a Romulo post tertium cum Fidenatibus bellum deducta.*
(2) *promissa defectione Albanorum a Romanis.*
(3) *is locus est, ubi Anien in Tiberim confluit.*
(4) *ad montes successisse.*
(5) *in locum editum adducit.*
(6) *qua parte.*
(7) *instituendos in honorem* Palloris, & Pavoris.
(8) *Equiti, qui Albanorum discessum nuntiaverat.*

exercitus interſepſit. qui (1) viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hoſtes tranſit: & audiverant clara voce dictum; & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis eſſent, Latine ſciebant. Itaque, ne ſubito ex collibus decurſu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Inſtat Tullus, fuſoque Fidenatium cornu, in Vejentem, alieno pavore perculſum, ferocior redit. Nec illi tulere impetum, ſed ab effuſa fuga flumen objectum a tergo arcebat. Quo poſtquam fuga inclinavit, alii arma foede jactantes in aquam cæci ruebant: alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque conſilium oppreſſi. non alia ante
28. Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus, ſpectator certaminis, deductus in campos. Metius Tullo devictos hoſtes gratulatur: contra Tullus Metium benigne alloquitur: quod bene vertat, caſtra Albanos Romanis caſtris jungere jubet: ſacrificium luſtrale in diem poſterum parat. Ubi illuxit, paratis omnibus, ut aſſolet, vocari ad concionem utrumque exercitum jubet. Præcones ab extremo orſi, primos excivere Albanos: hi novitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirent, proximi conſtitere: ex compoſito armata (2) circundatur Romana legio: centurionibus datum negotium erat, ut ſine mora imperia exſequerentur. Tum ita Tullus infit: *Romani, ſi unquam ante alias ullo in bello fuit, quod primum diis immortalibus gratias ageretis, deinde veſtræ ipſorum virtuti, heſternum id prælium fuit: dimicatum eſt enim non magis cum hoſtibus, quam (quæ dimicatio major, ac periculoſior eſt) cum proditione ac perfidia ſociorum: nam, ne vos falſa opinio teneat, injuſſu meo Albani ſubiere ad montes: nec imperium illud meum, ſed (3) conſilium, & imperii ſimulatio fuit, ut nec, vobis ignorantibus deſeri vos, averteretur a certamine animus;*

&

(1) *abeuntes Albanos.*
(2) *circumducitur.*
(3) *h. e. callidum inventum.*

& hoſtibus, circumveniri ſe ab tergo ratis, terror ac fuga injiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum eſt: ducem ſecuti ſunt, ut & vos, ſi quo ego inde agmen declinare voluiſſem, feciſſetis. Metius ille eſt ductor itineris hujus, Metius idem hujus machinator belli, Metius fœderis Romani Albanique ruptor. audeat deinde talia alius, niſi in hunc inſigne jam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circumſiſtunt: rex cætera, ut orſus erat, peragit: *Quod bonum, fauſtum, felixque ſit populo Romano, ac mihi vobiſque, Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo eſt: civitatem dare plebi, primores in patres legere: unam urbem, unam rempub. facere; ut ex uno quondam in duos populos diviſa Albana res eſt, ſic nunc in unum redeat.* Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis ſepta in variis voluntatibus, communi tamen metu cogente, ſilentium tenet. Tum Tullus, *Meti Fufeti*, inquit, *ſi ipſe diſcere poſſes fidem ac fœdera ſervare, vivo tibi ea diſciplina a me adhibita eſſet: nunc, quoniam tuum inſanabile ingenium eſt, tu tuo ſupplicio doce humanum genus* (1) *ea ſancta credere, quæ a te violata ſunt. ut igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem geſſiſti, ita jam corpus paſſim diſtrahendum dabis.* Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum diſtentum illigat Metium: deinde in diverſum iter equi concitati, lacerum in utroque curru corpus, qua inhæſerant vinculis membra, portantes. avertere omnes a tanta fœditate ſpectaculi oculos. Primum, ultimumque illud ſupplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuiſſe pœnas.

(1) *fidem, & fœdera.*

CA-

CAPUT XII.

Æmula Imperii Alba diruitur, Romam traducta multitudine, cujus discedentis habitus describitur. Tullus ob veteres inimicitias Sabinos bello petens, vincit. Prodigiis nuntiatis, Novendiale sacrum suscipitur: paulo post, orta pestilentia propter prave procuratas religiones, fulmine Tullus absumitur. Regnat annos XXXII.

29. INter hæc jam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam: legiones deinde ductæ ad diruendam urbem; quæ ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, cum, effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus per urbem amatorum omnia ferro flammaque miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita (1) defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, (2) ultimum illud visuri pervagarentur. Ut vero jam equitum clamor exire jubentium instabat; jam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleverat: raptim quibus quisque poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectaque, in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent, jam (3) continens agmen migrantium impleverat vias: & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrymas; vocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis

---

(1) *stupidos reddidit*.
(2) *ea ultima vice*. *ut Cic. ad Att.* 13. 46. exeo hoc primum. *h. e. hac prima vice*.
(3) *conjunctum*.

Digitized by Google

tis templa auguſta (1) præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egreſſis urbem Albanis, Romanus paſſim publica privataque omnia tecta adæquat ſolo: unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba ſteterat, excidio ac ruinis dedit: templis tamen deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum eſt. Roma interim creſcit Albæ ruinis, duplicatur civium nu- 30.
merus: Cœlius additur urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eam (2) ſedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitavit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoque pars reipublicæ creſceret, legit, Julios, Servilios, Quinctios, Geganios, Curiatios, Cloelios: templumque ordini ab ſe aucto curiam fecit, quæ Hoſtilia uſque ad patrum noſtrorum ætatem appellata eſt. Et ut omnium ordinum viribus aliquid ex novo populo adjiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit; legiones & veteres eodem ſupplemento explevit, & novas ſcripſit. Hac fiducia virium Tullus (3) Sabinis bellum indicit, genti ea tempeſtate ſecundum Etruſcos opulentiſſimæ viris, armiſque: utrinque injuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus, ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehenſos, querebatur; Sabini ſuos prius in lucum confugiſſe, ac Romæ retentos. Hæ cauſæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & ſuarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adjectione populi Albani auctam, circunſpicere (4) & ipſi externa auxilia. Etruria erat vicina, proximi Etruſcorum Vejentes: inde ob reſiduas bellorum iras maxime ſolicitatis ad defectionem animis, voluntarios tra-

xe-

---

(1) *prætergrederentur.*

(2) *Romulus regiam in Palatio ſedem delegerat; Numa in foro Romano; ubi habitabat etiam Tullus. nunc vero in Cœlio monte.*

(3) *prius tamen fuſis, ac deditis Fidenatibus: quod hic omiſſum a Livio habemus ex Dionyſio.*

(4) *cœperunt,*

xere, & apud vagos quoſdam ex inopi plebe etiam merces valuit: publico auxilio nullo adjuti ſunt: valuitque apud Vejentes) nam de cæteris minus mirum eſt (pacta cum Romulo (1) induciarum fides. Cum bellum utrinque ſumma ope pararetúr; vertique in eo res videretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum tranſire. Pugna atrox ad ſilvam Malitioſam fuit: ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu, aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. Ab equitibus repente invectis turbati ordines ſunt Sabinorum: nec pugna deinde (2) illis conſtare, nec fuga explicari ſine magna cæde potuit.
31. Devictis Sabinis, cum in magna gloria, magniſque opibus regnum Tulli, ac tota res Romana eſſet; nuntiatum regi, patribuſque eſt, in monte Albano lapidibus pluiſſe: quod cum credi vix poſſet, miſſi ad id viſendum prodigium, (3) in conſpectu haud aliter, quam cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Viſi etiam audire vocem ingentem ex ſummi cacuminis loco, ut patrio ritu ſacra Albani facerent, quæ, velut diis quoque ſimul cum patria relictis, oblivioni dederant: & aut Romana ſacra ſuſceperant, aut fortunæ (ut fit) obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio Novendiale ſacrum publice ſuſceptum eſt, ſeu voce cœleſti ex Albano monte miſſa, (nam id quoque traditur) ſeu aruſpicum monitu. manſit certe ſolenne, ut, quandocunque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per novem dies agerentur. Haud ita multo poſt peſtilen-

---

(1) *ad annos* 100. *inducia a Romulo factæ cum Vejentibus. quod ſi paulo ante adverſus Romanos pugnarunt, non ſuo nomine arma ſumpſerunt, ſed Fidenatibus ſociis opem tulerunt. niſi credamus compoſito bello Vejentes, confirmatis Romuli induciis, iterum Tullo ſuam fidem obligaſſe.*

(2) *Sabini nec in acie reſiſtere, nec libere fugere ſine cæde potuerunt.*

(3) *eorum qui miſſi erant.*

lentia laboratum eſt: unde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur a bellicoſo rege, ſalubriora etiam credente militiæ, quam domi juvenum corpora eſſe, donec ipſe quoque longinquo morbo eſt implicitus. Tunc adeo fracti ſimul cum corpore ſunt ſpiritus illi feroces, ut qui nihil ante ratus eſſet minus regium, quam ſacris dedere animum, repente omnibus, magnis, parviſque ſuperſtitionibus obnoxius degeret, religionibuſque etiam populum impleret. Vulgo jam homines eum ſtatum rerum, qui ſub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, ſi pax veniaque ab diis impetrata eſſet, credebant. Ipſum regem tradunt volventem commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta ſolennia ſacrificia Jovi Elicio facta inveniſſet, operatum his ſacris ſe abdidiſſe: ſed non rite initum, aut curatum id ſacrum eſſe: nec ſolum nullam ei oblatam cœleſtium ſpeciem, ſed, ira Jovis ſolicitati prava religione, (1) fulmine ictum cum domo conflagraſſe. Tullus magna gloria belli regnavit annos duos & triginta.

CAPUT XIII.

Creatus quartus Rex Ancus Marcius ſacra a Numa inſtituta renovat. Proditis ceremoniis res per Fecialem repetendi, bellum Latinis indicit. Horum urbem Politorium bello repetitam diruit. Profligatis Latinis, eorum multa millia in civitatem accipit: Urbem auget: Tiberim jungit: fines imperii profert. Oſtiam condit.

MOrtuo Tullo, res, ut inſtitutum jam inde ab initio erat, ad patres redierat, hique interregem nominaverant: quo comitia habente, Ancum Marcium regem populus creavit. patres fue- 32.

(1) *alii putant Tullum, cum domeſticis ſacris operaretur, una cum liberis, Anci Marcii fraude oppreſſum, injectoque in ædes igne, famam de fulmine diſſeminatam eſſe.*

fuere auctores. Numæ Pompilii regis nepos (1) U. C. 114. Anc. Mar. 4. R. filia ortus, Ancus Marcius erat: qui, ut regnare cœpit, & avitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cætera egregium ab una parte haud ſatis proſperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut prave cultis, longeque antiquiſſimum ratus ſacra publica, ut ab Numa inſtituta erant, facere, omnia ea ex Commentariis regis (2) Pontificem maximum in album relata proponere in publico jubet. inde & civibus otii cupidis, & finitimis civitatibus facta ſpes, in avi mores atque inſtituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, ſuſtulerant animos: & cum incurſionem in agrum Romanum feciſſent, repetentibus res Romanis ſuperbe reſponſum reddiderunt, deſidem Romanum regem inter ſacella & aras acturum eſſe regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quod avi regno magis neceſſariam fuiſſe pacem credebat, cum in novo, tum feroci populo, etiam quod illi contigiſſet otium ſine injuria, id ſe (3) haud facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni, temporaque eſſe Tullo regi aptiora quam Numæ. Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones inſtituiſſet, a ſe bellicæ cęremoniæ proderentur; nec gererentur ſolum, ſed etiam indicerentur bella aliquo ritu; jus ab antiqua gente Æquicolis, quod nunc feciales (4) habent, deſcripſit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum venit, unde res repetuntur, capite velato) * filum lanæ velamen eſt (*Audi Jupiter*, inquit, *audite fines*) cujuſcunque gentis ſunt, nominat (*audiat fas. Ego ſum publicus nuntius populi*

* al. filo.

(1) *Numæ.*
(2) *nempe C. Papirium.*
(3) *niſi ferret Latinorum injurias, non poterat Ancus cuſtodire pacem, quæ Numæ contigit ſine injuria: quæ tamen pax magis Numæ neceſſarie erat, quam Anco.*
(4) *cuſtodiunt.*

puli Romani: juſte pieque legatus venio, verbiſque meis fides ſit. (1) Peragit deinde poſtulata: inde Jovem teſtem facit. *Si ego injuſte, impieque illos homines, illaſque res dedier nuntio populi Romani mihi expoſco, tum patriæ compotem me nunquam ſinas eſſe.* Hæc, cum fines *ſupra ſcandit*, hæc, quicumque ei primus vir obvius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingreſſus, paucis verbis carminis, concipiendique jurisjurandi mutatis, peragit: ſi non deduntur, quos expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim ſolennes ſunt) peractis, bellum ita indicit: *Audi Jupiter, & tu Juno, Quirine, diique omnes cœleſtes, voſque terreſtres, voſque inferni audite: Ego vos teſtor, populum illum* (quicunque eſt, nominat) *injuſtum eſſe, neque jus perſolvere. ſed de iſtis rebus in patria majores natu conſulemus, quo pacto jus noſtrum adipiſcamur.* Cum is nuntius Romam ad conſulendum redit, confeſtim rex ex his ferme verbis patres conſulebat: (2) *Quarum rerum, litium, cauſarum condixit paterpatratus populi Ro. Quiritium patripatrato priſcorum Latinorum, hominibuſque priſcis Latinis, quas res nec dederunt, nec ſolverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, ſolvi oportuit, dic*, inquit ei, quem primum ſententiam rogabat, *quid cenſes?* Tum ille: (3) *Puro pioque duello quærendas cenſeo, itaque conſentio,* (4) *conſciſcoque.* Inde ordine alii rogabantur: (5) quandoque pars major eorum, qui aderant, in eandem ſententiam ibat, bellum erat conſenſu fieri ſolitum: ut fecialis haſtam ferratam, aut ſanguineam præuſtam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præſentibus diceret: *Quod populi*

(1) *plane exponit, refert.*
(2) quid cenſes *de iis rebus, litibus, cauſis, quarum reſtitutionem, conditiones,* (*aut quidpiam ſimile per ellipſim intellige*) condixit, *h. e. ſolemni ritu denuntiavit.*
(3) *juſto, & ſancto.*
(4) *decerno.*
(5) *& quando.*

priſcorum Latinorum, hominesque priſci Latini adverſus populum Ro. Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Ro. Quiritium bellum cum priſcis Latinis juſſit eſſe, ſenatuſque populi Ro. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſcivit, ut bellum cum priſcis Latinis fieret: ob eam rem ego, populuſque Ro. populis priſcorum Latinorum, hominibuſque priſcis Latinis bellum indico, facioque. Id ubi dixiſſet, haſtam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo
33. ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremque eorum poſteri acceperunt. Ancus demandata cura ſacrorum flaminibus, ſacerdotibuſque aliis, exercitu novo conſcripto, profectus Politorium urbem Latinorum vi cepit: ſecutuſque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hoſtibus in civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et cum circa Palatium ſedem (1) veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani impleſſent,
* al. eodem. Aventinum novæ multitudini datum. additi * eidem haud ita multo poſt, (2) Tellenis, Ficanaque captis, novi cives. Politorium inde rurſus bello repetitum, quod vacuum occupaverant priſci Latini: eaque cauſa diruendæ urbis ejus fuit Romanis, ne hoſtium ſemper receptaculum eſſet. Poſtremo, omni bello Latino Medulliam compulſo, aliquandiu ibi Marte incerto, varia victoria pugnatum eſt. nam & urbs tuta munitionibus, præſidioque firmata valido erat: &, caſtris in aperto poſitis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis ſigna contulerat. Ad ultimum omnibus copiis connixus Ancus, acie primum vincit, inde ingenti præda potitus Romam redit, tum quoque multis millibus Latinorum in civitatem acceptis: quibus, ut jungeretur Palatio Aventinum, ad (3) Murciæ datæ ſedes.

---

(1) *alii:* veterum Romanorum.
(2) *nomen hujus oppidi apud Dionyſ. l. 3. p. 179. dicitur* τελλῆνη, *numero ſingulari. apud Strab. l. 5. p. 231.* τελλῆναι *numero multitudinis.*
(3) *ad Murciæ Veneris ſacellum. Plin. l. 15.*

Digitized by Google

des. Janiculum quoque adjectum, non (1) inopia loci, sed nequando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte Sublicio, tum primum in Tiberim facto, conjungi urbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud parvum munimentum (2) a planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. Nec urbs tantum hoc rege crevit, sed etiam ager finesque: silva Mæsia Vejentibus adempta, usque ad mare imperium prolatum: & in ore Tiberis Ostia urbs condita: salinæ circa factæ: egregieque rebus bello gestis: ædes Jovis Feretrii amplificata.

CAPUT XIV.

Anco regnante, Lucumo vir transmarinæ originis, qui postea Tarquinii nomen tulit, hortante uxore, nobili ac prudenti fœmina, in spem regni Romam Tarquiniis commigrat. Ob industriæ, atque elegantiæ famam in amicitiam Anci receptus, fit omnium consiliorum particeps: eo mortuo, cum regnasset annos XXIV., regnum ipse ad se trahere conatur.

ANco regnante, Lucumo, vir impiger, ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cujus adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthii filius erat: (3) qui ob seditiones domo profugus, cum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit: nomina his Lucumo, atque A- 34.

(1) *non quia Aventinum jugum non sufficeret novis civibus.*

(2) *ab ea parte, qua loca erant planiora, & faciliora aditu.*

(3) *Demaratus.*

Digitized by Google

runs fuerunt . Lucumo ſuperfuit patri , bonorum omnium heres : Aruns prior , quam pater , moritur , uxore gravida relicta . nec diu manet ſuperſtes filio pater . qui cum , ignorans nurum (1) ventrem ferre , immemor in teſtando nepotis deceſſiſſet , puero poſt avi mortem in nullam ſortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen . Lucumoni contra , omnium heredi bonorum , cum divitiæ jam animos facerent , (2) auxit ducta in matrimonium Tanaquil , ſummo loco nata , & quæ (3) haud facile iis , in quibus nata erat , humiliora ſineret . Ea cum innupſiſſet , ſpernentibus Etruſcis Lucumonem exule advena ortum , ferre indignitatem non potuit : oblitaque ingenitæ erga patriam caritatis , dummodo virum honoratum videret , conſilium migrandi ab Tarquiniis cepit . Roma eſt ad id potiſſimum viſa . In novo populo , ubi omnis repentina atque ex virtute nobilitas ſit , futurum locum forti ac ſtrenuo viro . Regnáſſe Tatium Sabinum : arceſſitum in regnum Numam a Curibus : & Ancum Sabina matre ortum , nobiiemque una (4) imagine Numæ eſſe . facile perſuadet , ut cupido honorum , & cui Tarquinii materna tantum patria eſſet . Sublatis itaque rebus , commigrant Romam . Ad Janiculum forte ventum erat : ibi ei carpento ſedenti cum uxore , (5) aquila ſuſpenſis demiſſa leniter aiis pileum aufert : ſuperque carpentum cum magno clangore volitans , rurſus velut (6) miniſterio divinitus miſſa , capiti apte reponit : inde ſublimis abiit . Accepiſſe id augurium læta dicitur Tanaquil ,

---

(1) *gravidam eſſe .*
(2) *animos :*
(3) *quæ non facile ſineret , poſt conjugium , conditionem ſuam natalibus ſuis eſſe inferiorem .*
(4) *Majorum imagines in atrio diſpoſitæ , erant nobilitatis ſigna . quod jus fuit poſtea Magiſtratuum Curulium .*
(5) *hinc aquilæ effigiem Tarquinius inter præcipua Regni inſignia habuit . hinc forte Romanorum Imperatorum aquilæ .*
(6) *ad miniſterium exhibendum .*

quil, perita, ut vulgo Etruſci, cœleſtium prodigiorum mulier: excelſa & alta ſperare complexa virum jubet. *Eam alitem ea regione cæli, & ejus Dei nuntiam veniſſe: circa* (1) *ſummum culmen hominis auſpicium feciſſe: levaſſe humano ſuperpoſitum capiti decus, ut divinitus eidem redderet.* Has ſpes cogitationeſque ſecum portantes, urbem ingreſſi ſunt: domicilioque ibi comparato, (2) L. Tarquinium edidere nomen. Jam & Romanis conſpicuum eum novitas, divitiæque faciebant: & ipſe quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiiſque, quos poterat, ſibi conciliando, adjuvabat: donec in regiam quoque de eo fama perlata eſt. notitiamque eam brevi apud regem, (3) liberaliter dextereque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat (4) jura; ut publicis pariter, ac privatis conſiliis (5) bello domique intereſſet: & per omnia expertus poſtremo tutor etiam liberis regis teſtamento inſtitueretur. Regnavit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet ſuperiorum regum belli paciſque & artibus & gloria par. Jam filii prope puberem ætatem erant: eo magis Tarquinius inſtare, ut quamprimum comitia regi creando fierent: quibus indictis, (6) ſub tempus pueros venatum ablegavit: iſque primus & petiſſe ambitioſe regnum, & orationem dicitur habuiſſe ad conciliandos plebis animos compoſitam: *Cum ſe non rem novam petere: quippe qui non primus, quod quiſquam mirari indignarive poſſet, ſed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino ſolum, ſed etiam ex hoſte re-* 35.

(1) *ſummum culmen hominis, eſt vertex capitis.*
(2) *Lucius a Lucumone: Tarquinius a Patria. advenæ porro jubebantur edere nomen.*
(3) *ingenuo: non ſervili more; neque mercede.*
(4) *neceſſitudinem, conjunctionem, hoc dixeris* amicitiæ jus.
(5) *Dionyſ. l. 3. alia bella refert ab Anco confecta, hic a Livio indicata, non enarrata: in quæ Tarquinius pecunias ſuas non ſemel contulit.*
(6) *comitiorum.*

Digitized by Google

gem factum: & Numam ignarum urbis, non petentem in regnum ultro accitum: se ex quo (1) sui potens fuerit, Romam cum conjuge ac fortunis omnibus commigrasse: majorem partem ætatis ejus, qua civilibus officiis fungantur homines, Romæ se, quam in vetere patria, vixisse: domi militiæque sub (2) haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se jura, Romanos ritus didicisse: obsequio & observantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse.

CAPUT XV.

Tarquinius Priscus quintus Rex creatus Patrum numerum auget. Victis Latinis, ludos quam opulentissimos facit, Circo tum primum designato. A Sabinis bello petitus, equitum centurias auget; quamvis quidquam mutari, ac novum constitui posse, neget Attius Nevius: cujus scientia tentatur mirabili experimento. De Sabinis triumphat; eorum oppida omnia armis subigit.

U.C. 138. *Tarq Prisc.* 5. R. HÆc eum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare jussit. Ergo virum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est: nec minus regni sui firmandi, quam augendæ reip. memor centum in Patres legit: qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cujus beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaque inde (3) majore, quam quanta belli fama fuerat, revecta, ludos opulentius instructiusque, quam priores reges, fecit. Tum primum Circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est: loca divisa patribus, equitibusque ubi

---

(1) *sui arbitrii fuerit.*
(2) *haud contemnendo; haud improbando. Emphasis est.*
(3) *non ingens bellum fuit, sed ingens præda.*

Digitized by Google

ubi ſpectacula ſibi quiſque facerent, (1) fori appellati. Spectavere, furcis duodenos ab terra (2) ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes. Iudicrum fuit, equi, pugileſque ex Etruria maxime acciti. ſolennes deinde annui manſere ludi, (3) Romani Magnique varie appellati. Ab eodem rege & circa forum privatis ædificanda diviſa ſunt loca: porticus, tabernæque factæ. Muro quoque (4) lapideo circundare urbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis (5) intervenit. adeoque ea ſubita res fuit, ut prius Anienem tranſirent hoſtes, quam obviam ire, ac prohibere exercitus Romanus poſſet. Ita trepidatum Romæ eſt. & primo dubia victoria, magna utrinque cæde pugnatum eſt: reductis deinde in caſtra hoſtium copiis, datoque ſpatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime ſuis (6) deeſſe viribus ratus, ad Ramnenſes, Tatienſes, Luceres, quas centurias Romulus ſcripſerat, addere alias conſtituit, ſuoque inſignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare (7) Attius Nevius, inclytus ea tempeſtate augur, neque mutari, neque novum conſtitui, niſi aves addixiſſent, poſſe. Ex eo ira regi mota, eludenſque artem (ut ferunt) *Agedum, inquit, divine tu*, (8) *inaugura, fieri ne poſſit, quod nunc ego mente concipio*. cum ille 36.

(1) *loca erecta, unde ſpectabant, quemadmodum navium latera concava, quæ foris eminent*, fori *vocantur*.

(2) *tabulata, unde ſpectabant, quæ* foros *antea dixit. Itali:* palchi. *Ordo autem eſt*, ſpectavere, furcis ſuſtinentibus ſpectacula, alta ab terra pedes duodenos.

(3) Romani, *quia omnium antiquiſſimi*, magni *quia Magnis Diis ſacri, & magnis impenſis celebrabantur*.

(4) *quadratis lapidibus; quorum ſinguli juſtum plauſtri onus conficiebant*.

(5) *cœpta interrupit*.

(6) *ratus ſe minus pollere equitibus*.

(7) *cœpit*. (8) *divinato*.

in augurio rem (1) expertus, profecto futuram dixisse: *Atqui hoc animo agitavi*, inquit, *te novacula cotem discissurum: cape hæc, & perage quod aves tuæ fieri posse portendunt*. tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Attii posita, capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad lævam curiæ fuit: cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, ut esset ad posteros miraculi ejus monimentum. Auguriis certe, sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil belli, domique postea, nisi auspicato gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit: numero tantum alterum adjecit, ut mille DCCC. equites in tribus centuriis essent. (2) posteriores modo sub iisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt: quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias.
37. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur: sed præterquam quod viribus creverat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa jacentem, ardentem in flumen conjicerent: ventoque juvante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta, sublicis cum hærerent, pontem succendunt. ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impediit: multique mortales, cum hostem effugissent, in flumine ipso periere. quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi, prius pœne, quam nunciari posset, (3) insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit: utrinque ab cornibus positos, cum jam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse (4) ab lateribus ferunt,

(1) *cum prius augurium cepisset*.
(2) *hoc tantum servatum est, quod additi ad priorem singularum centuriarum numerum, dicti sunt* Ramnenses, Tatienses, Luceres Posteriores.
(3) *manifestam, nobilemque reddidere*.
(4) *in hostem*.

runt, ut non ſiſterent modo Sabinas legiones, ferociter inſtantes (1) cedentibus, ſed ſubito in fugam averterent. montes effuſo curſu Sabini petebant, & pauci tenuere: maxima pars, ut ante dictum eſt, ab equitibus in flumen acti ſunt. Tarquinius inſtandum perterritis ratus, præda, captiviſque Romam miſſis, ſpoliis hoſtium (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accenſis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam male geſta res erat, nec geſturos melius ſperare poterant: tamen quia conſulendi res non dabat ſpatium, iere obviam Sabini tumultuario milite: iterumque ibi fuſi, perditis jam prope rebus, pacem (2) petiere. Collatia, & quicquid citra 38.
Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (3) fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præſidio relictus: deditoſque Collatinos ita accipio, eamque deditionis formulam eſſe. Rex interrogavit: *Eſtis ne vos legati oratoreſque miſſi a populo Collatino, ut vos, populumque Collatinum dederetis? Sumus. Eſt ne populus Collatinus in ſua poteſtate? Eſt. Deditis ne vos, populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utenſilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. inde (4) priſcis Latinis bellum fecit: ubi nuſquam ad univerſæ rei dimicationem ventum eſt: ad ſingula oppida circumferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Cruſtomerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priſcis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta.

(1) *peditibus Romanis.*
(2) *ſed inducias in ſexennium impetrarunt.*
(3) *Aruntis.*
(4) *priſci dicti, ut ſæpe antea, quia hi erant Veteris Latii. nam poſtea Æqui, Marſi, Volſci, Rutuli, Hernici Latinis per Romanos adſcripti, dicti ſunt,* Novi Latii.

CAPUT XVI.

Positis bellis opera pacis inchoat Tarquinius. In ejus regia prodigium apparet, flamma circa caput dormientis pueri Servii Tullii, qui matre serva natus, cœpit inde in magnæ fortunæ spem educari: idem, Tarquinio ab Anci filiis occiso, cum regnasset annos XXXVIII, dum tantisper ejus celatur mors, se parat ad regnum occupandum.

MAjore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole gesserat bella; ut non quietior populus domi esset, quam militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cujus exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, (1) qua nondum munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forum, aliasque interjectas collibus convalles, quia (2) ex planis locis haud facile evehebant aquas, cloacis e fastigio in Tiberim ductis, siccat: & aream ad ædem in Capitolio Jovis, quam voverat bello Sabino, jam præsagiente animo, futuram olim amplitudinem loci, (3) occupat fundamentis.
39. Eo tempore in regia prodigium visu eventuque mirabile fuit. Puero dormienti, cui Servio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu: plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem: & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoque jam tumultu, moveri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset: mox cum somno & flammam abiisse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: *Videsne tu puerum hunc*, inquit, *quem tam humili cultu educamus?*

scire

---

(1) *qua parte.*
(2) *quia difficile erat aquas evehere ex planis locis, ad abluendas sordes Urbis in Convallibus, Cloacas fecit (stupenda Romanorum opera, inquit Dionysius per quas sordes omnes in Tiberim inferrentur, atque Convalles, & infima Urbis loca siccarentur.*
(3) *incipit parare fundamenta areæ ad Ædem Jovis.*

scire licet, hunc lumen quondam rebus nostris dubiis futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publice privatimque decoris omni indulgentia nostra nutriamus. Inde puerum liberum loco cœptum haberi, erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum, excitantur. Evenit facile, quod diis cordi esset. juvenis evasit vere indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ juventutis ulla arte conferri potuit: filiamque ei suam rex despondit. Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus, credere prohibet serva natum eum, parvumque ipsum servisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto, Servii Tullii, qui princeps in illa urbe fuerat, gravidam viro occiso uxorem, cum inter reliquas captivas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt servitio, partum Romæ edidisse in Prisci Tarquinii domo: inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum, ut (1) in domo a parvo educatum, in caritate, atque honore fuisse: fortunam matris, quod capta patria in hostium manus venerit, ut serva natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo ferme anno, ex quo 40.
regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud patres plebemque longe maximo honore Servius Tullius erat. Tum Anci filii duo, etsi antea semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ advenam, non modo (2) * vicinæ, sed ne Italicæ * al. quidem stirpis; tum impensius his indignitas (3) civi-
crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret cæ.
regnum, sed præceps inde porro ad servitia caderet: ut in eadem civitate post (4) centesimum fere

C 6 an-

(1) *Regis*.

(2) *idem sensus est, ac si diceret* non modo non vicinæ *Tarquinius porro in Italia quidem natus erat, sed græco patre*. (3) *hoc multo indignius foret*.

(4) *a morte Romuli revera hic annus erat* 139. *sed numerus rotundus significantior est, ad augendam invidiam*.

annum, quam Romulus, deo prognatus, deus ipſe tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id Servius, ſerva natus poſſideat: tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus ſuæ dedecus fore, ſi, Anci regis virili ſtirpe ſalva, non modo advenis, ſed ſervis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam ſtatuunt. Sed & injuriæ dolor in Tarquinium ipſum magis, quam in Servium eos ſtimulabat: & quia gravior ultor cædis, ſi ſupereſſet, rex futurus erat, quam privatus: & quia, Servio occiſo, quemcunque alium generum delegiſſet, eundem regni heredem facturus videbatur: ob hæc ipſi regi inſidiæ parantur. Ex paſtoribus duo ferociſſimi delecti ad facinus, quibus conſueti erant uterque (1) agreſtibus ferramentis, in veſtibulo regiæ quam potuere tumultuoſiſſime ſpecie rixæ in ſe omnes apparitores regios convertunt: inde cum ambo regem (2) appellarent, clamorque eorum penitus in regiam perveniſſet, vocati ad regem pergunt. Primo uterque vociferari, & certatim alter alteri obſtrepere: coerciti ab lictore, & juſſi invicem dicere, tandem obloqui deſiſtunt: unus rem ex compoſito orditur: dum intentus in eum ſe rex totus (3) averteret, alter elatam ſecurim in caput dejecit: relictoque
41. in vulnere telo, ambo ſe foras ejiciunt. Tarquinium moribundum cum, qui circa erant, excepiſſent, illos fugientes lictores comprehendunt: clamor inde, concurſuſque populi, mirantium quid rei eſſet. Tanaquil inter tumultum claudi regiam jubet, (4) arbitros ejicit: ſimul quæ curando vulneri opus ſunt, tanquam ſpes ſubeſſet, ſedulo comparat: ſimul, ſi (5) deſtituat ſpes, alia præſidia molitur. Servio propere accito cum pene exanguem virum oſtendiſſet, dextram tenens, orat, ne inultam mortem ſoceri, ne ſocrum inimicis ludibrio eſſe ſinat. *Tuum eſt*, inquit, *Servi, ſi vir es, regnum*,

(1) *inſtructi agreſtibus ferramentis, quibus conſueti erant.* (2) *implorarent.* (3) *ab altero.*
(4) *ſpeculatores externos, non domeſticos.*
(5) *deficiat.*

gnum, non eorum, qui alienis manibus peſſimum facinus fecere: erige te, deoſque duces ſequere, qui, clarum hoc fore caput, divino quondam circumfuſo igni portenderunt. nunc te illa cœleſtis excitet flamma: nunc expergiſcere (1) *vere: & nos peregrini regnavimus: qui ſis, non unde natus ſis, reputa: ſi tua, re ſubita, conſilia* (2) *torpent, at tu mea conſilia ſequere.* Cum clamor impetuſque multitudinis vix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in novam viam verſas (habitabat enim rex (3) ad Jovis Statoris) populum Tanaquil alloquitur. Jubet bono animo eſſe: (4) *ſopitum fuiſſe regem ſubito ictu, ferrum haud alte in corpus deſcendiſſe: jam ad ſe rediſſe, inſpectum vulnus abſterſo cruore, omnia* (5) *ſalubria eſſe. confidere propediem ipſum eos viſuros: Interim Servio Tullio jubere populum dicto audientem eſſe: eum jura redditurum, obiturumque alia regis munia.* Servius cum trabea & lictoribus prodit: ac ſede regia ſedens alia decernit, de aliis conſulturum ſe regem eſſe ſimulat.

CAPUT XVII.

Servius Tullius ſextus Rex, privatis munitis opibus, publicas quoque firmat: Vejentes, & Etruſcos vincit: populum in cenſum refert; in claſſes atque centurias digerit; luſtrum condit: Urbem propter multitudinem amplificat. Pomœrium profert: Dianæ templum cum Latinis Romæ facit; memorabile Bovis ſacrificium.

ITaque per aliquot dies, cum jam exſpiraſſet Tarquinius, celata morte, per ſpeciem alienæ fungendæ vicis, ſuas opes firmavit: tum demum palam (6) facta ex comploratione in regia orta, Ser- U.C. 176. Serv. Tull. 6. R. vius

(1) *alludit ad ea quæ ſuperius dicta ſunt*: donec ſua ſponte experrectus eſſet.
(2) *ſi re improviſa hebetatur tibi mens, ut per te ipſe capere conſilium non poſſis.*
(3) *Jovis Statoris ædem verſus.* (4) *obtorpuiſſe.*
(5) *ſalutem promittere.* (6) *morte.*

vius præſidio firmo munitus, primus injuſſu populi, voluntate patrum regnavit. Anci liberi, jam tum comprehenſis ſceleris miniſtris, ut vivere regem, & tantas eſſe opes Servii nuntiatum eſt, Sueſ-
42. ſam Pometiam exulatum (1) ierant. Nec jam publicis magis auxiliis Servius, quam privatis munire opes: & ne, qualis Anci (2) liberum animus adverſus Tarquinium fuerat, talis adverſus ſe Tarquinii liberum eſſet, duas filias juvenibus regiis, Lucio atque Arunti Tarquiniis, jungit. Nec rupit tamen fati neceſſitatem humanis conſiliis, quin invidia regni etiam inter domeſticos infida omnia atque infeſta faceret. Peropportune ad præſentis (3) quietem ſtatus bellum cum Vejentibus (jam enim induciæ (4) exierant) aliiſque Etruſcis ſumptum. In eo bello & virtus, & fortuna enituit Tullii: fuſoque ingenti hoſtium exercitu, (5)
* al. animos. haud dubius rex, ſeu patrum, ſeu plebis * animus periclitaretur, Romam rediit: aggrediturque inde pacis longe maximum opus; ut quemadmodum Numa divini auctor juris fuiſſet, ita Servium conditorem omnis in (6) civitate diſcriminis, ordinumque, (7) quibus inter gradus dignitatis, fortunæque aliquid interlucet, poſteri fama ferrent. Cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, paciſque munia non viritim, ut ante, ſed pro (8) habitu pecuniarum ferent. tum claſſes, centuriaſque, & (9) hunc or-

---

(1) *antequam patefacta eſſet Regis mors.*
(2) *liberorum: ut & mox.*
(3) *foris enim bellum, plerumque domi parit tranquillitatem.*
(4) *centum annorum, & amplius.*
(5) *Haud dubitabat quin* Rex *certo eſſet; tametſi, ut dicitur ſupra*, injuſſu populi regnaret.
(6) *inter cives.*
(7) *per quos inter gradus honorum, & bonorum, aliquid illuſtrius, & amplius ſecernitur.*
(8) *pro facultate, & copia pecuniarum, quas haberent.*
(9) *Claſſium, & centuriarum. claſſes enim continebant*

ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis, qui centum millium (1) æris, 43
aut majorem censum haberent, LXXX. confecit centurias, quadragenas seniorum, ac (2) juniorum. Prima classis omnes appellati seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent: juvenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære; hæc ut tegumenta corporis essent. tela in hostem, hastaque & gladius. additæ huic classi duæ fabrum centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda classis (3) intra centum, usque ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, junioribusque viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia (4) eadem. Tertiæ classis (5) quinquaginta millium censum esse voluit. (6) totidem centuriæ & hæ, eodemque discrimine (7) ætatum factæ; nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census (8) quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & (9) verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. Fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant. in his accensi, cornicines, tubicinesque in tres

---

bant centurias. Classes proprie dictæ fuere quinque. centuriæ 193. fuit tamen & sexta classis omnium. numerosissima, a militia ob paupertatem immunis: ideoque in nullo fere numero erat. & ex hac tota alia præterea centuria est facta. ut hic patet paulo infra.

(1) *assium, qui tum librales erant.*

(2) *totidem. seniores, ac juniores. hic dicuntur majores, vel minores 45. annis.*

(3) *censu minore centum millibus assium.* census *hic non pro annuo reditu, sed pro bonorum æstimatione accipitur.*

(4) *quæ primæ classi.* (5) *assium.* (6) *h. e. 20.*

(7) *seniorum, & juniorum.* (8) *assium.*

(9) *alii:* scutum.

tres centurias diſtributi . undecim millibus hæc claſſis cenſebatur . (1) hoc minor cenſus reliquam multitudinem (2) habuit . inde una centuria facta eſt immunis (3) militia . Ita pedeſtri exercitu ornato , diſtributoque , equitum ex primoribus civitatis XII. ſcripſit centurias . ſex item alias centurias , tribus ab Romulo inſtitutis , ſub iiſdem , quibus inauguratæ erant , nominibus (4) fecit . ad equos emendos (5) dena millia æris ex publico data , & , (6) quibus equos alerent , viduæ attributæ , quæ bina millia æris in annos ſingulos penderent . hæc omnia in dites a pauperibus inclinata onera . Deinde eſt honos additus . non enim , ut ab Romulo traditum cæteri ſervaverant reges , viritim ſuffragium eadem vi , eodemque jure promiſcue omnibus datum eſt ; ſed gradus facti , ut neque excluſus quiſquam ſuffragio videretur , & vis omnis penes primores civitatis eſſet . (7) equites enim vocabantur primi ; LXXX. inde primæ claſſis centuriæ (8) primum peditum vocabantur . ibi

ſi

(1) *ſuperius deſcripto* . (2) *continuit* .

(3) *ratio rei familiaris in militia habebatur , teſte Gellio , quia pecunia vice pignoris eſſe in Rempl. videbatur* .

(4) *ſex centuriæ tribus adhuc nominibus dictæ ſunt* , Ramnenſes , Tatienſes , Luceres .

(5) *pecuniæ magna erat inopia : ideoque res exiguo pretio emebantur* .

(6) Viduæ (*non quidem ſingulæ , ſed omnes ſimul*) attributæ , quæ penderent bina millia æris in annos ſingulos , quibus alerent equos. *Mortuis enim maritis nihil utilitatis ex eis familiis percepiſſet Urbs* . attributæ *autem hic viduæ dicuntur per quandam ſimilitudinem ; ut attributi populi dicuntur a Plin. l. 3. c. 20. qui cum proprio foro careant , adjuncti ſunt aliis populis , unde jura petant , quibuſcum tributa ſolvant* .

(7) *centuriæ* 18. *equitum* .

(8) *alii expungunt hæc verba* : primum peditum vocabantur ; *tanquam gloſſema aliquod ex margine*

in-

ſi (1) variaret, quod raro incidebat, (2) ut ſecundæ claſſis vocarentur: nec fere unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos perveniirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinque & XXX. tribus, duplicato (3) earum numero, centuriis juniorum, ſeniorumque ad inſtitutam ab Servio Tullio ſummam non convenire. quadrifariam enim urbe diviſa (4) regionibus, collibuſque, quæ habitabantur partes, (5) tribus eas appellavit, ut ego arbitror, ab tributo. nam (6) ejus quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab (7) eodem inita ratio eſt. (8) neque hæ tribus ad centuriarum diſtributionem numerumque quicquam pertinuere. Cenſu perfecto, 44.
quem maturaverat metu legis de (9) incenſis latæ, (10) cum vinculorum minis mortiſque edixit, ut omnes cives Romani, equites, peditesque, in ſuis quiſque centuriis, in campo Martio prima luce adeſſent. ibi inſtructum exercitum omnem ſuo vetaurilibus (11) luſtravit. idque conditum luſtrum

in textum translatum. niſi dicas primos pedites, *quia primi cum equitibus primæ claſſis ad ſuffragia vocabantur.*

(1) *ſi in diverſas ſententias centuriæ irent.*
(2) *intellige*, gradus facti, ut *&c.*
(3) *tribuum ruſticarum, quæ quindecim erant.*
(4) *partibus urbis majoribus, quæ dividebantur in vicos.*
(5) *tres igitur Tribus urbanas a Romulo inſtitutas, Servius quatuor fecit.*
(6) *tributi.*
(7) *a Ser. Tullio.*
(8) *Nam tribuum diſtributio facta eſt habita regionum urbis ratione; centuriarum autem, ratione claſſium, quæ diſtinguebantur cenſu. centuriarum porro numerus non erat idem omnium.*
(9) *de iis, qui nomen, reſque ſuas in cenſum non detuliſſent. atqui hi militia, omnibuſque honoribus erant excluſi.*
(10) *hæ minæ pertinere videntur ad ſequentia.*
(11) *ſue, ove, tauris mactatis expiavit.*

ſtrum appellatum, (1) quia in cenſendo finis factus eſt. Millia LXXX. eo luſtro civium cenſa dicuntur, adjicit ſcriptorum antiquiſſimus Fabius Pictor, eorum, qui ferre arma poſſent, eum numerum fuiſſe. Ad eam multitudinem urbs quoque amplificanda viſa eſt. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemque. inde deinceps auget Eſquilias: ibique ipſe, ut loco dignitas fieret, habitat. aggere, & foſſis, & muro urbem circundat; ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi vim ſolam intuentes, poſtmœrium interpretantur eſſe; eſt autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Etruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant: ut neque interiori parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt; & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id, pomœrium Romani appellarunt: & in urbis incremento ſemper, quantum mœnia proceſſura erant, tantum
45. termini hi conſecrati proferebantur. Aucta (2) civitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis uſus, ne ſemper armis opes acquirerentur, conſilio augere imperium conatus eſt, ſimul & aliquod addere urbi decus. Jam tum erat inclytum Dianæ Epheſiæ (3) fanum. id communiter a civitatibus Aſiæ factum fama ferebat, Cum (4) conſenſum, deoſque conſociatos laudaret mire Servius inter proceres Latinorum, cum quibus publice privatimque hoſpitia amicitiaſque de induſtria junxerat; ſæpe iterando eadem,

(1) *aliquando enim cenſus ſine luſtro fiebat. exempli gratia: ſi annus inſigni aliqua calamitate funeſtus eſſet. infra. l. 3. eo in caſu, cenſui finis quodammodo deerat.*
(2) *nota diſcrimen inter* Civitatem, *&* Urbem.
(3) *de hoc fano v. Plin. l. 36. c. 14.*
(4) *concordiam conſinium, cognatorumque populorum: unde apud græcos Amphictyones inſtituti,*

dem, perpulit tandem, ut Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Rom. facerent. ea erat confessio, caput rerum Romam esse; de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omissum jam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis, videbatur; uni se ex Sabinis fors dare visa est privato consilio imperii recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamilias dicitur miranda magnitudine ac specie: (1) fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo: habita, ut erat, res prodigii loco est: & cecinere vates, (2) cujus civitatis eam civis Dianæ immolasset, ibi fore imperium: idque carmen pervenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinusque, ut primum apta dies sacrificio visa est, bovem Romam actam (3) deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, cum eum magnitudo victimæ celebrata fama movisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur: *Quidnam tu hospes paras*, inquit, (4) *incestе sacrificium Dianæ facere? quin tu ante vivo perfunderis flumine? infima valle præfluit Tiberis*. Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet eventus, cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tiberim: interea Romanus (5) immolat Dianæ bovem: id mire gratum regi, atque civitati fuit.

---

(1) *cornua affixa in vestibulo templi Dianæ, ad conservandam ejus miraculi memoriam, permanserunt per multas ætates.*

(2) *imperium fore in ea Civitate, cujus civis. &c.*

(3) *ideo deduxit, quod responsum esset, immolandam esse vaccam illam Aventinensi Dianæ.* teste *Val. Max. l. 7. c. 3.* (4) *impure, non caste.*

(5) *ita stabilivit hoc pio dolo imperium Romæ.*

CAPUT XVIII.

L. Tarquinius, inſtigante uxore temeraria fœmina, regnum affectat: tandem per ſcelus occupato, Servium Tullium, immiſſis percuſſoribus, de medio tollit: hujus per extincti cadaver Tullia filia, quæ maritum ad nefas incitarat, carpentum agit. Regnavit Servius Tullius annos XXXXIIII.

46. SErvius, quanquam jam uſu haud dubie regnum poſſederat; tamen, quia interdum jactari voces a juvene Tarquinio audiebat, ſe injuſſu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hoſtibus viritim diviſo, auſus eſt ferre ad populum, vellent, juberentne ſe regnare: tantoque conſenſu, quanto haud quiſquam alius ante, rex eſt declaratus. neque ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit: imo eo impenſius, quia de agro plebis adverſum patrum voluntatem ſenſerat agi, criminandi Servii apud patres, creſcendique in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe juvenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum ſtimulante. Tulit enim & Romana regia ſceleris Tragici exemplum; ut tædio regum maturior veniret libertas, ultimumque regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinii regis filius nepoſne fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. his duobus, ut ante dictum eſt, duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares moribus. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur: fortuna, credo, populi Romani, quo diuturnius Servii regnum eſſet, conſtituique civitatis mores poſſent. angebatur ferox Tullia nihil materiæ in (1) viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam eſſe. tota in alterum verſa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio

ſan-

(1) *Arunte*.

ſanguine ortum : ſpernere ſororem , quod virum nacta , muliebri (1) ceſſaret audacia . Contrahit celeriter (2) ſimilitudo eos , ut fere fit , malum malo aptiſſimum . ſed initium turbandi omnia a fœmina ortum eſt : ea ſecretis viri alieni aſſuefacta ſermonibus , nullis verborum contumeliis parcere de viro ad fratrem , de ſorore ad virum : & ſe rectius viduam , & illum cœlibem futurum fuiſſe contendere ; quam cum impari jungi , ut elangueſcendum aliena ignavia eſſet : ſi ſibi eum , quo digna eſſet , dii dediſſent virum , domi ſe propediem viſuram regnum fuiſſe , quod apud patrem videat . celeriter adoleſcentem ſuæ temeritatis implet . (3) Aruns Tarquinius , & Tullia minor prope continuatis funeribus cum domos vacuas novo matrimonio feciſſent , junguntur nuptiis , magis non prohibente Servio , quam approbante . Tum vero in 47.
dies (4) infeſtior Tullii ſenectus , infeſtius cœpit regnum eſſe . jam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare mulier ſcelus ; nec nocte , nec interdiu virum conquieſcere pati , ne gratuita præterita parricidia eſſent : *non ſibi defuiſſe , cui nupta diceretur , nec* (5) *cum quo tacita ſerviret : defuiſſe qui ſe regno dignum putaret; qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinii filium ; qui habere , quam ſperare regnum mallet . Si tu is es , cui nuptam eſſe me arbitror , & virum , & regem appello : ſin minus, eo nunc pejus mutata*

---

(1) *vacaret* .
(2) ſimiles ſimiles amant , & malum malo aptiſſimum ; *paræmiæ ſunt* .
(3) Cum *Aruns Tarquinius, & Tullia uxor* L. *Tarquinii , unus poſt alium de medio ſublati* feciſſent domos *&c.* L. *Tarquinius , & Tullia uxor Arunris junguntur nuptiis . videtur tamen legendum* Tullia major . *nam* L. *Tarquinio natu majori credibile eſt Tulliam majorem natu uxorem datam eſſe . aut legendum* L. Tarquinius ; *non* Aruns ; *hoc ſenſu* . L. *Tarquinius nece uxoris , Tullia minor nece mariti fecerunt* domos vacuas *&c.*
(4) *Tulliæ filiæ odioſior* .
(5) *pro* quocum . *ut alias apud Livium* .

tata eſt res, quod iſtic cum (1) *ignavia eſt ſcelus: quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquiniis, ut patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. dii te penates, patriique, & patris imago, & domus regia, & in domo regale ſolium, & nomen Tarquinium creat, vocatque regem. aut ſi ad hæc parum eſt animi, quid fruſtraris civitatem? quid te ut regium juvenem conſpici ſinis? faceſſe hinc Tarquinios, aut Corinthum: devolvere retro ad ſtirpem, fratri ſimilior, quam patri.* His aliiſque increpando juvenem inſtigat: nec conquieſcere ipſa poteſt: ſi cum Tanaquil, peregrina mulier, tantum moliri potuiſſet animo, ut duo continua regna, viro, ac deinceps genero dediſſet; ipſa, regio ſemine orta, (2) nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus inſtinctus furiis Tarquinius, circumire & prehenſare minorum maxime gentium Patres; admonere paterni beneficii, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis juvenes: tum de ſe ingentia pollicendo, tum regis criminibus (3) omnibus locis creſcere. poſtremo ut jam agendæ rei tempus viſum eſt, ſtipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculſis pavore, in regia ſede pro curia ſedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari juſſit. Convenere extemplo, alii jam ante ad hoc præparati, alii metu, ne, non veniſſe, (4) fraudi eſſet; novitate ac miraculo attoniti, & jam de Servio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab ſtirpe (5) ultima orſus: *Servum, ſervaque natum poſt mortem indignam parentis ſui, non interregno, ut antea, inito, non comitiis habitis, non per ſuffragium populi, non auctoribus patribus, muliebri dolo regnum occupaſſe. Ita natum, ita creatum regem fautorem infimi generis hominum, ex quo ipſe ſit,* (6) *odio alienæ honeſtatis ere-*

---

(1) *in domo Arruntis ſi ignavia erat, ſaltem non erat Scelus.* (2) *nullam vim haberet.*
(3) *ubique gratiam inire.* (4) *culpæ daretur.*
(5) *maledicta hæc fuerunt ultima: neque enim fecit finem, niſi Servio interfecto.*
(6) *invidia in alios honeſtiores.*

ereptum primoribus agrum ſordidiſſimo cuique diviſiſſe: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinaſſe in primores civitatis; inſtituiſſe cenſum, ut (1) *inſignis ad invidiam locupletiorum fortuna eſſet, &* (2) *parata, ubi vellet, egentiſſimis largiretur*: Huic 48.
orationi Servius cum interveniſſet, trepido nuntio excitatus, extemplo a veſtibulo curiæ magna voce, *Quid hoc*, inquit, *Tarquini, rei eſt? qua tu audacia, me vivo, vocare auſus es patres? aut in ſede conſidere mea?* Cum ille ferociter ad hæc: *ſe patris ſui tenere ſedem, multo, quam ſervum, potiorem filium regis regni heredem: ſatis illum diu per licentiam eludentem inſultaſſe dominis*: Clamor ab utriuſque fautoribus oritur, & concurſus populi fiebat in curiam: apparebatque regnaturum, qui viciſſet. Tum Tarquinius, neceſſitate jam etiam ipſa cogente ultima audere, multo & ætate, & viribus validior, medium arripit Servium: elatumque e curia in inferiorem partem per gradus dejicit: inde ad cogendum ſenatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum: ipſe prope exanguis cum ſemianimi regio comitatu domum ſe reciperet, perveniſſetque ad (3) ſummum Cyprium vicum, ab iis, qui miſſi ab Tarquinio fugientem conſecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret a cætero ſcelere, admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod ſatis conſtat, in forum invecta, nec reverita cœtum virorum, evocavit virum e curia, regemque prima appellavit: a quo faceſſere juſſa ex tanto tumultu, cum ſe domum reciperet, perveniſſetque ad ſummum Cyprium vicum, ubi Dianium nuper fuit; flectente carpentum dextra in (4) Virbium clivum, ut

---

(1) *manifeſta*.
(2) *intellige* ut *ubi*. *&c. alii*: unde ubi
(3) *ad Caput, ſive ſummam vici partem*.
(4) *alii legunt* Urbicum *ex Solino*. *alii* Olbium *ex Dionyſ. alii* Orbium *ex Feſto*. *alii* Oppium, *ex Varrone*. *Clivi Virbii meminit Perſ. ſat. 6. v.* 55. accedo Bovillas, clivumque ad Virbi. *at hic longe remotiſſimus eſt ab urbe Roma*.

ut in collem Esquiliarium eveheretur, restitit pavidus, atque inhibuit frenos is, qui jumenta agebat, jacentemque dominæ Servium trucidatum ostendit. Fœdum, inhumanumque inde traditur scelus: monumentoque locus est: Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furiis sororis, ac viri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur; partemque sanguinis ac cædis paternæ, cruento vehiculo, contaminata ipsa respersaque, tulisse ad penates suos, virique sui: (1) quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Servius Tullius regnavit annos quatuor & quadraginta, ita, ut bono etiam, moderatoque succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterum id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul (2) justa, ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamen quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam auctores sunt; ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interveniisset.

CAPUT XIX.

Septimus, & ultimus Tarquinius Superbus regnat: Conscius scelere parti regni timorem ex crudelitate civibus incutit: Patrum numerum imminuit: ut peregrinis opibus se muniat, Latinos affinitatibus, ac fœdere sibi conciliat: Turnum Herdonium, quod sibi adversaretur, insontem opprimit falso crimine.

49. U.C. 220. Tar. Sup. 7. R. INde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum gener sepultura prohibuit, *Romulum quoque insepultum periisse* dictitans: primoresque patrum, quos Servii rebus faviisse credebat, interfecit. conscius deinde male quærendi regni ab seipso adversus se exemplum capi posse, armatis corpus cir-

(1) *penatibus Tullie, & Tarquinii.*
(2) *juste administrata, & jure acquisito.*

Digitized by Google

circunſepſit. neque enim ad jus regni quicquam præter vim habebat: ut qui neque populi juſſu, neque auctoribus patribus regnaret. Eo accedebat, ut in caritate civium nihil ſpei reponenti, metu regnum tutandum eſſet. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum ſine conſiliis per ſe ſolus exercebat: perque eam cauſam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat non ſuſpectos modo, aut inviſos, (1) ſed unde nihil aliud, quam prædam ſperare poſſet. Ita patrum præcipue numero imminuto, ſtatuit nullos in patres legere; quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet, minuſque per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum a prioribus morem de omnibus ſenatum conſulendi ſolvit: domeſticis conſiliis rempublicam adminiſtravit: bellum, pacem, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus voluit, injuſſu populi ac ſenatus fecit diremitque. Latinorum ſibi maxime gentem conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter cives eſſet. neque hoſpitia modo cum primoribus eorum, ſed affinitates quoque jungebat. Octavio Mamilio Tuſculano: is longe princeps Latini nominis erat, ſi famæ credimus, ab Ulyſſe deaque Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat: perque eas nuptias multos ſibi cognatos, amicoſque ejus conciliat. Jam magna 50.
Tarquinii auctoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinæ conveniant, indicit. eſſe quæ agere de rebus communibus velit. Conveniunt frequentes prima luce. ipſe Tarquinius diem quidem ſervavit, ſed paulo ante, quam ſol occideret, venit. multa ibi toto die in concilio variis jactata ſermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in abſentem Tarquinium erat invectus. *Haud mirum eſſe, Superbo ei inditum Romæ cognomen* (jam enim ita clam quidem muſſitantes, vulgo tamen eum appellabant) *an quicquam ſuperbius eſſe, quam*

(1) *ſed quoſcumque, quorum damnatione* nihil aliud &c.

ludificavi ſic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipſum, qui concilium indixerit, non adeſſe. tentari profecto patientiam; ut ſi (1) jugum acceperint, (2) obnoxios premat. cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? (3) Quod ſi ſui bene crediderint cives, aut ſi creditum illud & non raptum parricidio ſit: (4) credere & Latinos: quamquam ne ſic quidem alienigenæ deberent. ſin ſuos ejus pœniteat, quippe qui alii ſuper alios trucidentur, exulatum eant, bona amittant, quid ſpei melioris Latinis pertendi? ſi ſe audiant, domum ſuam quenque inde abituros; neque magis obſervaturos diem concilii, quam ipſe, qui indixerit, obſervet. Hæc atque alia eodem pertinentia ſeditioſus facinoroſuſque homo, hiſque artibus opes domi nactus, cum maxime diſſereret, intervenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Averſi omnes ad Tarquinium ſalutandum. Qui ſilentio facto, monitus a proximis ut purgaret ſe, quod id temporis veniſſet, (5) diſceptatorem ait ſe ſumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum eſſe. & quia ea res exemiſſet illum diem, poſtero die acturum quæ conſtituiſſet. Ne id quidem * Turnum tuliſſe tacitum ferunt. dixiſſe enim, *Nullam breviorem eſſe cognitionem, quam inter patrem & filium, pauciſque transigi verbis poſſe: ni pareat patri, (6) habiturum infortunium eſſe.* Hæc Aricinus in regem Romanum (7) increpans ex concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto, quam videbatur, ægrius ferens, confeſtim Turno necem machinatur; ut eundem terrorem, quo civium animos domi oppreſſerat, Latinis injiceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falſo crimine inſontem oppreſſit. per adverſæ factionis quoſdam Aricinos ſervum Turni auro corrupit, (8) in diverſorium ejus vim magnam gladiorum infer-

* al. ab Turno.

51.

(1) *ſervitutis.* (2) *ſubditos.*
(3) *imperium.* (4) *committere.*
(5) *judicem.* (6) *filium calamitoſum fore.*
(7) *increpando declamans.* (8) *intelige*, ut.

Digitized by Google

ferri clam ſineret. ea cum una nocte perfecta eſſent, Tarquinius paulo ante lucem, accitis ad ſe principibus Latinorum, quaſi re nova perturbatus, *moram ſuam heſternam velut deorum quadam providentia illatam*, ait *ſaluti ſibi, atque illis fuiſſe. ab Turno, dici, ſibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum ſolus imperium teneat. aggreſſurum fuiſſe heſterno die in concilio: dilatam rem eſſe, quod* (1) *auctor concilio abfuerit, quem maxime peteret. inde illam abſentis inſectationem eſſe natam, quod morando* * (2) *ſpes deſtituerit, non dubitare, ſi vera deferantur, quin prima luce, ubi ventum in concilium ſit, inſtructus cum conjuratorum manu, armatuſque venturus ſit. dici, gladiorum ingentem numerum eſſe ad eum convectum. id vanum necne ſit, extemplo ſciri poſſe. rogare eos, ut inde ſecum ad Turnum veniant.* Suſpectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio heſterna, & mora Tarquinii, quod videbatur ob eam differri cædes potuiſſe. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, niſi gladiis deprehenſis, cætera vana exiſtimaturi. ubi eſt eo ventum, Turnum ex ſomno excitatum circumſiſtunt cuſtodes: comprehenſiſque ſervis, qui caritate domini (3) vim parabant, cum gladii abditi ex omnibus locis diverticuli protraherentur; enimvero manifeſta res viſa, injectæque Turno catenæ: & confeſtim Latinorum concilium magno cum tumultu advocatur. ibi tam atrox invidia orta eſt, gladiis in medio poſitis, ut, indicta cauſa, novo genere lethi, dejectus ad caput aquæ Ferentinæ, (4) crate ſuperne injecta, ſaxiſque congeſtis, mergeretur. Revocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatiſque, qui Turnum, novantem res, pro manifeſto parricidio me- 52.

* al. ſpem.

(1) *Tarquinius ipſe.* (2) *fruſtrata Turnum ſit.* (3) *ad repellendam vim vi.* (4) *hoc ſupplicium, quod in uſu erat apud Carthaginienſes ſic deſcribit Plautus Pœn.* 5. 2. 65. Sub cratim ut jubeas ſe ſe ſupponi, atque eo lapides imponi multos, ut ſe ſe neces.

rita pœna affeciſſent, ita verba fecit: *Poſſe quidem ſe vetuſto jure agere, quod, cum omnes Latini ab Alba oriundi ſint, in eo fœdere teneantur, quo* (1) *ab Tullo res omnis Albana cum colonis ſuis in Romanum* (2) *ceſſerit imperium. cæterum ſe utilitatis id magis omnium cauſa cenſere, ut renovetur id fœdus: ſecundaque potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia, vaſtationeſque agrorum, quas Anco prius, patre deinde ſuo regnante, perpeſſi ſint, ſemper aut expectent, aut patiantur.* Haud difficulter perſuaſum Latinis; quanquam in eo fœdere ſuperior Romana res erat. cæterum & (3) capita nominis Latini ſtare, ac ſentire cum rege (4) videbant: & Turnus ſui cuique periculi, ſi adverſatus eſſet, recens erat documentum. Ita renovatum fœdus; indictumque (5) junioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adeſſent. Qui ubi ad edictum Romani regis (6) ex omnibus populis convenere, ne ducem ſuum, neve ſecretum imperium, propriave ſigna haberent, miſcuit manipulos ex Latinis, Romaniſque; ut ex (7) binis ſingulos faceret, binoſque ex ſingulis. ita geminatis manipulis, centuriones impoſuit.

---

(1) *per Tullum, vel a Tulli tempore.*
(2) *tranſierit.* (3) *primores.* (4) *Legati civitatum nominis latini.* (5) *qui ætate ad militiam idonea eſſent.* (6) *ex omnibus Civitatibus.* (7) *tunc temporis manipulus conſtabat* 100. *militibus. itaque* 50. *e manipulo Romano, &* 50. *e latino; ita a binis h. e. ex duorum æquis partibus fecit ſingulos; diviſo autem unoquoque manipulo in duas partes, e ſingulis fecit binos.*

CA-

Digitized by Google

CAPUT XX.

In hoſtes convertitur Tarquinius : Volſcos vincit : Gabios in poteſtatem redigit fraude Sexti filii, qui eo transfugam ſimulans, accepto nuntio a patre, quid fieri vellet, principes interficit.

NEc ut injuſtus in pace rex, ita dux belli pra- 53.
vus fuit. quin ea arte æquaſſet ſuperiores reges, ni (1) degeneratum in aliis, huic quoque decori offeciſſet. Is primus Volſcis (2) bellum in ducentos amplius poſt ſuam ætatem annos movit; Sueſſamque Pometiam ex his vi cepit. ubi cum, divendita præda, (3) XL. talenta argenti, aurique recepiſſet; concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna deum hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipſius etiam loci majeſtate eſſet. captivam pecuniam in ædificationem ejus templi ſepoſuit. Excepit deinde eum (4) lentius ſpe bellum; quo Gabios propinquam urbem nequicquam vi adortus, cum obſidendi quoque urbem ſpes pulſo a mœnibus adempta eſſet; poſtremo minime arte Romana, fraude ac dolo aggreſſus eſt. nam cum, velut poſito bello, fundamentis templi jaciendis, aliiſque urbanis operibus intentum ſe eſſe ſimularet, Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex compoſito Gabios, patris in ſe (5) ſævitiam intolerabilem conquerens. *Jam ab alienis in ſuos vertiſſe ſuperbiam: & liberorum quoque eum frequentiæ tædere, ut quam in curia*

(1) *participium paſſivum pro verbali nomine poſitum, factum aliquod ſignificat.* (2) *movit bellum, quod, poſt ejus ætatem, pluſquam ad ducentos annos propagatum eſt.* (3) *ex auro, & argento divendito confecit ſummam talentorum 40. h. e. 40000. circiter Ducatorum Venetorum.* (4) *diuturnius.* (5) *quippe, teſte Dionyſ. & Floro, virgis publice cæſus, aliiſque contumeliis affectus.*

*ſolitudinem fecerit, domi quoque faciat; ne quam ſtirpem, ne quem heredem regni relinquat: ſe quidem inter tela & gladios patris elapſum, nihil uſquam ſibi tutum, niſi apud hoſtes L. Tarquinii credidiſſe. nam, ne errarent, * imminere his bellum, quod poſitum ſimuletur: & per occaſionem eum incautos invaſurum. Quod ſi apud eos ſupplicibus locus non ſit, pererraturum ſe omne Latium; pulſumque ſe inde, Volſcos, & Æquos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perveniat, qui a patrum crudelibus atque impiis ſuppliciis tegere liberos ſciant. forſitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque ſe adverſus ſuperbiſſimum regem ac ferociſſimum (1) populum inventurum.* Cum, ſi nihil * moverentur, infenſius iraporro inde abiturus videretur, benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, ſi qualis in cives, qualis in ſocios, talis ad ultimum in liberos eſſet. in ſeipſum poſtremo ſæviturum, ſi alia deſint: ſibi vero gratum adventum ejus eſſe: futurumque credere brevi, ut, illo adjuvante, ab portis Gabinis ſub Romana mœnia bellum transferatur.

54. Inde in conſilia publica adhiberi. ubi cum de aliis rebus aſſentire ſe veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores eſſent, ipſe identidem belli auctor eſſe, in eo ſibi præcipuam prudentiam aſſumere: quod utriuſque populi vires noſſet: ſciretque inviſam profecto ſuperbiam regiam civibus eſſe, quam ferre ne liberi quidem potuiſſent. Ita cum ſenſim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipſe cum promptiſſimis juvenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factiſque omnibus ad fallendum inſtructis vana accreſceret fides, dux ad ultimum belli legitur. ibi cum, inſcia multitudine quid ageretur, prælia parva inter Romam Gabioſque fierent, quibus plerumque Gabina res ſuperior eſſet: tum certatim ſummi infimique Gabinorum Sext. Tarquinium dono deum ſibi miſſum ducem credere. apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munifice largiendo, (2) tanta caritate eſſe,

* al. manere.

* al. morarentur.

(1) *Romanum*. (2) *adeo carus eſſe*.

eſſe, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis eſſet. Itaque poſtquam ſatis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum e ſuis unum ſciſcitatum Romam ad patrem mittit, quidnam ſe facere vellet: quandoquidem, ut omnia unus ipſe Gabiis poſſet, ei dii dediſſent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce reſponſum eſt. rex, velut deliberabundus in hortum ædium tranſit, ſequente nuntio filii, ibi inambulans tacitus ſumma papaverum capita dicitur baculo decuſſiſſe. Interrogando expectandoque reſponſum nuntius feſſus, ut re imperfecta redit Gabios. quæ dixerit ipſe, quæque viderit, refert: ſeu ira, ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, nullam eum vocem emiſiſſe. Sexto ubi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios ſua ipſos invidia (1) opportunos interemit. multi palam, quidam, in quibus minus ſpecioſa criminatio erat futura, clam interfecti. patuit quibuſdam volentibus fuga, aut in exilium acti ſunt; abſentiumque bona juxta atque interemptorum diviſa fuere (2). Largitionis inde prædæque & dulcedine privati commodi, ſenſus malorum publicorum adimi, donec orba conſilio auxilioque Gabina res regi Romano ſine ulla dimicatione in manum traditur. Gabiis (3) receptis, Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit. fœ- 55.
dus cum Tuſcis renovavit.

---

(1) *obnoxios injuriæ, propter odium, quo inter ſe flagrabant.* (2) *ordo eſt:* inde ſenſus malorum publicorum (*cæpit*) adimi dulcedine largitionis, & prædæ &c. (3) receptis, *ait; quia adverſus Tarquinium Gabini ſumpſerant arma, poſt initum una cum cæteris Latinis fœdus cum ipſo Tarquinio.*

CAPUT XXI.

Ex captiva pecunia templum Jovi erigitur: hoc dum inauguratur, cedentibus cæteris diis, Terminus resistit; quod in perpetuitatis auspicium accipitur. Oblatum fundamenta aperientibus caput humanum, ibi sedem terrarum fore pollicetur. Ob aliud portentum Regi visum, Delphicum oraculum consulitur: cujus responsum de futuro Rege aliter, ac alii, interpretatus Brutus, matrem terram osculatur.

INde ad negotia urbana animum convertit. quorum erat primum, ut Jovis templum in monte Tarpejo, monumentum regni sui nominisque relinqueret. Tarquinios reges ambos, (1) patrem vovisse, filium perfeciſſe. Et ut libera a cæteris religionibus area esset tota Jovis, templique ejus, quod inædificaretur; (2) exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi a Tatio rege (3) primum in ipso discrimine adversus Romulum pugnæ vota, consecrata inauguratæque postea fuerant. Inter principia condendi hujus operis, (4) movisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur deos. nam, cum omnium sacellorum exauguraciones (5) admitterent aves, in Termini fano (6) non addixere. idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam Termini sedem; unumque eum deorum non evocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse.

quæ

---

(1) *supra* c. 16.

(2) *profana facere: alio tamen augurio, ut patet ex sequentibus.* (3) *primum vota, postea consecrata, & inaugurata.* (4) *annuisse; nutum feciſſe.* (5) *probarentur auspiciis, evocatis tamen prius Diis, ut alio migrare vellent.*

(6) *tutum auspicium non fecere.*

quæ viſa ſpecies haud per ambages arcem eam imperii, caputque rerum fore portendebat. Idque ita cecinere vates, quique in urbe erant, quoſque ad eam rem conſultandam ex Etruria acciverant. Augebatur ad impenſas regis animus. itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi deſtinatæ erant, vix in fundamenta ſuppeditavere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior eſt, crediderim, XL ea ſola talenta fuiſſe, quam Piſoni, qui (1) XL millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit: * quia (2) ſumma pecuniæ neque ex unius tum urbis præda ſperanda; & (3) nullius, ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperatura. Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia ſolum ad id publica eſt uſus, ſed operis etiam ex plebe. qui cum haud parvus & ipſi militiæ adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur, ſe templa deum exædificare manibus ſuis. quæ poſthac & ad alia ut ſpecie minora, ſic laboris aliquanto majoris, (4) traducebatur opera; (5) foros in circo faciendos, cloacamque maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis, ſub terram agendam. quibus duobus operibus vix nova hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi uſus non eſſet, oneri rebatur eſſe, & colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat; Signiam Circejoſque (6) colonos miſit, præſidia urbi futura terra marique. Hæc agenti portentum terribile viſum. an-

* al. ſummam pecuniæ. 56.

(1) *h. e.* 400000. *Coronatorum. Coronati autem ſinguli continent libras Venetas decem.*

(2) *intellige*, illa erat. (3) *& non erat non exſuperatura fundamenta operum cujuſvis magnificentiæ, ne horum quidem, quæ hoc tempore extruuntur.* (4) *Plebs, quæ impenderat operas in templum, traducta eſt ad alia opera ſpecioſa minus, & aliquanto magis laborioſa.*

(5) *ſpectandis ludis.* (6) *qui Signiam, & Circejos duas Colonias Romanas facerent.*

Digitized by Google

anguis ex columna lignea elapſus, cum terrorem fugamque in (1) regiam feciſſet, ipſius regis non tam ſubito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etruſci tantum vates adhiberentur, hoc velut domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. neque reſponſa ſortium ulli alii committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Junius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, juvenis longe alius ingenio, (2) quam cujus ſimulationem induerat. Is, cum (3) primores civitatis, in quibus fratrem ſuum ab avunculo interfectum audiſſet, neque in animo ſuo quicquam regi (4) timendum, neque in fortuna concupiſcendum (5) reliquere; ſtatuit contemptu tutus eſſe, ubi in jure parum præſidii eſſet. Ergo ex induſtria factus ad imitationem ſtultitiæ, cum ſe ſuaque prædæ eſſe regi ſineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen, ut ſub ejus obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens * aperiretur tempore ſuo. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius, quam comes, aureum baculum incluſum corneo cavato ad id baculo tuliſſe donum Apollini dicitur, (6) per ambages effigiem ingenii ſui. Quo poſtquam ventum eſt, perfectis patris mandatis, cupido inceſſit animos juvenum ſciſcitandi, ad quem eorum regnum Romanum eſſet venturum. Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt: *Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrum primus, o juvenes, oſculum matri tulerit*. Tarquinii, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi experper-

* al. opperiretur tempora ſua.

(1) *ut qui aderant præ terrore in Regiam uſque fugerent*. (2) *quam quod ſimulabat*.
(3) *interfectos*. (4) *ne Rex timeret animum Bruti*. (5) *infinitivus modus more hiſtoricorum. niſi legas cum aliis*, relinquere ſtatuit, contemptuque tutus eſſe. (6) *per involucra*.

perſque imperii eſſet, rem ſumma ope taceri jubent. ipſi inter ſe, uter prior, cum Romam rediſſet, matri oſculum daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, (1) terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea communis (2) mater omnium mortalium eſſet. Reditum inde Romam, ubi adverſus Rutulos bellum ſumma vi parabatur.

CAPUT XXII.

Oritur certamen inter regios juvenes de uxorum præſtantia: præſentes inviſunt: laus eſt penes uxorem Collatini, Lucretiam: quam poſtmodum Sex. Tarquinius clam accedens ſtuprat: illa dedecus ferro expiat: ob injuriam ſe reges exacturos pater, ac vir jurant: dux operis Brutus.

ARdeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione, atque in ea ætate, divitiis præpollens. eaque ipſa cauſa belli fuit, quod rex Romanus tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentia publicorum operum, tum præda delinire populariorum animos ſtudebat, præter (3) aliam ſuperbiam regno infeſtos etiam, quod ſe in fabrorum miniſterio, ac ſervili tandiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet. ubi id parum proceſſit, obſidione munitionibuſque cœpti premi hoſtes. In iis ſtativis, ut fit, longo magis, quam acri bello ſatis liberi commeatus erant; primoribus tamen magis, quam militibus. regii quidem juvenes interdum otium conviviis comeſſationibuſ- 57.

 que

(1) *ubi primum in Italiam appulit: teſte Dionyſ. l. 4. p. 265. at ex Plin. l. 15. terram Delphicam oſculatus eſt.* (2) *an e Deucalionis fabula? an potius quia e terra ſumus, & in terram redimus? hinc Cybele, quam Terram dicunt, magna mater appellata.* (3) *alius generis. nam ea quoque Tarquinii ſuperbia erat, in ſervili opere habere Romanos.*

que inter ſe terebant. Forte, potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerii filius, incidit de uxoribus mentio. ſuam quiſque laudare miris modis. inde certamine accenſo, Collatinus negat *verbis opus eſſe. paucis id quidem horis poſſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. quin ſi vigor juventæ ineſt, conſcendimus equos? inviſimuſque præſentes noſtrarum ingenia? Idque* (1) *cuique ſpectatiſſimum ſit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis*. Incaluerant vino. (2) age ſane, omnes citatis equis advolant Romam. Quo cum primis ſe (3) intendentibus tenebris perveniſſent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, ſed nocte ſera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium ſedentem inveniunt. Muliebris (4) certaminis laus penes Lucretiam fuit. adveniens vir, Tarquiniique excepti benigne. Victor maritus comiter invitat regios juvenes. Ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim ſtuprandæ capit: tum forma, tum ſpectata caſtitas incitat. & tum quidem ab nocturno juvenili ludo in caſtra
58. redeunt. Paucis interjectis diebus, Sext. Tarquinius, inſcio Collatino, cum comite uno Collatiam venit. ubi exceptus benigne ab ignaris conſilii, cum poſt cœnam in hoſpitale cubiculum deductus eſſet; amore ardens, poſtquam ſatis omnia tuta circa, ſopitique omnes videbantur, ſtricto gladio ad dormientem Lucretiam venit; ſiniſtraque manu mulieris pectore oppreſſo, *Tace Lucretia*, inquit, *Sex. Tarquinius ſum: ferrum in manu eſt: moriere, ſi emiſeris vocem*. Cum pavida e ſomno mulier nullam opem, (5) prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miſcere precibus minas, verſare in

omnes

---

(1) *unuſquiſque perſpectiſſimum habeat id quod &c.*
(2) *omnium hæc una vox.* (3) *dilatantibus.*
(4) *inter viros de mulieribus.* (5) *præpoſitio eſt, non adverbium.*

omnes partes muliebrem animum. ubi obſtinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua jugulatum ſervum nudum poſiturum ait, ut in ſordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum viciſſet obſtinatam pudicitiam velut victrix libido, profectuſque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri eſſet; Lucretia moeſta tanto malo, nuntium Romam eundem ad patrem, Ardeamque ad virum mittit, ut cum ſingulis fidelibus amicis veniant: ita facto (1) maturatoque opus eſſe, rem atrocem incidiſſe. Sp. Lucretius cum P. Valerio Voluſi filio, Collatinus cum L. Junio Bruto venit: cum quo forte Romam rediens, ab nuntio uxoris erat (2) conventus. Lucretiam ſedentem moeſtam in cubiculo inveniunt. adventu ſuorum lacrymae obortae. quaerentique viro, *ſatin* (3) *ſalvae? minime*, inquit: *quid enim ſalvi eſt mulieri, amiſſa pudicitia? veſtigia viri alieni, Collatine, in lecto ſunt tuo. caeterum corpus eſt tantum violatum, animus inſons: mors teſtis erit. ſed date dextras fidemque haud impune adultero fore. Sex. eſt Tarquinius, qui hoſtis pro hoſpite priore nocte vi armatus mihi ſibique, ſi vos viri eſtis, peſtiferum hinc abſtulit gaudium.* Dant ordine omnes fidem: conſolantur (4) aegram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti. mentem peccare, non corpus: & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. *Vos*, inquit, *videritis, quid illi debeatur: ego me etſi peccato abſolvo, ſupplicio non libero. nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo vivet.* (5) Cultrum, quem ſub veſte abditum habebat, eum in corde defigit: prolapſaque in vulnus moribunda cecidit. Conclamant vir pater- 59
que. Brutus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiae extractum manantem cruore prae
ſe

(1) *celeritate.* (2) *ſimul inventus.*
(3) *intellige:* res domeſticae ſunt?
(4) *aegrotantem animo. h. e. afflictam.*
(5) *D. Auguſtinus:* ſi inſons, cur occiditur? ſi noxia, cur laudatur?

ſe tenens, *Per hunc*, inquit, *caſtiſſimum ante regiam injuriam ſanguinem juro, voſque, dii, teſtes facio, me L. Tarquinium Superbum cum ſceleratâ conjuge, & omni liberorum ſtirpe, ferro, igni, quacunque dehinc vi poſſim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ paſſurum*. Cultrum deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio ſtupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium, (1) ut præceptum erat, jurant. totique ab luctu verſi in iram, Brutum jam inde ad expugnandum regnum vocantem ſequuntur ducem.

CAPUT XXIII.

Concitatis Collatiæ hominibus, Brutus Romam pergit: ibi quoque, memoratis Tarquiniorum injuriis, multitudinem accendit: Regi, ad motus comprimendos accurrenti Romam, portæ clauduntur, indictoque exilio, imperium abrogatur, cum regnaſſet annos XXV. Inde primi Conſules creati L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

ELatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, concientque miraculo (ut fit) rei novæ, atque indignitate homines. (2) pro ſe quiſque ſcelus regium ac vim queruntur. movet tum patris mœſtitia, tum Brutus caſtigator lacrymarum atque inertium querelarum, auctorque, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi adverſus hoſtilia auſos. Ferociſſimus quiſque juvenum cum armis voluntarius adeſt: ſequitur & cætera juventus. Inde (3) pari præſidio relicto Collatiæ ad portas, cuſtodibuſque datis, nequis eum motum regibus nuntiaret; cæteri armati, duce Bruto, Romam profecti. Ubi eo ventum eſt, quacunque incedit armata multitudo, pavorem ac tumultum facit. rurſus, ubi anteire pri-

(1) *hinc conficiendum, ita Brutum juſſiſſe.*
(2) *tanquam læſus.* (3) *dimidiata juvenum multitudine.*

primores civitatis vident, quicquid fit, haud (1) temere esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, qua Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quo simul ventum est, præco ad (2) Tribunum Celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum advocavit. Ibi oratio habita nequaquam ejus (3) pectoris ingeniique, quod simulatum ad eam diem fuerat: de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de stupro infando Lucretiæ, & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsius regis, miseriæque & labores plebis, in fossas cloacasque exhauriendas demersæ. Romanos homines victores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Servii Tullii regis memorata cædes: & invecta corpori patris nefando vehiculo filia, invocatique ultores parentum dii. His, atrocioribusque, credo, aliis, quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subjicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exulesque esse juberet L. Tarquinium cum conjuge ac liberis. ipse junioribus, qui ultro nomina dabant, lectis armatisque, ad concitandum inde adversus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in urbe Lucretio, præfecto urbis jam ante ab rege instituto, reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit; exsecrantibus, quacunque incedebat, invocantibusque parentum furias viris mulieribusque. Harum 60
rerum nuntiis in castra perlatis, cum re nova trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim adventum) ne obvius fieret. eodemque fere tempore diversis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exi-

(1) *haud temere factum.* (2) *Tribunus Celerum secundum a Regibus obtinebat locum.*
(3) *animi.*

exiliumque (1) indictum : liberatorem urbis læta castra accepere . exactique inde liberi regis , duo patrem secuti sunt , qui exulatum Cære in Etruscos ierunt . Sex. Tarquinius Gabios , tanquam in suum regnum , profectus , ab ultoribus veterum simultatum , quas sibi ipse cædibus rapinisque conciverat , est interfectus . L. Tarquinius Superbus regnavit annos V. & XX. Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo (2) consules inde comitiis centuriatis a præfecto urbis ex (3) commentariis Servii Tullii creati sunt , L. Junius Brutus , & L. Tarquinius Collatinus .

LIBER II.

CAPUT I.

Libertatis origo ex annuo imperio . Brutus Cos. primum omnium jurejurando populum adigit , neminem Romæ regnare passuros : Patrum numerum cædibus regis diminutum explet : Alterum Cos. Collatinum ob nomen , & genus regium cogit se consulatu abdicare , & civitate cedere .

1. *Ann. Coss. U.C.* 245. LIBERI jam hinc populi Romani res pace belloque gestas , annuos magistratus , imperiaque legum potentiora , quam (4) hominum , peragam . quæ libertas ut lætior esset , proximi regis superbia fecerat . nam priores ita regnarunt , ut haud immerito omnes deinceps condi-

(1) *hinc adscriptum est Fastis Regifugium .*
(2) *Hic annus fuit periodi Julianæ 4207. Olymp. 67. Ante Christum 507. æræ Catonianæ 245. Varronianæ 247.* (3) *quibus rationem comitiorum per centurias habendorum Ser. Tullius tradidit .*
(4) *nam homines non sunt semper iidem .*

Digitized by Google

ditores partium cœptæ urbis, quas novas ipſi ſedes ab ſe auctæ multitudini addiderunt, numerentur. Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto rege, meruit, (1) peſſimo publico id facturus fuerit, ſi libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorſiſſet. Quid enim futurum fuit, ſi illa paſtorum convenarumque plebs, transfuga ex ſuis populis, ſub tutela inviolati (2) templi, aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, ſoluta regio metu, agitari cœpta eſſet tribuniciis procellis? & in aliena urbe cum patribus ſerere certamina, priuſquam pignora conjugum ac liberorum, caritaſque ipſius ſoli, cui longo tempore aſſueſcitur, animos eorum (3) conſociaſſet? diſſipatæ res, nondum adultæ, diſcordia forent; quas fovit tranquilla moderatio imperii, eoque nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis jam viribus ferre poſſent. Libertatis autem (4) originem inde magis, quia annuum imperium conſulare factum eſt, quam quod diminutum quicquam ſit ex regia poteſtate, numeres. Omnia jura, omnia (5) inſignia primi conſules tenuere: id modo cautum eſt, ne, ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, faſces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat quam deinde cuſtos fuit. Omnium primum avidum novæ libertatis populum, ne poſtmodum flecti precibus, aut donis regiis poſſet, jurejurando adegit, neminem Romæ paſſuros regnare. deinde, quo plus virium in ſenatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis (6) diminutum patrum numerum, primoribus equeſtris gradus lectis, ad (7) trecentorum ſummam explevit:

---

(1) *maximo Reip. malo.*

(3) *Aſyli.* (3) *numerus ſingularis regitur a τῷ* caritas *quod poſtremum eſt.* (4) *numeres. h. e. tempora a quibus libertas originem habuit.*

(5) *excepta Corona, & Sceptro.* (6) *redactum ad ſex & triginta ſupra centum Senatores.*

(7) *tot fuerunt a Tarquinio Priſco regnante.*

vit : traditumque inde fertur, ut in ſenatum vocarentur, qui patres, quique conſcripti eſſent. (1) conſcriptos videlicet in novum ſenatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis, jungendoſque patribus plebis animos. Rerum deinde divinarum habita cura : &, quia quædam publica ſacra per ipſos reges factitata erant, necubi regum deſiderium eſſet, regem ſacrificulum creant. id ſacerdotium pontifici ſubjecere ; ne additus nomini honos, aliquid libertati, cujus tunc prima erat cura, officeret. Ac neſcio, an nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum exceſſerint. conſulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, nomen inviſum civitati fuit. *Nimium Tarquinios regno aſſueſſe : initium a Priſco factum : regnaſſe deinde Servium Tullium :* (2) *ne intervallo quidem facto, oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hereditatem gentis, ſcelere ac vi repetiſſe : pulſo Superbo, penes Collatinum imperium eſſe : neſcire Tarquinios privatos vivere : non placere nomen, periculoſum libertati eſſe*. Hic primo ſenſim tentantium animos fermo per totam civitatem eſt (3) datus ; ſolicitamque ſuſpicione plebem Brutus ad concionem vocat. Ibi omnium primum jusjurandum populi recitat : *Neminem regnare paſſuros*, (4) *nec eſſe Romæ, unde periculum libertati foret : id ſumma ope tuendum eſſe ; neque ullam rem, quæ eo pertineat, contemnendam : invitum ſe dicere* (5) *hominis cauſa ; nec dicturum fuiſſe, ni caritas reipublicæ vinceret : non credere populum Romanum, ſolidam libertatem recuperatam eſſe: regium genus, regium nomen, non ſolum in civitate, ſed etiam in* (6) *imperio eſſe : id officere, id obſtare libertati. Hunc tu*, inquit, *tua voluntate, L. Tarquini, remove metum : meminimus, fatemur : ejeciſti reges. abſolve beneficium*

---

(1) Lectorum *nomen erat* Conſcripti.
(2) *per regnum Ser. Tullii.* (3) *diſſeminatus.*
(4) *repete* paſſuros *quidquam &c.* (5) *Tarquinii Collatini de Libertate optime meriti.*
(6) *Conſul quippe erat.*

cium tuum ; aufer hinc regium nomen . res tuas tibi non ſolum reddent cives tui , auctore me ; ſed , ſiquid deeſt , munifice (1) *augebunt . amicus abi ; exonerat civitatem vano forſitan metu . ita perſuaſum eſt animis , cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum .* Conſuli primo tam novæ rei ac ſubitæ admiratio incluſerat vocem . dicere deinde incipientem primores civitatis circumſiſtunt , eadem multis precibus orant . & cæteri quidem movebant minus . poſtquam Sp. Lucretius , major ætate ac (2) dignitate , ſocer præterea ipſius , agere varie , rogando (3) alternis ſuadendoque cœpit , ut vinci ſe conſenſu civitatis pateretur ; timens conſul , ne poſtmodum (4) privato ſibi eadem illa , cum bonorum amiſſione additaque alia inſuper ignominia , acciderent , abdicavit ſe conſulatu ; rebuſque ſuis omnibus Lavinium translatis , civitate ceſſit . Brutus ex ſenatuſconſulto ad populum tulit , ut omnes Tarquiniæ gentis exules eſſent : collegam ſibi comitiis centuriatis creavit P. Valerium ; quo adjutore reges ejecerat .

CAPUT II.

Aliquot nobiles adoleſcentes clam ineunt conſilium de accipiendis in Urbem regibus , detecta conjuratione , bona regum diripiuntur , eorumque ager Marti ſacratur . Proditores , inter quos Bruti conſulis , & ejus ſororis filii erant , ſecuri feriuntur .

CUm haud cuiquam in dubio eſſet , bellum ab Tarquiniis imminere , id quidem ſpe omnium ferius fuit . Cæterum , id quod non timebant , per dolum ac proditionem prope libertas amiſſa eſt . Erant in Romana juventute adoleſcentes aliquot , 3.

(1) *& quidem auxit Brutus talenta 20. ex Ærario , 5. de ſuo largitus . h. e. Ducatorum Venetorum omnino 25000. ingentem pecuniam tunc temporis .*
(2) *major , inquam , cæteris qui minus movebant .*
(3) *modo rogando , modo ſuadendo cœpit agere .*
(4) *expleto Conſulatus anno .*

quot, nec ii tenui loco orti, (1) quorum in regno libido ſolutior fuerat: æquales ſodaleſque adoleſcentium Tarquiniorum, aſſueti more regio vivere. Eam tum æquato jure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in ſuam vertiſſe (2) ſervitutem, inter ſe conquerebantur: *Regem hominem eſſe, a quo impetres ubi jus, ubi* (3) *injuria opus ſit: eſſe gratiæ locum, eſſe beneficio: & iraſci, & ignoſcere poſſe: inter amicum, atque inimicum diſcrimen noſſe: leges, rem ſurdam, inexorabilem eſſe, ſalubriorem melioremque inopi, quam potenti; nihil laxamenti nec veniæ habere, ſi modum exceſſeris: periculoſum eſſe, in tot humanis erroribus, ſola innocentia vivere.* Ita, jam ſua ſponte (4) ægris animis, legati ab regibus ſuperveniunt, ſine mentione reditus, bona tantum repetentes. Eorum verba poſtquam in ſenatu audita ſunt, per aliquot dies ea conſultatio tenuit; ne non (5) reddita, belli cauſa, reddita, belli materia & adjumentum eſſent. Interim legati cum aliis alia moliri, aperte bona repetentes, clam recuperandi regni conſilia ſtruere: &, tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes, nobilium adoleſcentium animos pertentant, a quibus placide oratio accepta eſt. His literas ab Tarquiniis reddunt: & de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitelliis Aquiliiſque fratribus primo com-
4. miſſa res eſt. Vitelliorum ſoror conſuli nupta Bruto erat. jamque ex eo matrimonio adoleſcentes erant liberi, Titus, Tiberiuſque: eos quoque in ſocietatem conſilii avunculi aſſumunt. præterea & nobiles aliquot adoleſcentes conſcii aſſumpti; (6) quorum vetuſtate memoria abiit. Interim, cum in ſenatu viciſſet ſententia, quæ cenſebat red-

(1) *quorum libido.* (2) *quia per libertatem pulſis Regibus partam, ipſi quoque Legibus obnoxii facti ſunt.*

(3) *ex improborum ſententia. Cic. pro Cœlio. cap. 6.* Servire temporibus ſuorum..... Scelere etiam, ſi opus eſſet, & audacia. (4) *male affectis.* (5) *bona.* (6) *quorum memoria abiit.*

by Google

reddenda bona ; eamque ipſam cauſam moræ in urbe haberent legati , quod ſpatium ad vehicula comparanda a conſulibus ſumpſiſſent , quibus regum aſportarent res ; omne id tempus cum conjuratis conſultando abſumunt ; evincuntque inſtando , ut literæ ſibi ad Tarquinios darentur : nam aliter qui credituros eos , non vana ab legatis ſuper rebus tantis afferri ? Datæ literæ , ut pignus fidei eſſent , manifeſtum facinus fecerunt : nam cum , pridie quam legati ad Tarquinios proficiſcerentur , & cœnatum forte apud Vitellios eſſet ; conjuratique ibi , remotis arbitris , multa inter ſe de novo (ut fit) conſilio egiſſent ; ſermonem eorum ex ſervis unus excepit , qui jam antea id ſenſerat agi : ſed eam occaſionem , ut literæ legatis darentur , quæ deprehenſæ rem coarguere poſſent , expectabat . poſtquam datas ſenſit , rem ad conſules detulit . Conſules ad deprehendendos legatos , conjuratoſque profecti domo , ſine tumultu rem omnem oppreſſere . literarum in primis habita cura , ne intercíderent . proditoribus extemplo in vincla conjectis , de legatis paululum addubitatum eſt ; & , quanquam viſi ſunt commiſiſſe , ut hoſtium loco eſſent , jus tamen gentium (1) valuit . De bonis regiis , quæ * reddenda ante cenſuerant , res integra refertur ad patres : illi victi ira , vetuere reddi , vetuere in publicum redigi , diripienda plebi ſunt data ; ut contacta regia præda , ſpem in perpetuum cum his pacis amitteret . ager Tarquiniorum , qui inter urbem ac Tiberim fuit , conſecratus Marti , Martius deinde campus fuit . Forte ibi tum ſeges farris dicitur fuiſſe , matura meſſi ; quem campi fructum , quia (2) religioſum erat conſumere , delectam cum ſtramento ſegetem magna vis hominum ſimul immiſſa , corbibus fudere in Tiberim tenui fluentem aquâ , ut mediis caloribus ſolet : ita in vadis hæſitantis frumenti acervos ſediſſe illitos limo ; inſulam inde paulatim , & aliis ; quæ fert temere flu- 5.

* al. reddi.

men ,

(1) *ut inviolabiles eſſent* . (2) *religioni erat conſumere fructum e campo ſacro collectum* .

men, eodem invectis, factam. postea credo additas moles, manuque adjutum, ut tam eminens area, firmaque templis quoque ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumque supplicium, (1) conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit; &, qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi juvenes: sed a cæteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se (2) averterant oculos; miserebatque non pœnæ magis homines, quam (3) sceleris, quo pœnam meriti essent: (4) illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, patres, plebem, quicquid deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in animum, ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam: missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt: cum inter omne tempus pater, vultusque, & os ejus (5) spectaculo esset, (6) eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utranque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset; præmium indici, pecuniam ex ærario, libertas, & civitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant: Vindici ipsi nomen fuisse. post illum observatum, ut, qui ita liberati essent, in civitatem accepti viderentur.

CA-

(1) *eo majore spectaculo.* (2) *a cæteris aversos in se converterant.* (3) *scelus reddebat eos adolescentes magis miseros, quam pœna.*

(4) *Ordo est*, illos induxisse in animum, *ut proderent Patriam &c.* (5) *in se spectantium oculos convertisset. Os autem sumitur pro facie. facies a vultu distinguitur. illa est totius oris conformatio quæ eadem semper est. hic est faciei habitus, qui pro animi motu mutatur.*

(6) *constans animus Patris magis spectaculo erat.*

Digitized by Google

CAPUT III.

Tarquinius aperto bello regnum repetit : Obviam Cos. eunt : Brutus cum Aruntе Tarquinii filio congressus, cum ipso commoritur : ejus mors publica mœstitia decoratur.

HIs, ſicut acta erant, nuntiatis, incenſus Tarquinius non dolore ſolum tantæ ad irritum cadentis ſpei, ſed etiam odio iraque, poſtquam dolo viam obſeptam vidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire ſupplex Etruriæ urbes: orare maxime Vejentes Tarquinienſeſque, *ne ſe, ortum ejuſdem ſanguinis, extorrem, egentem, (1) ex tanto modo regno, cum liberis adoleſcentibus ante oculos ſuos perire ſinerent: alios peregre in regnum Romam accitos; ſe rogem, (2) augentem bello Romanum imperium, a proximis ſcelerata conjuratione pulſum: eos inter ſe, quia nemo unus ſatis dignus regno viſus ſit, (3) partes regni rapuiſſe; bona ſua diripienda populo dediſſe, nequis expers ſceleris eſſet: patriam ſe regnumque ſuum repetere, & perſequi ingratos cives velle. ferrent opem, adjuvarent. ſuas quoque veteres injurias ultum irent: toties cæſas legiones, agrum ademptum.* Hæc moverunt Vejentes: ac pro ſe quiſque, Romano ſaltem duce, ignominias demendas, belloque amiſſa repetenda, minaciter. fremunt. Tarquinienſes nomen ac cognatio movet. pulchrum videbatur, ſuos Romæ regnare. Ita duo duarum civitatum exercitus ad repetendum regnum, belloque perſequendos Romanos ſecuti Tarquinium. Poſtquam in agrum Romanum ventum eſt, obviam hoſti conſules eunt. Valerius (4) quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu anteceſſit, 6.

Eodem

---

(1) *poſt tantum regnum, quod paullo ante obtinebat.* (2) *dum Ardeam obſideret.*
(3) *munia regis diviſiſſe.*
(4) *compoſito ad prælium, tanquam adeſſet hoſtis.*

Eodem modo (1) primus eques hoſtium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius, filius regis: rex ipſe cum legionibus ſequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus, procul conſulem eſſe, deinde jam propius, ac certius facie quoque Brutum cognovit, inflammatus ira, *Ille eſt vir*, inquit, *qui nos extorres expulit patria. ipſe en ille noſtris decoratus inſignibus, magnifice incedit: dii regum ultores adeſte.* Concitat calcaribus equum, atque in ipſum infeſtus conſulem dirigit. Senſit in ſe iri Brutus. decorum erat tum ipſis (2) capeſſere pugnam ducibus. avide itaque ſe certamini offert: adeoque infeſtis animis concurrerunt, neuter, dum hoſtem vulneraret, ſui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes haſtis, moribundi ex equis lapſi ſint. ſimul & cætera equeſtris pugna cœpit. neque ita multo poſt & pedites ſuperveniunt. Ibi varia victoria, & velut æquo Marte pugnatum eſt. dextra utrinque cornua vicere, læva ſuperata. Vejentes vinci ab Romano milite aſſueti, fuſi fugatique ſunt. Tarquinienſis, novus hoſtis, non ſtetit ſolum, ſed etiam ab ſua parte Romanum pepulit.

7. Ita, cum pugnatum eſſet, tantus terror Tarquinium atque Etruſcos inceſſit, ut, omiſſa irrita re, nocte ambo exercitus, Vejens Tarquinienſiſque ſuas quiſque abirent domos. Adjiciunt miracula huic pugnæ, ſilentio proximæ noctis ex ſilva Arſia ingentem editam vocem: Silvani vocem eam creditam: hæc dicta, *Uno plus Etruſcorum cecidiſſe in acie, vincere bello Romanum.* Ita certe inde abiere Romani, ut victores, Etruſci pro victis. nam poſtquam illuxit, nec quiſquam hoſtium in conſpectu erat, P. Valerius COS. ſpolia legit, triumphanſque inde Romam rediit. collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, (3) fecit. ſed multo majus

---

(1) *ordo eſt*; Eques hoſtium fuit primus agminis.
(2) *incipere, at conſecutis temporibus non conſerebant manus niſi urgente neceſſitate.* (3) *etiam funebrem orationem habuit. unde fortaſſe funebrium orationum mos.*

Digitized by Google

jus morti decus publica fuit mœſtitia, & ante omnia inſignis, quia matronæ (1) annum, ut parentem, eum luxerunt, quod tam acer ultor violatæ pudicitiæ fuiſſet.

CAPUT IV.

P. Valerius Coſ., faſcibus populo ſubmiſſis, ſuſpicionem affectati regni diluit: eminentes ædes ſuas in planum defert: latis popularibus legibus, ſibi Poplicolæ cognomen facit. Jovis templum in Capitolio dedicat M. Horatius Collega: hujus in ipſa dedicatione conſtantiæ ſpecimen.

COnſuli deinde, qui ſuperfuerat, ut ſunt mutabiles vulgi animi, ex favore non invidia modo, ſed ſuſpicio etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam ſubrogaverat in locum Bruti; & ædificabat in (2) ſumma Velia: ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo, creditaque cum indignitate angerent conſulis animum; vocato ad concilium populo, (3) ſummiſſis faſcibus in concionem aſcendit. Gratum id multitudini ſpectaculum fuit: ſummiſſa ſibi eſſe imperii inſignia; confeſſionemque factam, populi, quam conſulis, majeſtatem vimque majorem eſſe. Ibi audire juſſi, conſul, *laudare fortunam collegæ, quod, liberata patria, in ſummo honore, pro Republica dimicans, matura gloria, necdum ſe vertente in invidiam, mortem occubuiſſet: ſe ſuperſtitem gloriæ ſuæ, ad crimen atque invidiam ſupereſſe; ex liberatore patriæ, ad Aquilios Vitelliosque* (4) *reci-*

(1) *h. e. decem menſes ex inſtituto Romuli. Etſi enim Numa anno duos menſes addidit, tamen luctus tempora non amplificavit.*

(2) *alta. erat enim Velia editior pars Montis Palatini.* (3) *erectos faſces lictores magiſtratibus præferebant. ſubmittebant, ſeu inclinabant majoris honoris deferendi cauſa.* (4) *Aquilium, aut Vitellium aliquem factum eſſe.*

diſſe. Numquamne ergo, inquit, *ulla adeo a vobis* (1) *ſpectata virtus erit, ut ſuſpicione violari nequeat? ego me illum acerrimum regum hoſtem, ipſum cupiditatis regni crimen ſubiturum* (2) *timerem? ego, ſi in ipſa arce Capitolioque habitarem, metui me crederem poſſe a civibus meis? tam levi* (3) *momento mea apud vos fama pendet? adeone eſt fundata leviter fides, ut, ubi ſim, quam qui ſim, magis referat? Non obſtabunt P. Valerii ædes libertati veſtræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, ſed colli etiam ſubjiciam; ut vos ſupra ſuſpectum me civem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius, quam P. Valerio, creditur libertas.* Delata confeſtim materia omnis infra Veliam, &, ubi nunc vicus publicus eſt, domus in
8. infimo clivo ædificata. (4) Latæ deinde leges, non ſolum quæ regni ſuſpicione conſulem abſolverent, ſed quæ adeo in contrarium verterent, ut popularem etiam facerent: inde cognomen factum (5) Poplicolæ eſt: ante omnes de provocatione adverſus magiſtratus ad populum, (6) ſacrandoque cum bonis capite ejus, qui regni occupandi conſilia iniſſet. Gratæ in vulgus leges fuere, quas cum ſolus pertuliſſet, ut ſua unius in his gratia eſſet; tum deinde comitia collegæ ſubrogando habuit. creatus Sp. Lucretius COS. qui magno natu, non ſufficientibus jam viribus ad conſularia munia obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretii locum M. Horatius Pulvillus. Apud quoſdam veteres auctores non invenio Lucretium conſulem. Bruto ſtatim Horatium ſuggerunt. credo, quia nulla geſta res inſignem fecerit conſulatum, memoria intercidiſſe. Nondum dedicata erat in Capitolio Jovis ædes. Valerius Horatiuſque COSS. ſortiti uter dedicaret; Horatio

forte

---

(1) *perſpecta, & cognita.* (2) *mihi timendum erat, ne ſubirem? &c.*

(3) *ſuſpicione.* (4) *ab ipſo Valerio.*

( ) *quod populum coleret.*

(6) *qui ſacri erant plebiſcito, eos impune, occidere licebat. Bona vero ſic ſacra perdebantur.*

forte evenit: Poplicola ad Vejentium bellum profectus. Ægrius, quam dignum erat, tulere Valerii neceſſarii, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, poſtquam alia fruſtra tentata erant, poſtem jam tenenti conſuli (1) foedum inter precationem Deum nuntium incutiunt; mortuum ejus filium eſſe, (2) funeſtaque familia dedicare eum templum non poſſe. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio eſt facilis. (3) nihil aliud ad eum nuntium a propoſito averſus, quam ut cadaver efferri juberet, tenens poſtem, precationem peragit, & dedicat templum.

CAPUT V.

Rex Etruſcorum Porſena Tarquinios reducens, ingentibus copiis ad Urbem accedit: jam undique urgens repellitur virtute Horatii Coclitis, qui in primo aditu pontis Sublicii, dum reſcinditur, hoſtis impetum unus ſuſtinet: reſciſſo, in Tiberim deſiliens, tranat ad ſuos.

HÆc poſt exactos reges domi militiæque geſta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius COSS. facti. Jam Tarquinii ad (4) Lartem Porſenam, Cluſinum regem, perfugerant. ibi miſcendo conſilium preceſque, nunc orabant, ne ſe oriundos ex Etruſcis, ejuſdem ſanguinis nominiſque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, *ne orientem morem pellendi reges inultum ſineret. ſatis libertatem ipſam habere dulcedinis; niſi quanta vi civitates eam expetant, tanta regna reges defendant, æquari ſumma infimis, nihil excel-* 9.

E 2 *ſum,*

(1) *mali ominis.* (2) *funere contaminata.* (3) *nihilo plus temporis.*

(4) *duodecim erant Etruriæ populi, & ſuum quiſque Lucomonem ſeu Dictatorem, vel Regem annuum habebant. His qui perpetuo præeſſet unus ab omnibus eligebatur Lartis nomine inſignitus.*

ſum, nihil quod ſupra cætera emineat, in civitatibus fore: adeſſe finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimæ. Porſena tum regem eſſe Romæ, tum Etruſcæ gentis regem, amplum Tuſcis ratus, Romam infeſto exercitu venit. Non unquam alias ante tantus terror ſenatum invaſit: adeo valida res tum Cluſina erat, magnumque Porſenæ nomen. nec hoſtes modo timebant, ſed ſuoſmetipſi cives; ne Romana plebs metu perculſa, receptis in urbem regibus, vel cum ſervitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab ſenatu data. annonæ in primis habita cura; & ad frumentum comparandum miſſi, alii in Volſcos, alii Cumas. ſalis quoque vendendi arbitrium, quia impenſo pretio (1) venibat in publicum, omni (2) ſumptu adempto, conceſſum privatis; portoriis quoque & tributo plebe liberata, ut divites conferrent, qui oneri ferendo eſſent: pauperes ſatis ſtipendii pendere, ſi liberos educarent. Itaque hæc indulgentia patrum, aſperis poſtmodum rebus in obſidione ac fame, adeo concordem civitatem tenuit, ut regium nomen non ſummi magis, quam infimi horrerent, nec quiſquam unus (3) malis artibus poſtea tam popularis eſſet, quam tum bene imperando univerſus ſenatus fuit. Cum hoſtes
10. adeſſent, pro ſe quiſque in urbem ex agris demigrant: urbem ipſam ſepiunt præſidiis. alia muris, alia Tiberi objecto videbantur tuta. pons Sublicius iter pene hoſtibus dedit; ni unus vir fuiſſet, (4) Horatius Cocles (id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit) qui poſitus for-

---

(1) *ad haſtam ſalinis locatis.*

(2) *quem Reip. ſolvebant Redemptores. alii, ita legunt:* quia impenſo pretio venibat, in publicum omni ſumptu, ademptum privatis. *hoc ſenſu; adempta privatis facultas vendendi ſalis: ſed ſumptu conficiendi ſalis in publicum translato, conſtituti publici inſtitores, qui mitiore pretio ſal divenderent.*

(3) *blanditiis, & largitionibus ambitioſorum.*

(4) *ab Horatio Curiatiorum victore originem ducebat.*

forte in ſtatione pontis, cum captum repentino impetu Janiculum, atque inde citatos decurrere hoſtes vidiſſet, trepidamque turbam ſuorum arma ordineſque relinquere, (1) reprehenſans ſingulos, obſiſtens, obteſtanſque Deum & hominum fidem, teſtabatur, *nequicquam deſerto præſidio eos fugere; ſi* (2) *tranſitum pontem a tergo reliquiſſent, jam plus hoſtium in Palatio Capitolioque, quam in Janiculo fore. itaque monere, præcipere, ut pontem ferro, igni, & quacunque vi poſſent, interrumpant: ſe impetum hoſtium, quantum corpore uno poſſet obſiſti, excepturum:* Vadit inde in primum aditum pontis; (3) inſigniſque inter conſpecta cedentium pugnæ terga, obverſis cominus ad ineundum prælium armis, ipſo miraculo audaciæ obſtupefecit hoſtes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium ac T. Herminium, ambos claros genere factiſque. Cum his primam periculi procellam, &, quod (4) tumultuoſiſſimum pugnæ erat, parum per ſuſtinuit: deinde (5) eos quoque ipſos, exigua parte pontis relicta, revocantibus qui reſcindebant, cedere in tutum coegit. Circumferens inde minaciter truces oculos ad proceres Etruſcorum, nunc ſingulos provocare; nunc increpare omnes: *ſervitia regum ſuperborum, ſuæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.* Cunctati aliquandiu ſunt, dum alius alium, ut prælium incipiant, circumſpectant. pudor deinde commovit aciem: & clamore ſublato, undique in unum hoſtem tela conjiciunt. quæ cum in objecto cuncta ſcuto hæſiſſent, neque ille minus obſtinatus

(1) *retro trahens.*

(2) *ſupple: ab ipſis Romanis fugientibus. dicitur autem hoc loco* Pons tranſitus. *quemadmodum l.* 21. *c.* 43. Alpes tranſitæ. *& l.* 23. *c.* 28. amnis tranſitus. (3) *quippe qui inter eos qui terga verterant, unus adverſo pectore ad pugnam ſe compararet.*

(4) *tumultuoſiſſimus ſolet eſſe acceſſus hoſtium inſtar turbinis ingruentium.*

(5) *Lartium, & Herminium.*

Digitized by Google

(1) ingenti pontem obtineret gradu ; jam impetu detrudere conabantur virum , cum ſimul fragor rupti pontis , ſimul clamor Romanorum , alacritate perfecti operis ſublatus , pavore ſubito (2) impetum ſuſtinuit . Tum Cocles , *Tiberine pater* , inquit , *te ſancte precor , hæc arma , & hunc militem propitio flumine accipias* . Inde ſic armatus in Tiberim deſiluit ; multiſque ſuperincidentibus telis , incolumis ad ſuos tranavit : rem auſus plus famæ habituram ad poſteros , quam fidei . Grata erga tantam virtutem civitas fuit . ſtatua in Comitio poſita : (3) agri quantum uno die circumaravit , datum . privata quoque inter publicos honores ſtudia eminebant . nam in magna inopia pro domeſticis copiis unuſquiſque ei (4) aliquid , fraudans ſe ipſe victu ſuo , contulit .

CAPUT VI.

Porſena ab oppugnatione repulſus , obſidionem parat . Agrum Romanum incurſionibus infeſtat : prædatores improviſo adortus Valerius Cos. cædit .

11. POrſena , primo conatu repulſus , conſiliis ab oppugnanda urbe ad obſidendam verſis , præſidio in Janiculo locato , ipſe in plano ripiſque Tiberis caſtra poſuit , navibus undique accitis , (5) & ad cuſtodiam , ne quid Romam frumenti ſubvehi ſineret ; & ut prædatum milites trans flumen per occaſiones aliis atque aliis locis trajicerent : brevique adeo infeſtum omnem Romanum agrum reddidit , ut non cætera ſolum ex agris , ſed pecus quoque omne in urbem compelleretur , neque quiſquam extra portas propellere auderet .

Hoc

---

(1) *firmo gradu conſiſtens , valde diductis pedibus .*
(2) *boſtium .* (3) *non quidem jugerum , inde dictum quia uno jugo boum in die exarari poteſt . exiguum illud præmium fuiſſet . ſed tantum ſpatii quantum bobus uno ſulco circumductis complecti arando potuit , uno die .* (4) *in caritate annonæ ſubſidium non leve .*
(5) *tum , ſicut etiam ſequens &*

Hoc tantum licentiæ Etruſcis non metu magis, quam conſilio conceſſum. namque Valerius conſul intentus in occaſionem multos ſimul & effuſos improviſo adoriundi, in parvis rebus negligens ultor, gravem ſe ad majora vindicem ſervabat. itaque ut eliceret prædatores, edicit ſuis, poſtero die frequentes porta Eſquilina, quæ averſiſſima ab hoſte erat, expellerent pecus: ſcituros id hoſtes ratus, quod in obſidione & fame ſervitia infida transfugerent. Et ſciere perfugæ indicio: multoque plures, (1) ut in ſpem univerſæ prædæ, flumen trajiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad ſecundum lapidem Gabina via occultum conſidere jubet: Sp. Lartium cum expedita juventute ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat: deinde ſe objicere, ne ſit ad flumen reditus. conſulum alter T. Lucretius porta Nævia cum aliquot manipulis militum egreſſus: ipſe Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit. hique primi apparuere hoſti. Herminius ubi tumultum ſenſit, concurrit ex inſidiis; verſiſque in Valerium Etruſcis, terga cædit. dextra lævaque, hinc a porta Collina, illinc ab Nævia (2) redditus clamor. Ita cæſi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam ſeptis omnibus viis, finiſque ille tam effuſe vagandi Etruſcis fuit.

CAPUT VII.

Mutius Scævola, patribus approbantibus, profectus in Porſenæ caſtra, purpuratum pro rege per errorem obtruncat: comprehenſus, & ad regem pertractus, ardentibus focis injicit manum: periculo territus Rex, & quod idem audit ſibi ab aliis trecentis imminere, ultro de pace agit.

(3) OBſidio erat nihilo minus, & frumenti cum ſumma caritate inopia: ſedendoque ex- 12.

(1) *tanquam.* (2) *non editus, ſed* redditus; *quippe clamore ſibi reſpondebant.*
(3) *Porſena Romam tribus ferme annis obſedit.*

pugnaturum ſe urbem, ſpem Porſena habebat: cum C. Mutius adoleſcens nobilis, cui indignum videbatur; populum Romanum ſervientem, cum ſub regibus eſſet, nullo bello, nec ab hoſtibus ullis obſeſſum eſſe: liberum eundem populum ab iiſdem Etruſcis obſideri, quorum ſæpe exercitus fuderit: (1) itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo ſua ſponte penetrare in hoſtium caſtra conſtituit; dein metuens, ne ſi conſulum injuſſu, & ignaris omnibus iret, forte deprehenſus a cuſtodibus Romanis, retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen (2) affirmante, ſenatum adiit. *Tranſire Tiberim*, inquit, *patres*, *& intrare, ſi poſſim, caſtra hoſtium volo, non prædo, nec populationum invicem ultor. majus, ſi dii juvant, in animo eſt facinus*. Approbant patres. abdito intra veſtem ferro, proficiſcitur. ubi eo venit, in confertiſſima turba prope regium tribunal conſtitit. ibi cum ſtipendium forte militibus daretur; & ſcriba cum rege ſedens pari fere ornatu multa ageret; eumque milites vulgo adirent; timens ſciſcitari, uter Porſena eſſet, ne, ignorando regem, ſemetipſe aperiret quis eſſet; (3) quo temere traxit fortuna facinus, ſcribam pro rege obtruncat. vadentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone ſibi ipſe fecerat viam, cum, concurſu ad clamorem facto, comprehenſum regii ſatellites retraxiſſent ante tribunal regis; deſtitutus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis, quam metuens, *Romanus ſum*, inquit, *civis*. C. *Mutium vocant. hoſtis hoſtem occidere volui. nec ad mortem minus animi eſt, quam ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum eſt. nec unus in te ego hos animos geſſi: longus poſt me ordo eſt idem petentium decus. proinde in hoc diſcrimen, ſi juvat, accingere; ut in ſingulas horas capite dimices tuo: ferrum hoſtemque in veſtibu-*

lo

(1) *non eſt hic initium novæ periodi, ſed* Mucius, ratus, conſtituit, adiit, *ſenſum implent*.
(2) *credibile reddente*. (3) *ad quod*.

lo habeas regiæ. hoc tibi juventus Romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. uni tibi, & cum ſingulis res erit. Cum rex ſimul ira infenſus, periculoque conterritus, circundari ignes minitabundus juberet, niſi expromeret propere quas inſidiarum ſibi minas per ambages jaceret: *En tibi*, inquit, *ut ſentias quam vile corpus ſit iis, qui magnam gloriam petunt.* dextramque accenſo ad ſacrificium foculo injicit, quam cum velut alienato ab ſenſu torreret animo, prope attonitus miraculo rex, cum ab ſede ſua proſiluiſſet, amoverique ab altaribus juvenem juſſiſſet, *Tu vero abi*, inquit, *in te magis, quam in me, hoſtilia auſus. juberem macte virtute eſſe, ſi pro mea patria iſta virtus ſtaret. nunc jure belli liberum te, intactum inviolatumque hinc dimitto.* Tum Mutius quaſi remunerans meritum, *Quandoquidem*, inquit, *eſt apud te virtuti honos; ut beneficio tuleris a me, quod minis nequiſti: trecenti conjuravimus principes juventutis Romanæ, ut in te hac via graſſaremur. mea prima ſors fuit. cæteri, ut cuique cecideris primo, quoad te opportunum fortuna dederit, ſuo quiſque tempore aderunt.* Mutium dimiſſum, cui poſtea (1) Scævolæ, a clade dextræ manus, cognomen inditum, legati a Porſena Romam ſecuti ſunt. adeo moverat eum & primi periculi caſus, quo nihil ſe, præter errorem inſidiatoris, texiſſet: & ſubeunda dimicatio toties, quot conjurati ſupereſſent; ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. jactatum in conditionibus nequicquam de Tarquiniis in regnum reſtituendis, magis quia id negare ipſe nequiverat Tarquiniis, quam quod negatum iri ſibi ab Romanis ignoraret, de agro Vejentibus reſtituendo impetratum: (2) expreſſaque neceſſitas obſides dandi Romanis, ſi Janiculo præſidium deduci vellent. 13.

(1) *antea dicebatur* Cordus.

(2) *ea expreſſe appoſita neceſſaria conditio eſt Romanis ut obſides darent.*

CAPUT VIII.

Cloelia una ex obſidibus Porſenæ data, caſtris egreſſa, Tiberi tranſacto, ad ſuos redit. Ab rege repetita, redditur: cujus virtutem ille admiratus, cum alia parte obſidum liberam eſſe jubet.

HIs conditionibus compoſita pace, exercitum ab Janiculo deduxit Porſena, & agro Romano exceſſit. Patres C. Mutio virtutis cauſa trans Tiberim agrum dono dedere: quæ poſtea ſunt Mutia prata appellata. Ergo, ita honorata virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Clælia virgo, una (1) ex obſidibus, cum caſtra Etruſcorum forte haud procul ripa Tiberis locata eſſent, fruſtrata cuſtodes, dux agminis virginum inter tela hoſtium Tiberim tranavit, ſoſpiteſque omnes Romam ad propinquos reſtituit. Quod ubi regi nuntiatum eſt, primo incenſus ira, oratores Romam miſit ad Cloeliam obſidem depoſcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem verſus, *ſupra Coclites Mutioſque dicere id facinus eſſe: & præ ſe ferre, quemadmodum, ſi non dedatur obſes, pro rupto ſe fœdus habiturum, ſic deditam, intactam inviolatamque ad ſuos remiſſurum*. Utrinque conſtitit fides: & Romani (2) pignus pacis ex fœdere reſtituerunt; & apud regem Etruſcum non tuta ſolum, ſed honorata etiam virtus fuit; laudatamque virginem parte obſidum ſe donare dixit: ipſa quos vellet, legeret, productis omnibus, elegiſſe impubes dicitur: quod & virginitati decorum, & conſenſu obſidum ipſorum probabile erat, eam ætatem potiſſimum liberari ab hoſte, quæ maxime opportuna injuriæ eſſet. Pace redintegrata, Romani novam in fœmina virtutem novo genere honoris, ſtatua equeſtri donavere. in ſumma Sacra
14. via fuit poſita virgo inſidens equo. Huic tam pa-

(1) *dati ſunt obſides decem nobiles adoleſcentes, totidemque Virgines.* (2) *obſides.*

pacatæ (1) profectioni ab urbe regis Etruſci abhorrens mos traditus ab antiquis, uſque ad noſtram ætatem inter cætera ſolennia manet, bona (2) Porſenæ regis vendendi. cujus originem moris neceſſe eſt aut inter bellum natam eſſe, neque omiſſam in pace; aut (3) mitiore creviſſe principio, quam hic præ ſe ferat titulus, bona hoſtiliter vendendi. proximum vero eſt ex iis, quæ traduntur, Porſenam diſcedentem ab Janiculo, caſtra opulenta, convecto ex propinquis ac fertilibus Etruriæ arvis commeatu, Romanis dono dediſſe: inopi tum urbe ab longinqua obſidione: ea deinde, ne populo immiſſo, diriperentur hoſtiliter, (4) veniſſe bona: quæ Porſenæ appellata, gratiam muneris magis ſignificante titulo, quam auctionem (5) fortunæ regiæ, quæ ne in poteſtate quidem populi Romani eſſet.

CAPUT IX.

Porſena per Aruntem filium Ariciam oppugnat: idem, fruſtra miſſis Romam legatis de reducendis in regnum Tarquiniis, hujus rei mentionem in perpetuum omittit. Triumphatur de Sabinis; inter quos, dum bellum reparant, orta ſeditione, Appius Claudius inde Romam transfugit.

OMiſſo Romano bello, Porſena, ne fruſtra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat. arceſſita deinde auxilia & a Latinis populis, & a Cumis, tantum ſpei (6) fecere, ut acie decernere auderent. Prælio inito, adeo con-

(1) *diſceſſui.* (2) *quoties in auctione vendebatur præda ex hoſtibus capta, dicebat præco* Porſenæ bona venire.
(3) *exempli gratia; quod exiguo pretio venderentur.*
(4) *& quidem minimo pretio.*
(5) *divitiarum. hoc ſenſu Cic. de Amic. c. 16.* ſpes amplificandæ fortunæ. (6) *acquiſiere.*

citato impetu se intulerant Etruſci, ut funderent ipſo incurſu Aricinos. Cumanæ cohortes, arte adverſus vim uſæ, declinavere paululum; (1) effuſeque prælatos hoſtes converſis ſignis ab tergo adortæ ſunt. Ita (2) in medio prope jam victores cæſi Etruſci: pars perexigua, duce amiſſo, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes, & fortuna & ſpecie ſupplicum, delati ſunt. ibi benigne excepti diviſique in hoſpitia. Curatis vulneribus alii profecti domos, nuntii hoſpitalium beneficiorum: multos Romæ hoſpitum urbiſque caritas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Tuſcum vicum appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Poplicola tertium conſules facti. Eo anno poſtremum legati a Porſena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt: quibus cum reſponſum eſſet, miſſurum ad regem ſenatum legatos; miſſi confeſtim honoratiſſimus quiſque ex patribus: (3) *non quin breviter reddi reſponſum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum miſſos, quam legatis ejus Romæ daretur reſponſum: ſed ut in perpetuum mentio ejus rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis invicem animi ſolicitarentur: cum ille peteret quod contra libertatem pop. Ro. eſſet, & Romani, niſi in perniciem ſuam faciles eſſe vellent, (4) negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Rom. ſed in libertate eſſe: ita induxiſſe in animum, hoſtibus potius, quam regibus, portas patefacere: eam eſſe voluntatem omnium, ut, qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi ſit: proinde, ſi ſalvam eſſe vellet Romam, ut patiatur liberam eſſe, orare.* Rex (5) verecundia

15. U.C. 247.

---

(1) *nimio impetu ulterius progreſſos.* (2) *inter Aricinos a fronte, & Cumanos a tergo.*

(3) *ordo eſt:* non ideo potius delectos Patrum miſſos ad eum, quam reſponſum daretur legatis ejus Romæ, quin (*h. e. propterea quod non*) potuerit reſponſum breviter reddi, reges non recipi &c. (4) *illi.*

(5) *legatorum modeſtia.*

dia victus : *Quandoque id certum atque* (1) *obſtinatum eſt*, inquit, *neque ego obtundam, ſæpius eadem nequicquam agendo; nec Tarquinios ſpe auxilii, quod nullum in me eſt*, (2) *fruſtrabor: alium hinc, ſeu bello opus eſt, ſeu quiete, exilio quærant locum; ne quid meam vobiſcum pacem* (3) *diſtineat*. Dictis facta amiciora adjecit: obſidum quod reliquum erat, reddidit: agrum Vejentem, fœdere ad Janiculum icto ademptum, reſtituit. Tarquinius, ſpe omni reditus inciſa, exulatum ad generum Mamilium Octavium Tuſculum abiit. Romanis pax fida ita cum Porſena fuit. Conſules deinde M. Valerius, P. Poſtumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis; conſules triumpharunt. majore inde mole Sabini bellum parabant adverſus eos: & ne quid ſimul ab Tuſculo, unde etſi non apertum, ſuſpectum tamen bellum erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum conſules facti. Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium tranſtulit ad Romanos. namque Actius Clauſus, cui poſtea Ap. Claudio fuit Romæ nomen, cum pacis ipſe auctor (4) a turbatoribus belli premeretur, nec par factioni eſſet, ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data, agerque trans Anienem: (5) vetus Claudia tribus, additis poſtea novis tribulibus, qui ex eo venirent agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud ita multo poſt in principum (6) dignationem pervenit. Conſules infeſto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vaſtatione, deinde prælio afflixiſſent opes hoſtium, ut diu nihil inde

U.C. 248. 249. 15. U.C. 250.

---

(1) *Conſtanti animo deſtinatum.*
(2) *decipiam falſa ſpe.* (3) *impediat.*
(4) *dicuntur turbatores belli, non quod bellum impedirent, ſed quod cum bellum jam pararetur, turbas in eo belli apparatu contra auctores pacis excitabant. alii legunt* bello.
(5) *a Servio Tullio inſtituta prius a loco nomen habebat; nunc ab Appio Claudio.* (6) *dignitatem.*

de rebellionis timere poſſent, triumphantes Romam redierunt.

CAPUT X.

P. Valerius moritur: eum, ut Brutum, matronæ lugent. Bello ſuperantur Aurunci; a quibus deinde Romanis illata clade, urbs eorum Pometia ad deditionem compulſa diruitur. Propter acceptam a Sabinis injuriam, & inſtantium bellorum metum, Dictator Romæ primum creatur. Legati de pace ab Sabinis veniunt.

U.C. 215. P. Valerius, omnium conſenſu princeps belli pacisque artibus, anno poſt, Agrippa Menenio, P. Poſtumio COSS. moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis, ut funeri ſumptus deeſſet. de publico eſt (1) elatus. luxere matronæ, ut Brutum. Eodem anno duæ coloniæ Latinæ, Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt, cum Auruncis bellum initum: fuſoque ingenti exercitu, qui ſe ingredientibus fines conſulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam compulſum eſt. Nec magis poſt prælium, quam in prælio, cædibus temperatum eſt. & cæſi aliquantum plures erant, quam capti; & captos paſſim trucidaverunt. ne ab obſi-
U.C. 252. dibus quidem qui CCC. accepti numero erant, ira belli abſtinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti conſules Opiter Virginius, & Sp. Caſſius, Pometiam primo vi, deinde vineis aliisque operibus oppugnaverunt: in quos Aurunci magis jam (2) inexpiabili odio, quam ſpe aliqua, (3) aut occaſione coorti, cum plures igni, quam ferro armati excurriſſent, cæde incendioque cuncta complent: vineis incenſis, multis hoſtium vul-

(1) *ſepultus etiam eſt intra Urbem, ejuſque ſepulcri honos poſteris ipſius permiſſus, cum cæteri extra urbem ſepelirentur.*
(2) *præcipue propter obſides interfectos.*
(3) *opportunitate.*

vulneratis & occiſis , conſulum quoque alterum (ſed verum nomen auctores non adjiciunt) gravi vulnere ex equo dejectum , prope interfecerunt . Romani inde , male geſta re , reditum . inter multos ſaucios conſul , ſpe incerta vitæ , relictus , interjecto deinde haud magno ſpatio , quod vulneribus curandis , ſupplendoque exercitui ſatis eſſet : tum ira majore belli , tum viribus etiam auctis Pometiæ arma illata : & cum vineis refectis , aliaque mole belli , jam in eo res eſſet , ut in muros evaderet miles , deditio eſt facta . cæterum nihilo minus fœde dedita urbe , quam ſi capta foret , Aurunci paſſim principes ſecuri percuſſi ; ſub (1) corona venierunt coloni alii : oppidum dirutum ; ager veniit . Conſules magis ob iras graviter ultas , quam ob magnitudinem perfecti belli , triumpharunt . Inſequens annus Poſtumum Cominium , & T. Lartium COSS. habuit . U.C.
Eo anno Romæ , cum per ludos ab Sabinorum ju- 251.
ventute per laſciviam ſcorta raperentur , concurſu hominum rixa ac prope prælium fuit : parvaque ex re ad rebellionem ſpectare res videbatur . Supra belli Latini (2) metum id quoque acceſſerat , quod triginta jam conjuraſſe populos , concitante Octavio Mamilio , ſatis conſtabat . In hac tantarum expectatione rerum ſolicita civitate , dictatoris primum creandi mentio orta . ſed nec quo anno , (3) nec quibus conſulibus , quia ex factione Tarquinia eſſent (id quoque enim traditur) parum creditum ſit ; nec , quis primum dictator creatus ſit , ſatis conſtat . apud veterrimos tamen auctores T. Lartim dictatorem primum ,

---

(1) *coronæ tunc ſignum mancipiorum venalium erat .*

(2) *Hæc refer ad ea quæ præcedenti cap. dixit* ab Tuſculo etſi non apertum , ſuſpectum tamen bellum erat . *Romani igitur timebant bellum a Latinis , non tamen tantam belli molem exſpectabant , ut triginta Latinorum oppida conjurarent .*

(3) *non ſatis conſtat quibus Coſſ. parum creditum ſit , ut ea propter orta ſit mentio Dictatoris creandi .*

Digitized by Google

mum, Sp. Caſſium magiſtrum equitum, creatos invenio. conſulares (1) legere. ita lex jubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor, ut credam, Lartium, qui conſularis erat, potius, quam M. Valerium, Marci filium, Voluſi nepotem, qui nondum conſul fuerat, moderatorem (2) & magiſtrum conſulibus appoſitum. qui ſi maxime ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius M. Valerium, ſpectatæ virtutis, & conſularem virum, legiſſent. Creato dictatore primum Romæ, poſtquam præferri ſecures viderunt, magnus plebem metus inceſſit, ut intentiores eſſent ad dicto parendum. neque enim, ut in conſulibus, qui pari poteſtate eſſent, alterius auxilium, neque provocatio erat; neque ullum uſquam, niſi in cura parendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator, eo magis quod propter ſe creatum crediderant, metum incuſſit. Itaque legatos de pace mittunt, quibus orantibus dictatorem ſenatumque, ut veniam erroris hominibus adoleſcentibus darent, reſponſum, ignoſci adoleſcentibus poſſe, ſenibus non poſſe, qui bella ex bellis ſererent. actum tamen eſt de pace; impetrataque foret, ſi, (3) quod impenſæ factum in bellum erat, (4) præſtare Sabini, (id enim poſtulatum erat) in animum induxiſſent. bellum indictum. datæ induciæ quietum annum tenuere.

---

(1) *intellige Dictatorem.*
(2) *Dictator dicebatur alio nomine* Magiſter populi. *Dictator autem ſine Magiſtro Equitum Magiſtratum non gerebat.* (3) *impenſas factas.*
(4) *ſolvere.*

CA-

CAPUT XI.

Ad lacum Regillum cum Latinis, & Tarquiniis pugnatur. Moriuntur M. Valerius Poplicolæ frater, & T. Herminius legatus. Fusis hostibus, Dictator Postumius triumphans in urbem redit: Ædes Saturni dedicatur.

CONsules Servius Sulpitius, Manius Tullius: nihil dignum memoria actum, T. Æbutius deinde, & C. Vetusius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustomeria capta, Præneste ab Latinis ad Romanos defecit. nec ultra bellum Latinum, 19. U.C. 254. U.C. 255. gliscens jam per aliquot annos, dilatum. A. Postumius dictator, T. Æbutius magister equitum, magnis copiis peditum equitumque profecti, ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt: &, quia, Tarquinios esse in exercitu Latinorum, auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquanto, quam cætera, gravius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam (1) modo consilio rem affuere, sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina: nec quisquam procerum ferme hac aut illa ex acie sine vulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Postumium prima in acie suos adhortantem instruentemque, Tarquinius Superbus, quamquam jam ætate & viribus erat gravior, equum infestus (2) admisit; ictusque ab latere, concursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Æbutius magister equitum in Octavium Mamilium impetum dederat. nec (3) fefellit veniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. tantaque vis infestis venientium hastis fuit, ut brachium Æbutio trajectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Æbutius cum saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux, nihil de-

(1) *nunc*. (2) *incitavit*. (3) *latuit*.

deterritus vulnere, prælium ciet: & quia ſuos perculſos videbat, arceſſit cohortem exulum Ro-
20. manorum, cui L. Tarquinii filius præerat. ea quo majore pugnabat ira ob erepta bona, patriamque ademptam, (1) pugnam parumper reſtituit. Referentibus jam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Poplicolæ frater, conſpicatus ferocem juvenem (2) Tarquinium oſtentantem ſe in prima exulum acie, domeſtica etiam gloria accenſus, ut, cujus familiæ decus ejecti reges erant, ejuſdem interfecti forent; ſubdit calcaria equo, & Tarquinium infeſto ſpiculo petit. Tarquinius retro in agmen ſuorum infenſo ceſſit hoſti. Valerium temere invectum in exulum aciem, ex tranſverſo quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus, labentibus ſuper corpus (3) armis, ad terram defluxit. Dictator Poſtumius poſtquam cecidiſſe talem virum, exules ferociter citato agmine invehi, ſuos perculſos cedere animadvertit; cohorti ſuæ, quam delecta manu præſidii cauſa circa ſe habebat, dat ſignum, ut, quem ſuorum fugientem viderint, pro hoſte habeant: ita metu ancipiti verſi a fuga Romani in hoſtem, & reſtituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium iniit. integris corporibus animiſque feſſos adorti exules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. (4) imperator Latinus ubi cohortem exulum a dictatore Romano prope circumventam vidit, ex ſubſidiariis manipulos aliquot in primam aciem ſecum rapit. hos (5) agmine venientes T. Herminius legatus conſpicatus, interque eos inſignem veſte armiſque Mamilium noſcitans, tanto vi majore, quam paulo ante magiſter equitum, cum hoſtium duce prælium iniit, ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium; & ipſe, inter ſpoliandum corpus hoſtis veruto percuſſus, cum victor in caſtra eſſet re-

la-

---

(1) *intellige* ideo (2) *ſcil. Titum. nam Sextus Gabiis interfectus eſt. l.* 1. *c. ult.* (3) *ſcuto, nam cætera arma corpori adhærebant.*
(4) *Mamilius.* (5) *ordine.*

by Google

Latus, inter primam curationem exſpiraverit. Tum ad equites dictator advolat, obteſtans, ut, feſſo jam pedite, deſcendant ex equis, & pugnam capeſſant. dicto paruere: deſiliunt ex equis, provolant in (1) primum, & pro anteſignanis parmas objiciunt. Recipit extemplo animum pedeſtris acies, poſtquam juventutis proceres, æquato genere pugnæ, ſecum partem periculi ſuſtinentes vidit. tum demum impulſi Latini, perculſaque inclinavit acies. equitibus (2) admoti equi, ut perſequi hoſtem poſſent. ſecuta & pedeſtris acies. Ibi nihil nec divinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Caſtori voviſſe fertur; ac pronuntiaſſe militi præmia, qui primus, qui ſecundus caſtra hoſtium intraſſet. tantuſque ardor fuit, ut eodem U.C. 256.
impetu, quo fuderant hoſtem, Romani caſtra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum eſt. Dictator & magiſter equitum triumphantes in 21.
urbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. Conſules Qu. Cloelius & T. Lartius. U.C.
Inde A. Sempronius, & M. Minutius. his conſu- 257.
libus (3) ædes Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies. A. deinde Poſtumius & T. Vir- U.C.
ginius COSS. facti. Hoc demum anno ad Regil- 258.
lum lacum pugnatum apud quoſdam invenio; A. Poſtumium, quia (4) collega dubiæ fidei fuerit, ſe conſulatu abdicaſſe, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, ut nec, qui conſules ſecundum (5) quoſdam, nec, quid quoque anno actum ſit, in tanta vetuſtate non rerum modo, ſed etiam auctorum digerere poſſis.

---

(1) *intellige* agmen. (2) *adducti*.

(3) *apud hanc ædem ærarium fuit populi* R. *in quo tum pecuniam, tum acta publica aſſervari mos erat*.

(4) T. *Virginius*. (5) *an ſecundum alios digerere poteris qui Conſules fuerint? nequaquam. apud alios reperies Conſulum nomina, non tamen certo ſcies. apud quoſdam vero ne nomina quidem eorum qui Conſules fuerint*.

CA-

CAPUT XII.

Nuntius de morte Tarquinii Urbem erigit : Tribus una & XX. deſcribuntur . Latini , Volſcorum legatis , a quibus ad arma ſollicitabantur , comprehenſis , ac Romam miſſis , gratiam cum Romanis ineunt .

U.C. 259. A P. Claudius deinde & P. Servilius conſules facti . inſignis hic annus eſt nuntio Tarquinii mortis . (1) Mortuus eſt Cumis ; quo ſe , poſt fractas opes Latinorum , ad Ariſtodemum tyrannum contulerat . Eo nuntio erecti patres , erecta plebs . ſed patribus nimis luxurioſa ea fuit lætitia . plebi , (2) cui ad eam diem ſumma ope inſervitum erat , injuriæ a primoribus fieri cœpere . Eodem anno Signia colonia , quam rex Tarquinius deduxerat , ſuppleto numero colonorum , iterum deducta eſt , Romæ tribus una & XX. factæ . Ædes Mer-
22. curii dedicata eſt idibus Majis . Cum Volſcorum gente Latino bello neque pax , neque bellum fuerat . nam & Volſci comparaverant auxilia , quæ mitterent Latinis , ni maturatum ab dictatore Romano eſſet : & maturavit Romanus , ne prælio uno cum Latino Volſcoque contenderet . Hac ira conſules in Volſcum agrum legiones duxere . Volſcos (3) conſilii pœnam non metuentes nec opinata res perculit . armorum (4) immemores obſides dant CCC. principum a Cora atque Pometia liberos . ita ſine certamine inde abductæ legiones . Nec ita multo poſt Volſcis , levatis metu , ſuum rediit ingenium . rurſus occultum parant bellum , Hernicis in ſocietatem armorum aſſumptis . legatos quoque ad ſolicitandum Latium paſſim dimittunt . ſed re-

cens

---

(1) *poſtquam vidit interfectos filios , & uxorem a ſe ipſa interfectam .*

(2) *quam ſibi demereri Senatores accurate ſtuduerant .*

(3) *cogitationis pœnam per leges nemo dat : at conſilium pravum , & inceptum extra pœnam non eſt .*

(4) *ex re nec opinata cæterum bellicoſi .*

Digitized by Google

cens ad Regillum lacum accepta clades Latinos, ira odioque ejus, quicunque arma ſuaderet, ne ab legatis quidem violandis abſtinuit. comprehenſos Volſcos Romam duxere. ibi traditi conſulibus, indicatumque eſt, Volſcos Hernicoſque parare bellum Romanis. Relata re ad ſenatum, adeo fuit gratum patribus, ut & captivorum ſex millia Latinis remitterent, & de fœdere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magiſtratus rejicerent. Enimvero tum Latini gaudere facto; pacis auctores in ingenti gloria eſſe. coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt. (1) cum legatis, donoque, qui captivorum remiſſi ad ſuos fuerant, magna circumfuſa multitudo venit. pergunt domos eorum, apud quem quiſque ſervierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultique in calamitate ſua. inde hoſpitia jungunt. Nunquam alias ante publice privatimque Latinum nomen Romano imperio conjunctius fuit.

CAPUT XIII.

Propter æris alieni magnitudinem gravis inter plebem, & Patres ſeditio oritur. Ingruente Volſcorum bello, cum nollet plebs arma capere, per Servilium Coſ. lenita, nomina profitetur.

SEd & bellum Volſcum imminebat; & civitas ſecum ipſa diſcors, inteſtino inter patres plebemque flagrabat odio, maxime propter (2) nexos ob æs alienum. Fremebant, ſe foris pro libertate & imperio dimicantes, domi a civibus captos & oppreſſos eſſe: tutioremque in bello, quam in pace, inter hoſtes, quam inter cives, libertatem plebis eſſe. 23.

(1) *ordo eſt* multitudo magna captivorum, qui remiſſi fuerant ad ſuos, venit circumfuſa cum Legatis *&c. ſcil. redeuntibus Romam, & coronam dono afferentibus.* (2) *nexi, (ex Var. L. L. l. 6. ad fin.) ſunt liberi homines, qui operas ſuas in ſervitute pro pecunia quam debebant, domino præſtabant.*

eſſe. invidiamque eam ſua ſponte gliſcentem, inſignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam, cum omnium (1) majorum ſuorum inſignibus, ſe in forum projecit. obſita erat ſqualore veſtis, fœdior corporis habitus pallore ac macie (2) perempti. ad hoc, promiſſa barba & capilli (3) efferaverant ſpeciem oris. noſcitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines (4) duxiſſe ajebant; aliaque militiæ decora, vulgo miſerantes eum, jactabant. ipſe teſtes honeſtarum aliquot locis pugnarum cicatrices adverſo pectore oſtentabat. Sciſcitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cùm circumfuſa turba eſſet prope in concionis modum: *Sabino bello*, ait, *ſe militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, ſed villa incenſa fuerit, direpta omnia, pecora abacta*, (5) *tributum iniquiſſimo* (6) *ſuo tempore imperatum, æs alienum feciſſe. id* (7) *cumulatum uſuris, primo ſe agro paterno avitoque exuiſſe, deinde fortunis aliis, poſtremo* (8) *velut tabem perveniſſe ad corpus. ductum ſe ab creditore non in ſervitium, ſed in ergaſtulum & carnificinam eſſe. inde oſtentare tergum, fœdum recentibus veſtigiis verberum.* Ad hæc viſa auditaque clamor ingens oritur. non jam foro ſe tumultus continet, ſed paſſim totam urbem pervadit. (9) nexi vincti, (10) ſolutique, ſe undique in publicum proripiunt; implorant Quiritium fidem. nullo loco deeſt ſeditionis (11) voluntarius comes. multis paſſim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo ſuo, qui forte patrum in foro erant, in eam

---

(1) *alii legunt*, malorum,
(2) *corporis extabeſcentis, & conſumpti macie.*
(3) *tetrum, atque horridum vultum effecerant.*
(4) *ductandis militibus præfuiſſe. centurio igitur videtur fuiſſe.* (5) *repete*, quia (6) *ſibi maxime incommodo.* (7) *auctum.*
(8) *quaſi æs alienum tabes eſſet.* (9) *alii legunt* nexu. *eodem ſenſu.* (10) *qui aut nullum æs alienum contraxerint, aut contractum diſſolverint.* (11) *qui velit fieri comes.*

Digitized by Google

eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni propere conſules P. Servilius, & Ap. Claudius ad comprimendam ſeditionem interveniſſent. At in eos multitudo verſa, oſtentare vincula ſua, deformitatemque aliam. hæc ſe meritos dicere, (1) exprobrantes ſuam quiſque, alius alibi, militiam. poſtulare minaciter magis, quam ſuppliciter, ut ſenatum vocarent. curiamque, ipſi futuri arbitri, moderatoreſque publici conſilii, circumſiſtere. Pauci admodum patrum, quos caſus obtulerat, contracti ad conſules: cæteros metus non curia modo, ſed etiam foro arcebat: nec agi quicquam per (2) infrequentiam poterat ſenatus. Tum vero eludi atque (3) extrahi ſe multitudo putare: & patrum qui abeſſent, non caſu, non metu, ſed impediendæ rei cauſa abeſſe, & conſules ipſos tergiverſari: nec dubie ludibrio eſſe miſerias ſuas. Jam prope erat, ut ne conſulum quidem majeſtas coerceret iras hominum, cum (4) incerti morando, an veniendo plus periculi contraherent, tandem in ſenatum veniunt. frequentique tandem curia, non modo inter patres, ſed ne inter conſules quidem ipſos ſatis conveniebat. Appius, vehementis ingenii vir, imperio conſulari rem agendam cenſebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Servilius, lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti, quam frangi, putabat cum tutius, tum facilius eſſe. Inter hæc major alius terror. Latini equites cum tumultuoſo advolant 24.
nuntio, Volſcos infeſto exercitu ad urbem oppugnandam venire. quæ audita (adeo duas ex una civitate diſcordia fecerat) longe aliter patres, ac plebem affecere. exultare gaudio plebes; ultores ſuperbiæ patrum adeſſe dicere deos; alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam ſolos perituros: patres militarent,

(1) *commemorantes exprobrantium modo.*
(2) *ut Senatus Conſultum rite fieret ſaltem tertia Senatus pars adeſſe debebat.* (3) *ſuſpenſam teneri, ut extrahatur tempus.* (4) *Patres.*

by Google

rent, patres arma caperent, ut penes eoſdem pericula belli, penes quos præmia, eſſent. At vero curia mœſta ac trepida ancipiti metu, & ab cive, & ab hoſte, Servilium conſulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circumventam terroribus expediret rempublicam. Tum conſul, miſſo ſenatu, in concionem prodit. ibi curæ eſſe patribus oſtendit, ut conſulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, ſed tamen parte civitatis, metum pro univerſa republica (1) interveniſſe. nec poſſe, cum hoſtes prope ad portas eſſent, bello (2) prævertiſſe quicquam: nec, ſi ſit laxamenti (3) aliquid, aut plebi honeſtum eſſe, niſi mercede prius accepta, arma pro patria non cepiſſe: neque patribus ſatis decorum, per metum potius, quam poſtmodum voluntate, afflictis civium ſuorum fortunis conſuluiſſe. (4) Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, *ne quis civem Romanum vinctum aut clauſum teneret, quominus ei* (5) *nominis edendi apud conſules poteſtas fieret: ne quis militis, donec in caſtris eſſet, bona poſſideret, aut venderet; liberos, nepoteſve ejus* (6) *moraretur*. Hoc propoſito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & undique ex tota urbe proripientium ſe ex privato, cum retinendi jus creditori non eſſet, concurſus in forum, ut (7) ſacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volſco bello virtus, atque opera enituit.

---

(1) *interturbaſſe deliberationem*. (2) *anteponere*. (3) *conceſſum*. (4) *iis quæ in concione dixerat*. (5) *ut militare poſſet*. (6) *in ſervitute pro patre, aut avo, cum liberi & nepotes eſſent in poteſtate Patris, & Avi, Servorum inſtar*. (7) *jurejurando militiæ ſe obligarent*.

CAPUT XIV.

Victoria de Volſcis primum, deinde de Sabinis, poſtremo de Auruncis: certantibus conſulibus de æde Mercurii dedicanda, M. Lætorio, Primipili centurioni, dedicationem populus mandat. Nova ex odio conſulum plebis diſcordia.

CONſul copias contra hoſtem educit, parvo (1) 25.
dirimente intervallo caſtra ponit. proxima inde nocte Volſci, diſcordia Romana freti, ſi qua nocturna (2) tranſitio proditiove fieri poſſit, tentant caſtra. ſenſere vigiles: excitatus exercitus: ſigno dato, concurſum eſt ad arma. ita fruſtra id incœptum Volſcis fuit: reliquum noctis utrinque quieti datum. poſtero die prima luce Volſci, foſſis repletis, vallum invadunt. Jamque ab omni parte munimenta vellebantur, cum conſul, quanquam cuncti undique, & nexi ante omnes ut ſignum daret, clamabant, experiendi animos militum cauſa parumper moratus, poſtquam ſatis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum ſigno, militem avidum certaminis emittit. primo ſtatim incurſu pulſi hoſtes. fugientibus, quoad inſequi pedes potuit, terga cæſa, eques uſque ad caſtra pavidos egit. mox ipſa caſtra, legionibus circundatis, cum Volſcos inde etiam pavor expuliſſet, capta, direptaque. Poſtero die ad Sueſſam Pometiam, quo confugerant hoſtes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus (3) egens miles. Conſul cum maxima gloria ſua victorem exercitum Romam reducit. (4) decedentem Romam, Ecetranorum Volſcorum legati, rebus ſuis timentes poſt Pometiam captam, adeunt. His ex ſenatus conſulto data pax, ager ademptus. 26.

(1) *copias ab hoſte.*
(2) *transfugium.*
(3) *requie.*
(4) *cum ab acie proficiſceretur Romam.*

Conteſtim & Sabini Romanos territavere . (1) tumultus enim fuit verius, quam bellum. Nocte in urbem (2) nuntiatum eſt, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem perveniſſe: ibi paſſim diripi, atque incendi villas. Miſſus extemplo eo cum omnibus copiis equitum A. Poſtumius, qui dictator bello Latino fuerat. ſecutus conſul Servilius cum delecta peditum manu. pleroſque palantes eques circunvenit. nec advenienti peditum agmini reſtitit Sabina legio. feſſi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoque, vix fugæ quod ſatis eſſet virium habuere. Nocte una audito, perfectoque bello Sabino, poſtero die in magna jam ſpe undique partæ pacis legati Aurunci ſenatum adeunt, ni decedatur Volſco agro, bellum indicentes. cum legatis ſimul exercitus Auruncorum domo profectus erat. (3) cujus fama haud procul jam ab Aricia viſi tanto tumultu concivit Romanos, ut nec conſuli ordine patres, nec pacatum reſponſum arma inferentibus, arma ipſi capientes dare poſſent. Ariciam infeſto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis ſigna collata; prælioque uno debellatum
27. eſt. Fuſis Auruncis, victor tot intra paucos dies bellis Romanus promiſſa conſulis, fidemque ſenatus expectabat: cum Appius, & inſita ſuperbia animo, & ut collegæ vanam faceret fidem, quam aſperrime poterat, (4) jus de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam (5) appellabat, concurſus ad Servilium fiebat: illius promiſſa jactabant, illi exprobrabant ſua quiſque belli merita, cicatriceſque acceptas: poſtulabant, ut aut referret ad ſenatum, aut ut auxilio eſſet conſul civibus ſuis, imperator militibus. Movebant conſulem hæc;

---

(1) tumultus, *accipitur hic pro ſubita trepidatione*. verius *eſt adverbium*. (2) *nuntius allatus eſt*. (3) *cujus exercitus viſi &c.*
(4) *Conſules jus dicebant, quia hoc tempore non erat Prætor*. (5) *is miles*.

hæc ; ſed tergiverſari res cogebat . adeo in alteram (1) cauſam non collega ſolum præceps erat , ſed omnis factio nobilium . ita medium ſe gerendo , nec plebis vitavit odium , nec apud patres gratiam injit . Patres mollem conſulem & ambitioſum rati , plebs fallacem . brevique apparuit , æquaſſe eum Appii odium . Certamen conſulibus inciderat , uter dedicaret Mercurii ædem . ſenatus a ſe rem ad populum rejecit . utri eorum dedicatio juſſu populi data eſſet , eum (2) præeſſe annonæ , (3) mercatorum collegium inſtituere , ſolennia pro pontifice juſſit ſuſcipere . populus dedicationem ædis dat M. Letorio Primipili centurioni : quod facile appareret non tam ad honorem ejus , cui (4) curatio altior faſtigio ſuo data eſſet , factum , quam ad conſulum ignominiam . Sævire inde utique conſul (5) alter , patreſque . ſed plebi creverant animi ; & longe alia , quam primo inſtituerant , via graſſabantur . deſperato enim conſulum ſenatuſque auxilio , cum in jus duci debitorem vidiſſent , undique convolabant ; neque decretum exaudiri conſulis præ ſtrepitu & clamore poterat : neque , cum decreviſſet , quiſquam obtemperabat . vi agebatur , metuſque omnis & periculum libertatis , cum in conſpectu conſulis (6) ſinguli a pluribus violarentur , in creditores a debitoribus (7) verterat . Super hæc timor inceſſit Sabini belli . delectuque decreto , nemo nomen dedit , furente Appio , & infectante ambitionem collegæ : qui populari ſilentio rempublicam proderet , & ad id , quod de credita pecunia jus non dixiſſet , adjiceret , ut ne (8) delectum quidem ex ſenatus conſulto haberet : *non eſſe tamen deſertam omnino rempublicam , neque projectum conſulare imperium : ſe unum & ſuc-*

(1) *creditorum* .
(2) *hoc quoque munus Conſulum erat , necdum inſtituto præfecto annonæ* . (3) *hinc Mercatores &c.* Mercuriales *appellantur* . (4) *adminiſtratio* .
(5) *Appius* . (6) *unus creditor a pluribus debitoribus* , (7) *non vero hoc verbum paſſive ſumitur* . (8) *nihilum* .

& patrum majeſtatis vindicem fore. Cum (1) circunſtaret quotidiana multitudo licentia accenſa, arripi unum inſignem ducem ſeditionum juſſit. ille, cum a lictoribus jam traheretur, (2) provocavit. nec ceſſiſſet provocationi conſul, quia non dubium erat populi judicium, niſi ægre victa (3) pertinacia foret conſilio magis & auctoritate principum, quam populi clamore. adeo ſupererant animi ad ſuſtinendam invidiam. Creſcere inde malum in dies, non clamoribus modo apertis, ſed, quod multo perniciosius erat, (4) receſſione, occultiſque colloquiis. Tandem inviſi plebi conſules magiſtratu abeunt; Servilius neutris, Appius patribus mire gratus.

CAPUT XV.

Gliſcente magis plebis ira, oritur atrox rixa cum patribus: variis in ſenatu agitatis ſententiis, tandem ad ſedandos tumultus dicitur Dictator.

28. U.C. 260. A Virginius inde, & T. Vetuſius conſulatum ineunt. Tum vero plebs, incerta quales habitura conſules eſſet, cœtus nocturnos pars in Eſquiliis, pars in Aventino facere; ne in foro ſubitis trepidaret conſiliis, & omnia temere, ac fortuito ageret. Eam rem conſules rati, ut erat, perniciosam, ad patres referunt: ſed delatam (5) conſulere ordine non licuit. adeo tumultuoſe excepta eſt clamoribus undique, & indignatione patrum, (6) ſi quod imperio conſulari exequendum eſſet, invidiam ejus conſules ad ſenatum rejicerent. *profecto, ſi eſſent in repub.* (7) *magiſtratus, nullum futurum fuiſſe Romæ niſi publicum concilium: nunc in mille curias, concioneſque, cum alia*

in

---

(1) forum, *aut* tribunal. (2) *ad populum. ex lege P. Valerii.* (3) *Conſulis.* (4) *diviſione populi.* (5) *in conſultationem adducere ſervato ordine, exquirendis rite ſententiis.*
(6) ſi *pro* ſiquidem. *nec deſunt exempla.*
(7) *qui fungerentur munere ſuo.*

in Esquiliis, alia in Aventino fiant concilia, dispersam & dissipatam esse rempub. unum hercule virum (id enim plus esse, quam consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœtus fuisse. (1) Correpti consules, cum, quid ergo se facere vellent (nihil enim segnius molliusve, quam patribus placeat, acturos) percontarentur; (2) decernunt, ut delectum quam acerrimum (3) habeant. otio lascivire plebem. Dimisso senatu, consules in tribunal * ascendunt, citant nominatim juniores. cum ad nomen nemo responderet, circunfusa multitudo in concionis modum, negare *ultra decipi plebem posse: nunquam unum militem habituros, ni præstaretur* (4) *fides publica: libertatem unicuique prius reddendam esse, quam arma danda; ut pro patria civibusque, non pro dominis, pugnent.* Consules, quid mandatum esset a senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse invidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen. prius itaque, quam ultima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consulum propere convolavere minimus quisque natu patrum, abdicare consulatu jubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. (5) Utraque re satis experta, tum demum consules: *Ne* (6) *prædictum negetis, Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus, ut ii, qui maxime ignaviam increpant, adsint nobis habentibus delectum. acerrimi cujusque arbitrio, quando ita placet, rem agemus.* Redeunt in tribunal: citari nominatim unum ex iis, qui in conspectu erant, dedita opera jubent. cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo repulso, tum vero indigum facinus esse clamitantes, ascendunt. 29

* al. escendunt.

(1) *increpiti Consules, cum percontarentur quid &c.*
(2) *Patres.* (3) *Consules.* (4) *quam Servilius Consul superius dederat pro obæratis.*
(5) *tumultu & Senatus, & plebis.*
(6) *ante monitos fuisse.*

mitantes, (1) qui patrum conſulibus aderant, devolant de tribunali, ut lictori auxilio eſſent. ſed ab lictore, (2) nihil aliud, quam prehendere prohibito, cum converſus in patres impetus eſſet; * al. conſulum * intercurſu rixa ſedata eſt. in qua tamen ſine lapide, ſine telo, plus clamoris atque iratum, quam injuriæ fuerat. Senatus tumultuoſe vocatus, tumultuoſius conſulitur, (3) quæſtionem poſtulantibus iis, qui pulſati fuerant, decernente ferociſſimo quoque non ſententiis magis, quam clamore & ſtrepitu. tandem, cum iræ reſediſſent, exprobrantibus conſulibus nihilo plus ſanitatis in (4) curia, quam in (5) foro eſſe, ordine conſuli cœpit. Tres fuere ſententiæ: P. Virginius rem non (6) vulgabat: *de iis tantum, qui fidem ſecuti P. Servilii conſulis, Volſco, Aurunco, Sabinoque militaſſent bello, agendum cenſebat.* T. Lartius, *non id tempus eſſe, ut merita tantummodo exſolverentur: totum plebem ære alieno demerſam eſſe: nec (7) ſiſti poſſe, ni omnibus conſulatur: quin ſi alia aliorum ſit conditio, accendi magis diſcordiam, quam federi.* Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, *non miſeriis*, ait, *ſed licentia (8) tantum concitume turbarum; & laſcivire magis plebem, quam ſævire: id adeo malum ex provocatione natum: quippe minas eſſe conſulum, non imperium, ubi ad (9) eos, qui una peccaverint, provocare liceat. Agedum*, inquit, *dictatorem, a quo provocatio non eſt, creemus. jam hic, quo nunc omnia ardent, conticeſcet furor. pulſet tum mihi lictorem, qui ſciet jus de (10) tergo vitaque ſua penes unum illum eſſe, cujus majeſtatem violavit.* Multis ut erat, horrida & atrox videba-

---

(1) *ii ex patribus qui.*
(2) *qui tantum prohibitus fuerat, ne citatum non parentem comprehenderet.* (3) *inquiſitionem de crimine.* (4) *In Senatoribus.* (5) *in plebe.*
(6) *non communem faciebat cum omnibus obæratis.*
(7) *intellige ſeditionem.* (8) *tantas excitatas eſſe turbas.* (9) *ad populum.*
(10) *flagris cædendo.*

batur Appii ſententia: rurſus Virginii, (1) Vetuſiique exemplo perniciosa: haud ſalubrem utique Lartii putabant ſententiam, quæ (2) totam fidem tolleret. (3) medium maxime, & moderatum utroque conſilium Virginii habebatur, ſed factione, reſpectuque rerum privatarum, quæ ſemper offecere, officientque publicis conſiliis, Appius vicit: ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utique alienaſſet plebem periculoſiſſimo tempore, cum Volſci Æquique & Sabini forte una omnes in armis eſſent: ſed curæ fuit conſulibus, & ſenioribus patrum, ut (4) imperium ſuo vehemens, manſueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem, Voluſi filium creant. Plebs etſi adverſus ſe creatum dictatorem videbat, tamen, cum (5) provocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triſte, nec ſuperbum timebat. edictum deinde a dictatore propoſitum confirmavit animos, Servilii fere conſulis edicto conveniens. ſed & homini & poteſtati melius rati credi, omiſſo certamine, nomina dedere. quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ conſulibus; quatuor dictator uſus.

---

(1) *erat Vetuſius Virginii collega. hinc intelligimus Conſules in eadem ſententia fuiſſe: ea tamen ſententia videbatur exempli pernicioſi, quia ſequebatur debitorum liberatio per ſeditionem extorta.*

(2) *quia omnia debita condonabat.*

(3) *tamen quia Virginius rem non vulgabat, ejus conſilium videbatur medium inter utrumque, h. e. Lartii, & Appii.*

(4) *imperium ſuo ingenio vehemens, h. e. dictatura. quæ &* imperioſa *dicitur infra l. 7. &* triſte imperium *l. 5. c. 1.* ſuo autem ingenio, *idem eſt atque* ex ſe; ſuapte natura. *ita Petron. Satyr. c. 126.* crines ingenio ſuo flexi. *& Salluſt. l. 9. Hiſt. citante Chariſio*, cujus duas inſulas propinquas inter ſe ..... ſatis conſtabat ſuopte ingenio alimenta mortalibus gignere.

(5) *jus provocandi.*

Digitized by Google

CAPUT XVI.

Cum Æquis, Volſcis, ac Sabinis res bene geritur. M. Valerius Dictator, fruſtra loquutus in curia de levandis ære alieno oppreſſis, magiſtratu abit.

NEc poterat jam bellum differri. Æqui Latinum agrum invaſerant. oratores Latinorum a ſenatu petebant, ut aut mitterent ſubſidium, aut ſeipſos tuendorum finium cauſa capere arma ſinerent. Tutius viſum eſt, defendi (1) inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetuſius conſul miſſus eſt. is finis populationibus fuit. Ceſſere Æqui campis; locoque magis, quam armis freti, ſummis ſe jugis montium tutabantur. (2) Alter conſul in Volſcos profectus, ne & ipſe tereret tempus, vaſtandis maxime agris hoſtem ad conferenda propius caſtra, dimicandumque acie excivit. medio inter caſtra campo ante ſuum quiſque vallum infeſtis ſignis conſtitere. multitudine aliquantum Volſci ſuperabant: itaque effuſi, & contemptim pugnam iniere. Conſul Romanus nec promovit aciem; nec clamorem reddi paſſus, (3) defixis pilis ſtare ſuos juſſit; ubi ad manum veniſſet hoſtis, tum coortos tota vi gladiis rem gerere. Volſci, curſu & clamore feſſi, cum ſe velut ſtupentibus metu intuliſſent Romanis; poſtquam impreſſionem ſenſere ex adverſo factam, & ante oculos micare gladios, haud ſecus, quam ſi in inſidias incidiſſent, turbati vertunt terga. & ne ad fugam quidem ſatis virium fuit; quia curſu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti ſteterant, vigentes corporibus facile adepti feſſos, & caſtra impetu ceperunt; &, caſtris exutum hoſtem Velitras perſecuti, uno agmi-

---

(1) *non quod auxiliares copias nullas ſuppeditarent Latini, at quia non ſuis ſed Romanis auſpiciis ex fœdere militabant.* (2) *A. Virginius.* (3) *hoc tamen male ceſſit Pompejo in pugna Pharſalica. Cæſ. l. 3. c. 92.*

mine victores cum victis in urbem irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quam in ipsa dimicatione, factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum 31.
hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, fundit fugatque, exuitque castris. Equitatu immisso, mediam turbaverat hostium aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus (1) aciem firmaverant. turbatos pedes invasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post (2) pugnam ad Regillum lacum, non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem invehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posteriscque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis devictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe missi, & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est, invito quidem consule; quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites, extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret, irritaque, sicut ante (3) consulis, promissa ejus caderent; perpulere, ut forte temere in adversos montes agmen erigeret. id male commissum, ignavia hostium in bonum vertit. qui, priusquam ad conjectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in adversas valles desiluere: (4) ubi satis prædæ, & victoria incruenta fuit. Ita, (5) tripartiam re bello bene gesta, de domesticarum rerum eventu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte præparaverant fœneratores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius, post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in senatu (6) primam habuit pro victore populo,

F 5

(1) *mediam*. (2) *de qua superius*.
(3) *Servilii*. (4) *in castris relictis*. (5) *Volscos Virginius, Æquos Vetusius, Sabinos Valerius fuderat*.
(6) *nihil egit prius in Senatu quam de populo*.

lo, retulitque, quid de nexis fieri placeret. quæ cum rejecta relatio esset, *Non placeo*, inquit, *concordiæ auctor. optabitis medius fidius propediem, ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque frustrabor ultra cives meos, neque ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ, bellum externum fecere, ut hoc magistratu egeret respub. pax foris parta est, domi impeditur. privatus potius, quam dictator, seditioni interero.* Ita curia egressus, dictatura se abdicavit. apparuit causa plebi, (1) suam vicem indignantem magistratu abisse. Itaque, velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset, quin præstaretur, decedentem domum cum favore ac laudibus prosecuti sunt.

CAPUT XVII.

Plebe denuo irritata, in Sacrum montem secedit: Menenii Agrippæ facundia, & auctoritate flectitur: impetratis Tribunis, revertitur.

32. TImor inde patres incessit, ne, si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti conjurationesque fierent. itaque, quanquam per dictatorem delectus habitus esset; tamen, quia in consulum verba jurassent, sacramento teneri militem rati, per (2) causam renovati ab Æquis belli, educi ex urbe legiones jussere. quo facto, matumata est seditio. & primo agitatum dicitur de consulum cæde, ut solverentur sacramento: doctos deinde nullam scelere religionem exsolvi, Sicinio quodam auctore, injussu consulum in Sacrum montem secessisse. trans Anienem amnem est, tria ab urbe millia passuum. ea (3) frequentior fama est, quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse. Ibi sine ullo duce, vallo fossaque communitis castris, (4) quieti rem nullam, nisi necessariam ad victum, sumendo, per aliquot dies neque lacessiti, neque lacessentes, sese tenuere.

pavor

(1) *plebis*. (2) *prætextu falso*.
(3) *magis communis*. (4) *milites*.

pavor ingens in urbe, metuque mutuo ſuſpenſa erant omnia. timere relicta ab ſuis plebes violentiam patrum: timere patres reſidem in urbe plebem, incerti manere eam, an abire mallent: quandiu autem tranquillam, quæ ſeceſſerit, multitudinem fore? quid futurum deinde, ſi quod externum interim bellum exiſtat? nullam profecto, niſi in concordia civium, ſpem reliquam ducere: eam per æqua, per iniqua reconciliandam civitati eſſe. Sic placuit igitur, oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum, &, quod (1) inde oriundus erat, plebi carum. is intromiſſus in caſtra, priſco illo dicendi & horrido modo nihil aliud, quam hoc, narraſſe fertur. *Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unum conſentirent, ſed ſingulis membris ſuum cuique conſilium, ſuus ſermo fuerit, indignatas reliquas partes, ſua cura, ſuo labore ac miniſterio, ventri omnia queri; ventrem in medio quietum, nihil aliud, quam datis voluptatibus frui: conſpiraſſe inde, ne manus ad os cibum ferrent; nec os acciperet datum; nec dentes conficerent: hac ira, dum ventrem fame domare vellent, ipſa una membra, totumque corpus ad extremam tabem veniſſe: inde apparuiſſe, ventris quoque haud ſegne miniſterium eſſe; nec magis alli, quam alere eum,* (2) *reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus, vigemuſque, diviſum pariter in venas,* (3) *maturum confecto cibo ſanguinem.* Comparando hinc quam inteſtina corporis ſeditio ſimilis eſſent iræ plebis in patres, flexiſſe mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum. (4) conceſſumque in conditiones: ut plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quibus (5) auxilii latio adverſus conſules eſſet; neve cui patrum capere eum magiſtratum liceret. ita tribuni plebeii creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas ſibi creaverunt. in his Sicinium fuiſſe ſe-

(1) *ex plebe.*
(2) *cum reddat ſanguinem hunc.*
(3) *elaboratum cibi concoctione.* (4) *itumque.*
(5) *auxilii ferendi poteſtas eſſet.*

ditionis auctorem. de duobus, qui fuerint, minus convenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibique sacratam legem latam.

CAPUT XVIII.

Fœdus cum Latinis. Fusis Volscis, eorum oppidum, Corioli, C. Marcii virtute capitur. Agrippa Menenius mortuus publica sumptu effertur.

U.C. 261. PEr (1) secessionem plebis Sp. Cassius, & Postumus Cominius consulatum inierunt. his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum consul alter Romæ mansit: alter ad Volscum bellum missus. Antiates Volscos fundit fugatque: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde Polusciam, item Volscorum, capit. tum magna vi adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores juvenum C. Marcius, adolescens & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum, sine ullo metu extrinsecus imminentis belli, Volscæ legiones profectæ ab Antio invasissent; eodemque tempore ex oppido erupissent hostes; forte in statione Marcius fuit. is cum delecta militum manu non modo impetum erumpentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit; cædeque in (2) proximo urbis facta, ignem temere arreptum imminentibus muro ædificiis injecit. clamor inde oppidanorum, mistus muliebri puerilique ploratu, ad terrorem, ut solet, primo ortu, & Romanis auxit animum, & turbavit Volscos; utpote capta urbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum. tantumque sua laude obstitit famæ Consulis Marcius, ut, nisi fœdus cum

(1) *Secessionis tempore.*
(2) *in parte, quæ portæ Urbis proxima.*

eum Latinis columna ænea inſculptum monumento eſſet, ab Sp. Caſſio uno, quia collega abfuerat, ictum; Poſtumum Cominium bellum geſſiſſe cum Volſcis, memoria ceſſiſſet. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac plebi carus, poſt ſeceſſionem carior plebi factus. Huic, interpreti arbitroque concordiæ civium, legato patrum ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem, ſumptus funeri defuit. extulit eum plebs (1) ſextantibus collatis in capita.

CAPUT XIX.

Caritas annonæ Urbem opprimit. Hinc nactus occaſionem Coriolanus tribunitiam poteſtatem criminandi, damnatus abit exulatum in Volſcos, a quibus propter vetus in Romanos odium benigne excipitur.

COnſules deinde T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia bello eſſent, & domi ſanata diſcordia; aliud multo 34
gravius malum civitatem invaſit, caritas primum annonæ, ex incultis per ſeceſſionem plebis agris, fames deinde, qualis (2) clauſis ſolet. ventumque ad interitum ſervitiorum utique & plebis eſſet, ni conſules providiſſent, dimiſſis paſſim ad frumentum coemendum non in Etruriam modo dextris ab Oſtia litoribus, lævoque per Volſcos mari uſque ad Cumas, ſed quæſitum in (3) Sicilia quoque. adeo finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis cum coemptum eſſet, naves pro bonis Tarquiniorum ab Ariſtodemo tyranno, qui heres erat, retentæ ſunt. in Volſcis Pomptinoque ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipſis frumentatoribus fuit. Ex Etruſcis frumentum Tiberi venit. eo ſuſtentata eſt plebs. Incommodo bello in

(1) *ſextis aſſis partibus, h. e. duabus unciis æris.*
(2) *obſeſſis, intellige, contingere.*
(3) *poſtquam in Provinciæ formam redacta eſt, horreum Urbis dicebatur.*

Digitized by Google

in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volſcos, jam moventes arma, peſtilentia ingens invaſiſſet, ea clade conterritis hoſtium animis, ut etiam, ubi ea remiſiſſet, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Ro-
U.C. 263. 35. mani; & Norbæ in montes novam coloniam, quæ arx in Pomptino eſſet, miſerunt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio conſulibus, magna vis frumenti ex Sicilia advecta: agitatumque in ſenatu, quanti plebi daretur. Multi veniſſe tempus premendæ plebis putabant, recuperandique jura, quæ extorta ſeceſſione ac vi patribus eſſent. In primis Marcius Coriolanus (1) hoſtis tribunitiæ poteſtatis, *Si annonam*, inquit, *veterem volunt, jus priſtinum reddant patribus, cur ego plebejos magiſtratus, cur Sicinium potentem video ſub jugum miſſus, tanquam a latronibus redemptus? ego ne has indignitates diutius patiar, quam neceſſe eſt?* (2) *Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? ſecedat nunc, avocet plebem: patet via in Sacrum montem, alioſque colles: rapiant frumenta ex agris noſtris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, utantur annona,* (3) *quam furore ſuo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos* (4) *ipſos potius cultores agrorum fore, quam ut armati per ſeceſſionem coli prohibeant.* Haud tam facile dictu eſt, faciendum ne fuerit, (5) quam potuiſſe arbitror fieri, (6) ut conditionibus laxandi annonam, & tribunitiam poteſtatem, & omnia invitis jura impoſita patres demerent ſibi. Et ſenatui nimis atrox viſa ſententia eſt, & ira plebem prope armavit. *Fame jam ſe ſicut hoſtes peti, cibo victuque fraudari: peregrinum frumentum,*

---

(1) *quia petens Conſulatum proximis comitiis repulſam a plebe, quippe patricii decoris ſtudioſus tulerat.*
(2) *non ex ſe loquitur, ſed Patriciorum nomine.*
(3) *h. e. nullam.*
(4) *hoc malum efficiet, ut ipſi potius colant agros.*
(5) *intellige iterum* facile.
(6) *Ordo eſt:* ut Patres demerent .... *jura impoſita ſibi invitis.*

tum, quæ ſola alimenta ex inſperato fortuna dederit, ab ore rapi, niſi C. Marcio vincti dedantur tribuni, niſi de tergo plebis Romanæ ſatisfiat: eum ſibi carnificem novum exortum, qui aut mori, aut ſervire jubeat. In exeuntem e curia impetus factus eſſet, ni peropportune tribuni diem dixiſſent. Ubi ira eſt ſuppreſſa, ſe judicem quiſque, ſe dominum vitæ, neciſque inimici factum videbat. Contemptim primo Marcius audiebat minas tribunitias. auxilii, non pœnæ, jus datum illi (1) poteſtati; plebiſque, non patrum, tribunos eſſe. ſed adeo infenſa erat coorta plebs, ut unius pœna (2) defungendum eſſet patribus. reſtiterunt tamen (3) adverſa invidia, uſique ſunt qua ſuis quiſque, qua totius ordinis viribus. ac primo tentata res eſt, ſi, diſpoſitis clientibus, abſterrendo ſingulos a coitionibus, conciliiſque, disjicere rem poſſent: univerſi deinde proceſſere (4) (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem expoſcentes; unum ſibi civem, unum ſenatorem, ſi innocentem abſolvere nollent, pro nocente donarent. ipſe cum die dicta non adeſſet, perſeveratum in ira eſt. damnatus abſens, in Volſcos exulatum abiit, minitans patriæ, hoſtileſque jam tum ſpiritus gerens. Venientem Volſci benigne excepere: benigniuſque in dies colebant, quo major ira in ſuos eminebat, crebræque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hoſpitio utebatur Attii Tulli. longe is tum princeps Volſci nominis erat, Romaniſque ſemper infeſtus. ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens ſtimularet, conſilia conferunt de Romano bello. haud facile credebant plebem ſuam impelli poſſe, ut toties infeliciter tentata arma caperent: multis ſæpe bellis, peſtilentia poſtremo amiſſa juventute, fractos ſpiritus eſſe: arte agendum

---

(1) *Tribunitio magiſtratui, cujus inſtituendi cauſa fuit, ut plebem adverſus potentiores Tribuni tuerentur, non ut pœnas a Patriciis exigerent.*

(2) *liberari poſſent Patres.*

(3) *adverſante Tribunorum & Plebis odio.*

(4) *quotquot erant Patres.*

dum in exoleto jam vetuſtate odio ; ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi .

CAPUT XX.

Ab Attio Tullo , Volſci nominis principe , quæſita per celebres ludos occaſione recentis iræ in Romanos , declaratus Volſcorum dux Coriolanus fert arma contra patriam .

36. LUdi forte ex (1) inſtauratione magni Romæ parabantur . inſtaurandis hæc cauſa fuerat ludis . Mane ſervum quidam pater familiæ , nondum commiſſo ſpectaculo , ſub furca cæſum medio egerat circo . cœpti inde ludi , velut ea res nihil ad religionem pertinuiſſet . haud ita multo poſt T. Atinio de plebe homini ſomnium fuit . Viſus . Jupiter dicere , *ſibi ludis* (2) *præſultatorem diſplicuiſſe : niſi magnifice inſtaurarentur hi ludi , periculum urbi fore : iret , ea conſulibus nuntiaret* . Quanquam haud ſane liber erat religione (3) animus , verecundia tamen majeſtatis magiſtratuum timorem * injecit , ne in ora hominum pro ludibrio abiret . magno illi ea cunctatio ſtetit . filium namque intra paucos dies amiſit . cujus repentinæ cladis ne cauſa dubia eſſet , ægro animi , eadem illa in ſomnis obverſata ſpecies , viſa eſt rogitare , *ſatin' magnam ſpreti numinis haberet mercedem? majorem inſtare , ni eat propere , ac nuntiet conſulibus* . Jam (4) præſentior res erat : cunctantem tamen , ac prolatantem , ingens vis morbi adorta eſt debilitate ſubita . tum enimvero deorum ira admonuit . feſſus igitur malis præteritis inſtantibuſque , conſilio

* al. ejicit.

---

(1) *Ludi hi Circenſes jam quidem acti erant , ſed non rite celebrati , quare inſtaurandi erant .*

(2) *eum ſervum , qui ante pompam ludorum verberibus a conſervis , juſſu communis Domini per Circum actus , miſerabiles ex cruciatu motus ediderat .* (3) *Atinii .*

(4) *res magis urgebat . oblata enim iterum eadem ſpecie , dubitare non poterat .*

Digitized by Google

filio propinquorum adhibito, cum visa atque audita, & observatum toties somno Jovem, minas iraſque cęleſtes (1) repræſentatas caſibus ſuis expoſuiſſet, conſenſu inde haud dubio omnium, qui aderant, in forum ad conſules lectica defertur. inde in curiam juſſu conſulum delatus, eadem illa cum patribus, ingenti omnium admiratione, enarraſſet, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam eſſet, eum, functum officio, pedibus ſuis domum rediſſe, traditum memoriæ eſt. Ludi quam ampliſſimi ut fierent, ſenatus decernit. Ad eos ludos, auctore Attio Tullo, vis magna Volſcorum venit. priuſquam committerentur ludi, Tullus, ut domi compoſitum cum Marcio fuerat, ad conſules venit. dicit eſſe quæ ſecreto agere de repub. velit. arbitris remotis, *Invitus*, inquit, *quod ſequius ſit, de meis civibus loquor. non tamen admiſſum quicquam ab iis, criminatum venio, ſed cautum, ne admittant. Nimio plus, quam velim, noſtrorum ingenia ſunt mobilia. multis id cladibus ſenſimus, quippe qui non noſtro merito, ſed veſtra patientia incolumes ſimus. magna hic nunc Volſcorum multitudo eſt; ludi ſunt, ſpectaculo intenta civitas erit. memini, quid per eandem occaſionem (2) ab Sabinorum juventute in hac urbe commiſſum ſit. horret animus, ne quid inconſulte, ac temere fiat. hæc noſtra, veſtraque cauſa prius dicenda vobis, conſules, ratus ſum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo eſt, ne cujus facti, dictive contagione præſens violer.* Hæc locutus abiit. Conſules cum ad patres rem dubiam ſub auctore certo detuliſſent, auctor magis (ut fit) quam res ad præcavendum vel ex ſupervacuo movit. factoque ſenatuſconſulto ut urbe excederent Volſci, præcones dimittuntur, qui omnes eos (3) profiſciſci ante noctem juberent. Ingens pavor primo diſcurrentes ad ſuas res tollendas in hoſpitia perculit: 37.

pro-

(1) *præſentibus infortuniis ſuis confirmatas.*
(2) *vide ſupra c. 10.*
(3) *pœna capitis denunciata.*

proficiſcentibus deinde indignatio oborta, ſe, ut conſceleratos contaminatoſque ab ludis, feſtis diebus, coetu quodammodo hominum deorumque abactos eſſe. Cum prope continuato agmine irent,
38. prægreſſus Tullus ad caput Ferentinum, (1) ut quiſque veniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoque, & eos ipſos ſedulo audientes ſecunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in ſubjectum viæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorſus. *Veteres populi Rom. injurias, vindeſque gentis Volſcorum, ut omnia*, inquit, *obliviſcamini alia, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo fertis*, (2) *qui per noſtram ignominiam ludos commiſere? an non ſenſiſtis triumphatum hodie de vobis eſſe? vos omnibus civibus, peregrinis, tot finitimis populis ſpectaculo abeuntes fuiſſe? veſtras conjuges, veſtros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audivere vocem præconis? quid, qui vos videre abeuntes; quid eos, qui huic ignominioſo agmini fuere obvii, exiſtimaſſe putatis? niſi aliquod profecto nefas* (3) *eſſe, quo, ſi interſimus ſpectaculo, violaturi ſimus ludos,* (4) *piaculumque merituri: ideo nos ab ſede* (5) *piorum, cœtu, concilioque abigi. quid deinde illud non ſuccurrit?* (6) *vivere nos, quod maturavimus proficiſci? ſi hæc profectio, & non fuga eſt. & hanc urbem vos non hoſtium ducitis, ubi ſi unum diem morati eſſetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum eſt magno eorum malo, qui indixere, ſi viri eſtis*. Ita & ſua ſponte irarum pleni, & incitati, domos inde digreſſi ſunt. inſtigandoque ſuos quiſque (7) populos, effecere, ut omne Volſcum
39. nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium

---

(1) *prout*.
(2) *præ ira non profert nomen Romanorum, qui a Volſcorum ignominia cœperunt ludos celebrare*.
(3) *in nobis*.
(4) *expiationem propter aliquot ſcelus*.
(5) *qui ludos committunt in honorem Deorum*.
(6) *vivimus quia celeriter profecti ſumus*.
(7) *Cives. Erant enim plures Volſcorum Civitates*.

mnium pupulorum ſententia lecti Attius Tullus, & C. Marcius exul Romanus, in quo aliquanto plus ſpei repoſitum. quæ ſpes nequaquam fefellit, ut facile appareret, cibus validiorem, quam exercitu rem Romanam eſſe. Circejos profectus, primum colonos inde Romanos expulit: liberamque eam urbem Volſcis tradidit: inde in Latinam viam tranſverſis tramitibus tranſgreſſus, Satricum, Longulam, Poluſcam, Coriolos, (1) novella hæc Romanis oppida ademit; inde Lanuvium recepit. tunc deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit, poſtremum ad urbem a Pedo ducit, &, ad foſſas Cluilias quinque ab urbe millia paſſuum caſtris poſitis, populatur inde agrum Romanum, cuſtodibus inter populatores miſſis, qui patritiorum agros intactos ſervarent: ſive infenſus plebi magis; ſive ut diſcordia inde inter patres plebemque oriretur. quæ profecto orta eſſet; adeo tribuni jam ferocem per ſe plebem, criminando, in primores civitatis inſtigabant: ſed externus timor, maximum concordiæ vinculum, quamvis ſuſpectos, infenſoſque inter ſe jungebat animos. Id modo, ſicut alias, non conveniebat; quod ſenatus, conſuleſque nuſquam alibi ſpem, quam in armis, ponebant: plebes omnia, quam bellum, malebat.

CAPUT XXI.

Coriolanus, repudiatis prius oratoribus, atque etiam ſacerdotibus, pacem precantibus, matris Veturiæ, ac uxoris Volumniæ lacrymis tandem motus, retro caſtra vertit.

SP. Nautius jam, & Sex. Furius Conſules erant. Eos recenſentes legiones, præſidia per muros, aliaque, in quibus ſtationes vigiliaſque eſſe placuerat, loca diſtribuentes, multitudo ingens pacem poſcentium primum ſeditioſo clamore con-

(1) *ante triennium duntaxat in Romanorum venerant poteſtatem.*

conterruit : deinde vocare ſenatum , referre de legatis ad C. Marcium mittendis coegit . Acceperunt relationem patres , poſtquam apparuit labare plebis animos . miſſique de pace ad Marcium oratores atrox reſponſum retulerunt . *Si Volſcis ager redderetur , poſſe agi de pace . ſi præda belli per otium* (1) *frui velint , memorem ſe & civium injuriæ , & hoſpitum beneficii , adniſurum , ut appareat exilio ſibi irritatos , non fractos animos eſſe* . Iterum deinde iidem miſſi non recipiuntur in caſtra . ſacerdotes quoque ſuis inſignibus velatos iſſe ſupplices ad caſtra hoſtium , traditum eſt : nihiloque magis , quam legatos , flexiſſe animum .

40. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani , Volumniamque uxorem frequentes coeunt . id publicum conſilium , an muliebris timor fuerit , parum invenio . pervicere certe ; ut & Veturia magno natu mulier , & Volumnia , duos parvos ex Marcio ferens filios ſecum , in caſtra hoſtium irent : &, quam armis viri defendere urbem non poſſent , mulieres precibus lacrymiſque defenderent . Ubi ad caſtra ventum eſt ; nuntiatumque Coriolano , adeſſe ingens mulierum agmen : * primo , ut qui nec publica majeſtate in legatis , nec in ſacerdotibus tanta offuſa oculis animoque religione motus eſſet , multo obſtinatior adverſus lacrymas muliebres erat . dein familiarium quidam , qui inſignem mœſtitia inter cæteras cognoverat Veturiam , inter nurum nepoteſque ſtantem : *Niſi me fruſtrantur* , inquit , *oculi , mater tibi , conjuxque , & liberi adſunt* . Coriolanus , prope ut amens , conſternatus ab ſede ſua cum ferret matri obviæ (1) complexum ; mulier in iram ex precibus verſa , *Sine , priuſquam complexum accipio , ſciam* , inquit , *ad hoſtem , an ad filium venerim : captiva , materne in caſtris tuis ſim . in hoc me longa vita , & infelix ſenecta traxit , ut exulem te , deinde haſtem viderem ? potuiſti populari hanc terram , quæ te genuit , atque aluit ? non tibi , quamvis infeſto ani-*

*al. in primo.

---

(1) *Volſcos* .
(2) *etiam faſces ſubmiſit , teſte Dionyſ.*

Digitized by Google

animo & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit; intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, conjux, liberique? Ergo, ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil jam pati nec tibi turpius, quam mihi miserius possum: nec, ut sim miserrima, diu futura sum. de his videris; quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa servitus manet. Uxor deinde ac liberi (1) amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra movit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, invidia rei (2) oppressum periisse tradunt, alii alio leto. apud Fabium longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem, invenio. refert certe hanc sæpe eum exacta ætate usurpasse vocem, *Multo miserius seni exilium esse*. Non inviderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ vivebatur. monumento quoque quod esset, templum (3) Fortunæ muliebri ædificatum dedicatumque est. Rediere deinde Volsci, adjunctis Æquis, in agrum Romanum, sed Æqui Attium Tullum haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Æquine imperatorem conjuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso, quam pertinaci certamine confecit. U.C. 265.

---

(1) *maritum, & Patrem.*

(2) *sublatum e medio, odio ejus rei quod a bello destiterit.*

(3) *prius fortunæ virili templum ab Anco Marcio Rege dicatum fuerat. teste Plut. de Fort. Romanor.*

CA-

CAPUT XXII.

Pugnatur cum Volſcis, ac Hernicis. Lex agraria primum promulgatur per ambitionem Caſſii conſulis, qui demum, propter ſuſpicionem regni damnatus, necatur.

U.C. 266. CONſules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volſci, Aquilio Hernici (nam ii quoque in armis erant) provincia evenit. eo anno Hernici devicti: cum Volſcis æquo Marte diſceſſum eſt. 41. Sp. Caſſius deinde & Proculus Virginius conſules facti. cum Hernicis fœdus ictum: agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diviſurus conſul Caſſius erat, adjiciebat huic munera agri aliquantum, quem publicum poſſideri a privatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipſos poſſeſſores, periculo rerum ſuarum terrebat. ſed & publica patribus ſolicitudo inerat, largitione conſulem periculoſas libertati (1) opes ſtruere. Tum primum (2) lex agraria promulgata eſt, nunquam deinde uſque ad hanc memoriam ſine maximis motibus rerum agitata. Conſul alter largitioni reſiſtebat, auctoribus patribus, nec omni plebe adverſante: quæ primo cœperat faſtidire, munus vulgatum a civibus iſſe in ſocios. ſæpe deinde & Virginium conſulem in concionibus velut vaticinantem audiebat: *peſtilens collega munus eſſe: agros illos ſervitutem iis, qui acceperint, laturos: regno viam fieri. quid ita enim aſſumi ſocios, & nomen Latinum? quid attinuiſſe, Hernicis, paulo ante hoſtibus, capti agri tertiam partem reddi? niſi ut hæ gentes pro Coriolano duce Caſſium habeam?* Popularis jam eſſe diſſuaſor, & (3) interceſſor legis agrariæ cœperat. uterque deinde conſul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, paſſurum

ſe

---

(1) *potentiam ſibi comparare.*
(2) *de origine, & progreſſu legum agrariarum latiſſime Appianus l. 1. de bellis civil.*
(3) *qui obſtabat.*

ſe aſſignari agros, dum ne cui, niſi civi Romano, aſſignentur. Caſſius, quia in agraria lagitione ambitioſus in ſocios, eoque civibus vilior erat; ut alio munere ſibi reconciliaret civium animos, jubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud ſecus, quam præſentem mercedem regni, aſpernata plebs; adeo propter ſuſpicionem inſitam regni, velut abundarent omnia, munera ejus in animis hominum reſpuebantur. quem, ubi primum magiſtratu (1) abiit, damnatum, necatumque conſtat. Sunt, qui patrem auctorem ejus ſupplicii ferant. eum, cognita domi cauſa, verberaſſe, ac (2) necaſſe: peculiumque filii Cereri conſecraviſſe: ſignum inde factum eſſe, & inſcriptum, Ex Caſſia familia datum. Invenio apud quoſdam, idque propius fidem eſt, a quæſtoribus Cæſone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis; damnatumque populi judicio dirutas publice (3) ædes. ea eſt area ante Telluris ædem. Cæterum, ſive illud domeſticum, ſive publicum fuit judicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio conſulibus. U.C. 267.

CAPUT XXIII.

Victis Volſcis, & Æquis, fraudatiſque præda militibus, rurſus agraria lex expetitur. Caſtoris ædes dedicatur. Prodigia ex non rite factis ſacris. Oppia Veſtalis ob inceſtum damnatur.

HAud diuturna ira populi in Caſſium fuit. dulcedo agrariæ legis ipſa per ſe, dempto auctore, ſubibat animos: accenſaque ea cupiditas eſt malignitate patrum; qui, devictis eo anno Volſcis, Æquiſque, militem præda fraudavere. quicquid captum ex hoſtibus eſt, vendidit Fabius conſul, ac redegit in publicum. In- 42.

vi-

(1) *quandiu quis magiſtratum gerebat, reus agi non poterat.* (2) *jure patriæ poteſtatis.*
(3) *eumque e rupe Tarpeja toto inſpectante populo in præceps datum.*

U.C. 268. viſum erat Fabium nomen plebi propter noviſſimum conſulem : (1) tenuere tamen patres, ut cum L. Æmilio Cæſo Fabius conſul crearetur. eo infeſtior facta plebes : ſeditio domeſtica bellum externum excivit : bello deinde civiles diſcordiæ intermiſſæ, uno animo patres ac plebs rebellantes Volſcos, & Æquos, duce Æmilio, proſpera pugna vicere. (2) plus tamen hoſtium fuga, quam prælium abſumpſit. adeo pertinaciter fuſos inſecuti ſunt equites. Caſtoris ædes, eodem anno, Idibus Quintilibus dedicata eſt. vota erat Latino bello Poſtumio dictatore : filius ejus duumvir ad id ipſum creatus dedicavit. Solicitati & eo anno ſunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem poteſtatem lege populari (3) celebrabant. patres, ſatis ſuperque (4) gratuiti furoris in multitudine credentes eſſe, largitiones, temeritatiſque invitamenta horrebant, acerrimi patribus duces ad (5) reſiſtendum conſules fuere. ea igitur pars reipublicæ vicit. nec in præſens modo, ſed in venientem etiam annum M.
U.C. 269. Fabium, Cæſonis fratrem, & magis inviſum alterum plebi accuſatione Sp. Caſſii, L. Valerium conſules dedit. Certatum eo quoque anno cum tribunis plebis eſt. (6) vana lex, vanique legis auctores, jactando irritum munus, facti.

(1)

---

(1) *Non poterat plebs impedire ; quia conſules centuriatis comitiis creabantur, quibus Patrum ſuffragia longe ſuperabant. Ex inſtituto Servii Tulli Regis. V. l. 1. c. 17.*

(2) *plures hoſtes periere in fuga, quam in prælio.*

(3) *Celebrem, & illuſtrem reddebant tribunitiam poteſtatem in gratiam plebis inſtitutam, lege agraria plebi gratiſſima.*

(4) *ſine largitionibus ſatis ſponte ſua multitudo ad ſeditionem excitabatur.*

(5) *Tribunis.*

(6) *cum Superiores adverſus Tribunos conſules evaderent, vana lex agraria habebatur.*

(1) Fabium inde nomen ingens, poſt tres continuos conſulatus, unoque velut tenore omnes expertos tribunitiis certaminibus, habitum. itaque ut bene locatus, manſit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Vejens initum. & Volſci rebellarunt. ſed ad bella externa prope (2) ſupererant vires, abutebanturque iis inter ſemetipſos certando. Acceſſere ad ægras jam omnium mentes prodigia cœleſtia, prope quotidianas in urbe, agriſque oſtentantia minas. motique ira numinis cauſam nullam aliam vates canebant, publice privatimque nunc extis, nunc per aves conſulti, quam, haud rite ſacra fieri. qui terrores tamen eo evaſere, ut Oppia virgo Veſtalis, damnata inceſti pœnas dederit. Q. Fa- 431.
bius inde, & C. Julius conſules facti.

CAPUT XXIV.

Æquis, & Vejentibus contra arma ferentibus, primum plebs militiam detrectat; deinde habito delectu, propter Fabii conſulis odium, in ipſa pugna ſigna injuſſu referunt milites.

EO anno non ſegnior diſcordia domi, & bel- U.C. 270.
lum foris atrocius fuit. Ab Æquis arma ſumpta. Vejentes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum creſcente cura, Cæſo Fabius, & Sp. Furius conſules fiunt. * Artonam, Latinam urbem, Æqui oppugnabant. Vejentes, pleni jam populationum, Romam ipſam ſe oppugnaturos minitabantur. qui terrores, cum compeſcere deberent, auxere inſuper (3) animos plebis: redibatque (4) non ſua ſponte plebi mos detrectandi militiam. ſed Sp. Acilius, tribunus plebis, veniſſe tempus ra- U.C. 271.

* al. Otonam

(1) *Fabium nomen habitum eſt ingens, quia ex ea gente Quintus, Cæſo, & Marcus fuere Conſules firmi adverſus tribunorum conatus.*
(2) *abundabant.* (3) *adverſus Patricios.*
(4) *ſed auctore Sp. Acilio.*

Digitized by Google

tus per ultimam neceſſitatem legis agrariæ patribus (1) injungendæ, ſuſceperat rem militarem impediendam. cæterum tota invidia tribunitiæ poteſtatis verſa in auctorem eſt: nec in eum conſules acrius, quam ipſius ejus collegæ, coorti ſunt: auxilioque eorum delectum conſules habent. Ad duo ſimul bella exercitus ſcribitur: ducendus Fabio in Æquos, in Vejentes Furio datur. & in Vejentibus quidem nihil dignum memoria geſtum eſt. Fabio aliquanto plus negotii cum civibus, quam cum hoſtibus fuit. unus ille vir ipſe conſul rempublicam ſuſtinuit; quam exercitus odio conſulis, quantum in ſe fuit, prodebat. nam cum conſul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita inſtruxiſſet aciem, ut, ſolo equitatu emiſſo, exercitum hoſtium funderet; inſequi fuſos pedes noluit. (2) nec illos, etſi non adhortatio inviſi ducis, ſuum ſaltem flagitium, & publicum in præſentia dedecus, poſtmodo periculum, ſi animus hoſti rediſſet, cogere potuit gradum accelerare; aut, ſi aliud nihil, (3) inſtare inſtructos. injuſſu ſigna referunt: mœſtique (crederes victos) exſecrantes nunc imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in caſtra. Nec huic tam peſtilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæſita ſunt. adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hoſtem ſuperent. Conſul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in ſe militum odio. Obtinuere tamen patres, ut in Fabia gente conſulatus maneret.

---

(1) a *Patribus extorquendæ*.
(2) *nec ſuum ſaltem flagitium ſi minus adhortatio Ducis ..... potuit cogere illos* pedites *accelerare gradum ut inſequerentur hoſtem*.
(3) *perſiſtere*.

CA-

CAPUT XXV.

Patres, conciliando ſibi Tribunos plebis, quærunt opes contra legem agrariam. Delectus habentur in Vejentes, qui, dum ſuperbe provocant Romanos, iis ardorem pugnandi injiciunt.

M. Fabium conſulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum auctorem legis agrariæ habuit. Ti. Pontificius fuit. is eandem viam, velut (1) proceſſiſſet Sp. Icilio, ingreſſus, delectum pauliſper impediit. Perturbatis iterum patribus, Ap. Claudius *victam tribunitiam poteſtatem dicere priore anno, in præſentia* (2) *re ipſa, exemplo in perpetuum:* (3) *quando inventum ſit, ſuis ipſam viribus diſſolvi: neque enim unquam defuturum, qui ex collega victoriam ſibi, & gratiam melioris partis bono publico velit quæſitam. & plures, ſi pluribus opus ſit, tribunos ad auxilium conſulum paratos fore, & unum vel adverſus omnes ſatis eſſe darent modo & conſules, & primores patrum operam, ut, ſi minas omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac ſenatui conciliarent.* Præceptis Appii moniti patres & univerſi comiter ac benigne tribunos appellare: & conſulares, ut cuique eorum privatim aliquid (4) juris adverſus ſingulos erat, partim gratia, partim auctoritate obtinuere, ut tribunitiæ poteſtatis vires ſalubres vellent reip. eſſe. quatuorque tribunorum adverſus unum moratorem publici commodi auxilio, delectum conſules habent. Inde ad Vejens bellum profecti: quo undique ex Etruria auxilia convenerant, non tam Vejentium gratia concitata, U.C. 272. 44.

(1) *res bene ceſſiſſet.*
(2) *tunc quidem eventu ipſo.*
(3) *dum inventa eſt ratio qua tribunitia poteſtas ſuis viribus diſſolveretur.*
(4) *poteſtatis ex quadam neceſſitudine, ut Patronis adverſus Clientes.*

quam quod in ſpem ventum erat, diſcordia inteſtina diſſolvi rem Romanam poſſe. principeſque in omnium Etruriæ populorum conciliis fremebant, *æternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemetipſos ſeditionibus ſæviant. id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia eſſent. diu* (1) *ſuſtentatum id malum, partim patrum conſiliis, partim patientia plebis, jam ad extrema veniſſe: duas civitates ex una factas: ſuos cuique parti magiſtratus, ſuas leges eſſe. primum in delectibus* (2) *ſævire ſolitos, eoſdem in bello tamen paruiſſe ducibus, qualicunque urbis ſtatu, manente diſciplina militari,* (3) *ſiſti potuiſſe.* (4) *jam non parendi magiſtratibus morem, in caſtra quoque Romanum militem ſequi. proximo bello, in ipſa acie, in ipſo certamine, conſenſu exercitus, traditam ultro victoriam victis Æquis: ſigna deſerta; imperatorem in acie relictum, injuſſu in caſtra reditum. profecto ſi inſtetur, ſuo milite vinci Romam poſſe. nihil aliud opus eſſe, quam indici oſtendique bellum: cætera*
45. *ſua ſponte fata & deos geſturos.* Hæ ſpes Etruſcos armaverant, multis invicem caſibus victos, victoreſque. Coſſ. quoque Romani nihil præterea aliud, quam ſuas vires, ſua arma horrebant: memoriaque peſſimi proximo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eo, ubi duæ ſimul acies timendæ eſſent. itaque caſtris ſe tenebant, tam ancipiti periculo (5) averſi, diem, tempuſque forſitan ipſum leniturum iras, ſanitatemque animis allaturum. Vejens hoſtis Etruſcique eo magis præpropere agere: laceſſere ad pugnam, primo obequitando caſtris, provocandoque; poſtremo, ut nihil movebant, qua conſules ipſos, qua exercitum increpando; *ſimula-*

(1) *ne perniciem afferret.*
(2) *ferocius, aut audacius ſe gerere.*
(3) *rem Romanam ſervari.*
(4) *conſuetudinem non parendi Magiſtratibus uſque in caſtra perveniſſe.*
(5) *Scil. a prælio committendo.*

lationem inteſtinæ diſcordiæ remedium timoris inventum: & conſules magis (1) *non confidere, quam non credere ſuis militibus; novum ſeditionis genus, ſilentium, otiumque inter armatos.* ad hæc in (2) novitatem generis, originiſque, qua falſa, qua vera jacere. Hæc cum ſub ipſo vallo portiſque ſtreperent, haud ægre conſules pati. at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora verſare, & ab inteſtinis avertere malis. nolle inultos hoſtes, nolle (3) ſucceſſum, non patribus, non conſulibus. externa, & domeſtica odia certare in animis. tandem ſuperant externa, adeo ſuperbe inſolenterque hoſtis eludebat. frequentes in (4) prætorium conveniunt, poſcunt pugnam, poſtulant, ut ſignum detur. Conſules, velut deliberabundi, (5) capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant: ſed retro (6) revocanda, & (7) addenda cupiditas erat, ut, adverſando remorandoque, incitato ſemel militi adderent impetum. Redditur reſponſum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ eſſe: caſtris ſe tenerent. edicunt inde, ut abſtineant pugna. ſi quis injuſſu pugnaverit, (8) ut in hoſtem animadverſuros. ita dimiſſis, quo minus conſules velle credunt, creſcit ardor pugnandi. accendunt inſuper hoſtes ferocius multo, (9) ut, ſtatuiſſe non pugnare conſules, cognitum eſt. quippe impune ſe in-

(1) *non fidere virtuti militum, quam non credere illorum fidei.*

(2) *Juvenalis diceret;* primus majorum quisquis fuit ille tuorum, aut Paſtor fuit, aut illud quod dicere nolo.

(3) *rem bene evenire neque Patribus neque Conſulibus.* (4) *tentorium Conſulare.*

(5) *deliberandi cauſa conveniunt. Eodem ſenſu Cic. Ver. 5. c. 22.* conferrent Viri boni capita.

(6) *inhibenda.* (7) *alii* abdenda.

(8) *in eum tanquam in hoſtem.*

(9) *ordo eſt:* ut cognitum eſt Conſules ſtatuiſſe non pugnare.

ſultaturos. (1) non credi militi arma. rem ad ultimum ſeditionis erupturam, finemque veniſſe Romano imperio. His freti concurſant portis, ingerunt probra, ægre abſtinent, quin caſtra oppugnent. Enimvero non ultra contumeliam pati Romanus poſſe. totis caſtris undique ad conſules curritur. non jam ſenſim, ut ante, per centurionum principes poſtulant, ſed paſſim omnes clamoribus agunt.

CAPUT XXVI.

Milites Romani emiſſo jurejurando, ſe non niſi victores redituros, in hoſtem procurrunt: in ipſo ardore pugnæ cedentes, ducum virtute accenduntur: prælio redintegrato, victoriam referunt; triſtem tamen morte Q. Fabii conſularis, & Cn. Manlii Conſulis.

MAtura res erat, tergiverſantur tamen. Fabius deinde, ad creſcentem tumultum jam, metu ſeditionis, collega concedente, cum ſilentium claſſico feciſſet: *Ego iſtos, Cn. Manli, poſſe vincere ſcio; velle ne ſcirem*, (2) *ipſi fecerunt. itaque certum atque decretum eſt, non dare ſignum, niſi, victores ſe redituros ex hac pugna, jurent. conſulem Romanum miles ſemel in acie fefellit, deos nunquam fallet.* Centurio erat M. Flavolejus, inter primores pugnæ flagitator. *Victor*, inquit, *M. Fabi, revertar ex acie.* ſi fallat, Jovem patrem, Gradivumque Martem, alioſque juratus invocat deos. idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque jurat. Juratis datur ſignum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum ſpeique pleni. nunc jubent Etruſcos probra jacere, nunc armatis ſibi quiſque lingua promptum hoſtem offerri. Omnium illo die, qua plebis,

(1) *quaſi conſules diffiderent illa arma credere quæ dabantur, imminente pugna.*
(2) *quia Fabio Cæſoni Conſuli non obtemperarunt. v. Superius c. 24.*

bis, qua patrum, eximia virtus fuit. Fabium (1) nomen, Fabia gens maxime enituit: multis civilibus certaminibus infenſos plebis animos illa pugna ſibi reconciliare (2) ſtatuunt. inſtruitur acies. Nec Vejens hoſtis, Etruſcæque 45.
legiones detrectant. prope certa ſpes erat, non magis ſecum pugnaturos, quam pugnaverint cum Æquis. (3) majus quoque aliquod in tam (4) irritatis animis, & occaſione (5) ancipiti, haud deſperandum eſſe facinus. res aliter longe evenit. nam non alio ante bello infeſtior Romanus (adeo hinc contumeliis hoſtes, hinc conſules mora exacerbaverant) prælium iniit. Vix explicandi ordinis ſpatium Etruſcis fuit, cum, pilis inter primam (6) trepidationem abjectis temere magis, quam emiſſis pugna jam ad manus, jam ad gladios, ubi Mars eſt atrociſſimus, venerat. Inter primores genus Fabium inſigne ſpectaculo exemploque civibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante conſul fuerat) principem in confertos Vejentes euntem, ferox viribus & armorum arte Tuſcus, incautum inter multas verſantem hoſtium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto, præceps Fabius in vulnus (7) abiit. Senſit utraque acies unius viri caſum. cedebatque inde Romanus: cum M. Fabius conſul tranſiliit jacentis corpus; objectaque parma, *Hoc juraſtis*, inquit, *milites? fugientes vos in caſtra redituros? adeo ignaviſſimos hoſtes magis timetis, quam Jovem, Martemque per quos juraſtis? at ego injuratus aut victor revertar, aut prope te hic, Q. Fabi, dimicans cadam.* conſuli tum Cæſo Fabius prioris anni conſul, *Verbis ne iſtis frater, ut pugnent, te impetraturum credis? dii impetrabunt, per quos juravere. & nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine eſt dignum, pugnando potius, quam adhortando accendamus militum animos.*

G 4 Sic

(1) *Fabiorum gloria.* (2) *Fabii.*
(3) *fortaſſe mutuam cædem, aut cædem Conſulum.*
(4) *diſſidio inter ſe.* (5) *diſſidentia Conſulum.*
(6) *feſtinationem.* (7) *pronus corruit.*

Sic in (1) primum infeſtis haſtis provolant duo
47. Fabii, totamque moverunt ſecum aciem. Prælio ex parte una reſtituto, nihilo ſegnius in altero cornu Cn. Manlius conſul pugnam ciebat. ubi prope ſimilis fortuna eſt verſata. nam ut altero in cornu Q. Fabium, ſic in hoc ipſum conſulem Manlium, jam velut fuſos agentem hoſtes, & impigre milites ſecuti ſunt: &, ut ille gravi vulnere ictus ex acie ceſſit, interfectum rati, gradum retulere: ceſſiſſentque loco, ni conſul alter, cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo advectus, vivere clamitans collegam, ſe victorem fuſo altero cornu adeſſe, rem inclinatam ſuſtinuiſſet. Manlius quoque ad reſtituendam aciem ſe ipſe coram offert. duorum conſulum cognita ora accendunt militum animos. ſimul & (2) vanior jam erat hoſtium acies, dum abundante multitudine freti, ſubtracta ſubſidia mittunt ad caſtra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis, quam pugnæ memores tererent tempus, triarii Romani, qui primam irruptionem ſuſtinere non potuerant, miſſis ad conſules nuntiis, quo loco res eſſent, conglobati ad prætorium redeunt, & ſua ſponte prælium ipſi renovant; & Manlius conſul revectus in caſtra, ad omnes portas milite oppoſito, hoſtibus viam clauſerat. ea deſperatio Tuſcis rabiem magis, quam audaciam accendit. nam cum incurſantes quacunque exitum oſtenderet ſpes, vano aliquoties impetu iſſent; globus juvenum unus in ipſum conſulem inſignem armis invadit. prima excepta a circunſtantibus tela: ſuſtineri deinde vis nequit. demum conſul mortifero vulnere ictus cadit, fuſique circa omnes. Tuſcis creſcit audacia. Romanos terror per tota caſtra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati, rapto conſulis corpore, patefeciſſent una portam

(1) *agmen, vel locum. ut ſæpe hoc nomen adhibet Livius ſine addito. ſic Salluſt. in Jugurth.* qui in primo locati fuerant. (2) *varior.*

ta hoſtibus viam . ea erumpunt , conſternatoque agmine abeuntes , in victorem alterum incidunt conſulem . ibi iterum cæſi , fuſique paſſim . Victoria * egregie parta , triſtis tamen duobus tam claris funeribus . Itaque conſul , decernente ſenatu triumphum , *ſi exercitus ſine imperatore triumphare poſſit , pro eximia eo bello opera facile paſſurum* reſpondit: *ſe familia funeſta Q. Fabii fratris morte , rep. ex parte orba , conſule altero amiſſo , publico privatoque deformem luctu lauream non acceptaturum* . Omni acto triumpho depoſitus triumphus clarior fuit . adeo ſpreta in tempore gloria , interdum cumulatior redit . Funera deinde duo (1) deinceps , collegæ fratriſque , ducit . idem in utroque laudator , cum , concedendo illis ſuas laudes , ipſe maximam partem earum (2) ferret . neque immemor ejus , quod initio conſulatus (3) imbiberat , reconciliandi animos plebis , faucios milites curandos dividit patribus . Fabiis plurimi dati : nec alibi majore cura habiti . inde populares jam eſſe Fabii : nec hoc ulla , niſi ſalubri reipublicæ arte .

* al. egregia .

CAPUT XXVII.

Cæſo Fabius Coſ. nititur plebem cum patribus reconciliare . Vexantibus inde aſſidue Vejentibus , Fabiorum familia hoc , privato ſumptu gerendum , bellum ſibi depoſcit . Profecti in hoſtem trecenti Fabii ad Cremeram perveniunt .

IGitur non patrum magis , quam plebis ſtudiis Cæſo Fabius cum T. Virginio conſul factus , neque bella , neque delectus , neque ullam aliam priorem curam agere , quam ut , jam aliqua ex parte inchoata concordiæ ſpe , primo quoque tempore cum patribus coaleſcerent animi plebis . Itaque principio anni cenſuit , priuſquam quiſquam agrariæ legis auctor tribunus exiſteret , oc-

U.C. 277. 48.

(1) *unum poſt aliud* . (2) *ab aliis referret* . (3) *plane ſibi propoſuerat* .

Digitized by Google

(1) occuparent patres ipſi ſuum munus facere ; captivum agrum plebi quam maxime æqualiter darent. æquum eſſe habere eos, quorum ſanguine ac ſudore partus ſit. aſpernati patres ſunt : queſti quoque quidam , nimia gloria (2) luxuriare & (3) evaneſcere vividum quondam illud Cæſonis (4) ingenium . nullæ deinde urbanæ factiones fuere . Vexabantur incurſionibus Æquorum Latini . eo cum exercitu Cæſo miſſus in ipſorum Æquorum agrum depopulabundus tranſit . Æqui ſe in oppida receperunt , muriſque ſe tenebant . (5) eo nulla pugna memorabilis fuit . At a Vejente hoſte clades accepta temeritate alterius conſulis . actumque de exercitu foret , ni Cæſo Fabius in tempore ſubſidio veniſſet . Ex eo tempore, neque pax , neque bellum cum Vejentibus fuit . res proxime * in formam latrocinii venerat . legionibus Romanis cedebant : in urbem ubi abductas ſenſerant legiones , agros incurſabant , bellum quiete , quietem bello invicem eludentes . ita neque omitti tota res , neque perfici poterat. & alia bella , aut præſentia inſtabant , ut ab Æquis Volſciſque , non diutius , quam recens dolor proximæ cladis tranſiſſet, quieſcentibus : aut mox moturos ſe apparebat Sabinos ſemper infeſtos , Etruriamque omnem . ſed Vejens hoſtis aſſiduus magis , quam gravis , contumeliis ſæpius , quam periculo animos agitabat : quod nullo tempore negligi poterat, aut averti alio ſinebat . Tum Fabia gens ſenatum adit : conſul pro gente loquitur . *Aſſiduo magis, quam magno præſidio, ut ſcitis, patres conſcripti, bellum Vejens eget . vos alia bella curate . Fabios hoſtes Vejentibus date . auctores ſumus, tutam ibi majeſtatem Romani nominis fore . noſtrum id nobis velut familiare bellum privato ſumptu gerere in animo eſt . reſpub. & milite illic ,*

&

* al. formam.

---

(1) *anteverterent agrorum diviſionem eoſque tanquam donum ſuum offerre.*
(2) *intemperanter efferri.* (3) *molleſcere.*
(4) *animum.* (5) *ideo.*

Digitized by Google

& pecunia vacet . Gratiæ ingentes actæ . Conſul e curia egreſſus , comitante Fabiorum agmine , qui in veſtibulo curiæ ſenatuſconſultum expectantes ſteterant , domum rediit . juſſi armati poſtero die ad limen conſulis adeſſe , domos inde diſcedunt . Manat tota urbe rumor : Fabios ad 49.
cœlum laudibus ferunt : familiam unam ſubiiſſe civitatis onus : Vejens bellum in privatam curam , in privata arma verſum . ſi ſint (1) duæ roboris ejuſdem in urbe gentes , depoſcant , hæc Volſcos ſibi , illa Æquos ; populo Romano tranquillam pacem agente , omnes finitimos ſubigi populos poſſe . Fabii poſtera die arma capiunt : quo juſſi erant , conveniunt . Conſul paludatus egrediens , in veſtibulo gentem omnem ſuam inſtructo agmine videt : acceptus in medium , ſigna ferri jubet . nunquam exercitus neque minor numero , neque clarior fama & admiratione hominum per urbem inceſſit . Sex & CCC. milites , omnes patricii , omnes unius gentis , quorum neminem ducem ſperneret (2) egregius quibuslibet temporibus ſenatus , ibant , unius familiæ viribus Vejenti populo peſtem minitantes . ſequebatur turba , propria alia cognatorum ſodaliumque , nihil medium , (3) nec ſpem , nec curam , ſed immenſa omnia volventium animo : alia publica ſolicitudine excitata , favore & admiratione ſtupens . *ire fortes , ire felices jubent ; incœptis* (4) *eventus pares reddere : conſulatus inde ac triumphos , omnia præmia ab ſe , omnes honores ſperare* . Prætereuntibus Capitolium , arcemque & alia templa , quicquid (5) deorum oculis ; quicquid animo occurrit ; (6) precantur , ut illud agmen fauſtum atque felix mittant , ſoſpites brevi in patriam ad parentes reſtituant .

(1) *præter gentem Fabiam* .
(2) *tametſi egregiis viris conſtaret* .
(3) *nec mediocrem ſpem , nec mediocrem curam* .
(4) *eventu pari reſpondere* .
(5) *quorum templa , aut ſtatuæ oculis obverſabantur* . (6) *alii Cives* .

Incaſſum miſſæ preces. infelici via e (1) dextro Jano portæ Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perveniunt. is opportunus viſus locus communiendo præſidio.

CAPUT XXVIII.

Fabii primo contra Vejentes proſpere rem gerunt; deinde ex improviſo circumventi, omnes ad unum occiduntur.

U.C. 274. LÆmilius inde, & C. Servilius COSS. facti. & , donec nil aliud quam in populationibus res fuit, non ad præſidium modo tutandum Fabii ſatis erant, ſed tota regione, qua Tuſcus ager Romano adjacet, ſua tuta omnia, infeſta hoſtium, vagantes per utrunque finem, fecere. Intervallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Vejentes, accito ex Etruria exercitu, præſidium Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones, ab L. Æmilio COS. adductæ, cominus cum Etruſcis dimicant acie; quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Vejentibus fuit, adeo inter primam trepidationem, dum (2) poſt ſigna ordines introeunt, ſubſidiaque locant, invecta ſubito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, ſed conſiſtendi ademit locum. ita fuſi retro ad ſaxa Rubra (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices petunt. cujus impetratæ, ab inſita animis levitate, (3) ante deductum Cremera Romanum præſidium poenituit. rurſus cum Fabiis erat Vejenti populo, ſine ullo majoris belli apparatu, certamen. nec erant incurſiones mo-
50.
do

---

(1) *qui ad dextram imminebat; ſi de templo intelligis. non tamen male hic Janum capias pro loco.* Certe tranſitiones perviæ, *inquit Cic. 2. de nat. Deor.* Jani nominantur.

(2) *ſignis præcedentibus ordines ſubeunt locum inſtruendæ aciei deſtinatum.*

(3) *antequam præſidium Romanum deduceretur Cremera, rediturum Romam.*

do in agros, aut ſubiti impetus incurſantium, ſed aliquoties æquo campo, collatiſque ſignis certatum: genſque una populi Rom. ſæpe ex opulentiſſima, ut tum res erant, Etruſca civitate victoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Vejentibus viſum. inde conſilium ex re natum, inſidiis ferocem hoſtem captandi; (1) gaudere etiam, multo ſucceſſu Fabiis audaciam creſcere. itaque & pecora prædantibus aliquoties, velut caſu incidiſſent, obviam acta: & agreſtium fuga vaſti relicti agri: & ſubſidia armatorum ad arcendas populationes miſſa, ſæpius ſimulato, quam vero pavore refugerant. Jamque Fabii adeo contempſerant hoſtem, ut ſua invicta arma neque loco, neque tempore ullo crederent ſuſtineri poſſe. hæc ſpes adeo provexit, ut ad conſpecta procul a Cremera, magno campi intervallo, pecora, (2) quanquam rara hoſtium apparebant arma, decurrerent: & cum improvidi effuſo curſu inſidias circa ipſum iter locata (3) ſuperaſſent, palatique paſſim vaga, (ut fit) pavore injecto, raperent pecora, ſubito ex inſidiis conſurgitur. & adverſi, & undique hoſtes erant. primo clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant, coeuntibuſque Etruſcis, jam (4) continenti agmine armatorum ſepti, quo magis ſe hoſtis inferebat, cogebantur breviore ſpatio & ipſi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum inſignem, & multitudinem Etruſcorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat, tum omiſſa pugna, quam in omnes partes (5) parem intenderant, in unum locum ſe omnes inclinant. eo nixi corporibus armiſque rupere (6) cuneo viam. duxit via in editum leniter.

---

(1) *gaudebant Vejentes.*
(2) *non ſolum pecora, ſed etiam arma hoſtium tametſi rara apparebant.* (3) *præteriiſſent.*
(4) *non interciſo.*
(5) *Cum circundati eſſent ex omni parte pariter pugnabant.*
(6) *acuminata acie viam ſibi aperuerunt.*

ter collem, inde primo reſtitere: mox ut reſpirandi ſuperior locus ſpatium dedit, recipiendique a pavore tanto animum, pepulere etiam ſubeuntes: vincebatque auxilio loci paucitas, ni jugo circummiſſus Vejens in verticem collis evaſiſſet. ita ſuperior rurſus hoſtis factus, (1) Fabii cæſi ad unum omnes, præſidiumque expugnatum. CCCVI. periſſe ſatis convenit: (2) unum prope puberem ætate relictum, ſtirpem genti Fabiæ, dubiiſque rebus populi Rom. ſæpe domi bellique vel maximum futurum auxilium.

CAPUT XXIX.

Cum Tuſcis pugnatur. Vejentes, quæ ipſi Fabios ceperant, arte capiuntur, & duabus cladibus obteruntur. Pace foris parta, domi diſcordia quæritur ex lege agraria; cujus auctores tribuni diem dicunt T. Menenio, & Sp. Servilio.

U.C. 276. 51. CUm hæc accepta clades eſſet, jam C. Horatius & T. Menenius COSS. erant. Menenius adverſus Tuſcos victoria elatos confeſtim miſſus. tum quoque male pugnatum eſt: & Janiculum hoſtes occupavere: obſeſſaque urbs foret, ſuper bellum annona premente, (tranſierant enim Etruſci Tiberim) ni Horatius COS. ex Volſcis eſſet revocatus. adeoque id bellum ipſis inſtitit mœnibus, ut primo pugnatum (3) ad Spei ſit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. ibi, quanquam parvo momento, ſuperior Romana res fuit; meliorem tamen militem, recepto priſtino animo, in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Servilius COSS. fiunt. poſt acceptam proximam pugnæ cladem Vejentes abſtinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Janiculi paſſim in Romanum agrum impetus dabant. non uſquam pecora tuta,

(1) *dies hujus cladis inter atros eſt relatus.*
(2) *Q. Fabium Vibulanum Q. Fabii cunctatoris abavum.* (3) *intellige* fanum.

ta, non agreſtes erant . capti deinde eadem arte ſunt , qua ceperant Fabios . (1) Secuti dedita opera paſſim ad illecebras propulſa pecora , præcipitavere in inſidias . quo plures erant , major cædes fuit . ex hac clade atrox ira majoris cladis cauſa atque initium fuit . trajecto enim nocte Tiberi , caſtra Servilii COS. adorti ſunt oppugnare . inde fuſi magna cæde in Janiculum ſe ægre receperunt . Confeſtim conſul & ipſe tranſit Tiberim , caſtra ſub Janiculo communit . poſtero die luce orta nonnihil & heſterna felicitate pugnæ ferox , magis tamen , quod inopia frumenti , quamvis præcipitia , dum (2) celeriora eſſent , (3) agebat conſilia : temere adverſo Janiculo ad caſtra hoſtium aciem erexit . fœdiuſque inde pulſus , quam pridie pepulerat , interventu collegæ ipſe exercituſque eſt ſervatus . inter duas acies Etruſci , cum invicem his atque illis terga darent , occidione occiſi . Ita oppreſſum temeritate felici Vejens bellum . Urbi ,52.
cum pace , laxior etiam annona rediit , & adveCto ex Campania frumento , & , poſtquam timor ſibi cuique futuræ inopiæ abiit , eo , quod abditum fuerat , prolato . Ex copia deinde otioque laſcivire rurſus animi : & priſtina mala , poſtquam foris deerant , domi quærere . tribuni plebem agitare ſuo veneno , agraria lege : in reſiſtentes incitare patres , nec in univerſos modo , ſed in ſingulos . Q. Conſidius & T. Genutius auctores agrariæ legis , T. Menenio diem dicunt . (4) invidiæ erat amiſſum Cremeræ (5) præſidium , cum haud procul inde ſtativa conſul habuiſſet . eum oppreſſerunt : cum & patres haud minus quam pro Coriolano ante annixi eſſent , & patris Agrippæ favor (6) haud dum exoleviſ-

---

(1) *ordo eſt:* ſecuti pecora , propulſa paſſim dedita opera . (2) *dummodo celeriter fame cives liberarentur* . (3) *an* agere conſilia præcipitia *deſumptum ex illo trito* agere præcipitem ? *aliè legunt ;* in præcipitia . (4) *odio erat* .
(5) *Fabiorum* . (6) *nondum* .

viſſet. In mulcta temperarunt tribuni : cum capitis (1) anquiſiſſent, duo millia (2) æris damnato mulctam edixerunt. ea (3) in caput vertit. negant tuliſſe ignominiam, ægritudinemque ; inde (4) morbo abſumptum eſſe. Alius deinde reus Sp. Servilius, ut conſulatu abiit, C. Nautio & P. Valerio COSS., initio ſtatim anni ab L. Ceditio & T. Statio trib. die dicta, non, ut Menenius, precibus, ſuis, aut patrum, ſed cum multa fiducia innocentiæ gratiæque tribunitios impetus tulit. & huic prælium cum Tuſcis ad Janiculum erat crimini. ſed fervidi animi vir, ut in publico periculo ante, ſic tum in ſuo, non tribunos modo, ſed plebem oratione feroci refutando, exprobandoque T. Menenii damnationem, mortemque (cujus patris munere reſtituta quondam plebs eos ipſos, (5) quibus tum ſæviret, magiſtratus, eas leges haberet) periculum audacia diſcuſſit. juvit & Virginius collega teſtis productus, participando laudes : magis tamen Menenianum (adeo mutaverant animum) profuit judicium.

U.C. 777.

CAPUT XXX.

Vejentes & Sabini, ſimul conjuncta ferentes arma, ſuperantur. Volſci, & Æqui a Latinis ſociis caſtris exuuntur: cum Vejentibus induciæ.

53. CErtamine domi finito, Vejens bellum exortum, quibus Sabini arma conjunxerant. P. Valerius COS., accitis Latinorum Hernicorumque

---

(1) *judicium de capite inſtituiſſent.* anquirere, *vetus forenſe verbum pro* inquirere.
(2) *aſſium, quorum ſinguli erant* 12. *anciarum. pœna gravis per ea tempora, præſertim Menenio, cujus Patri ſumptus funeri defuit. vide ſupra c.* 18.
(3) *eventu pœna pecuniaria verſa eſt in pœnam capitis.* (4) *maluit mori domi, quam eam pecuniam pati ſolvi ab amicis Dionyſ. l.* 9. *c.* 27.
(5) *per quos.*

Digitized by Google

que auxiliis, cum exercitu Vejos miſſus, caſtra Sabina, quæ pro mœnibus ſociorum locata erant, confeſtim aggreditur; tantamque trepidationem injecit, ut, dum diſperſi, alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hoſtium vim, ea porta, cui ſigna primum intulerat, caperetur. intra vallum deinde cædes magis, quam prælium eſſe. tumultus e caſtris & in (1) urbem penetrat. tanquam Vejis captis, ita pavidi Vejentes ad arma currunt. pars Sabinis eunt ſubſidio, pars Romanos, toto impetu intentos in caſtra adoriuntur. pauliſper (2) averſi turbatique ſunt. deinde & ipſi (3) utroque verſis ſignis reſiſtunt: & eques ab conſule immiſſus Tuſcos fundit fugatque. eademque hora duo exercitus, duæque potentiſſimæ & maximæ finitimæ gentes ſuperatæ ſunt. Dum hæc ad Vejos geruntur, Volſci Æquique in Latino agro poſuerant caſtra, populatique fines erant. eos per ſe ipſi Latini, aſſumptis Hernicis, ſine Romano aut duce, aut auxilio caſtris exuerunt. ingenti præda, præter ſuas recuperatas res, potiti ſunt. miſſus tamen ab Roma conſul in Volſcos C. Nautius. mos, credo, non placebat, ſine Romano duce exercituque ſocios propriis viribus conſiliiſque bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliæque non editum in Volſcos eſt. nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. L. Furius inde & U.C.
A. Manlius (4) COSS. Manlio Vejentes provin- 378.
cia evenit. non tamen bellatum: induciæ in an- 54.
nos XL. petentibus datæ, frumento ſtipendioque imperato.

---

(1) *Vejos.*
(2) *ab oppugnatione caſtrorum Sabinorum.*
(3) *Sabinis a fronte, Vejentibus a tergo.*
(4) *his Conſulibus cenſus actus eſt; tametſi id præterit Livius cenſa capitum cxxx. m. & aliquot inſuper.*

CAPUT XXXI.

Furius, & Manlius, quia legi agrariæ reſtiterant, rei facti a Genutio tribuno, patres in tribunitiam poteſtatem accendunt. Morte improviſa Genutii plebs in Patres exaſperatur: Dum delectus habetur, inſignis cujuſdam Voleronis audacia; qui paulo poſt creatus Tribunus, fert rogationem de creandis plebeiis magiſtratibus tributis comitiis.

PAci externæ confeſtim continuatur diſcordia domi. agrariæ legis tribunitiis ſtimulis plebs furebat. conſules nihil Menenii damnatione, nihil periculo deterriti Servilii, ſumma vi reſiſtunt. abeuntes magiſtratu conſules Genutius Tr. pl. (1) arripuit. L. Æmilius & Opiter Virginius conſulatum ineunt. Vopiſcum Julium pro Virginio in quibuſdam annalibus conſulem invenio: Hoc anno, quoſcunque conſules habuit, rei ad populum Furius & Manlius circumeunt fordidati non plebem magis, quam juniores patrum. ſuadent, monentque, *honoribus & adminiſtratione reip. abſtineant. conſulares vero faſces, prætextam, curulemque ſellam, nihil aliud, quam pompam funeris putent: claris inſignibus,* (2) *velut infulis, velatos ad mortem deſtinari. quod ſi conſulatus tanta dulcedo ſit, jam nunc ita animum inducant, conſulatum captum & oppreſſum ab tribunitia poteſtate eſſe. conſuli, velut apparitori tribunitio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda eſſe, ſi ſe commoverit, ſi reſpexerit patres, ſi aliud, quam plebem eſſe in repub. crediderit, exilium C. Martii, Menenii damnationem & mortem ſibi proponat ante oculos.* His accenſi vocibus patres, conſilia inde non publica, ſed in privato, (3) ſeducta a plurium conſcientia, habuere, ubi (4) cum id modo conſtaret, jure an injuria eri-

U.C. 279.

---

(1) *accuſavit.* (2) *hoſtiæ ad pœnam infulis coronantur.* (3) *remota, ne plures conſcii eſſent.* (4) *cum hoc unum conſtitutum eſſet inter eos.*

eripiendos esse reos, atrociſſima quæque maxime placebat ſententia: nec auctor quamvis audaci facinori deerat. Igitur judicii die cum plebs in foro erecta expectatione ſtaret, mirari primo, quid non (1) deſcenderet tribunus: deinde, cum jam mora ſuſpectior fieret, deterritum a primoribus credere, & deſertam ac proditam cauſam publicam queri. tandem qui obverſati veſtibulo tribuni fuerant, nuntiant, domi mortuum eſſe inventum. quod ubi in totam concionem pertulit rumor, ſicut acies funditur, duce occiſo, ita dilapſi paſſim alii alio. præcipuus pavor tribunos invaſerat, quam nihil auxilii ſacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres ſatis moderate ferre lætitiam. adeoque neminem noxæ pœnitebat, ut etiam inſontes feciſſe videri vellent, palamque ferrent: malo domandam tribunitiam poteſtatem. (2) Sub hac peſſimi exempli victoria delectus edicitur paventibuſque tribunis, ſine interceſſione ulla conſules rem peragunt. Tum vero iraſci plebs tribunorum magis ſilentio, quam conſulum imperio; & dicere, *actum eſſe de libertate ſua: rurſus ad* (3) *antiqua reditum; cum Genutio una mortuam ac ſepultam tribunitiam poteſtatem; aliud agendum, ac cogitandum, quo modo reſiſtatur patribus: id autem unum conſilium eſſe, ut ſe ipſa plebs, quando aliud nihil auxilii habet, defendat: quatuor & viginti lictores apparere conſulibus, & eos ipſos* (4) *plebis homines: nihil contemptius neque infirmius, ſi ſint qui contemnant. ſibi quemque ea magna atque horren-* 55.

---

(1) *in comitia veniret. habitabat ergo Genutius aut in colle Palatino, aut Capitolino, unde deſcenſus erat in forum Romanum, cujus pars Comitium.* (2) *poſt hanc &c.*

(3) *antiquum rerum ſtatum, antequam Tribuni pl. crearentur.*

(4) *poſt ſecundum bellum Punicum* Brutiani *erant apparitores Magiſtratuum, ignominiæ cauſa, quia primi totius Italiæ Brutii ad Annibalem deſciverunt.*

venda facere. His vocibus alii alios cum incitaſſent, ad Voleronem (1) Publicum, de plebe hominem, quia, quod (2) ordines duxiſſet, negaret ſe (3) militem fieri debere, lictor miſſus eſt a conſulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo eſſet, conſules ſpoliari hominem, & virgas expediri jubent. *Provoco*, inquit, *ad populum*, Volero; *quoniam tribuni civem Romanum in conſpectu ſuo virgis cædi malunt, quam ipſi in lecto ſuo a vobis trucidari*. quo ferocius clamitabat, eo infeſtius circumſcindere & ſpoliare lictor. Tum Volero & prævalens ipſe, & (4) adjuvantibus advocatis, repulſo lictore, ubi indignantium pro ſe acerrimus erat clamor, eo ſe in turbam confertiſſimam recipit clamitans, *Provoco, & fidem plebis imploro. adeſte cives, adeſte commilitones; nihil eſt, quod expectetis tribunos: quibus ipſis veſtro auxilio opus eſt*. Concitati homines, veluti ad prælium, ſe expediunt: apparebat omne diſcrimen adeſſe; nihil cuiquam ſanctum non publici fore, non privati juris. Huic tantæ tempeſtati cum ſe conſules obtuliſſent, facile experti ſunt, parum tutam majeſtatem ſine viribus eſſe. violatis lictoribus, faſcibus fractis, e foro in curiam compelluntur, incerti, quatenus Volero exerceret victoriam. Conticeſcente deinde tumultu, cum ſenatum vocari (5) juſſiſſent: queruntur injurias ſuas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis ſententiis, vicere ſeniores, quibus ira patrum adverſus temeritatem plebis certari non placuit. Voleronem amplexa favore plebs, proximis comitiis tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium COSS. habuit. contraque omnium opinionem, qui eum vexandis prioris anni conſulibus * adminiſtraturum tribunatum credi-

56. U.C. 280. * al. per-

(1) *alii legunt* Publilium.
(2) *tanquam Centurio*.
(3) *gregarium*.
(4) *ope amicorum quos adjutores ſibi advocaverat*.
(5) *Conſules*.

debant, (1) poſt publicam cauſam privato dolore habito, ne verbo quidem violatis conſulibus, rogationem tulit ad populum, ut plebeii magiſtratus tributis comitiis fierent. Haud parva res ſub titulo prima ſpecie minime atroci ferebatur, ſed quæ patriciis (2) omnem poteſtatem per clientum ſuffragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratiſſimæ plebi cum ſumma vi reſiſterent patres; (3) nec, quæ una vis ad reſiſtendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio auctoritate aut conſulum, aut principum adduci poſſet: res tamen, ſuo ipſa molimine gravis, magnis certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem Trib. (4) reficit. patres ad ultimum dimicationis rati rem venturam, Ap. Claudium, Appii filium, jam inde a paternis certaminibus inviſum infeſtumque plebi, conſulem faciunt. collega ei T. Quintius datur. miſ-ſu-rum.

CAPUT XXXII.

Inter Appium Coſ. & Letorium tribunum certamen, ob inventam a Volerone legem, quæ tandem perfertur.

PRincipio ſtatim anni nihil prius, quam de lege agebatur. ſed, ut inventor legis Volero, U.C. 281.

ſic

---

(1) *poſthabuit Tribunus dolorem privatum cauſæ publicæ.*

(2) *in comitiis curiatis, quibus minores Magiſtratus creabantur, quatuor Tribus Urbanæ jus habebant ſuffragii. hinc Patricii facile poterant uti clientibus. non poterant autem in Comitiis Tributis, in quibus ſuffragium ferebant aliæ quindecim Tribus Ruſticorum, Colonorum, & oppidanorum. Suppetunt rationes aliæ, de quibus conſule eruditos.*

(3) *ordo eſt:* nec aliquis ex collegio (*ſcil. Tribunorum*) poſſet adduci auctoritate aut Conſulum, aut principum, ut intercederet, quæ una vis erat ad reſiſtendum. (4) *confirmat*,

ſic collega ejus Letorius (1) auctor cum recentior, tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis ejus haud quiſquam manu promptior erat. is, cum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, inſectatione abſtinens COSS. ipſe in accuſatione Appii, familiæque ſuperbiſſimæ, ac crudeliſſimæ in Plebem Ro. exorſus, cum a patribus non COS., ſed carnificem, ad vexandam & lacerandam plebem creatum eſſe contenderet, rudis in militari homine lingua non ſuppetebat libertati animoque. itaque deficiente oratione, *Quandoquidem non tam facile loquor*, inquit, *Quirites, quam, quod locutus ſum*, (2) *præſto, craſtino die adeſte: ego hic aut in conſpectu veſtro moriar, aut perferam legem*. Occupant tribuni (3) templum poſtero die, conſules nobilitaſque ad impediendam legem in concione conſiſtunt. ſummoveri Letorius jubet; (4) præterquam qui ſuffragium ineant. adoleſcentes nobiles ſtabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quoſdam Letorius jubet. Conſul Appius negare, jus eſſe tribuno in quenquam, niſi in plebejum: non enim populi, ſed plebis eum magiſtratum eſſe; nec illum ipſum ſummovere pro imperio poſſe more majorum, quia ita (5) dicatur: *ſi vobis videtur, diſcedite Quirites*. Facile, & contemptim de jure differendo, perturbare (6) Letorium poterat. ardens igitur ira tribunus viatorem mittit ad conſulem, conſul lictorem ad tribunum, privatum eſſe clamitans, ſine imperio, ſine magiſtratu: violatuſque eſſet tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in conſulem eſſet; & concurſus hominum

(1 *ſuaſor*. (2) *perficio*.
(3) *per antonomaſiam, Jovis Capitolini*.
(4) *ergo Patricii tributis comitiis jus ſuffragii non habuere, nec ſe miſcere concioni debebant, quam Tribuni vocaſſent*.
(5) *a viatore qui Tribunum plebis præcedebat ad ſubmovendam multitudinem*.
(6) *juris imperitum*.

num in forum ex tota urbe concitatæ multitudinis fieret. fuſtinebat tamen Appius pertinaciam tantam tempeſtatem: certatumque haud incruento prælio foret, ni Quintius COS. alter, conſularibus negotio dato, ut collegam vi, ſi aliter non poſſent, de foro abducerent, ipſe nunc plebem fævientem precibus leniſſet; nunc oraſſet tribunos, ut concilium dimitterent; darent iræ ſpatium: non vim ſuam illis tempus adempturum, ſed conſilium viribus additurum; & patres in populi, & conſulem in patrum fore poteſtate. Ægre ſedata ab Quintio plebs; multo ægrius 57.
conſul alter a patribus. Dimiſſo tandem concilio plebis, ſenatum conſules habent. ubi cum timor atque ira invicem ſententias variaſſent, (1) quo magis, ſpatio interpoſito, ab impetu ad conſultandum advocabantur, eo plus abhorrebant a certatione animi: adeo ut Quintio gratias agerent, quod ejus opera mitigata diſcordia eſſet. ab Appio petitur, *ut tantam conſularem majeſtatem eſſe vellet, quanta in concordi civitate eſſe poſſet. dum tribuni conſuleſque ad ſe quiſque omnia trahant, nihil reliĉtum eſſe virium in medio. diſtraĉtam laceratamque rempub.* (2) *per magiſtratus, magis, quorum in manu ſit, quam ut incolumis ſit, quæri.* Appius contra, *teſtari deos atque homines, rempub. prodi per metum ac deferi: non conſulem ſenatui, ſed ſenatum conſuli deeſſe:* (3) *graviores accipi leges, quam in Sacro monte acceptæ ſint.* vi-

ctus

(1) *quo plus ſpatii erat ad deliberandum, poſt impetum.*

(2) *an hic ſenſus eſt? magis rempub. lacerari a Magiſtratibus quorum in poteſtate eſt, quam quæri ut &c. an vero hic? a magiſtratibus magis quæri quinam rempub. in manu habeant, quam ut ſit incolumis. certe Appius paulo ante contenderat Tribunum eſſe* privatum ſine imperio, ſine magiſtratu.

(3) *cautum erat in monte ſacro hoc tantum ut ex plebeiis Tribuni ad defendendam plebem crearentur.*

ctus tamen patrum conſenſu quievit. lex (1)
38. ſilentio perfertur. Tum primum tributis comitiis creati tribuni ſunt. numero etiam additos tres perinde ac duo ante fuerint, Piſo auctor eſt. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duillium, Sp. Icilium, L. Mecilium.

CAPUT XXXIII.

Appius Claudius Coſ. propter ſævitiam ab exercitu proditus rem cum Volſcis infeliciter gerit: ob id decimum quemque militem ſecuri percutit. Romæ illi die dicta, quod adverſaretur legi agrariæ, morbo moritur. Res cum Æquis, & Sabinis.

VOlſci tum Æquique, inter ſeditionem Romanam & bellum coortum, vaſtaverant agros; ut ſi qua ſeceſſio plebis fieret, ad ſe receptum haberet. compoſitis deinde rebus caſtra retro movere. Ap. Claudius in Volſcos miſſus. Quintio Æqui provincia evenit. Eadem in militia ſævitia Appii, quæ domi, eſſe, eo liberior, quod ſine (2) tribunitiis vinculis erat. odiſſe plebem (3) plus quam paterno odio, quod ſe victum videbat ab ea: & ſe unico conſule objecto adverſus tribunitiam poteſtatem, perlatam legem eſſe, quam minore conatu, (4) nequaquam tanta patrum ſpe, priores impedierant conſules. Hæc ira indignatioque ferocem animum ad vexandum ſævo imperio exercitum ſtimulabat: nec ulla vi

do-

ſur; & quidem Comitiis Curiatis, in quibus poterant aliquid Patricii; nunc imponitur gravior lex per Voleronem. vide ſupra.

(1) *tacentibus patriciis.*

(2) *Tribunorum poteſtas extra pomœrium nulla erat.* (3) *majore odio, quam Pater, plebem odiſſet.*

(4) *non tantam de prioribus Conſſ. ſpem conceperat Senatus, quantam de Appio.*

domari poterat, tantum certamen animis (1) imbiberant. ſegniter, otioſe, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coercebat. ſi citius agi vellet agmen, tardius (2) ſedulo incedere. ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſponte (3) motam remittere induſtriam: præſenti vultus demittere, tacite prætereuntem exſecrari: ut invictus ille odio plebeio animus interdum (4) moveretur, omni nequicquam acerbitate prompta, nihil jam cum militibus agere, a centurionibus corruptum exercitum dicere; tribunos plebeios, cavillans interdum & Volerones vocare. Nihil eorum Volſci neſciebant; 59.
inſtabantque eo magis, ſperantes idem certamen animorum adverſus Appium habiturum exercitum Romanum, quod adverſus Fabium COS. habuiſſet. cæterum multo Appio, quam Fabio, violentior fuit. non enim vincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, ſed vinci voluit. productus in aciem, turpi fuga petit caſtra; nec ante reſtitit, quam ſigna inferentem Volſcum munimentis vidit, fœdamque extremi agminis cædem. tum (5) expreſſa vis ad pugnandum, ut victor jam a vallo ſummoveretur hoſtis: (6) ſatis tamen appareret, capi tantum caſtra militem Romanum noluiſſe. alii gaudere ſua clade atque ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appii animus, cum inſuper ſævire vellet, concionemque advocaret, concurrunt ad eum legati tribunique monentes, ne utique experiri vellet imperium, cujus vis omnis in conſenſu obedientium eſſet. negare vulgo milites ſe ad concionem ituros: paſſimque exaudiri voces poſtulantium, ut caſtra ex Volſco agro moveantur, hoſtem victorem paulo ante prope in portis ac vallo fuiſſe, ingentiſ-

(1) *Plebeii, quibus maxima ex parte conſtabat exercitus.*
(2) *data opera.* (3) *ſua ſponte ſuſceptam.*
(4) *cederet.*
(5) *coacti ſunt vires exerere.*
(6) *ita tamen, ut ſatis appareret.*

que mali non ſuſpicionem modo, ſed apertam ſpeciem obverſari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus rixæ lucrarentur) remiſſa concione, iter in ſequentem diem pronuntiari cum juſſiſſet, prima luce claſſico ſignum profectionis dedit. Cum maxime agmen e caſtris explicaretur, Volſci, ut eodem ſigno excitati, noviſſimos adoriuntur. a quibus perlatus ad primos tumultus, eo pavore ſignaque & ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri, neque inſtrui acies poſſent. nemo ullius niſi fugæ memor, ita effuſo agmine (1) per ſtragem corporum armorumque evaſere, ut prius hoſtis deſiſteret ſequi, quam Romanus fugere. Tandem, collectis ex diſſipato curſu militibus, conſul cum revocando nequicquam ſuos perſecutus eſſet, in pacato agro caſtra poſuit. advocataque concione, invectus haud falſo in proditorem exercitum militaris diſciplinæ, deſertorem ſignorum, ubi ſigna, ubi arma eſſent, ſingulos rogitans, inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, ad hoc centuriones (2) duplicarioſque, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit. cætera multitudo, ſorte decimus quiſque, ad (3) ſupplicium lecti. Contra ea in Æquis inter conſulem
60. ac militem comitate ac beneficiis certatum eſt; & natura Quintius erat lenior, & ſævitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio ſuo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercituſque non auſi offerre ſe Æqui, vagari populabundum hoſtem per agros paſſi. nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data eſt. addebantur & laudes; quibus haud minus, quam præmio, gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exer-

(1) *interim dum aliorum ſtrages fieret.*
(2) *Var. l. 4. de L. L.* duplicarii *ſunt milites*, quibus ob virtutem duplicia cibaria ut darentur, inſtitutum.
(3) *audaces fuerant in Ducem integro exercitu; poſt ſtragem audacia ceſſit.*

exercitus rediit, sibi parentem, alteri exercitu dominum datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum, insignem maxime comitia tributa efficiunt: res major victoria susceptí certaminis, quam usu. plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est, patribus ex concilio summovendis, quam virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Æmilio COSS. tum propter certamina ordinum de lege agraria, tum propter judicium Ap. Claudii. cui acerrimo adversario legis, causamque possessorum publici agri tanquam (1) tertio consuli sustinenti, M. Duillius, & Cn. Sicinius diem dixere. Nunquam ante tam invisus plebi reus ad judicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. patres quoque (2) non temere pro ullo æque annixi sunt: propugnatorem senatus, majestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunitios, plebeiosque oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, objici iratæ plebi. Unus e patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebem & (3) suum judicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere, non modo ut vestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset, aliquid leniret, atque summitteret. idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat. semel (4) causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoque constan-

61. U. C. 282.

(1) *quia duo Consules Valerius & Æmilius non adversabantur legi Agrariæ, nec Patricios possessores publici agri tuebantur, id præstabat Appius tanquam tertius Consul.* (2) *vix.*
(3) *accusationem in se institutam.*
(4) *se defendit.*

tia ſua & tribunos obſtupefecit, & plebem, ut diem ipſi ſua voluntate producerent: trahi deinde rem ſinerent. haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen, quam prædicta dies veniret, morbo moritur. cujus laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari ſolenni honore ſupremum diem tanti viri noluit; & (1) laudationem tam æquis auribus mortui audivit, quam vivi accuſationem audie-
62. rat, & exſequias frequens celebravit. Eodem anno Valerius COS. cum exercitu in Æquos profectus, cum hoſtem ad prælium elicere non poſſet, caſtra oppugnare eſt adortus. prohibuit (2) fœda tempeſtas, cum grandine ac tonitribus cœlo dejecta. admirationem deinde auxit, ſigno receptui dato, adeo tranquilla ſerenitas reddita, ut velut numine aliquo defenſa caſtra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri (3) vertit. Alter conſul Æmilius in Sabinis bellum geſſit. & ibi, quia hoſtis mœnibus ſe tenebat, vaſtati agri ſunt. Incendiis deinde non villarum modo, ſed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurriſſent, ancipiti prælio digreſſi, poſtero die retulere caſtra in tutiora loca. id ſatis conſuli viſum, cur pro victo relinqueret hoſtem, (4) integro inde decedens bello.

CAPUT XXXIV.

Proſperæ cum Volſcis, Æquis, ac Sabinis pugnæ.

63. U.C. 283. INter hæc bella manente diſcordia domi, T. Numitius Priſcus, A. Virginius COSS. facti. Non ultra videbatur latura plebs dilationem agrariæ legis, ultimaque vis parabatur; cum, Volſcos adeſſe, fumo ex incendiis villarum, fugaque agreſtium

(1) *orationem funebrem.*
(2) *imber maximus horrenda caligine effuſus.*
(3) *verſa eſt. ut ſæpe apud Livium, & alios.*
(4) *etſi non confecto inde decederet bello.*

ſtium cognitum eſt. ea res maturam jam ſeditionem, ac prope erumpentem repreſſit. Conſules (1) coacti extemplo ab ſenatu ad bellum, educta ex urbe juventute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hoſtes quidem, nihil aliud, quam perfuſis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium adverſus Volſcos, Virginius contra Æquos profectus. ibi ex inſidiis prope magna accepta clade, virtus militum rem prolapſam negligentia conſulis reſtituit. Melius in Volſcis imperatum eſt. fuſi primo prælio hoſtes, fugaque in urbem Antium, ut tum res erant, opulentiſſimam, acti. quam conſul oppugnare non auſus, Cenonem aliud oppidum, nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volſcique Romanos exercitus tenent, Sabini uſque ad portas urbis populantes inceſſere. deinde ipſi, paucis poſt diebus, a duobus exercitibus, utroque per iram conſule ingreſſo in (2) fines, plus cladium, quam intulerant, acceperunt. (3) Extremo anno pacis aliquid fuit: ſed, ut ſemper alias, ſolicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs intereſſe conſularibus comitiis noluit; per patres clienteſque patrum conſules creati, T. Quintius, & Q. Servilius. ſimilem annum priori conſules habent, ſeditioſa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Cruſtominos campos citato agmine tranſgreſſi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen feciſſent, a porta prope Collina mœnibuſque (4) pulſi, ingentes tamen prædas hominum pecorumque egere. quos Servilius COS. infeſto exercitu inſecutus, ipſum quidem agmen adipiſci æquis locis non potuit; populationem adeo effuſe fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volſcis res egregie geſta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo (5) ſignis collatis 64. U.C 284.

(1) *interpoſito Senatuſconſulto.*
(2) *Sabinorum.* (3) *ſub finem anni.*
(4) *probibiti accedere prope portam & mœnia.*
(5) *commiſſo prælio.*

pugnatum, ingenti cæde utrinque, plurimo sanguine. Et Romani, quia (1) paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul, fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens, ne nimis instando renovaret certamen, signum receptui dedit. Interceſſere pauci dies, velut (2) tacitis induciis utrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisque in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaque (3) tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius, sedato tumultu, quem terror subitus exciverat, cum manere in tentoriis quietum militem jussisset, Hernicorum cohortem in (4) stationem educit; (5) cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante vallum jubet, solicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos (6) species armatorum peditum, quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusque equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæviebant: 63. intentos velut ad impetum hostium tenuit. Ubi illuxit, Romanus integer satiatusque somno, productus in aciem, fessum stando & vigiliis Volscum primo impetu perculit. quanquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt. quia ab tergo erant clivi, in quos post (7) principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul, ubi ad iniquum locum

---

(1) *ob paucitatem militum damnum facilius sentiebatur.* (2) *sine ulla conventione.*
(3) *post horam noctis sextam incipiebat tertia vigilia.*
(4) *ante castra in præsidio collocavit.*
(5) *Cornicines signum dabant finiendæ vigiliæ, tubicines incipiendæ.*
(6) *speciem totius peditatus ingerebant Hernici. Cornicines, & tubicines equis impositi, quasi totus equitatus in armis esset, intentos Volscos tenuere.* (7) *primos ordines.*

cum ventum eſt, ſiſtit aciem. miles ægre teneri, clamare & poſcere, ut perculſis inſtare liceat. ferocius agunt equites, circumfuſi ducibus: vociferantur, ſe ante ſigna ituros. Dum cunctatur conſul, virtute militum fretus, loco parum fidens, conclamant ſe ituros: clamoremque res eſt ſecuta. fixis in terram pilis, quo leviores in ardua evaderent, curſu ſubeunt. Volſcus, effuſis ad primum impetum miſſilibus telis, ſaxa objacentia (1) pedibus ingerit in ſubeuntes: turbatoſque ictibus crebris urget ex ſuperiore loco. Sic prope oneratum eſt ſiniſtrum Romanis cornu, ni referentibus jam gradum conſul, increpando ſimul temeritatem, ſimul ignaviam, pudore metum excuſſiſſet. reſtitere primo obſtinatis animis: deinde ut in (2) obtinentes locum (3) vires ferebant, audent ultro gradum inferre, & clamore renovato commovent aciem. tum rurſus impetu (4) capto enituntur, atque exſuperant iniquitatem loci. jam prope erat, ut in ſummum clivi jugum evaderent, cum terga hoſtes dedere: effuſoque curſu, pæne agmine uno, fugientes ſequenteſque caſtris incidere. in eo pavore caſtra capiuntur, qui Volſcorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circumſeſſum dies deditur, nulla oppugnantium nova vi, ſed quod jam inde ab infelici pugna, caſtriſque amiſſis, ceciderant animi.

---

(1) *ante pedes.* (2) *Volſcos.*
(3) *Romanorum.*
(4) *captis viribus ad impetum.*

LIBER III.

CAPUT I.

Imminente gravi certamine propter legem agrariam, Antium colonia deducitur. Cum Æquis bis prospere pugnatur. Lustrum conditur.

1. U.C. 285. ANTIO capto, T. Æmilius & Q. Fabius COSS. fiunt. hic erat Fabius, qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Jam priore consulatu Æmilius dandi agri plebi fuerat auctor. itaque secundo quoque consulatu ejus, & (1) agrarii se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatam, adiutore utique consule obtineri posse rati, suscipiunt; & consul manebat in sententia sua. possessores, & magna pars patrum tribunitiis se jactare actionibus principem civitatis, & largiendo de alieno, popularem fieri querentes, totius invidiam rei a tribunis in consulem averterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expediisset. T. Quintii ductu & auspicio agri (2) capti priore anno aliquantum a Volscis esse: Antium, propinquam, opportunam & maritimam urbem, coloniam deduci posse: ita sine querelis (3) possessorum plebem in agros ituram, civitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumviros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. jussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (ut fit) fastidium copia: adeoque pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum (4) coloni Volsci adderentur: cætera

(1) mul-

(1) *qui &* agripetæ *a Cic. ad Att. l.* 15. *ep. ult. dicuntur.* (2) *Volscis erepti.*
(3) *ita enim retinebant agros suos.*
(4) *partem vacuam relictam Antiates Volsci occuparunt.*

(1) multitudo poſcere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. Æqui a Q. Fabio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamque eam ipſi ſubita incurſione in agrum Latinum fecere. Q. Servilius inſequenti anno (is enim cum Sp. Poſtumio COS. fuit) in Æquos miſſus, in Latino agro ſtativa habuit: intra caſtra quies neceſſaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum eſt, Q. Fabio & T. Quintio COSS. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Æquis dederat, ea provincia data. qui haud dubia ſpe profectus, famam nominis ſui paſturam Æquos, legatos in concilium gentis miſſos nuntiare juſſit: *Q. Fabium COS. dicere, ſe ex Æquis pacem Romam tuliſſe, ab Roma Æquis bellum afferre, eadem dextera armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & perjurio fiat, deos nunc teſtes eſſe, mox fore ultores. ſe tamen, utcunque ſit, etiam nunc, pœnitere ſua ſponte Æquos, quam pati hoſtilia, malle. ſi pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore. ſin perjurio gaudeant, diis magis iratis, quam hoſtibus geſturos bellum.* Hæc dicta adeo nihil moverunt quenquam, ut legati prope violati ſint, exercituſque in (2) Algidum adverſus Romanos miſſus. Quæ ubi Romam ſunt nuntiata, indignitas rei magis, quam periculum, conſulem alterum ab urbe (3) excivit. ita duo conſulares exercitus ad hoſtem acceſſere; acie inſtructa, ut confeſtim dimicarent. Sed cum forte haud multum diei ſupereſſet, unus ab ſtatione hoſtium exclamat, *Oſtentare hoc eſt Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem inſtruitis. longiore luce ad id certamen, quod inſtat, nobis opus eſt. craſtino die, oriente ſole, redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete.* His vocibus irritatus miles in diem poſterum in caſtra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ

U.C. 286. 2. U.C. 287.

(1) *ordo eſt:* cætera multitudo malle poſcere agrum Romæ quam &c.

(2) *montem. ſi enim intelligas oppidum præpoſitio* in *delenda eſſet.* (3) *dimiſit.*

moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo ſomnoque curant. ubi illuxit poſtero die, prior aliquanto conſtitit Romana acies, tandem & Æqui proceſſere. prælium fuit utrinque vehemens; quod & Romanus miles ira odioque pugnabat; & Æquos conſcientia contracti culpa periculi, & deſperatio futuræ ſibi poſtea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamen ſuſtinuere aciem Romanam Æqui. pulſique cum in fines ſuos ſe recepiſſent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis, ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commiſſa res ſit. Æquos populationibus incurſionibuſque meliores eſſe: & (1) multas paſſim manus, quam magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Re-
3. licto itaque caſtris præſidio, egreſſi tanto cum tumultu invaſere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit; quod (2) nihil minus, quam ne victus, ac prope in caſtris obſeſſus hoſtis memor populationis eſſet, timeri poterat: agreſtes pavidi incidentes portis, non populationem, nec prædonum parvas manus, ſed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adeſſe hoſtium, & infeſto agmine ruere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoque vaniora ferre ad alios: curſus clamorque vocantium ad arma, haud multum a pavore captæ urbis abeſſe. Forte ab Algido Quintius COS. redierat Romam: id remedium timori fuit: tumultuque ſedato, victos timeri increpans hoſtes, præſidia portis impoſuit. vocato deinde ſenatu, cum ex auctoritate patrum, juſtitio indicto, profectus ad tutandos fines eſſet, Q. Servilio præfecto urbis relicto, hoſtem in agro non invenit. Ab altero conſule res geſta egregie eſt. qui, qua venturum hoſtem ſciebat, gravem præda, eoque impeditiore agmine incedentem aggreſſus, funeſtam ei populationem fecit. pauci hoſtium evaſere ex inſidiis;

præ-

(1) *diviſas paſſim copias.* (2) *ordo eſt:* nihil poterat timeri minus, quam ne &c.

præda omnis recepta est. Sic finem justitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintii COS. in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum a (1) Quintio lustrum. Censa civium capita centum quatuor & XX. millia, CCXIIII. dicuntur, (2) præter orbos orbasque. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua popularique passi. Consul, cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prędaque Romam rediit.

CAPUT II.

Æqui se denuo in Romanos concitant: clades inferunt, & accipiunt. Visis portentis, feriæ indicuntur.

COnsules inde A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus. (3) Furios Fusios scripsere quidam. U.C. 288. 4.
id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum bellum gereret. itaque ab Ecetranis Volscis præsidium petiere, quo cupide oblato (adeo civitates hæ perpetuo in Romanos odio certavere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos desciisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde cum oppidum captum esset, confugisset ad Æquos. (4) isque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapsa cum Antium rediisset, sua sponte jam infidos colonos Romanis abalienavit. Necdum matura re, cum defectionem

(1) *Consule. nondum enim Censores creati, quorum postea id munus fuit lustrum condere.*
(2) *a censu excludebantur etiam servi, & peregrini, & qui viles artes exercerent.*
(3) *mutatione litteræ* r *in* s. *hinc* lex *Fusia Caninia a Furio Camillo & C. Caninio temporibus Augusti lata. hinc* Vetusii *pro Veturiis*, Valesii *pro Valeriis*. (4) *Antias.*

Digitized by Google

parari delatum ad ſenatum eſſet, datum negotium eſt conſulibus, ut, principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei eſſet. qui cum haud gravate veniſſent, introducti a conſulibus ad ſenatum, ita reſponderunt ad interrogata, ut magis ſuſpecti, quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius conſulum alter, cui ea provincia evenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hoſtem invenit: ignaruſque multitudinis, quia nuſquam univerſa conſpecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commiſit. primo concurſu pulſus, ſe in caſtra recepit. neque is finis periculi fuit. namque & proxima nocte & poſtero die tanta vi caſtra ſunt circumſeſſa atque oppugnata, ut ne nuntius quidem inde mitti Romam poſſet. Hernici & male pugnatum, & conſulem exercitumque obſideri, nuntiaverunt: tantumque terrorem incuſſere patribus, ut (quæ forma ſenatuſconſulti (1) ultimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſtumio alteri conſulum negotium daretur: (2) videret ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ipſum conſulem Romæ manere ad conſcribendos omnes, qui arma ferre poſſent, optimum viſum eſt; proconſulem T. Quintium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini, Hernicique, & colonia Antium dare Quintio ſubitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) juſſi. Multi per eos dies motus, multique impetus hinc atque illinc facti; quia, ſuperante multitudine, hoſtes (3) carpere multifariam vires Romanas, ut non ſuffecturas ad omnia, aggreſſi ſunt. ſimul caſtra oppugnabantur; ſimul pars exercitus ad populandum agrum Romanum miſſa, urbemque ipſam, ſi qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præſidium urbis reli-

(1) *in extremis periculis adhiberi ſolita.*
(2) *hac formula Conſulibus tota reſpublica committebatur, ita ut ab iis provocatio non eſſet, etiam intra Urbem.* (3) *delibare, paulatim, & carptim imminuere.*

relictus; conſul Poſtumius ad arcendas populationes finium miſſus. Nihil remiſſum ab ulla parte curæ, aut laboris. Vigiliæ in urbe, ſtationes ante portas, præſidiaque in muris diſpoſita: &, quod neceſſe erat in tanto tumultu, juſtitium per aliquot dies ſervatum. Interim in caſtris Furius COS. cum primo quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem (1) decumana porta erupit: &, cum perſequi poſſet, metu ſubſtitit, ne qua ex parte altera in caſtra vis fieret. Furium legatum (frater idem conſulis erat) longius extulit curſus: nec ſuos ille redeuntes, perſequendi ſtudio, neque hoſtium ab tergo incurſum vidit. ita excluſus, multis ſæpe fruſtra conatibus (2) captis, ut viam ſibi ad caſtra faceret, acriter dimicans cecidit. Et conſul nuntio circumventi fratris converſus ad pugnam, dum ſe temere magis, quam ſatis caute, in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægre ab circumſtantibus ereptus, & ſuorum animos turbavit, & ferociores hoſtes fecit: qui cæde legati, & conſulis vulnere accenſi, nulla deinde vi ſuſtineri potuere, cum compulſi in caſtra Romani rurſus obſiderentur, nec ſpe nec viribus pares: veniſſetque in periculum ſumma rerum, ni T. Quintius (3) peregrinis copiis, cum Latino Hernicoque exercitu ſubveniſſet. is intentos in caſtra Romana Æquos, legatique caput ferociter oſtentantes ab tergo adortus, ſimul ad ſignum a ſe procul éditum ex caſtris eruptione facta, magnam vim hoſtium circumvenit. Minor cædes, fuga effuſior Æquorum in agro fuit Romano. in quos palatos, prædam agentes, Poſtumius aliquot locis, quibus opportuna impoſuerat præſidia, impetum dedit. ii vagi, diſſipato agmine fugien-

(1) *quatuor erant portæ caſtrorum Romanorum*; Prætoria, Decumana & *duæ* Principales, *ſeu* Principiales. *de quibus conſule Lipſium, Turnebum, & Alex. ab Alex.* (2) *repetitis*.

(3) *ſociali exercitu, ut dixit hic ſuperius. cæterum Latini quoque & Hernici peregrini erant, nondum enim civitate donati*.

gientes, in Quintium victorem cum saucio consule revertentem incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati, & cohortium ultus est cædem. Magnæ cladés ultro citroque illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnaverint ceciderintve, exacto affirmare numero. audet tamen Antias Valerius concipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro II. mil. ac CCC. Ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Postumio COS. duo millia & CCCC. cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem, quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exsequendo subtiliter numerum, CC. ait, & XXX. Inde Romam reditum est, justitium (1) remissum est. Cœlum visum est ardere plurimo igni, portentaque alia aut obversata oculis, aut vanas exterritis ostentavere species. His avertendis terroribus in triduum feriæ indictæ; per quas omnia delubra, pacem deum exposcentium virorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque, ab senatu gratiis ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post prælium venerant, prope cum ignominia dimissi.

CAPUT III.

Gravis pestilentia in Urbe grassatur: auget terrorem facta ab Æquis, & Volscis in agrum Romanum irruptio: morbo sedato, Volsci, bello petiti, ingenti clade obteruntur.

6. U.C. 289. COmitia inde habita. creati consules L. Æbutius, P. Servilius, calendis Sextilibus, ut tunc principium (2) anni agebatur, consulatum ineunt.

---

(1) *facultas tractandarum litium restituta est.*
(2) *anni consularis. consecutis temporibus hac in re se-*

ineunt. Grave tempus & forte annus peſtilens erat urbi agriſque, nec hominibus magis, quam pecori. & auxere vim morbi terrores populationis, pecoribus agreſtibuſque in urbem acceptis, ea colluvio miſtorum omnis generis animantium, & odore inſolito urbanos, & agreſtem confertum in arcta tecta æſtu ac vigiliis angebat: miniſteriaque invicem ac (1) contagio ipſa vulgabant morbos. Vix inſtantes (2) ſuſtinentibus clades repente legati Hernici nuntiant, in agro ſuo Æquos Volſcoſque conjunctis copiis caſtra poſuiſſe, inde ingenti exercitu fines ſuos depopulari. prærerquam quod infrequens ſenatus indicio erat ſociis, afflictam civitatem peſtilentia eſſe: mœſtum etiam reſponſum tulere, ut per ſe ipſi Hernici cum Latinis res ſuas tutarentur: urbem Romanam ſubita deum ira morbo populari: ſi qua ejus mali quies veniat, ut anno ante, ut ſemper alias, ſociis opem laturos. Diſceeſſere ſocii, pro (3) triſti nuntio triſtiorem domum referentes: quippe quibus per ſe ſuſtinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus ſuſtinuiſſent. Non diutius ſe in Hernico hoſtis continuit. pergit inde infeſtus in agros Romanos, etiam (4) ſine belli injuria vaſtatos. Ubi cum obvius nemo ne inermis quidem fieret; perque omnia non præſidiis modo deſerta, ſed etiam cultu agreſti tranſirent; pervenere ad tertium lapidem Gabina viæ. Mortuus Æbutius erat Romanus conſul; collega ejus Servilius exigua in ſpe trahebat animam: affecti plerique principum, patrum major pars, militaris fere ætas omnis: ut non modo ad expeditiones, quas in tanto tumultu res poſcebat, ſed vix ad quietas ſtationes viribus ſuf-

---

ſæpius mutatio contigit, donec tandem anno U. C. 600. Conſules calendis Januar. magiſtratum inire cœperunt.

(1) *contactus.* (2) *Romanis.*

(3) *triſtem nuntium attulerant Romam hoſtes in agro ſuo caſtra poſuiſſe, triſtiorem referebant domum, Romanos ipſis opem ferre non poſſe.*

(4) *vaſtatos ſcil. ipſa agreſtium deſertione.*

Digitized by Google

ſufficerent. munus vigiliarum ſenatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per ſe ipſi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos ſumma rerum, ac majeſtas conſularis imperii
7. venerat. Deſerta omnia, ſine capite, ſine viribus, dii præſides ac fortuna urbis tutata eſt: quæ Volſcis Æquiſque prædonum potius mentem, quam hoſtium dedit. adeo enim nulla ſpes non potiundi modo, ſed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit: tectaque procul viſa atque imminentes tumuli avertere mentes eorum; ut, totis paſſim caſtris fremitu orto, quid in vaſto ac deſerto agro, inter tabem pecorum hominumque, deſides ſine præda tempus tererent, cum integra loca, Tuſculanum agrum opimum copiis petere poſſent? ſigna repente convellerent; tranſverſiſque itineribus per Lavicanos agros in Tuſculanos colles tranſirent. eo vis omnis tempeſtaſque belli converſa eſt. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non miſericordia ſolum moti, ſi nec obſtitiſſent communibus hoſtibus, infeſto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam obſeſſis ſociis ferrent, conjuncto exercitu Romam pergunt. ubi cum hoſtes non inveniſſent, ſecuti famam ac veſtigia, obvii fiunt deſcendentibus a Tuſculano in Albanam vallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum eſt: fideſque ſua ſociis parum felix in præſentia fuit. Haud minor Romæ ſit morbo ſtrages, quam quanta (1) ferro ſociorum facta erat. conſul, qui unus ſupererat, moritur. mortui & alii clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutillus, augures; Ser. Sulpitius, curio maximus. & per (2) ignota capita late vagata eſt vis morbi: inopſque ſenatus auxilii humani, ad deos populum, ac vota vertit. juſſi cum conjugibus ac liberis ſupplicatum ire, pacemque expoſcere deum. (3) ad id, quod ſua quen-

---

(1) *a Volſcis Æquiſque*. (2) *ignotos homines*. (3) *ordo eſt:* ad id) *h. e. præterea*) evocati auctoritate publica implent delubra omnia (*ea etiam de cauſa*) quod mala ſua cogebant quenque.

quenque mala cogebant, auctoritate publica evocati, omnia delubra implent. ſtratæ paſſim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum coeleſtium, finemque peſti expoſcunt. Inde paulatim, 8.
ſeu pace deum impetrata, ſeu graviore tempore anni jam circumacto, defuncta morbis corpora ſalubriora eſſe incipere: verſiſque animis jam ad publicam curam, cum aliquot interregna exiſſent, P. Valerius Poplicola tertio die, (1) quam interregnum inierat, conſules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, ſive ille Vetuſius fuit. (2) Ante diem III. Idus Sextiles conſulatum ineunt, jam ſatis valida civitate, ut non ſolum arcere bellum, ſed ultro etiam inferre poſſet. Igitur, nuntiantibus Hernicis, in fines ſuos tranſcendiſſe hoſtes, impigre promiſſum auxilium. duo conſulares exercitus ſcripti. Veturius miſſus in Volſcos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis ſociorum agro oppoſitus, non ultra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hoſtes fundit fugatque. Lucretium, dum in Hernicis ſedet, prædonum agmen feſellit, ſupra montes Prænestinos ductum, inde dimiſſum in campos, vaſtavere agros, Prænestinum Gabinumque: ex Gabino in Tuſculanos flexere colles. ubi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, quam quod ad arcendam vim parum virium eſſet. Q. Fabius præerat urbi. is armata juventute, diſpoſitiſque præſidiis tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hoſtes præda ex proximis locis rapta, appropinquare urbi non auſi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hoſtium abſcederent, eo ſolutiore cura, in Lucretium incidunt conſulem, jam ante exploratis itineribus ſuis inſtructum, & ad certamen intentum. Igitur, præparatis animis, repentino pavore (3) perculſos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingen- U.C. 290.

tem

(1) *poſtquam*.
(2) *idem eſt ac, die tertio ante Idus*.
(3) *Volſcos*.

tem fundunt fugantque : & compulsos in cavas valles, cum exitus haud * inde faciles essent, circumveniunt. ibi Volscum nomen prope deletum est. XIII. millia CCCCLXX. cecidisse in acie ac fuga. M. CCL. vivos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus invenio. ubi etsi adjectum aliquid numero sit, magna certe cædes fuit. Victor consul, ingenti præda potitus, eadem in stativa rediit. tum consules castra conjungunt, & Volsci Æquique afflictas vires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna victoriam dedit. fusis hostibus, etiam castra capta.

* al. in facili.

CAPUT IV.

C. Terentius Arsa trib. plebis, Patrum superbiæ infensus, absentibus Coss., fert rogationem de imminuenda potestate consulari: per Q. Fabium, Urbis præfectum, acriter resistunt Patres: consulum deinde præsentia, ac prodigiorum religione res impeditur.

9. SIc res Romana in antiquum statum rediit: secundæque belli res extemplo urbanos motus excitaverunt. C. Terentius Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is, consulibus absentibus, ratus locum tribunitiis actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in consulare imperium, tanquam nimium, nec tolerabile liberæ civitati, invehebatur. *nomine enim tantum minus invidiosum, re ipsa prope atrocius, quam regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata (1) infinitaque potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnes metus legum, omniaque supplicia verterent in plebem. quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut quinqueviri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se jus dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habitu-*

(1) *non ratione temporis, sed magnitudinis.*

Digitized by Google

turos. Qua promulgata lege, cum timerent patres, ne, abſentibus conſulibus, jugum acciperent; ſenatus a præfecto urbis Q. Fabio vocatur. qui adeo atrociter in rogationem latoremque ipſum eſt invectus, ut nihil, (1) ſi ambo conſules infeſti circunſtarent tribunum, relictum minarum atque terroris ſit. *Inſidiatum eum, & tempore capto adortum rempub. ſi quem ſimilem ejus, priore anno, inter morbum, bellumque irati dii tribunum dediſſent, non potuiſſe (2) ſiſti. mortuis duobus conſulibus, jacente ægra civitate in colluvione omnium rerum, ad tollendum e rep. conſulare imperium, laturum leges fuiſſe: ducem Volſcis, Æquiſque ad oppugnandam urbem futurum. Quid tandem illi non licere? ſi quid conſules ſuperbe in aliquem civium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accuſare his ipſis judicibus, quorum in aliquem ſævitum ſit: non illum conſulare imperium, ſed tribunitiam poteſtatem inviſam, intolerandamque facere: quam paccatam reconciliatamque patribus deintegro in antiqua redigi mala. neque illum ſe deprecari, quo minus pergat ut cœperit. Vos*, inquit Fabius, *cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, poteſtatem iſtam ad ſingulorum auxilium, non ad perniciem univerſorum comparatam eſſe: tribunos plebis vos creatos, non hoſtes patribus. nobis miſerum, (3) invidioſum vobis eſt, deſertam rempublicam invadi. non jus veſtrum, ſed invidiam minuetis. agite cum collega, ut rem integram in adventum conſulum differat. (4) ne Æqui quidem ac Volſci, morbo abſumptis priore anno conſulibus, crudeli ſuperboque nobis bello inſtitere.* Agunt cum Terentio tribuni. dilataque in ſpeciem actione, re ipſa (5) ſublata, conſules extemplo arceſſiti. Lucretius cum ingenti 10.
præda, majore multo gloria rediit. & auget gloriam adveniens, expoſita omni in campo Martio

præ-

(1) *perinde ac ſi.* (2) *rempub. ſuſtentari.*
(3) *quod parit odium.*
(4) *his ſignificat Tribunos pl. Reip. infeſtiores eſſe hoſtibus.*
(5) *at anno ſequenti per Virginium cæteroſque Tribunos revocata.*

præda, ut ſuum quiſque per triduum cognitum abduceret. reliqua vendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium conſenſu conſuli triumphus: ſed dilata res eſt, tribuno de lege agente. id antiquius conſuli fuit. Jactata per aliquot dies tum in ſenatu res, tum ad populum eſt. ceſſit ad ultimum majeſtati conſulis tribunus, & deſtitit. Tum imperatori exercituique honos ſuus redditus. Triumphavit de Volſcis Æquiſque: triumphantem ſecutæ ſuæ legiones. Alteri conſuli datum, ut ovans ſine militibus urbem iniret. Anno deinde ſequenti lex Terentia ab toto relata (1) collegio, novos aggreſſa conſules eſt. erant conſules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere viſum, terra ingenti concuſſa motu eſt. bovem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia & * carne pluit; * quem imbrem ingens numerus avium intervolitando rapuiſſe fertur: quod intercidit, ſparſum ita jacuiſſe per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. (2) Libri per duumviros ſacrorum aditi. pericula a conventu alienigenarum prædicta, (3) ne qui in loca ſumma urbis impetus cædeſque inde fierent. inter cætera monitum, ut ſeditionibus abſtineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingenſque aderat certamen.

U.C. 291.

* al. carnem pluiſſe.

* al. quam in urbem.

---

(1) *Tribunorum.* (2) *ſibyllini.*
(3) *volatus avium ſignificare poterat, imminere periculum, ne externus hoſtis in loca ſuperiora evaderet, ibique graſſaretur.*

CA-

CAPUT V.

Dum delectus in Volſcos, & Æquos habetur, oritur ob Terentii legem rixa inter patres ac tribunos. Cæſoni Quintio acriter plebem, ac tribunos agitanti, dies dicitur: judicii die, indicta cauſa, arreptus, datiſque vadibus, dimiſſus, abit in exilium.

ECce (ut (1) idem in ſingulos annos orbis volveretur) Hernici nuntiant, Volſcos & Æquos, etſi acciſæ res ſint, reficere exercitus: Antii ſummam rei poſitam, (2) Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere: id caput, eas vires belli eſſe. Ut hæc dicta in ſenatu ſunt, delectus edicitur. conſules belli adminiſtrationem inter ſe diſpartiri juſſi: alteri ut Volſci, alteri ut Æqui provincia eſſet. Tribuni coram in foro perſonare, *fabulam compoſitam Volſci belli, Hernicos ad* (3) *partes paratos. jam ne* (4) *virtute quidem premi libertatem populi Romani, ſed arte eludi. quia occidione prope occiſos Volſcos, & Æquos movere ſua ſponte arma poſſe, jam fides abierit; novos hoſtes quæri. coloniam fidam, propinquam infamem fieri. bellum innoxiis Antiatibus indici, geri cum plebe Romana: quam oneratam armis ex urbe, præcipiti agmine, acturi eſſent, exilio & relegatione civium ulciſcentes tribunos. ſic, ne quid aliud* (5) *actum* (6) *putent, victam* (7) *legem eſſe:* (8) *niſi dum* * *integra res ſit,* * al. *in integro dum*

---

(1) *eadem rerum viciſſitudo.*

(2) *Antii erant coloni Romani, & Volſci, ut dictum eſt ſupra hoc lib. ea de cauſa Antiates Volſci palam de bello deliberare non auſi, apud Ecetram alterum Volſcorum caput concilia habebant.*

(3) *ut qui ſequerentur partes Patriciorum.*

(4) *ſi revera hoſtes exiſterent, opus eſſet virtute militum, tum belli cauſa ablegatis ab urbe plebeiis, libertatem (ex ſententia Tribunorum) Patricii virtute premerent.*

(5) *a patriciis.* (6) *plebeii.* (7) *agrariam.*

(8) *ſenſus eſt. Victa lex eſt, niſi caveant, dum Romæ ſint, ne urbe prætextu belli educantur. &c.*

Digitized by Google

dum domi, dum togati ſint, caveant, ne poſſeſſione urbis pellantur, ne jugum accipiant: ſi animus ſit, non defore auxilium. conſentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum eſſe. caviſſe deos priore anno, ut tuto libertas (1) *defendi poſſet*. Hæc tribuni. At ex parte altera conſules
11. in conſpectu eorum, poſitis ſellis, delectum habebant. eo decurrunt tribuni, concionemque ſecum trahunt. citati pauci, velut rei experiundæ cauſa. & ſtatim vis coorta. quemcumque lictor juſſu conſulis prehendiſſet, tribunus mitti jubebat. neque (2) ſuum cuique jus modum faciebat: ſed virium ſpe, ſed manu obtinendum erat quod intenderes. quemadmodum ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo delectu, ſic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. (3) Initium erat rixæ, cum diſcedere populum juſſiſſent tribuni, quod patres ſe ſummoveri haud finebant, nec fere ſeniores rei intererant; quippe quæ non conſilio regenda, ſed permiſſa temeritati audaciæque eſſet. multum & conſules ſe abſtinebant, ne cui in (4) colluvione rerum majeſtatem ſuam contumeliæ offerrent. Cæſo erat Quintius, ferox juvenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data a diis & ipſe addiderat multa belli decora, facundiamque in foro, ut nemo (5) non lingua, non manu promptior in civitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine conſtitiſſet, eminens inter alios, velut omnes dictaturas conſulatuſque gerens in voce ac viribus ſuis, unus impetus tribunitios po-

---

(1) *domi*.

(2) *unuſquiſque utebatur auctoritate ſua ſine moderatione. Conſul ſua, Tribunus ſua. an vero ita intelligas? neque ſecundum jus moderabatur quiſque actiones ſuas*.

(3) *ordo eſt*: initium erat rixæ, quod Patres haud finebant ſe ſummoveri, cum Tribuni juſſiſſent populum diſcedere. *voce* populi *continentur etiam Patres*.

(4) *perturbatione*. (5) *nec*.

populareſque procellas ſuſtinebat . hoc duce ſæpe pulſi foro tribuni , fuſa ac fugata plebs eſt . qui obvius fuerat , mulctatus (1) nudatuſque abibat : ut ſatis appareret , ſi ſic agi liceret , victam legem eſſe . Tum prope jam perculſis aliis tribunis , A. Virginius , ex collegio unus , Cæſoni capitis diem dicit . atrox ingenium accenderat eo facto magis , quam conterruerat . eo acrius obſtare legi , agitare plebem , tribunos velut juſto perſequi bello . accuſator pati reum (2) ruere , invidiæque flammam , ac materiam criminibus ſuis ſuggerere : legem interim non tam ad ſpem ferendi , quam ad laceſſendam Cæſonis temeritatem ferre . Ibi multa ſæpe ab juventute inconſulte dicta factaque in unius Cæſonis ſuſpectum incidunt ingenium . tamen legi reſiſtebatur . Et A. Virginius identidem plebi , *Ecquid* , inquit , *ſentitis* , (3) *jam vos Quirites , Cæſonem ſimul civem , & legem , quam cupitis , habere non poſſe? quanquam quid ego legem loquor? libertati obſtat , omnes Tarquinios ſuperbia exſuperat . expectate , dum conſul , aut dictator fiat , quem privatum viribus & audacia regnantem videtis* . Aſſen- 12.
tiebantur multi , pulſatos ſe querentes , & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant . Jam aderat judicio dies , apparebatque , vulgo homines in damnatione Cæſonis libertatem agi credere : tum demum cum (4) multa indignitate (5) prenſabat ſingulos . ſequebantur neceſſarii , principes civitatis . T. Quintius Capitolinus , qui ter conſul fuerat , cum multa referret ſua familiæque decora , affirmabat , *neque in Quintia gente , neque in civi-*
tate

---

(1) *veſtimentis in tumultu ereptis . quo ſpectare videtur Tibullus l. 1. el. 11. ver. 25.* nec ſinit occurrat quiſquam qui corpora ferro vulneret , aut rapta præmia veſte ferat . *niſi faciebat Cæſo id quod lictores qui circumſciſſis ſontium veſtibus nudatum tergum verberabant .*
(2) *præ ira in præceps ferri .*
(3) non poſſe vos habere ſimul &c.
(4) *indignus erat talis vir , qui reus ageretur .*
(5) *ex reorum more .*

tate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse; se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius, *missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio: neminem unum esse, cujus magis opera putet Rempublicam restitutam.* L. Lucretius COS. anni prioris recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie. suadere & monere, *juvenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis, maximum momentum rerum ejus civitatis, in quamcunque venisset, suum, quam* (1) *alienum mallent civem esse. quod offendat in eo, fervorem & audaciam, ætatem quotidie auferre: quod desideretur, consilium, id in dies crescere. senescentibus vitiis, matureſcente virtute, sinerent tantum virum in civitate senescere.* Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet invidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi, qui non dicto, non facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed
alii (2) aversabantur preces, aut verecundia, aut
metu: alii se suosque mulctatos querentes, atroci
13. responso judicium suum (3) præferebant. Premebat reum, præter vulgatam invidiam, crimen unum, quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, *se haud multo post, quam pestilentia in urbe fuerat, in juventutem grassantem in Suburra incidisse: Ibi rixam natam esse, fratremque suum, majorem natu, nec-dum ex morbo satis validum, pugno ictum a Cæsone, cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumque* (4) *inde arbitrari. nec sibi rem* (5) *exsequi tam atrocem per consules superiorum annorum* (6) *licuisse.* Hæc Volscio clamitante, adeo con-

ci-

---

(1) *exilio.* (2) *minime libenter audiebant.*
(3) *præ se ferebant. jam ante atroci responso significabant, quid ipsi judicaturi essent.*
(4) *illo ictu.* (5) *ulcisci.*
(6) *falso tamen. de hoc infra.*

citati homines sunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi jubet hominem, & in vincula duci. patricii vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, *cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem judicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari.* Tribunus *supplicium* negat *sumpturum se de indemnato, servaturum tamen in vinculis esse ad judicii diem; ut, qui hominem necaverit, de eo supplicii sumendi copia populo Romano fiat.* Appellati tribuni (1) medio decreto protinus jus auxilii sui expediunt: in vincla conjici vetant: sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere pronuntiant. summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum rejicitur. reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est, vades dare placuit. unum vadem III. millibus (2) æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades (3) publicos dedit. Dimissus e foro nocte proxima, insciis consulibus, in Tuscos in exilium abiit. Judicii die cum excusaretur solum vertisse exilii causa, nihilo minus Virginio comitia habente, collegæ appellati dimisere concilium; pecunia a patre (4) exacta crudeliter, ut is divenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tiberim, veluti relegatus, in * vili quodam tugurio habitaret. * al. devio.

(1) *quod inter duo extrema medium fuit.*
(2) *assium libralium.*
(3) *quia Magistratui, nempe Tribunis dedit.*
(4) *ut liberaventur vades. alioquin cum sponte Cæso se exilio multasset, nulla alia ei pœna subeunda erat.*

CAPUT VI.

Cæſonis exilio irritata juventus, ut lex Terentii non feratur, perficit: id ægre ferentes tribuni plebem in patres concitant.

14. HOc judicium, & promulgata lex (1) exercuit civitatem. ab externis armis otium fuit. cum velut victores tribuni, perculſis patribus Cæſonis exilio, prope perlatam eſſe crederent legem, & quod ad ſeniores patrum pertineret, ceſſiſſent (2) poſſeſſione Reipublicæ: juniores, id maxime, quod Cæſonis (3) ſodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos; ſed ibi plurimum profectum eſt, quod modo quodam temperavere impetus ſuos. Cum primo poſt Cæſonis exilium lex cœpta ferri eſt, inſtructi paratique, cum ingenti clientium exercitu, ſic tribunos, ubi primum (4) ſummoventes præbuere cauſam, adorti ſunt, ut nemo unus inde (5) præcipuum quicquam gloriæ domum invidiæve ferret, mille pro uno Cæſones extitiſſe plebes quereretur. (6) Mediis diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eiſdem illis placidius, aut quietius erat. benigne ſalutare, alloqui plebis homines, domum invitare, (7) adeſſe in foro, tribunos ipſos cætera pati ſine interpellatione concilia habere, nunquam ulli neque publice, neque privatim truces eſſe, niſi cum de lege agi cœptum eſſet. alibi popularis juventus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere, ſed refecti quoque in inſequentem annum. (8) ne voce qui-

---

(1) *cives occupatos tenuit.*
(2) *adminiſtratione.* (3) *qui ex ſodalibus.*
(4) *qui juſſu Tribunorum ſubmovere patricios, quippe ſuffragium iis comitiis non habentes, volebant.*
(5) *non amplius aut gloria aut invidia cujuſpiam peculiaris fuit, ſed omnibus communis.*
(6) *trinundini ſpatio interjecto. h. e. diebus ſeptem & viginti.* (7) *defendendis forte plebejorum cauſis.*
(8) *tantum abfuit ut ullam vim Patricii facerent, ut ne verbum quidem aſperius proferrent.*

quidem incommoda, nedum ut ulla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoque manſuefeceerant plebem. His per totum annum artibus lex eluſa eſt. Accipiunt civitatem placidiorem conſules C. Claudius Appii filius, & P. Valerius Poplicola. Nihil novi novus annus attulerat. (1) legis ferendæ, aut accipiendæ cura civitatem tenebat. Quantum juniores patrum plebi ſe magis inſinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, ut plebi ſuſpectos eos (2) criminando facerent. *conjurationem factam, Cæſonem Romæ eſſe, interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis conſilia inita: id negotii datum ab ſenioribus patrum, ut juventus tribunitiam poteſtatem e Republica tolleret, formaque eadem civitatis eſſet, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat.*

U.C. 29. 15.

CAPUT VII.

Capitolium ab exulibus, & ſervis, duce Ap. Herdonio, nocte occupatur. plebs rata, eſſe vanam imaginem belli, objectam a patribus ad avertendos a cura legis animos, negat opem: periculo tandem comperto, hortatore, ac duce P. Valerio Coſ. armis conjunctis cum Tuſculanis, auxilium ferentibus, Capitolium recuperat.

ET ab Volſcis & Æquis ſtatum jam ac prope ſolenne in ſingulos annos bellum timebatur, propiuſque aliud novum malum nec opinato exortum. Exules, ſervique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupavere. confeſtim in arce facta cædes eorum, qui conjurare, & ſimul capere arma noluerant, alii inter tumultum præcipites pavore in forum devolant. alternæ voces, *Ad arma*, & *Hoſtes in urbe ſunt*, audiebantur. conſules & armare plebem, & inermem

(1) *ferendæ a Tribunis, accipiendæ a Patriciis.*
(2) *has criminationes omnes Claudius Conſul ita confutavit, ut nihil tum quidem actum fuerit.*

Digitized by Google

mem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum, an inteſtinum, ab odio plebis, an ab ſervili fraude, urbem invaſiſſet. ſedabant tumultus, ſedando interdum movebant. nec enim poterat pavida & conſternata multitudo regi imperio. (1) dant tamen arma, non vulgo, tantum ut, in incerto hoſte, præſidium ſatis fidum ad omnia eſſet. ſoliciti reliquum noctis, incertique, qui homines, quantus numerus hoſtium eſſet, in ſtationibus diſponendis ad opportuna omnia urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum, ducemque belli. ſervos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. *ſe miſerrimi cujuſque ſuſcepiſſe cauſam, ut exules injuria pulſos in patriam reduceret, & * ſervitutis grave jugum demeret: id malle populo Romano auctore fieri. ſi ibi ſpes non ſit, ſe Volſcos, & Æquos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum.* Dilucere res magis patribus atque conſulibus. præter ea tamen, quæ denuntiabantur, ne Vejentium, neu Sabinorum id conſilium eſſet, timere; &, cum tantum in urbe hoſtium eſſet, mox Sabinæ Etruſcæque legiones ex compoſito adeſſent: tum æterni hoſtes Volſci & Æqui non ad populandos, ut ante, fines, ſed ad urbem ut ex parte captam venirent. Multi, & varii timores. inter cæteros eminebat terror ſervilis; ne ſuus cuique domi hoſtis eſſet; cui nec credere, nec, non credendo, ne infeſtior fieret, fidem abrogare, ſatis erat tutum. vixque (2) concordia ſiſti videbatur poſſe. tantum (3) ſuperantibus aliis ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: manſuetum id malum, & per aliorum quietem malorum ſemper exoriens, tum eſſe peregrino terrore ſo-

* al. *ſervitiis.*

16.

---

(1) *Cic. pro C. Rabirio c. 7.* ex ædificiis, armamentariiſque publicis, arma populo R. C. Mario Conſule diſtribuente dantur. (2) *manente.*

(3) *emerſerant alia mala, alia emergebant. inter ea hoc quidem unum boni erat, quod nemo Tribunos timebat:* manſuetum enim id malum &c. *at contra accidit.*

ſopitum videbatur . At id prope unum maxime inclinatis rebus incubuit . tantus enim tribunos furor tenuit , ut non bellum , ſed vanam imaginem belli , ad avertendos ab legis cura plebis animos , Capitolium inſediſſe contenderent , patriciorum hoſpites , clienteſque , ſi perlata lege fruſtra tumultuatos eſſe ſe ſentiant , majore , quam venerint , ſilentio abituros . Concilium inde legi perferendæ habere , avocato populo ab armis . Senatum interim conſules habent , alio ſe majore a tribunis metu oſtendente , quam quem nocturnus hoſtis intulerat . Poſtquam arma poni , & diſce- 17.
dere homines ab ſtationibus nuntiatum eſt , P. Valerius , collega ſenatum retinente , ſe ex curia proripit , inde in templum ad tribunos venit : *Quid hoc rei eſt* , inquit , *tribuni ? Ap. Herdonii ductu & auſpicio Rempublicam everſuri eſtis ? tam felix vobis corrumpendis fuit , qui ſervitia veſtra* (1) *non commovit auctor ? cum hoſtes ſupra caput ſint , diſcedi ab armis , legeſque ferri placet ?* Inde ad multitudinem oratione verſa , *Si vos urbis , Quirites , ſi veſtri nulla cura tangit , at vos verenini deos patrios ab hoſtibus captos . Jupiter optimus maximus , Juno regina , & Minerva , alii dii , deæque obſidentur ; caſtra ſervorum publicos veſtros penates tenent , hæc vobis forma ſanæ civitatis videtur ? tantum hoſtium non ſolum intra muros eſt , ſed in arce ſupra forum , curiamque : comitia interim in foro ſunt , ſenatus in curia eſt : velut cum otium ſuperat , ſenator ſententiam dicit , alii Quirites ſuffragium ineunt . non , quicquid patrum , plebiſque eſt , conſules , tribunos , deos , homineſque , omnes armatos opem ferre , in Capitolium currere , liberare ac pacare auguſtiſſimam illam domum Jovis optimi maximi , decuit ? Romule pater , tu mentem tuam , qua quondam arcem ab his iiſdem Sabinis* (2) *auro captam recepiſti , da ſtirpi tuæ . jube hanc ingredi viam , quam tu dux , quam tuus ingreſſus exercitus eſt . primus ego*

(1) *poſtquam Capitolio occupato eos ad libertatem vocarat .* (2) *de hoc ſupra lib. 1.*

ego conſul, quantum mortalis Deum poſſum, te; ac tua veſtigia ſequar. Ultimum orationis fuit, *ſe arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. ſi quis impediat, jam ſe conſularis imperii, jam tribunitiæ poteſtatis, ſacratarumque legum oblitum, quiſquis ille ſit, ubicunque ſit, in Capitolio, in foro, pro hoſte habiturum. juberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium conſulem ſumi arma: auſurum ſe in tribunis, quod* (1) *princeps familiæ ſuæ auſus in regibus eſſet.* Vim ultimam apparebat futuram, ſpectaculoque ſeditionem Romanam hoſtibus fore. nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium conſul potuit: nox certamina cæpta oppreſſit. tribuni ceſſere nocti, timentes conſulum arma. Amotis inde ſeditionis auctoribus, patres circumire plebem, inſerenteſque ſe in circulos, ſermones tempori aptos ſerere, admonere, *ut viderent, in quod diſcrimen Rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen eſſe, ſed ſimul patres, plebemque, arcem urbis, templa deorum, penates publicos privatoſque hoſtibus dedi.* Dum hæc in foro ſedandæ diſcordiæ cauſa aguntur, conſules interim, ne Sabini, ne Vejens hoſtis moveretur, circa portas, muroſque diſceſſerant. Eadem nocte & Tuſculum
18. de arce capta, Capitolioque occupato, & alio turbatæ urbis ſtatu nuntii veniunt. L. Mamilius Tuſculi tum dictator erat. is, confeſtim convocato ſenatu, atque introductis nuntiis, magnopere cenſet, *ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipſum, diſcrimenque, ac ſociales deos, fidemque fœderum id poſcere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam civitatem, nunquam parem occaſionem daturos deos.* Placet ferri auxilium, juventus conſcribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul ſpeciem hoſtium præbuere. Æqui, aut Volſci venire viſi ſunt. deinde, ubi vanus terror abiit, accepti in urbem agmine in forum deſcendunt. ibi jam P. Valerius, relicto

ad

(1) *Valerius Poplicola Bruti collega.*

ad portarum præſidia collega, inſtruebat aciem. auctoritas viri moverat, affirmantis, *Capitolio recuperato, & urbe pacata, ſi ſe doceri ſiviſſent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem ſe majorum ſuorum, memorem cognominis, quod populi colendi velut hereditaria cura ſibi a majoribus tradita eſſet, concilium plebis non impediturum*. hunc ducem ſecuti, nequicquam reclamantibus tribunis, in clivum Capitolinum erigunt aciem. adjungitur & Tuſculana legio. certare ſocii, civeſque, utri recuperatæ arcis ſuum decus facerent. dux uterque ſuos adhortatur. Trepidare tum hoſtes; nec ulli ſatis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt ſigna Romani, ſociique. Jam in veſtibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius conſularis vidit cadentem. is, dato negotio ſuis, ut corpus obtegerent, ipſe in locum, vicemque conſulis provolat. præ ardore impetuque, tantæ rei ſenſus non pervenit ad militem. prius vicit, quam ſe pugnare ſine duce ſentiret. Multi exulum cæde ſua fœdavere templum, multi vivi capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captivis, ut quiſque liber, aut ſervus eſſet, (1) ſuæ fortunæ a quoque ſumptum ſupplicium eſt. Tuſculanis gratiæ actæ: Capitolium (2) purgatum, atque luſtratum. In conſulis domum plebes (3) quadrantes, ut funere ampliore efferretur, jactaſſe fertur.

---

(1) *ſervi fere in crucem agebantur, liberi homines ſecuri percutiebantur.* (2) *a cæde.*
(3) *quartas partes aſſis, h. e. tres æris uncias; honoris, opinor, cauſa; cum alioquin primus Valerius Poplicola ob rei familiaris anguſtias publicis ſumptibus elatus ſit.*

CAPUT VIII.

Creatus Cos. L. Quint. Cincinnatus, pater Cæsonis, vehementer invehitur in tribunorum licentiam: minitantes, delectum, atque expeditionem in Volscos, & Æquos se impedituros, deterret, & in patrum potestate esse cogit: continuatum sibi contra Senatusconsultum consulatum recusat.

19. PAce parta, instare tum tribuni patribus, ut P. Valerii fidem exsolverent, instare Claudio, *ut collegæ deos manes* (1) *fraude liberaret, agi de lege sineret*. Consul, *antequam collegam sibi subrogasset*, negare, *passurum agi de lege*. hæ tenuere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus, pater Cæsonis, consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes, consulem habitura iratum, potentem favore patrum, virtute sua, tribus liberis; quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi: consilium & modum adhibendo, ubi res poscceret, priores erant. Is ut magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quam senatu castigando, vehementior fuit, *cujus ordinis languore, perpetui jam tribuni plebis non ut in Republica populi Romani, sed ut in perdita domo, lingua, criminibusque regnarent. cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia juventutis belli domique decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia vivere. Aulus*, inquit, *ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicii, quam Ap. Herdonius, meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se fatendo, prope denuntiavit, ut arma caperetis. hic negando bella esse, arma*

(1) *fraude dicitur liberari is, cujus promissa impleta probant eum non decipiendi animo, sed bona fide promisisse.*

Digitized by Google

arma vobis ademit, nudoſque ſervis (1) *veſtris & exulibus objecit. & vos* (C. *Claudii pace, & P. Valerii mortui loquar*) *prius in clivum Capitolinum ſigna intuliſtis, quam hos hoſtes de foro tolleretis? pudet* (2) *deorum, hominumque: cum hoſtes in arce, in Capitolio eſſent, exulum, & ſervorum dux, profanatis omnibus, in cella Jovis optimi maximi habitaret; Tuſculi ante, quam Romæ, ſumpta ſunt arma: in dubio fuit, utrum L. Mamilius Tuſculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius conſules Romanam arcem liberarent. & qui ante Latinos ne pro ſe quidem ipſis, cum in finibus hoſtem haberent, attingere arma paſſi ſumus: nunc, niſi Latini ſua ſponte arma ſumpſiſſent, capti & deleti eramus. Hoc eſt, tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam hoſti trucidandam objicere? ſcilicet, ſi quis vobis humillimus homo de veſtra plebe, quam partem, veluti abruptam a cætero populo, veſtram patriam, peculiaremque Remp. feciſtis; ſi quis ex his domum ſuam obſeſſam a familia armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis: Jupiter optimus maximus, exulum atque ſervorum ſeptus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi poſtulant, ut ſacroſancti habeantur, quibus ipſi dii neque ſacri, neque ſancti ſunt? at enim divinis humaniſque obruti ſceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule illo die, quo ego conſul ſum creatus, male geſta Reſpublica eſt, pejus multo, quam cum P. Valerius conſul periit, ſi tuleritis. Jam primum omnium*, inquit, *Quirites, in Volſcos & Æquos mihi atque collegæ legiones ducere in animo eſt. neſcio quo fato magis bellantes, quam pacati, propitios habemus deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, ſi Capitolium ab exulibus obſeſſum ſciſſent, ſuſpicari de præterito, quam re ipſa experiri, eſt melius.* Moverat plebem oratio conſulis. erecti pa- 20.

(1) *at ſuperius Valerius Conſul ait*; Herdonius ſervitia veſtra non commovit. *ita intellige. alios quidem ſervos initio ſecutos eſſe Herdonium, & de his hic loquitur Quintius Coſ. cæteros poſtea non commotos, de quibus ſuperius Valerius.*

(2) *conſcios eſſe Deos, conſcios homines.*

tres reſtitutam credebant Rempublicam : conſul alter, comes animoſior, quam auctor, ſuſcepiſſe collegam priorem actionem tam gravis rei facile paſſus ; in (1) peragendis conſularis officii partem ad ſe vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, perſequi, quærendo, *quonam modo exercitum educturi conſules eſſent*, quos delectum habere nemo paſſurus eſſet? *Nobis vero*, inquit Quintius, *nihil delectu opus eſt ; cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba juraverint, conventuros ſe juſſu conſulis, nec injuſſu abituros. edicimus itaque, omnes, qui in verba juraſtis, craſtina die armati ad lacum Regillum adſitis*. Cavillari tum tribuni, *& populum exſolvere religione velle : privatum eo tempore Quintium fuiſſe, cum ſacramento adacti ſint*. ſed nondum hæc, quæ nunc tenet ſeculum, negligentia Deum venerat : nec, interpretando, ſibi quiſque jusjurandum, & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla ſpes erat, de (2) proferendo exercitu agere, eo magis, quod *& augures juſſos adeſſe ad Regillum lacum* fama exierat : *locumque inaugurari, ubi auſpicato cum populo agi poſſet : ut, quicquid Romæ vi tribunitia rogatum eſſet, id comitiis ibi abrogaretur : omnes id juſſuros, quod conſules vellent. neque enim provocationem eſſe longius ab urbe* (3) *mille paſſuum : & tribunos, ſi co veniant, in alia turba Quiritium ſubjectos fore conſulari imperio*. Terrebant hæc. ſed ille maximus terror animos agitabat, quod ſæpius Quintius dictitabat, *ſe conſulum comitia* (4) *non habiturum*.

non

---

(1) *in rebus perficiendis*.

(2) *ſi hæc vox ſana eſt, perinde eſt, ac* differendo. *ſic Cic. Att. l. 13. ep. 14.* proferre diem. *alii legunt* perterrendo, *quod non male cohæret cum iis quæ ſequuntur ;* terrebant hæc *&c.*

(3) *jus provocandi a Conſulibus ad populum non erat conceſſum extra urbem, ultra mille paſſuum*.

(4) *his ſignificabat ſe toto ſui Magiſtratus tempore in caſtris futurum*.

Digitized by Google

non ita civitatem ægram esse, ut (1) *consuetis remediis sisti possit. dictatore opus esse Reipublicæ, ut, qui se moverit ad solicitandum statum civitatis, sentiat sine provocatione dictaturam esse.* Senatus in Capitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante moverunt de sententia consulem, quam tribuni, se in auctoritate patrum futuros esse, polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum, & plebis postulatis, senatus consultum fit, ut *neque tribuni legem eo anno ferrent, neque consules ab urbe exercitum educerent:* (2) *in reliquum magistratus continuari, & eosdem tribunos refici, judicare senatum contra Rempublicam esse*, consules fuere in patrum potestate. tribuni, reclamantibus consulibus, refecti: patres quoque, ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. *Mirer*, inquit, *si vana vestra, patres conscripti, ad plebem auctoritas est? vos elevatis eam. quippe, quia plebs senatus consultum in continuandis magistratibus solvit, ipsi quoque solutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in civitate, plus levitatis, ac licentiæ habere. levius enim, vaniusque profecto est, sua decreta & consulta tollere, quam aliorum. Imitemini, patres conscripti, turbam inconsultam; &, qui exemplo aliis esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quam alii vestro recte faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me contra senatus consultum consulem renuntiari patiar. Te vero, C. Claudi, adhortor, ut & ipse populum Romanum hac licentia* (3) *arceas, & de me hoc tibi persuadeas: me ita accepturum, ut non honorem meum a te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, invidiamque, quæ ex continuato eo impenderet, levatam* 21.

(1) *per Consulēs.*

(2) *ordo est:* in reliquum ((*hoc est, cæterum*) senatum judicare esse contra *rem p.* magistratus continuari &c. *vel*, in reliquum, *intellige*, tempus.

(3) *impediendo ne Quintius creetur Consul.*

putem. Communiter inde (1) edicunt, *ne quis L. Quintium conſulem faceret. ſi quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſervaturos.*

CAPUT IX.

Volſci, & Æqui vincuntur. M. Volſcio, qui falſus, in Cæſonem teſtis fuerat, dies dicitur: Æquis pax datur: cenſus in urbe habetur.

U.C. 293. 22. CONſules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginenſis. Cenſus actus eo anno. luſtrum, propter Capitolium captum, conſulem occiſum, condi religioſum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio conſulibus, principio anni ſtatim res turbulentæ. inſtigabant plebem tribuni. bellum ingens a Volſcis, & Æquis Latini atque Hernici nuntiabant. Jam (2) Antii Volſcorum legiones eſſe, & ipſam coloniam ingens metus erat defecturam; ægreque impetratum a tribunis, ut bellum præverti ſinerent. Conſules inde partiti provincias. Fabio, ut Antium legiones duceret, datum: Cornelio, ut Romæ præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium, qui Æquis mos erat, ad populandum veniret. Hernici & Latini juſſi milites dare ex fœdere: duæque partes ſociorum in exercitu, tertia civium fuit. Poſtquam ad diem præſtitutum venerunt ſocii, conſul extra portam Capenam caſtra locat: inde luſtrato exercitu, Antium profectus, haud procul oppido ſtativiſque hoſtium conſedit. Ubi cum Volſci, quia nondum ab Æquis veniſſet exercitus, dimicare non auſi, quemadmodum quieti vallo ſe tutarentur, pararent: poſtero die Fabius non permiſtam unam ſociorum civiumque, ſed trium populorum tres ſeparatim acies circa vallum hoſtium inſtruxit. ipſe erat medius cum legionibus Romanis.

---

(1) *ambo Conſules.*

(2) *h. e. in agro Antiate, non intra Urbem. nondum enim, ut e veſtigio patet, ea Colonia defecerat, ſed metus erat, ne deficeret.*

Digitized by Google

nis . inde ſignum obſervare juſſit , ut pariter & ſocii rem inciperent , referrentque pedem , ſi receptui cecinisſet . equites item (1) ſuæ cuique parti poſt principia collocat . ita trifariam adortus caſtra circumvenit : & cum undique inſtaret , non ſuſtinentes impetum Volſcos vallo deturbat . tranſgreſſus inde munitiones , pavidam turbam , inclinatamque in partem unam caſtris expellit . inde effuſe fugientes eques , cui ſuperare vallum haud facile fuerat , cum ad id ſpectator pugnæ aſtitisſet , libero campo adeptus , parte victoriæ fruitur , territos cædendo . Magna & in caſtris , & extra munimenta cædes fugientium fuit : ſed præda major , quia vix arma ſecum efferre hoſtis potuit . deletuſque exercitus foret , ni fugientes ſilvæ texisſent . Dum ad Antium hæc geruntur , 23.
interim Æqui , robore juventutis præmiſſo , arcem Tuſculanam improviſo nocte capiunt : reliquo exercitu haud procul moenibus Tuſculi conſidunt , ut (2) diſtenderent hoſtium copias . Hæc celeriter Romam , ab Roma in caſtra Antium perlata movent Romanos haud ſecus , quam ſi Capitolium captum nuntiaretur . adeo & recens erat Tuſculanorum meritum , & ſimilitudo ipſa periculi repoſcere datum auxilium videbatur . Fabius , omiſſis omnibus , prædam ex caſtris raptim Antium convehit . ibi modico præſidio relicto , citatum agmen Tuſculum rapit . nihil præter arma , & quod cocti ad manum fuit cibi , ferre militi licuit . commeatum ab Roma conſul Cornelius ſubvehit . Aliquot menſes Tuſculi bellatum . parte exercitus conſul caſtra Æquorum oppugnabat , partem Tuſculanis dederat ad arcem recuperandam . vi nunquam eo ſubire (3) potuit . fames poſtremo inde detraxit hoſtem , quo poſtquam ventum ad extremum eſt , inermes , nudique omnes ſub jugum ab Tuſculanis miſſi . hos ignominioſa fuga domum ſe recipientes Romanus con-

(1) *erat quodam modo triplex exercitus , ita triplex Equitatus .* (2) *diſtraherent .*
(3) *ea pars exercitus Tuſculanis data .*

Digitized by Google

conſul in Algido conſecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad (1) Columen (id loco nomen eſt) exercitu relicto caſtra locat. Et alter conſul, poſtquam, mœnibus Romanis jam pulſo hoſte, periculum eſſe deſierat, & ipſe ab Roma profectus; ita bifariam conſules ingreſſi hoſtium fines, ingenti certamine hinc Volſcos, hinc Æquos populantur. Eodem anno deſciſſe Antiates, apud pleroſque auctores invenio, L. Cornelium conſulem id bellum geſſiſſe, oppidumque cepiſſe; certum affirmare, quia nulla apud vetuſtiores ſcri-
24. ptores ejus rei mentio eſt, non auſim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: fruſtrationem eam legis tollendæ eſſe. ſe nihilominus rem ſuſceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribunitiæ in adventum conſulum differrentur. Erat & nova exorta cauſa motus. A. Cornelius, & Q. Servilius quæſtores M. Volſcio, quod falſus haud dubio teſtis in (2) Cæſonem extitiſſet, diem dixerant, multis enim emanabat indiciis, neque fratrem Volſcii, ex quo ſemel fuerit æger, unquam non modo viſum in publico, ſed ne aſſurrexiſſe quidem ex morbo, multorumque tabe menſium mortuum: nec his temporibus, in quæ teſtis crimen conjeciſſet, Cæſonem Romæ viſum: affirmantibus, qui una meruerant, ſecum eum tum frequentem ad ſigna ſine ullo (3) commeatu fuiſſe. (4) ni ita eſſet, multi privatim ferebant Volſcio judicem. eum ad judicium ire non auderet, omnes eæ res in unum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volſcii, quam Cæſonis Volſcio teſte fue-

---

(1) *unde nobiliſſima hodie gens* Colonna.
(2) *de quo ſuperius.*
(3) *ad tempus diſcedendi facultate.*
(4) ni *eſt ſolennis particula in ferendo Judice.* *ſenſus eſt; ſi rem ita ſe habere reus negaret, multi offerebant ſe alicui rem judicandam commiſſuros. h. e. accuſaturos.*

fuerat, faciebant. in mora tribuni erant, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, paſſuros negabant. ita extracta utraque res in conſulum adventum eſt. Qui ubi triumphantes victore cum exercitu urbem inierunt; quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni jam erat) quartum affectantes tribunatum, (1) in comitiorum diſceptationem ab lege certamen averterant. & cum conſules nihilo minus adverſus continuationem tribunatus, quam ſi lex minuendæ ſuæ majeſtatis cauſa promulgata ferretur, tetendiſſent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Æquis pax eſt petentibus data. Cenſus, res priore anno inchoata, perficitur; idque luſtrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt cenſa civium capita centumtrigintaduo millia, CCCCXIX. Conſulum magna domi bellique eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etſi non concors, minus tamen, quam alias, infeſta civitas fuit.

CAPUT X.

Rebus non adeo infeſtis domi, Æqui ictum fœdus rumpunt: additur alius terror, Sabinorum impetus in agrum Romanum. Cum Æquis ab altero Coſ. infeliciter negotio geſto, L. Quintius Cincinnatus abſens Dictator dicitur.

L. Minutius inde, & C. Nautius conſules facti, duas reſiduas anni prioris cauſas excesperunt. Eodem modo conſules legem, tribuni judicium de Volſcio impediebant: ſed in quæſtoribus novis major vis, major auctoritas erat. Cum M. Valerio Valerii filio, Voluſi nepote, quæſtor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter conſul fuerat. is quoniam neque Quintiæ familiæ U.C. 394. 25.

(1) *diſſidium de legis promulgatione converterant in contentionem de comitiis.*

Digitized by Google

liæ Cæſo, neque Reipublicæ maximus juvenum reſtitui poſſet, falſum teſtem, qui dicendæ cauſæ innoxio poteſtatem ademiſſet, juſto, ac pio bello perſequebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum menſium ſpatium conſulibus datum eſt ad inſpiciendam legem: ut cum edocuiſſent populum, quid (1) fraudis occultæ ferretur, ſinerent deinde ſuffragium inire. hoc intervalli datum res tranquillas iu urbe fecit. Nec diuturnam quietem Æqui dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cloelium deferunt. is tum longe princeps in Æquis erat. Graccho duce in Lanuvinum agrum, inde in Tuſculanum hoſtili populatione veniunt, plenique prædæ in Algido caſtra locant. In ea caſtra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Poſtumius legati ab Roma venerunt queſtum injurias, & ex fœdere res repetitum. eos Æquorum imperator, *quæ mandata habeant ab ſenatu Romano, ad quercum jubet dicere: ſe alia interim acturum*. quercus ingens arbor prætorio imminebat, cujus umbra opaca ſedes erat. Tum ex legatis unus abiens, *Et hæc*, inquit, *ſacrata quercus, & quicquid deorum eſt, audiant fœdus a vobis ruptum: noſtriſque & nunc querelis adſint, & mox armis, cum deorum hominumque ſimul violata jura* (2) *exſequentur*. Romam ut rediere legati, ſenatus juſſit alterum conſulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Æquorum provinciam dedit. Tribuni ſuo more impedire delectum. & forſitan ad ultimum impediſſent; ſed
26. novus ſubito additus terror eſt. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia urbis infeſta populatione venit. fœdati agri, terror injectus urbi eſt. tum plebs (3) benigne arma cepit: reclamantibus fruſtra tribunis, magni duo exercitus ſcripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. caſtriſ-

(1) *quam ineſſe monuerat P. Valerius anno ſuperiore Conſul.*
(2) *perſequemur.* (3) *non repugnans.*

ſtriſque ad Eretum poſitis, per expeditiones parvas, plerunque nocturnis incurſionibus, tantam vaſtitatem in Sabino agro reddidit, ut, comparati ad eam, prope intacti bello fines Romani viderentur. Minutio neque fortuna, nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoſte caſtra poſuiſſet, nulla magnopere clade accepta, caſtris ſe pavidus tenebat. quod ubi ſenſerunt hoſtes, crevit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti caſtra, poſtquam parum vis aperta profecerat, munitiones poſtero die circundant. quæ priuſquam undique vallo (1) objectæ clauderent exitus, quinque equites inter ſtationes hoſtium emiſſi, Romam pertulere, conſulem, exercitumque obſideri. Nihil tam nec opinatum, nec tam inſperatum accidere potuit. itaque tantus pavor, tanta trepidatio fuit, quanta, ſi urbem, non caſtra hoſtes obſiderent. Nautium conſulem accerſunt. in quo cum parum præſidii videretur, dictatoremque dici placeret, qui rem perculſam reſtitueret; L. Quintius Cincinnatus conſenſu omnium dicitur.

CAPUT XI.

Legati operi agreſti intentum Quintium inveniunt: Romam deductus delectum edicit: In Æquos profectus, ſuperatos ſub jugum mittit: Triumphans redit in Urbem: eo comitia habente, M. Volſcius, falſus in Cæſonem teſtis, damnatur.

OPeræ pretium eſt audire, qui omnia præ divitiis humana ſpernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant eſſe, niſi ubi effuſe affluant opes. Spes unica imperii populi Ro-

(1) *contra caſtra Romana erectæ. hunc locum explicat Dionyſ. l. 10. p. 650.* παρεστέφθη, ἢ παρεσχαράκωσε. *h. e.* foſſa, valloque (*caſtra Romana*) circumdedit, *vel* munitiones caſtris objecit.

Digitized by Google

Romani L. Quintius trans Tiberim, (1) contra eum ipſum locum, ubi nunc navalia ſunt, quatuor jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. ibi ab legatis ſeu foſſam fodiens bipalio innixus, ſeu cum araret, operi certe, id quod conſtat, agreſti intentus, ſalute data invicem, redditaque, rogatur, ut (*quod bene verteret ipſi, reique publicæ togatus mandata ſenatus audiret:* admiratus, rogitanſque, *ſatin' ſalva omnia*, (2) togam propere e tugurio proferre uxorem Raciliam jubet. qua ſimul abſterſo pulvere ac ſudore velatus proceſſit; dictatorem eum legati grâtulantes conſalutant, in urbem vocant, qui terror ſit in exercitu, exponunt. Navis Quintio publice parata fuit, traſvectumque tres obviam egreſſi filii excipiunt, inde alii propinqui, atque amici, tum patrum major pars. ea frequentia ſtipatus, antecedentibus lictoribus, deductus eſt domum, & plebis concurſus ingens fuit: ſed ea nequaquam tam læta Quintium vidit, & imperii (3) nimium, & virum in ipſo imperio vehe-
27. mentiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam vigilatum eſt in urbe. Poſtero die dictator, cum ante lucem in forum veniſſet, magiſtrum equitum dicit L. Tarquitium patriciæ gentis, ſed qui, cum ſtipendia pedibus propter paupertatem feciſſet, bello tamen primus longe Romanæ juventutis habitus eſſet. Cum magiſtro equitum in concionem venit, juſtitium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quenquam privatæ quicquam rei agere. Tum, quicunque ætate militari eſſent, armati, cum cibariis in dies quinque coctis, (4) valliſque duodenis, ante ſolis occaſum, Martio in campo adeſſent:

qui-

---

(1) *e regione.* (2) *puram non prætextam, quæ dignitatis erat inſigne.*

(3) *an quia nimis ſæpe ſummos geſſerit Magiſtratus? nam Dictatori maxima, ſed quicumque ille ſit, eadem poteſtas eſt, niſi intelligas, in Viro vehementi dictaturam eſſe nimium imperium.*

(4) *ſudibuſque ad caſtra muniendæ.*

quibus ætas ad militandum gravior eſſet, vicino militi, dum is arma paravet, vallumque (1) peteret, cibaria coquere juſſit. Sic juventus diſcurrit ad vallum petendum; ſumpſere unde cuique proximum fuit: (2) prohibitus nemo eſt: impigreque omnes ad edictum dictatoris præſto fuere. Inde compoſito agmine non itineri magis apto, quam prælio, ſi res ita tuliſſet, legiones ipſe dictator, magiſter equitum ſuos equites ducit. In (3) utroque agmine, quas tempus ipſum poſcebat, adhortationes erant: *adderent gradum; maturato opus eſſe, ut nocte ad hoſtem pervenire poſſent: conſulem exercitumque Romanum obſideri, tertium diem jam clauſos eſſe: quid quæque nox aut dies ferat, incertum eſſe: puncto ſæpe temporis maximarum rerum momenta verti. accelera ſignifer, ſequere miles;* inter ſe quoque, gratificantes ducibus, clamabant. media nocte in Algidum perveniunt: &, ut ſenſere ſe jam prope hoſtes eſſe, (4) ſigna conſtituunt. Ibi dictator quantum nocte proſpici poterat, equo circumvectus, contemplatuſque, qui tractus caſtrorum, quæque forma eſſet, tribunis militum imperavit, ut ſarcinas in unum conjici jubeant, militem cum armis valloque redire in ordines ſuos. (5) facta, quæ imperavit. Tum quo fuerant ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hoſtium caſtris: & ubi ſignum datum ſit, clamorem omnes tollere jubet: clamore ſublato, ante ſe quenque ducere foſſam, & jacere vallum. Edito imperio, ſignum ſecutum eſt; juſſa miles exequitur, clamor hoſtes circunſonat; (6) ſuperat inde caſtra hoſtium, & in caſtra conſulis venit: alibi pavorem, alibi gaudium ingens facit. Romani, civilem eſſe clamorem, atque auxilium adeſſe, inter ſe gratulantes, ultro ex ſtationibus 28.

ac

(1) *quæreret.* (2) *nemine ex ſuis arboribus vallos excidi vetante.* (3) *pedeſtri, & equeſtri.*
(4) *vexilla collocant.*
(5) *ſolennia militiæ verba:* factum quod imperaſti. (6) *fertur clamor ultra hoſtium caſtra.*

ac vigiliis territant hoſtem . Conſul differendum negat . *illo clamore non adventum modo ſignificari , ſed rem ab ſuis cœptam , mirumque eſſe , ni jam exteriore parte caſtra hoſtium oppugnentur . itaque arma ſuos capere , & ſe ſubſequi jubet* . Nocte initum prælium eſt , legionibus dictatoris clamore ſignificantibus ab ea quoque parte (1) rem in diſcrimine eſſe . Jam ſe ad prohibenda circundari opera Æqui parabant , cum , ab interiore hoſte prælio cœpto , ne per media ſua caſtra fieret eruptio , a (2) munientibus ad pugnantes introrſum verſi , vacuam noctem operi dedere . pugnatumque cum conſule ad lucem eſt : luce prima jam circumvallati ab dictatore erant , & vix adverſus unum exercitum pugnam ſuſtinebant . tum a Quintiano exercitu , qui confeſtim a perfecto opere ad arma (3) rediit , invaditur vallum . hic inſtabat nova pugna , illa nihil remiſerat prior . tum ancipiti malo urgente , a prælio ad preces verſi , hinc dictatorem , hinc conſulem orare , ne in occidione victoriam ponerent , ut inermes ſe inde abire ſinerent . Ab conſule ad dictatorem ire juſſis ignominiam infenſus addidit . Gracchum Cloelium ducem , principeſque alios vinctos ad ſe adduci jubet : oppido Corbione (4) decedi

---

(1) *prælii periculo committi . at ea nocte legiones Dictatoris non pugnarunt . Igitur* τὸ ſignificantibus , *intelligo* militibus obſeſſis , *qui legionibus dictatoris clamore reſponderint , & ſignificarint ab ea quoque parte , h. e. ſua &c. niſi legiones Dictatoris ad accendendos obſeſſos , & terrendos hoſtes id ficte ſignificarunt .*

(2) *Æqui ab iis qui exteriore parte adverſus ſe foſſam & vallum muniebant , verſi ſunt ad obſeſſos , qui interiore parte pugnam inierunt , ne hi per ipſorum caſtra erumperent : & ita liberum tempus noctis Dictatori reliquere ad perficienda opera .*

(3) *ſe vertit .*

(4) *ut , quoniam ipſi Tuſculanum diripuiſſent , multæ nomine e ſuis oppidis Corbionem diripiendum traderent .*

di: *ſanguinis ſe Æquorum non egere. licere abire: ſed, ut exprimatur tandem confeſſio, ſubactam domitamque eſſe gentem, ſub jugum abituros.* Tribus haſtis jugum fit, humi fixis duabus, ſuperque eas tranſverſa una deligata. ſub hoc jugo dictator Æquos miſit. Caſtris hoſtium receptis, plenis omnium rerum, (nudos enim emiſerat) prædam omnem ſuo tantum militi dedit. conſulare exercitum, ipſumque conſulem increpans, *Carebis*, inquit, *prædæ parte miles ex eo hoſte, cui prope prædæ fuiſti: & tu, L. Minuti, donec conſularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris.* Ita ſe Minutius abdicat conſulatu, juſſuſque ad exercitum manet. Sed adeo (1) tum imperio meliori animus manſuete obediens erat, ut beneficii magis, quam ignominiæ hic exercitus memor, & coronam (2) auream dictatori libræ pondo decreverit, & proficiſcentem eum patronum ſalutaverit. Romæ a Q. Fabio præfecto urbis ſenatus habitus, triumphantem Quintium, quo veniebat agmine, urbem ingredi juſſit. ducti ante currum hoſtium duces, militaria ſigna prælata, ſecutus exercitus præda onuſtus. (3) epulæ inſtructæ dicuntur fuiſſe ante omnium domos: epulanteſque cum carmine triumphali, & ſolemnibus jocis (4) comeſſantium modo currum ſecuti ſunt. Eo die L. Mamilio Tuſculano, approbantibus cunctis, civitas data eſt. Confeſtim ſe dictator magiſtratu abdicaſſet, ni comitia M. Volſcii falſi teſtis tenuiſſent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obſtitit metus. Volſcius damnatus Lanuvium exulatum abiit. Quintius XVI. die, dictatura in ſex menſes accepta, ſe abdicavit. Per eos dies conſul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. ad vaſtatos agros 29.

ea

(1) *iis temporibus.*
(2) *aut præter obſidionalem gramineam. aut pro* graminea, *auream.*
(3) *Victoribus militibus expoſitæ.*
(4) *eorum inſtar qui tempeſtive per hilaritatem convivantur.*

ea quoque clades acceſſit Sabinis. Minutio Q. Fabius ſucceſſor in Algidum miſſus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis eſt. ſed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes vicit, ut quintum eoſdem tribunos crearent. Lupos viſos in Capitolio ferunt, a canibus fugatos; ob id prodigium luſtratum Capitolium eſſe. Hæc eo anno geſta.

CAPUT XII.

Domi fieri cœptas ſeditiones comprimit illatus ab Æquis terror; delectum tribuni permittunt eo pacto, ut tribunorum numerus augeatur. Miſſi contra hoſtes conſules, ſuperant. Ob divenditam prædam die dicta a tribunis damnantur.

U.C. 295. 30. SEquuntur conſules Qu. Minutius, C. Horatius Pulvillus. Cujus initio anni cum foris otium eſſet, domi ſeditiones iidem tribuni, eadem lex faciebat. ulteriuſque ventum foret, adeo exarſerant animis, ni, velut dedita opera, nocturno impetu Æquorum Corbione amiſſum præſidium, nuntiatum eſſet. Senatum conſules vocant. jubentur ſubitarium ſcribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde poſito legis certamine, nova de delectu contentio exorta. vincebaturque conſulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror: Sabinum exercitum prædatum deſcendiſſe in agros Romanos, inde ad urbem venire. is metus perculit, ut ſcribi militem tribuni ſinerent, non ſine pactione tamen: ut, quoniam ipſi quinquennium eluſi eſſent, parvumque id plebi præſidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. (1) Expreſſit hoc neceſſitas patribus. id modo excepere, ne poſtea eoſdem tribunos (2) juberent. Tribunitia comitia, ne id quoque poſt bellum, ut cætera, vanum eſſet, extemplo habita. Triceſimoſexto anno

(1) *extorſit.* (2) *confirmarent.*

no a primis tribunis plebis decem creati ſunt, bini ex (1) ſingulis claſſibus. itaque cautum eſt, ut poſtea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabinos profectus non invenit hoſtem. Horatius, cum jam Æqui, Corbione interfecto præſidio, Ortonam etiam cepiſſent, in Algido pugnat. multos mortales occidit, fugat hoſtem non ex Algido modo, ſed a Corbione, Ortonaque. Corbionem etiam diruit propter prodi- U.C.
tum præſidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virgi- 296.
nius conſules facti. Domi foriſque otium fuit. 31.
annona propter aquarum intemperiem laboratum eſt. De Aventino publicando (2) lata lex eſt. Tribuni plebis iidem (3) refecti. Hi ſequente U.C.
anno T. Romilio, & Sp. Veturio conſulibus, le- 297.
gem omnibus concionibus ſuis celebrant. Pudere ſe numeri ſui nequicquam aucti, ſi ea res æque ſuo biennio jaceret, ac toto ſuperiore luſtro jacuiſſet. Cum maxime hæc agerent, trepidi nuntii ab Tuſculo veniunt, Æquos in agro Tuſculano eſſe. Fecit pudorem recens ejus populi meritum morandi auxilii. ambo conſules cum exercitu miſſi, hoſtem in ſua ſede in Algido inveniunt. Ibi pugnatum. ſupra ſeptem millia hoſtium cæſa: alii fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarii conſules vendiderunt. in- U.C.
vidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea denique 298.
tribunis materiam criminandi ad plebem conſules præbuit. Itaque ergo, ut magiſtratu abiere, Sp. Tarpejo, A. Æternio conſulibus, dies dicta eſt,

Ro-

---

(1) *at ſex Claſſes a Servio inſtitutæ ſunt ut videre eſt l. 1. c. 17. tamen, quia ſextæ Claſſis nunquam in ſuffragiis ratio habebatur, iccirco plerumque ne inter Claſſes quidem numerari ſolebat.*

(2) *auctore Icilio tribuno pl. qua lege cautum eſt, ut quod in Aventino, qui collis non totus habitabatur, privati jure partum poſſiderent, penes dominos maneret; quæ per vim, aut fraudem ædificiis occupata eſſent, ea reſtituto pretio addicerentur populo, quæ publica manſiſſent, plebi ſine pretio dividerentur.* (3) *contra pactum.*

Romilio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis : Veturio ab Alieno ædili plebis . uterque magna patrum indignatione damnatus : Romilius decem millibus (1) æris, Veturius XV. millibus.

CAPUT XIII.

Ad conſtituendam peregrinis inſtitutis in Civitate concordiam, mittuntur Athenas, qui Atticas leges accipiant.

NEc hæc priorum calamitas conſulum ſegniores novos fecerat conſules . & ſe damnari poſſe ajebant : & plebem, & tribunos legem ferre non poſſe . Tum abjecta lege, quæ promulgata conſenuerat, tribuni lenius agere cum patribus . *Finem tandem certaminum facerent : ſi plebeiæ leges diſplicerent ; at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex patribus, qui utriſque utilia ferrent, quæque æquandæ libertatis eſſent, ſinerent creari* . Rem non aſpernabantur patres : daturum leges neminem, niſi ex patribus, ajebant . Cum de legibus conveniret, de latore tantum diſcreparet ; miſſi legati Athenas Sp. Poſtumius Albus, A. Manlius, Ser. Sulpitius Camerinus, juſſique inclytas leges Solonis deſcribere, & aliarum Græciæ civitatum inſtituta, mores juraque noſcere .
32. U.C. 299. Ab externis bellis quietus annus fuit . quietior inſequens, P. Curiatio, & Sex. Quintilio conſulibus, perpetuo ſilentio tribunorum . quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum expectatio præbuit : deinde duo ſimul mala ingentia exorta, fames, peſtilentiaque fœda homini, fœda pecori . vaſtati agri ſunt : urbs aſſiduis exhauſta funeribus, multæ & claræ lugubres domus . Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus : augur C. Horatius Pulvillus : in cujus locum Sp. Veturium eo cupidius, quia damnatus a ple-

(1) *aſſium libralium*.

a plebe erat, augures (1) legere. mortuus conſul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade foedatus annus. ab hoſte otium fuit. Inde conſules T. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neque eo anno quicquam belli externi fuit, domi motus orti. U.C. 300.

CAPUT XIV.

Mutata forma civitatis, Decemviri pro Conſulibus, ſine ullis aliis magiſtratibus, creantur: ab his in decem tabulas jus deſcriptum populo proponitur.

JAm redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius inſtabant tribuni, ut tandem ſcribendarum legum initium fieret. Placet creari decemviros ſine (2) provocatione, & ne quis eo anno alius magiſtratus eſſet, admiſcerentur ne plebeii, controverſia aliquandiu fuit. poſtremo conceſſum patribus: modo ne lex Acilia de Aventino, aliæque ſacratæ leges abrogarentur. An- 33.
no trecenteſimo (3) altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab conſulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad conſules venerat, translato imperio. minus inſignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magiſtratus ejus nimis luxuriavere. eo citius lapſa res eſt; repetitumque U.C.
duobus uti mandaretur conſulum nomen (4) im- 301.
periumque. Decemviri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, Sp. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Poſtumius Albus. Claudio & Genutio, quia deſignati conſules in eum annum

(1) *jus Sacerdotum, ac proinde & Augurum ſubrogandorum anno U. C. 661. L. Domitio Ahenobarbo tribuno pl. auctore, a collegiis ad populum translatum eſt.*

(2) *ab iis ad populum.* (3) *Secundo.*

(4) *Et quidem cum provocatione; qualis triennio ante fuerat a Conſulibus ad populum.*

fuerant, pro honore honor redditus; & Sextio alteri conſulum prioris anni, quod eam rem collega invito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: ſimul ut pro legatione tam longinqua præmio eſſet honos: ſimul peritos legum peregrinarum ad condenda nova jura uſui fore credebant. ſupplevere cæteri numerum. graves quoque ætate electos noviſſimis ſuffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum ſcitis adverſarentur. regimen totius magiſtratus penes Appium erat, favore plebis. adeoque novum ſibi ingenium induerat, ut plebicola repente, omniſque auræ popularis captator evaderet, pro truci ſævoque inſectatore plebis. Decimo die jus populo (1) ſinguli reddebant. eo die penes præfectum juris faſces duodecim erant, collegis novem ſinguli accenſi apparebant. & (2) unica concordia inter ipſos, qui conſenſus in conſiliis privatis interdum inutilis eſſet, ſumma adverſus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum, exemplo unius rei notaſſe ſatis erit. Cum ſine provocatione creati eſſent: defoſſo cadavere domi apud (3) P. Sextium, patriciæ gentis virum invento, prolatoque in concionem, in re juxta manifeſta atque atroci C. Julius decemvir diem Sextio dixit, & accuſator ad populum extitit, cujus rei judex legitimus erat; (4) deceſſitque jure ſuo, ut demptum de vi magiſtra-
34. tus, populi libertati adjiceret. Cum (5) promptum

(1) *atque ita ſinguli ſingulis diebus.*
(2) *Si hæc lectio retinenda eſt, ego ita interpretor: Summa æquitas adverſus alios ſervanda, erat illud in quod omnes conſentiebant, & quidem unica concordia, quam non reperias inter multos qui imperent, & tamen tanta inter ipſos erat, quantam in privatis etiam conſiliis interdum inutiliter quæras.* (3) *non hunc decemvirum, ſed alium ejuſdem gentis.*
(4) *ſui juris partem ceſſit, ut eam magiſtratus ſio demptam populi libertati concederet.*
(5) *depromptum.*

Digitized by Google

ptum hoc jus velut ex oraculo, incorruptum pariter ab his ſummi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentique hominum expectatione propoſitis decem tabulis, populum ad concionem advocaverunt: &, *quod bonum, fauſtum, felixque reipublicæ, ipſis, liberiſque eorum eſſet, ire, & legere leges propoſitas juſſere: ſe, quantum decem hominum ingeniis provideri potuerit, omnibus ſummis infimiſque jura æquaſſe. plus pollere multorum ingenia, conſiliaque, verſarent in animis ſecum unanquamque rem, agitarent deinde ſermonibus, atque in medium, quid in quaque re plus, minuſve eſſet, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas conſenſus omnium invexiſſe, nec* (1) *juſſiſſe latas magis, quam tuliſſe videri poſſet*. Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite edito, ſatis correctæ viderentur, centuriatis comitiis X. tabularum leges perlatæ ſunt: qui nunc quoque, in hoc immenſo aliarum ſuper alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici, privatique eſt juris.

CAPUT XV.

Ut ad decem tabulas aliæ duæ adjicerentur, comitia decemviris iterum creandis indicuntur. Per ſummam ambitionem Ap. Claudius Decemvir magiſtratum ſibi continuat.

VUlgatur deinde rumor, duas deeſſe tabulas, quibus adjectis abſolvi poſſe velut corpus omnis Romani juris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, deſiderium decemviros iterum creandi fecit. Jam plebs, præterquam quod conſulum nomen haud ſecus, quam regum peroſa erat, ne tribunitium quidem auxilium, (2) cedentibus invicem appellatione decemviris, quæ-

(1) *comprobaſſe ſuffragiis*.

(2) *Si cujus decretum duriùs videretur, qui id pronuntiaverat, æquo animo patiebatur, rem a Collegis denuo cognoſci*.

35. rebat. Poſtquam vero comitia decemviris creandis in trinum nundinum indicta ſunt, tanta exarſit ambitio, ut primores quoque civitatis (metu credo, ne tanti poſſeſſio imperii, vacuo ab ſe relicto loco, haud ſatis dignis pateret, prehenſarent homines, honorem ſumma ope ab ſe impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, ſuppliciter petentes. Dimiſſa jam (1) in diſcrimen dignitas, ea ætate, hiſque honoribus actis, ſtimulabat Ap. Claudium. neſcires, utrum inter decemviros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quam gerendo magiſtratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum leviſſimum quenque, humillimumque. ipſe medius inter tribunitios Duillios Icilioſque in foro volitare, per illos ſe plebi venditare; donec collegæ quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, conjecere in eum oculos, mirantes, quid ſibi vellet: apparere nihil ſinceri eſſe; *profecto haud gratuitam in tanta ſuperbia comitatem fore: nimium in ordinem ſe ipſum* (2) *cogere, & vulgari cum privatis, non tam properantis abire magiſtratu, quam viam ad continuandum magiſtratum quærentis eſſe*. Propalam obviam ire cupiditati parum auſi, obſecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu ſit, munus conſenſu injungunt. ars hæc erat, ne ſemet ipſe creare poſſet: quod præter tribunos plebis, & id ipſum peſſimo exemplo, nemo unquam feciſſet. ille enimvero, quod bene vertat, habiturum ſe comitia profeſſus, (3) impedimentum pro occaſione arripuit; dejectiſque (4) honore * per concionem duobus Quintiis, Capitolino & Cincinnato, & patruo ſuo C. Claudio, conſtantiſſimo viro in optimatium cauſa, & aliis ejuſdem faſtigii civibus, nequaquam ſplendore vitæ pares de-

* al. coitionem.

cem-

(1) *in incertum*. (2) *de ſua auctoritate remittere, & in conditionem privatorum ſe redigere*. (3) *pudor impedire debebat, ne ſe ipſe decemvirum crearet*. (4) *quem petebant*.

cemviros creat, ſe in primis. (1) quod haud ſecus factum improbabant boni, quam nemo fa- U.C.
cere auſurum crediderat. Creati cum eo M. 301.
Cornelius Malugiuenſis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Poetelius, T. Antonius Merenda, Cæſo Duillius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabulejus.

CAPUT XVI.

Propter regiam Decemvirorum impotentiam, priſtinus Reip. ſtatus venit in deſiderium.

ILle finis Appio alienæ perſonæ ferendæ fuit. 36.
ſuo jam inde vivere ingenio cœpit, novoſque collegas, jam priuſquam inirent magiſtratum, in ſuos mores formare. quotidie coibant, remotis arbitris. inde impotentibus inſtructi conſiliis, quæ ſecreto (2) ab aliis coquebant, jam haud diſſimulando ſuperbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles, ad idus Majas rem perduxere. Idus tum Majæ ſolennes ineundis magiſtratibus erant. Initio igitur magiſtratus primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris inſignem fecere: nam cum ita priores decemviri ſervaſſent, ut unus faſces haberet, & hoc inſigne regium in orbem, ſuam cujuſque vicem, per omnes iret, ſubito omnes cum duodenis faſcibus prodiere. centum viginti lictores forum impleverant, & cum faſcibus ſecures illigatas præferebant. nec attinuiſſe deni ſecurim, cum ſine provocatione creati eſſent, (3) interpretabantur. decem regum ſpecies erat: multiplicatuſque terror non infimis ſolum, ſed primoribus patrum, ratis cædis cauſam ac principium quæri, ut ſi quis memorem libertatis vocem aut in ſenatu, aut in populo miſiſſet, ſtatim virgæ ſecureſque etiam ad cætero-

 rum

(1) *quod factum boni æque improbabant, atque nemo crediderat &c.* (2) *ut alii neſcirent.*
(3) *Decemviri videri volebant non retinuiſſe domi ſecures, ut oſtenderent ſe creatos ſine provocatione.*

rum metum expedirentur. nam præterquam quod in populo nihil erat præſidii, ſublata provocatione, (1) interceſſionem quoque conſenſu ſuſtulerant: cum priores decemviri appellatione collegæ corrigi reddita ab ſe jura tuliſſent; & quædam, quæ ſui judicii videri poſſent, ad populum rejeciſſent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. abſtinebatur a patribus: in humiliores libidinoſe, crudeliterque (2) conſulebatur: hominum, non cauſarum, toti erant: (3) ut apud quos gratia vim æqui haberet. judicia domi conflabant: pronuntiabant in foro. ſi quis collegam appellaſſet, ab eo, ad quem venerat, ita diſcedebat, ut pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe. Opinio etiam ſine auctore exierat: non in præſentis modo temporis eos (4) injuriam conſpiraſſe; ſed fœdus clandeſtinum inter ipſos jurejurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemviratu poſſeſſum ſemel retinerent im-
37. perium. Circunſpectare tum patriciorum vultus plebeii; & inde libertatis captare auram, unde ſervitutem timendo, in eum ſtatum remp. adduxerant. primores patrum odiſſe decemviros, odiſſe plebem: nec probare quæ fierent, & credere haud indignis acciere: avide ruendo ad libertatem, in ſervitutem elapſos. juvare nolle: cumulare quoque injurias, ut, tædio præſentium, conſules duo tandem, & ſtatus priſtinus rerum in deſiderium veniant. Jam & proceſſerat pars major anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant (5) adjectæ: nec quicquam jam ſupererat, ſi hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ eſſent, cur eo magiſtratu reipub. opus eſſet. expectabant quam mox conſulibus creandis comitia ederentur. Id modo plebs agi-

(1) *appellationem ab uno ad alium decemvirum.*
(2) *cum humilioribus agebatur.*
(3) *tanquam ii, apud quos gratia ita ut æquitas valeret.* (4) *injuriosam dominationem.*
(5) *nondum tamen perlatæ.*

Digitized by Google

agitabat, quonam modo tribunitiam poteſtatem, munimentum libertatis, rem intermiſſam, reparrarent: cum interim mentio comitiorum nulla fieri: & decemviri, qui primo tribunitios homines, quia id populare habebatur, circum ſe oſtentaverant plebi, patriciis juvenibus ſepſerant latera: eorum catervæ tribunalia obſidebant. (1) Hi ferre, agere plebem plebiſque res, (2) cum fortuna, qua quicquam cupitum foret, potentioris eſſet. & jam ne tergo quidem abſtinebatur: virgis cædi alii, alii ſecuri ſubjici: &, ne gratuita crudelitas eſſet, bonorum donatio ſequi domini ſupplicium. Hac mercede juventus nobilis corrupta, non modo non ire obviam injuriæ: ſed propalam licentiam ſuam malle, quam omnium libertatem.

CAPUT XVII.

Decemviri & in hunc annum retinent magiſtratum: Sabinis, & Æquis in agrum Rom. incurrentibus, cum propterea illi ſenatum indicerent, Patres ægre parent.

IDus Majæ venere, nullis ſubrogatis magiſtra- 38.
tibus. (3) privati pro decemviris neque animis ad imperium (4) inhibendum imminutis, neque ad ſpeciem honoris (5) inſignibus prodeunt. Id vero regnum haud dubie videri: deploratur in perpetuum libertas: nec vindex quiſquam exiſtit, aut futurus videtur. Nec ipſi ſolum deſponderant animos, ſed contemni cæpti erant a finitimis populis: imperiumque ibi eſſe, ubi non eſſet libertas, indignabantur. Sabini magna manu incurſionem in agrum Romanum fecere: lateque populati, cum hominum atque pecudum inulti prædas egiſſent, recepto ad Eretum,

(1) *expilare, diripere.* (2) *quia is erat fortunatus, qui potentior, ſi quicquam concupiviſſet.*
(3) *privati erant, quia in annum tantum creati fuerant.* (4) *exercendum.* (5) *repete* imminutis.

quod paſſim vagatum erat, agmine, caſtra locant: ipſi in diſcordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuntii ſolum, ſed per urbem agreſtium fuga trepidationem injecit. decemviri conſultant, quid opus facto ſit. deſtitutis inter patrum, & plebis odia, addit terrorem inſuper alium fortuna. Æqui alia ex parte caſtra in Algido locant: depopulatumque inde excurſionibus Tuſculanum agrum, legati ab Tuſculo præſidium orantes, nuntiant. Is pavor perculit decemviros, ut ſenatum, ſimul duobus circumſtantibus urbem bellis, conſulerent. citari jubent in curiam patres, haud ignari, quanta invidiæ immineret tempeſtas: omnes vaſtati agri, periculorumque imminentium cauſas in ſe congeſturos: tentationemque eam fore abolendi ſibi magiſtratus, ni conſenſu reſiſterent, imperioque inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Poſtquam audita vox in foro eſt præconis, patres in curiam ad decemviros vocantis, velut nova res, quia intermiſerant jandiu morem conſulendi ſenatus, mirabundam plebem convertit, *quidnam incidiſſet, cur ex tanto intervallo rem deſuetam uſurparent. hoſtibus belloque gratiam habendam*, (1) *quod ſolitum quicquam liberæ civitatis fieret*. circumſpectare omnibus fori partibus (2) ſenatorem; raroque uſquam noſcitare: curiam inde, ac ſolitudinem circa decemviros intueri: cum & ipſi (3) inviſum conſenſu imperium; & plebs, quia privatis jus non eſſet vocandi ſenatum, non convenire patres, interpretarentur. (4) jam caput fieri libertatem repetentium, ſi ſe plebs comitem ſenatui det; & quemadmodum patres vocati non coeant in ſenatum, ſic plebs abnuat delectum. Hæc fre-

(1) *quod aliquid ex conſuetudine liberæ civitatis fieret*. (2) *Si quis appareret*.
(3) *inviſum omnibus communi conſenſu imperium, interpretabantur eſſe cauſam cur Patres non convenirent*. (4) *intellige, Senatum fieri caput eorum qui libertatem velint repetere*.

fremebat plebes. Patrum haud fere quiſquam in foro, in urbe rari erant. indignitate rerum ceſſerant in agros: (1) ſuarumque rerum erant, amiſſa publica: tantum ab injuria ſe abeſſe rati, quantum a cœtu congreſſuque impotentium dominorum ſe amoviſſent. Poſtquam citati non conveniebant, dimiſſi circa domos apparitores ſimul ad pignora capienda, ſciſcitandumque, num conſulto detrectarent; referunt, ſenatum in agris eſſe. Lætius id decemviris accidit, quam ſi, præſentes detrectare imperium, referrent. jubent acciri omnes, ſenatumque in diem poſterum edicunt: qui aliquanto ſpe ipſorum frequentior convenit. quo facto proditam a patribus plebs libertatem rata, quod iis, qui jam magiſtratu abiiſſent, (2) privatiſque * jus abeſſet, tanquam jure cogentibus ſenatus paruiſſet. * al. ſi vis.

CAPUT XVIII.

M. Horatius Barbatus vehementer oppugnat in ſenatu Decemviros; tuetur acriter contra L. Cornelius Maluginenſis: res ad certamen venit; quo dirempto, Decemviri id, quod retulerant, renent: delectus edicitur.

SEd magis obedienter ventum in curiam eſt, quam obnoxie dictas ſententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ eſt, poſt relationem Ap. Claudii, priuſquam ordine ſententiæ rogarentur, poſtulando, ut de rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemviris, prodituram ſe ad plebem denuntiantem, tumultum exciviſſe: nec minus ferociter M. Horatium Barbatum iſſe in certamen, *X. Tarquinios* appellantem, admonentemque, *Valeriis, & Horatiis ducibus pulſos reges: nec nominis homines tum pertæſum eſſe, quippe quo Jovem appellari fas ſit, quo Ro-* 39.

(1) *everſa re publica ſuis tantum rebus vacabant.*
(2) *& quibus, quippe privatis, deeſſet jus vocandi Senatum.*

Digitized by Google

mulum conditorem urbis, deinceps que reges appellatos; quod ſacris etiam ut ſolenne (1) retentum ſit: ſuperbiam, violentiamque tum perоſos regis: quæ ſi in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot privatis? viderent, ne, vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam moverent vocem: neque ſe videre, (2) qui ſibi minus privato ad concionem populum vocare, quam illis ſenatum cogere liceat: ubi vellent, experirentur, quanto ferocior dolor in libertate ſua vindicanda, quam cupiditas in injuſta dominatione eſſet. De bello Sabino eos referre, tanquam majus ullum populo Romano bellum ſit, quam cum iis, qui legum ferendarum cauſa creati, nihil juris in civitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magiſtratus, qui viciſſitudinem imperitandi, quod unum exæquandæ ſit libertatis, ſuſtulerint: qui privati faſces & regium imperium habeant. Fuiſſe regibus exactis patricios magiſtratus; creatos poſtea poſt ſeceſſionem plebis plebejos. cujus illi partis eſſent, rogitare. populares? quid enim eos per populum egiſſe? optimates? qui anno jam prope ſenatum non habuerint; tunc ita habeant, ut de repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno ſpei ponerent: graviora, quæ patiantur, videri jam hominibus,
40. *quam quæ metuant.* Hæc vociferante Horatio, cum decemviri (3) nec iræ nec ignoſcendi modum reperirent; nec, quo evaſura res eſſet, cernerent: C. Claudii, qui patruus Appii decemviri erat, oratio fuit (4) precibus, quam jurgio ſimilis; orantis per ſui fratris, parentiſque ejus manes, *ut civilis potius ſocietatis, in qua natus eſſet, quam fœderis, nefario icti cum collegis, meminiſſet: multo id magis ſe illius cauſa orare, quam reipublicæ. quippe remp. ſi a volentibus nequeat, ab invitis jus expetituram: ſed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum eventum ſe horre-*

---

(1) *in rege ſacrificulo hoc nomen retentum eſt.*
(2) *quomodo.* (3) *nec invenirent rationem, qua aut iram exercerent, aut veniam tuto darent.*
(4) *intelligitur*, potius.

Digitized by Google

xere. Cum aliud, præterquam de quo retuliſſent, decemviri dicere prohiberent; Claudium interpellandi verecundia fuit. ſententiam igitur peregit, nullum placere ſenatus conſultum fieri. omneſque ita (1) accipiebant, privatos eos a Claudio judicatos: multique ex conſularibus verbo aſſenſi ſunt. Alia ſententia, aſperior in ſpeciem, vim minorem aliquanto habuit, (2) quæ patricios coire ad prodendum interregem jubebat. cenſebat enim, non eos magiſtratus eſſe, qui ſenatum haberent, quos privatos fecerat auctor nullius ſenatus conſulti faciendi. Ita labante jam cauſa decemvirorum, L. Cornelius Maluginenſis M. Cornelii decemviri frater, cum ex conſularibus ad ultimum dicendi locum conſulto ſervatus eſſet, ſimulando curam belli, fratrem collegaſque ejus tuebatur: *quonam fato incidiſſet, mirari ſe* dictitans, *ut decemviros, qui decemviratum petiſſent, aut ſocii, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menſes, (3) vacua civitate, nemo, juſti ne magiſtratus ſummæ rerum præeſſent, controverſiam fecerit: nunc demum, cum hoſtes prope ad portas ſint, civiles diſcordias ſerant: niſi quod in turbido minus perſpicuum fore*

K 6 *pu-*

(1) *interpretabantur.*

(2) *his probatur hanc aſperiorem eſſe ſententiam. nam interrex creabatur cum ſummi magiſtratus nulli eſſent, indeque ſequebatur per interregem Conſules creandos eſſe, quibus creatis nullo in numero hi Decemviri futuri eſſent. at quibus verbis probatur eam ſententiam vim minorem habuiſſe? nam cenſere eos non eſſe magiſtratus, idem eſt atque eos privatos facere. alii legunt* cenſendo enim, quoſcumque magiſtratus eſſe qui Senatum haberent, judicabat: quos privatos &c. *hæc ſententia vim minorem habet*, cenſendo *enim, hoc eſt, ſententias in Senatu dicendo*, judicabat quoſcumque qui Senatum haberent, magiſtratus eſſe. *at prior ſententia eos privatos faciebat.*

(3) *a curis bellicis.*

putent, (1) *quod agatur: cæterum neminem, majore cura occupatis animis*, (2) *verum esse* (3) *præjudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatiusque ante idus Majas decemviros abisse magistratu insimulent, bellis, quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & jam nunc ita separare Ap. Claudium, ut comitiorum, quæ decemviris creandis decemvir ipse habuerit, sciat, sibi rationem reddendam esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia, præter bellum, omitti placere. cujus si falso famam vulgatam, vanaque non nuntios solum, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntiis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemviros, quo cuique eorum videatur, exercitus ducere: nec rem aliam præ-*
41. *verti*. In hanc sententiam ut (4) discederetur, juniores patrum evincebant. ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiusque vociferari, *ut de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neque enim sibi privatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse*. Tum Appius jam prope esse ratus, ut, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: *Ne erit melius*, inquit, *nisi de quo consulimus*, (5) *vocem missse*. & ad Valerium negantem, (6) se privato reticere, lictorem accedere jussit. Jam Quiritium fidem implorante Valerio a curiæ limine, L. Cor-

ne-

---

(1) *quis finis propositus sit*. (2) *æquum*.
(3) *ulla de re prius judicare, quam de re tanta*.
(4) *ut Senatus consultum fieret per discessionem*. *h. e. Senatores e sua sede ad eum transirent, cujus sententiam approbarent*.
(5) *intellige* non; *vel lege, ut alii malunt*, Non erit melius.
(6) *Appio; non Valerio*.

nelius complexus Appium, (1) non cui ſimulabat conſulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia, quæ vellet, cum libertas non ultra vocem exceſſiſſet, decemviri propoſitum tenuere. conſulares quoque ac ſeniores ab reſiduo tribunitiæ poteſtatis odio, cujus deſiderium plebi multo acrius, quam conſularis imperii, rebantur eſſe, prope malebant poſtmodum ipſos decemviros voluntate abire magiſtratu, quam invidia eorum exſurgere rurſus plebem: ſi leniter ducta res ſine populari ſtrepitu ad conſules rediſſet, aut bellis interpoſitis, aut moratione conſulum in imperiis exercendis, poſſe in oblivionem tribunorum plebem adduci. Silentio patrum edicitur delectus. juniores, cum ſine provocatione imperium eſſet, ad nomina reſpondent. Legionibus ſcriptis, inter ſe decemviri (2) comparabant, quos ire ad bellum, quos præeſſe exercitibus oporteret.

CAPUT XIX.

Male a Decemviris cum Sabinis, & Æquis res adminiſtratur.

PRincipes inter decemviros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi majus, quam foris apparebat. Appii violentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono conſtans, quam gnavum * in malitia ingenium eſſe. hunc enim virum egregium olim domi militiæque, decemviratus, collegæque ita mutaverant, ut Appii, quam ſui, ſimilis mallet eſſe. huic bellum in Sabinis, M. Rabulejo, & Q. Pœtellio additis collegis, mandatum. * alt. in militia.

(1) *non in gratiam Valerii, cui ſimulabat conſultum ire, revocando hac ratione lictorem: igitur in gratiam Appii, ne in eum Valerius ſe e Curia propipiens populum incitaret.* (2) *conſtituebant facta rerum gerendarum, & perſonarum comparatione, non vero ſortiebantur.*

Digitized by Google

tum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duillio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adjutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemvirorum
42. imperio decernunt. Nihilo militiæ, quam domi, melius respub. administrata est. illa modo in ducibus culpa, quod, ut in odio essent civibus, fecerant: alia omnis penes milites noxia erat. qui ne quid ductu, atque auspicio decemvirorum prospere usquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi, propius urbem inter Fidenas Crustumeriamque loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac vallo, non virtute aut armis tutabantur. Majus flagitium in Algido: major etiam clades accepta: castra quoque amissa erant: exutusque omnibus utensilibus miles Tusculum se fide, misericordiaque (1) victurus hospitum (qui tum non fefellerunt) contulerat, Romam tanti erant terrores allati, ut, posito jam decemvirali odio, patres vigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere juberent: (2) arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemvirosque ab arce Tusculi (3) digressos in castris militem habere: castra alia a Fidenis in Sabinum agrum transferri, belloque ultro inferendo deterreri hostes a consilio urbis oppugnandæ.

---

(1) *ut vitam ageret.*
(2) *mittenda Tusculum illis, qui arma in fuga projecerant.* (3) *digredientes.*

Digitized by Google

CAPUT XX.

Duo nefanda Decemvirorum ſcelera : L. Siccius eorum juſſu interficitur : Appius ingenuam Virginem ſtupro deſtinans, mittit qui in ſervitutem illam aſſerat ; in jus apud ſe vocatam nititur improbo decreto opprimere.

ADeclades ab hoſtibus acceptas duo nefanda facinora decemviri belli domique adjiciunt. L. Siccium in Sabinis per invidiam decemviralem tribunorum creandorum, ſeceſſioniſque mentiones ad vulgus militum ſermonibus occultis ſerentem, proſpeculatum ad locum caſtris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miſerant expeditionis ejus (1) comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot inſidiatores cecidere : cum ipſe ſe prævalidus pari viribus animo circumventus tutaretur. Nuntiant in caſtra cæteri, præcipitatum in inſidias eſſe Siccium egregie pugnantem, militeſque quoſdam cum eo amiſſos. Primo fides nuntiantibus fuit : profecta deinde cohors ad ſepeliendos, qui ceciderant, decemvirorum permiſſu, poſtquam nullum ſpoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio jacentem, armatumque omnibus in eum verſis corporibus videre : hoſtium neque corpus ullum, nec veſtigia abeuntium : profecto ab ſuis interfectum memorantes retulere corpus. invidiæque plena caſtra erant, & Romani ferri protinus Siccium placebat, ni decemviri funus militare ei publica impenſa facere maturaſſent. Sepultus ingenti militum mœſtitia, peſſima decemvirorum in vulgus fama, eſt. Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo eventu, quam quod per ſtuprum cædemque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinios expulerat : ut non finis ſolum idem decemviris, qui regi-

43.

bus

(1) *reipſa ſicarios.*

bus, ſed cauſa etiam eadem imperii amittendi eſſet. Ap. Claudium virginis plebeiæ ſtuprandæ libido cepit. pater virginis L. Virginius (1) honeſtum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque; perinde uxor inſtituta fuerat, liberi quoque inſtituebantur. deſponderat filiam L. Icilio tribunitio, viro acri, & pro cauſa plebis expertæ virtutis. hanc virginem adultam, forma excellentem Appius amore ardens pretio ac ſpe pellicere adortus, poſtquam omnia pudore ſepta animadverterat, ad crudelem ſuperbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in ſervitutem aſſereret: neque cederet (2) ſecundum libertatem poſtulantibus vindicias: quod pater puellæ abeſſet, locum injuriæ eſſe ratus. virgini venienti (3) in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) (4) miniſter decemviri libidinis manum injecit, ſerva ſua natam, ſervamque appellans eſſe: ſequique ſe jubebat, cunctantem vi abſtracturum. Pavida puella ſtupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis fit concurſus, Virginii patris ſponſique Icilii populare nomen celebratur: notos gratia (5) eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam a vi tuta erat, cum aſſertor nihil opus eſſe multitudine concitata, ait: ſe jure graſſari, non vi. vocat puellam in jus: (6) auctoribus qui aderant, ut ſequeretur, ad tribunal Appii perventum eſt. notam judici fabulam petitor, quippe apud ipſum auctorem argumenti, peragit. puellam domi ſuæ natam, furtoque inde in domum Virginii translatam, ſuppoſitam ei eſſe. id ſe indicio compertum afferre: probaturumque vel ipſo Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertineat. interim dominum ſe-

---

(1) *non contemnendum h. e. centurio erat.*
(2) *pro libertate.* (3) *ad ludum litterarum.*
(4) *miniſter libidinis decemviri injecit manum, ex more eorum qui rem apud prætorem vindicabant.*
(5) *Patris, & ſponſi.* (6) *ſuadentibus.*

ſequi ancillam æquum eſſe. Advocati puellæ, cum Virginium reip. cauſa dixiſſent abeſſe, biduo affuturum, ſi nuntiatum ei ſit; iniquum eſſe abſentem de liberis dimicare: poſtulant, ut rem integram in patris adventum differat: (1) lege ab ipſo lata vindicias det ſecundum libertatem, neu patiatur, virginem adultam famæ prius, quam libertatis periculum adire. Appius decreto præfatus, *quam libertati faverit, eam ipſam legem declarare, quam virginis amici poſtulationi ſuæ præ-* 45.
tendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præſidium, ſi nec cauſis, nec perſonis variet. in his enim, qui aſſerantur in libertatem, quia quivis lege agere (2) poſſit, id juris (3) eſſe: in ea, quæ in patris manu ſit, neminem eſſe (4) alium, cui (5) dominus poſſeſſione cedat. placere itaque patrem arceſſiri: interea juris ſui jacturam aſſertorem non facere, quin ducat puellam, ſiſtendamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promittat.

CAPUT XXI.

Fædo Appii judicio virginis avunculus, & ſponſus reſiſtunt: illa, dum pater abſens accitur, parentibus, datis ſponſoribus, vindicatur.

ADverſus injuriam decreti cum multi magis fremerent, quam quiſquam unus recuſare auderet, P. Numitorius puellæ avunculus, & ſponſus Icilius interveniunt: dataque inter turbam via, cum multitudo Icilii maxime interventu reſiſti poſſe Appio crederet, lictor *decreſce* ait: (6) vociferantemque Icilium ſummovet. Cum placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendiſſet: *Ferro hinc tibi ſummovendus ſum, Appi*, inquit, *ut*

---

(1) 12. *Tabularum; qua cavebatur, ut qui de ſtatu ſuo litigaret, lite pendente, in poſſeſſione libertatis conſtitueretur.* (2) *quippe qui ſui juris eſt.* (3) *locum habere.* (4) *præter patrem, quia filia ſui juris non eſt.* (5) *qui contendit ſe eſſe dominum.* (6) *ea de re decemvirum decreviſſe; atque ideo eos fruſtra advenire.*

ut tacitum feras, quod celari vis. virginem ego hanc ſum ducturus, nuptam pudicamque habiturus. proinde omnes collegarum quoque lictores convoca: expediri virgas & ſecures jube: non manebit extra domum patris ſponſa Icilii. non, ſi tribunitium auxilium & provocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademiſtis, ideo in liberos quoque noſtros conjugeſque regnum veſtræ libidini datum eſt. ſævite in tergum & in cervices noſtras, pudicitiæ ſaltem in tuto ſit. Huic ſi vis aſſereatur, ego præſentium Quiritium pro ſponſa, Virginius militum pro unica filia; omnes deorum hominumque implorabimus fidem: neque tu iſtud unquam decretum ſine cæde noſtra referes. poſtulo, Appi, etiam atque etiam conſideres, quo progrediare. Virginius viderit de filia, ubi venerit, quid agat. hoc tantum ſciat, ſibi, ſi hujus vindiciis (1) ceſſerit, (2) conditionem filiæ quærendam eſſe. me vindicantem ſponſam
46. *in libertatem vita citius deſeret, quam fides.* Concitata multitudo erat, certamenque inſtare videbatur. lictores Icilium circunſteterant: nec ultra minas tamen proceſſum eſt. cum Appius *non Virginiam defendi ab Icilio, ſed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc ſpirantem, locum ſeditionis quærere* diceret: non *præbiturum ſe illi eo die materiam: ſed ut jam ſciret, non id petulantiæ ſuæ, ſed Virginio abſenti, & patrio nomini, & libertati datum, jus eo die ſe non dicturum, neque decretum interpoſiturum: a M. Claudio petiturum, ut decederet jure ſuo, (3) vindicarique puellam in poſterum diem pateretur. quod niſi pater poſtero die affuiſſet, denuntiare ſe Icilio ſimilibuſque Icilii, neque legi ſuæ latorem, neque decemviro conſtantiam defore: nec ſe utique collegarum lictores convocaturum ad coercendos ſeditionis auctores, contentum ſe ſuis lictoribus fore.* Cum dilatum tempus injuriæ eſſet, receſſiſſentque advocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilii, filiumque Numitorio-

(1) *ſi victus fuerit actione vindiciarum.*
(2) *ſponſum quærendum.* (3) *in poſſeſſione libertatis interim relinqui.*

torii, impigros juvenes pergere inde recta ad portam, & quantum accelerari posset, Virginium acciri e castris. in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex injuriæ ad tempus præsto esset. Jussi pergunt, citatisque equis, nuntium ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ ut (1) vindicaret, sponsoresque daret, atque (2) id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum (3) præciperent iter nuntii missi in castra; manus tollere undique multitudo, & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. atque ille lacrymabundus, *Gratum est*, inquit, *crastina die vestra opera utar, sponsorum nunc satis est*. Ita vindicatur Virginia, spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne ejus rei causa sedisse videretur, postquam omissis rebus (4) aliis præ cura (5) unius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, *ne Virginio* (6) *commeatum dent, atque etiam in custodia habeant*.

CAPUT XXII.

Virginius frustra conatus filiam ab injuria tueri, rapto ex proxima taberna cultro, manu sua illam transfigit: rei atrocitate concitata multitudo cogit Appium se e foro recipere.

IMprobum consilium serum, ut debuit, fuit: jam enim commeatu sumpto, profectus Virginius prima vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequicquam literæ redduntur. At in urbe prima luce, cum civitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta veste, comitantibus aliquot matronis, cum ingenti (7) advocatione in forum

(1) *ut Icilius possessionem libertatis peteret, datis sponsoribus.* (2) *ut sponsores quæreret.*
(3) *antecaperent.* (4) *suis.* (5) *Virginiæ.*
(6) *facultatem discedendi a castris.*
(7) *comitatu advocatorum, sive amicorum.*

Digitized by Google

rum deducit. circumire ibi, & prehenſare homines cœpit: & non orare ſolum precariam opem, ſed pro debita petere. *ſe pro liberis eorum ac conjugibus quotidie in acie ſtare: nec alium virum eſſe, cujus ſtrenue ac ferociter facta in bello plura memorari poſſent. quid prodeſſe, ſi incolumi urbe, quæ capta* (1) *ultima timeantur, liberis ſuis ſint patienda?* Hæc prope concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quam ulla vox, movebat. Adverſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius, quam amoris mentem turbaverat) in tribunal aſcendit: & ultro querente pauca petitore, *quod jus ſibi pridie per* (2) *ambitionem dictum non eſſet*, priuſquam aut ille (3) poſtulatum perageret, aut Virginio reſpondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto ſermonem (4) prætenderit forſan aliquem verum auctores antiqui tradiderunt. quia (5) nuſquam ullum in tanta fœditate decreti veriſimilem invenio, id quod conſtat, nudum videtur proponendum, dare ſe vindicias ſecundum ſervitutem. Primo ſtupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunſtantibus matronis iret ad prehendendam virginem, lamentabiliſque eum mulierum comploratio excepiſſet: Virginius intentans in Appium manus, *Icilio*, inquit, *Appi, non tibi filiam deſpondi, & ad nuptias, non ad ſtuprum educavi. placet pecudum ferarumque ritu promiſcue in concubitus ruere? paſſuri ne hæc iſti ſint, neſcio. non ſpero eſſe paſſuros illos, qui arma habent.* Cum repelleretur aſſertor virginis a globo mulierum circumſtantiumque advocatorum, ſilentium factum per
48. præconem. Decemvir, (6) alienato ad libidinem ani-

(1) *quæ extrema timeantur, urbe capta.*
(2) *ex ſtudio gratificandi plebi.*
(3) *poſtulationis ſuæ formulam.*
(4) *præmiſerit.* (5) *intellige* tamen.
(6) *ab aliis rebus omnibus.*

animo, negat *ex heſterno tantum convicio Icilii violentiaque Virginii, cujus teſtem P. R. habeat, ſed certis quoque indiciis compertum ſe habere. nocte tota cœtus in urbe factos eſſe ad movendam ſeditionem: itaque ſe haud inſcium ejus dimicationis, cum armatis deſcendiſſe: non ut quenquam quietum violaret, ſed ut turbantes civitatis otium, pro majeſtate imperii coerceret: proinde quieſſe erit melius*. I, inquit, *lictor, ſummove turbam, & da viam domino ad* (1) *prehendendum mancipium*. Cum hæc intonuiſſet plenus iræ, multitudo ipſa ſe ſua ſponte dimovit, deſertaque præda injuriæ puella ſtabat. Tum Virginius, ubi nihil uſquam auxilii vidit. *Quæſo*, inquit, *Appi, primum ignoſce patrio dolori, ſi quid inclementius in te ſum invectus: deinde ſinas hic coram virgine nutricem percunctari, quid hoc rei ſit: ut, ſi falſo pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam*. Data venia, ſeducit filiam ac nutricem prope (2) Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc (3) Novis eſt nomen: atque ibi ab lanio cultro arrepto, *Hoc te uno, quo poſſum*, ait *modo, filia, in libertatem vindico*. pectus deinde puellæ transfigit: reſpectanſque ad tribunal, *Te*, inquit, *Appi, tuumque caput ſanguine hoc* (4) *conſecro*. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium jubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere, donec, multitudine etiam proſequentium ruente, ad portam perrexit. Icilius Numitoriuſque exangue corpus ſublatum oſtentant populo: ſcelus Appii, puellæ infelicem formam, neceſſitatem patris deplorant. ſequentes clamitant matronæ, *eam ne liberorum procreandorum conditionem? eo pudicitiæ præmia eſſe?* cæteraque, quæ in tali re muliebris dolor, quo eſt mœſtior imbecillo animo, eo miſerabilia magis quærentibus ſubjicit. Virorum, & maxime

Icilii

(1) *prehendere eſt domini ſervum abducturi, comprehendere lictorum reos vincire parantium*.
(2) *Veneris templum in foro*.
(3) novæ tabernæ.
(4) *diis manibus devoveo; morti deſtino*.

Digitized by Google

Icilii vox tota tribunitiæ poteſtatis, ac provocationis ad populum ereptæ, publicarumque in-
49. dignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate ſceleris, partim ſpe per occaſionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: poſtremo, cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipſe cum agmine patriciorum juvenum per turbam vadens, in vincla duci jubet. Jam circa Icilium non ſolum multitudo, ſed duces quoque multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius: qui, repulſo lictore, ſi jure ageret, vindicare ſe a (1) privato Icilium ajebant: ſi vim afferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemviri invadit: franguntur a multitudine faſces. In concionem Appius aſcendit: ſequuntur Horatius Valeriuſque, eos concio audit, decemviro obſtrepitur. Jam pro (2) imperio Valerius diſcedere a privato lictores jubebat; cum fractis animis Appius, vitæ metuens, in domum ſe propinquam foro, inſciis adverſariis, capite obvoluto recipit.

CAPUT XXIII.

Convocato ad ſedandos tumultus in Urbe ſenatu, Virginius interim profectus ad exercitum, multitudinem accendit in caſtris; quibus illa relictis, Aventinum occupat.

SP. Oppius ut auxilio collegæ eſſet, in forum ex altera parte irrumpit: videt imperium victum. Agitatis deinde conſiliis, atque ex omni paſte (3) aſſentiendo, multis auctoribus, trepidus, ſenatum poſtremo vocari juſſit. ea res, quod magnæ parti patrum diſplicere acta decemvirorum videbantur, ſpe per ſenatum finiendæ po-

---

(1) *privatum iterum vocant Appium.*
(2) *Valerius ex rei neceſſitate, geſſit vices ejus, qui haberet imperium.*
(3) *iis omnibus, quæ proponerentur.*

Digitized by Google

poteſtatis ejus, multitudinem ſedavit. Senatus nec plebem irritandam cenſuit, & multo magis providendum, ne quid Virginii adventus in exercitu motus faceret. Itaque miſſi juniores patrum 50.
in caſtra, quæ tum in monte Vecilio erant, nuntiant decemviris, *ut omni ope ab ſeditione milites continerent*, ubi Virginius majorem, quam reliquerat in urbe, motum excivit. nam præterquam quod agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab urbe indignitate rei accenſi comites ei ſe dederant, conſpectus eſt; ſtrictum etiam telum tenens, reſperſuſque ipſe cruore, tota in ſe caſtra convertit. & (1) togæ multifariam in caſtris viſæ, majoris aliquanto, quam erat, ſpeciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus, quid rei eſſet, flens diu vocem non miſit. tandem ut jam ex (2) trepidatione concurrentium turba conſtitit, ac ſilentium fuit; ordine cuncta, ut geſta erant, expoſuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, *ne quod ſcelus Ap. Claudii eſſet, ſibi attribuerent: neu ſe ut parricidam liberum averſarentur: ſibi vitam filiæ ſuæ chariorem futuram fuiſſe, ſi libere ac pudice vivere licitum fuiſſet: cum velut ſervam ad ſtuprum rapi videret, morte amitti melius ratum, quam contumelia liberos (3) vivere, miſericordia ſe in ſpeciem crudelitatis lapſum: nec ſe ſuperſtitem filiæ futurum fuiſſe, niſi ſpem ulciſcendæ mortis ejus in auxilio commilitonum habuiſſet: illis quoque enim filias, ſorores, conjugeſque eſſe: nec cum filia ſua libidinem Ap. Claudii extinctam eſſe, ſed, quo impunitior ſit, eo effrenatiorem fore. aliena calamitate documentum datum illis cavendæ ſimilis injuriæ: quod ad ſe attineat, uxorem ſibi fato ereptam; filiam, quia non ultra pudica victura fuerit, miſeram, ſed honeſta morte occubuiſſe; non eſſe jam Appii libidini locum in domo ſua: ab alia violentia ejus eodem ſe animo ſuum corpus vindicaturum, quo vindicaverit filiæ: cæteri ſibi ac liberis ſuis conſulerent:* Hæc Virginio

voci-

(1) *veſtis enim militaris erat ſagum.*
(2) *feſtinatione.* (3) *alii expungunt* τὸ vivere.

vociferanti ſuccłamabat multitudo, nec illius dolori, nec ſuæ libertati ſe defuturos. Et immiſti turbæ militum togati, cum eadem illa querendo docendoque quanto viſa, quam audita indigniora potuerint videri, ſimul profligatam jam rem nuntiando Romæ eſſe, (1) inſecutoſque qui Appium prope interemptum in exilium abiſſe dicerent; perpulerunt, ut ad arma conclamaretur, vellerentque ſigna, & Romam proficiſcerentur. Decemviri ſimul iis, quæ videbant, iiſque, quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem caſtrorum ad ſedandos motus diſcurrunt: & leniter agentibus reſponſum non redditur. (2) imperio ſi quis inhiberet, & viros, & armatos ſe eſſe reſpondetur. ruunt agmine ad urbem, & Aventinum inſidunt, ut quiſque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandoſque tribunos plebis adhortantes. alia vox nulla violenta audita eſt. ſenatum Sp. Oppius habet. nihil placet aſpere agi, quippe ab ipſis datum locum ſeditionis eſſe. mittuntur tres legati conſulares Sp. Tarpejus, C. Julius, Ser. Sulpitius, qui quærerent ſenatus verbis, cujus juſſu caſtra deſeruiſſent; aut, quid ſibi vellent, qui armati Aventinum obſediſſent; belloque averſo ab hoſtibus patriam ſuam cepiſſent? Non defuit quid reſponderetur: deerat qui daret reſponſum, (3) nullo dum certo duce, nec ſatis audentibus ſingulis invidiæ ſe offerre. id modo a multitudine conclamatum eſt, ut L. Valerium, & M. Horatium ad
51. ſe mitterent, his ſe daturos reſponſum. Dimiſſis legatis, admonet milites Virginius, *in re non maxima paulo ante trepidatum eſſe, quia ſine capite multitudo fuerit; reſponſumque quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis conſenſu, quam communi conſilio, eſſe. placere decem creari, qui ſummæ rei præeſſent: militarique honore tribunos militum appellari*. Cum ad eum ipſum primum is honos

(1) *alii*: inſecutique.
(2) *pro imperio ſi quis ageret. alii legunt*, imperium. (3) *nondum ullo*.

nos deferretur : *Melioribus meis veſtriſque rebus reſervate*, inquit, *iſta de me judicia. nec mihi filia* (1) *in vita honorem ullum jucundum eſſe patitur: nec in perturbata repub. eos utile eſt præeſſe vobis, qui proximi invidiæ ſint. ſi quis uſus mei eſt, nihilo minor ex privato capietur*. Ita decem numero tribunos militares creant.

CAPUT XXIV.

In altero quoque exercitu, qui erat in Sabinis, tumultus exoritur: facta inde ſeceſſione, in Aventinum pergitur: ex Aventino ab utroque exercitu conjuncto fit per Urbem tranſitio in Sacrum montem: eo ſequitur plebs urbana.

NEque in Sabinis quievit exercitus. ibi quoque, auctore Icilio Numitorioque, ſeceſſio ab decemviris facta eſt, non minore motu animorum, Siccii cædis memoria renovata, quam quem nova fama de Virginia adeo foede ad libidinem petita accenderat. Icilius ubi audivit tribunos militum in Aventino creatos, ne comitiorum militarium prærogativam urbana comitia iiſdem tribunis plebis creandis ſequerentur: peritus rerum popularium, imminenſque ei poteſtati, & ipſe prius, quam iretur ad urbem, pari poteſtate eundem numerum (2) ab ſuis creandum curat. Porta Collina urbem intravere (3) ſub ſignis, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt. ibi conjuncti alteri exercitui XX. tribunis militum negotium dederunt, ut ex ſuo numero duos crearent, qui ſummæ rerum præeſſent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres ſoliciti de ſumma rerum, cum ſenatus quotidie eſſet, jurgiis ſæpius terunt tempus, quam conſiliis. Siccii cædes decemviris, & Appiana libido, & dedecora militiæ objiciebantur. placebat, Valerium Horatiumque

(1) *Alii pro* in vita *legunt* inulta.
(2) *ab altero exercitu Fidenis adveniente*.
(3) *ſigna quiſque ſua ſequuti*.

ire in Aventinum. illi negabant, se aliter iturос, quam si decemviri deponerent insignia magistratus ejus, quo anno jam ante abissent. Decemviri querentes se (1) in ordinem cogi, non
52. ante, quam perlatis legibus, quarum causa creati essent, deposituros imperium se ajebant. Per M. Duillium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Aventino transit: affirmante Duillio, *non prius, quam deseri urbem videant, curam in animos patrum descensuram: admonituram Sacrum montem constantiæ plebis: scituros, quam sine restituta* (2) *potestate redigi in concordiam res nequeant*. Via Nomentana, cui tum Ficulnensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locavere, modestiam patrum suorum, nihil violando, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo, qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur conjuges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes.

CAPUT XXV.

Plebis secessione moti Patres, instant Decemviris, ut magistratum deponant: iis affirmantibus, se futuros in Patrum potestate, plebs per legatos revocatur: rebus compositis, creatisque sibi in Aventino tribunis, revertitur.

CUm vasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset; vocatis utique in senatum patribus, desertum apparuisset forum: plures jam, quam Horatius & Valerius, vociferabantur. *Quid expectabitis, Pa. Conscripti? si decemviri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemviri, quod*

am-

(1) *prohiberi, ne jure suo utantur, & tanquam in privatorum ordinem redigi.*
(2) *tribunitia.*

amplexi tenetis? tectis ac parietibus jura dicturi estis? non pudet, lictorum vestrorum majorem prope numerum in foro conspici, quam togatorum aliorumque? Quid, si hostes ad urbem veniant, facturi estis? quid, si plebs mox, ubi parum secessione moveamur, armata veniat? occasu ne urbis vultis finire imperium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius carueritis patriciis magistratibus, quam illi plebeiis. novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, (1) *ne nunc, dulcedine semel capti, ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus imperiis, quo minus illi auxilii egeant.* Cum hæc ex omni parte jactarentur, victi consensu decemviri, futuros se, quando ita videatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant ac monent, ut ipsis ab invidia caveatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem con- 53.
ditionibus, quibus videretur, revocandam, componendasque res, decemviris quoque ab ira, & impetu multitudinis præcavere jubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc iis advenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem, cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent: composito jam ante adventum legatorum consilio, ea postulavit, ut appareret, in æquitate rerum plus, quam in armis, reponi spei. potestatem enim tribunitiam provocationemque repetebant, quæ ante decemviros creatos auxilia plebis fuerant: & ne cui fraudi esset, conciisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemvirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, vivosque igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: *Quæ consilii fuerunt, adeo æqua postulastis, ut ultro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis,*

(1) *nedum.*

non licentiæ ad impugnandum alios. iræ veſtræ magis ignoſcendum, quam indulgendum eſt: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis, & prius pene, quam ipſi liberi ſitis, dominari jam in adverſariis vultis. Nunquam ne quieſcet civitas noſtra a ſuppliciis, aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto vobis magis, quam gladio, opus eſt. ſatis ſuperque humilis eſt, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. (1) etiam ſi quando metuendos vos præbituri eſtis, cum, recuperatis magiſtratibus, legibuſque veſtris, judicia penes vos erunt; de capite noſtro fortuniſque tunc, ut quæque cauſa erit, ſtatuetis. nunc libertatem repeti ſatis eſt. 54. Facerent, ut vellent, permittentibus cunctis, mox redituros ſe legati, rebus prefectis, affirmant. Profecti cum mandata plebis patribus expoſuiſſent; alii decemviri, quandoquidem, præter ſpem ipſorum, ſupplicii ſui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & invidia præcipua, odium in ſe aliorum ſuo in eos metiens odio: *Haud (2) ignaro*, inquit, *imminet fortuna. (3) video, donec arma adverſariis tradantur, differri adverſus nos certamen. dandus invidiæ eſt ſanguis. nihil ne ego quidem moror, quominus decemviratu abeam.* Factum ſenatuſconſultum, *ut decemviri ſe primo quoque tempore magiſtratu abdicarent: M. Papirius (4) pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi eſſet ſeceſſio militum plebiſque.* His ſenatuſconſultis perfectis, dimiſſo ſenatu, decemviri prodeunt in concionem, abdicantque ſe magiſtratu, ingenti hominum lætitia. Nuntiantur hæc plebi. legatos, quicquid in urbe hominum ſupererat, proſequitur. huic multitudini læta alia turba ex caſtris occurrit. congratulantur libertatem concordiamque civitati reſtitutam. Legati pro con-

(1) *præterea.* (2) *mihi.*
(3) *ex eo videt, quia nulla mentio ſupplicii decemvirorum facta eſt.* (4) *extra ordinem hæc facultas Pontifici data eſt, deficientibus magiſtratibus, qui comitia haberent.*

concione : *Quod bonum, fauſtum, felixque ſit vobis, reique publicæ, redite in patriam ad penates, conjuges, liberoſque veſtros. ſed qua hic modeſtia fuiſtis, ubi nullius ager in tot uſu rerum neceſſario tantæ multitudini eſt violatus, eam modeſtiam ferte in urbem. in Aventinum ite, unde profecti eſtis. ibi felici loco, ubi prima initia inchoaſtis libertatis veſtræ, tribunos plebis creabitis. præſto erit pontifex maximus, qui comitia habeat.* Ingens aſſenſus, alacritaſque cuncta approbantium fuit. convellunt inde ſigna, profectique Romam certant tum obviis gaudio. armati per urbem ſilentio in Aventinum perveniunt. ibi extemplo, pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creaverunt, omnium primum L. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium, avunculum Virginiæ, auctores ſeceſſionis: tum C. Siciuium, progeniem ejus, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ eſt, & M. Duillium, qui tribunatum inſignem ante decemviros creatos geſſerat, nec in decemviralibus certaminibus plebi defuerat. ſpe deinde magis, quam meritis, electi, M. Titinuius, M. Pomponius, C. Apronius, P. Villius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogavit, & plebs ſcivit, ne cui fraudi eſſet ſeceſſio ab decemviris facta. confeſtim de conſulibus creandis cum provocatione M. Duillius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant. U.C. 304.

CAPUT XXVI.

Creatis conſulibus, decemvirali poteſtate jam ſublata, libertas novis legibus munitur: ſacroſanctos placet eſſe tribunos.

PEr interregem deinde conſules creati, L. Valerius & M. Horatius, qui extemplo magiſtratum occeperunt: quorum conſulatus popularis, ſine ulla patrum injuria, (1) nec ſine of- 55.

(1) *non tamen.*

fenſione fuit . quicquid enim libertati plebis caveretur , id ſuis decedere opibus credebant . Omnium primum , cum veluti in controverſo jure eſſet , tenerentur ne patres plebiſcitis : legem centuriatis comitiis tulere , *ut , quod tributim plebes juſſiſſet , populum teneret* , qua lege tribunitiis rogationibus telum acerrimum datum eſt . Aliam deinde conſularem legem de provocatione , unicum præſidium libertatis , decemvirali poteſtate everſam , non reſtituunt modo , ſed etiam in poſterum muniunt , ſanciendo nova lege , *ne quis nullum* (1) *magiſtratum ſine provocatione crearet : qui creaſſet , eum jus faſque eſſet occidi ; neve ea cædes* (2) *capitalis noxæ haberetur* . & cum plebem hinc provocatione , hinc tribunitio auxilio ſatis firmaſſent , ipſis quoque tribunis , ut ſacroſancti viderentur , cujus rei prope jam memoria abolèverat , relatis quibuſdam ex magno intervallo ceremoniis , (3) renovarunt : & cum religione inviolatos eos , tum lege etiam , fecerunt , ſanciendo : *ut qui tribunis plebis* , (4) *ædilibus , judicibus nocuiſſet , ejus* (5) *caput Jovi ſacrum eſſet : familia ad Cereris , Liberi* (6) *Liberæque venum iret* . Hac lege juris interpretes negant , quenquam ſacroſanctum eſſe , ſed caput ejus , qui eorum cuiquam nocuerit , id ſacrum ſanciri . itaque ædilem prehendi , ducique a majoribus magiſtratibus : quod etſi non jure fiat , (7) (noceri enim ei , cui hac lege non liceat) tamen argumentum eſſe , non haberi pro ſacroſancto ædilem : tribunos vetere jurejurando plebis , cum primum eam poteſtatem creavit , ſacroſanctos eſſe . Fuere qui interpretarentur , eandem hac Horatia lege conſulibus

---

(1) novum *intellige* . *neque enim Dictatoribus , a quibus non erat provocatio , ademptum jus priſtinum eſt* . (2) *pro crimine capitali* .
(3) *jus priſtinum , ut Sacroſancti viderentur* .
(4) *intellige plebeiis* .
(5) *poſſet impune occidi* . (6) *Proſerpinæ* .
(7) *hac enim ratione noceri ædili , contra hanc legem* .

bus quoque, & prętoribus, quia eiſdem (1) auſpiciis, quibus conſules, crearentur, cautum eſſe. judicem enim conſulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum conſulem judicem, ſed (2) prætorem appellari mos fuerit. Hæ conſulares leges fuere. Inſtitutum etiam ab iiſdem conſulibus, ut ſenatuſconſulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante arbitrio conſulum ſupprimebantur, vitiabanturque. M. Duillius deinde tribunus plebis plebem rogavit, plebeſque ſcivit; *qui plebem ſine tribunis reliquiſſet, quique magiſtratum ſine provocatione creaſſet, (3) tergo, ac capite puniretur*. Hæc omnia, ut invitis, ita non adverſantibus patriciis, tranſacta: quia nondum in quenquam unum ſæviebatur.

CAPUT XXVII.

Virginius, redintegrata memoria ſuperbiæ, & crudelitatis, diem Appio dicit, qui tandem nequicquam populi implorans auxilium in carcerem conjicitur.

FUndata deinde & poteſtate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni, aggredi ſingulos, tutum maturumque jam rati, accuſatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. cum diem Appio Virginius dixiſſet, & Appius ſtipatus patriciis juvenibus in forum deſcendiſſet; redintegrata extemplo eſt omnibus memoria foediſſimæ poteſtatis, cum ipſum ſatelliteſque ejus vidiſſent. Tum Virginius, *Oratio*, inquit, *rebus dubiis inventa eſt. itaque neque ego, accuſando apud vos eum, tempus teram, a cujus crudelitate vosmetipſos armis vindicaſtis: nec iſtum ad cætera ſcelera impudentiam in defendendo ſe adjicere pa-* 56.

(1) *comitia enim ſemper auſpicato fiebant.*
(2) *Prætor tamen tunc temporis idem erat atque Conſul. diſtinctus fuit poſtea. v. l. 6. in fine.*
(3) *prius virgis, deinde ſecuri.*

tiar. Omnium igitur tibi, Ap. Claudi, quæ impie nefarieque per biennium alia ſuper alia es auſus, gratiam facio, unius tantum criminis niſi judicem (1) *vindices te, ab libertate in ſervitutem contra leges vindicias non dediſſe; in vincula te duci jubeo.* Nec in tribunitio auxilio Appius, nec in judicio populi ullam ſpem habebat: attamen & tribunos appellavit: & nullo morante arreptus a viatore, *Provoco*, inquit. Audita vox una vindex libertatis, ex eo miſſa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, (2) ſilentium fecit. Et dum pro ſe quiſque, *deos tandem eſſe, & non negligere humana* fremunt: *& ſuperbiæ crudelitatique etſi ſeras, non leves tamen venire pœnas: provocare, qui provocationem ſuſtuliſſet; & implorare præſidium populi, qui omnia jura populi obtriſſet: rapique in vincula egentem jure libertatis, qui liberum corpus in ſervitutem addixiſſet:* ipſius Appii, inter concionis murmur, fidem populi Romani implorantis, vox audiebatur. *majorum merita in rempub. domi militiæque* commemorabat. *ſuum infelix erga plebem Romanam ſtudium, quod æquandarum legum cauſa cum maxima offenſione patrum conſulatu abiſſet: ſuas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur: cæterum ſua propria bona malaque, cum cauſæ dicendæ data facultas ſit, tum ſe experturum; in præſentia ſe, communi jure civitatis, civem Romanum, die dicta, poſtulare, ut dicere liceat, ut judicium populi Rom.* (3) *experiri: non ita ſe invidiam pertimuiſſe, ut nihil in æquitate & miſericordia civium ſuorum ſpei habeat: quod ſi indicta cauſa in vincula ducatur, iterum ſe tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur, quos oderint. quod ſi tribuni eodem fœdere obligatos ſe fateantur tollendæ appellationis cauſa, in quam con-*

* al. dices.

---

(1) *niſi liberes te a judicio a te reddito in uno crimine, ſeu accuſatione, actione. & hoc eſt, niſi probes, te non contra leges feciſſe, cum dediſti vindicias ab libertate in ſervitutem.*

(2) *ad eam vocem omnes conticuerunt.*

(3) *repete, liceat.*

conſpiraſſe decemviros criminati ſint: ait, *ſe provocare ad populum; implorare leges de provocatione, & conſulares, & tribunitias, eo ipſo anno latas. quem enim provocaturum, ſi huic indemnato indicta cauſa non liceat? cui plebejo, & humili præſidium in legibus fore, ſi Ap. Claudio non ſit? ſe documento futurum utrum novis legibus dominatio, an libertas firmata ſit: & appellatio provocatioque adverſus injuriam magiſtratuum oſtentata tantum inanibus literis, an vere data ſit.* Contra ea Virginius, unum Ap. Claudium & legum (1) expertem, & civilis & humani fœderis eſſe, ajebat. *reſpicerent tribunal homines caſtellum omnium ſcelerum: ubi decemvir ille perpetuus, bonis, tergo, ſanguini civium infeſtus, virgas, ſecureſque omnibus minitans, deorum hominumque contemptor, carnificibus non lictoribus ſtipatus, jam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verſo, virginem ingenuam in oculis populi* Romani, *velut bello captam, a complexu patris abreptam, miniſtro cubiculi ſui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandiſque vindiciis dexteram patris in filiam armaverit: ubi tollentes corpus ſemianime virginis, ſponſum, avunculumque in carcerem duci juſſerit, ſtupro interpellato magis, quam cæde motus: & (2) illi carcerem ædificatum eſſe, quod (3) domicilium plebis Romanæ vocare ſit ſolitus. proinde ut ille iterum ac ſæpius provocet, ſic ſe iterum ac ſæpius judicem illi ferre, (4) vindicias ne ab libertate in ſervitutem dederit: ſi ad judicem non eat, pro damnato in vincula duci jubere.* Ut haud quoquam improbante, ſic magno motu animorum, cum tanti viri ſupplicio ſuamet plebi jam nimia libertas videretur, in (5) carcerem eſt conjectus. tribunus ei diem prodixit. 57.

(1) *contemptorem.* (2) *Appio.*
(3) *Cic. Ver. 5. c. 55.* carcer ... in Verris imperio domicilium pop. Romani fuit.
(4) *alii:* in vindicias, *ex uſitata formula. v. ſupra c. 11.*
(5) *quem ipſe antea ædificaverat.*

CAPUT XXVIII.

Conſules in Volſcos, & Æquos bellum parantes profecturi, decemvirales leges in æs inciſas in publico proponunt. C. Claudius ſordidatus deprecatur pro Appio, qui, deſperata ope, ſibi mortem conſciſcit: de ejus quoque collegis ſupplicium ſumitur.

INter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam venerunt: donumque ob eam Jovi optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parvi ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturque religiones pie magis, quam magnifice. Iiſdem auctoribus cognitum eſt, Æquos Volſcoſque ſumma vi bellum apparare. Itaque partiri provincias conſules juſſi. Horatio Sabini, Valerio Æqui Volſcique evenere. Cum ad ea bella delectum edixiſſent, favore plebis non juniores modo, ſed emeritis etiam ſtipendiis pars magna voluntariorum ad nomina danda præſto fuere: eoque non copia modo, ſed genere etiam militum, veteranis admiſtis, firmior exercitus fuit. Priuſquam urbe egrederentur, leges decemvirales, quibus *tabulis duodecim eſt nomen*, in æs inciſas in publico propoſuerunt. Sunt qui juſſu tribunorum ædiles functos eo miniſterio ſcribant.
58. C. Claudius, qui peroſus decemvirorum ſcelera, & ante omnes fratris filii ſuperbiæ infeſtus, Regillum antiquam in patriam ſe contulerat; is magno jam natu cum ad pericula ejus deprecanda rediiſſet, cujus vitia fugerat, ſordidatus cum gentilibus, clientibuſque in foro prehenſabat ſingulos; orabatque, *ne Claudiæ genti eam inuſtam maculam vellent, ut carcere & vinculis viderentur digni: virum honoratiſſimæ* (1) *imaginis futurum ad poſteros, legum latorem, conditoremque Romani juris jacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones.*

(1) *cujus imago in ſtemmate Claudiæ gentis, futura eſſet in maximo honore.*

Digitized by Google

nes. averterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos: & potius unum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quam, propter unius odium, multorum preces aſpernarentur: ſe quoque id generi ac nomini dare; nec cum eo in gratiam rediſſe, cujus adverſæ fortunæ velit ſuccurſum: virtute libertatem recuperatam eſſe, clementia concordiam ordinum ſtabiliri poſſe. Erant quos moveret ſua magis pietate, quam ejus, pro quo agebat, cauſa; ſed Virginius *ſui potius ut miſererentur* orabat, *filiæque; nec gentis Claudiæ, regnum in plebem ſortitæ, ſed neceſſariorum Virginiæ, & trium tribunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis creati, ipſi plebis fidem atque auxilium implorarent.* Juſtiores hæ lacrymæ videbantur. Itaque, ſpe inciſa, priuſquam prodicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem conſcivit. Subinde arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius, invidiæ proximus, quod in urbe fuerat, cum injuſtæ vindiciæ a collega dicerentur. plus tamen facta (1) injuria Oppio, quam non prohibita, invidiæ fecit. teſtis productus, qui, VII. & XX. enumeratis ſtipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in conſpectu populi, ſciſſa veſte tergum laceratum virgis oſtendit, nihilum deprecans, *quin, ſi quam ſuam noxam* (2) *reus dicere poſſet, privatus in ſe iterum ſæviret.* Oppius quoque ductus in vincula eſt, & ante judicii diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudii Oppiique tribuni publicavere. collegæ eorum exilii cauſa ſolum verterunt: bona publicata ſunt. & M. Claudius aſſertor Virginiæ die dicta damnatus, ipſo remittente Virginio ultimam poenam, dimiſſus Tibur exulatum abiit: manetque Virginiæ mortuæ, quam vivæ feliciores, per tot domos ad petendas poenas (3) vagati, nullo relicto fonte, tandem quieverunt. Ingens metus inceſſerat patres, vultuſque jam iidem tribunorum erant, qui decemvirorum fuerant. cum M. Duillius 59.

(1) *facta Virginio, fecit. plus invidiæ Oppio.*
(2) *Oppius.* (3) *ex Platonis ſententia 3. de leg.*

tribunus plebis inhibito falubriter modo nimia poteſtatis : *Et libertatis*, inquit, *noſtræ, & pœnarum ex inimicis ſatis eſt. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quenquam ſum paſſurus, nam neque vetera peccata repeti, jam obliterata, placet, cum nova expiata ſint decemvirorum ſuppliciis: & nihil admiſſum iri, quod vim tribunitiam deſideret, ſpondet perpetua conſulum amborum in libertate veſtra tuenda cura.* Ea primum moderatio tribuni metum patribus dempſit; eademque auxit conſulum invidiam: quod adeo toti plebis fuiſſent, ut patrum ſalutis libertatiſque prior plebejo magiſtratui, quam patricio cura fuiſſet: & ante inimicos ſatietas pœnarum ſuarum cepiſſet, quam obviam ituros licentiæ eorum conſules appareret. multique erant, qui (1) mollius conſultum dicerent, quod legum ab iis latarum patres auctores fuiſſent. (2) neque erat dubium, quin, turbato reipub. ſtatu, temporis ſuccubuiſſet.

CAPUT XXIX.

Ductu, atque conſilio Valerii conſulis Æqui, Volſcique vincuntur.

60. COnſules, rebus urbanis compoſitis, fundatoque plebis ſtatu, in provincias diverſi abiere. Valerius adverſus conjunctos jam in Algido exercitus Æquorum Volſcorumque ſuſtinuit conſilio bellum. quod ſi extemplo rem fortunæ commiſiſſet, haud ſcio, an (qui tum animi ab decemvirorum infelicibus auſpiciis Romanis hoſtibuſque erant) magno detrimento certamen ſtaturum fuerit. Caſtris mille paſſuum ab hoſte poſitis, copias continebat. hoſtes medium inter bina caſtra ſpatium

(1) *nimis ignava conſilia Senatum ſecutum eſſe.*
(2) *hæc hiſtoricus præcedentibus opponit. ſenſus eſt. non tamen dubium erat, quin Patres, ſi de his rebus cum Tribunis contendere voluiſſent, tempori cedere coacti fuiſſent.*

tium acie inſtructa complebant: provocantibuſque ad prælium, reſponſum Romanorum nemo reddebat. tandem fatigati ſtando, ac nequicquam expectando certamen Æqui Volſcique, poſtquam conceſſum propemodum de victoria credebant, pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis caſtris præſidium, quam ſatis virium ad certamen. Quod ubi ſenſit conſul, reddit illatum antea terrorem, inſtructaque acie ultro hoſtem laceſſit. ubi illi, conſcientia quid abeſſet virium, detrectavere pugnam, crevit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant paventes intra vallum. Cum per totam diem ſtetiſſent intenti ad certamen, nocti ceſſere. & Romani quidem pleni ſpei corpora curabant. haudquaquam pari hoſtes animo, nuntios paſſim trepidi ad revocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis, ulteriores non inventi. Ubi illuxit, egreditur caſtris Romanus, vallum invaſurus, ni copia pugnæ fieret. & poſtquam multa jam dies erat, neque movebatur quicquam ab hoſte; jubet (1) ſigna inferri conſul. motaque acie, indignatio Æquos & Volſcos inceſſit, ſi victores exercitus vallum potius, quam virtus & arma contegerent. igitur & ipſi efflagitatum ab ducibus ſignum pugnæ accepere. Jamque pars egreſſa portis erat, deincepſque alii ſervabant ordinem, in ſuum quiſque locum deſcendentes, cum conſul Romanus prius, quam totis viribus fulta conſtaret hoſtium acies, intulit ſigna; adortuſque nec dum omnes eductos, nec, qui erant, ſatis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumſpectantiumque ſe ac ſuos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, invadit. retulere primo pedem hoſtes. deinde cum animos collegiſſent, & undique duces, victis ne ceſſuri eſſent, increparent, reſtituitur pugna. Conſul ex altera parte *Romanos meminiſſe* jubebat: *illo die primum libenos pro libera urbe Romans pugnare; ſibimetipſis victuros, non ut decemvirorum victores præmium eſſent:* 61

(1) *præmium inire, quod ſub ſignis faciebant.*

ſent : non Appio duce rem geri, ſed conſule Valeria, a liberatoribus populi Romani *orto, liberatore ipſo : oſtenderent, prioribus præliis per duces, non per milites ſtetiſſe, ne vincerent : turpe eſſe contra cives plus animi habuiſſe, quam contra hoſtes ; & domi, quam foris ſervitutem magis timuiſſe. Unam Virginiam fuiſſe, cujus pudicitiæ in pace periculum eſſet, unum Appium civem periculoſæ libidinis : at ſi fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hoſtium periculum fore. Nolle ominari, quæ nec Jupiter, nec Mars* (1) *pater paſſuri ſint iis auſpiciis conditæ urbi accidere.* Aventini Sacrique montis admonebat ; *ut, ubi libertas porta eſſet paucis ante menſibus, eo imperium illibatum referrent : oſtenderentque, eandem indolem militibus* Romanis *poſt exactos decemviros eſſe, quæ ante creatos fuerit ; nec æquatis legibus imminutam virtutem populi* Romani *eſſe.* Hæc ubi inter ſigna peditum dicta dedit, advolat deinde ad equites. *Agite juvenes*, inquit, (2) *præſtate virtute peditem, ut honore atque ordine præſtatis. primo concurſu pedes movit hoſtem, pulſum vos, immiſſis equis, exigite e campo : non ſuſtinebunt impetum : & nunc cunctantur magis, quam reſiſtunt.* Concitant equos, (3) permittuntque in hoſtem pedeſtri jam turbatum pugna : &, perruptis ordinibus, elati ad noviſſimam (4) aciem, pars libero ſpatio (5) circumvecti, jam fugam undique capeſſentes, pleroſque caſtris (6) avertunt, prætereequitantesque abſterrent. peditum acies, & conſul ipſe, viſque omnis belli fertur in caſtra : captiſque cum ingenti cæde, majore præda potitur.

---

(1) *Romuli conditoris.*
(2) *ſuperate.*
(3) *laxatis habenis impellunt.*
(4) *hoſtium.*
(5) *Romani.*
(6) *prohibent quominus in caſtra ſe recipiant.*

CA-

CAPUT XXX.

Ab altero consule Horatio Sabini funduntur.

HUjus pugnæ fama perlata non in urbem modo, sed in Sabinos ad alterum exercitum, in urbe (1) lætitia modo celebrata est; in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Jam Horatius eos, excursionibus (2) sufficiendo, prœliisque levibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse ignominiæ decemvirorum ductu acceptæ: parvaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini, feroces ab re priore anno bene gesta, lacessere atque instare, rogitantes, *quid latrocinii modo procurrantes pauci, recurrentesque tererent tempus? & in multa prœlia parvaque* (3) *carperent summam unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamque semel fortunæ rem darent?* Ad id, quod sua sponte satis collectum animorum erat, (4) indignitate etiam Romani accendebantur. Jam alterum exercitum victorem in urbem rediturum, sibi ultro per contumelias hostem insultare, quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Ubi hæc fremere militem in castris consul sensit, concione advocata, *Quemadmodum*, inquit, *in Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse. qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, virtute militum victoria parta est. quod ad me attinet, id consilii animique habiturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & mature perfici potest. si trahendum est; ego, ut in dies spes virtusque vestra crescat, eadem, qua institui, disci-*

62.

pli-

---

(1) *lætitiæ significatione.*

(2) *triplex potest esse hujus loci interpretatio. 1. cum viderent Romani, in excursionibus se sufficere, & hosti pares esse. 2. mittendo (Horatius) subinde milites iis qui excursiones facerent. 3. excursionibus exercitos idoneos ad prœlium efficiendo.*

(3) *carptim dividerent.* (4) *indignis contumeliis.*

plina efficiam. ſi jam ſatis animi eſt, decernique placet, agitedum clamorem, qualem in acie ſublaturi eſtis, tollite hic, indicem voluntatis virtutiſque veſtræ. Poſtquam ingenti alacritate clamor eſt ſublatus: *quod bene vertat, geſturum ſe illis morem, poſteroque die in aciem deducturum*, affirmat. reliquum diei apparandis armis conſumptum eſt. Poſtero die ſimul inſtrui Romanam aciem Sabini videre, & ipſi jam avidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes ſibimet ambos exercitus, veteris perpetuæque alterum gloriæ, alterum nuper nova victoria elatum. Conſilio etiam Sabini vires adjuvere. nam cum (1) æquaſſent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in ſiniſtrum cornu Romanorum in ipſo certamine impreſſionem facerent, tenuere. quæ ubi, illatis ex tranſverſo ſignis, degravabant prope circunventum cornu; equites duarum legionum ſexcenti fere ex equis deſiliunt: cedentibuſque jam ſuis, provolant in (2) primum; ſimulque & hoſti ſe opponunt; & æquato primum periculo, pudore deinde animos, peditum accendunt. verecundiæ erat, equitem ſuo alienoque marte pugnare; peditem ne ad pedes quidem digreſſo equiti parem eſſe. Vadunt igitur in prælium
63. ab ſua parte omiſſum, & locum, ex quo ceſſerant, repetunt: momentoque non reſtituta modo pugna, ſed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus ſe ad equos recipit: tranſvolat inde in partem alteram ſuis victoriæ nuntius: ſimul & in hoſtes, jam pavidos, quippe fuſo ſuæ partis validiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prælio virtus magis enituit. Conſul providere omnia, laudare fortes, increpare, ſicubi ſegnior pugna eſſet. caſtigati, fortium ſtatim virorum opera edebant: tantumque hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore, undique omnes connixi hoſtem avertunt: nec deinde Romana vis ſuſtineri potuit. Sabini fuſi paſſim per agros, caſtra hoſti ad prædam relinquunt.

ibi

---

(1) *ita inſtruxiſſent aciem, ut ex omni parte æquatam faciem oſtenderet.* (2) *locum,*

ibi non (1) ſociorum, ſicut in Algido, res, ſed ſuas Romanus populationibus agrorum amiſſas recipit.

CAPUT XXXI.

Conſules ſine auctoritate Senatus, juſſu populi, triumphant.

GEmina victoria, duobus bifariam prœliis parta, (2) maligne ſenatus in unum diem ſupplicationes conſulum nomine decrevit. populus injuſſu & altero die frequens iit ſupplicatum. & hæc vaga populariſque ſupplicatio ſtudiis prope celebratior fuit. conſules ex compoſito (3) eodem biduo ad urbem acceſſere, ſenatumque in Martium campum evocavere. ubi cum de rebus ab ſe geſtis agerent, queſti primores patrum, ſenatum inter milites dedita opera terroris cauſa haberi. itaque inde conſules, ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis eſt, (circum jam tum Apollinarem appellabant) avocavere ſenatum. ubi cum ingenti conſenſu patrum negaretur triumphus, L. Icilius, Trib. pl. tulit ad populum de triumpho conſulum, multis diſſuaſum prodeuntibus, maxime C. Claudio vociferante, *de patribus, non de hoſtibus, conſules triumphare velle; gratiamque pro privato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti: nunquam ante de triumpho per populum actum, ſemper æſtimationem arbitriumque ejus honoris penes ſenatum fuiſſe: ne reges quidem majeſtatem ſummi ordinis imminuiſſe: ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ implerent, ut nullum publicum conſilium ſinerent eſſe: ita demum liberam civitatem fore, ita æquatas leges, ſi ſua quiſque juræ ordo, ſuam majeſtatem teneat.* In eandem ſententiam multa & a cæteris ſenioribus patrum cum eſſent

(1) *Hernicorum, & Latinorum.*
(2) *quia duæ relatæ erant victoriæ, & pro unaquaque victoria ſaltem unius diei ſupplicatio decernebatur.* (3) *unus pridie, alter poſtridie.*

ſent dicta, omnes tribus (1) eam rogationem acceperunt. Tum primum ſine auctoritate ſenatus populi juſſu triumphatum eſt.

CAPUT XXXII.

Nitentibus tribunis eoſdem reficere tribunos, auctore M. Duillio, novi cooptantur.

64. HÆc victoria tribunorum plebiſque prope in haud ſalubrem luxuriam vertit, conſpiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficerentur; &, quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoque continuarent magiſtratum. conſenſum patrum eauſabantur, quo per (2) contumeliam conſulum jura plebis labefactata eſſent. *quid futurum, nondum firmatis legibus, ſi novos tribunos per factiones ſuas conſules adorti eſſent? non enim ſemper Valerios Horatioſque COSS. fore, qui libertati plebis ſuas opes poſtferrent.* Forte quadam utili ad id tempus, ut (3) comitiis præeſſet, potiſſimum M. Duillio ſorte evenit, viro prudenti, & ex continuatione magiſtratus invidiam imminentem cernenti. qui cum ex veteribus tribunis negaret ullius ſe (4) rationem habiturum, pugnarentque collegæ, ut liberas tribus in ſuffragium mitteret; aut concederet ſortem comitiorum collegis, habituris e lege potius comitia, quam ex voluntate patrum: injecta contentione, Duillius conſules ad ſubſellia accitos cum interrogaſſet, quid de comitiis conſularibus in animo haberent, reſpondiſſentque, ſe novos conſules creaturos, auctores (5) popularis ſententiæ haud populares nactus,

---

(1) *uti rogaverat L. Icilius Trib. pl.*

(2) *contumeliis, & vexationibus ſuperiores Coſſ. jura plebis infregiſſent. an quia his Conſulibus illata contumelia eſt, negato triumpho, iccirco novi Conſules ſegniores erunt ad tuendam plebem?*

(3) *tribunitiis.*

(4) *non renuntiaturum, ſi quis eorum, qui magiſtratu abibant, ſuffragiis reficeretur.*

(5) *ſententia Duillii erat popularis de magiſtrati-*

ctus, in concionem cum iis proceſſit. ubi cum conſules producti ad populum, interrogatique, ſi eos P. R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumque geſtarum, conſules iterum faceret, quidnam facturi eſſent, nihilque ſententiæ (1) ſuæ mutaſſent; collaudatis conſulibus, quod perſeverarent ad ultimum diſſimiles decemvirorum eſſe, comitia habuit: &, quinque tribunis plebis creatis, cum præ ſtudiis aperte petentium novem tribunorum alii candidati tribus non (2) explerent, concilium dimiſit, nec deinde comitiorum cauſa habuit. ſatisfactum legi ajebat; quæ numero nuſquam præfinito tribunis, (3) modo ut relinquerentur, ſanciret, & ab iis, qui creati eſſent, cooptari collegas juberet. recitabatque rogationis carmen, in quo: *Si tribunos plebis decem rogabo, Si quos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum, quos ſibi collegas cooptaſſint, ita illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.* Duillius cum ad ultimum perſeveraſſet, negando xv. tribunos plebis rempub. habere poſſe, victa collegarum cupiditate, pariter patribus plebique acceptus magiſtratu abiit. U.C. 305.

Novi tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem foverunt: duos etiam patricios conſulareſque, Sp. Tarpejum & A. Aterium cooptavere. Conſules creati (4) Lar. Herminius, T. Verginius Cœlimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis cauſam inclinati, otium domi ac foris habuere. L. Trebonius, trib. pl. infeſtus patribus, quod ſe ab iis in cooptandis tribunis fraude captum, proditumque a collegis ajebat, rogationem tulit, 65. U.C. 306.

(1)

---

bus non continuandis. Conſules ideo dicuntur non populares, quia ex ordine plebejo non ſunt.

(1) *perſtabant in ſententia creandi novos Conſules.*

(2) *idem eſt quod ait alibi*, legitima ſuffragia non conficere. *hoc tempore 25. tribus erant. ut igitur candidati tribus explerent, opus habebant ſuffragiis tribuum ſaltem 13.*

(3) *dummodo aliqui crearentur.*

(4) *num Lartius, an Latinus, an Lars Lartis?*

(1) *ut, qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is uſque eo rogaret, dum x. tribunos plebis faceret.* inſectandiſque patribus, unde Aſpero etiam inditum eſt cognomen, tribunatum geſſit.

CAPUT XXXIII.

Quieſcentem plebem juniores Patrum injuriis vexant.

U.C. 307. INde M. Geganius Macerinus, & C. Julius COSS. facti, coitiones tribunorum, adverſus nobilium juventutem ortas, ſine inſectatione poteſtatis ejus, conſervata majeſtate patrum, ſedavere: plebem, decreto ad bellum Volſcorum & Æquorum delectu, (2) fuſtinendo, rem ab ſeditionibus continuere; urbano quoque otio foris omnia tranquilla eſſe affirmantes, per diſcordias civiles externos tollere animos. cura pacis concordiæ quoque inteſtinæ cauſa fuit. Sed alter ſemper ordo gravis alterius modeſtiæ erat. quieſcenti plebi ab junioribus patrum injuriæ fieri cœptæ. (3) ubi tribuni auxilio humilioribus eſſent, in primis parum proderat: deinde ne ipſi quidem inviolati erant, utique poſtremis menſibus; cum & per coitiones potentiorum injuria fieret; & vis poteſtatis omnis aliquanto poſteriore anni parte languidior ferme eſſet: jamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid ſpei, ſi ſimiles Icilio tribunos haberet; nomina tantum ſe biennio habuiſſe. ſeniores contra patrum ut nimis feroces ſuos credere juvenes eſſe, ita malle, ſi modus excedendus eſſet, ſuis, quam adverſariis, ſupereſſe animos. adeo moderatio tuendæ libertatis, dum, æquari velle (4) ſimulando, ita ſe quiſque extollit, ut deprimat alium, in difficili eſt: cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro ſe efficiunt: & injuriam a nobis repulſam, tanquam aut facere aut pati neceſſe ſit, injungimus aliis.

CA-

---

(1) *hac lege, ſuperiorem recitatam a Duillio abrogavit.* (2) *frænando plebem metu delectus.* (3) *ſi quando.* (4) *cum ſimulet.*

CAPUT XXXIV.

Civilis discordia foris quoque bellum accendit. Æqui, & Volsci, sumptis armis, in agrum Rom. incurrunt: terrore ad Urbem perlato, T. Quintius Cos. pro ordinum concordia gravissime loquitur.

T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat utrunque. Jam non ultra discordia civium reprimi poterat; & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta novis semper certaminibus concionem turbaret. ad quarum primum strepitum velut signo accepto arma cepere Æqui ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cupidi prædarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente jam plebe imperium, *eo adversus se non esse missos exercitus. dissolvi licentia militandi morem, nec pro communi jam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos verti.* (1) *occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse.* Conjunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde, postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero, exultantibus belli auctoribus, ad mœnia ipsa Romæ, populabundi, regione portæ Esquilinæ accessere, vastationem agrorum urbi per contumeliam ostentantes. unde postquam inulti prædam præ se agentes retro ad Corbionem agmine iere, Quintius COS. ad concionem populum vocavit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: *Etsi mihi* 67. *nullius noxiæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri, Æquos & Volscos vix Hernicis modo pares, T. Quintio quartum consule ad mœnia urbis Romæ impune armatos venisse. hanc ego ignominiam (quanquam jamdiu ita vi-*

66.

vi-

(1) *an præter allegoriam est contemptus, ex allusione Lupæ altricis Romuli?*

Digitized by Google

vitur, is ſtatus rerum eſt, ut nihil boni divinet animus) ſi huic potiſſimum imminere anno ſciſſem, vel exilio, vel morte, ſi alia fuga honoris non eſſet, vitaſſem. Ergo ſi viri arma illa habuiſſent, quæ in portis fuere noſtris, capi Roma me conſule potuit? ſatis honorum, ſuperque vitæ erat: mori conſulem tertium oportuit. quem tandem ignaviſſimi hoſtium contempſere? nos conſules? an vos, Quirites? ſi culpa in nobis eſt, auferte imperium indignis: &, ſi id parum eſt, inſuper pœnas expetite. ſi in vobis, nemo deorum nec hominum ſit, qui veſtra puniat peccata, Quirites; voſmet tantum eorum pœniteat. Non illi veſtram ignaviam contempſere, nec ſuæ virtuti confiſi ſunt: quippe toties fuſi fugatique, caſtris exuti, agro multati, ſub jugum miſſi, & ſe & vos novere. diſcordia ordinum eſt venenum urbis hujus, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperii, nec vobis libertatis eſt modus; dum tædet vos patriciorum, nos plebeiorum magiſtratuum; ſuſtulere illi animos. Pro deum fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concupiſtis; concordiæ cauſa conceſſimus. decemviros deſideraſtis; creari paſſi ſumus. decemvirorum vos pertæſum eſt; coegimus abire magiſtratu, manente in eoſdem privatos ira veſtra, mori atque exulare nobiliſſimos viros honoratiſſimoſque paſſi ſumus. tribunos plebis creare iterum voluiſtis; creaſtis. conſules facere veſtrarum (1) partium; etſi patribus videbamus iniquum, patricium quoque magiſtratum plebi (2) donum fieri vidimus. auxilium tribunitium, provocationem ad populum, ſcita plebis injuncta (3) patribus, ſub titulo æquandarum legum noſtra jura oppreſſa tulimus & ferimus, qui finis erit diſcordiarum? ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc eſſe patriam licebit? Victi nos æquiore animo quieſcimus, quam vos victores. ſatis ne eſt, nobis vos metuendos eſſe? Adverſus nos Aventinum capitur: adverſus nos Sacer occupatur mons. Eſquilias quidem ab hoſte prope captas, & ſcandentem in (4) aggerem

Vol-

---

(1) *ſtudioſos*. (2) *creatis Coſs. Valerio, & Horatio.*
(3) *ut iis patres quoque tenerentur. ſupra, c. 26.*
(4) *a Tarquinio Superbo prope Eſquilias extructum.*

Volſcum hoſtem nemo ſubmovit. in nos viri, in nos armati eſtis. Agitedum, ubi hic curiam circumſederitis; & forum infeſtum feceritis; & carcerem impleveritis principibus; iiſdem iſtis ferocibus animis egredimini extra portam Eſquilinam. aut ſi ne hoc quidem audetis, ex muris viſite agros veſtros ferro ignique vaſtatos, prædam abigi, fumare incenſa paſſim tecta. At enim communis res per hæc loco eſt pejore. ager uritur, urbs obſidetur, belli gloria penes hoſtes eſt. Quid tandem? privatæ res veſtræ quo in ſtatu ſunt? jam unicuique ex agris ſua damna nuntiabuntur. quid eſt tandem domi, unde ea expleatis? tribuni vobis amiſſa reddent ac reſtituent? vocis verborumque quantum voletis, ingerent, & criminum in principes, & legum aliarum ſuper alias, & concionum. ſed ex illis concionibus nunquam veſtrum quiſquam re fortunaque domum auctior rediit. Ecquis retulit aliquid ad conjugem & liberos, præter odia, offenſiones, ſimultates publicas privataſque? a quibus ſemper non veſtra virtute innocentiaque, ſed auxilio (1) alieno tuti ſitis. At hercules cum ſtipendia nobis conſulibus, non tribunis ducibus, & in caſtris, non in foro, (2) faciebatis; & in acie veſtrum clamorem hoſtes, non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoſte capto, pleni fortunarum, gloriæque ſimul publicæ, ſimul privatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum veſtris fortunis hoſtem abire ſinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro vivite: ſequitur vos neceſſitas militandi, quam fugitis. grave erat in Æquos & Volſcos proficiſci? ante portas eſt bellum. ſi inde non pellitur, jam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium ſcandet, & in domos veſtras vos perſequetur. Biennio ante ſenatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum juſſit: ſedemus deſides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, præſenti pace læti, nec cernentes ex otio illo brevi multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia eſſe ſcio: ſed me vera pro gratis loqui, etſi meum ingenium non 68.

mo-

---

(1) *a Tribunis precario impetrato.*

(2) *bellum gerebatis. neque enim adhuc cognitus Romanis ſtipendiorum uſus.*

moneret, neceſſitas cogit. Vellem equidem vobis placere, Quirites: ſed multo malo vos ſalvos eſſe; qualicumque erga me animo futuri eſtis. Natura hoc ita comparatum eſt, ut, qui apud multitudinem ſua cauſa loquitur, gratior eo ſit, cujus mens nihil præter publicum commodum videt. niſi forte aſſentatores publicos, plebicolas iſtos, qui vos nec in armis, nec in otio eſſe ſinunt, veſtra vos cauſa incitare & ſtimulare putatis. concitati, aut honori, aut quæſtui illis eſtis, & quia in concordia ordinum nullos ſe uſquam eſſe vident, malæ rei ſe, quam nullius, turbarum ac ſeditionum duces eſſe volunt. Quarum rerum ſi vos tædium tandem capere poteſt, & patrum veſtroſque antiquos mores vultis pro his novis ſumere: nulla ſuppliciа recuſo, niſi paucis diebus hos populatores agrorum noſtrorum fuſos fugatoſque caſtris exuero, & a portis noſtris mœnibuſque ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti eſtis, tranſtulero.

CAPUT XXXV.

T. Quintii oratione permota plebs, ad bellum propulſandum nomina dat: educto a conſulibus exercitu, hoſtes Æqui, Volſcique vincuntur.

69. RAro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi, quam tunc ſeveriſſimi conſulis fuit. Juventus quoque, quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum acerrimum adverſus patres habere ſolita erat, bellum & arma ſpectabat, & agreſtium fuga, ſpoliatique in agris & vulnerati, fœdiora his, quæ ſubjiciebantur oculis, nuntiantes, totam urbem ira implevere. In ſenatum ubi ventum eſt, ibi vero in Quintium omnes verſi, ut unum vindicem majeſtatis Romanæ intuerī: & primores patrum *dignam* dicere *concionem imperio conſulari, dignam tot conſulatibus anteactis, dignam vita omni plena honorum ſæpe geſtorum, ſæpius meritorum. alios conſules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo jura ordinis, aſperiorem domando multitudinem feciſſe: T. Quintium orationem memorem majeſtatis patrum,*

Digitized by Google

concordiæque ordinum, & temporum in primis habuisse, orare eum, collegamque, ut capesserent rempublicam, orare tribunos, ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulsare vellent, plebemque obedientem in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos, (1) *communem patriam, auxiliumque eorum implorare, vastatis agris, urbe prope oppugnata.* Consensu omnium delectus decernitur, habeturque. Cum consules in concione pronuntiassent, tempus non esse (2) causas cognoscendi, omnes juniores postero die prima luce in campo Martio adessent; *cognoscendis causis eorum, qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus; pro desertore futurum, cujus non probassent causam.* omnis juventus affuit postero die: cohortes sibi quæque centuriones legerunt: bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, ut signa eo ipso die a quæstoribus ex ærario prompta, delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint; exercitusque novus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraque ad Corbionem castris sunt conjuncta. tertio die, cum ira Romanos: illos, cum toties rebellassent, conscientia culpæ, ac desperatio irritaret; mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum 70.
duo consules essent potestate pari, quod salubberrimum in administratione magnarum rerum est; summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: & prælatus ille, facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesque, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Postumio Albo legato datur media acies tuenda. legatum alterum Ser. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnavere, haud segniter resistentibus Volscis. Ser. Sul-

(1) *communis patria orat tribunos, & implorat &c.*
(2) *eorum qui se excusatos velint a militia.*

pitius per mediam hoſtium aciem cum equitatu perrupit: unde cum (1) eadem reverti poſſet ad ſuos, priuſquam hoſtis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hoſtium ſatius viſum eſt; momentoque temporis in (2) averſam incurſando aciem, (3) ancipiti terrore diſſipaſſet hoſtes, ni ſuo (4) proprio eum prælio equites Volſcorum & Æquorum exceptum aliquandiu tenuiſſent. ibi vero Sulpitius negare *cunctandi tempus eſſe*, (5) *circumventos intercluſoſque ab ſuis* vociferans, *ni equeſtre prælium connixi omni vi perficerent: nec, fugare equitem integrum, ſatis eſſe: conficerent equos viroſque, ne quis reveheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non poſſe illos reſiſtere ſibi, quibus conferta peditum acies ceſſiſſet.* Haud ſurdis auribus dicta. impreſſione una totum equitatum fudere, magnam vim ex equis præcipitavere, ipſos, equoſque ſpiculis confodere. is finis pugnæ equeſtris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuntios ad conſules rei geſtæ mittunt, ubi jam inclinabatur hoſtium acies. nuntius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primum acie vinci cœpti, qua præmiſſus equitatus turbaverat ordines. ſiniſtrum deinde cornu ab Quintio conſule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate, viribuſque ferox, cum, omni parte pugnæ melius rem geri, quam apud ſe, videret, accepta ſigna ab ſigniferis ipſe inferre, quædam jacere etiam in confertos hoſtes cœpit. cujus ignominiæ metu concitati milites invaſere hoſtem. ita æquata ex omni par-

(1) *eadem via.* (2) *a tergo.*
(3) *quia a fronte legiones Romanæ pugnabant.*
(4) *pugnabat Sulpitius cum equitibus adverſus pedites hoſtium; hoc non erat proprium prælium. cum vero equites quoque hoſtium eum aggreſſi ſunt; hoc fuit prælium proprium.*
(5) *Sulpitii equites erant inter pedites, & equites hoſtium, atque ita* circumventi; *erat item Sulpitii equitibus interceptus reditus ad ſuos; ita erant* intercluſi a ſuis.

parte victoria est. Nuntius a Quintio venit, victorem jam se imminere hostium castris; nolle irrumpere, antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse. si jam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentoque fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto intervallo temporum conjicio, cum Valerio, atque Horatio consulibus, qui præter Volscos & Æquos, Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset; verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum; ne, etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quam meritorum habita cura videretur.

CAPUT XXXVI.

Populus Romanus judex sumptus inter Ardeates, atque Aricinos de ambiguo agro certantes, Scaptio quodam auctore, eundem agrum sibi fœde adjudicat.

VIctoriam honestam, ex hostibus partam, turpe 71.
domi de finibus sociorum judicium populi deformavit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, multis invicem cladibus fessi, judicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam venissent, concilio populi a magistratibus dato, magna contentione actum. jamque editis testibus cum tribus vocari, & populum inire suffragium oporteret, consurgit P. Scaptius, de plebe, magno natu: *Et, si licet*, inquit, *consules de repub. dicere, errare ego populum in hac causa non patiar*. Cum, ut vanum, eum negarent consules audiendum esse, vociferantemque

prodi publicam cauſam, ſummoveri juſſiſſent; tribunos appellat. Tribuni, ut fere ſemper reguntur a multitudine magis, quam regunt, dedere cupidæ audiendi plebi, ut, quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, *annum ſe tertium & octogeſimm agere, & in eo agro, de quo agitur, militaſſe non juvenem, ſed viceſima jam ſtipendia merentem, cum ad Coriolos ſit debellatum: eo ſe rem vetuſtate oblieratam, cæterum ſuæ memoriæ infixam, afferre, agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuiſſe; captiſque Coriolis, jure belli publicum populi Romani factum. mirari ſe, quonam more Ardeates Aricinique, cujus agri jus nunquam uſurpaverint incolumi Coriolana re, eum ſe a populo Romano, quem pro domino judicem fecerint, intercepturos ſperent: ſibi exiguum vitæ tempus ſupereſſe; non potuiſſe ſe tamen inducere in animum, quin, quem agrum miles pro parte virili manu cepiſſet, eum ſenex quoque voce, qua una poſſet, vindicaret: magnopere ſe ſuadere populo, ne inutili pudore ſuam ipſe cauſam da-*
72. *mnaret*. Conſules cum Scaptium non ſilentio modo, ſed cum aſſenſu etiam audiri, animadvertiſſent; deos, hominesque teſtantes flagitium ingens fieri, patrum primores arceſſunt. cum his circumire tribunos, orare, *ne peſſimum facinus pejore exemplo admitterent, judices in ſuam rem litem vertendo: cum præſertim, etiam ſi fas ſit curam emolumenti ſui judici eſſe, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis injuria ſociorum animis: nam famæ quidem ac fidei damna majora eſſe, quam quæ æſtimari poſſent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? quo cum dolore (1) hos? quo cum gaudio (2) illos? Scaptio ne (3) hoc, concionali ſeni, aſſignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore (4) imagine Scaptium nomen: populum Romanum quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ perſonam la-*

tu-

---

(1) *ſocios*. (2) *hoſtes*. (3) *judicium*.
(4) *ironice*. *neque enim Scaptius dignus erat imagine, ob probroſum conſilium; neque erat in magiſtratu cujus eſſet jus imaginis*.

turum. quem enim hoc privatæ rei judicem feciſſe, ut ſibi controverſam adjudicaret rem? Scaptium ipſum id quidem, etſi præmortui jam ſit pudoris, non facturum. Hæc conſules, hæc patres vociferantur. ſed plus cupiditas, & auctor cupiditatis Scaptius valet. vocatæ tribus judicaverunt, agrum publicum populi Rom. eſſe. nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad judices alios itum foret. nunc haud ſane quicquam (1) bona cauſa elevatur dedecus judicii: idque non Aricinis Ardeatibuſque, quam patribus Romanis, fœdius atque acerbius viſum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus, & ab externis manſit.

LIBER IV.

CAPUT I.

Oritur ſeditio ob duas tribunorum rogationes, alteram ab Canuleio promulgatam de connubio Patrum, & plebis; alteram ab collegis de creandis promiſcue ſive ex patribus, ſive ex plebe conſulibus: utramque conſules in Senatu inſectantur.

HOS ſecuti M. Genutius & C. (2) Curiatius conſules. Fuit annus domi foriſque infeſtus. anni namque principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgavit, qua contaminari ſanguinem ſuum patres, confundique jura (3) gentium rebantur: & mentio primo ſenſim illata a tribunis, ut alterum ex plebe conſulem liceret fieri, eo proceſſit deinde, ut rogationem (4) novem tribuni promulgarent, *ut* U.C. 309.

(1) *æquitate cauſæ.* (2) *alii; Curtius.*
(3) *cujuſque gentis patriciæ.* (4) *h. e. omnes, excepto C. Furio. ex Dionyſ.*

populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audire patres, Ardeatium populum ob injuriam agri abjudicati defeciſſe, & Vejentes depopulatos extrema agri Rom. & Volſcos Æquoſque ob communitam Verruginem fremere: adeo vel infelix bellum ignominioſæ paci præferebant. His itaque in majus etiam acceptis, ut inter ſtrepitum tot bellorum conticeſcerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaque vi ſumma apparari jubent, ſi (1) quo intentius poſſit, quam T. Quintio conſule, apparatum ſit. C. Canuleius, pauca in ſenatu vociferatus, nequicquam (2) territando conſules, avertere plebem a cura novarum legum; nunquam eos, ſe vivo, delectum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab ſe collegiſque eſſent, plebes
2. ſciviſſet; confeſtim ad concionem advocavit. Eodem tempore & conſules ſenatum in tribunum, & tribunus populum in conſules incitabat. Negabant conſules, *jam ultra ferri poſſe furores tribunitios; ventum jam ad finem eſſe; domi plus belli concitari, quam foris: id adeo non plebis, quam patrum; neque tribunorum magis, quam conſulum culpa accidere: cujus rei præmium ſit in civitate, eam maximis ſemper auctibus creſcere. ſic pace (3) bonos, ſic bello fieri. maximum Romæ præmium ſeditionum eſſe: id & (4) ſingulis univerſiſque ſemper honori fuiſſe. Reminiſcerentur, quam majeſtatem ſenatus ipſi a patribus accepiſſent, quam liberis tradituri eſſent: (5) &, quemadmodum plebs gloriari poſſet, auctiorem amplioremque eſſe. finem ergo non fieri, nec futurum, donec, quam felices ſeditiones, tam honorati ſeditionum auctores eſſent. Quas, quantaſque res C. Canulejum*

ag-

---

(1) *ſi quo modo*. (2) *conſules nequicquam terrere plebem, ut eam avertam*. (3) *utiles*.
(4) *tribunis, totique plebi*.
(5) *repete*, reminiſcerentur.

aggreſſum? colluvionem gentium, (1) *perturbationem auſpiciorum publicorum privatorumque afferre, ne quid ſinceri, ne quid incontaminati ſit; ut, diſcrimine omni ſublato, nec ſe quiſquam, nec ſuos* (2) *noverit. quam enim aliam vim connubia promiſcua habere, niſi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrumque? ut, qui natus ſit, ignoret cujus ſanguinis, quorum* (3) *ſacrorum ſit: dimidius patrum ſit, dimidius plebis, ne ſecum quidem ipſe concors. Parum id videri, quod omnia divina humanaque turbentur: jam ad conſulatum vulgi turbatores accingi. & primo, ut alter conſul ex plebe fieret, id modo ſermonibus tentaſſe; nunc rogari, ut, ſeu ex patribus, ſeu ex plebe velit, populus conſules creet: & creaturos haud dubie ex plebe ſeditioſiſſimum quemque. Canulejos igitur, Icilioſque conſules fore. ne id Jupiter optimus maximus ſineret, regia majeſtatis imperium eo recidere. & ſe millies morituros potius, quam ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere, majores quoque, ſi divinaſſent, concedendo omnia, non mitiorem in ſe plebem, ſed aſperiorem, alia ex aliis iniquiora poſtulando, cum prima impetraſſet, futuram; primo quamlibet dimicationem ſubituros fuiſſe potius, quam eas leges ſibi imponi paterentur: quia tum* (4) *conceſſum ſit de tribunis, iterum conceſſum eſſe. Finem ergo non fieri: non poſſe in eadem civitate tribunos plebis, & patres eſſe. aut hunc ordinem, aut illum magiſtratum tollendum eſſe: patiuſque fero, quam nunquam obviam eundum audaciæ temeritatique. illi ne impune primo diſcordias ſerentes, concitent finitima bella? deinde adverſus ea, quæ concitaverint, armari civitatem defendique*

(1) *contendebant Patricii, neminem plebejum jus capiendorum auſpiciorum habere.*

(2) *nec conditionem ſuam, nec liberorum ſuorum, patritii ne, an plebeii ſanguinis ſint.*

(3) *familiæ cuique ſua propria Sacra ex Romuli inſtituto erant. Cic. 2. de Leg.*

(4) *quia conceſſa ſit tribunitia poteſtas, ablatam poſtea a decemviris, iterum conceſſam eſſe.*

prohibeant? & cum hoſtium tantum acceſſerit, exercitus conſcribi adverſus hoſtes non modo non patiantur; ſed audeat Canulejus in ſenatu proloqui, ſe, niſi ſuas leges tanquam victoris patres accipi ſinant, delectum haberi prohibiturum? quid eſſe aliud, quam minari ſe patriam proditurum, patriam oppugnari atque capi paſſurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, ſed Volſcis & Æquis & Vejentibus allaturam? nonne, Canulejo duce, ſe ſperaturos Capitolium atque arcem ſcandere poſſe, ſi patribus tribuni, cum jure ac majeſtate adempta, animos etiam eripuerint? (1) Conſules paratos eſſe duces prius adverſus ſcelus civium, quam adverſus hoſtium arma.

CAPUT II.

Canuleii pro tribunitiis rogationibus oratio. Victi Patres, ut lex de connubio feratur, conſentiunt.

3. CUm maxime hæc in ſenatu agerentur, Canulejus pro legibus ſuis, & adverſus conſules ita diſſeruit. *Quantopere vos, Quirites, contemnerent patres, quam indignos ducerent, qui una ſecum urbe intra eadm mœnia viveretis; ſæpe equidem & ante videor animadvertiſſe, nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes noſtras coorti ſunt: quibus quid aliud, quam admonemus, cives nos eorum eſſe: &, ſi non eaſdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externiſque dari ſolet. nos quidem civitatem, quæ plus, quam connubium eſt, hoſtibus etiam victis dedimus. altera nihil novi ſarimus, ſed id, quod populi eſt, repetimus, atque uſurpamus: ut, quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem eſt, cur cœlum ac terras miſceant? cur in me impetus modo pœne in ſenatu ſit factus? negent, ſe manibus temperaturos? violaturoſque denuntient ſacroſanctam poteſtatem? Si po-*

(1) *Conſules quidem nec jus, nec animos ſibi eripi paſſuros, ſed paratos eſſe &c.*

populo Romano liberum ſuffragium datur, ut, quibus velit conſulatum mandet: & non præciditur ſpes plebejo quoque, ſi dignus ſummo honore erit, adipiſcendi ſummi honoris: ſtare urbs hæc non poterit? de imperio actum eſt? Et perinde hoc valet, plebejus ne conſul fiat, tanquam ſervum, aut libertinum aliquis conſulem futurum dicat? Ecquid ſentitis, in quanto contemptu vivatis? Lucis vobis hujus partem, ſi liceat, adimant. quod ſpiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (ſi diis placet) nefas ajunt eſſe, conſulem plebejum fieri. Obſecro vos, ſi non ad faſtos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt, conſules in locum regum ſucceſſiſſe? nec aut juris aut majeſtatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? en unquam creditis fando auditum eſſe, Numam Pompilium non modo non patricium, ſed ne civem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi juſſu, patribus auctoribus Romæ regnaſſe? L. deinde Tarquinium non modo Romanæ, ſed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthii filium, incolam ab Tarquiniis, vivis liberis Anci, regem factum? Servium Tullium poſt hunc, captiva Corniculana natum, patre nullo; (1) matre ſerva, ingenio & virtute regnum tenuiſſe? quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipſe Romulus parens urbis in ſocietatem regni accepit? Ergo, dum nullum faſtiditur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Romanum. pœniteat nunc vos plebeii conſulis; cum majores noſtri advenas reges non faſtidierint, & ne regibus quidem exactis clauſa urbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certe gentem poſt reges exactos ex Sabinis non in civitatem modo accepimus, ſed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino ne patricius, deinde conſul fiat? civis Romanus ſi ſit ex plebe, præciſa conſulatus ſpes erit? Utrum tandem non credimus fieri poſſe, ut vir fortis ac ſtrenuus, pace bel-

(1) *Livius tamen l. 1. ubi ex ſententia ſua loquitur, negat eum matre ſerva natum eſſe.*

loque bonus ex plebe ſit Numæ, L. Tarquinio, Servio Tullio ſimilis? an, ne ſi ſit quidem, ad gubernacula reip. accedere eum (1) patiemur? potiuſque decemviris teterrimis mortalium, qui tum (2) omnes ex patribus erant, quam optimis regum novis hominibus ſimiles conſules ſumus habituri? At enim nemo poſt reges exactos de plebe conſul fuit. Quid poſtea? nulla ne res nova inſtitui debet? &, quod nondum eſt factum (multa enim nondum ſunt facta in novo populo) ea, ne ſi utilia quidem ſint, fieri oportet? Pontifices, augures, Romulo regnante, nulli erant: ab Numa Pompilio creati ſunt. cenſus in civitate, & deſcriptio centuriarum, claſſiumque, non erat; ab Servio Tullio eſt facta. conſules nunquam fuerant; regibus exactis creati ſunt. dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat, apud patres eſſe cæpit. tribuni plebis, ædiles, quæſtores nulli erant. inſtitutum eſt, ut fierent. decemviros legibus ſcribendis intra decem hos annos & creavimus, & a republica ſuſtulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immenſum creſcente, nova imperia, ſacerdotia, jura gentium, hominumque inſtituantur? Hoc ipſum, ne connubium patribus cum plebe eſſet, non decemviri tulerunt paucis his annis, peſſimo exemplo publico cum ſumma injuria plebis? an eſſe ulla major, aut inſignior contumelia poteſt, quam partem civitatis, velut contaminatam, indignam connubio haberi? quid eſt aliud, quam exilium intra eadem mœnia, quam relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immiſceamur, cavent, ne ſocietur ſanguis. quid? hoc ſi polluit nobilitatem iſtam veſtram, quam plerique oriundi ex Albanis, & Sabinis, non genere nec ſanguine, ſed per cooptationem in patres, habetis, aut

ab

---

(1) *intellige* non. *cujus negationis vim habet præcedens particula* ne.

(2) *priore anno omnes patricii fuerunt, & tum ſe modeſte geſſerunt. Teterrimi mortalium poſteriores decemviri dici potuerint. at ex his tres plebeii fuere. Q. Pætilius, Cæſo Duillius, Sp. Oppius Cornicen.*

ab regibus lecti, aut post reges exactos jussu populi; sinceram servare privatis consiliis non poteratis nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesque nubere sinendo e patribus? Nemo plebejus patriciæ virgini vim afferret: patriciorum ista libido est: nemo invitum pactionem nuptialem quenquam facere coegisset. verum enimvero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non (1) *confertis, ne sit connubium divitibus ac pauperibus? Quod privatorum consiliorum ubique semper fuit, ut, in quam cuique fœminæ convenisset domum, nuberet; ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret; id vos sub legis superbissimæ vincula conjicitis, qua dirimatis societatem civilem, duasque ex una civitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patricio sit plebejus? ne eodem itinere eat? ne idem convivium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud? si plebejam patricius duxerit, si patriciam plebejus, quid juris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, præterquam ut hominum, ut civium numero simus. nec, vos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare juvat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem populi Romani, an vestrum summum imperium est? regibus exactis, utrum vobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si velit, jubere legem. an, ut quæque rogatio promulgata erit, vos delectum pro pœna decernetis? &, simul ego tribunus vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento juniores adiges, & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non, quantum istæ minæ adversus plebis consensum valerent, bis jam experti essetis? scilicet, quia nobis consultum volebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatum, quod, quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur.* 5.

(1) *simul fertis legem.*

Itaque ad bella ista, seu falsa, seu vera sunt, consules, parata vobis plebs est, si connubiis reditis, unam hanc civitatem tandem facitis, si coalescere, si jungi, miscerique vobis privatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æquæ libertatis est, invicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. sin hæc impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honoram, nec in privata connubii socictas est. 6. Cum in concionem & consules processissent, & res a (1) perpetuis orationibus in altercationem vertisset, interrogauti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse vere, sic parum utiliter in præsens certamen respondit; quod nemo plebeius auspicia haberet; ideoque decemviros connubium diremisse, ne (2) incerta prole auspicia turbarentur. Plebs ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari, tanquam invisi diis immortalibus, negarentur posse. Nec ante finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum auctorem plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandem patres, ut de connubio ferretur, concessere: ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse; contentamque interim connubio plebem paratam delectui fore.

---

(1) *continuatis, non interruptis.*

(2) *patricia ne, an plebeja esset. turbarentur autem auspicia, si dubium esset, num in plebejos transirent, cum lege Romuli ea solis patriciis concessa fuerint.*

CA-

Digitized by Google

CAPUT III.

Pugnantibus tribunis pro altera lege de plebeiis consulibus, permittitur, ut tribuni militum potestate consulari creentur.

CUm Canuleius victoria de patribus, & plebis favore ingens esset, accensi alii tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa vi pugnant: &, crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat autem, aut hostibus, aut civibus de victoria concedendum esse. soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatique, & Capitolini sententiæ abhorrebant a cæde, violandisque, quos fœdere icto cum plebe, sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex patribus, ac plebe creari finerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, (1) hinc quam maxime tribunitii & prehensare homines, & concursare toto foro candidati coepere, ut patricios desperatio primo, irritata plebe, adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo, coacti tamen a primoribus, petiere, necessisse possessione reipublicæ viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit alios animos in contentione libertatis, dignitatisque, alios, secundum deposita certamina, incorrupto judicio esse. tribunos enim omnes patricios creavit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset.

(1) *inter eos*.

7. U.C. 310. set. Hanc modestiam, æquitatemque, & altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quæ tum populi universi fuit? Anno trecentesimo decimo quam urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Attilius, T. Cloelius. quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris præbuit. Sunt qui, propter adjectum Æquorum Volscorumque bello, & Ardeatium defectioni Vejens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus; quia tertio mense, quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere, quod C. Curtius, qui comitiis eorum præfuerat, parum (1) recte tabernaculum cepisset.

CAPUT IV.

Ardeatibus per legatos in senatu querentibus de intercepti agri injuria, mite responsum datur: cum iis deinde fœdus renovatur. Censuræ initium.

LEgati ab Ardea Romam venerunt, ita de injuria querentes, ut, si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. ab senatu responsum est: *judicium populi rescindi ab senatu non posse; præterquam quod nullo nec exemplo, nec jure fieret, concordiæ etiam ordi-*

(1) tabernaculi recte capti *mentionem facit* Cic. 2. *de Div.* c. 35. *& tunc dicebatur* recte captum, *cum Magistratus comitia habiturus extra urbem auspiciorum causa tabernaculum tanquam dux exercitus cepisset, sed postquam intra pomœrium cum augure auspicia consuluisset. Si aut prius non consuluisset, aut adversa auspicia apparuissent*, tabernaculum non recte captum *dicebatur*.

ordinum cauſa. ſi Ardeates (1) *ſua tempora expectare velint, arbitriumque ſenatui levandæ injuriæ ſuæ permittant, fore, ut poſtmodum gaudeant ſe iræ moderatos; ſciantque patribus æque curæ fuiſſe, ne qua injuria in eos oriretur, ac ne, orta, diuturna eſſet.* Ita legati, cum ſe rem (2) integram relaturos dixiſſent, comiter dimiſſi. Patricii, cum ſine curuli magiſtratu reſpublica eſſet, coiere, & interregem creavere. contentio, conſules ne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac ſenatus conſulum comitia; tribuni plebis & plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres; quia & plebs patriciis ſeu hunc, ſeu illum delatura honorem, fruſtra certare ſuperſedit; & principes plebis ea comitia malebant, (3) quibus non haberetur ratio ſui, quam quibus ut (4) indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen ſine effectu in (5) beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex conſules creat L. Papirium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His conſulibus cum Ardeatibus fœdus renovatum eſt. idque monumenti eſt, conſules eos illo anno fuiſſe, qui neque in annalibus priſcis, neque in libris magiſtratuum inveniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac ſi totum annum in imperio fuerint, ſuffectis his conſulibus, prætermiſſa nomina conſulum horum. Licinius Macer auctor eſt, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventa. Et foris, cum tot terrores a finitimis oſtentati eſſent, & domi otium fuit. Hunc annum, 8

(1) *Senatui opportuna.*
(2) *eodem ſtatu iterum Romam ad Senatum laturos.* (3) *conſularibus.*
(4) *ſi haberentur comitia creandis tribunis militum, principes plebis poterant petere eum magiſtratum. ſi non obtinuiſſent, tanquam indigni præteriti fuiſſent.*
(5) *tanquam beneficium.*

num, ſeu tribunos modo, ſeu tribunis ſuffectos conſules quoque habuit, ſequitur annus haud
U.C. 311. dubiis conſulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum coſs. Idem hic annus cenſuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta eſt, ut morum, diſciplinæque Romanæ penes eam regimen, ſenatus, equitumque centuriæ, decoris dedecoriſque diſcrimen ſub ditione ejus magiſtratus, publicorum jus, privatorumque locorum, & vectigalia populi Romani ſub nutu, atque arbitrio eſſent. ortum autem initium rei eſt, quod in populo, per (1) multos annos incenſo, neque differri cenſus poterat; neque conſulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab ſenatu eſt, rem operoſam, ac minime conſularem ſuo proprio magiſtratu egere: cui ſcribarum miniſterium, cuſtodiæque, & tabularum cura, cui arbitrium formulæ (2) cenſendi ſubjiceretur. Et patres quanquam rem parvam, tamen quo plures patricii magiſtratus in republica eſſent, læti accepere, id quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum, qui præeſſent, ipſi honori jus majeſtatemque adjicerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis neceſſariam, quam ſpecioſi miniſterii procurationem intuentes, ne parvis quoque rebus incommode adverſarentur, haud ſane (3) tetendere. Cum a primoribus civitatis ſpretus honor eſſet; Papirium, Semproniumque, quorum de conſulatu (4) dubitabatur, ut eo magiſtratu (5) parum ſolidum conſulatum explerent, cenſui agendo populus ſuffragiis præfecit. cenſores ab re appellati ſunt.

CA-

---

(1) *ferme 17. a conſulatu L. Cornelii, & Q. Fabii.*
(2) *qua formula quiſque in cenſum referendus eſſet.*
(3) *reſtitere.* (4) *Dictum eſt enim paulo ante, eorum nomina neque in annalibus priſcis, neque in libris Magiſtratuum inveniri.*
(5) *non integrum. ii enim novem circiter menſes Conſules fuerunt.*

Digitized by Google

CAPUT V.

Ardeæ orto certamine inter plebem, & optimates propter Virginis connubium, cum illa Volſcos pro ſe exciviſſet, hi ab Romanis auxilium ex fœdere petunt. Miſſus cum exercitu Geganius Coſ., Volſcos devictos ſub jugum mittit, ac de illis triumphat.

DUm hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea 9.
veniunt, pro veterrima ſocietate, renovatoque fœdere recenti auxilium prope everſæ urbi implorantes. frui namque pace, optimo conſilio, cum populo Romano ſervata, per inteſtina arma non licuit. quorum cauſa, atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque potentibus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames morbive, quam quæ alia in deum iras, velut (1) ultima publicorum malorum, vertunt. Virginem plebeii generis, maxime forma notam, petiere juvenes; alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipſi ejuſdem corporis erant; nobilis alter, nulla re, præterquam forma captus. adjuvabant eum optimatium ſtudia, per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetravit. nobilis ſuperior judicio matris eſſe; quæ quam ſplendidiſſimis nuptiis jungi puellam volebat. tutores in ea quoque re (2) partium memores, ad ſuum tendere. Cum res peragi intra parietes nequiſſet, ventum in jus eſt. poſtulatu audito matris tutorumque, magiſtratus ſecundum parentis arbitrium dant jus nuptiarum. Sed vis potentior fuit. namque tutores inter ſuæ partis homines de injuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. adverſus quos inſeſtior coorta optima-

tium

(1) *extremæ calamitates, quas homines ex ſuis vitiis ortas, non ſibi, ſed iræ Deorum tribuunt.*
(2) *plebejarum.*

tium acies ſequitur accenſum injuria juvenem. fit prælium atrox. pulſa plebs, nihil (1) Romanæ plebi ſimilis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excurſiones facit. urbem quoque omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad ſpem prædæ evocata, obſidere parat. nec ulla ſpecies, cladeſque belli abeſt, velut contacta civitate rabie duorum juvenum, funeſtas nuptias ex occaſu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum bellique eſt viſum. optimates, Romanos ad auxilium urbis obſeſſæ, plebs ad expugnandam ſecum Ardeam Volſcos excivere. priores Volſci duce Æquo Cloelio Ardeam venerunt, & mœnibus hoſtium vallum objecere. Quod ubi Romam eſt nuntiatum, extemplo M. Geganius conſul, cum exercitu profectus, tria millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit, præcipitique jam die curare corpora milites jubet. quarta deinde vigilia ſigna profert: cœptumque opus adeo approperatum eſt, ut ſole orto Volſci firmiore ſe munimento ab Romanis circumvallatos, quam a ſe urbem, viderent. & alia parte
10. conſul muro Ardeæ (2) brachium * immiſerat,
* al. injunxerat. qua ex oppido (3) ſui commeare poſſent. Volſcus imperator, qui ad eam diem non commeatu præparato, ſed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluiſſet militem; poſtquam ſeptus vallo repente inops omnium rerum erat, ad colloquium conſule evocato, ſi ſolvendæ obſidionis cauſa venerit Romanus, abducturum ſe inde Volſcos ait. Adverſus ea conſul, victis conditiones accipiendas eſſe, non ferendas, reſpondit; neque, ut venerint ad oppugnandos ſocios populi Romani ſuo arbitrio, ita abituros Volſcos eſſe. dedi imperatorem, arma poni jubet, fatentes victos ſe eſſe, & imperio parere, aliter tam abeuntibus, quam manentibus ſe hoſtem infenſum, victo-

(1) *quæ patriciorum corporibus, & bonis pepercit.*
(2) *vallum in formam cubiti curvum conjunxerat.*
(3) *Socii.*

ſoriam potius ex Volſcis, quam pacem infidam Romam relaturum. Volſci exiguam ſpem in armis, (1) alia undique abſciſſa, cum (2) tentaſſent; præter cætera adverſa, loco quoque iniquo ad pugnam congreſſi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces a certamine verſi, dedito imperatore, traditiſque armis ſub jugum miſſi, cum ſingulis veſtimentis ignominiæ cladiſque pleni dimittuntur. & cum haud procul urbe Tuſculo conſediſſent, vetere Tuſculanorum odio inermes oppreſſi dederunt pœnas, vix nuntiis cladis relictis. Romanus Ardeæ turbatas ſeditione res, principibus ejus motus ſecuri percuſſis, boniſque eorum in publicum Ardeatium redactis, compoſuit: demptamque injuriam (3) judicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant: ſenatui ſupereſſe aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Conſul triumphans in urbem rediit, Cloelio Volſcorum duce ante currum ducto, prælatiſque ſpoliis, quibus dearmatum exercitum hoſtium ſub jugum miſerat.

CAPUT VI.

Alterius Coſ. Quintii moderatio in civitatis concordia curanda. Ut ad Ardeates infami judicio interceptus ager redeat. Ardeam colonis deducitur.

Æquavit, quod haud facile eſt, Quintius conſul togatus armati gloriam collegæ: qui concordiæ, paciſque domeſticam curam, jura infimis ſummiſque moderando, ita tenuit, ut eum & patres ſeverum conſulem, & plebs ſatis comem crediderint: & adverſus tribunos auctoritate plura, quam certamine, tenuit. quinque conſulatus eodem tenore geſti, vitaque omnis conſu-

(1) *ſpe.* (2) tentare ſpem, *non rarum apud Livium. Volſci igitur experti ſunt armis, tamctſi in iis exiguam ſpem habercnt.*
(3) *v. l. 3. c. ult.*

ſulariter acta, verendum pene ipſum magis, quam honorem, faciebant. (1) eo tribunorum militarium
11. U.C. 313. nulla mentio his conſulibus fuit. Conſules creant M. Fabium Vibulanum, Poſtumum Æbutium Cornicinem. Fabius & Æbutius conſules, quo majori gloriæ rerum domi, foriſque geſtarum ſuccedere ſe cernebant; maxime autem memorabilem annum apud finitimos ſocios hoſteſque eſſe, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura ſubventum; eo impenſius, ut delerent prorſus ex animis hominum infamiam judicii, ſenatuſconſultum fecerunt, ut, quoniam civitas Ardeatium inteſtino tumultu redacta ad paucos eſſet, coloni eo præſidii cauſa adverſus Volſcos ſcriberentur. (2) Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunoſque falleret judicii reſcindendi conſilium initum. (3) conſenſerant autem, ut, multo majore parte (4) Rutulorum colonorum, quam Romanorum, ſcripta, nec ager ullus divideretur, niſi is, qui interceptus judicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis diviſus eſſet, gleba ulla agri aſſignaretur. ſic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus, M. Æbutius Helua. Qui (5) præter minime populare miniſterium agro aſſignando ſociis, quem populus Romanus ſuum judicaſſet, cum plebem offendiſſent, ne primoribus quidem patrum ſatis accepti, quod nihil (6) gratiæ cujuſquam dederant; vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, coloni adſcripti remanendo in colonia, quam teſtem integritatis juſtitiæque habebant, vitavere.

---

(1) *ideo*. (2) *hæc ratio deducendæ coloniæ*.
(3) *inter ſe tacite Senatores*.
(4) *veterum Ardeæ incolarum*.
(5) *alii*, per. *alii*, propter.
(6) *in dividendo agro*.

CA-

CAPUT VII.

Urbis tranquillitatem multiplex calamitas excipit: fame præsertim usque ad desperationem laboratur: frumentum privatim largiendo Sp. Mælius de regno agitat.

PAx domi foriſque fuit & hoc & inſequenti anno, C. Furio Pacilo, & M. Papirio Craſſo COSS. Ludi ab decemviris, per ſeceſſionem plebis, a patribus ex ſenatuſconſulto voti, eo anno facti ſunt. Cauſa ſeditionum nequicquam a Pætelio quæſita: qui tribunus plebis iterum ea ipſa denuntiando factus, neque, ut de agris dividendis plebi referrent conſules ad ſenatum, pervincere potuit: &, cum magno certamine obtinuiſſet, ut conſulerentur patres, conſulum an tribunorum placeret comitia haberi, conſules creari juſſi ſunt. Iudibrioque erant minæ tribuni, denuntiantis ſe delectum impediturum: cum, quietis finitimis, neque belli apparatu opus eſſet. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato COSS. multiplici clade ac periculo inſignis, ſeditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in cervices accepto. Unum abfuit bellum externum: quo ſi aggravatæ res eſſent, vix ope deorum omnium res ſiſti potuiſſet. Coepere a fame mala; ſeu adverſus annus frugibus fuit; ſeu, dulcedine concionum & urbis, deſerto agrorum cultu. nam utrumque traditur. & patres plebem deſidem & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam conſulum accuſabant. poſtremo perpulere plebeii, haud adverſante ſenatu, ut L. Minutius præfectus annonæ crearetur, felicior in eo magiſtratu ad cuſtodiam libertatis futurus, quam ad curationem miniſterii ſui: quanquam poſtremo annonæ quoque levatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum, multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam miſſis, (niſi

quod

312. U.C.

313. U.C.

314.

quod ex Etruria haud ita multum frumenti advectum eſt) & nullum momentum annonæ faciſſet ; & (1) revolutus ad diſpenſationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & vendere, (2) quod uſui menſtruo ſupereſſet, fraudandoque parte diurni cibi ſervitia, criminando inde, & objiciendo iræ populi frumentarios, acerba inquiſitione aperiret magis, quam levaret inopiam : multi ex plebe, ſpe amiſſa, potius, quam ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obvolutis ſe in Tiberim præcipitaverunt.

13. Tum Sp. Mælius ex equeſtri ordine, ut illis temporibus, prædives, rem utilem, peſſimo exemplo, pejore conſilio eſt aggreſſus. frumento namque ex Etruria privata pecunia per hoſpitum, clientiumque miniſteria coempto (quæ credo ipſa res ad levandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere inſtituit : plebemque hoc munere delinitam, quacunque incederet, conſpectus, elatuſque ſupra modum hominis privati, ſecum trahere, haud dubium conſulatum ei favore ac ſpe deſpondentem. Ipſe, ut eſt humanus animus inſatiabilis eo, quod fortuna ſpondet, ad altiora & non conceſſa tendere ; &, quoniam conſulatus quoque eripiendus (3) invitis patribus eſſet, de regno agitare. id unum dignum tanto apparatu conſiliorum, & certamine, (4) quod ingens exſudandum eſſet, præmium fore. Jam comitia conſularia inſtabant : quæ res eum, necdum compoſitis rebus, maturiſve ſatis conſiliis, oppreſſit.

CA-

---

(1) *eo adactus, ut exiguam frumenti copiam diſpenſaret.*

(2) *quantum ſatis eſſet. an, qui frumentum habebant, juſſi retinere ſibi quantum ad uſum ſuum per menſem ſatis eſſet, cogebantur vendere quidquid præterea haberent?* (3) *neque enim is erat patricius.* (4) *cum ingens certamen ipſi ſubeundum eſſet pro conſulatu obtinendo, hoc tanto certamine regnum dignum præmium judicavit.*

CAPUT VIII.

Sp. Mælius fit per Minutium aperte ſuſpectus affectati regni : ad eum coercendum dicitur Dictator L. Quintius ; a quo dictus magiſter equitum Servilius Ahala , Mælium , parere recuſantem , obtruncat : tumultuante multitudine , jure cæſum pronuntiat Dictator : ejus deinde domus diruitur ; Minutio indici honor decernitur .

COnſul ſextum creatus T. Quintius Capitolinus , minime opportunus vir novanti res : collega additur ei Agrippa Menenius , cui Lanato erat cognomen . & L. Minutius præfectus annonæ , ſeu refectus , ſeu , quoad res poſceret , in (1) incertum creatus : nihil enim conſtat , niſi in libros linteos utroque anno relatum inter magiſtratus præfecti nomen . Hic Minutius eandem Reip. curationem agens , quam Sp. Mælius privatim agendam ſuſceperat ; cum in (2) utraque domo genus idem hominum verſaretur , rem compertam ad ſenatum defert : tela in domum Mælii conferri , eumque conciones domi habere : ac non dubia regni conſilia eſſe : tempus agendæ rei (3) nondum ſtare : cætera jam conveniſſe : & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem ; & partita ducibus multitudinis miniſteria eſſe : ſerius ſe pæne , quam tutum fuerit , ne cujus incerti vanique auctor eſſet , ea deferre . Quæ poſtquam ſunt audita : & undique primores patrum , & prioris anni conſules (4) increparent , quod eas largitiones , cetuſque plebis in privata domo paſſi eſſent fieri ; & novos conſules , quod expectaſſent , donec a præfecto annonæ tanta res ad ſenatum deferre-

U.C. 315.

(1 *ad tempus non definitum , ſed quandiu arcta eſſet annona .* (2) *iidem inopia laborantes frequentabant domum Minutii , & Mælii .*
(3) *nondum ſtabilitum eſſe rei agendæ diem .*
(4) *alii Senatores .*

Digitized by Google

ferretur ; quæ conſulem non auctorem ſolum deſideraret, ſed etiam vindicem : tum T. Quintius, conſules immerito increpari, ait, qui conſtricti legibus, de provocatione ad diſſolvendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magiſtratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi, haberent : opus eſſe non forti ſolum viro, ſed etiam libero, exſolutoque legum vinculis : itaque ſe dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ poteſtati eſſe. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere : &, quid ſibi vellent, rogitare : qui ſe ætate exacta tantæ dimicationi objicerent? Dein, cum undique plus in illo ſenili animo non conſilii modo, ſed etiam virtutis eſſe, quam in omnibus aliis, dicerent, laudibuſque haud immeritis onerarent ; & conſul nihil remitteret : precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne ſenectus ſua in tam trepidis rebus damno dedecorive Reipublicæ eſſet, dictator a conſule dicitur. ipſe deinde C. Servilium Ahalam magiſtrum equitum dicit. Poſtero die diſpoſitis præ-
14. ſidiis, cum in forum deſcendiſſet, converſaque in eum plebs novitate rei, ac miraculo eſſet : & Mæliani, atque ipſe dux eorum, in ſe intentam vim tanti imperii cernerent ; (1) expertes conſiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam majeſtatem, aut Quintium poſt octogeſimum annum rectorem Reipubl. quæſiſſet, rogitarent : miſſus ab dictatore Servilius magiſter equitum ad Mælium, *Vocat te*, inquit, *dictator*. Cum pavidus ille, quid vellet, quæreret ; Serviliuſque cauſam dicendam eſſe proponeret ; crimenque, a Minutio delatum ad ſenatum, diluendum : tunc Mælius recipere ſe in catervam ſuorum : & primum circunſpectans tergiverſari, poſtremo cum apparitor juſſu magiſtri equitum eum duceret, ereptus a circunſtantibus, fugienſque, fidem plebis Romanæ implorare :

(1) *plebeii Mælio favebant, ſed eum affectare regnum ignorabant.*

te, & opptimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne feciſſet: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent; neve ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem assecutus Ahala Servilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus caterva patriciorum juvenum dictatori renuntiat: vocatum ad eum Mælium, repulso apparitore concitantem multitudinem, poenam meritam habere. Tum dictator, *Macte virtute*, inquit. C. *Servili*, *esto*, *liberata Republica*. Tumultuantem deinde multitu- 15.
dinem (1) incerta existimatione facti, ad concionem vocari jussit; & *Mælium jure cæsum* pronuntiavit, *etiam si regni crimine insons fuerit*, *qui vocatus a magistro equitum ad dictatorem non venisset*: *se ad causam cognoscendam consedisse*: *qua cognita*, *habiturum fuisse Mælium* (2) *similem causæ fortunam*. *vim parantem*, *ne judicio se committeret*, *vi coercitum esse*: *nec cum eo tanquam cum cive agendum fuisse*, *qui natus in libero populo*, *inter jura*, *legesque*, *ex qua urbe reges exactos sciret*; *eodemque anno sororis filios*, & *liberos* (3) *consulis liberatoris patriæ*, *propter factionem indicatam recipiendorum in urbem regum*, *a patre securi esse percussos*: *ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu*, *atque exulare jussum*; *in qua de Sp. Cassio post aliquot annos*, *propter consilia inita de regno*, *supplicium sumptum*; *in qua nuper decemviros bonis*, *exilio*, *capite mulctatos ob superbiam regiam*, *in ea Sp. Mælius spem regni conceperit*, & *quis homo? quanquam nullam nobilitatem*, *nullos honores*, *nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam*: *sed tamen Claudios*, *Cassios*, *consulatibus*, *decemviratibus suis*, *majorumque honoribus*, *splendore familiarum sustuliſſe animos*, (4) *quo nefas fuerit*: *Sp. Mælium*, *cui tribunatus plebis magis optandus*, *quam sperandus fuerit*,

(1) *bene*, *an male factum esset*.
(2) *pro merito aut absolutionem*, *aut damnationem*. (3) *Bruti v. l. 2. supra*.
(4) *eo usque*, *quo*.

* al. Lilicris. rit, *frumentarium divitem*, * (1) *bilibre farris ſperaſſe, libertatem ſe civium ſuorum emiſſe; cibo-que objiciendo ratum, victorem finitimorum omnium populum in ſervitutem perlici poſſe; ut, quem ſena-torem concoquere civitas vix poſſet, regem ferret, Ro-muli conditoris ab diis orti, recepti ad deos, inſignia atque imperium habentem: non pro ſcelere id magis, quam pro monſtro, habendum: Nec ſatis eſſe ſan-guine ejus expiatum; niſi tecta parieteſque, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur; bonaque, (2) contacta pretiis regni mercandi, pu-blicarentur. Jubere itaque quæſtores vendere ea bo-*
16. *na, atque in publicum redigere*. Domum deinde, ut monumento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo juſſit; id (3) Æquimælium ap-pellatum eſt. L. Minutius bove (4) aurato ex-tra portam tergeminam eſt donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Mælianum aſſi-bus in modios æſtimatum plebi diviſit. Hunc Minutium apud quoſdam auctores tranſiſſe a pa-tribus ad plebem, undecimumque tribunum ple-bis cooptatum, ſeditionem, motam ex Mæliana cæde ſedaſſe, invenio. cæterum vix credibile eſt, numerum tribunorum patres augeri paſſos, idque potiſſimum exemplum a patricio homine introductum; nec deinde id plebem (5) conceſ-ſum ſemel obtinuiſſe, aut certe tentaſſe: ſed an-te omnia refellit falſum imaginis (6) titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis col-legam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Junius, Sex. Titinnius, ſoli ex collegio tribunorum ne-que tulerunt de honoribus Minutii legem; & criminari nunc Minutium, nunc Servilium apud plebem, querique indignam necem Mælii non de-ſtiterant. pervicerunt igitur, ut tribunorum mi-

li-

---

(1) *duabus frumenti libris in dies diſtributis.*
(2) *contagione quadam polluta.*
(3) *quaſi*, ſolo æquata Mælii domus.
(4) *num auratis cornibus? an fuit ſimulacrum bovis deauratum? alii legunt* bove & prato.
(5) *ſi ſemel conceſſum fuiſſet.* (6) *Trib. pl.*

litum potius, quam consulum, comitia haberentur: haud dubia spe, quin sex locis (tot enim jam creari licebat) & plebeii aliqui, profitendo se ultores fore Mælianæ cædis, crearentur.

CAPUT IX.

Denuo tribuni militum consulari potestate creantur. Fidenates deficiunt ad Vejentium regem Tolumnium: cujus jussu missi ab Roma legati necantur. Dictus Dictator Mamercus, in hostes profectus eos vincit: de rege Tolumnio opima spolia refert Cornelius Cossus.

PLebs quanquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures quam tres tribunos consulari potestate creavit, & in iis L. Quintium Cincinnati filium: ex cujus dictaturæ invidia tumultus quærebatur, prælatus suffragiis Quintio Mamercus Æmilius, vir summæ dignitatis. L. Julium tertium creant. in horum ma- 17.
gistratu Fidenæ, colonia Romana, ad Lartem Tolumnium, Vejentium regem, ac Vejentes defecere. majus additum defectioni scelus. C. Fulcinium, Cloelium Tullum, Sp. Ancium, L. Roscium, legatos Romanos, causam (1) novi consilii quærentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam regis facinus. in tesserarum prospero jactu vocem ejus (2) ambiguam, ut occidi jussisse videretur, a Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse: (rem incredibilem: interventu Fidenatium, novorum sociorum, consulentium de cæde ruptura jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum) * ac deinde in horrorem versum facinus. Propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicæ in rostris positæ sunt. U.C. 316. * al. nec.

(1) *defectionis.*
(2) *lusores enim suas formulas habent.*

Cum Vejentibus Fidenatibuſque præterquam finitimis populis, ab cauſa etiam tam nefanda bellum exorſis, atrox dimicatio inſtabat. itaque ad curam ſummæ rerum quieta plebe, tribuniſque ejus, nihil controverſiæ fuit, quin conſules crea-
U.C. rentur M. Geganius Macerinus tertium, & L.
317. Sergius, Fidenas, a bello credo, quod deinde geſſit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Vejentium ſecundo prælio conflixit; nec incruentam victoriam retulit. Major itaque ex civibus amiſſis dolor, quam lætitia fuſis hoſtibus fuit, & ſenatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmilium juſſit. is magiſtrum equitum ex (1) collegio prioris anni, quo ſimul tribuni militum conſulari poteſtate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente juvenem dixit. Ad delectum a conſulibus habitum centuriones veteres belli periti adjecti: & numerus amiſſorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum ſequi ſe dictator juſſit. Cum poteſtas major, tum vir quoque poteſtati par, hoſtes ex agro Romano trans Anienem (2) ſubmovere: colleſque inter Fidenas, atque Anienem ceperunt, referentes caſtra: nec ante in campos digreſſi ſunt, quam (3) legiones auxilio Faliſcorum venerunt. tum demum caſtra Etruſcorum pro mœnibus Fidenarum poſita. Et dictator Romanus haud procul inde ad (4) confluentes conſedit, in utriuſque ripis amnis, qua (5) ſequi munimento poterat, vallo interpoſi-
18. to. poſtero die in aciem eduxit. Inter hoſtes variæ fuere ſententiæ. Faliſcus, procul ab domo militiam ægre patiens, ſatiſque fidens ſibi, poſcere pugnam: Vejenti Fidenatique plus ſpei in trahendo bello eſſe. Tolumnius, quanquam ſuorum magis placebant conſilia, ne longinquam militiam paterentur Faliſci, poſtero die ſe pugna-

(1) *collegis*. (2) *impulere, ut ſponte caſtra tranſferrent*. (3) *legiones Faliſcorum*. (4) *ubi Anien in Tiberim influit*. (5) *hoſtem munitus vallo*.

gnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detrectaſſet pugnam hoſtis, animi acceſſere. poſteroque die jam militibus caſtra urbemque ſe oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinque acies inter bina caſtra in medium campi procedunt. Vejens multitudine abundans, qui inter dimicationem caſtra Romana aggrederentur, poſt montes (1) circummiſit. Trium populorum exercitus ita ſtetit inſtructus, ut dextrum cornu Vejentes, ſiniſtrum Faliſci tenerent, medii Fidenates eſſent. Dictator dextro cornu adverſus Faliſcos, ſiniſtro contra Vejentem Capitolinus Quintius intulit ſigna: ante mediam aciem cum equitatu magiſter equitum proceſſit. Parumper ſilentium & quies fuit; nec Etruſcis, niſi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam reſpectante, ut ab auguribus, ſimul aves rite admiſiſſent, (2) ex compoſito tolleretur ſignum. quod ubi conſpexit, primos equites clamore ſublato in hoſtem emiſit. ſecuta peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legiones Etruſcæ ſuſtinuere impetum Romanorum. eques maxime reſiſtebat. equitumque longe fortiſſimus ipſe rex ab omni parte effuſe ſequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum 19.
A. Cornelius Coſſus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod ampliſſimum acceptum, majus auctiuſque reliquit poſteris. Is cum ad impetum Tolumnii, quacunque ſe intendiſſet, trepidantes Romanas videret turmas, inſignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognoviſſet: *Hiccine eſt*, inquit, *ruptor fœderis humani, violatorque gentium juris? jam ego hanc mactatam victimam (ſi modo ſancti quicquam in terris eſſe dii volunt) legatorum manibus dabo*. calcaribus ſubditis, infeſta cuſpide in unum fertur hoſtem. quem cum i-

(1) *aliquos e ſuis.* (2) *prout convenerat, augures ſignum ederent ſtatim atque proſperum augurium ſe oſtendiſſet.*

ctum equo dejeciſſet, confeſtim & ipſe haſta innixus ſe in pedes excipit. aſſurgentem ibi regem umbone reſupinat, repetitumque ſæpius cuſpide ad terram affixit. tum exangui detracta ſpolia, caputque abſciſſum victor ſpiculo gerens, terrore cæſi regis hoſtes fundit. Ita equitum quoque fuſa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus inſtat: & ad caſtra compulſos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Coſſus Tiberim cum equitatu tranſvectus, ex agro Vejentano ingentem detulit prædam ad urbem. (1) Inter prælium & caſtra Romana pugnatum eſt adverſus partem copiarum ab Tolumnio, ut ante dictum eſt, ad caſtra miſſam. Fabius Vibulanus (2) corona primum vallum defendit: intentos deinde hoſtes in vallum, egreſſus (3) dextra principali cum triariis repente invadit. quo pavore injecto, cædes minor quia pauciores erant; fuga non minus trepida, quam in acie fuit.

CAPUT X.

Dictator triumphat: Coſſus ſecunda opima ſpolia Jovi Feretrio dedicat; quo tempore fuerit ne ille tribunus militum, an conſul, quæritur.

20. OMnibus locis re bene geſta, dictator ſenatuſconſulto, juſſuque populi triumphans in urbem rediit. Longe maximum triumphi ſpectaculum fuit Coſſus ſpolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Jovis Feretrii prope Romuli ſpolia, quæ * opima appellata ſola ea tempeſtate erant, cum ſolenni dedicatione dono fixit. averteratque in ſe a curru di-

* al. prima.

(1) *hæc refer ad ea quæ ſuperius*: qui inter dimicationem caſtra aggrederentur. *hinc alii legunt hic* & ad caſtra. (2) *militibus per caſtrorum ambitum diſpoſitis.* (3) *portæ caſtrorum principales erant duæ: alia dextra, alia læva.*

dictatoris civium ora, & celebritatis ejus diei fructum prope solos tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia, populi jussu, in Capitolio Jovi donum posuit. Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum, tribunum militum, secunda spolia opima Jovis Feretrii templo intulisse, exposui. cæterum, præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur; titulus ipse spoliis inscriptus illos, meque arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego, cum Augustum Cæsarem templorum omnium (1) conditorem, aut restitutorem, ingressum ædem Feretrii Jovis, quam vetustate dilapsam refecit, seipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem; prope sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsarem ipsius templi auctorem subtrahere testem. (2) qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat identidem auctores, nono post demum anno cum Tit. Quintio Penno Aul. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle (3) triennium ferme pestilentia, inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeo, ut quidam annales, velut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum, quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. (4) ea li-

(1) v. Suet. c. 29. (2) *qui error si ex eo nascitur, quod in annalibus nono tantum post anno Cossus Consul scribitur, unicuique licet pro opinione sua judicare.* (3) *nono post anno. dicitur* triennium imbelle; *quia sine bellis.*
(4) *vera ne hæc sint de altera pugna, conjectandum cuique relinquitur.*

libera conjectura eſt . ſed (ut ego arbitror (1) vana verſare in omnes opiniones licet : cum auctor pugnæ , recentibus ſpoliis in ſacra ſede poſitis , Jovem prope ipſum , cui vota erant , Romulumque intuens , haud (2) ſpernendos falſi tituli teſtes , ſeſe A. Cornelium Coſſum conſulem ſcripſerit .

CAPUT XI.

Sp. Mælius , trib. plebis , ſeditionum materiam quærit ; ſed fruſtra . Orta in Urbe peſtilentia , Fidenates , ac Vejentes in agrum Rom. deſcendunt . Dictus Dictator A. Servilius , pulſis hoſtibus , urbem Fidenas , quoniam expugnatione non poteſt , cuniculo capit . Cenſus primum in campo Martio .

21. U.C. 318. M. Cornelio Maluginenſe , L. Papirio Craſſo conſulibus , exercitus in agrum Vejentem , ac Faliſcum ducti : prædæ abactæ hominum , pecorumque : hoſtis in agris nuſquam inventus , neque pugnandi copia facta . urbes tamen non oppugnatæ : quia peſtilentia populum invaſit . Et ſeditiones domi quæſitæ ſunt , nec motæ tamen , ab Sp. Mælio trib. plebis , qui favore nominis moturum ſe aliquid ratus , & Minutio diem dixerat ; & rogationem de publicandis bonis Servilii Ahalæ tulerat ; falſis criminibus a Minutio circumventum Mælium arguens , Servilio cædem civis indemnati objiciens . quæ vaniora ad populum ipſo auctore fuere . Cæterum magis vis morbi ingraveſcens curæ erat , terroreſque ac prodigia , maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta . U.C. 319. Obſecratio itaque a populo , duumviris præeuntibus , eſt facta . Peſtilentior inde annus , C. Julio iterum , & L. Virginio conſulibus , tantum metum vaſtitatis in urbe agriſque fecit , ut non modo prædandi cauſa quiſquam ex agro Roma-

no

(1) *falſo* . (2) *Jupiter enim & Romulus ſunt teſtes veneratione digniſſimi* .

no non exiret, bellive inferendi memoria patribus aut plebi eſſet: ſed ultro Fidenates, qui ſe primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi deſcenderent in agrum Romanum. deinde, Vejentium exercitu accito, (nam Faliſci perpelli ad inſtaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque ſociorum precibus potuere) duo populi tranſiere Anienem: atque haud procul Collina porta ſigna habuere. trepidatum itaque non in agris magis, quam in urbe eſt. Julius conſul in aggere muriſque explicat copias. a Virginio ſenatus in æde Quirini conſulitur. dictatorem dici A. Servilium placet; cui Priſco alii, alii Structo fuiſſe cognomen tradunt. Virginius, dum collegam conſuleret, moratus, permittente eo, nocte dictatorem dixit. is ſibi magiſtrum equitum Poſtumium Ælutium Helvam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adeſſe jubet. quibuſcunque vires ſuppetebant ad arma ferenda, præſto fuere: ſigna ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. quæ cum agerentur, hoſtes in loca altiora conceſſere. eo dictator agmine infeſto ſubit: nec procul Nomento ſignis collatis fudit Etruſcas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, valloque circundedit. ſed neque ſcalis capi poterat urbs alta, & munita: neque in obſidione vis ulla erat: quia frumentum non neceſſitati modo ſatis, ſed copiæ quoque abunde ex ante convecto ſufficiebat. ita, expugnandi pariter, cogendique ad deditionem ſpe amiſſa, dictator in locis propter propinquitatem notis, ab averſa parte urbis maxime neglecta, quia ſuapte natura tutiſſima erat, agere in arcem cuniculum inſtituit, ipſe diverſiſſimis locis ſubeundo ad mœnia, quadrifariam diviſo exercitu, qui alii aliis ſuccederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio ab ſenſu operis hoſtes (1) avertebat: donec, perfoſſo a caſtris monte, erecta in arcem via eſt. 22.

(1) *Dictator diſtinebat hoſtes, ne cuniculum ſieri ſentirent.*

intentiſque Etruſcis ad (1) vanas a certo periculo minas, clamor ſupra caput hoſtilis captam urbem oſtendit. Eo anno C. Furius Pacilus, & M. Geganius Macerinus cenſores (2) villam pu-
23. blicam in campo Martio (3) probaverunt: ibique (4) primum cenſus populi eſt actus. Eoſdem conſules inſequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias, & Q. Tubero, M. Manlium, & Q. Sulpitium conſules in eum annum edunt: cæterum in tam diſcrepanti editione & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuiſſe, traditum a ſcriptoribus antiquis, diſſimulat. Licinio libros haud dubie ſequi linteos placet: & Tubero incertus veri eſt. ſed inter cætera vetuſtate incomperta, hoc quoque in incerto poſitum.

CAPUT XII.

Ad famam imminentis a Vejentibus, ac Fidenatibus tumultus, dicitur Dictator iterum Mamercus: ſublato foris metu, domi, lata ad populum lege, annuum ſpatium cenſuræ imponit, quod antea erat quinquennale: depoſito magiſtratu, ab iratis Cenſoribus ignominia notatur.

TRepidatum in Etruria eſt poſt Fidenas captas, non Vejentibus ſolum exterritis metu ſimilis excidii, ſed etiam Falilcis, memoria initi primo cum iis belli: quanquam rebellantibus non affuerant. Igitur cum duæ civitates, legatis circa XII. populos miſſis, impetraſſent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Etruriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, ſena-

(1) *quæ non promittebant verum periculum.*
(2) *v. Varronem de R. R. l. 3. c. 2.* (3) *architectis ædificandam locatam talem eſſe dixerunt, qualem optaverant. v. Cic. l. 1. in Ver. c. 54.*
(4) *in hac villa. nam alias factus eſt. v. l. 3. c. 5.*

Digitized by Google

natus Mamercum Æmilium dictatorem iterum dici jussit. Ab eo A. Postumius Tubertus magister equitum est dictus. bellumque tanto majore, quam proximo comatu apparatum est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset, negata Vejentibus auxilia, jussosque suo consilio bellum initum suis viribus exsequi; nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat; seu nimiam potestatem ratus, seu non tam magnitudine honoris, quam diuturnitate offensus. Concione itaque advocata, *Remp. foris gerendam*, ait, *tutaque omnia præstanda deos immortales suscepisse. se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Rom. consulturum: maximam autem ejus custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent; & temporis modus imponeretur, quibus juris imponi non posset: alios magistratus annuos esse; quinquennalem censuram gravem esse: iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios vivere: se legem laturum, ne plus quam annua, ac semestris censura esset.* Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. *Et ut re ipsa*, inquit, *sciatis, Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia, dictaturæ me abdico.* Deposito suo magistratu modo aliorum magistratui impositο, (1) fine alteri, congratulatione ac favore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Rom. minuisset, (2) tribu moverunt, octuplicatoque censu (3) ærarium fece- 24.

runt.

N 6

(1) *si retinendæ sunt hæ duæ voces, significant finem factum magistratui magistri equitum.*

(2) *ex nobiliore in ignobiliorem transmiserunt.*

(3) *ut omni alio jure spoliatus, quasi capite census.*

runt, quam rem ipſum ingenti animo tuliſſe ferunt, cauſam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primores patrum, quanquam diminutum cenſuræ jus * voluiſſent, exemplo acerbitatis cenſoriæ offenſos: quippe cum ſe quiſque diutius ac ſæpius ſubjectum cenſoribus fore cerneret, quam cenſuram geſturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut vis a cenſoribus nullius auctoritate, præterquam ipſius Mamerci, deterreri quiverit.

* al. nolu iſſent

CAPUT XIII.

Conſularia comitia impedientibus tribunis pleb., creantur tribuni militum conſulari poteſtate. Peſtilentia laboratur.

25. TRribuni plebis, aſſiduis concionibus prohibendo conſularia comitia, cum res prope ad interregnum perducta eſſet; evicere tandem, ut tribuni militum conſulari poteſtate crearentur. victoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit: omnes patricii creati U.C. 311. ſunt, M. Fabius Vibulanus, M. Foslius, L. Sergius Fidenas. Peſtilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota eſt. multa duumviri ex libris, placandæ deum iræ, avertendæque a populo peſtis cauſa, fecere. magna tamen clades in urbe agriſque, promiſcue hominum pecorumque pernicie, accepta. famem cultoribus agrorum timentes, in Etruriam, Pomptinumque agrum, & Cumas, poſtremo in Siciliam quoque frumenti cauſa miſere. Conſularium comitiorum nulla mentio habi- U.C. 312. ta eſt. Tribuni militum conſulari poteſtate omnes patricii creati ſunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Poſtumius Albus. Eo anno vis morbi levata; neque a penuria frumenti, quia ante proviſum erat, periculum

---

ſus *æra tributi nomine penderet; ita tamen, ut pro uno, damnatus eſſet mulctæ nomine pendere octo.*

lum fuit . Consilia ad movenda bella in Volscorum Æquorumque conciliis , & Etruria ad fanum Voltumnæ agitata . ibi prolatæ in annum res : decretoque cautum , ne quod ante concilium fieret ; nequicquam Vejente populo querente eandem , qua Fidenæ deletæ sint , imminere Veiis fortunam .

CAPUT XIV.

Principes plebis conqueruntur , quod nullas plebejus tribunus militum consulari potestate creetur . ex re parva certamen inter Patres , ac plebem . Illato belli terrore ab Æquis , & Volscis , Consules creantur . qui tandem , premente magis metu , coguntur ab tribunis dicere Dictatorem .

INterim Romæ principes plebis jandiu nequicquam imminentes spei majoris honoris , dum foris otium esset , cœtus indicere in domos tribunorum plebis : ibi secreta consilia agitare : queri *se a plebe adeo spretos , ut , cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur , nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit : multum providisse suos majores , qui caverint , ne cui patricio plebeii magistratus paterent : alioquin patricios habendos fuisse tribunos plebis : adeo se suis etiam sordere , nec a plebe minus , quam a patribus contemni* . Alii purgare plebem : culpam in patres vertere : *eorum ambitione artibusque fieri , ut obseptum plebi sit ad honorem iter : si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisque liceat , memorem eam suorum initaram suffragia esse , & parto auxilio imperium quoque asciturum* . Placet , tollendæ ambitionis causa , tribunos legem promulgare , ne cui album vestimentum addere petitionis causa liceret . parva nunc res , & vix serio agenda videri possit , quæ tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit . Vicere tamen tribuni , ut legem perferrent : apparebatque , irritatis animis , plebem ad (1) sua studia inclinaturam . quæ ne libe-

(1) *erga Tribunos* .

bera eſſent, ſenatus conſultum factum eſt, ut
26. conſularia comitia haberentur. Tumultus cauſa
U.C. fuit, quem ab Æquis & Volſcis, Latini atque
321. Hernici nuntiarant. T. Quintius, Lucii filius Cincinnatus, (eidem & Penno cognomen additur) & C. Julius Mento conſules facti. nec ultra terror belli eſt dilatus. Lege ſacrata, quæ maxima apud (1) eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrinque validi exercitus profecti in Algidum convenere, ibique ſeorſum Æqui, ſeorſum Volſci caſtra communivere: intentiorque, quam unquam ante, muniendi, exercendique militem cura ducibus erat. eo plus nuntii terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etſi ſæpe victi populi, majore tamen conatu, quam alias unquam, rebellarant: & aliquantum Romanæ juventutis morbo
* al. pravitas &. abſumptum erat. ante omnia * privata conſulum diſcordia, quæ inter ipſos erat, & certamina in conſiliis omnibus terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his conſulibus in Algido auctores ſint, eamque cauſam dictatoris creandi fuiſſe. Illud ſatis conſtat, ad alia diſcordes, in uno adverſus patrum voluntatem conſenſiſſe, ne dicerent dictatorem: donec, cum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in auctoritate ſenatus conſules eſſent, Q. Servilius Priſcus ſummis honoribus egregie uſus, *Vos*, inquit, *tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum eſt, ſenatus appellat, ut in tanto diſcrimine Reipublicæ dictatorem dicere conſules pro poteſtate veſtra cogatis*. Qua voce audita, occaſionem oblatam rati tribuni augendæ poteſtatis, ſecedunt, proque collegio pronuntiant, *placere conſules ſenatui dicto audientes eſſe: ſi adverſus conſenſum ampliſſimi ordinis ultra tendant, in vincula ſe duci eos juſſuros*. Conſules ab tribunis quam ab ſenatu, vinci maluerunt: proditum a patribus ſummi imperii jus, datumque ſub jugum tribunitiæ poteſtati conſulatum

me-

(1) *Æquos, & Volſcos. an ea lege devovebantur capita eorum, qui militiam recuſarent?*

memorantes, ſiquidem cogi (1) aliquid pro poteſtate ab tribuno conſules. & (quo quid ulterius privato timendum foret?) in vincula etiam duci poſſent. Sors, ut dictatorem diceret, (nam ne id quidem inter collegas convenerat) T. Quintio evenit. is A. Poſtumium Tubertum, ſocerum ſuum, ſeveriſſimi imperii virum, dictatorem dixit. ab eo L. Julius magiſter equitum eſt dictus. ſimul edicitur & juſtitium: neque aliud tota urbe agi, quam bellum apparari. cognitio (2) vacantium militiæ munere poſt bellum differtur. ita dubii quoque inclinant ad nomina danda. & Hernicis, Latiniſque milites imperati. utrinque enixe obeditum dictatori eſt.

CAPUT XV.

Dictator Poſtumius cum coſ. Quintio profectus ab Urbe, Æquos, & Volſcos ſtrenue adoritur: tandem etiam victoria haud incruenta illos ſuperat: triumphans in urbem redit. Ædes Apollinis dedicatur.

HÆc omnia celeritate ingenti acta: relicto- 27.
que C. Julio conſule ad præſidium urbis, & L. Julio magiſtro equitum ad ſubita belli miniſteria, ne qua res, qua eguiſſent in caſtris, moraretur; dictator, (3) præeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus cauſa vovit: profectuſque ab urbe, diviſo cum Quintio conſule exercitu, ad hoſtes pervenit. Sicut bina caſtra hoſtium parvo inter ſe ſpatio diſtantia viderant, ipſi quoque mille ferme paſſus ab hoſte, dictator, Tuſculo, conſul Lanuvio propiorem locum caſtris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planiciem in medio non parvis modo excurſionibus ad prælia, ſed vel ad explicandas utrinque acies ſatis patentem ha-

(1) *ſic Gellius l. 12. c. 5.* Stoicus homo cogi aliquid poteſt. (2) *num juſta ex cauſa vacaſſent?* (3) *prædicente voventi formulam conceptis verbis.*

habebant. nec, ex quo caſtris caſtra collata ſunt, ceſſatum a levibus prœliis eſt; facile patiente dictatore, conferendo vires ſpem univerſæ victoriæ, tentato paulatim eventu certaminum, ſuos præcipere. Itaque hoſtes, nulla in prœlio juſto relicta ſpe, noctu adorti caſtra conſulis, rem in caſum ancipitis eventus committunt. Clamor ſubito ortus, non conſulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, ſed dictatorem quoque ex ſomno excivit: Ubi præſenti ope res egebant, conſul nec animo deficit, nec conſilio. pars militum portarum ſtationes (1) firmant: pars corona vallum (2) cingunt. In alteris apud dictatorem caſtris quo minus tumultus eſt, eo plus animadvertitur quid opus facto ſit. miſſum extemplo ad caſtra ſubſidium, cui Sp. Poſtumius Albus legatus præficitur. (3) ipſe parte copiarum parvo circuitu locum maxime ſecretum ab tumultu petit, unde ex nec opinato averſum hoſtem invadat. Q. Sulpitium legatum præficit (4) caſtris; M. Fabio legato aſſignat equites: nec ante lucem movere jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu (5) difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens, & impiger in tali re præciperet, ageretque, præcipit ordine, atque agit. Illud eximium conſilii, animique ſpecimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod ultro ad oppugnanda caſtra hoſtium, unde majore agmine (6) profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis miſit. qui poſtquam intentos homines in eventum periculi alieni, pro ſe incautos neglectis vigiliis, ſtationibuſque eſt adortus; prius pœne cepit caſtra, quam oppugnari hoſtes ſatis ſcirent. inde (7) fumo, ut convenerat, datum ſignum ubi conſpectum ab dictatore eſt, exclamat, capta hoſtium ca-

(1) *fortiores reddunt eos milites, qui pro portis excubabant.* (2) *interiore parte.* (3) *dictator.* (4) *ſuis.* (5) *equi noctu difficilius reguntur.* (6) *Æquos majore numero e caſtris exiſſe.* (7) *ergo cœlum ſerenum erat.*

caſtra: nuntiarique paſſim jubet. Et jam luceſcebat, omniaque ſub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & conſul eruptionem e caſtris in trepidos jam hoſtes fecerat. Dictator autem parte altera ſubſidia & ſecundam aciem adortus, circumagenti ſe ad diſſonos clamores ac ſubitos circum tumultus hoſti undique objecerat victorem peditem equitemque. Circumvecti igitur jam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dediſſent, ni Vettius Metius ex Volſcis, nobilior vir factis quam genere, jam (1) orbem volventes ſuos increpans clara voce, *Hic præbituri*, inquit, *vos telis hoſtium eſtis indefenſi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellum intuliſtis? in otio tumultuoſi, in bello ſegnes. quid hic ſtantibus ſpei eſt? an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc putatis? ferro via facienda eſt. hac, qua me prægreſſum videritis, agite qui viſuri domos, parentes, conjuges, liberos eſtis, (2) ite mecum. non murus, nec vallum, ſed armati armatis obſtant: virtute pares, neceſſitate, quæ ultimum ac maximum telum eſt, ſuperiores eſtis.* Hæc locutus: exſequentemque dicta, redintegrato clamore ſecuti, dant impreſſionem, qua Poſtumius Albus cohortes objecerat: & moverunt victorem; donec dictator, pedem jam referentibus ſuis, advenit: eoque omne prælium verſum eſt. Uni viro Metio fortuna hoſtium innititur. multa utrinque vulnera, multa paſſim cædes eſt. Jam ne duces quidem Romani increnti pugnant. Unus Poſtumius ictus ſaxo, perfracto capite acie exceſſit. Non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope affixum equo femur, non brachium abſciſſum conſulem ex tam ancipiti prælio ſummovit. Metium impetus per ſtratos cæde hoſtes cum globo fortiſſimorum juvenum extulit ad caſtra Volſcorum, quæ nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Conſul effuſos uſque ad vallum perſecutus, ipſa caſtra vallumque aggreditur. eodem & dictator

28.

29.

alia

(1) *ne ictibus terga exponerent.* (2) *venite.*

alia parte copias admovet. non ſegnior oppugnatio eſt, quam pugna fuerat. Conſulem ſignum quoque intra vallum injeciſſe ferunt, quo milites acrius ſubirent: repetendoque ſigno primam impreſſionem factam. Et dictator, perrupto vallo, jam in caſtra prælium intulerat. Tum abjici arma paſſim, ac dedi hoſtes cœpti caſtriſque & his captis, hoſtes, præter ſenatores, omnes venundati ſunt. Prædæ pars, ſua cognoſcentibus, Latinis atque Hernicis reddita; partem ſub haſta dictator vendidit: præpoſitoque conſule caſtris, ipſe triumphans invectus urbem, dictatura ſe abdicavit. Egregiæ dictaturæ triſtem memoriam faciunt, qui filium ab A. Poſtumio, quod, occaſione bene pugnandi captus, injuſſu diſceſſerit præſidio, victorem ſecuri percuſſum tradunt. nec libet credere: (1) & licet, in variis opinionibus: & argumento eſt, quod imperia Manliana, non Poſtumiana, appellata ſint: quum, qui prior auctor tam ſævi exempli foret, occupaturus inſignem titulum crudelitatis fuerit. (2) Imperioſo quoque Manlio cognomen inditum: Poſtumius nulla triſti nota eſt inſignitus. C. Julius conſul ædem Apollinis abſente collega ſine (3) ſorte dedicavit. ægre id paſſus Quintius, cum dimiſſo exercitu in urbem rediſſet, nequicquam in ſenatu eſt conqueſtus. Inſigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere viſum, quod (4) Carthaginienſes tanti hoſtes futuri, tum primum per ſeditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum trajecere.

---

(1) *quamvis credere licet.*

(2) *ob ſævitiam in delectu acerbiſſime in cives exercito*, L. *Manlius Pater T. Manlii*, imperioſus dictus. *Perizon. animadv. hiſt. p.* 350.

(3) *quæ ad collegas æque pertinent, ſorti committi ſolent.*

(4) *Voſſius gram. l.* 1. *c.* 43. *contendit ſcribendum eſſe*, Carthaginenſes.

CA-

CAPUT XVI.

Inducie Æquis dantur : Siccitate , & peſtilentia laboratur : illata peregrina piacula per Ædiles tolluntur .

AGitatum in urbe ab tribunis plebis , ut tribuni militum conſulari poteſtate crearentur : nec obtineri potuit . Conſules fiunt L. Papirius Craſſus , L. Julius , Æquorum legati fœdus ab ſenatu cum petiſſent , & pro fœdere deditio (1) oſtentaretur , inducias annorum octo impetraverunt . Volſcorum res , ſuper acceptam in Algido cladem , pertinaci certamine inter patis bellique auctores in jurgia & ſeditiones verſa . Undique otium fuit Romanis , Legem de mulctarum (2) æſtimatione pergratam populo , cum ab tribunis parari conſules unius ex collegio proditione excepiſſent , ipſi præoccupaverunt ferre . Conſules L. Sergius Fidenas iterum , Hoſtus Lucretius Tricipitinus . Nihil dignum dictu actum his conſulibus . Secuti eos conſules , A. Cornelius Coſſus , T. Quintius Pennus iterum . Vejentes in agrum Romanum excurſiones fecerunt . Fama fuit , quoſdam ex Fidenatium juventute participes ejus populationis fuiſſe : cognitioque ejus rei L. Sergio & Q. Servilio , & Mamerco Æmilio permiſſa . Quidam Oſtiam delegati , quod cur per eos dies a Fidenis abfuiſſent , parum conſtabat , colonorum additus numerus , agerque iis bello interemptorum aſſignatus . Et ſiccitate eo anno plurimum laboratum eſt : nec cœleſtes modo defuerunt aquæ , ſed terra quoque ingenito humore egens , vix ad perennes ſuffecit amnes . defectus alibi aquarum circa torridos fontes , rivoſque , ſtragem ſiti pecorum morientium dedit : ſcabie alia abſumpta ; vulgatique contactu in homi- 30. U C. 325. 326.

(1) *Exigeretur* . (2) *de præfiniendo certo pretio mulctis , quarum nomine ſolvebantur boves , & oves* .

mines morbi : & primo in agreſtes ingruerant, ſervitiaque ; urbs deinde impletur . Nec corpora modo affecta tabo, ſed animos quoque multiplex religio, & (1) pleraque externa invaſit, novos ritus ſacrificandi vaticinando inferentibus in domos, (2) quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi : donec publicus jam pudor ad primores civitatis pervenit, cernentes in omnibus vicis ſacelliſque peregrina atque inſolita piacula pacis Deum expoſcendæ . Datum inde negotium ædilibus, ut animadverterent, ne qui, niſi Romani dii, neu quo alio more, quam patrio, colerentur .

CAPUT XVII.

Miſſis nequicquam ad Vejentes fecialibus ad res repetendas, iis bellum indicitur . Profecti tribuni militum conſulari poteſtate rem propter diſcordiam male gerunt . Dictator tertium Manercus dicitur .

U.C. 327. IRæ adverſus Vejentes in inſequentem annum, C. Servilio Ahala, L. Papirio Mugillano conſulibus, dilatæ ſunt . Tunc quoque ne confeſtim bellum indiceretur, neve exercitus mitterentur, religio obſtitit : feciales prius mittendos ad res repetendas cenſuere . Cum Vejentibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat : induciæque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant . miſſi tamen feciales : nec eorum, cum more patrum jurati repeterent res, verba ſunt audita . Gontroverſia inde fuit, utrum populi juſſu indiceretur bellum, an ſatis eſſet, * ſenatuſconſulto . Pervicere tribuni, denuntiando impedituros ſe delectum, ut conſules de bello ad populum ferrent . omnes Centuriæ juſſere . in eo quoque plebs ſuperior fuit, quod tenuit, ne conſules in primum annum crearen-

* al. ſenatuſconſultum

(1) *numero ſingulari* .
(2) *iis qui quæſtum per hæc faciunt* .

Digitized by Google

rentur. Tribuni militum conſulari poteſtate quatuor creati ſunt, T. Quintius Pennus ex conſulatu, C. Furius, M. Poſtumius, A. Cornelius Coſſus: ex iis Coſſus præfuit urbi: tres delectu habito profecti ſunt Vejos: documentoque fuere, complurium imperium bello inutile eſſe. Tendendo ad ſua quiſque conſilia, cum aliud alii videretur, aperuerunt ad (1) occaſionem locum hoſti, incertam namque aciem, ſignum aliis dari receptui, aliis cani jubentibus, invaſere opportune Vejentes: (2) caſtra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. Plus itaque ignominiæ, quam cladis eſt acceptum. Mœſta civitas fuit, vinci inſueta: odiſſe tribunos: poſcere dictatorem. in eo verti ſpes civitatis. & cum ibi quoque religio obſtaret, ne non poſſet niſi ab conſule dici dictator, augures conſulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Æmilium dixit: & ipſe ab eo magiſter equitum eſt dictus. adeo ſimul fortuna civitatis virtute vera eguit, ut nihil cenſoria animadverſio effecerit, quominus regimen rerum ex (3) notata indigne domo peteretur. 31. U.C. 328.

CAPUT XVIII.

Fidenates a Vejentibus ſollicitati rebellant, & cum illis arma jungunt. Trepidantem civitatem Dictator in concione erigit: deinde profectus, hoſtes inuſitatum pugnæ genus aggreſſos, inſigni victoria ſuperat, ac triumphans Romam cum opulenta præda redit.

VEjentes re ſecunda elati, miſſis circum Etruriæ populos legatis, jactando tres duces Romanos ab ſe uno prælio fuſos, cum tamen nullam publici conſilii ſocietatem moviſſent, voluntarios undique ad ſpem prædæ adſciverant. Uni Fidenatium populo rebellare placuit: atque, tanquam

(1) *utendi occaſione.* (2) *in caſtra propinqua turbati ſe recepere.* (3) *v. ſupra c. 12.*

Digitized by Google

quam niſi ab ſcelere bellum ordiri nefas eſſet, ſicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum cæde imbutis armis, Vejentibus ſeſe conjungunt. Conſultare inde principes duorum populorum, Vejos, an Fidenas ſedem belli caperent. Fidenæ viſæ opportuniores. Itaque, trajecto Tiberi, Vejentes Fidenas tranſtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Vejis, eoque ipſo ab re male geſta perculſo, caſtra locantur ante portam Collinam, & in muris armati diſpoſiti, & juſtitium in foro, tabernæque clauſæ: fiuntque omnia caſtris quam urbi ſimiliora. 32. Tum trepidam civitatem, præconibus per vicos dimiſſis, dictator ad concionem advocatam increpuit, *quod animos ex tam levibus fortunæ momentis ſuſpenſos gererent, ut parva jactura accepta, quæ ipſa non virtute hoſtium, nec ignavia Romani exercitus, ſed diſcordia imperatorum accepta ſit, Vejentem hoſtem toties victum pertimeſcant: Fidenaſque prope ſæpius* (1) *captas, quam* (2) *oppugnatas: eoſdem & Romanos & hoſtes eſſe, qui per tot ſæcula fuerint: eoſdem animos, eaſdem corporis vires, eadem arma gerere: ſe quoque eundem dictatorem Mamercum Æmilium eſſe, qui ante Vejentium Fidenatiumque adjunctis Faliſcis ad Nomentum exercitus fuderit: & magiſtrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum, Larte Tolumnio, rege Vejentium, in conſpectu duorum exercituum occiſo, ſpolia opima Jovis Feretrii templo intulerit: proinde memores, ſecum triumphos, ſecum ſpolia, ſecum victoriam eſſe, cum hoſtibus ſcelus legatorum contra jus gentium interfectorum, cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, ſeptimam infelicem* (3) *defectionem, arma caperent: mal caſtra caſtris* (4) *conjunxiſſent, ſatis confidere, nec ſceleratiſſimis hoſtibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore; & populum Roma-*

---

(1) *lib.* 1. *c.* 6. (2) *l.* 2. *c.* 11. *ideo oratorie dicitur* prope. (3) *eſſe.*
(4) *oppoſuiſſent.*

manum intellecturum, quanto melius de Repub. meriti ſint, qui ſe, dictatorem tertium dixerint, quam (1) *eos, qui ob ereptum cenſuræ regnum, labem ſecundæ dictaturæ ſuæ impaſſuerint.* Votis denique nuncupatis profectus, M. & D. paſſus citra Fidenas caſtra locat, dextra montibus, læva Tiberi amne ſeptus. T. Quintium Pennum legatum occupare montes jubet: occultumque id jugum capere, quod ab tergo hoſtibus foret. Ipſe poſtero die, cum Etruſci pleni animorum, ac (2) priſtini diei meliore occaſione, quam pugna, in aciem proceſſiſſent: cunctatus parumper, dum ſpeculatores referrent, Quintium evaſiſſe in jugum propinquum arci Fidenarum, ſigna profert: peditumque aciem inſtructam (3) pleno gradu in hoſtem inducit: magiſtro equitum præcipit, ne injuſſu pugnam incipiat: ſe, cum opus ſit, equeſtri auxilio ſignum daturum: tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romulique ac Jovis Feretrii, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accenſus, impium Fidenatem, prædonem Vejentem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, reſperſus ſanguine colonorum ſuorum, perfidos ſocios, imbelles hoſtes compellans, factis ſimul dictiſque odium explet. Concuſſerat primo ſtatim congreſſu hoſtem: cum 33.
repente, pateſactis Fidenarum portis, nova erupit acies, inaudita ante id tempus, inuſitataque. Ignibus armata ingens multitudo, facibuſque ardentibus tota collucens, velut phanatico inſtincta curſu in hoſtem ruit; formaque inſolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magiſtro equitum, equitibuſque, tum ex montibus Quintio accito, prælium ciens, ipſe in ſiniſtrum cornu, (4) quod incendio ſimilius, quam prælio territum ceſſerat flammis, accurrit: cla-

ra-

---

(1) *alii dolent* eos. (2) *ante aliquot dies.*
(3) *nec curſu effuſo, nec lento paſſu.*
(4) *cornu illud videbatur potius incendi, quam præliari, ideo territum flammis.*

raque voce, *Fumo ne victi*, inquit, *velut examen apum, loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis pugnandum est, ereptas ultro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis patrum vestræque memores, vertite incendium hoc in hostium urbem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis. legatorum hoc vos vestrorum, colonorumque sanguis, vastatique fines monent.* Ad imperium dictatoris nota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur: utraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse novat pugnam equestrem. frenos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis evectus effreni equo, in medios ignes infertur: & alii concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem, pulvis elatus, mistusque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert: ea, quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques, quacunque pervasit, dedit. Clamor deinde accidit novus: qui cum utranque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat, Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos. ipse, redintegrato clamore, infert acrius signa. cum duæ acies, duo diversa prælia circumventos Etruscos & a fronte & ab tergo urgerent; neque in castra retro, neque in montes, unde se novus hostis objecerat, iter fugæ esset; & equitem (1) passim liberi frenis dispulissent equi, Vejentium maxima pars Tiberim effusi petunt; Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. residui pavidi, fuga in mediam caedem, obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos, gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo, & vulnera, & pavor degravant: pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: (2) eadem & Romanos sequentes

(1) *ut omnes ferme exitus hosti intercluderentur.*
(2) *per eandem viam.*

tes impetus rapit, Quintium maxime, & cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo prælio advenerat. Hi postquam mixti hostibus portam in- 34.
travere, in muros evadunt: suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. quod ubi dictator conspexit (jam enim & ipse in deserta hostium castra penetraverat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe injecta majoris in urbe prædæ, ad portam ducit: receptusque intra muros, in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in urbe, quam in prælio fuit; donec, abjectis armis, nihil præter vitam petentes dictatori deduntur. Urbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captivis ab equite ad centurionem sorte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis, aliis sub corona venundatis, exercitum victorem, opulentumque præda, triumphans dictator Romam reduxit: jussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum Vejentibus, quidam in annales retulere: rem aeque difficilem atque incredibilem; nec nunc lato satis ad hoc amne; & tum aliquanto, ut a veteribus accepimus, arctiore: nisi in trajectu forte fluminis prohibendo, aliquarum navium concursum in majus (ut fit) celebrantes, navalis victoriæ vanum titulum appetivere.

CAPUT XIX.

Vejentibus, & Æquis induciæ dantur. Ludi, bello voti, celebrantur. Tribuni ple. deinde seditiosis concionibus instant apud multitudinem, ut tribunos militares consulari potestate e suo ordine creet: id ne fiat, proximis comitiis callida arte Patres impediunt.

INsequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum,

U.C. 330. L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Vejentibus annorum XX. induciæ datæ: Æquis triennii, cum plurium annorum petiſſent. Et ab ſeditionibus urbanis otium fuit. Annum inſequentem neque bello foris, neque domi ſeditione inſignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concurſu fecere. Tribuni conſulari poteſtate erant Ap. Cl. Craſſus, Sp. Nautius Rutilus, L. Sergius Fidenas, Sex. Julius Julus. ſpectaculum comitate etiam hoſpitum, ad quod publico conſenſu venerant, advenis gratius fuit. Poſt ludos conciones ſeditioſæ tribunorum plebis fuerunt, objurgantium multitudinem, *quod admiratione eorum, quos ediſſent, ſtupens, in æterno ſe ipſa teneret ſervitio: & non modo ad ſpem conſulatus in partem* (1) *revocandam adſpirare non auderet, ſed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia eſſent comitia patrum ac plebis) aut ſui aut ſuorum meminiſſet. deſineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos ſperetur: nihil non aggreſſuros homines, ſi magna conatis magna præmia proponantur: ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo; ex quibus pro certo habeat, patres, adverſus quos tenderet, bello inexpiabili ſe perſecuturos; apud plebem, pro qua dimicaverit, nihilo ſe honoratiorem fore; neque ſperandum, neque poſtulandum eſſe, magnos animos magnis honoribus fieri:* (2) *neminem ſe plebeium contempturum, ubi contemni deſiſſent: experiendam rem denique in uno aut altero eſſe, ſit ne aliquis plebejus ferendo magno honori; an portento ſimile miraculoque ſit, fortem ac ſtrenuum virum aliquem exiſtere ortum ex plebe: ſumma vi expugnatum eſſe, ut tribuni militum conſulari poteſtate & ex plebe crearentur: petiſſe viros domi militiæque ſpectatos: primis annis ſu-*

(1) *revocare ſpem in partem, eſt, participem fieri ſpei.* (2) *neminem de ſe abjecte ſenſurum.*

ſugillatos, repulſos, riſui patribus fuiſſe: deſiſſe poſtremo præbere ad contumeliam os: nec ſe videre, cur non lex quoque abrogaretur, qua id liceat, quod nunquam futurum ſit: minorem quippe ruborem fore in juris iniquitate, quam ſi per indignitatem ipſorum prætereantur. Hujus generis orationes cum aſſenſu auditæ, 36. incitavere quoſdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum ſe in magiſtratu profitentem. Agri publici dividendi, coloniarumque deducendarum oſtentatæ ſpes: & vectigali poſſeſſoribus agrorum impoſito in ſtipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per (1) diſceſſum hominum ab urbe, cum patres clandeſtina denuntiatione revocati ad diem certam eſſent, ſenatuſconſultum fieret abſentibus tribunis plebis: ut, quoniam Volſcos in Hernicorum agros prædatum exiſſe fama eſſet, ad rem inſpiciendam tribuni militum proficiſcerentur, conſulariaque comitia haberentur. Profecti Appium Claudium, filium decemviri, præfectum urbis relinquunt, impigrum juvenem, & jam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum, plebiſque: (2) tribunis plebis nec cum abſentibus iis, qui ſenatuſconſultum fecerant, nec cum Appio (3) tranſacta re, quod contenderent, fuit. Creati conſules ſunt, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, ſed memoria digna traditur eo anno facta: Vulturnum Etruſcorum, quæ nunc Capua eſt, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero eſt) a campeſtri agro appellatam. cepere autem, prius bello fatigatis Etruſcis, in ſocietatem urbis agrorumque accepti: deinde feſto die graves ſomno epuliſque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti. U.C. 371. 37.

(1) *ruſticandi cauſa.*

(2) *Tribuni plebis non habuerunt quod contenderent nec &c.*

(3) *perfecto Senatuſconſulto.*

CAPUT XX.

C. Sempronius coſ. cum Volſcis inconſulte congreditur: fortiter ſubvenit Tempanius eques: pugna uſque ad noctem producta, per imprudentiam eventus caſtra utrinque deſeruntur: errore cognito, Romani equites in ſua penetrant: ad Urbem deinde pergentes, ingenti cum lætitia, quod ſalvi redeant, excipiuntur.

HIs rebus actis, conſules ii, quos diximus, idibus Decembribus magiſtratum occepere. Jam non ſolum qui ad id miſſi erant, retulerant imminere Volſcum bellum: ſed legati quoque ab Latinis & Hernicis nuntiabant, non antè unquam Volſcos nec ducibus legendis, nec exercitui ſcribendo intentiores fuiſſe: vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumque oblivioni danda, jugumque accipiendum: aut iis, cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec diſciplina rei militaris cedendum eſſe. Haud vana attulere: ſed nec perinde patres moti ſunt: & C. Sempronius, cui ea provincia ſorte evenit, tanquam * conſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quod victoris populi exercitum adverſus victos duxiſſet, omnia temere ac negligenter egit: adeo ut diſciplinæ Romanæ plus in Volſco exercitu, quam in Romano eſſet. ergo fortuna, ut ſæpe alias, virtutem eſt ſecuta. Primo prælio, quod ab Sempronio incaute inconſulteque commiſſum eſt, non ſubſidiis firmata acie, non equite apte locato, concurſum eſt. clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura eſſet, excitatior crebriorque ab hoſte ſublatus; ab Romanis diſſonus, impar, ſegnis, ſæpe iteratus, incerto tenore prodidit pavorem animorum. Eo ferocior illatus hoſtis urgere ſcutis, micare gladiis: altera ex parte nutant circumſpectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque ſe turbæ: ſigna nunc reſiſtentia deſeruntur ab anteſignanis, nunc inter ſuos manipulos recipiuntur.

* al. conſtantiſſima re, fortuna.

Non-

Nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus, quam pugnare. Volſcus inferre 38.
ſigna. urgere aciem: plus cædis hoſtium videre, quam fugæ. Jam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio conſule objurgante atque hortante. nihil nec imperium, nec majeſtas valebat: dataque mox terga hoſtibus forent, niſi Sex. Tempanius, decurio equitum, labente jam re, præſenti animo ſubveniſſet. Qui cum magna voce exclamaſſet, ut equites, qui ſalvam Remp. vellent eſſe, ex equis deſilirent; omnium turmarum equitibus velut ad conſulis imperium nutis, *Niſi hæc*, inquit, *armata cohors ſiſtat impetum hoſtium, actum de imperio eſt. ſequimini pro vexillo cuſpidem meam: oſtendite Romanis Volſciſque, neque equitibus vobis ullos equites, nec peditibus eſſe pedites pares*. Cum clamore comprobata adhortatio eſſet, vadit alte cuſpidem gerens: quacunque incedunt, vi viam faciunt: eo ſe inferunt objectis parmis, ubi ſuorum plurimum laborem vident. reſtituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin ſi tam pauci ſimul obire omnia poſſent, terga daturi hoſtes fuerint. Et cum jam parte 39.
nulla ſuſtinerentur, dat ſignum Volſcus imperator, ut parmatis, novæ cohorti hoſtium, locus detur, donec impetu illati, ab ſuis excludantur. quod ubi eſt factum, intercluſi equites, nec perrumpere eadem, qua tranſierant, poſſe, ibi maxime confertis hoſtibus, qua viam fecerant: & conſul legioneſque Romanæ, cum, quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nuſquam viderent: ne tot fortiſſimos viros intercluſos opprimeret hoſtis, tendunt in quencunque caſum. (1) diverſi Volſci, hinc conſulem ac legiones ſuſtinere, altera fronte inſtare Tempanio atque equitibus. qui cum ſæpe conati, nequiſſent perrumpere ad ſuos, tumulo quodam occupato, in orbem ſe tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. conſul quoque, nuſ-

(1) *in duas contrarias partes verſi*.

quam remiſſo certamine, dum quicquam ſuperfuit lucis, hoſtem tenuit: nox incertos diremit: tantuſque ab (1) imprudentia eventus utraque caſtra tenuit pavor, ut, relictis ſauciis, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus ſe in montes proximos reciperent. tumulus tamen circumſeſſus ultra mediam noctem eſt: quo cum circumſedentibus nuntiatum eſſet caſtra deſerta eſſe, victos rati ſuos, & ipſi qua quenque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius metu inſidiarum ſuos ad lucem tenuit: digreſſus deinde ipſe cum paucis ſpeculatum, cum ab ſauciis hoſtibus ſciſcitando comperiſſet, caſtra Volſcorum deſerta eſſe, lætus ab tumulo ſuos devocat, & in caſtra Romana penetrat: ubi cum vaſta deſertaque omnia, atque eandem, quam apud hoſtes, ſœditatem inveniſſet; prius quam Volſcos cognitus error reduceret, quibus poterat ſauciis ductis ſecum, ignarus quam regionem conſul petiſſet, ad urbem proximis itineribus
40. pergit. Jam eo fama pugnæ adverſæ, caſtrorumque deſertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites non privato magis, quam publico luctu: Fabiuſque conſul, terrore urbi quoque injecto, ſtationem ante portas agebat: cum equites procul viſi non ſine terrore ab dubiis quinam eſſent, mox cogniti, tantam ex inetu lætitiam fecere, ut clamor urbem pervaderet gratulantium ſalvos victoreſque rediſſe equites: & ex mœſtis paulo ante domibus, quæ conclamaverant ſuos, procurreretur in vias: pavidæque matres ac conjuges, oblitæ præ gaudio decoris, obviam agmini occurrerent, in ſuos quæque ſimul corpore atque animo, vix præ gaudio compotes, effuſæ.

---

(1) *propter ignorationem.*

CAPUT XXI.

Tribuni propter rem cum Volscis male gestam in Sempronium insurgunt : adversus eorum accusationem moderata Tempanii oratio.

TRibunis plebis, qui M. Postumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Vejos eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronii consulis renovandæ in eos invidiæ. itaque advocata concione, cum, proditam Vejis Remp. esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra, vociferati essent : C. Julius, unus ex tribunis, Tempanium equitem vocari jussit : coramque eis, *Sexte Tempani*, inquit, *quæro de te, arbitreris ne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam iisse, aut firmasse subsidiis aciem? aut ullo boni consulis functum officio? & tu ne ipse, victis legionibus Romanis, tui consilio equitem ad pedes deduxeris, restitueriisque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus num aut consul ipse subvenerit, aut miserit præsidium? postero denique die ecquid præsidii usquam habueris? an tu cohorsque in castra vestra virtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inveneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro virtute tua fideque, qua una hoc bello resp. stetit, dicenda tibi sunt hodie. Denique ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem exercitumque? victi denique simus, an vicerimus?* Adversus hæc Tempanii oratio incompta fuisse 41.
dicitur, cæterum militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. *Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quæ pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent; sed, quod viderit, re-*

Digitized by Google

ferre posse: Vidisse autem se prius, quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea se ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen; nec ad tumulum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere (1) perrumpi potuisse: exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem, servandi exercitus causa, loca tutiora castris cepisse: nec Volscorum meliores res esse credere, quam populi Romani fortunam, noctemque omnia erroris mutui implesse: precantemque deinde, ne se, fessum labore ac vulneribus, tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis, quam moderationis, dimissum.

CAPUT XXII.

M. Postumius ob rem ad Vejos infeliciter gestam ære mulctatur: collega vero T. Quintius absolvitur: Odio nominis consularis, tribuni militum consulari potestate creantur: Sempronio, qui temere cum Volscis pugnaverat, dies dicitur; precantibus quatuor tribunis plebis, liberatur.

CUm hæc agerentur, jam consul via Lavicana ad fanum Quietis erat. eo missa plaustra jumentaque alia ab urbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna, excepere. paulo post in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amovens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ civitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Postumius reus objectus, qui tribunus militum pro consule ad Vejos fuerat, decem millibus æris (2) gravis damnatur. T. Quintium collegam ejus, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Postumii Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Ma-

(1) *ab reliquo exercitu Romano.*
(2) grave *dicitur, quia pendebatur.*

Mamerci Æmilii res proſpere geſſerat, totam culpam ejus temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus abſolverunt. profuiſſe ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ jam ætatis, (1) Capitolinus Quintius, ſuppliciter orans, ne ſe brevi reliquo vitæ ſpatio tam triſtem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis 42.
abſentes Sex. Tempanium, A. Sellium, Sex. Antiſtium, & Sex. Pompilium fecit, quos & pro centurionibus ſibi præfecerant Tempanio auctore equites. Senatus cum odio Sempronii conſulare nomen (2) offenderet, tribunos militum conſulari poteſtate creari juſſit. creati ſunt L. Manlius Capitolinus, Qu. Antonius Merenda, U.C.
L. Papirius Mugillanus, L. Servilius Structus. 311.
Principio ſtatim anni L. Hortenſius tribunus plebis C. Sempronio conſuli anni prioris diem dixit. quem cum quatuor (3) collegæ inſpectante populo Romano orarent, ne imperatorem ſuum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi poſſet, vexaret: ægre Hortenſius pati; tentationem eam credens eſſe perſeverantiæ ſuæ; nec precibus tribunorum, quæ in ſpeciem modo jactentur. ſed (4) auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum converſus, *ubi illi patricii ſpiritus, ubi ſubnixus & fidens innocentiæ animus eſſet*, quærebat: *ſub tribunitia umbra conſularem virum delituiſſe*. modo ad collegas: *Vos autem, ſi reum perago, quid acturi eſtis? an ereptari jus populo, & everſuri tribunitiam poteſtatem plebi?* Cum illi & de Sempronio, & de omnibus ſummam populi Romani poteſtatem eſſe dicerent, nec ſe judicium populi tollere aut velle aut poſſe; ſed ſi preces ſuæ pro imperatore, qui ſibi parentis eſſet loco, non valuiſſent, ſe veſtem cum eo mutaturos: tum Hortenſius, *Non videbit*, inquit, *plebs Romana*

(1) Rei *patruus*.
(2) *inviſum eſſet*.
(3) *qui, abſentes licet, Tribuni pl. creati erant*.
(4) *tribunitia interceſſione*.

ſordidatos tribunos ſuos . C. Sempronium (1) *nihil moror : quando hoc eſt in imperio conſecutus , ut tam carus eſſet militibus* . Nec pietas quatuor tribunorum , quam Hortenſii tam placabile ad juſtas preces ingenium , pariter plebi patribuſque gratius fuit .

CAPUT XXIII.

Foris Æqui ſunduntur : in Urbe propter ſeditiones res venit ad interregnum : Dictus Interrex L. Papirius Mugillanus concordiam ſuadet .

43. NOn diutius fortuna Æquis indulſit , qui ambiguam victoriam Volſcorum pro ſua amplexi fuerant . Proximo anno (2) N. Fabio Vibulano , T. Quintio , Capitolini filio , Capitolino conſulibus , ductu Fabii , cui ſorte ea provincia evenerat , nihil dignum memoratu actum . Cum trepidam tantum oſtendiſſent aciem Æqui , turpi fuga funduntur , haud magno conſulis decore . Itaque triumphus negatus ; cæterum ob Sempronianæ cladis levatam ignominiam , ut ovans urbem intraret , conceſſum eſt . Quemadmodum bellum minore , quam timuerant , dimicatione erat perfectum : ſic in urbe ex tranquillo nec opinato moles diſcordiarum inter plebem ac patres exorta eſt , cæpta ab duplicando quæſtorum numero . quam rem , ut præter duos urbanos quæſtores , duo conſulibus ad miniſteria belli præſto eſſent , a conſulibus relatam , cum & patres ſumma ope approbaſſent : conſulibus tribuni plebis certamen intulerunt , ut pars quæſtorum (nam ad id tempus patricii creati erant) ex plebe fierent . adverſus quam actionem primo & conſules & patres ſumma ope annixi ſunt . concedendo deinde , ut , quemadmodum in tribunis conſulari poteſtate creandis uſi ſunt , adæque in quæſtoribus

---

(1) *ſolemnia verba vel judicis reum abſolventis , vel accuſatoris ab accuſatione deſiſtentis .*
(2) *Numeria .*

bus liberum esset arbitrium populi ; cum parum proficerent , totam rem de augendo quæstorum numero omittunt . Excipiunt omissam tribuni , aliæque subinde , inter quas & agrariæ legis seditiosæ actiones existunt : propter quos motus cum senatus consules , quam tribunos , creari mallet , neque posset per intercessiones tribunitias senatus consultum fieri ; resp. a consulibus U.C.
ad interregnum , neque id ipsum (nam coire 334.
patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti , redit . Cum pars major insequentis anni per novos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset : modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem , modo interregem interpellantibus , ne senatus consultum de comitiis consularibus faceret : postremo L. Papirius Mugillanus proditus interrex , castigando nunc patres , nunc tribunos plebis , *desertam omissamque ab hominibus remp. , deorum providentia curaque exceptam* , memorabat , *Vejentium induciis , & cunctatione Æquorum stare : unde siquid increpet terroris , sine patricio magistratu placere remp. opprimi : non exercitum , non ducem scribendo exercitui esse . an bello intestino bellum externum propulsaturos?* (1) *quæ si in unum conveniant , vix deorum opibus , quin obruatur Romana res , resisti posse : quin illi remittendo de summa quisque juris , (2) mediis copularent concordiam ; patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri ; tribuni plebis non intercedendo , quominus quatuor quæstores promiscue de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent .*

---

(1) *quæ duo bella , intestinum , & externum .*
(2) *consiliis . media quadam via .*

CAPUT XXIV.

Irritati tribuni plebis propter ſuorum repulſam in quæſturæ petitione, Sempronio ob ignominiam Volſci belli, maxime quia legi agrariæ ſemper reſtiterat, diem dicunt: damnatus ære mulctatur. Poſtumia Veſtalis, dicta de inceſtu cauſa, abſolvitur.

44. TRibunitia primum comitia ſunt habita: creati tribuni conſulari poteſtate omnes patricii. L. Quintius Cincinnatus tertium, Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæſtorum habente, petentibuſque inter aliquot plebeios filio Antiſtii tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sext. Pompilii, nec poteſtas, nec ſuffragatio horum valuit, quin, quorum patres avoſque conſules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antiſtiuſque repulſa ſuorum accenſi. *quidnam id rei eſſet? non ſuis beneficiis, non patrum injuriis, non denique (1) uſurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, ſi non tribunum militarem, ne quæſtorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuiſſe patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, poteſtatis ſacroſanctæ, ad auxilium libertatis creatæ: fraudem profecto in re eſſe, & A. Sempronium comitiis plus artis adhibuiſſe, quam fidei: ejus injuria queri ſuos honore dejectos.* Itaque cum in ipſum & innocentia tutum, & magiſtratu, in quo tunc erat, impetus fieri non poſſet, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: (2) eique ob ignominiam Volſci belli, adjutore collega M. Canuleio, diem dixere. ſubinde ab eiſdem tribunis mentio in ſenatu de agris dividendis illata eſt: cui

U.C. 335.

(1) *cupiditate acquirendi jus.*
(2) *quaſi non abſoluto, cum L. Hortenſius Trib. pl. accuſationem ante remiſit.*

cui actioni ſemper acerrime C. Sempronius reſtiterat, (1) ratus, id quod erat, aut depoſita cauſa leviorem futurum apud patres reum, aut perſeverantem ſub judicii tempus plebem offenſurum, adverſæ invidiæ objici maluit, & ſuæ nocere cauſæ, quam publicæ deeſſe: ſtetitque in eadem ſententia, *ne qua* (2) *largitio ceſſura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, ſed ſibi invidiam quæri: ſe quoque ſubiturum eam tempeſtatem forti animo: nec ſenatui tanti ſe civem, aut quenquam alium debere eſſe, ut in parcendo uni, malum publicum fiat.* nihilo demiſſiore animo, cum dies venit, cauſa ipſe pro ſe dicta, nequicquam omnia expertis patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Poſtumia, virgo Veſtalis, de inceſtu cauſam dixit, crimine innoxia: ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius, quam virginem decet, parum (3) abhorrens famam. Ampliatam, deinde abſolutam pro collegii ſententia pontifex maximus abſtinere jocis, colique ſancte potius, quam ſcite, juſſit. Eodem anno a (4) Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur.

CAPUT XXV.

Servi de incendenda urbe conjurant: comprehenſi dant pœnas: Lavicanis, quia cum Æquis hoſtibus arma junxerant, bellum indicitur: hoc certatim quiſque tribunorum militarium ſibi depoſcit. Fuſo ab Æquis Sergio tribuno, dictus Dictator Q. Servilius ad id bellum cum novo exercitu venit.

INſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lu- 45.

(1) *alii*; ratis. *Scil. Tribunis.*
(2) *per legem agrariam plebi fieret.*
(3) *num Poſtumia parum abhorrens ab hac ſuſpicione? an ejus ingenium parum alienum?*
(4) *Samnitibus: de quibus ſupra c. 19.*

U.C. P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Ser-
316. vilium. Annus, felicitate populi Romani, periculo potius ingenti, quam clade insignis. servitia, urbem ut incenderent distantibus locis, conjurarunt; populoque ad opem passim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumque armati occuparent. Avertit nefanda consilia Jupiter: indicioque duorum comprehensi sontes poenas dederunt. indicibus dena millia gravis aeris, quae tum divitiae habebantur, ex aerario (1) numerata, & libertas praemium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari coeptum: & novos hostes Lavicanos consilia cum veteribus jungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Æquorum jam velut anniversariis armis assueverat civitas. Lavicos legati missi, cum responsa inde retulissent dubia, quibus nec dum bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Tusculanis negotium datum, *adverterent animos, ne quid novi tumultus Lavicis oriretur*. Ad in-
U.C. 317. sequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papirium Mugillanum, C. Servilium Prisci filium: quo dictatore Fidenae captae fuerant. nuntiabant legati, Lavicanos arma cepisse, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum, castra in Algido posuisse. Tum Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romae curaret, certamen subito inter tribunos exortum. se quisque belli ducem potiorem ferre: curam urbis, ut ingratam, ignobilemque, aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent, Qu. Servilius, *Quando nec ordinis hujus ulla*, inquit, *nec reipub. est verecundia*; (2) *patria ma-*

je-

---

(1) *aes grave, seu infectum, appendi non numerari solebat. hic tamen aes grave numeratur, tanquam percussum, & sectum in libras. numerabatur igitur per libras.*

(2) *paterna auctoritas, quae erat Romae longe maxima.*

jeſtas altercationem iſtam dirimet: filius meus extra ſortem urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, conſideratius concordiuſque, quam cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto paſſim populo placuit: decem tribus ſorte ductæ ſunt. ex his ſcriptos juniores duo tribuni ad bellum duxere. Coepta inter eos in urbe certamina, cupiditate eadem imperii multo impenſius in caſtris accendi: nihil ſentire idem, pro ſententia pugnare: ſua conſilia velle, ſua imperia ſola rata eſſe: contemnere invicem & contemni: donec, caſtigantibus legatis, tandem ita comparatum eſt, ut alternis diebus ſummam imperii haberent. quæ cum allata Romam eſſent, dicitur Q. Servilius, ætate & uſu doctus, precatus ab diis immortalibus, ne diſcordia tribunorum damnoſior reipub. eſſet, quam ad Vejos fuiſſet; & velut haud dubia clade imminente, inſtitiſſe filio, ut milites ſcriberet, & arma pararet. Nec falſus vates fuit. nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, loco iniquo ſub hoſtium caſtris, cum, quia ſimulato metu receperat ſe hoſtis ad vallum, ſpes vana expugnandi caſtra eo traxiſſet, repentino impetu Æquorum per (1) ſupinam vallem fuſi ſunt: multique in (2) ruina majore, quam fuga, oppreſſi, obtruncatique, caſtraque eo die ægre retenta. poſtero die, circumfuſis jam magna ex parte hoſtibus, per averſam portam fuga turpi deſeruntur. duces legatique, &, quod circa ſigna roboris de exercitu fuit, Tuſculum petiere. palati alii per agros paſſim multis itineribus, majoris, quam accepta erat, cladis nuntii Romam contenderunt. minus trepidationis fuit, quod eventus timori hominum congruens fuerat: & quod ſubſidia, quæ reſpicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militum: juſſuque ejuſdem per minores magiſtratus ſedato in urbe tumultu, ſpeculatores propere miſſi nuntiavere, Tuſculi duces exercitumque eſſe, hoſtem caſtra loco non moviſſe. &, quod plurimum animorum fecit, dictator ex

46.

(1) *acclivem.* (2) *cum magis alii in alios per declivia ruerent, quam fugerant.*

ex ſenatuſconſulto dictus Q. Servilius Priſcus, vir, cujus providentiam in rep. cum multis aliis tempeſtatibus ante experta civitas erat, tum eventu ejus belli (1) quod uni certamen tribunorum ſuſpectum ante rem male geſtam fuerat; magiſtro equitum creato, a quo ipſe tribuno militum dictator erat dictus, filio ſuo, ut tradidere quidam, (nam alii Ahalam Servilium magiſtrum equitum eo anno fuiſſe ſcribunt) novo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Tuſculi erant, duo millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit.

CAPUT XXVI.

Dictator Q. Servilius Æquos ſuperat. Lavicos expugnat: eo ab Senatu colonia deducitur.

47. TRanſierat ex re bene geſta ſuperbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis ducibus fuerat. itaque primo ſtatim prælio cum dictator equitatu immiſſo anteſignanos hoſtium turbaſſet, legionum inde ſigna inferri propere juſſit: ſigniferumque ex ſuis unum cunctantem occidit, tantus ardor ad dimicandum fuit, ut impetum Æqui non tulerint: victique acie cum fuga effuſa petiſſent caſtra, brevior tempore, & certamine minor caſtrorum oppugnatio fuit, quam prælium fuerat. Captis direptiſque caſtris, cum prædam dictator militi conceſſiſſet, ſecutique fugientem ex caſtris hoſtem equites renuntiaſſent omnes Lavicanos victos, magnam partem Æquorum Lavicos confugiſſe: poſtero die ad Lavicos ductus exercitus: oppidumque corona circumdatum, ſcalis captum ac direptum eſt. Dictator, exercitu victore Romam reducto, die octavo quam creatus erat, magiſtratu ſe abdicavit, & opportune ſenatus, prius quam ab tribunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro Lavicano dividendo fierent, cenſuit frequens, *coloniam Lavicos deducendam*. coloni ab urbe mille & quingenti miſſi bina jugera acceperunt.

CA-

(1) *quia*.

CAPUT XXVII.

Seditio ex agrariis legibus a duobus tribunis plebis excitatur. Suademe Ap. Claudio, reſiſtunt Patres per collegarum interceſſionem.

CAptis Lavicis, ac deinde tribunis militum conſulari poteſtate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Servilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Veturio Craſſo: & inſequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papirio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilo, & Q. Fabio Vibulano, biennium tranquillæ externæ res, diſcordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores vulgi erant Spurii Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo abſentes creati. & cum rogationem promulgaſſent, ut ager ex hoſtibus captus viritim divideretur; magnæquæ partis nobilium eo plebiſcito publicarentur fortunæ: (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno ſolo poſita, non armis partum erat: (1) nec, quod veniſſet, aſſignatumve publice eſſet, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribuſque propoſitum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in ſenatu, nunc in conſiliis privatis principum cogendis viam conſilii inveniebant; cum Ap. Claudius, nepos ejus, qui decemvir legibus ſcribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio, dicitur dixiſſe, *vetus ſe ac familiare conſilium domo afferre: proavum enim ſuum Ap. Claudium oſtendiſſe patribus viam unam diſſolvendæ tribunitiæ poteſtatis per collegarum interceſſionem: facile homines novos auctoritate principum de ſententia deduci, ſi temporum interdum potius, quam majeſtatis, memor adhibeatur oratio: pro fortuna illis animos eſſe: ubi videant collegas principes agendæ rei gra-*

U.C. 318.

U.C. 319.

48.

(1) *Patricii agros ab hoſte captos ſibi vindicare ſolebant. Plebeii nihil poſſidebant, niſi ſi quid publice venditum fuiſſet, aut vero aliquando aſſignatum.*

gratiam omnem ad plebem præoccupaſſe, nec locum in ea relictum ſibi, haud gravate acclinaturos ſe ad cauſam ſenatus, per quam univerſo ordini cum (1) *primoribus ſe patrum concilient*. Approbantibus cunctis, & ante omnes Q. Servilio Priſco, quod non degeneraſſet ab ſtirpe Claudia, collaudante juvenem, negotium datur, ut, quos quiſque poſſet ex collegio tribunorum ad interceſſionem perlicerent. Miſſo ſenatu, prenſantur ab principibus tribuni: ſuadendo, monendo, pollicendoque gratum in ſingulis privatim, gratum univerſo ſenatui fore, ſex ad interceſſionem comparavere. Poſteroque die cum ex compoſito relatum ad ſenatum eſſet de ſeditione, quam Mecilius Metiliuſque largitione peſſimi exempli concirent: eæ orationes a primoribus patrum habitæ ſunt, ut pro ſe quiſque jam nec conſilium ſibi ſuppetere diceret: nec ſe ullam opem cernere aliam uſquam, præterquam in tribunitio auxilio: in ejus poteſtatis fidem circumventam remp. tanquam privatum inopem confugere, præclarum ipſis poteſtatique eſſe, non ad vexandum ſenatum, diſcordiamque ordinum movendam, plus in tribunatu virium eſſe, quam ad reſiſtendum improbis collegis. Fremitus deinde univerſi ſenatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum ſilentio facto, ii, qui præparati erant (2) gratia principum, quam rogationem a collegis promulgatam ſenatus cenſeat diſſolvendæ reip. eſſe, ei ſe interceſſuros oſtendunt. Gratiæ interceſſoribus ab ſenatu actæ. latores rogationis, concione advocata, proditores plebis commodorum, ac ſervos conſularium appellantes, aliaque truci oratione in collègas invecti, actionem depoſuere.

---

(1) *primorum ope*.

(2) *ut gratificarentur primoribus, ii oſtendunt ſe interceſſuros ei rogationi, quam &c.*

CA-

Digitized by Google

CAPUT XXVIII.

Volæ capiuntur; quas cum Æqui recepiſſent, iis bellum infertur: hoc committitur M. Poſtumio; qui propter efferatum ingenium, ab exercitu, irato etiam, quod præda fraudatus eſſet, lapidibus obruitur.

DUo (1) aſſidua bella inſequens annus habuiſſet, quo P. Cornelius Coſſus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, N. Fabius Vibulanus tribuni militum conſulari poteſtate fuerunt: ni Vejens bellum religio (2) principum diſtuliſſet, quorum agros Tiberis ſuper ripas effuſus maxime ruinis villarum vaſtavit: ſimul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, ſuæ gentis populo, præſidium ferre. Excurſiones (3) inde in confinem agrum Lavicanum factæ erant, noviſque colonis bellum illatum. Quam noxam cum ſe conſenſu omnium Æquorum defenſuros ſperaſſent, deſerti ab ſuis, ne memorabili quidem bello, per obſidionem levemque unam pugnam & oppidum & fines amiſere. (4) Tentatum ab L. Sextio tribuno pl. ut rogationem ferret, qua Volas quoque, ſicut Lavicos coloni mitterentur: per interceſſionem collegarum, qui nullum plebiſcitum, niſi ex auctoritate ſenatus paſſuros ſe perferri oſtenderunt, diſcuſſum. Volis inſequente anno receptis, coloniaque eo deducta, Æqui novis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ conſulari poteſtate Cn. Cornelio Coſſo, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, P. Poſtumio Regillenſi. huic bellum adverſus Æquos permiſſum eſt, pravæ mentis homini, quam tum victoria magis, quam bellum, oſtendit. nam exercitu impigre ſcripto, ductoque ad Volas, cum levibus præliis Æquorum animos fregiſſet, poſtremo in oppi-

U.C. 349. U.C. 345.

dum

(1) *hinc a Vejentibus, illinc ab Æquis.*
(2) *eorum qui apud Vejentes principatum obtinebant.* (3) *a Volanis.*
(4) *nonnulli tentarunt L. Sext. Tribunum.*

dum irrupit : deinde ab hoſtibus in cives certamen vertit : (1) & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixiſſet, capto oppido fidem mutavit. eam magis adducor ut credam iræ cauſam exercitui fuiſſe, quam quod in urbe (2) nuper direpta, coloniaque nova, (3) minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, poſtquam ab collegis arceſſitus propter ſeditiones tribunitias in urbem revertit, audita vox ejus in concione, ſtolida, ac prope vecors, qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, ſimul, Volas quoque ut mitterentur coloni, laturum ſe dicenti : dignos enim eſſe, qui armis cepiſſent, eorum urbem agrumque Volanum eſſe : *Malum quidem militibus meis*, inquit, *niſi quieverint*. quod auditum, non concionem magis, quam mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, nactus inter adverſarios ſuperbum ingenium, immodicamque linguam, quam irritando agitandoque, in eas impelleret voces, quæ invidiæ non ipſi tantum, ſed cauſæ atque univerſo ordini eſſent, neminem ex collegio tribunorum militum ſæpius, quam Poſtumium, in diſceptationem trahebat. Tum vero ſecundum tam ſævum atque inhumanum dictum, *Auditis*, inquit, *Quirites, ſicut ſervis, malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore, videbitur, quam qui vos urbe agriſque donatos in colonias mittunt, qui ſedem ſenectuti veſtræ proſpiciunt, qui pro veſtris commodis adverſus tam crudeles ſuperboſque adverſarios depugnant? incipite demum mirari, cur pauci jam veſtram ſuſcipiant cauſam. quid ut a vobis ſperent? an honores, quos adverſariis veſtris potius, quam P. R. propugnatoribus datis? Ingemuiſtis modo, voce hujus audita. quid id refert? jam ſi ſuffragium detur, hunc, qui malum vobis minatur, iis, qui agros ſedeſque ac fortunas ſtabilire volunt, præferetis.*
50. Perlata hæc vox Poſtumii ad milites, multo in caſtris majorem indignationem movit. prædæne interter-

(1) *alii :* nam. (2) *ſuperiore anno.*
(3) *quam quantum Tribunus prædicaverat.*

terceptorem fraudatoremque etiam malum minari militibus ? Itaque cum fremitus aperte eſſet ; & quæſtor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret ſeditionem poſſe, qua mota erat : miſſo ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & jurgium oriretur, ſaxo ictus turba excedit : inſuper increpante qui vulneraverat, *habere quæſtorem, quod imperator eſſet militibus minatus*. Ad hunc tumultum accitus Poſtumius, aſperiora omnia fecit acerbis quæſtionibus, crudelibus ſuppliciis : poſtremo cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari ſub (1) crate juſſerat, concurſu facto, ipſe ad interpellantis pœnam vecors de tribunali decurrit. ibi cum ſummoventes paſſim lictores centurioneſque vexarent turbam, eo indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu ſuo lapidibus cooperiretur. quod tam atrox facinus poſtquam eſt Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per ſenatum quæſtiones decernentibus tribuni plebis intercedebant ; ſed ea contentio ex certamine alio pendebat ; quod cura inceſſerat patres, ne metu quæſtionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet : tendebantque ſumma ope, ut conſules crearentur. Cum ſenatuſconſultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent conſularibus comitiis, res ad interregnum rediit. victoria deinde penes patres fuit.

CAPUT XXIX.

Poſtumii cædes vindicatur : fit mentio agrariæ legis : ductis in Volſcos legionibus, Ferentinum capitur : imminentem gravem ſeditionem orta peſtilentia avertit : conſequuta fames, advecto aliunde per legatos frumento, levatur.

Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, conſules creati ſunt A. Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus. His conſulibus principio an- 371.

1) *de hoc ſupplicio ſupra l.* 1. *c.* 19.

anni ſenatuſconſultum factum eſt, ut de quæſtione Poſtumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent, plebſque præficeret quæſtioni quem vellet. a plebe conſenſu populi conſulibus negotium mandatur. qui ſumma moderatione ac lenitate per paucorum ſupplicium, quos ſibimet ipſos conſciſſe mortem ſatis creditum eſt, tranſacta re, nequivere tamen conſequi, ut non ægerrime id plebs ferret. jacere tandiu irritas ſanctiones, quæ de ſuis commodis ferrentur; (1) cum interim de ſanguine ac ſupplicio ſuo latam legem confeſtim exerceri, & tantam vim habere. Aptiſſimum tempus erat, vindicatis ſeditionibus, delinimentum animis Volani agri diviſione objici: quo facto minuiſſent deſiderium agrariæ legis, quæ poſſeſſo per (2) injuriam agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipſa indignitas angebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos ut teneret, pertinacem nobilitatem eſſe; ſed ne vacuum quidem agrum nuper ex hoſtibus captum plebi dividere, mox (3) paucis, ut cætera, futurum
U. C. 341. prædæ. Eodem anno adverſus Volſcos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ a Furio COS. cum hoſtem ibi non inveniſſent, Ferentinum, quo magna multitudo Volſcorum ſe contulerat, cepere, minus prædæ, quam ſperaverant, fuit: quod Volſci poſtquam ſpes tuendi exigua erat, ſublatis rebus nocte oppidum reliquerant. poſtero die prope deſertum capitur. Hernicis ipſe ager dono datus.
52. Annum modeſtia tribunorum quietum excepit trib. pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambuſto, C. Furio Pacilo COSS. Is cum principio ſtatim anni, velut (4) penſum nominis familiæque, ſeditiones a-

gra-

---

(1) *alii delent illud* cum. *Sed ſimillimus locus eſt l. 6. 27.* fugere Senatum teſtes &c. cum interim obæratam plebem objectari aliis, atque aliis hoſtibus.

(2) *nullo jure.* (3) *patriciis.*

(4) *nulla plebeja familia tribunitiis ſeditionibus ad hæc tempora illuſtrior legitur paſſim ſupra l. 2. & 3. quam Icilia.*

grariis legibus promulgandis cieret, peſtilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum a foro certaminibuſque publicis ad domum curamque corporum nutriendorum avertit: minuſque eam damnoſam fuiſſe, quam ſeditio futura fuerit, credunt. Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, peſtilentem annum, inopia frugum, neglecto cultu agrorum (ut plerunque fit) excepit, M. Papirio, C. Nautio Rutilio conſulibus. Jam fames, quam peſtilentia, triſtior erat: ni, dimiſſis circa omnes populos legatis, qui Etruſcum mare, quique Tiberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret ſubventum. ſuperbe ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumaſque, legati prohibiti commercio ſunt: contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adjuti. maximos commeatus ſummo Etruriæ ſtudio Tiberis devexit. Solitudinem in civitate ægra experti conſules ſunt: cum in legationes, non plus ſingulis ſenatoribus miſſis inventes, coacti ſunt binos equites adjicere. U.C. 344.

CAPUT XXX.

Contra Æquos bellum parantes delectum impedit Mænius tribunus: occupata ab illis Carventana arce, collataque in ipſum rei invidia, Valerius coſ. exercitum conſcribit, ac in hoſtem ducens, arcem recuperat: ovans deinde regrediens, ob negatam militi prædam, dicteriis carpitur.

PRæterquam ab morbo, annonaque, nihil eo biennio inteſtini, externive incommodi fuit. at ubi hę ſolicitudines diſceſſere, omnia, quibus turbari ſolita erat civitas, domi diſcordia, foris bellum exortum. M. Æmilio, C. Valerio Potito conſulibus, bellum Æqui parabant: Volſcis, quanquam non publico conſilio, capeſſentibus arma, voluntariis mercede ſecutis militiam. Ad quorum famam hoſtium (jam enim in Latinum Hernicumque tranſcenderant agrum) delectum habentem Valerium conſulem M. Mænius tribunus plebis legis U.C. 345. 53.

gis agrariæ lator, cum impediret, auxilioque tribuni nemo invitus ſacramento (1) diceret: repente nuntiatur, arcem Carventanam ab hoſtibus occupatam eſſe. Ea ignominia accepta, cum apud patres invidiæ Mænio fuit, tum cæteris tribunis jam ante præparatis interceſſoribus legis agrariæ, præbuit juſtiorem cauſam reſiſtendi collegæ. Itaque cum res diu ducta per altercationem eſſet, conſulibus deos, hominesque teſtantibus, quicquid ab hoſtibus cladis, ignominiæque aut jam acceptum eſſet, aut immineret, culpam penes Mænium fore, qui delectum impediret. Mænio contra vociferante, ſi injuſti domini poſſeſſione agri publici cederent, ſe moram delectui non facere: decreto interpoſito novem tribuni ſuſtulerunt certamen; pronuntiaveruntque ex collegii ſententia, C. *Valerio conſuli* (2) *ſe, damnum aliamque coercitionem, adverſus interceſſionem collegæ, delectus cauſa detrectantibus militiam ferenti, auxilio futuros eſſe*. Hoc decreto conſul armatus, cum paucis, appellantibus tribunum, (3) collum torſiſſet: metu cæteri ſacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventanam arcem, quanquam inviſus, infeſtuſque conſuli erat, impigre primo ſtatim adventu, dejectis qui in præſidio erant, arcem (4) recepit. prædatores ex præſidio per negligentiam dilapſi, occaſionem aperuere ad invadendum. Prædæ ex aſſiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congeſta erant, fuit aliquantum. venditum ſub haſta conſul in ærarium redigere quæſtores juſſit: tum prædicans participem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuiſſet. Auctæ inde plebis, ac militum in conſulem iræ. itaque cum ex ſenatuſconſulto urbem ovans introiret, alternis inconditi verſus militari licentia jactati: quibus conſul increpi-

(1) *promitteret, ſe conventurum juſſu Conſulis, & injuſſu non abiturum.*
(2) *ſe contra interceſſionem Collegæ auxilio futuros Conſuli ferenti damnum &c.*
(3) *obtorto collo trahi juſſiſſet.*
(4) *facile recepit ob rationem, quæ ſequitur*

pitus, Mænii celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni, favor circunſtantis populi plauſuque & aſſenſu cum vocibus militum certaret. pluſque ea res, quam (1) prope ſolennis militum laſcivia in conſulem, curæ patribus injecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Mænii, ſi peteret, (2) conſularibus comitiis eſt excluſus.

CAPUT XXXI.

Plebs irata Patribus, Quæſtores ex ſuo ordine creat: inſtans ob id cum Patribus certamen dirimitur Volſcorum, & Æquorum bello; ad quod dum delectum tribuni impediunt, arx Carventana amittitur: ſeditione compoſita, conſules cum exercitu in hoſtes proficiſcuntur. Romæ tribunorum comitia cum non poſſent Patres impedire; a plebeiis creandis, arte adhibita, populum avertunt.

CReati conſules ſunt Cn. Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit tribunitia ſibi comitia non commiſſa. eum dolorem quæſtoriis comitiis ſimul oſtendit, & ulta eſt, tunc primum plebeiis quæſtoribus creatis: ita ut in quatuor creandis uni patricio N. Fabio Ambuſto relinqueretur locus: tres plebeii, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clariſſimarum familiarum juvenibus præferrentur. Auctores fuiſſe tam liberi populo ſuffragii ſcilios accipio, ex familia infeſtiſſima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. * hi multarum magnarumque rerum molem avidiſſimo adeo populo oſtentantes, cum affirmaſſent, nihil ſe (3) moturos, ſi ne quæſtoriis quidem comitiis, quæ ſola promiſcua plebi patribuſque reliquiſſet ſenatus, ſatis animi populo eſſet ad id, quod tandiu vellent, & per leges liceret.

54. U.C. 346.

* al. creatos multarum.

(1) *erat quaſi in more poſita hæc militaris licentia in triumphis.* (2) *conſularia comitia habita ſunt, ne Tribunus militum fieret.*
(3) *in utilitatem plebis.*

Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæſturam namque non honoris ipſius finem æſtimabant; ſed patefactus ad conſulatum, ac triumphos locus novis hominibus videbatur. Patres contra, non pro communicatis, ſed pro (1) amiſſis honoribus tremere: negare, ſi ea ita ſint, liberos (2) tollendos eſſe: qui pulſi majorum loco, cernenteſque alios in poſſeſſione dignitatis ſuæ, ſalii, flamineſque nuſquam alio, quam ad ſacrificandum pro populo ſine imperiis ac poteſtatibus relinquantur. Irritatis utriuſque partis animis, cum & ſpiritus plebes ſumpſiſſet; & tres ad popularem cauſam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæſtoriis comitiis, (3) ubi utrunque plebi liceret, ſimilia fore cernentes, tendere ad conſulum comitia, quæ nondum promiſcua eſſent. Icilii contra tribunos militum creandos dicere, & tan-
55. dem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat (4) conſularis actio, quam impediendo, id quod petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volſcos & Æquos prædatum extra fines exiſſe in agrum Latinum Hernicumque, affertur. ad quod bellum ubi ex ſenatuſconſulto conſules delectum habere occipiunt, obſtare tunc enixe tribuni, ſibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, generoſique etiam, (5) ut inter plebeios. (6) duo ſinguli ſingulos ſibi conſules aſſervandos aſſidua opera deſumunt: (7) uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum conſules, nec comitia, quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde ſe fortuna ad cauſam

(1) *timebant enim, ne hoc exemplo cæteros quoque amitterent.* (2) *gignendos.*
(3) *quoties liceret plebi aut patricios, aut plebejos creare.* (4) *nihil habebant Coſſ. quod ferrent, cui Tribuni repugnantes &c.* (5) *prout.*
(6) *duo Tribuni Conſules comitatu aſſiduo quaſi cuſtodiendos ſuſceperunt.*
(7) *tertio data eſt cura plebis per conciones modo detinendæ, modo concitandæ.*

ſam plebis, nuntii veniunt, arcem Carventanam, dilapſis ad prædam militibus, qui in præſidio erant, Æquos interfectis paucis cuſtodibus arcis invaſiſſe: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæſos. Ea adverſa civitati res, vires tribunitiæ actioni adjecit. nequicquam enim tentati, ut tum denique deſiſterent impediendo bello, poſtquam non ceſſere nec publicæ tempeſtati, nec ſuæ invidiæ, pervincunt, ut ſenatuſconſultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cujus ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis eſſet: neve quis reficeretur in annum ſequentem tribunus plebis: haud dubie Icilios denotante ſenatu, quos mercedem ſeditioſi tribunatus, petere conſulatum inſimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum conſenſu apparari cœptum. Cæterum Conſulum ambo profecti ſint ad arcem Carventanam, an alter ad comitia habenda ſubſtiterit, incertum diverſi auctores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus non diſſentiunt, ab arce Carventana, cum diu nequicquam oppugnata eſſet, receſſum: Verruginem in Volſcis eodem exercitu receptam; populationeſque & prædas & in Æquis & in Volſco agro ingentes 56.
factas. Romæ ſicut plebis victoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita eventu comitiorum patres vicere, namque tribuni militum conſulari poteſtate contra ſpem omnium tres patricii creati ſunt, C. Julius Julus, P. Cornelius U.C.
Coſſus, C. Servilius Ahala. Artem adhibitam 347.
ferunt a patriciis, cujus eos Icilii tum quoque inſimulabant, quod turbam indignorum candidatorum intermiſcendo dignis, tædio ſordium in quibuſdam inſignium, (1) inſcium populum a plebeiis avertiſſent.

---

(1) *ignarum ejus artis, conſulto intermixtos fuiſſe indignos dignis. intermiſcere autem patricii poterant, quia ante comitiorum diem candidati nomina edebant apud eum Magiſtratum, qui comitia erat habiturus.*

CAPUT XXXII.

Coorto Volſcorum, & Æquorum bello, dicitur poſt magnam Patrum, & tribunorum militarium contentionem Dictator P. Cornelius: hoſtibus victis, magiſtratu ſe abdicat: edictis tribunorum militarium comitiis, Patres aditum ad eum honorem occludunt plebeiis.

VOlſcos deinde & Æquos, ſeu Carventana arx retenta in ſpem, ſeu Verrugine amiſſum præſidium, ad iram cum impuliſſet, fama affertur, ſumma vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates eſſe. eorum legatos utriuſque gentis populos circumiſſe, caſtigantes ignaviam: *quod abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præſidium paſſi eſſent. jam non exercitus modo armatos, ſed colonias etiam in ſuos fines mitti: nec ipſos modo Romanos* (1) *ſua diviſa habere, ſed Ferentinum etiam de ſe captum Hernicis donaſſe.* Ad hæc cum inflammarentur animi, ut ad quoſque ventum erat, numerus juniorum conſcribebatur. Ita omnium populorum juventus Antium contracta, ibi caſtris poſitis hoſtem opperiebantur. Quæ ubi tumultu majore etiam, quam res erat, nuntiantur Romam: ſenatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum conſilium erat) dictatorem dici juſſit. Quam rem ægre paſſos Julium Corneliumque ferunt: magnoque certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquam conqueſti (2) non eſſe in auctoritate ſenatus tribunos militum, poſtremo etiam tribunos plebis appellarent, & (3) conſulis quoque ab ea poteſtate vim ſuper tali re inhibitam referrent, tribuni ple-

(1) *diviſas res Volſcorum, & Æquorum.*
(2) *non obtemperare Senatui.*
(3) *T. Quintium Pennum innuit hoc loco, qui cum recuſaret Dictatorem ex Senatus-conſulto dicere, coactus eſt a Tribunis pl. ſupra c. 14.*

plebis læti diſcordia patrum, nihil eſſe in his auxilii dicerent, qui non civium, non denique hominum numero eſſent: ſi quando promiſcui honores, communicata reſp. eſſet; tum ſe animadverſuros, ne qua ſuperbia magiſtratuum irrita ſenatuſconſulta eſſent: interim patricii ſoluti legum magiſtratuumque verecundia, per ſe quoque tribunitiam poteſtatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli in manibus eſſet, occupaverat cogitationes hominum: donec, ubi diu alternis Julius Corneliuſque, cum ad id bellum ipſi ſatis idonei duces eſſent, non eſſe æquum, mandatum ſibi a populo eripi honorem diſſeruere: tum Ahala Servilius Trib. mil. *tacuiſſe ſe tandiu* ait, *non quia incertus ſententiæ fuerit*, (*quem enim bonum civem ſecernere* (1) *ſua a publicis conſilia?*) *ſed quia maluerit collegas ſua ſponte cedere auctoritati ſenatus, quam tribunitiam poteſtatem adverſus ſe implorari paterentur, tum quoque, ſi res ſineret, libenter ſe daturum tempus iis fuiſſe ad* (2) *receptum nimis pertinacis ſententiæ: ſed cum belli neceſſitates non expectent humana conſilia, potiorem ſibi collegarum gratia rempub. fore: & ſi maneat in ſententia ſenatus, dictatorem* (3) *nocte proxima dicturum: ac ſi quis intercedat ſenatuſconſulto,* (4) *auctoritate ſe fore contentum*. Quo facto, cum haud immeritam laudem, gratiamque apud omnes tuliſſet; dictatore P. Cornelio dicto, ipſe ab eo magiſter equitum creatus eſt. Exemplo fuit collegas eumque intuentibus, quam gratia atque ho- 57.3

(1) *boni cives publicam utilitatem habent pro ſua.* (2) *ut recederent a ſententia.*

(3) *quia res urgebat.*

(4) *Cœlius apud Cic. ep. l. 8. ep. 8.* Si quis huic S. Conſulto interceſſerit, Senatui placere, auctoritatem perſcribi, & de ea re ad Senatum, populumque referre. *cum igitur non habebatur ratum S. C. tum ſcribebatur, ut extaret Senatus voluntas, dicebaturque* Senatus auctoritas.

nos (1) opportuniora interdum non cupientibus eſſent. Bellum haud memorabile fuit. uno, atque eo facili prælio cæſi ad Antium hoſtes. victor exercitus depopulatus Volſcum agrum. caſtellum ad lacum Fucinum expugnatum: atque in eo tria millia hominum capta, cæteris Volſcis intra mœnia compulſis, nec defendentibus agros. Dictator, bello ita geſto, ut tantum non defuiſſe (2) fortunæ videretur: felicitate, quam gloria majore in urbem rediit: magiſtratuque ſe abdicavit. Tribuni militum, mentione nulla comitiorum conſularium habita, (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero gravior cura patribus inceſſit; quippe cum prodi cauſam ab ſuis cernerent. itaque ſicut priore anno per indigniſſimos ex plebeiis candidatos omnium etiam (3) dignorum tædium fecerant: ſic tum, primoribus patrum ſplendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditus eſſet. quatuor creati ſunt, omnes jam
V.C. 348. functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, N. Fabius Vibulanus, C. Servilius Ahala. hic refectus continuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob recentem favorem unica moderatione partum.

CAPUT XXXIII.

In Volſcis ob non maturatum ab ſenatu auxilium clades accipitur: propter ſuperbum reſponſum legatis datum a Vejentibus, cum ageretur de bello iis indicendo, plebs detrectat. Tribuni militum, in Volſcos ducto exercitu, Anxur expugnant.

58. EO anno, quia tempus induciarum cum Vejenti populo exierat, per legatos, fecialeſque res repeti cœptæ. quibus venientibus ad finem legatio Vejentium obviam fuit. petiere, ne prius, quam

(1) *facilius ſe offerrent.* (2) *ſe offerenti.* (3) *plebejorum.*

Digitized by Google

quam ipſi ſenatum Romanum adiſſent, Vejos iretur. Ab ſenatu impetratum, quia diſcordia inteſtina laborarent Vejentes, ne res ab iis repeterentur. tantum abfuit, ut ex incommodo alieno ſua occaſio peteretur. Et in Volſcis accepta clades, amiſſo Verrugine præſidio. ubi tantum in tempore fuit momenti, (1) ut cum precantibus opem militibus, qui ibi a Volſcis obſidebantur, ſuccurri, ſi maturatum eſſet, potuiſſet; ad id venerit exercitus ſubſidio miſſus, ut ab recenti cæde palati ad prædandum hoſtes opprimerentur. Tarditatis cauſa in ſenatu magis fuit, quam in tribunis, (2) qui, quia ſumma vi reſiſtere nuntiabantur, parum cogitaverunt, nulla (3) non virtute ſuperari humanarum virium modum. fortiſſimi milites, non tamen nec (4) vivi, nec poſt (5) mortem inulti fuere. Inſequenti anno, P. & Cn. Corneliis Coſſis, N. Fabio Ambuſto, L. Valerio Potito, tribunis militum conſulari poteſtate, Vejens bellum motum ob ſuperbum reſponſum Vejentis ſenatus; qui legatis repetentibus res, ni faceſſerent propere urbe finibuſque, daturos, quod Lars Tolumnius dediſſet, reſponderi juſſit. Id patres ægre paſſi, decrevere, ut tribuni militum de bello indicendo Vejentibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum eſt, fremere juventus, *nondum debellatum cum Volſcis eſſe: modo* (6) *duo præſidia occidione occiſa, cum periculo* (7) *retineri: nullum annum eſſe, quo non a-* U.C. 349.

(1) ut, cum potuiſſet ſuccurri ..... exercitus venerit &c. (2) *refer ad Senatum. non caret exemplis, relativum, & alia pronomina non ad nomen propinquius, ſed interdum ad remotius referri. v. Cortium ad Salluſt. Jugurth. c. 18. §. 9.*
(3) *alii expungunt* τὸ non.
(4) *multis inter pugnandum cęſis hoſtibus.*
(5) *oppreſſis Volſcis a Romano exercitu.*
(6) *an apud arcem Carventanam ab Æquis, & apud Verruginem a Volſcis? ſupra cap. 31. & hoc 33.* (7) *oppida.*

cie dimicetur: &, tanquam pœniteat laboris, novum bellum cum finitimo populo, & potentiſſimo parari, qui omnem Etruriam ſit concitaturus. Hæc ſua ſponte agitata inſuper tribuni plebis accendunt. *Maximum bellum patribus cum plebe eſſe* dictitant: *eam de induſtria vexandam militia, trucidandamque hoſtibus objici: eam procul urbe haberi, atque ablegari: ne domi per otium memor libertatis, coloniarumque, aut agri publici, aut ſuffragii libere ferendi conſilia agitet.* prenſanteſque veteranos, ſtipendia cujuſque, & vulnera, ac cicatrices numerabant: quid jam integri eſſe in corpore loci ad nova vulnera accipienda? quid ſupereſſe ſanguinis, qui dari pro republica poſſet? rogitantes. Hæc cum in ſermonibus, concionibuſque interdum agitantes, avertiſſent plebem ab ſuſcipiendo bello, (1) profertur tempus ferundæ legis: quam ſi (2) ſubjecta invidiæ eſſet, antiquari apparebat. Interim tribunos militum 59. in Volſcum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, poſtquam nullo loco caſtra Volſcorum eſſe, nec commiſſuros ſe prælio apparuit, tripartito ad devaſtandos fines diſceſſere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunque inceſſere, late populati ſunt tecta agroſque, ut diſtinerent Volſcos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum (3) ſine ulla populatione acceſſit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ ſunt; urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem oſtendit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C. Servilio Ahala cum imminentem urbi collem cepiſſent; ex loco altiore, qua nullum erat præſidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia invaſere. ad quem tumultum obſtupefacti, qui adverſus Fabium urbem infimam tuebantur, locum dedere ſcalas admovendi. plenaque hoſtium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac reſiſtentium armatorum atque inermium

(1) *differtur.* (2) *ſi nunc præſenti invidiæ ſubjiceretur.* (3) *ne tempus tereret.*

Digitized by Google

nium fuit. cogebantur itaque victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronuntiatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam (1) exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti vivi capiuntur. a cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos a præsidio ejus loci avertissent. Qui ubi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere. eaque (2) primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliavit.

CAPUT XXXIV.

Patres, dato primum ex ærario stipendio militibus, plebem sibi conciliant: concordiam contra tribunorum invidiam tuentur. Bellum indictum Vejentibus, ad Volscos avocatur: cum his bene res geritur.

ADditum deinde omnium maxime tempestive (3) principium in multitudinem munerum, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumve decernere senatus, ut stipendium (4) miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset. Nihil acceptum 60.
unquam a plebe tanto gaudio traditur. concursum itaque ad curiam esse, prensatasque exemtium manus, & patres vere appellatos: effectum esse fatentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam virium supereffet, corpori aut sanguini suo parceret: cum (5) commodi-

P 5 tas

(1) *ea vox.*
(2) *quod jamdiu minus usitatum.*
(3) *inter munera alias plebi collata omnium maxime fuit opportunum principium præsentis muneris. alii legunt* tempestivo principum in multitudinem munere. 4. *pedites. nam Equites postea l.* 5. *c.* 3. (5) *hæc utilitas.*

Digitized by Google

tas juvaret, rem familiarem ſaltem (1) acquieſcere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipub. eſſet. tum quod ultro ſibi oblatum eſſet, non a tribunis plebis unquam agitatum, non ſuis ſermonibus effagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæque ſoli expertes, negare *tam id lætum patribus univerſis, nec proſperum fore, quam ipſi crederent. conſilium ſpecie prima melius fuiſſe, quam uſu apparituram: unde enim eam pecuniam confici poſſe, niſi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neque enim, etiam ſi cæteri ferant, paſſuros eos, quibus jam emerita ſtipendia eſſent; meliore conditione alios militare, quam ipſi militaſſent: & eoſdem in ſua ſtipendia impenſas feciſſe, & in aliorum facere*. His vocibus moverunt partem plebis. poſtremo indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio ſe futuros, ſi quis in militare ſtipendium tributum non contuliſſet. Patres bene cœptam rem perſeveranter tueri: conferre ipſi primi: & quia *nondum argentum ſignatum erat*, æs (2) grave plauſtris quidam ad ærarium convehentes, ſpecioſam etiam collationem faciebant. Cum ſenatus ſumma fide ex cenſu contuliſſet, primores plebis, nobilium amici, ex compoſito conferre incipiunt. quos cum & a patribus collaudari, & a militari ætate tanquam bonos cives conſpici vulgus hominum vidit: repente, ſpreto tribunitio auxilio, certamen conferendi eſt ortum, & lege perlata de indicendo Vejentibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum conſulari poteſtate Vejos duxere. Fuere autem tri-
61. buni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincin-

(1) *Ceſſare. nam ante non modo manus, & corpora, ſed etiam patrimonium militantium Reip. ſervichat.* (2) *ſignatum quidem; quia tamen appendebatur, non numerabatur, dicitur* grave. *quamquam notatum eſt ſupra, aliquando etiam æs grave numerari.*

cinnatus, C. Julius Julus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus tertium, M. Æmilius Mamercinus. Ab his primum circumſeſſi Veji ſunt. ſub cujus initium obſidionis cum Etruſcorum conſilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bello ne publico gentis univerſæ tuendi Vejentes eſſent. Ea oppugnatio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorum exercituſque ad Volſcum avocata belluni. Tribunos militum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, K. Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum atque Ecetram ſignis collatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volſcorum oppidum ab tribunis obſideri cœpta: inde inter eruptionem tentatam compulſo in urbem hoſte, occaſio data eſt Romanis irrumpendi, præterque arcem, cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum conceſſit. infra arcem cæſi captique multi mortales. Arx deinde obſidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro ſpatio loci ſatis præſidii habebat; aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento, priuſquam urbs caperetur, in arcem convecto. tædioque receſſum inde foret, ni ſervus arcem Romanis prodidiſſet. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. a quibus cum cuſtodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pavore oppreſſa in deditionem venit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volſcis, omniſque vis Romana Vejos converſa eſt. proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data. Servus Romanus vocitatus. Sunt qui Artenam Vejentium, non Volſcorum fuiſſe credant. præbet errorem, quod ejuſdem nominis urbs inter Cære atque Vejos fuit. ſed eam reges Romani diruere: Cæretumque, non Vejentium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volſco agro fuit, cujus excidium eſt dictum.

U.C. 350.

U.C. 351.

LIBER V.

CAPUT I.

Numerus tribunorum militarium augetur : in Vejorum obſidione hibernacula primum militibus ædificantur : hinc res novandi cauſam capiunt tribuni pleb.

PAce alibi parta , Romani Vejique in armis erant , tanta ira odioque , ut (1) victis finem adeſſe appareret . comitia utriuſque populi longe diverſa ratione facta ſunt . Romani auxere tribunorum militum conſulari poteſtate numerum . octo , quot nunquam antea , creati , M. Æmilius Mamercinus iterum , L. Valerius Potitus tertium , Ap. Claudius Craſſus , M. Quintilius Varus , L. Julius Julus , M. Poſtumius , U.C. 352. M. Furius Camillus , M. Poſtumius Albinus . Vejentes contra , tædio annuæ ambitionis , quæ interdum diſcordiarum cauſa erat , regem creavere . offendit ea res populorum Etruriæ animos , non majore odio regni , quam ipſius regis . gravis jam is antea (2) genti fuerat opibus , ſuperbiaque ; quia ſolennia ludorum , quos intermitti nefas eſt , violenter diremiſſet ; cum ob iram repulſæ , quod ſuffragio XII. populorum alius ſacerdos ei prælatus eſſet , artifices , quorum magna pars ipſius ſervi erant , ex medio ludicro repente abduxit . gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus , quod excelleret arte colendi eas , auxilium Vejentibus negandum , donec ſub rege eſſent , decrevit . cujus decreti ſuppreſſa fama eſt Vejis propter metum regis , qui , a quo tale quid dictum referretur , pro ſeditionis eum principe , non (3) vani ſermonis au-

&to-

---

(1) *iis qui victi forent , immineve excidium .*
(2) *Etruſcæ .* (3) *licet* non vani &c.

ctorem habebat . Romanis etſi quietæ res ex Etruria nuntiabantur ; tamen , quia omnibus conciliis eam rem agitari afferebatur , ita muniebant , ut (1) ancipitia munimenta eſſent . alia in urbem , & contra oppidanorum eruptiones verſa : (2) aliis frons in Etruriam ſpectans auxiliis , ſi qua forte inde venirent , obſtruebatur . Cum ſpes major imperatoribus Romanis in obſidione , quam in oppugnatione eſſet ; hibernacula etiam , res nova militi Romano , ædificari cœpta : conſiliumque erat hiemando continuare bellum . quod poſtquam tribunis plebis , jandiu nullam novandi res cauſam invenientibus , Romam eſt allatum ; in concionem proſiliunt , ſolicitant plebis animos , *hoc illud eſſe* dictitantes , *quod æra militibus ſint conſtituta : nec ſe fefelliſſe , id donum inimicorum veneno illitum fore : veniſſe libertatem plebis : remotam in perpetuum , & ablegatam ab urbe & ab republica juventutem : jam ne hiemi quidem , aut tempori anni cedere , ac domos & res inviſcre ſuas . quam putarent continuatæ militiæ cauſam eſſe ? nullam profecto aliam inventuros , quam ne quid per frequentiam juvenum eorum , in quibus vires omnes plebis eſſent , agi de commodis eorum poſſet : vexari præterea , & ſubigi multo acrius , quam Vejentes : quippe illos hiemem ſub tectis ſuis agere , egregiis muris ſituque naturali urbem tutantes : militem Romanum in opere ac labore , nivibus pruiniſque obrutum , ſub pellibus durare , ne hiemis quidem ſpatio , quæ omnium bellorum terra marique ſit quies , arma deponentem . hoc neque reges , neque ante tribunitiam poteſtatem creatam ſuperbos illos conſules , neque triſte dictatoris imperium , neque importunos decemviros injunxiſſe ſervitutis , ut perennem militiam facerent , quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent . quidnam illi conſules dictatoreſve facturi eſſent , qui proconſularem imaginem tam ſævam ac trucem fecerint ? Sed id accidere haud immerito : non fuiſſe ne in octo quidem tribunis militum*

2.

---

(1) *a fronte adverſa , & averſa ſuorum caſtrorum .*
(2) *munimentis .*

litum locum ulli plebeio: antea trina loca cum contentione ſumma patricios explere ſolitos; nunc jam (1) octojuges ad imperia obtinenda ire; & ne in turba quidem (2) hærere plebejum quenquam; qui, ſi nihil aliud, admoneat collegas, liberos, & cives eorum, non ſervos, militare, quos hieme ſaltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberoſque ac conjuges inviſere, & uſurpare libertatem, & creare magiſtratus.

CAPUT II.

Ap. Claudii contra tribunitias ſeditiones ad populum Oratio.

HÆc, taliaque vociferantes, adverſarium haud imparem nacti ſunt, Ap. Claudium, relictum a collegis ad tribunitias ſeditiones comprimendas, virum imbutum jam ab juventa certaminibus plebeiis: quem auctorem aliquot annis ante fuiſſe memoratum eſt per collegarum in-
3. terceſſionem tribunitiæ poteſtatis diſſolvendæ. Is tum, jam non promptus ingenio tantum, ſed uſu etiam exercitatus, talem orationem habuit. *Si unquam dubitatum eſt, Quirites, utrum tribuni plebis veſtra, an ſua cauſa ſeditionum ſemper auctores fuerint, id ego hoc anno deſiſſe dubitari certum habeo. & cum lætor, tandem longi erroris vobis finem factum eſſe: tum, quod ſecundis potiſſimum veſtris rebus hic error eſt ſublatus, & vobis, & propter vos reipublicæ gratulor. An eſt quiſquam, qui dubitet, nullis injuriis veſtris, ſi quæ forte aliquando fuerunt, unquam æque, quam munere patrum in plebem, cum æra militantibus conſtituta ſunt, tribunos plebis offenſos ac concitatos eſſe? quid illos aliud aut tum timuiſſe creditis, aut hodie turbare velle, niſi concordiam ordinum? quam diſſolvendæ maxime tribunitiæ poteſtatis ventur eſſe. ſic hercule*

tan-

---

(1) *non quaſi jugo ſubjecti, ſed quaſi conjunctim plebem ſub jugum mittentes.*

(2) *poſſe locum habere quaſi adhærendo.*

Digitized by Google

tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & ſemper ægri aliquid eſſe in repub. volunt, ut ſit ad cujus curationem a vobis adhibeantur. Utrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium adverſarii eſtis, an cauſam agitis? niſi forte hoc dicitis: quicquid patres faciunt, diſplicet; ſive illud pro plebe, ſeu contra plebem eſt, & quemadmodum ſervis ſuis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus eſſe, pariterque in iis beneficio ac maleficio abſtineri æquum cenſent: ſic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia noſtra provocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens ſit. quanto tandem, ſi quicquam in vobis non dico civilis, ſed humani eſſet, favere vos magis, & quantum in vobis eſſet, indulgere potius comitati patrum atque obſequio plebis oportuit? quæ ſi perpetua concordia ſit, quis non ſpondere auſit maximum hoc imperium inter finitimos brevi futurum eſſe? Atque ego, quam hoc conſilium collegarum meorum, quo abducere infecta re a Vejis exercitum noluerunt, non utile ſolum, ſed etiam neceſſarium fuerit, poſtea diſſeram. nunc de ipſa conditione militantium dicere libet. quam orationem non apud vos ſolum, ſed etiam in caſtris ſi habeatur, ipſo exercitu diſceptante, æquam arbitror videri poſſe. in qua ſi mihi ipſi nihil, quod dicerem, in mentem venire poſſet: adverſariorum certe orationibus contentus eſſem. Negabant nuper 4.
danda eſſe æra militibus, quia nunquam data eſſent. quonam modo igitur nunc indignari poſſunt, quibus aliquid novi adjectum commodi ſit, eis laborem etiam novum pro portione injungi? nuſquam nec opera ſine emolumento, nec emolumentum ferme ſine impenſa opera eſt. labor voluptaſque diſſimillima natura, ſocietate quadam inter ſe naturali ſunt juncta. Moleſte antea ferebat miles ſe ſuo ſumptu operam reip. præbere: gaudebat idem partem animi ſe agrum ſuum colere, quærere unde domi militiæque ſe ac ſuos tueri poſſet. gaudet nunc fructui ſibi remp. eſſe, & lætus ſtipendium accipit. æquo igitur animo patiatur ſe ab domo, ab re familiari, cui gravis impenſa non eſt, paulo diutius abeſſe.

an, si ad calculos eum resp. vocet, non merito dicat, annua æra habes, annuam operam ede? an tu æquum censes, militia semestri solidum te stipendium annuum accipere? Invitus in hac parte orationis, Quirites, moror. sic enim agere debent, qui mercenario milite utuntur. At nos tanquam cum civibus agere volumus: agique tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus. aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quamprimum oportet. perficietur autem, si urgemus obsessos: si non ante abscedimus, quam spei nostræ finem captis Vejis imposuerimus. si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseverantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam mulierem ab universa Græcia, quam procul ab domo? quot terras, quot maria distans, nos intra vicesimum lapidem, in conspectu prope urbis nostræ, annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia levis causa belli est: nec satis quicquam justi doloris est, quod nos ad perseverandum stimulet. Septies rebellarunt; in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere a nobis coegerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: actores fuere contra jus gentium cædis impiæ legatorum nostrorum: Etruriam omnem adversus nos concitare voluerunt, hodieque id moliuntur: res repetentes legatos nostros,
5. *haud procul abfuit, quin violarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? si nos tam justum odium nihil movet, ne illa quidem, oro, vos movent? operibus ingentibus septa urbs est, quibus intra muros coercetur hostis. agrum non coluit, & culta evastata sunt bello. si reducimus exercitum, quis est, qui dubitet, illos non cupiditate solum ulciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum invasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud, quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cum stipendium extorquere voluerint, nunc consultum repente volunt; quale est? vallum fossamque, ingentis utramque rem operis, per tantum*

spa-

ſpatii duxerunt : (1) *caſtella primo pauca, poſtea exercitu aucto creberrima fecerunt : munitiones non in urbem modo, ſed in Etruriam etiam ſpectantes, ſi qua inde auxilia veniant, oppoſuere. quid* (2) *turres, quid vineas teſtudineſque, & alium oppugnandarum urbium apparatum loquar? cum tantum laboris exhauſtum ſit, & ad finem jam operis tandem perventum; relinquenda ne hæc cenſetis, ut ad æſtatem rurſus novus deintegro his inſtituendis exſudetur labor? quanto eſt minus opera tueri facta? & inſtare, & perſeverare, defungique cura? brevis enim profecto res eſt, ſi uno tenore peragitur: nec ipſi per intermiſſiones has intervallaque lentiorem ſpem noſtram facimus. loquor de opere, & de temporis jactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num oblivi ſci nos hæc tam crebra Etruriæ conſilia de mittendis Vejos auxiliis patiuntur? ut nunc res ſe habet, irati ſunt, oderunt, negant miſſuros: quantum in illis eſt, capere Vejos licet. quis eſt, qui ſpondeat, eundem, ſi differtur bellum, animum poſtea fore? cum, ſi laxamentum dederis, major frequentiorque legatio itura ſit, cum, id quod nunc offendit Etruſcos, rex creatus Vejis ſpatio mutari interpoſito poſſit: vel conſenſu civitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, vel ipſius voluntate regis, qui obſtare regnum ſuum ſaluti civium nolit. Videte, quæ res, quam inutiles ſequantur illam viam conſilii: jactura operum tanto labore factorum, vaſtatio imminens finium noſtrorum, Etruſcum bellum pro Vejente concitatum. Hæc ſunt, tribuni, conſilia veſtra, non hercule diſſimilia, ac ſi quis ægro, qui curari ſe fortiter paſſus, extemplo convaleſcere poſſit, cibi gratia præſentis aut potionis, longinquum & forſitan inſanabilem morbum efficiat. Si medius fidius* 6. *ad hoc bellum nihil pertineret, ad diſciplinam certe militiæ plurimum intererat, inſueſcere militem noſtrum non ſolum parta victoria frui, ſed ſi res*

etiam

---

(1) *munimenta ſubitarii operis ad tuenda caſtra adverſus hoſtiles impetus inſtructa.*

(2) *ligneæ erant, quæ quatuor ſaltem rotis agebantur.*

etiam lentior ſit, pati tædium, & quamvis ſeræ ſpei exitum expectare; &, ſi non ſit æſtate perfectum bellum, hiemem operiri; nec, ſicut æſtivas aves, ſtatim autumno tecta ac receſſum circumſpicere. Obſecro vos: venandi ſtudium ac voluptas homines per nives ac pruinas in montes ſilvaſque rapit: belli neceſſitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam vel luſus ac voluptas elicere ſolet? adeo ne effœminata corpora militum noſtrorum eſſe putamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in caſtris, abeſſe ab domo non poſſint? ut tanquam navale bellum tempeſtatibus captandis, & obſervando tempore anni gerant? non æſtus, non frigora pati poſſint? Erubeſcant profecto, ſi quis eis hæc objiciat: contendantque, & animis, & corporibus ſuis virilem patientiam ineſſe; & ſe juxta hieme, atque æſtate bella gerere poſſe, nec ſe patrocinium mollitiæ inertiæque mandaſſe tribunis; & meminiſſe hanc ipſam (1) poteſtatem non in umbra, nec in tectis majores ſuos creaſſe. Hæc virtute militum veſtrorum, hæc Romano nomine ſunt digna, non Vejos tantum, nec hoc bellum intueri, quod inſtat; ſed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in poſterum quærere. An mediocre diſcrimen opinionis ſecuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populum Romanum eum eſſe putent, cujus ſi qua urbs primum illum breviſſimi temporis ſuſtinuerit impetum, nihil deinde timeat; an hic ſit terror nominis noſtri, ut exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non vis hiemis ab urbe circunſeſſa ſemel amovere poſſit; nec finem ullum alium belli, quam victoriam noverit? nec impetu potius bella, quam perſeverantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obſidendis urbibus, neceſſaria eſt: quarum pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame ſitique tempus ipſum vincit atque expugnat: ſicut Vejos expugnabit, niſi auxilio hoſtibus tribuni plebis fuerint: & Romæ invenerint præſidia Vejentes,

(1) *poteſtas tribunitia non in urbe, ſed in caſtris in Monte Sacro poſitis conſtituta. ſupra l. 2. c. 17.*

tes, quæ nequicquam in Etruria quærunt. An eſt quicquam, quod Vejentibus optatum æque contingere poſſit, quam ut ſeditionibus primum urbs Romana, deinde velut ex contagione caſtra impleantur? At hercule apud hoſtes tanta modeſtia eſt, ut non obſidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos novatum ſit; non negata auxilia ab Etruſcis irritaverint animos. morietur enim extemplo, quicunque erit ſeditionis auctor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impune dicuntur. (1) *fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit. auctores ſigna relinquendi, & deſerendi caſtra, non uni aut alteri militi, ſed univerſis exercitibus. palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebis loquitur, etſi prodendæ patriæ, diſſolvendæque reipub. eſt, aſſueſtis audire: quippe dulcedine poteſtatis ejus capti, quælibet ſub ea ſcelera latere ſinitis. Reliquum eſt, at, quæ hic vociferantur, eadem in caſtris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibuſque parere non patiantur; quoniam ea demum Romæ libertas eſt, non ſenatum, non magiſtratus, non leges, non mores majorum, non inſtituta patrum, non diſciplinam vereri militiæ.*

CAPUT III.

Apud Vejos ab Romanis calamitas accipitur. Mœſtam Urbem erigunt equites profeſſi, ſe ſuis equis ſtipendia facturos.

PAr jam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, cum ſubito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Vejos, & ſuperiorem Appium in cauſa, & concordiam ordinum majorem, ardoremque ad obſidendos pertinacius Vejos fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, vineæque tantum non jam injunctæ mœnibus eſſent, dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte cuſtodiuntur, pateſacta repente porta, 7.

(1) *fuſtibus ad necem percuti.*

ta, ingens multitudo facibus maxime armata ignes conjecit : horæque momento simul aggerem, ac vineas, tam longi temporis opus, incendium hausit: multique ibi mortales, nequiequam opem ferentes, ferro, ignique absumpti sunt. quod ubi Romam est nuntiatum, mœstitiam omnibus, senatui curam metumque injecit, ne tum vero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ reip. insultarent. cum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant (1) assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factaque dicendi potestate, *equis se suis* (2) *stipendia facturos*, promittunt. Quibus cum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaque ea forum atque urbem pervasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. (3) *pedestris ordinis se ajunt nunc esse, operamque reipublicæ extra ordinem polliteri, seu Vejos, seu quo alio ducere velint. si Vejos ducti sint, negant se inde prius, quam capta urbe hostium, redituros esse*. Tum vero jam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non enim, sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari jussi: neque aut in curiam vocati, quibus responsum daretur; aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, voce manibusque significare publicam lætitiam: beatam urbem Romanam, & invictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatemque senatus. certatim patribus, plebique manare gaudio lacrymæ,

(1) *non quicumque equis militabant erant equestris Ordinis, sed ii duntaxat, quibus assignatus erat equus publicus; & equus quidem alebatur impendio publico. id institutum a Servio Tullio l.* 1. *sed eo gratis militabant.*

(2) *militaturos. neque enim adhuc stipendia accipiebant.* (3) *inter plebejos se minus locupletes, qui equos emere non possent.*

mæ, donec, revocatis in curiam patribus, ſenatuſconſultum factum eſt, *ut tribuni militares, concione advocata, peditibus, equitibuſque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent ſenatum fore: placere autem, omnibus his voluntariam extra ordinem profeſſis militiam æra procedere:* & equiti certus numerus æris eſt aſſignatus. Tum primum equis (1) merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Vejos, non amiſſa modo reſtituit opera, ſed nova etiam inſtituit. ab urbe commeatus intentiore, quam antea, ſubvehi cura: ne quid tam benemerito exercitui ad uſum deeſſet.

CAPUT IV.

Et Anxuri propter negligentiam militum præſidium amittitur; & Vejis res infeliciter geritur propter diſcordiam ducum Virginii, & Sergii, qui propterea ante tempus magiſtratu abire coguntur.

INſequens annus tribunos militum conſulari po- 8.
teſtate habuit, C. Servilium Ahalam tertium, Q. Servilium, L. Virginium, Q. Sulpitium, A. U.C.
Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tri- 353.
bunis dum cura omnium in Vejens bellum intentā eſt, neglectum Anxuri præſidium vacationibus militum, & Volſcos mercatores vulgo receptando, proditis repente portarum cuſtodibus, oppreſſum eſt. minus militum periit, quia præter ægros, lixarum in modum omnes per agros, vicinaſque urbes negotiabantur. Nec Vejis melius geſta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter ſe irarum, quam adverſus hoſtes animi habuerunt: & auctum eſt bellum adventu repentino Capenatium atque Faliſcorum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant, devictis Vejis, bello quoque Romano ſe proximos fore credentes: Faliſci propria etiam cauſa infeſti,

(1) *ſtipendia accipere.*

quod Fidenati bello ſe jam antea immiſcuerant, per legatos ultro citroque miſſos jurejurando inter ſe obligati, cum exercitibus nec opinato ad Vejos acceſſere. Forte (1) ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, caſtra adorti ſunt, ingentemque terrorem intulere; quia Etruriam omnem excitam ſedibus magna mole adeſſe Romani crediderant. eadem opinio Vejentes in urbe concitavit. Ita ancipiti prælio caſtra Romana oppugnabantur. concurſanteſque, cum huc atque illuc ſigna transferrent, nec Vejentem ſatis cohibere intra munitiones, nec ſuis munimentis arcere vim, ac tueri ſe ab exteriore poterant hoſte. una ſpes erat, ſi ex majoribus caſtris ſubveniretur, ut diverſæ legiones, aliæ adverſus Capenatem ac Faliſcum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed caſtris præerat Virginius, privatim Sergio inviſus infeſtuſque. is, cum pleraque caſtella oppugnata, ſuperatas munitiones, utrinque invehi hoſtem nuntiaretur, in armis milites tenuit, ſi opus foret auxilio, collegam dictitans ad ſe miſſurum. Hujus arrogantiam pertinacia alterius æquabat; qui, ne quam opem ab inimico videretur petiſſe, vinci ab hoſte, quam vincere per civem, maluit. Diu in medio cæſi milites; poſtremo, deſertis munitionibus, perpauci in majora caſtra, pars maxima, atque ipſe Sergius, Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex caſtris, interea præeſſe legatos placuit. Acta deinde in ſenatu res eſt, certatumque inter collegas maledictis. (2) pauci reipublicæ: huic atque illi, ut quoſque ſtudium privatim aut gratia occupaverat, adſunt. primores patrum, ſive culpa, ſive infelicitate imperatorum tam ignominioſa clades accepta eſſet, cenſuere non expectandum juſtum tempus comitiorum, ſed extemplo novos tribunos militum creandos eſſe, qui Kalendis octobribus magiſtratum oc-

(1) *ea parte.* (2) *pauci Reipublicæ ſtudebant, ſed aut Virginio, aut Sergio &c.*

occiperent. In quam ſententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. at enimvero Sergius Virginiuſque, propter quos pœnitere magiſtratuum ejus anni ſenatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſenatuſconſulto: negare ſe ante Idus Decembres, ſolennem ineundis magiſtratibus diem, honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum ſecundiſque rebus civitatis inviti ſilentium tenuiſſent, feroces repente minari tribunis militum, niſi in auctoritate ſenatus eſſent, ſe in vincula eos duci juſſuros eſſe. Tum C. Servilius Ahala Trib. milit. *Quod ad vos attinet, tribuni plebis, minaſque veſtras, ne ego libenter experirer, quam non plus in* (1) *his juris, quam in vobis animi eſſet. ſed nefas eſt tendere adverſus auctoritatem ſenatus. proinde & vos deſinite inter noſtra certamina locum injuriæ quærere, & collegæ aut facient, quod cenſet ſenatus, aut, ſi pertinacius tendent, dictatorem exemplo dicam, qui eos abire magiſtratu cogat.* Cum omnium aſſenſu comprobata oratio eſſet, gauderentque patres, ſine tribunitiæ poteſtatis terriculis inventam eſſe aliam vim majorem ad coercendos magiſtratus; victi conſenſu omnium comitia tribunorum habuere, qui Kalendis octobribus magiſtratum occiperent: ſeque eam ante diem magiſtratu abdicavere.

CAPUT V.

Foris multiplex bellum: Romæ propter delectum, & tributum ſeditiones excitantur.

L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Æmilio Mamerco tertium, Cn. Cornelio Coſſo iterum, K. Fabio Ambuſto, L. Julio Julo, tr. mil. conſulari poteſtate, multa domi militiæque geſta. Nam & bellum multi- 10. U.C. 354.

(1) *minis. ſenſus eſt, nec licere Tribunis pl. has minari, nec poſſe quæ minantur perficere.*

tiplex fuit eodem tempore, & ad Vejos, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volſcis, ut Anxur ab hoſtibus recuperaretur: & Romæ ſimul de delectu, ſimul tributo conferendo laboratum eſt: & de tribunis plebis (1) cooptandis contentio fuit: & haud parvum motum duo judicia eorum, qui paulo ante conſulari poteſtate fuerant, excivere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec juniores modo conſcripti, ſed (2) ſeniores etiam coacti nomina dare, ut urbis cuſtodiam agerent, quantum autem augebatur militum numerus, tanto majore pecunia in ſtipendium opus erat: eaque tributo conferebatur, invitis conferentibus qui domi remanebant; quia tuentibus urbem, opera quoque militari laborandum, ſerviendumque reipub. erat. Hæc per ſe gravia, indigniora ut viderentur, tribuni plebis ſeditioſis concionibus faciebant; ideo æra militibus conſtituta eſſe arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. *Unum bellum annum jam tertium trahi, & conſulto male geri, ut diutius gerant: in quatuor deinde bella uno delectu exercitus ſcriptos, & pueros quoque ac ſenes extractos: jam non æſtatis nec hiemis diſcrimen eſſe, ne ulla quies unquam miſeræ plebi ſit: quæ nunc etiam vectigalis ad ultimum facta ſit, ut, cum confecta labore, vulneribus, poſtremo ætate corpora retulerint, incultaque omnia diutino dominorum (3) deſiderio domi invenerint, tributum ex affecta re familiari pendant; æraque militaria, velut fœnore accepta, multiplicia reip. reddant.*

---

(1) *cooptatio Tribunorum collegio adempta fuerat. v. l. 3. c. 32. fin.*

(2) *qui ad annum 47. perveniſſent, & vicena ſtipendia ex inſtituto Servii Tullii feciſſent.*

(3) *longiore abſentia.*

CA-

CAPUT VI.

Duo tribuni plebis fraude cooptati in collegium. Ad avertendam ab se iram diem dicunt Sergio, & Virginio; memorataque accepta per illos apud Vejos calamitate, ut damnentur, perficiunt.

INter delectum tributumque, & occupatos animos majorum rerum curis, comitiis tribunorum pl. numerus expleri nequiit. pugnatum inde, in loca vacua ut patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tum labefactandæ legis tribunitiæ causa effectum est, ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui (1) nomini ae familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. is, quod petissent patres quidam primo incæpto repulsi, tum tamen tribunos militum expugnasse vociferans, *legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi, sed imperio patriciorum, & eo devolvi rem, ut aut patricii, aut patriciorum affectæ habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem; id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere.* Cum arderent invidia non patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptaverant: tum ex collegio tres, P. Curatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerum suarum, in Sergium Virginiumque prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis invidiamque die dicta avertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasque belli sit gravis: qui clade accepta ad Vejos doleant; qui, amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant; iis publici, privatique doloris 11.

(1) *nam L. Trebonius eam legem tulerat de non cooptandis Tribunis.*

exſequendi jus poteſtatemque ex duobus noxiis capitibus datam ab ſe memorant: *omnium namque malorum in Sergio Virginioque cauſas eſſe, nec id accuſatorem magis arguere, quam fateri reos: qui noxii ambo, alter in alterum cauſam conferant; fugam Sergii Virginius, Sergius proditionem increpans Virginii: quorum adeo incredibilem amentiam fuiſſe, ut multo veriſimilius ſit, ex compoſito eam rem, & communi fraude patriciorum actam: ab bis & prius datum locum Vejentibus ad incendenda opera, belli trahendi cauſa: & nunc proditum exercitum. tradita Faliſcis Romana caſtra: omnia fieri, ut conſeneſcat ad Vejos juventus: nec de agris, nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaque urbana celebrare actiones, & reſiſtere conſpirationi patriciorum poſſint. Præjudicium jam de reis & ab ſenatu, & a populo Romano, & ab ipſorum collegis factum eſſe: nam & ſenatuſconſulto eos ab republica remotos eſſe: & recuſantes abdicare ſe magiſtratu, dictatoris metu ab collegis coercitos eſſe: & populum Romanum tribunos creaſſe, qui non Idibus Decembribus die ſolemni, ſed extemplo Kal. Octobribus magiſtratum occiperent: quia ſtare diutius veſp. his manentibus in magiſtratu non poſſet: & tamen eos tot judiciis confoſſos, prædamnatoſque venire ad populi judicium; & exiſtimare defunctos ſe eſſe, ſatiſque pœnarum dediſſe, quod duobus menſibus citius privati facti ſint; neque intelligere, nocendi ſibi dirtius tum poteſtatem ereptam eſſe, non pœnam irrogatam: quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquiſſent. illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuiſſent, cum fuga trepidum, plenum vulnerum ac pavore incidentem portis exercitum viderint; non fortunam, aut quemquam deorum, ſed hos duces accuſantem. Pro certo ſe habere, neminem in concione ſtare, qui illo die non caput, domum, fortunaſque L. Virginii ac M. Sergii ſit exſecratus, deteſtatuſque. minime convenire, quibus iratos quiſque deos precatus ſit, in iis ſua poteſtate, cum liceat & oporteat, non uti. nunquam deos ipſos admovere nocentibus manus: ſatis eſſe, ſi occaſione ulciſcendi læſos*

arment. His orationibus incitata plebs denis millibus æris gravis reos condemnat; nequicquam Sergio Martem communem belli, fortunamque acculante: Virginio deprecante, ne infelicior domi, quam militiæ, esset. In hos versa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisque contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit.

CAPUT VII.

Inter prosperas militiæ res oritur intestina seditio ob non collata in militum stipendia tributa. Plebs irata Patribus unum ex suo ordine tribunum militarem consulari potestate creat.

VIctores tribuni, ut præsentem mercedem judicii plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent; cum tot exercitibus stipendio opus esset, resque militia ita prospere gererentur, ut nullo bello veniretur ad exitum * rei. namque Vejis castra, quæ amissa erant, recuperata, castellis præsidiisque firmantur. Præerant tribuni militum, M. Æmilius, & K. Fabius. a M. Furio in Falisçis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inventi: prædæ actæ: incendiisque villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro, Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm; & postquam vis irrita erat, vallo fossaque obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci provincia evenerat. hoc statu militarium rerum, seditio intestina majore mole coorta, quam bella tractabantur, & cum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraque militaria flagitaret miles; haud procul erat, quin castra quoque urbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergiis Virginiisque ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris; non tamen ultra processum est, quam ut unus ex ple-

* al. spe.

be uſurpandi juris cauſa, P. Licinius Calvus tribunus militum conſulari poteſtate crearetur. cæ-
U.C. teri patricii creati, P. Mænius, L. Titinius, P.
357. Mælius, L. Furius Medullinus, L. Publilius Vulſcus. Ipſa plebes mirabatur, ſe tantam rem obtinuiſſe, non is modo, qui creatus erat, vir nullis ante honoribus uſus, vetus tantum (1) ſenator, & ætate jam gravis. Nec ſatis conſtat, cur primus ac potiſſimus ad novum delibandum honorem ſit habitus. Alii Cn. Cornelii (2) fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque ſtipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt; alii orationem ipſum tempeſtivam de concordia ordinum, patribus plebique gratam habuiſſe. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempub. impediebat, de tributo remiſerunt. collatum obedienter, miſſumque ad exer-
citum eſt. Anxur in Volſcis brevi receptum eſt,
33. neglectis die feſto cuſtodiis urbis. Inſignis annus hieme gelida ac nivoſa fuit: adeo ut viæ clauſæ, Tiberis innavigabilis fuerit. annona ex ante convecta copia nihil mutavit.

CAPUT VIII.

Uno excepto patricio, omnes tribuni militares ex plebe creantur. Peſtilentia ingens exoritur. ad quam arcendam, inſpectis libris Sibyllinis, Lectiſternium primum in Urbe fit. Capenates, Faliſci, & Vejentes cæduntur.

ET quia P. Licinius, ut cœperat haud tumultuoſe magiſtratum, majore gaudio plebis, quam indignatione patrum, ita etiam geſſit: dulcedo invaſit, proximis comitiis tribunorum mi-
li-

---

(1) *anno U. C. 263. ex plebe fieri Senatores cœperunt.*
(2) *Sigonius exiſtimat, Cn. fratrem in Corneliam gentem fuiſſe adoptatum. hinc modo Cornelius Ceſſus, modo Licinus Coſſus dictus eſt. Cornelius a Livio, Licinius a Plutar. in Camillo.*

litum, plebeios creandi. unus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriæ dixere, M. Pomponium, C. Duillium, U.C. Voleronem Publilium, Cn. Genutium, L. Atilium. Tristem hiemem, sive ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, sive alia qua de causa, gravis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit. cujus insanabili pernicie, quando nec causa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duumviri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, tribus quam amplissime tum apparari poterat, stratis lectis, placavere. privatim quoque id sacrum celebratum est. tota urbe patentibus januis, promiscuoque usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim advenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos, jurgiis ac litibus temperatum: vinctis quoque dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dii tulissent, vinciri. Interim ad Vejos terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. namque eodem, quo (1) antea, modo circa munimenta, cum repente Capenates Falisci que subsidio venissent, adversus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est: ante omnia adjuvit memoria damnationis Sergii ac Virginii. itaque majoribus castris, unde antea (2) cessatum fuerat, brevi spatio circumductæ copiæ Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediunt. inde pugna cœpta & Falisci intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportune facta (3) avertit. repulsos deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post jam (4) palantes, ve-

(1) *hoc libro c. 4.*
(2) *unde alias copiæ emissæ non fuerant a Virginio.*
(3) *in fugam vertit.* (4) *Romani.*

Iuti forte oblati, populatores Capenatis agri, reliquias pugnæ abſumpſere. Vejentium refugientes in (1) urbem multi ante portas cæſi, dum præ metu ne ſimul Romanus irrumperet, objectis foribus extremos ſuorum excluſere. Hæc eo anno acta.

CAPUT IX.

Tactis religione animis, tribuni militares rurſus ex patriciis creantur. Prodigia nuntiantur; præcipuum, quod in inſolitam altitudinem lacus Albanus excreverit. Dum per legatos Delphicum oraculum conſulitur, vates interim, captus ex hoſtibus, miraculum interpretatur.

14. ET jam comitia tribunorum militum aderant, quorum prope major patribus, quam belli, cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, ſed prope amiſſum cernentibus ſummum imperium. itaque clariſſimis viris ex compoſito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore; nihilo minus ipſi perinde ac ſi omnes candidati eſſent, cuncta experientes, non homines modo, ſed deos etiam (2) excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hiemem prodigiiſque divinis ſimilem coortam: proximo non prodigia, ſed jam eventus, peſtilentiam agris, urbique illatam haud dubia ira deum, quos peſtis ejus arcendæ cauſa placandos eſſe, in libris (3) fatalibus inventum ſit. (4) comitiis, auſpicato quæ fierent, indignum diis viſum honores vulgari,

---

(1) *ſuam.* (2) *ad ſuas partes trahebant.*

(3) *Sibyllinis, quibus urbis fata contineri credebantur.*

(4) *centuriatis: quibus magiſtratus majores creabantur. Sed in Curiatis quoque adhibebantur auſpicia, ſcilicet avium inſpectio: quamquam ne tributa quidem comitia haberi poterant, quo die ſervatum eſſet de Cœlo.*

gari, diſcriminaque gentium confundi. Præterquam majeſtate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, (1) partem magnam honoratiſſimum quenque, tribunos militum conſulari poteſtate creavere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum iterum, L. Furium Medullinum tertium, Q. Servilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Vejos nihil admodum memorabile actum eſt. tota vis in populationibus fuit. duo ſummi imperatores, Potitus a Faleriis, Camillus a Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri poſſet. Prodigia interim multa nuntiata; quorum pleraque, & quia ſinguli auctores erant, parum credita, ſpretaque: & quia hoſtibus Etruſcis, per quos ea (2) procurarent, aruſpices non erant. in unum omnium curæ verſæ ſunt, quod lacus in Albano nemore ſine ullis cœleſtibus aquis, cauſave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam crevit. Quidnam eo dii portenderent prodigio, miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum: ſed propior interpres (3) fatis oblatus ſenior quidam Vejens, qui inter cavillantes in ſtationibus ac cuſtodiis milites (4) Romanos Etruſcoſque, vaticinantis in modum cecinit; *priuſquam ex lacu Albano aqua emiſſa foret, nunquam potiturum Vejis Romanum*. quod primo velut temere jactum ſperni, agitari deinde ſermonibus cœptum eſt: donec unus ex ſtatione Romana percontatus proximum oppidanorum, (jam per longinquitatem belli commercio ſermonum facto) quiſ- U.C. 357. 15.

(1) *pleroſque omnium honoratiſſimos.*
(2) *certo ſacrificiorum genere expiarent. quid prodigium unumquodque portenderet, & quibus unumquodque victimis procurandum, ſcire Etruſci credebantur.*
(3) *fata obtulere interpretem.*
(4) *hinc Romani, illinc Etruſci e ſtationibus in ſe invicem probra jactabant. Vates in medio.*

Digitized by Google

nam is eſſet, qui per ambages de lacu Albano (1) jaceret, poſtquam audivit aruſpicem eſſe; vir haud intacti religione animi, cauſatus *de privati portenti procuratione, ſi* (2) *operæ illi eſſet, conſulere velle*, ad colloquium vatem elicuit. cumque progreſſi ambo a ſuis longius eſſent inermes, ſine ullo metu, prævalens juvenis Romanus ſenem infirmum in conſpectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Etruſcis, ad ſuos tranſtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad ſenatum miſſus eſſet; ſciſcitantibus quidnam id eſſet, quod de lacu Albano docuiſſet, reſpondit, *profecto iratos deos Vejenti populo illo fuiſſe die, quo ſibi eam mentem objeciſſent, ut excidium patriæ fatale proderet. itaque quæ tum cecinerit divino ſpiritu inſtinctus, ea ſe nec, ut indicta ſint, revocare poſſe; & tacendo forſitan, quæ dii immortales vulgari velint, haud minus, quam celanda effando, nefas contrahi: ſic igitur libris fatalibus, ſic diſciplina Etruſca traditum eſſe; ut quando aqua Albana abundaſſet, tum ſi eam Romanus rite emiſiſſet, victoriam de Vejentibus dari: antequam id fiat, deos mœnia Vejentium deſerturos non eſſe.* Exſequebatur inde (3) quæ ſolennis derivatio eſſet. Sed auctorem levem, nec ſatis fidum ſuper tanta re patres rati, decrevere legatos, ſorteſque oraculi
16. Pythici expectandas. Prius quam a Delphis oratores redirent, Albanive prodigii piacula invenirentur, novi tribuni militum conſulari poteſtate, L. Julius Julus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Poſtumius Regillenſis, P. Cornelius Maluginenſis, A. Manlius magiſtratum inierunt.

---

(1) *verba.*
(2) *ſi operam ille ſuam in id poſſet impendere.*
(3) *quomodo rite aquæ emiſſio faciendæ eſſet.*

CA-

CAPUT X.

Tarquinienſes in agrum Romanum populabundi ingreſſi opprimuntur. Legati a Delphico oraculo cum reſponſo veniunt: prodigium Albanum procuratur.

EO anno Tarquinienſes, novi hoſtes exorti: quia multis ſimul bellis, Volſcorum ad Anxur, ubi præſidium obſidebatur; Æquorum ad Lavicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant: ad hoc Vejenti quoque, & Faliſco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia eſſe certaminibus patrum ac plebis: inter hæc locum injuriæ rati eſſe, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt: aut enim paſſuros inultam eam injuriam Romanos, ne novo bello ſe onerarent: aut exiguo, eoque parum valido exercitu perſecuturos. Romanis indignitas major, quam cura populationis Tarquinienſium fuit. eo nec magno conatu ſuſcepta, nec in longum dilata res eſt. A. Poſtumius, & L. Julius non juſto delectu, (etenim ab tribunis plebis impediebantur) ſed prope voluntariorum, quos adhortando incitaverant, coacta manu, per agrum Cæretem obliquis tramitibus egreſſi, re[illegible]untes a populationibus, graveſque præda Tarquinienſes oppreſſere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis; &, receptis agrorum ſuorum ſpoliis, Romam revertuntur. Biduum ad recognoſcendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraque hoſtium ipſorum) ſub haſta veniere. quodque inde redactum, militibus eſt diviſum. Cætera bella, maximeque Vejens, incerti exitus erant. Jamque Romani, deſperata ope humana fata & deos ſpectabant; cum legati ab Delphis venerunt, ſortem oraculi afferentes congruentem reſponſo captivi vatis. *Romane, aquam Albanam cave lacu contineri, cave in mare manare*

U.C. 58.

(1) *ſuo flumine ſinas: emiſſam per agros rigabis, diſſipatamque rivis extingues. tum tu inſiſte audax hoſtium muris, memor, quam per tot annos obſides urbem, ex ea tibi* (2) *his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: ſacraque patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata, ut aſſolet, facito.* Ingens inde haberi captivus vates cœptus, eumque adhibere tribuni militum Cornelius Poſtumiuſque ad prodigii Albani procurationem, ac deos rite placandos cœpere. inventumque tandem eſt, ubi neglectas cæremonias, intermiſſumve ſolenne dii arguerent, *nihil profecto aliud eſſe, quam magiſtratus, vitio creatos,* (3) *Latinas, ſacrumque in Albano monte non rite concepiſſe: unam expiationem eorum eſſe, ut tribuni militum abdicarent ſe magiſtratu, auſpicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur.* Ea ita facta ſunt ex ſenatuſconſulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Servilius Fidenas, M. Furius Camillus. nunquam deſitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conveniſſet prius, ut major pars tribunorum militum ex plebe crearetur.

17.

---

(1) *flumen hic accipitur pro fluxu nativo aquarum per declivia. neque enim ibi ullus fluvius, vel amnis, per quem aqua Albani lacus in mare decurrat. jubentur igitur Romani operam dare, ne ab exundanti lacu, aqua impetu ſua ad mare uſque pertingat.*

(2) *hæc fata, qua nunc explicantur, concedere victoriam tibi ex ea urbe, quam &c.*

(3) *ferias, & ſacrum Jovi Latiali ab Tarquinio ſuperbo inſtitutum quotannis celebrandum, ut perpetuum maneret inter Romanos, & Latinos fœdus. Dionyſ. l. 4.*

CA-

CAPUT XI.

Auctis Vejentium viribus, cura inde Romanis crescit: P. Licinius, patre sene petente, creatur tribunus militum consulari potestate. Cum Faliscis, & Capenatibus temere pugnatur: perlato ad Urbem terrore, dictus Dictator M. Furius Camillus impigre in Vejentes parat expeditionem.

QUæ dum aguntur, concilia Etruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusque Capenatibus ac Faliscis, ut Vejos communi animo consilioque omnes Etruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est, *antea se id Vejentibus negasse, quia, unde consilium non petissent super tanto re, auxilium petere non deberent: nunc jam* (1) *pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Etruriæ gentem insuetatam, novos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominique, & præsentibus periculis consanguineorum id dari, ut, si qui juventutis suæ * voluntarii ad id bellum eant, non impediant.* Eum magnum advenisse (2) hostium numerum, fama Romæ erat. eoque mitescere discordiæ intestinæ metu communi, ut fit, cœptæ. Haud invitis patribus P. Licinium Calvum (3) U.C. 359. prærogativæ tribunum militum non petentem potestate consulari creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum jam tum exactæ ætatis. omnesque deinceps ex collegio (4) ejusdem anni reici apparebat, L. Titinium, P. Mænium, P. Mælium, Cn. Genutium, L. Atilium: qui priusquam renuntiarentur (5) jure vo-

* al. *voluntate.*

(1) *reliquos Etruriæ populos ob præsentem statum rerum suarum.*

(2) *voluntariorum.* (3) *Tribus.*

(4) *adde*, aut sequentis. *ut patet supra ad annum* 354. 355.

(5) *ubi reliquæ Tribus jure vocatæ post prærogativas suffragia tulissent.*

Digitized by Google

catis tribubus, permiſſu interregis P. Licinius Calvus ita verba fecit: *Omen concordiæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria noſtri magiſtratus vos his comitiis petere in* (1) *inſequentem annum video, ſi & collegas eoſdem reficitis, etiam uſu meliores factos. me jam non eundem, ſed umbram nomenque P. Licinii relictum videtis. vires corporis affectæ, ſenſus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtuſus. En vobis*, inquit, *juvenem*, (filium tenens) *effigiem atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum feciſtis. hunc ego inſtitutum diſciplinæ mea, vicarium pro me reip. do, dicoque: voſque quæſo, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti, meiſque pro eo adjectis precibus mandetis*. Datum id petenti patri; filiuſque ejus P. Licinius trib. mil. conſulari poteſtate cum iis, quos ſupra ſcripſimus, declaratus. Titinius Genutiuſque trib. mil. profecti adverſus Faliſcos Capenateſque, dum bellum majore animo gerunt, quam conſilio, præcipitavere ſe in inſidias. Genutius morte honeſta temeritatem luens, ante ſignа inter primores cecidit: Titinius, in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem reſtituit: nec ſe tamen æquo loco hoſti commiſit. Plus ignominiæ erat, quam cladis acceptum: quæ prope in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama pervenerat, ſed in caſtris quoque fuit ad Vejos. ægre ibi miles retentus a fuga eſt, cum pervaſiſſet caſtra rumor, ducibus exercituque cæſo, victorem Capenatem ac Faliſcum, Etruriæque omnem juventutem haud procul inde abeſſe. His tumultuoſiora Romæ. Jam caſtra ad Vejos oppugnari, jam partem hoſtium tendere ad urbem agmine infeſto crediderant: concurſumque in muros eſt, & matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor, obſecrationes in templis factæ: precibuſque ab diis petitum, ut exitium ab urbis tectis templiſque ac Romanis mœnibus ar-

ce-

(1) *jam jam incipientem*.

cerent, Vejoſque eum averterent terrorem, ſi ſacra renovata rite, ſi procurata prodigia eſſent. Jam ludi Latinæque inſtaurata erant: jam ex lacu Albano aqua emiſſa in agros; Vejoſque fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis, ſervandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magiſtrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutaverat imperator mutatus, alia ſpes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos, qui a Vejis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque, ne hoſtis maxime timendus militi eſſet. deinde indicto delectu in diem certam, ipſe interim Vejos ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad ſcribendum novum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam juventus, Latini Hernicique operam ſuam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in ſenatu egiſſet dictator, ſatis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos Magnos ex ſenatuſconſulto vovit Vejis captis ſe facturum; ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, jam ante rege Servio Tullio dedicatam. 19.

CAPUT XII.

Dictator Camillus Faliſcos, & Capenates fundit. Vejos aggreſſus cuniculo oppugnat: victoria jam præſente, conſulit Senatum de præda; quæ cum deſtinaretur populo, decimam partem ipſe Apollini vovet. Urbe inde expugnata, atque directa, Junonis ſimulacrum Romam transfertur.

PRofectus cum exercitu ab urbe expectatione hominum majore, quam ſpe, in agro primum Nepeſino cum Faliſcis & Capenatibus ſigna confert. omnia ibi ſumma ratione conſilioque acta, fortuna etiam, ut fit, ſecuta eſt. non prælio tantum fudit hoſtes, ſed caſtris quoque exuit: ingentique præda eſt potitus: cujus pars maxima ad quæſtorem redacta eſt: haud ita multum militi datum. Inde ad Vejos exercitus ductus, dem-

denſioraque caſtella facta ; & a procurſationibus , quæ multæ temere inter murum ac vallum fiebant , edicto ne quis injuſſu pugnaret , ad opus milites traducti . Operum fuit omnium longe maximum ac laborioſiſſimum , cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus . quod ne intermitteretur opus , neu ſub terra continuus labor eoſdem conficeret , in partes ſex munitorum numerum diviſit . ſenæ horæ (1) in orbem operi attributæ ſunt . nocte ac die nunquam ante omiſſum , quam
20. in arcem viam facerent . Dictator , cum jam in manibus videret victoriam eſſe , urbem opulentiſſimam capi , tantumque prædæ fore , quantum non omnibus in unum collatis ante bellis fuiſſet ; ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ , aut invidiam apud patres ex prodiga largitione caperet , literas ad ſenatum miſit : *Deum immortalium benignitate , ſuis conſiliis , & patientia militum Vejos jam fore in poteſtate populi Romani . quid de præda faciendum cenſeret ?* Duæ ſenatum diſtinebant ſententiæ , una ſenis P. Licinii , quem primum dixiſſe a filio interrogatum ferunt , edici palam placere populo , ut , qui particeps eſſe prædæ vellet , in caſtra Vejos iret : altera Ap. Claudii , qui largitionem novam , prodigam , inæqualem , inconſultam arguens , ſi (2) ſemel nefas ducerent captam ex hoſtibus in ærario exhauſto bellis pecuniam eſſe ; auctor erat ſtipendii ex ea pecunia militi numerandi ; ut eo minus tributi plebes conferret : ejus enim doni ſocietatem ſenſuras æqualiter omnium domos ; non avidas in direptiones manus otioſorum urbanorum prærupturas fortium bellatorum præmia eſſe : cum ita ferme eveniat , ut , qui ſegnior ſit , prædæ , fortiſſimus quiſque laboris periculique præcipuam petere partem ſoleat . Licinius contra ſuſpectam & inviſam ſemper eam pecuniam fore ajebat : cauſaſque criminum ad plebem , ſeditionumque inde , ac legum no-

(1) *per vices , ab unaquaque ſexta parte munitorum .* (2) *conſtanter .*

novarum præbituram. *satius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri; & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint: gratius id fore, lætiusque, quod quisque suo manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat: ipsum dictatorem fugere invidiam ex eo, criminaque eo delegasse ad senatum: senatum quoque debere rejectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuique fors belli dederit.* Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaque est, ad prædam Vejentem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. Ingens profecta multitudo replevit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset, ut arma milites caperent, (1) *Tuo ductu*, inquit, *Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Vejos: tibique hinc decimam partem prædæ voveo. te simul, Juno regina, quæ nunc Vejos colis, precor, ut nos victores in nostram, tuamque mox futuram urbem sequare: ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat.* Hæc precatus, (2) superante multitudine, ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Vejentes ignari se jam ab suis vatibus, jam ab externis oraculis proditos, jam in partem prædæ suæ vocatos deos, alios votis ex urbe sua evocatos hostium templa novasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere, nihil minus timentes, quam subrutis cuniculo mœnibus, arcem jam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam id esset, quod, cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis movisset, tum velut repentino icti furore improvidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Vejentium, vocem aruspicis dicentis, 21.

(1) *solennis hic mos Romanorum in expugnandis urbibus, evocandi earum Deos tutelares.*

(2) *redundante.*

tis, qui ejus hoſtiæ exta proſecuiſſet, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo moviſſe Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis ſi, quæ ſimilia veri ſint, pro veris accipiantur, ſatis habeam. hæc ad oſtentationem ſcenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium eſt. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Junonis, quæ in Vejentana arce erat, armatos repente edidit. & pars averſos in muris invadunt hoſtes: pars clauſtra portarum revellunt: pars, cum ex tectis ſaxa tegulæque a mulieribus ac ſervitiis jacerentur, inferunt ignes. clamor omnia variis terrentium ac paventium vocibus, miſto mulierum ac puerorum ploratu, complet. momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactiſque portis, cum alii agmine irruerent, alii deſertos ſcanderent muros, urbs hoſtibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa jam edita cæde, (1) ſeneſcit pugna: & dictator præcones edicere jubet, ut ab inermi abſtineatur. Is finis ſanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permiſſu dictatoris diſcurrit. quæ cum ante oculos ejus aliquantum ſpe, atque opinione major, majoriſque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus eſſe, *ut, ſi cui deorum, hominumque nimia ſua fortuna, populique Rom. videretur, ut eam invidiam lenire quam minimo* (2) *ſuo privato incommodo, publicoque populi Romani liceret*. convertentem ſe inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapſum cecidiſſe: idque omen pertinuiſſe poſtea eventu rem

(1) *languet*. (2) *ſenſus apertus eſt, etſi hunc locum alii aliter legant. precatur Camillus, ſi infortunium & ſibi, & Reip. ita imminet, ut vitari non poſſit: ſaltem ut id accidat quam minimo incommodo tum ſuo, tum Reip. idque eveniſſe oſtendit e veſtigio Livius. ac tandem Camillus & Romani iis incommodis citra exitium defuncti ſunt.*

rem conjectantibus (1) visum ad damnationem ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Itaque ille dies cæde hostium, ac direptione urbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis auctores quærendo, rem arbitrii sui rejecisset; nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ auctor fuisset, acceptum referebant. Cum jam humanæ opes asportatæ egestæque a Vejis essent, amoliri tum deum dona, ipsosque deos, sed colentium magis, quam rapientium modo, cœpere. namque delecti ex omni exercitu juvenes, pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Juno assignata erat, venerabundi templum iniere, primo religiose admoventes manus, quod id signum more Etrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde eum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco, *Vis ne Romam ire, Juno?* dixisset: annuisse cæteri Deam conclamaverunt, inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis, *Velle*, auditam, motam certe sede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo, accepimus levem, ac facilem translatu fuisse; integramque in Aventinum æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocaverant, perlatam: ubi templum ei postea idem, qui voverat, Camillus dedicavit. Hic Vejorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima clade indicantis: quod decem æstates hiemesque continuas circunsessa, cum plus aliquanto cladum intulisset, quam accepisset, postremo jam fato quoque urgente, operibus tamen, non vi expugnata est.

CA-

(1) visum pertinuisse ad damnationem, ... deinde ad cladem &c.

CAPUT XIII.

Ex captis Vejis magna in Urbe lætitia : Camillus albis equis invectus triumphat. Junonis templum dedicat : facta deinde de Apollinis dono mentione, plebis in se vertit invidiam.

23. ROmam ut nuntiatum est, Vejos captos : quanquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ ; &, quantum humanis adjuvari consiliis potuerat res, ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium, legerant : tamen, quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit : & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum grates diis agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello supplicationes decernit. Adventus quoque dictatoris, omnibus ordinibus obviam effusis, celebratior, quam ullius unquam antea, fuit : triumphusque omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime (1) conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus : parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovis, Solisque (2) equis æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant : triumphusque ob eam unam maxime rem clarior, quam gratior, fuit. Tum Junoni reginæ templum in Aventino locavit, (3) dedicavitque Matutæ matris. atque his divinis, humanisque rebus gestis, dictatura se abdicavit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum : cui se decimam vovisse prædæ partem cum diceret Camillus, pontifices (4) solvendum religione populum censerent, haud facile inibatur ratio jubendi referre prædam populum, ut ex ea pars de-

---

(1) *conspicuus fuit*. (2) *quod pertinet ad equos, Jovi, & soli æquiparatum*. (3) *ædem refectam, ut vovit superius*. c. 11. *fin.* (4) *impleto voto*.

debita in ſacrum ſecerneretur. tandem eo, quod leviſſimum videbatur, decurſum eſt, ut, qui ſe domumque religione exſolvere vellet, cum ſibimet ipſe prædam æſtimaſſet ſuam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignum amplitudine templi, ac numine dei, ex dignitate populi Romani fieret. ea quoque collatio plebis animos a Camillo alienavit.

CAPUT XIV.

Volſcis, & Æquis pax datur, ac deinde etiam Capenatibus: cum ageretur de deducenda in Volſcos colonia, malletque plebs Vejos tranſmigrare, obſtant vehementer Optimates. Camillo pro voti ſui liberatione inſtante, cratera aurea Apollini Delphico portanda conficitur.

INter hæc pacificatum legati a Volſcis, & Æquis venerunt. impetrataque pax, magis ut feſſa tam diutino bello acquieſceret civitas, quam quod digni peterent. Vejis captis, ſex tribunos militum conſulari poteſtate inſequens annus habuit, duos P. Cornelios, Coſſum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, K. Fabium Ambuſtum tertium, L. Furium Medullinum quintum, Q. Servilium tertium. Corneliis Faliſcum bellum, Valerio ac Servilio Capenas forte evenit. ab iis non urbes vi aut operibus tentatæ, ſed ager eſt depopulatus: prædæque rerum agreſtium actæ: nulla (1) felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum ſubegit. pax petentibus data. In Faliſcis bellum reſtabat. Romæ interim multiplex ſeditio erat; cujus leniendæ cauſa coloniam in Volſcos, quo tria millia civium Romanorum ſcriberentur, deducendam cenſuerant: triumvirique ad id creati, terna jugera, & (2) ſeptunces viritim diviſerant. Ea largitio ſperni cœpta: quia 24. U.C. 360.

ſpei

(1) *fœcunda*. (2) *dimidium cum duodecima jugeri parte*.

ſpei majoris avertendæ ſolatium objectum cenſebant. cur enim relegari plebem in Volſcos, cum pulcherrima urbs Veji agerque Vejentanus in conſpectu ſit, uberior ampliorque Romano agro? urbem quoque urbi Romæ vel ſitu, vel magnificentia publicorum, privatorumque tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoque actio movebatur, quæ poſt captam utique Romam a Gallis celebratior fuit, tranſmigrandi Vejos. cæterum partim plebi, partim ſenatui deſtinabant habitandos Vejos, duaſque urbes communes reipub. incoli a Romano populo poſſe. Adverſus quæ cum optimates ita tenderent, ut morituros ſe citius dicerent in conſpectu populi Romani, quam quicquam earum rerum rogaretur: *quippe nunc in una urbe tantum diſſenſionum eſſe, quid in duabus urbibus fore? victam ne ut quiſquam victrici patriæ præferret? ſineretque majorem fortunam captis eſſe Vejis, quam incolumibus fuerit? poſtremo, ſe relinqui a civibus in patria poſſe: ut relinquant patriam atque cives, nullam vim unquam ſubacturam.* & T. *Sicinium* (is enim ex tribunis plebis rogationis ejus lator erat) *conditorem Vejos ſequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & auctore urbis Romæ.* Hæc cum fœdis certaminibus agerentur,
25. (nam partem tribunorum plebis patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam, quod, ubi rixæ committendæ cauſa, clamor ortus eſſet, principes ſenatus primi turbæ offerentes ſe, (1) peti, feriri, atque occidi jubebant. ab horum ætatibus dignitatibuſque & honoribus violandis dum abſtinebatur, & ad reliquos ſimiles conatus verecundia iræ obſtabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur: *haud mirum id quidem eſſe,* (2) *furere civitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiorem curam, quam religione ſe exſolvendi, habeat: nihil de collatione dicere* (3) *ſtipis*

---

(1) *a plebe.* (2) *furore divinitus immiſſo, ut pœnas neglectæ religionis daret.*
(3) *parvi doni.*

pis verius, quam decimæ: quando ea ſe quiſque (1) *privatim obligaverit, liberatus ſit populus. enimvero illud ſe tacere, ſuam conſcientiam non pati, quod ex ea tantum præda, quæ rerum* (2) *moventium ſit, decima deſignetur: urbis, atque agri capti, quæ & ipſa voto contineantur, mentionem nullam fieri.* Cum ea diſceptatio anceps ſenatui viſa, delegata ad pontifices eſſet: adhibito Camillo, viſum collegio, quod (3) ejus ante conceptum votum Vejentium fuiſſet, & poſt votum in poteſtatem populi Romani veniſſet, ejus partem decimam Apollini ſacram eſſe. ita in æſtimationem urbs agerque venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum conſularibus, ut aurum ex ea coemerent, negotium datum. cujus cum copia non eſſet, matronæ, cœtibus ad eam rem conſultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omnia ornamenta ſua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maxime ſenatui unquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad ſacra ludoſque carpentis feſto profeſtoque uterentur. Pondere ab ſingulis auri accepto, æſtimatoque, ut pecuniæ ſolverentur, crateram auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiſerunt, integrant ſeditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Vejentanam publicando ſacrandoque ad nihilum redegiſſe. abſentes ferociter increpant: præſentium, cum ſe ultro iratis offerrent, verecundiam habent. Simul ut extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores (4) legis in eum annum eoſdem reficiunt: & patres hoc idem de interceſſoribus legis anniſi. ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti. Comitiis tribunorum militum patres ſumma ope evicerunt, ut 26.

M.

---

(1) *ſuſcepta a privatis decimæ obligatione liberata eſt Civitas.* (2) *mobilium, & ſe moventium.* (3) *Camilli.* (4) *migrandum eſſe Vejos.*

M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ adversarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Æmilius, L. Valerius Poplicola, Sp. Postumius, P. Cornelius iterum. U.C. 361.

CAPUT XV.

Camillus in Faliscos profectus, cum coegisset urbe egredi, eos fundit: in urbem rursus compulsos obsidet: Interim cum ludi literarii magister principum Faliscorum liberos proditionis causa ad eum adduxisset, vinctum iisdem pueris Falerios reducendum tradit: ob tantam justitiam Falisci sponte se dedunt.

PRincipio anni tribuni plebis nihil moverunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res: & Camillo, quem adversarium maxime metuerant, gloria in Faliscis crevit. Nam cum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum, atque incendiis villarum coegit eos egredi urbe: sed timore longius progredi prohibente, mille fere passuum ab oppido castra locant, nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quam difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captivum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. (1) trifariam Romani muniebant. (2) alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatque. tantumque inde pavoris Faliscis injectum est, ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, (3) prælati, urbem peterent. multi cæsi vulneratique prius, quam pa-

(1) *tribus locis munitiones extruebant.*
(2) *reliqua pars exercitus.* (3) *prætergressi,*

paventes portis inciderent . caſtra capta : præda ad quæſtores redacta , cum magna militum ira . ſed ſeveritate imperii victi , eandem virtutem & oderant , & mirabantur . Obſidio inde urbis , & munitiones , & interdum per occaſionem impetus oppidanorum in Romanas ſtationes , prælia-que parva fieri : & teri tempus , neutro inclinata ſpe : cum frumentum , copiæque aliæ ex ante convecto largius obſeſſis , quam obſidentibus ſupputerent . videbaturque æque diuturnus futurus labor , ac Vejis fuiſſet : ni fortuna imperatori Romano ſimul & (1) cognitæ rebus bellicis virtutis ſpecimen , & maturam victoriam dediſſet . Mos erat Faliſcis eodem magiſtro liberorum & comite uti : ſimulque plures pueri , quod hodie quoque in Græcia manet , unius curæ demandabantur . principum liberos , ſicut fere fit , qui ſcientia videbatur præcellere , erudiebat . Is cum in pace inſtituiſſet pueros ante urbem luſus exercendique cauſa producere ; nihil eo more per belli tempus intermiſſo * dum modo brevioribus , modo longioribus ſpatiis trahendo eos a porta , luſu , ſermonibuſque variatis longius ſolito , ubi res dedit , progreſſus , inter ſtationes eos hoſtium , caſtraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit . ibi ſceleſto facinori ſceleſtiorem ſermonem addidit : *Falerios ſe in manus Romanis tradidiſſe , quando eos pueros , quorum parentes capita ibi rerum ſint , in poteſtatem dediderit* . Quæ ubi Camillus audivit , *Non ad ſimilem* , inquit , *tui nec populum , nec imperatorem , ſceleſtus ipſe cum ſceleſto munere veniſti . nobis cum Faliſcis , quæ pacto ſit (2) humano , ſocietas non eſt : quam ingeneravit natura , utriſque (3) eſt , eritque . ſunt & (4) belli , ſicut pacis , ju-* 27.

* al. tum.

(1) *in rebus quidem bellicis* cognitæ , *in rebus aliis cognoſcendæ . nunc enim dedit ſpecimen fidei , juſtitiæ , magnanimitatis .*

(2) *jure gentium* . (3) *jure naturali* .

(4) *belli , & fœderum jura moderabantur Feciales apud Romanos , l. 1. c. 13.*

jura : juſteque ea non minus , quam fortiter didicimus gerere . arma habemus non adverſum eam ætatem , cui etiam captis urbibus parcitur ; ſed adverſus armatos , & ipſos , qui nec læſi , nec laceſſiti a nobis , caſtra Romana ad Vejos oppugnarunt . eos tu , quantum in te fuit , novo ſcelere viciſti : ego Romanis artibus , virtute , opere , armis , ſicut Vejos , vincam . Denudatum deinde eum , manibus poſt tergum illigatis , reducendum Falerios pueris tradidit : virgaſque eis , quibus proditorem agerent in urbem verberantes , dedit . Ad quod ſpectaculum concurſu populi primum facto , deinde a magiſtratibus de re nova vocato ſenatu , tanta mutatio animis eſt injecta , ut , qui modo efferati odio iraque Vejentium * exitium pœne , quam Capenatium pacem mallent , apud eos pacem univerſa poſceret civitas . fides Romana , juſtitia imperatoris , in foro & curia celebrantur : conſenſuque omnium legati ad Camillum in caſtra , atque inde permiſſu Camilli Romam ad ſenatum , qui dederent Falerios , proficiſcuntur . introducti ad ſenatum ita locuti traduntur : *Patres conſcripti ; victoria , cui nec* (1) *deus nec homo quiſquam invideat , victi a vobis & imperatore veſtro , dedimus nos vobis ; rati , quo nihil victori pulchrius eſt , melius nos ſub imperio veſtro , quam legibus noſtris victuros . Eventu hujus belli duo ſalutaria exempla prodita humano generi ſunt . vos fidem in bello , quam præſentem victoriam maluiſtis : nos fide provocati , victoriam ultro detulimus . ſub ditione veſtra ſumus : mittite qui arma , qui obſides , qui urbem patentibus portis accipiant . nec vos fidei noſtræ , nec nos imperii veſtri pœnitebit* . Camillo & ab hoſtibus , & a civibus gratiæ actæ . Faliſcis in ſtipendium militum ejus anni , ut populus Romanus tributo va-
28. caret , pecunia imperata . Pace data , exercitus Romam reductus .

* al. exitium.

---

(1) *Diis , hominibuſque probantibus .*

CA-

CAPUT XVI.

Camilli votum ſolvitur. Miſſi legati, qui crateram auream Delphos Apollini ferrent, a piratis capiuntur; ab horum principe Timaſitheo ob religionem honorifice habentur. In Æquis dubia primum, mox proſperæ res. Coſſ. denuo creantur.

CAmillus meliore multo laude, quam cum triumphantem albi per urbem vexerant equi, inſignis juſtitia fideque, hoſtibus victis, cum in urbem rediſſet, tacite ejus (1) verecundiam non tulit ſenatus, quin ſine mora (2) voti liberaretur: crateramque auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius, miſſi longa una nave, haud procul freto Siculo a piratis Liparenſium excepti devehuntur Liparas. mos erat civitatis, velut publico latrocinio partam prædam dividere. Forte eo anno in ſummo magiſtratu erat Timaſitheus quidam Romanis vir ſimilior, quam ſuis; qui legatorum nomen, donumque, & deum, cui mitteretur, & doni cauſam veritus ipſe, multitudinem quoque, quæ ſemper ferme regenti eſt ſimilis, religionis juſtæ implevit: adductoſque in publicum hoſpitium legatos, cum præſidio etiam navium Delphos proſecutus. Romam inde ſoſpites reſtituit. hoſpitium cum eo ſenatuſconſulto eſt factum, donaque publice data. Eodem anno in Æquis varie bellatum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipſos exercitus, & Romæ, viciſſent, victi ne eſſent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Æmilius, Spurius Poſtumius. primo rem communiter geſſerunt: fuſis inde acie hoſtibus, Æmilium præſidio Verruginem obtinere placuit, Poſtumium fines vaſtare. ibi eum incompoſito agmine negligentius ab re bene geſta euntem adorti Æqui.

(1) *ejus conſpectus pudori fuit Senatui.*
(2) *religione.*

terrore injecto, in proximos compulere tumulos: parvoque inde Verruginem etiam ad præſidium alterum eſt perlatus. Poſtumius, ſuis in tutum receptis, cum conciohe advocata terrorem increparet, ac fugam: *fuſos eſſe ab ignaviſſimo & fugaciſſimo hoſte:* conclamat univerſus exercitus, *merito ſe ea audire, & fateri admiſſum flagitium: ſed eoſdem correcturos eſſe, neque diuturnum id gaudium hoſtibus fore:* poſcentes, *ut confeſtim inde ad caſtra hoſtium duceret*, (& in conſpectu erant poſita in plano) *nihil pœnæ recuſabant, ni ea ante noctem expugnaſſent*. Collaudatos, corpora curare, paratoſque eſſe quarta vigilia jubet. & hoſtes, nocturnam fugam ex tumulo Romanorum (1) ut ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obvii: prœliumque ante lucem (ſed luna pernox erat) commiſſum eſt: & haud (2) incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum caſtra Romana crederent oppugnari, tantum injecit pavoris, ut nequicquam retinente atque obſecrante Æmilio, Tuſculum palati fugerent: inde fama Romam perlata eſt, Poſtumium, exercitumque occiſum. Qui, ubi prima lux metum inſidiarum effuſe ſequentibus ſuſtulit: cum perequitaſſet aciem promiſſa repetens, tantum injecit ardoris, ut non ultra ſuſtinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quam virtute res geritur, ad perniciem hoſtium facta eſt. triſtemque ab Tuſculo nuntium, nequicquam exterrita civitate, literæ a Poſtumio (4) laureatæ ſequuntur: victoriam populi Romani eſſe, Æquorum
29. exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum invenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere interceſſores legis anniſi ſunt. ſed plus ſuis comitiis plebs valuit. quem dolorem ulti pa-

(1) *ut impedirent, ne Romani fugerent per eam viam &c.* (2) *eventus non minus incerti, quam &c.* (3) *Poſtumius.* (4) *lauro involutæ, in ſignum victoriæ; ex more.*

Digitized by Google

patres ſunt, ſenatuſconſulto facto, ut conſules, inviſus plebi magiſtratus, crearentur. annum poſt quintumdecimum creati conſules L. Lucretius Flavus, Servius Sulpitius Camerinus.

CAPUT XVII.

Æqui vincuntur. A. Virginio, & Q. Pomponio tribunis plebis, quod rogationi tribunitiæ interceſſiſſent, dies dicitur, atque damnatis multa inſtigitur: Camilli adhortationibus, ac Patrum precibus lex de Vejos migrando antiquatur. Læti Patres agrum Vejentanum plebi dividunt. Ædes Junonis dedicatur.

PRincipio hujus anni ferociter, quia nemo ex collegio interceſſurus erat, coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec ſegnius ob id ipſum conſulibus reſiſtentibus, omnique civitate in unam eam curam converſa, Vitellam, coloniam Romanam, in ſuo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per averſa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio conſuli ea provincia evenit. is cum exercitu profectus acie hoſtes vicit: victorque Romam ad majus aliquanto certamen rediit. dies dicta erat tribunis plebis biennii ſuperioris, A. Virginio, & Q. Pomponio; quos defendi patrum conſenſu, ad fidem ſenatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ ullo crimine alio, aut geſti magiſtratus quiſquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus, rogationi tribunitiæ interceſſiſſent. vicit tamen gratiam ſenatus plebis ira: & peſſimo exemplo innoxii denis millibus gravis æris condemnati ſunt. id ægre paſſi patres. Camillus palam ſceleris plebem arguere: quæ jam in ſuos verſa, non intelligeret, ſe pravo judicio de tribunis interceſſionem ſuſtuliſſe: interceſſione ſublata, tribunitiam poteſtatem evertiſſe. Nam quod illi ſperarent effrenatam licentiam ejus magiſtratus patres laturos, falli eos. ſi tribunitia vis tribunitio auxilio repel- U.C. 362.

pelli nequeat, (1) aliud telum patres inventuros esse. consulesque increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus au-
30. ctoritatem secuti essent. Hæc propalam concionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatum vero incitare adversus legem haud desistebat. *ne aliter descenderent in forum, cum dies ferendæ legis venisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris, focisque, & deum templis, ac solo, in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se privatim attineat; si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes vestigiis laudum suarum. sed nefas ducere desertam, ac relictam ab diis immortalibus incoli urbem: & in captivo solo habitare populum Romanum: & victrice patria victam mutari.* His adhortationibus patres concitati, principes, senes juvenesque, cum ferretur lex, agmine facto in forum venerunt; (2) dissipatique per tribus, suos quisque tribules prensantes orare cum lacrymis coepere, ne eam patriam, pro qua fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: Capitolium, ædem Vestæ, cætera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Rom. ab solo patrio, ac diis penatibus in hostium urbem agerent: eoque rem adducerent, ut melius fuerit non capi Vejos, ne Roma desereretur. Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem una plures tribus antiquarunt, quam jusserunt. adeoque ea victoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, ut agri Vejentani septena jugera plebi dividerentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: (3) vellentque in eam spem liberos tollere.

Eo

(1) *dictaturam innuit.* (2) *divisique.*
(3) *ut invitarentur ad suscipiendos liberos spe commodioris fortunæ.*

Eo munere delinita plebe, nihil certatum eſt, quominus conſularia comitia haberentur. creati conſules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino poſtea fuit cognomen. Hi conſules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voverat Vejenti bello. eodem anno ædes Junonis reginæ ab eodem dictatore, eodemque bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum ſtudio tradunt. 371. U.C. 361.

CAPUT XVIII.

Cum Æquis, Vulſinienſibus, & Salpinatibus pugnatur. M. Furio Camillo propter Vejentanam prædam dies dicitur: damnatus in exilium Ardeam concedit.

BEllum haud memorabile in Algido cum Æquis geſtum eſt, fuſis hoſtibus prius pæne, quam manus conſererent. Valerio, quod perſeverantior cædendis hoſtibus in fuga fuit, triumphus: Manlio, ut ovans ingrederetur urbem, decretum eſt. Eodem anno novum bellum cum Vulſinienſibus exortum: quo propter famem, peſtilentiamque in agro Romano ex ſiccitate caloribuſque niniis ortam, exercitus duci nequivit. ob quæ Vulſinienſes Salpinatibus adjunctis ſuperbia elati ultro agros Romanos incurſavere. bellum inde duobus populis indictum. C. Julius cenſor deceſſit: in ejus locum M. Cornelius ſuffectus. quæ res poſtea religioni fuit: quia eo luſtro Roma eſt capta: nec deinde unquam in (1) demortui locum cenſor ſufficitur. conſulibuſque morbo implicitis placuit per interregnum renovari auſpicia. itaque cum ex ſenatuſconſulto conſules magiſtratu ſe abdicaſſent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati ſex tribuni militum conſulari poteſtate: ut, etiam ſi cui eorum incommoda valetudo fuiſſet, copia magiſtratuum re- 372. U.C. 364.

(1) *hoc tamen ſolenne in reliquis fere Magiſtratibus, ut in locum demortui alius ſufficiatur,*

32. reipublicæ eſſet. Kalendis Quintilibus magiſtratum occepere L. Lucretius, Servius Sulpitius, M. Æmilius, L. Furius Medullinus ſeptimum, Agrippa Furius, C. Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Æmilio Vulſinienſes provincia evenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Servio Sulpitio. Prius cum Vulſinienſibus pugnatum eſt. bellum numero hoſtium ingens, certamine haud ſane aſperum fuit. fuſa concurſu primo acies in fugam. millia octo armatorum ab equitibus intercluſa, poſitis armis in deditionem venerunt. Ejus belli fama effecit, ne ſe pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati ſe tutabantur. Romani prædas paſſim & ex Salpinati agro, & ex Vulſinienſi, nullo eam vim arcente, egerunt: donec Vulſinienſibus feſſis bello, ea conditione, ut (1) res populo Romano rederent, ſtipendiumque ejus anni exercitui præſtarent, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cædicius de plebe nuntiavit tribunis, ſe in Nova via, ubi nunc (2) ſacellum eſt ſupra ædem Veſtæ, vocem noctis ſilentio audiſſe clariorem humana, quæ magiſtratibus dici juberet, Gallos adventare. id (ut fit) propter auctoris humilitatem ſpretum; & quod longinqua, eoque ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato ſpreta: ſed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amovere. qui, die dicta ab L. Apulejo tribuno plebis propter prædam Vejentanam, filio quoque adoleſcente per idem tempus orbatus, cum, accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percontatus animos eorum reſponſum tuliſſet, (3) ſe collaturos quanti damnatus eſſet, (4) abſolvere eum non poſſe, in exilium abiit, precatus ab diis immortalibus, *ſi innoxio ſibi ea injuria fieret, primo quoque tempore deſiderium ſui civitati ingratæ facerent*. abſens quindecim millibus gravis æris damnatur.

---

(1) *antea ex agris Romanis ablatas.*
(2) *Ajo Locutio dicatum, quaſi Deo, cujus voce prænuntiatus Gallorum adventus.*
(3) *pro ſtudio in illum.* (4) *ſuffragiis.*

CA-

CAPUT XIX.

Clusium a Gallis obsidetur : hi qua de causa , & quo tempore in Italiam transcenderint , quamque Italiæ partem primum tenuerint , docet Auctor .

EXpulso cive, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat, adventante fatali urbis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium adversus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam, Alpes transisse; agrosque ab Etruscis ante cultos possedisse: & invexisse in Galliam unum, illiciendæ gentis causa, Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente juvene, & a quo expeti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus Alpes ducem, auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos, qui oppugnaverint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante, quam Clusium oppugnarent, urbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primum (1) Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui inter Apenninum, Alpesque incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnavere. Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi vocabulo genti: alterum Adriaticum mare ab Adria, Tuscorum colonia, vocavere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum, atque Adriaticum vocant. Ii in utrunque mare vergentes, incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare; postea trans Apenninum, totidem, quot capita originis erant, co- 33.

(1) *ex Etruscis*.

Ioniis miſſis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, uſque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo eſt, maxime Rhetis: quos loca ipſa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter ſonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. 34. De tranſitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Priſco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia eſt, penes Bituriges ſumma imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum ſua, tum publica præpollens: quod in imperio ejus Gallia adeo frugum, hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur poſſe. Hic magno natu ipſe jam, exonerare prægravante turba regnum cupiens, Belloveſum ac Sigoveſum, ſororis filios, impigros juvenes, miſſurum ſe eſſe in quas dii dediſſent auguriis ſedes, oſtendit. quantum ipſi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere advenientes poſſet. Tum Sigoveſo ſortibus dati Hercinii ſaltus. Belloveſo haud paulo lætiorem in Italiam viam dii dabant. Is, quod * ea gens populis abundabat, Bituriges, Arvernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos excivit. profectus ingentibus peditum, equitumque copiis in Tricaſtinos venit. Alpes inde oppoſitæ erant, quas inexſuperabiles viſas haud quidem miror, nulladum via (quod equidem (1) continens ulla memoria ſit, niſi ab Hercule, ſi fabulis credere libet) ſuperatas. Ibi cum velut ſeptos montium altitudo teneret Gallos, circumſpectarentque quanam per juncta cœlo juga in alium orbem terrarum tranſirent, religio etiam tenuit, quod allatum eſt, advenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Maſſilienſes erant hi, navibus a Phocæa profecti. id Galli fortunæ ſuæ omen rati adjuvere, ut quem primum in terram egreſſi occupaverant (2) locum, patentibus ſilvis com-

* al. eis ex.

(1) *continuata ad nos uſque.*

(2) *locum munierunt Maſſilienſes in ſilvis, inde ſum-*

communirent . ipſi Taurino ſaltu , invias Alpes tranſcenderunt : fuſiſque acie Tuſcis haud procul Ticino flumine , cum , in quo conſederant , agrum Inſubrium appellari audiſſent , cognomine Inſubribus pago Heduorum : ibi omen ſequentes loci , condidere urbem , Mediolanum appellarunt . Alia 35.
ſubinde manus Cænomanorum Elitovio duce veſtigia priorum ſecuta , eodem ſaltu favente Bellovefo cum tranſcendiſſet Alpes , ubi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt , (locos tenuere Libui) conſidunt . poſt hos Salvii , qui præter antiquam gentem Lævos Ligures , incolentes citra Ticinum amnem expulere . Pœnino deinde Boii , Lingoneſque tranſgreſſi , cum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur , Pado ratibus trajecto , non Etruſcos modo , ſed etiam Umbros agro pellunt : intra Apenninum tamen ſeſe tenuere . Tum Senones recentiſſimi advenarum ab * Uſente flumine uſque ad Æſim fines habuere . hanc gentem Cluſium , Romamque inde veniſſe comperio : id parum certum eſt , ſolamne , an ab omnibus Ciſalpinorum Gallorum populis adjutam .

* al. Utente.

CAPUT XX.

Cluſini contra Gallos ab Romanis auxilium petunt : pro fœderatis Romani interveniunt , miſſis ad Gallos legatis : ferociter utrinque cum eſſet reſponſum , legati arma capiunt . Miſſi Romam a Gallis , qui jure gentium agerent , ſpernuntur .

CLuſini novo bello exterriti , cum multitudinem , cum formas hominum inuſitatas cernerent , & genus armorum : audirentque ſæpe ab iis cis Padum , ultraque , legiones Etruſcorum fuſas : quanquam adverſus Romanos nullum eis jus ſocietatis amicitiæve erat , niſi quod Vejentes conſan-

ſumpta lignorum ſtrue . patebant , opinor , ſilve , quia ſalyes , ſive ſalyi non audebant Phocenſes a Gallis adjutos repellere . alii legunt patientibus ſalyis .

Digitized by Google

guineos adverſus populum Romanum non defendiſſent, legatos Romam, qui auxilium ab ſenatu peterent, miſere. De auxilio nihil impetratum. legati tres, M. Fabii Ambuſti filii miſſi, qui ſenatus, populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne, a quibus nullam injuriam accepiſſent, ſocios populi Romani, atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, ſi res cogat, tuendos eſſe: ſed melius viſum bellum ipſum amoveri, ſi poſſet: & Gallos, novam gentem, pace potius co-
36. gnoſci, quam armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Galliſque magis, quam Romanis ſimiles habuiſſet. quibus, poſtquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur reſponſum: *Etſi novum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes eſſe, quorum auxilium a Cluſinis in re trepida ſit imploratum. &, quoniam legatione adverſus ſe maluerint, quam armis tueri ſocios; ne ſe quidem pacem, quam illi afferant, aſpernari, ſi Gallis egentibus agro, quem latius poſſideant, quam colant, Cluſini partem finium concedant: aliter pacem impetrari non poſſe: & reſponſum, coram Romanis, ſe accipere velle: &, ſi negetur ager, coram iiſdem Romanis dimicaturos, ut nuntiare domum poſſint, quantum Galli virtute cæteros mortales præſtarent. Quodnam id jus eſſet, agrum a poſſeſſoribus petere, aut minari arma*, Romanis quærentibus, *ecquid in Etruria rei Gallis eſſet?* cum illi *ſe in armis jus ferre, & omnia fortium virorum eſſe*, ferociter dicerent: accenſis utrinque animis ad arma diſcurritur, & prælium conſeritur. ibi, jam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra (1) jus gentium arma capiunt. nec id clam eſſe potuit, cum ante ſigna Etruſcorum tres nobiliſſimi fortiſſimique Romanæ juventutis pugnarent. tantum eminebat (2) peregrina virtus. quin etiam Q. Fabius evectus extra aciem equo, ducem Gallorum, ferociter in ipſa ſigna Etruſcorum incurſantem, per latus transfixum haſta oc-

(1) *quia ad hos legatos pertinebat tantum de pace agere.* (2) *Romana virtus inter Cluſinos erat peregrina.*

Digitized by Google

occidit : ſpoliaque ejus legentem Galli agnovere ; perque totam aciem, Romanum legatum eſſe, ſignum datum eſt. Omiſſa inde in Cluſinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundum cenſerent. vicere ſeniores, ut legati prius mitterentur queſtum injurias : poſtulatumque, ut pro jure gentium violato Fabii dederentur. Legati Gallorum cum ea, ſicut erant mandata, expoſuiſſent ; ſenatui nec factum placebat Fabiorum, & jus poſtulare barbari videbantur : ſed ne id, quod placebat, decerneret, in tantæ nobilitatis viris (1) ambitio obſtabat. itaque ne penes ipſos culpa eſſet cladis forte Gallico bello (2) acceptæ, cognitionem de poſtulatis Gallorum ad populum rejiciunt ; ubi tanto plus gratia atque opes valuere, ut, quorum de pœna agebatur, tribuni militum conſulari poteſtate in inſequentem annum crearentur. quo facto, haud ſecus, quam dignum erat, infenſi Galli, bellum propalam minantes, ad ſuos redeunt. Tribuni mi- U.C. 365.
litum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpitius Longus, Q. Servilius quartum, Ser. Cornelius Maluginenſis. Cum tanta moles mali inſtaret (adeo oc- 37.
cæcat animos fortuna, ubi vim ſuam ingruentem refringi non vult) civitas, quæ adverſus Fidenatem ac Vejentem hoſtem, alioſque finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempeſtatibus dixiſſet ; ea tunc, inuſitato atque inaudito hoſte, ab (3) oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperii aut auxilii quæſivit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, ſummæ rerum præerant : delectumque nihilo accuratiorem, quam ad (4) media bella haberi ſolitus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant.

---

(1) *gratia, & nimius favor, apud Senatores.*
(2) *ſi quando forte accepta foret. nondum enim accepta erat.* (3) *amplificatio eſt. nam Senones nec in patria Oceano proximi, & hi jam ante in Umbriam migraverant.*
(4) *mediocria.*

Digitized by Google

CAPUT XXI.

Galli ab Cluſinis in Romanos arma vertunt: Romam venientibus fit obviam ad flumen Alliam cum exercitu Fabius: quo fuſo, barbari ad Urbem perveniunt.

INterim Galli, poſtquam accepere ultro honorem habitum violatoribus juris humani, eluſamque ſuam legationem eſſe, flagrantes ira, cujus impotens eſt gens, confeſtim ſignis convulſis, citato agmine iter ingrediuntur. ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaque agreſtium fieret, Romam ſe ire magno clamore ſignificabant; quacunque ibant, equis, viriſque, longe ac late fuſo agmine, immenſum obtinentes loci. ſed antecedente fama, nuntiiſque Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hoſtium tulit: quippe quibus, velut tumultuario exercitu raptim ducto, ægre ad undecimum lapidem occurſum eſt, qua flumen (1) Allia Cruſtominis montibus prælto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miſcetur. Jam omnia contra, circaque hoſtium plena erant: & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribuſque variis horrendo cuncta compleverant
38. ſono. Ibi tribuni militum, non loco caſtris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus eſſet, non deorum ſaltem, ſi non hominum, memores, nec auſpicato, nec litato inſtruunt aciem diductam in cornua, ne circumveniri multitudine hoſtium poſſent. nec tamen æquari frontes poterant, cum, extenuando, infirmam, & vix (2) cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextra editi loci, quem ſubſidiariis repleri placuit; eaque res ut initium pavoris ac fugæ, ſic

una

(1) *ob infauſtam pugnam Allienſem dies XV. Cal. Sext. alioqui deletis ad Cremeram Fabiis infelix, inter nefaſtos relatus eſt.*

(2) *conjunctam.*

una ſalus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hoſtium artem maxime timens, ratus ad id captum ſuperiorem locum, ut, ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurriſſent, ſubſidia in averſos tranſverſoſque impetum darent, ad ſubſidiarios ſigna convertit; ſi eos loco depuliſſet, haud dubius facilem in æquo campi tantum ſuperanti multitudini victoriam fore. adeo non fortuna modo, ſed ratio etiam cum barbaris ſtabat. In altera acie nihil ſimile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pavor fugaque occupaverat animos, & tanta hominum oblivio, ut multo major pars Vejos in hoſtium urbem, cum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges ac liberos fugerent. Parumper ſubſidiarios tutatus eſt locus. in reliqua acie ſimul eſt clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hoſtem, prius pœne quam viderent, non modo non tentato certamine, ſed ne clamore quidem reddito, integri intactique fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæſa ſuomet ipſorum (1) certamine, in turba impedientium fugam. circa ripam Tiberis, quo armis abjectis totum ſiniſtrum cornu defugit, magna ſtrages facta eſt: multoſque imperitos nandi, aut invalidos, graves loricis, aliiſque tegminibus, hauſere gurgites. maxima tamen pars incolumis Vejos perfugit: unde non modo præſidii quicquam, ſed ne nuntius quidem cladis Romam eſt miſſus. ab dextro cornu, quod procul a flumine, & magis ſub monte ſteterat, Romam omnes petiere, & ne clauſis quidem portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoque, velut obſtupefactos, miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit. & ipſi (2) pavore defixi primum ſteterunt, velut ignari quid accidiſſet: deinde inſidias vereri: poſtremo cæſorum ſpolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis eſt, coacervare. Tum demum, poſtquam nihil uſquam hoſtile cernebatur, viam ingreſſi, haud multo ante ſolis occaſum ad urbem Romam perveniunt. ubi 39.

cum

(1) *contentione*. (2) *proveniente ex ſtupore*.

cum prægreſſi equites, non portas clauſas, non ſtationem pro portis excubare, non armatos eſſe in muris retuliſſent; aliud priori ſimile miraculum eos ſuſtinuit; noctemque veriti, & ignotæ ſitum urbis, inter Romam, atque Anienem conſedere, exploratoribus miſſis circa mœnia, aliaſque portas, quænam hoſtibus in perdita re conſilia eſſent. Romani, cum pars major ex acie Vejos petiiſſet, quam Romam, nemo ſupereſſe quemquam præter eos, qui Romam refugerant, credere: comploratis omnibus pariter vivis mortuiſque, totam prope urbem lamentis impleverunt. Privatos deinde luctus ſtupefecit publicus pavor, poſtquam hoſtes adeſſe nuntiatum eſt. mox ululatus cantuſque diſſonos, vagantibus circa mœnia turmatim barbaris, audiebant. omne (1) inde tempus ſuſpenſos ita tenuit animos uſque ad lucem alteram, ut (2) identidem jam in urbem futurus videretur impetus, primo adventu, quo acceſſerant ad urbem. manſuros enim ad Alliam fuiſſe, niſi hoc conſilii foret. deinde ſub occaſum ſolis, quia haud multum diei ſupererat, ante noctem rati (3) ſe invaſuros: tum in noctem dilatum conſilium eſſe, quo plus pavoris inferrent. poſtremo lux appropinquans exanimare. timorique perpetuo ipſum malum (4) continens fuit, cum ſigna infeſta portis ſunt illata.

---

(1) *interim.*

(2) *jam tum, cum a prælio ad urbem acceſſerunt; tum ante ſolis occaſum. deinde initio noctis; tandem initio diei ſequentis, quo urbem intrarunt, ſemper imminens impetus videbatur.*

(3) *fore ut ipſos Galli adorirentur.*

(4) *malum conjunctum eſt cum metu, qui nunquam intermiſſus fuerat.*

CA-

CAPUT XXII.

Cum ab Romanis Urbs defendi non poſſet, juventus ac robur Senatus Capitolium conſcendit; ſacra partim aſportantur, partim condita in doliis defodiuntur. Virgines Veſtales, pedibus abeuntes, L. Albinus in plauſtrum recipit, depoſitis inde uxore, & liberis. Majores natu, ampliſſimis uſi honoribus, pro patria ſe devovent.

NEquaquam tamen ea nocte, neque inſequenti die ſimilis illi, quæ ad Alliam tam pavide fugerat, civitas fuit. nam cum defendi urbem poſſe tam parva relicta manu ſpes nulla eſſet; placuit, cum conjugibus ac liberis juventutem militarem, ſenatuſque robur in arcem Capitolium conſcendere; armiſque, & frumento collatis, ex loco inde munito (1) deos hominesque & Romanum nomen defendere: flaminem, ſacerdoteſque veſtales, ſacra publica a cæde, ab incendiis procul auferre, nec ante deſeri cultum eorum, quam non ſupereſſent, qui colerent: *Si arx, Capitoliumque ſedes deorum, ſi ſenatus caput publici conſilii, ſi militaris juventus ſuperfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem jacturam eſſe ſeniorum, relictæ in urbe utique perituræ turbæ, &, quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, ſenes triumphales conſulareſque ſimul ſe cum illis* palam dicere *obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam poſſent, oneraturos inopiam armatorum.* Hæc inter ſeniores 40.
morti deſtinatos jactata ſolatia. Verſæ inde adhortationes ad agmen juvenum, quos in Capitolium, atque in arcem proſequebantur, *commendantes virtuti eorum juventæque, urbis per trecentos ſexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcumque reliqua eſſet, fortunam.* Digredientibus qui ſpem omnem atque opem ſecum ferebant, ab iis, qui captæ urbis non ſupereſſe ſtatuerant exitio,

cum

(1) *Deorum idola, ac templa.*

cum ipſa res ſpecieſque miſerabilis erat, tum muliebris fletus, & concurſatio incerta nunc hos, nunc illos ſequentium, rogitantiumque viros natoſque, cui ſe fato darent, nihil, quod humanis ſupereſſet malis, (1) relinquebant. magna pars tamen earum in arcem ſuos perſecutæ ſunt, nec prohibente ullo, nec vocante: quia, quod (2) utile obſeſſis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effuſa velut agmine jam uno petiit Janiculum. inde pars per agros dilapſi, pars urbes petunt finitimas ſine ullo duce, aut conſenſu, ſuam quiſque ſpem, ſua conſilia, communibus deploratis, exſequentes. Flamen interim Quirinalis, virgineſque Veſtales, omiſſa rerum ſuarum cura, quæ ſacrorum ſecum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda eſſent, conſultantes, quiſve ea locus fideli aſſervaturus cuſtodia eſſet, optimum ducunt, condita in doliolis ſacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc deſpui religio eſt, defodere. cætera inter ſe onere partito ferunt via, quæ Sublicio ponte ducit ad Janiculum. In eo clivo eas cum L. Albinus, de plebe Romana homo, conſpexiſſet, plauſtro conjugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, ſalvo etiam tum (3) diſcrimine divinarum humanarumque rerum, irreligioſum ratus ſacerdotes publicos ſacraque populi Romani pedibus ire, ferrique ſe ac ſuos in vehiculo conſpici, deſcendere uxorem ac pueros juſſit, virgines ſacraque in plauſtrum impoſuit, & (4) Cære, quo iter ſacerdotibus erat, perve-

(1) *oſtendebant eo ſe miſeriæ redactas ut in humanis miſeriis nulla alia præterea eſſet, quæ ſibi adjici poſſet.*
(2) *erat. ſcil. relinquere mulieres.* (3) *differentia.*
(4) *Val. Max. l. 1. c. 1. ait, ſacra vocata eſſe* cæ-

vexit . Romæ interim ſatis jam omnibus , ut in tali re, ad tuendam arcem compoſitis, turba ſeniorum domos regreſſa , adventum hoſtium obſtinato ad mortem animo expectabat . qui eorum curules geſſerant magiſtratus ; ut in fortunæ priſtinæ , honorumque , aut virtutis inſignibus morerentur , quæ (1) auguſtiſſima veſtis eſt thenſas ducentibus , triumphantibuſve , ea veſtiti medio ædium eburneis ſellis ſedere . Sunt qui , M. Fabio pontifice maximo præfante carmen , devoviſſe eos (2) ſe pro patria , Quiritibuſque Romanis tradant . 41-

CAPUT XXIII.

Galli Urbem patentem ingreſſi , ubi ſolitudinem vident , apertas domos invadunt , ſedentes in curulibus ſellis prætextatos ſenes , primum ut Deorum ſimulacra venerantur , deinde , ut homines eſſe liquet , trucidant : tecta diripiunt , & incendunt : fruſtra in arcem facto impetu , parant obſidionem .

GAlli , & quia interpoſita nocte , a contentione pugnæ remiſerant animos , & quod nec in acie ancipiti uſquam certaverant prælio , nec tum impetu aut vi capiebant urbem , ſine ira , ſine ardore animorum ingreſſi poſtero die urbem , patente Collina porta , in forum perveniunt , circunferentes oculos ad templa deum , arcemque ſolam belli ſpeciem tenentem . inde , modico relicto præſidio , ne quis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret , dilapſi ad prædam vacuis occurſu hominum viis , pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt , pars (3) ul-

---

cærimonias , quia Cæretani ea infracto reip. ſtatu , *perinde atque incolumi* coluerant .

(1) *Conſulares , & qui alii in imperio fuerant , togis prætextis utebantur , Cenſorii purpureis , Triumphales auro intertextis , cum thenſas ducerent , vel triumpharent .* (2) *octoginta fuiſſe , qui ſe ita devoverint , Zonaras notat .* (3) *tectorum .*

Digitized by Google

ultima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificiis obseratis, patentibus atriis principum, major prope cunctatio tenebat aperta, quam clausa invadendi. adeo haud secus, quam venerabundi, intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros, præter ornatum habitumque humano augustiorem, majestate etiam, quam vultus gravitasque oris præ se ferebat, simillimos diis. ad eos velut simulacra versi cum starent; M. Papirius unus ex his, dicitur Gallo, barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram movisse; atque ab eo initium cædis ortum; cæteros in sedibus suis trucidatos. post principum cædem nulli deinde mortalium parci;
42. diripi tecta, exhaustis injici ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate sedium suarum obsessi possent; & non omnia concremari tecta, ut, quodcunque supersset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde, atque in capta urbe, prima die aut passim, aut late vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes, vagosque per vias omnes cursus, cum alia atque alia parte nova aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atque oculis satis constare poterant. quocunque clamor hostium, mulierum, puerorumque ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum avertisset, paventes ad omnia animos oraque & oculos flectebant, velut ad spectaculum a fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarum relicti, præter quam corporum, vindices: tanto ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt, quod intercluſi a patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate.

nec

nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit . Lux deinde noctem (1) inquietam insecuta est . nec ullum erat tempus , quod a novæ semper cladis alicujus spectaculo cessaret , nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos , quin , etsi omnia flammis ac ruinis æquata vidissent , (2) quamvis inopem parvumque , quem tenebant , collem libertati relictum virtute defenderent : & jam , cum eadem quotidie acciderent , velut assueti malis , abalienaverant ab sensu rerum suarum animos , arma tantum , ferrumque in dextris , velut solas reliquias spei suæ , intuentes . Galli quoque , per aliquot 43.
dies in tecta modo urbis nequicquam bello gesto , cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil supereſſe præter armatos hostes viderent , nec quicquam tot cladibus territos , nec flexuros ad deditionem animos , ni vis adhiberetur , experiri ultima , & impetum facere in arcem statuunt . Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur : inde clamore sublato , ac testudine facta subeunt . adversus quos Romani nihil temere , nec trepide , ad omnes aditus stationibus firmatis , qua signa ferri videbant , ea robore virorum oppositio scandere hostem sinunt ; quo successerit magis in arduum , eo pelli posse per proclive facilius , rati . medio fere clivo restitere : atque inde ex loco superiore , qui prope sua sponte in hostem inferebat , impetu facto , strage ac ruina fudere Gallos : ut nunquam postea nec pars , nec universi tentaverint tale pugnæ genus . omissa itaque spe per vim atque arma subeundi , obsidionem parant : cujus ad id tempus (3) immemores , & , quod in urbe fuerat frumentum , incendiis urbis absumpserant , & ex agris per (4) ipsos dies raptum omne Vejos erat . igitur exercitu diviso , partim per finiti-

(1) *alii* , inquieta . (2) *quantumvis* .
(3) *de hac obsidione antea non cogitantes* .
(4) *eos ipsos dies a Romanis ex Alliensi pugna fugientibus , & ab ipsis agrestibus raptum erat* ,

tinios populos prædari placuit, partim obſideri arcem, ut oſidentibus frumentum populatores agrorum præberent.

CAPUT XXIV.

Gallorum exercitus prædabundus Ardeam accedit. Ardeates, hortante Camillo ibi exulante, arma capiunt. Egreſſi barbaros incautos ingenti clade cædunt. Interim Romani quoque milites haud procul Vejis Tuſcorum, ex agro Romano prædas agentium, ſtragem faciunt.

PRoficiſcentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipſa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit: qui mœſtior ibi fortuna publica, quam ſua, cum diis hominibuſque accuſandis feneſceret, indignando, mirandoque, ubi illi viri eſſent, qui ſecum Vejos Falerioſque cepiſſent, qui alia bella fortius ſemper, quam felicius, geſſiſſent, repente audit Gallorum exercitum adventare, atque de eo pavidos Ardeates conſultare. nec ſecus quam divino ſpiritu tactus, cum ſe in mediam concionem intu-
44. liſſet, abſtinere ſuetus ante talibus conciliis, *Ardeates*, inquit, *veteres amici, novi etiam cives mei, quando & veſtrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo veſtrum* (1) *conditionis meæ oblitum me huc proceſſiſſe putet: ſed res, ac periculum commune cogit, quod quiſque poſſit in re trepida præſidii, in medium conferre. & quando ego vobis pro tantis veſtris in me meritis gratiam referam, ſi nunc ceſſavero? aut ubi uſus erit mei vobis, ſi in bello non fuerit? hac arte in patria ſteti; & invictus bello, in pace ab ingratis civibus pulſus ſum. vobis autem, Ardeates, fortuna oblata eſt & pro tantis priſtinis populi Romani beneficiis, quanta ipſi meminiſtis, (nec enim exprobranda apud memores ſunt) gratiæ referendæ, & huic urbi decus ingens belli ex hoſte communi pariendi. Quæ e[illegible] ad-*

(1) *privatus ibi vivebat.*

adventat , gens eſt , cui natura corpora , animoſque magna magis quam firma , dederit . eo in certamen omne plus terroris , quam virium ferunt . argumento ſit clades Romana . patentem cepere urbem : ex arce Capitolioque his exigua reſiſtitur manu . jam obſidionis tædio victi abſcedunt , vagique per agros palantur . cibo , vinoque raptim hauſto repleti , ubi nox appetit , prope rivos aquarum ſine munimento , ſine ſtationibus ac cuſtodiis paſſim ferarum ritu ſternuntur , nunc ab ſecundis rebus magis etiam ſolito incauti . ſi vobis in animo eſt tueri mœnia veſtra , nec pati hæc omnia Galliam fieri , prima vigilia capite arma frequentes : me ſequimini ad cædem , non ad pugnam . niſi victos ſomno , velut pecudes , trucidandos tradidero , non recuſo eundem Ardeæ rerum mearum exitum , quem Romæ habui . (1) Æquis iniquiſque perſuaſum erat , tantum bello virum neminem uſquam ea tempeſtate eſſe . concione dimiſſa corpora curant , intenti quam mox ſignum daretur . quo dato , primæ noctis ſilentio ad portas cum Camillo præſto fuere . egreſſi , haud procul urbe , ſicut prædictum erat , caſtra Gallorum intuta , neglectaque ab omni parte nacti , cum ingenti clamore invadunt . nuſquam prælium , omnibus locis cædes eſt : nuda corpora , & ſoluta ſomno trucidantur . extremos tamen pavor cubilibus ſuis excitos , quæ , aut unde vis eſſet ignaros , in fugam , & quoſdam in hoſtem ipſum improvidos tulit . magna pars in agrum Antiatem delati , incurſione ab oppidanis in palatos facta , circumveniuntur . Similis in agro Vejenti Tuſcorum facta ſtrages eſt . qui urbis jam prope quadringenteſimum annum vicinæ , oppreſſæ ab hoſte inuſitato inauditoque , adeo nihil miſerti ſunt , ut in agrum Romanum eo tempore incurſiones facerent , plenique prædæ Vejos etiam præſidiumque , & ſpem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare . Viderant eos milites Romani vagantes per agros , & congregatos agmine prædam præ ſe agentes , & caſtra cernebant 45.

(1) *amicis , & inimicis .*

bant haud procul Vejis posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atque ex ea ira animos cepit, Etruscis ne etiam, a quibus bellum Gallicum in se avertissent, ludibrio esse clades suas? vix temperavere animis, quin extemplo impetum facerent: compressique ab Q. Cædicio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit auctor: cætera eodem ordine, eodemque fortunæ eventu gesta. quin etiam ducibus captivis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Tuscorum ad salinas profecti, nocte insequenti ex improviso majorem cædem edidere, duplicique victoria ovantes Vejos redeunt.

CAPUT XXV.

C. Fabius ex Capitolio per hostium stationes in Quirinalem ad statum sacrum pergit: quo ibi peracto, incolumis revertitur.

46. ROmæ interim plerumque obsidio segnis, & utrinque silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium evadere inter stationes posset. cum repente juvenis Romanus admiratione in se cives, hostesque convertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle (1) genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorso, Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cujusquam, terroremve motus, in Quirinalem collem pervenit. ibique omnibus solenniter peractis, eadem revertens similiter constanti vultu graduque, satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis qui-

(1) *hoc fuit sacrum gentilitium. sacra non habebantur quæcumque religionis causa privatim constituta erant, nisi ex instituto Pontificum stato die ac certo loco facienda essent. hæc obligatio transibat ad hæredes.* Cic. l. 2. de leg.

quidem metu prohibitus deſeruiſſet, in Capitolium ad ſuos rediit, ſeu attonitis Gallis miraculo audaciæ, ſeu religione etiam motis, cujus haudquaquam negligens eſt gens.

CAPUT XXVI.

Milites Rom. qui Vejis erant, ducem ad patriam liberandam Camillum ſibi depoſcunt, qui Senatu in Capitolio conſulto per Pontium Cominium, juſſu populi ab exilio revocatur, & abſens dictus Dictator Vejos perducitur.

VEjis interim non animi tantum in dies, ſed etiam vires creſcebant: nec Romanis ſolum eo convenientibus ex agris, qui aut prælio adverſo, aut clade captæ urbis palati fuerant ſed etiam ex Latio voluntariis confluentibus, ut in parte prædæ eſſent. maturum jam videbatur repeti patriam, eripique ex hoſtium manibus: ſed corpori valido caput deerat. locus ipſe admonebat (1) Camilli: & magna pars militum erat, qui ductu auſpicioque ejus res proſpere geſſerant. & Cædicius negare ſe commiſſurum, (2) cur ſibi aut deorum aut hominum quiſquam imperium finiret potius, quam ipſe memor ordinis jus poſceret imperatorem. Conſenſu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, ſed antea conſulto Senatu, qui Romæ eſſet. adeo regebat omnia pudor, diſcriminaque rerum prope perditis rebus ſervabant. ingenti periculo tranſeundum per hoſtium cuſtodias erat. ad eam rem Pontius Cominius, impiger juvenis, operam pollicitus, incubans cortici, ſecundo Tiberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit a ripa, per præruptum, eoque neglectum hoſtium cuſtodiæ ſaxum, in Capitolium evadit; & ad magiſtratus ductus, mandata exercitus edit. accepto inde Senatus decre-

(1) *quippe Vejorum expugnatoris.*
(2) *quamobrem.*

ereto, ut & comitiis (1) curiatis revocatus de exilio juſſu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militeſque (2) haberent imperatorem quem vellent, eadem digreſſus nuntius Vejos contendit: miſſique Ardeam legati ad Camillum, Vejos eum perduxere: ſeu, quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quam comperit legem latam; quod nec injuſſu populi mutari finibus poſſet, nec, niſi dictator dictus, auſpicia in exercitu habere; lex curiata lata eſt, dictatorque abſens (3) dictus.

CAPUT XXVII.

Gallos, Capitolium ſubeuntes, Manlius, anſerum clangore excitatus, deturbat. Ad fiduciam oſtentandam, quamvis in ſumma fame, panem in hoſtium ſtationes dejicit.

47. DUm hæc Vejis agebantur, interim arx Romæ Capitoliumque in ingenti periculo fuit. namque Galli, ſeu veſtigio notato humano, qua nuntius a Vejis pervenerat, ſeu ſua ſponte animadverſo ad Carmentis ſaxum aſcenſu æquo, nocte ſubluſtri cum primo inermem, qui tentaret viam, præmiſiſſent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui eſſet, alterni innixi, ſublevanteſque invicem, & trahentes alii alios, prout poſtularet locus, tanto ſilentio in ſummum evaſere, ut non cuſtodes ſolum fallerent, ſed ne canes quidem, ſolicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, excitarent. anſeres non fefellere; quibus ſacris Junoni in ſumma inopia cibi tamen abſtinebatur. quæ res ſaluti fuit. namque clangore eorum, alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante conſul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis ſimul ad arma cæteros ciens vadit; &, dum cæteri trepidant, Gallum, qui jam

(1) *his comitiis dabatur magiſtratibus militare imperium.* (2) *hac ratione.*
(3) *ab exercitu, Senatus decreto.*

jam in ſummo conſtiterat, umbone ictum deturbat. cujus caſus prolapſi cum proximos ſterneret, trepidantes alios, armiſque omiſſis ſaxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. jamque & alii congregati telis miſſilibuſque ſaxis proturbare hoſtes, ruinaque tota prolapſa acies in præceps deferri. ſedato deinde tumultu, reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoque periculum ſollicitaret, quieti datum eſt. luce orta vocatis claſſico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam facto (1) pretium deberetur; Manlius primum ob virtutem laudatus, donatuſque non ab tribunis ſolum militum, ſed conſenſu etiam militari: cui univerſi ſelibras farris, & quartarios vini ad ædes ejus, quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu parvam; cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum ſe quiſque victu ſuo fraudans, detractum corpori atque uſibus neceſſariis, ad honorem unius viri conferret. Cum vigiles ejus loci, qua fefellerat aſcendens hoſtis, citati: & cum in omnes more militari ſe animadverſurum Q. Sulpitius tribunus militum pronuntiaſſet, conſentiente clamore militum, in unum vigilem conjicientium culpam, deterritus, a cæteris abſtinuit: reum haud dubium ejus noxæ approbantibus cunctis de ſaxo dejecit. Inde intentiores utrinque cuſtodiæ eſſe, & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Vejos Romamque nuntios commeare; & apud Romanos, nocturni periculi memoria. Sed ante omnia obſidionis bellique mala, 48.
fames utrinque exercitum urgebat: Gallos peſtilentia etiam, cum loco jacente inter (2) tumulos caſtra habentes, tum ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modo ferente, cum quid venti motum eſſet, quorum intolerantiſſima gens eſt, humori, ac frigori aſſueta: tum æſtu, & algore (3) vexata,

(1) *præmium prout quiſque bene, aut male ſe geſſiſſet.* (2) *mortuorum.* (3) *alii*, vexati.

Digitized by Google

vulgatis velut in pecua morbis morerentur. Jam pigritia ſingulos ſepeliendi, promiſcue acervatos cumulos hominum urebant: buſtorumque inde Gallicorum nomine inſignem locum fecere. inducie deinde cum Romanis factæ, & colloquia permiſſu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem objicerent, eaque neceſſitate ad deditionem vocarent, dicitur avertendæ ejus opinionis cauſa multis locis panis de Capitolio jactatus eſſe in hoſtium ſtationes.

CAPUT XXVIII.

Feſſi longa obſidione Romani, qui erant in arce, ab Gallis auro ſe redimunt: hoc dum appenditur cum altercatione, ſuperveniens Dictator Camillus hoſtes expellit, expulſos inſequutus internecione occidit.

SEd jam neque diſſimulari, neque ferri ultra fames poterat. itaque dum dictator delectum per ſe Ardeæ habet, magiſtrum equitum L. Valerium a Vejis abducere exercitum jubet; parat, inſtruitque, quibus haud impar adoriatur hoſtes: interim Capitolinus exercitus, ſtationibus vigiliiſque feſſus, ſuperatis tamen humanis omnibus malis, cum famem unam natura vinci non ſineret, diem de die proſpectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, poſtremo ſpe quoque jam, non ſolum cibo deficiente, & cum ſtationes (1) procederent prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel redimi ſe quacunque pactione poſſent, juſſit; jactantibus non obſcure Gallis, haud magna mercede ſe adduci poſſe, ut obſidionem relinquant. Tum ſenatus habitus, tribuniſque militum negotium datum, ut paciſcerentur. Inde inter Q. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio tranſacta res eſt, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum, rei foediſſi-

(1) *ordine progrederentur; vices mutarent.*

diſſimæ per ſe adjecta indignitas eſt: pondera ab Gallis allata iniqua: &, tribuno recuſante, additus ab inſolente Gallo ponderi gladius; auditaque intoleranda Romanis vox, *Væ victis eſſe*. 49. Sed dii hominesque prohibuere redemptos vivere Romanos. nam ſorte quadam, prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenſo, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, & Gallos ſubmoveri jubet. cum illi renitentes pactos dicerent ſeſe, negat eam pactionem ratam eſſe, quæ, poſtquam ipſe dictator creatus eſſet, injuſſu ſuo ab inferioris juris magiſtratu facta eſſet: denuntiatque Gallis, ut ſe ad prælium expediant: ſuos in acervum conjicere ſarcinas, & arma aptare, ferroque non auro recuperare patriam jubet, in conſpectu habentes fana Deum, & conjuges & liberos, & ſolum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetique & ulciſci fas ſit. Inſtruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in ſemirutæ ſolo urbis, & natura inæquali, & omnia, quæ arte belli (1) ſecunda ſuis eligi præpararive poterant, providit. Galli nova re trepidi arma capiunt, iraque magis, quam conſilio in Romanos incurrunt. Jam verterat fortuna; jam deorum opes humanaque conſilia rem Romanam adjuvabant. igitur primo concurſu haud majore momento fuſi Galli ſunt, quam ad Alliam vicerant. Juſtiore altero deinde prælio ad octavum lapidem Gabina via, quo ſe ex fuga contulerant, ejuſdem ductu auſpicioque Camilli vincuntur. Ibi (2) cædes obtinuit. caſtra capiuntur, & ne nuntius quidem cladis relictus.

---

(1) *opportuna*. (2) *ſine pugna*.

CAPUT XXIX.

Dictator Camillus triumphans Urbem ingrediens, Parens patriæ ſalutatur. Eo referente, Senatus ſacra bello diſſipata reſtaurat: Ajo Locutio, quo loco vox audita erat, Gallos adventare, templum facit: aurum Gallis ereptum jubet eſſe ſacrum.

DIctator, recuperata ex hoſtibus patria, triumphans in urbem redit: interque (1) jocos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus, ac parens patriæ, conditorque alter urbis haud vanis laudibus * appellabatur. Servatam deinde bello patriam, iterum in pace haud dubie ſervavit, cum prohibuit migrari Vejos, & tribunis rem intentius agentibus poſt incenſam urbem, & per ſe inclinata magis plebe ad id conſilium. eaque cauſa fuit non abdicandæ poſt triumphum dictaturæ, ſenatu obſecrante, ne Rempublicam in incerto relinqueret ſtatu. Omnium primum, ut erat diligentiſſimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit. ſenatuſconſultum fit, *fana omnia, quod ea hoſtes poſſediſſent, reſtituerentur*, (2) *terminarentur, expiarenturque, expiatioque eorum in libris per duumviros quæreretur: cum Cæretibus publice hoſpitium fieret, quod ſacra populi Romani ac ſacerdotes recepiſſent, beneficioque ejus populi non intermiſſus honos Deum immortalium eſſet: ludi Capitolini fierent, quod Jupiter optimus maximus ſuam ſedem, atque arcem P. R. in re trepida tutatus eſſet: collegiumque ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret, ex iis, qui in Capitolio atque arce habitarent.* Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectaque eſſet, mentio illata, juſſumque templum in Nova via Ajo Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat,

* al. appellatur.

50.

---

(1) *licebat militibus in triumphantes etiam ſcommata jacere. v. Svet. in Cæſ.*

(2) *fines perſcriberentur.*

erat, quodque ex aliis templis inter trepidationem in Jovis cellam collatum, cum, in quæ referri oporteret, confuſa memoria eſſet, ſacrum omne judicatum, & ſub Jovis (1) ſella poni juſſum. Jam ante in eo religio civitatis apparuerat, quod, cum in publico deeſſet aurum, ex quo ſumma pactæ mercedis Gallis conficeret, a matronis collatum acceperant, ut ſacro auro abſtineretur. Matronis gratiæ actæ, honoſque additus, ut earum, ſicut virorum, poſt mortem ſolennis laudatio eſſet.

CAPUT XXX.

Populum propter incenſam, ac dirutam urbem, Vejos migrare volentem, gravi oratione Camillus retinet. Movet etiam vocis omen, ex centurione auditæ, qui, cum in forum veniſſet, exclamaverat: Sta miles; hic optime manebimus.

IIs peractis, quæ ad deos pertinebant, quæque per ſenatum agi poterant; tum demum, agitantibus tribunis plebem aſſiduis concionibus ut, relictis ruinis, in urbem paratam Vejos tranſmigrarent; in concionem univerſo ſenatu proſequente aſcendit, atque ita verba fecit: *Adeo mihi acerbæ ſunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec triſtiſſimi exilii ſolatium aliud habuerim, quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram, & ob eadem hæc, non, niſi me ſenatuſconſulto populique juſſu revocaretis, rediturus unquam fuerim. nec nunc me, ut redirem, mea voluntas mutata, ſed veſtra fortuna perpulit. quippe ut in ſua ſede maneret patria, id agebatur; non ut ego utique in patria eſſem. & nunc quieſcerem ac tacerem libenter, niſi hæc quoque pro patria dimicatio eſſet: cui deeſſe, quoad vita ſuppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas eſt. Quid enim repetiimus? quid obſeſſam ex hoſtium manibus eripuimus, ſi recuperatam ipſi deſerimus? & cum victoribus* 51.

(1) *alii*, cella.

*Gallis, capta tota urbe, Capitolium tamen atque arcem diique & homines Romani tenuerint, habitaverint; victoribus Romanis, recuperata urbe, arx quoque & Capitolium deseretur? & plus vastitatis huic urbi secunda nostra fortuna facit, quam adversa fecerit? Equidem, si nobis cum urbe simul positæ, traditæque per manus religiones nullæ essent, tamen tam evidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam divini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas: invenietis omnia prospere evenisse sequentibus deos, adversa spernentibus. Jam omnium primum Vejens bellum per quot annos, quanto labore gestum? non ante cepit finem, quam monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades nova? num ante exorta est, quam spreta vox cœlo emissa de adventu Gallorum? quam gentium jus ab legatis nostris violatum? quam a nobis, cum vindicari deberet, eadem negligentia deorum (1) prætermissum? Igitur victi, captique, ac redempti, tantum pœnarum diis hominibusque dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. adversæ deinde res admonuerunt * religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Jovis optimi maximi. sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celavimus, alia evecta in finitimas urbes amovimus ab hostium oculis: deorum cultum, deserti ab diis hominibusque, tamen non intermisimus. reddidere igitur patriam & victoriam & antiquum belli decus amissum; & in hostes, qui cæci avaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt* 52. *terrorem, fugamque, & cædem. Hæc culti neglectique numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis, Quirites, quantum vixdum ex naufragiis prioris culpæ cladisque emergentes paremus nefas? Urbem auspicato inauguratoque conditam habemus: nullus locus in ea non religio-*

* al. religionem

num

(1) *neglectum jus gentium, quod erat pars juris divini, quia jus belli, ac fœderum penes Feciales Sacerdotes constitutum a Numa erat.*

num deorumque eſt plenus: ſacrificiis ſolennibus non dies magis ſtati, quam loca ſunt, in quibus fiant. bos omnes deos publicos privatoſque, Quirites, deſerturi eſtis? quam par (1) veſtrum factum eſt, quod in obſidione nuper in egregio adoleſcente C. Fabio, non minore hoſtium admiratione, quam veſtra, conſpectum eſt, cum inter Gallica tela digreſſus ex arce ſolenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit? An gentilitia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra & Romanos deos etiam in pace deſeri placet? & pontifices flamineſque negligentiores publicarum religionum eſſe, quam privatus in ſolemni gentis fuerit? Forſitan aliquis dicat, aut Vejis ea nos facturos, aut huc inde miſſuros ſacerdotes noſtros, qui faciant; quorum neutrum fieri ſalvis cæremoniis poteſt: & ne omnia generatim ſacra omneſque percenſeam deos, in Jovis epulo num alibi, quam in (2) Capitolio, pulvinar ſuſcipi poteſt? Quid de æternis Veſtæ ignibus, (3) ſignoque, quod imperii pignus cuſtodia ejus templi tenetur, loquar? quid de ancilibus veſtris, Mars Gradive, tuque Quirine pater? hæc omnia in profano deſeri placet ſacra, æqualia urbi, quædam (4) vetuſtiora origine urbis? Et videte, quid inter nos ac majores noſtros interſit: illi ſacra quædam in monte (5) Albano (6) Lavinioque nobis facienda tradiderunt. An ex hoſtium urbibus Romam ad nos transferri ſacra religioſum fuit; hinc ſine piaculo in hoſtium urbem Vejos transferemus? Recordamini agitedum, quoties ſacra inſtaurentur, quia aliquid ex patrio ritu, negligentia caſuve, prætermiſſum eſt. Modo quæ res poſt prodigium Albani lacus, niſi inſtauratio ſacro-

(1) factum, quod nuper conſpectum eſt ..... quam par eſt veſtrum &c. *ſcil. facto.*

(2) *ubi Jupiter, Juno, Minerva colebantur, & ad cœnam invitabantur.* (3) *Palladium intellige.*

(4) *Veſtæ Sacerdotes, & Sacra Albæ recepta ante Romam conditam.* (5) *eo quotannis feriarum latinarum cauſa proficiſcebantur Romani Magiſtratus.* (6) *Colebantur ibi ritu antiquo Dii Penates Æneæ, & urbis Romæ.*

Digitized by Google

rum auſpiciorumque renovatio, affectæ Vejenti bello Reipub. remedio fuit? At etiam, tanquam veterum religionum memores, peregrinos deos tranſtulimus Romam, & inſtituimus novos. Juno regina tranſvecta a Vejis nuper in Aventino quam inſigni ob excellens matronarum ſtudium, celebrique dedicata eſt die? Ajo Locutio templum propter cœleſtem vocem exauditam in Nova via juſſimus fieri: Capitolinos ludos ſolennibus aliis addidimus, collegiumque ad id novum auctore ſenatu condidimus: Quid horum opus fuit ſuſcipi, ſi una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? ſi non voluntate manſimus in Capitolio per tot menſes obſidionis? ſi ab hoſtibus metu retenti ſumus? de ſacris loquimur, & de templis; quid tandem de ſacerdotibus? nonne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Veſtalibus nempe una illa ſedes eſt, ex qua eas nihil unquam, præterquam urbs capta movit. Flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas eſt: hos Vejentes pro Romanis facturi eſtis ſacerdotes; & Veſtales tuæ te deſerent, Veſta? & flamen peregre habitando, in ſingulas noctes tantum ſibi reique publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auſpicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui oblivioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia (1) curiata, quæ rem militarem continent; comitia centuriata, quibus conſules tribunoſque militares creatis; ubi auſpicato, niſi ubi (2) adſolent, fieri poſſunt? Vejoſne hæc transferemus? an comitiorum cauſa populus tanto incommodo in deſertam hanc ab diis hominibuſque urbem conveniet? Sed res ipſa cogit vaſtatam incendiis ruinisque relinquere urbem, & ad integra omnia Vejos migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem jactari magis cauſam, quam veram eſſe, ut ego non dicam, (3) apparere vobis, Quirites, puto: qui meminiſtis
53. *ante*

(1) *comitiis centuriatis Magiſtratus majores creabantur; curiatis tamen dabatur militare imperium.*
(2) *centuriata in campo Martio; Curiata in foro.*
(3) *perſpectum eſſe.*

ante Gallorum adventum ſalvis tectis publicis privatiſque, ſtante incolumi urbe, hanc eandem rem actam eſſe, ut Vejos tranſmigraremus. Et videte, quantum inter meam ſententiam veſtramque interſit, tribuni. vos, etiam ſi tunc faciendum non fuerit, nunc utique faciendum putatis: ego contra (nec id mirati ſitis prius, quam, quale ſit, audieritis) etiam ſi tunc migrandum fuiſſet incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non cenſerem: quippe tum cauſa nobis in urbem captam migrandi victoria eſſet, glorioſa nobis ac poſteris noſtris: nunc hæc migratio nobis miſera ac turpis, Gallis glorioſa eſt. non enim reliquiſſe victores, ſed amiſiſſe victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumſeſſum Capitolium neceſſitatis impoſuiſſe, ut deſereremus penates noſtros, exiliumque ac fugam nobis ex eo loco conſciſceremus, quem tueri non poſſemus? & Galli evertere potuerunt Romam, quam Romani reſtituere non videbuntur potuiſſe? Quid reſtat, niſi ut, ſi jam novis copiis veniant, (conſtat enim vix credibilem multitudinem eſſe) & habitare in capta ab ſe, deſerta a vobis hac urbe velint, ſinatis? Quid, ſi non Galli hoc, ſed veteres hoſtes veſtri, Æqui, Volſcive faciant, ut commigrent Romam? velitiſne illos Romanos, vos Vejentes eſſe? (1) non malitis hanc ſolitudinem veſtram, quam urbem hoſtium eſſe? non equidem video quid magis nefas ſit. hæc ſcelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati eſtis? Si tota urbe nullum melius, ampliuſve tectum fieri poſſit, quam caſa illa conditoris eſt noſtri: non in caſis ritu paſtorum agreſtiumque habitare eſt ſatius inter ſacra penateſque veſtros, quam exulatum publice ire? Majores noſtri, convenæ, paſtoreſque, cum in his locis nihil præter ſilvas paludeſque eſſet, novam urbem tam brevi ædificarunt: nos, Capitolio, arce incolumi, ſtantibus templis deorum, ædificare incenſam piget? & quod

(1) *alii legunt*, an; *fortaſſe melius. certe quæ ſequuntur, magis congruunt.*

ſinguli facturi fuimus, ſi ædes noſtræ deflagraſſent, hoc in publico incendio univerſi recuſamus facere?
54. *Quid tandem, ſi fraude; ſi caſu Vejis incendium ortum ſit, ventoque (ut fieri poteſt) diffuſa flamma magnam partem urbis abſumat; Fidenas inde, aut Gabios, aliamve quam urbem quæſituri ſumus, quo tranſmigremus? adeo nihil tenet ſolum patriæ, nec hæc terra, quam matrem appellamus, ſed in ſuperficie tigniſque caritas nobis patriæ pendet? Equidem fatebor vobis, etſi (1) minus injuriæ veſtræ, quam meæ calamitatis, meminiſſe juvat: cum abeſſem, quotieſcunque patria in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles campique & Tiberis, & aſſueta oculis regio, & hoc cælum, ſub quo natus educatuſque eſſem. quæ vos, Quirites, nunc moveant potius caritate ſua, ut maneatis in ſede veſtra, quam poſteæ, eum reliqueritis ea, macerent deſiderio. Non ſine cauſa dii hominesque hunc urbi condendæ locum elegerunt, ſaluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur; mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimia propinquitate ad pericula claſſium externarum: regionum Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unice locum. argumento eſt ipſa magnitudo tam novæ urbis. trecenteſimus ſexageſimus quintus annus urbis, Quirites, agitur. inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis; cum interea, ne ſingulas loquar urbes, non conjuncti cum Æquis Volſci, tot tam valida oppida, non univerſa Etruria, tantum terra marique pollens, atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par eſt. Quod cum ita ſit; quæ, malum, ratio eſt (2) experti alia experiri, cum jam, ut virtus veſtra tranſire alio poſſit, fortuna certe loci hujus transferri hinc non*

---

(1) *Camillo magis diſplicuit exilium, quam injuria ipſa, qua in exilium pulſus eſt. Magis effectus, quam cauſa diſplicuit.*

(2) *loci commoda Romani experti ſunt; nihil eſt cur alia alibi experiantur.*

Digitized by Google

non poſſit? Hic Capitolium eſt; ubi quondam (1) *capite humano invento reſponſum eſt, eo loco caput rerum ſummamque imperii fore. hic cum augurato* (2) *liberaretur Capitolium, Juventas Terminuſque maximo gaudio patrum noſtrorum moveri ſe non paſſi. hic Veſtæ ignes, hic ancilia cœlo demiſſa, hic omnes propitii manentibus vobis dii.* Moviſſe eos Camillus cum alia oratione, tum ea, quæ ad religiones pertinebat, maxime dicitur. ſed rem dubiam decrevit opportune vox emiſſa, quod, cum ſenatus poſt paulo de his rebus in curia Hoſtilia haberetur, cohorteſque ex præſidiis revertentes forte agmine forum tranſirent, centurio in comitio exclamavit: *Signifer, ſtæue ſignum: hic manebimus optime.* Qua voce audita, & ſenatus accipere ſe omen ex curia egreſſus conclamavit, & plebs circunfuſa approbavit. Antiquata deinde lege, promiſcue urbs ædificari cœpta. tegula publice præbita eſt: ſaxi materiæque cædendæ, unde quiſque vellet, jus factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum, omiſſo ſui alienique diſcrimine, in vacuo ædificant. ea eſt cauſa, ut veteres cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc privata paſſim ſubeant tecta; formaque urbis ſit occupatæ magis, quam diviſæ, ſimilis. 55.

---

(1) *v. l.* 1. *c.* 21. *Arnobius autem l.* 6. *contra Gentes ait, caput illud fuiſſe cujuſdam nomine* Toli. *hinc dictum capitolium.*

(2) *v. ibid. l.* 1.

LIBER VI.

CAPUT I.

Brevis rerum hactenus expositarum anacephalæosis. Series deinde Historiæ continuatur. A Dictatura M. Furii res redit ad interregnum. Q. Fabius, cum esset illi dies dicta, quod missus legatus pugnasset adversus Gallos, morte judicio subtrahitur. Creati tribuni militares consulari potestate primum omnium de sacris, ac religionibus agunt: diem clade ad Cremeram, & ad Alliam accepta insignem, fastis damnant.

1. QUÆ ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde, ac dictatoribus, decemvirisque, ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris expositi; res cum vetustate nimia obscuras, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tum quod & (1) raræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum; & quod, etiam si quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleræque interiere. clariora deinceps certioraque (2) ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusque renatæ urbis, gesta domi militiæque exponentur. Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno
A.C. circumacto, passi sunt. Comitia in insequentem
366. annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit: res ad interregnum

(1) *tum inscriptiones, tum annales, tum historiæ.* (2) *instauratio urbis incensæ, fuit velut altera origo urbis.*

gnum rediit. Cum civitas in opere ac labore assiduo reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est, quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra jus gentium pugnasset. cui judicio eum mors adeo opportuna, ut voluntariam magna pars crederet, subtraxit. (1) Interregnum iniit tum P. Cornelius Scipio iterum, & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari U.C. potestate creat, L. Valerium Poplicolam iterum, 362. L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, T. Æmilium, L. Postumium. Hi (2) ex interregno eum extemplo magistratum iniissent, nulla de re prius, quam de religionibus, senatum consuluere. in primis fœdera, ac leges (erant autem æreæ duodecim tabulæ, & quædam (3) regiæ leges) conquiri, & comparari, jusserunt. (4) alia ex eis edita etiam in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus (5) religiosis agitari cœptum: diemque ad XV. Kalendas sextiles, duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi, quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum, a posteriore clade Allienſem appellarunt, insignemque rei nulli publice privatimque agendæ fecerunt. Quidam, quod postridie idus Quintiles non litasset Q. Sulpitius tribunus militum, neque (6) inventa pace Deum post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie idus rebus divinis supersederi jussum: inde, ut (7) postridie Kalendas

---

(1) *quatuor interregna; duo alternis bis interreges.*
(2) *post interregnum.*
(3) *a Servio Tullio præcipue condita.*
(4) *quædam.* (5) *dies tristi omine infames, dicuntur* religiosi. *v. Macrob. l. 1. Satur. c. 16. Gel. l. 5. c. 17. & l. 4. c. 19.*
(6) *non inventis propitiis Diis.*
(7) *iterum v. Gel. l. 5. c. 17.*

Digitized by Google

das quoque ac Nonas eadem religio eſſet, (1) traditum putant.

CAPUT II.

Circumſtantibus bellorum terroribus, dicitur Dictator M. Furius Camillus: conſcriptum exercitum in Volſcos ducens, eos ſubigit: in Æquos tranſiens, ibi quoque rem feliciter gerit: Sutrinis ſociis auxilium contra Etruſcos petentibus accurrit; atque hoſtes ingenti clade proterit: Triumphans cum magna præda in Urbem revertitur.

2. NEc diu licuit quietis conſilia erigendæ ex tam gravi caſu Reipublicæ ſecum agitare. hinc Volſci, veteres hoſtes, ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant: hinc Etruriæ principum ex omnibus populis conjurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores aſſerebant. novus quoque terror acceſſerat defectione Latinorum Hernicorumque; qui, poſt pugnam ad lacum Regillum factam, per annos (2) prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. itaque cum tanti undique terrores circumſtarent, appareretque omnibus non odio ſolum apud hoſtes, ſed contemptu etiam inter ſocios nomen Romanum laborare: placuit ejuſdem auſpiciis defendi Rempublicam, cujus recuperata eſſet; dictatoremque dici M. Furium Camillum. is dictator C. Servilium Ahalam magiſtrum equitum dixit: juſtitioque indicto, delectum juniorum habuit; ita ut ſeniores quoque, quibus aliquid roboris ſupereſſet, in verba ſua juratos centuriaret. Exercitum conſcriptum armatumque trifariam diviſit. partem unam in agro Vejente Etruriæ oppoſuit: alteram ante urbem caſtra locare juſſit. tribunus militum his A. Manlius, illis, qui adverſus Etruſcos mittebantur,

(1) *inſtitutum*. (2) *circiter: revera* centum *& aliquanto amplius annos*, *T. Æbutio*, *& C. Veturio Coſſ.*

tur, L. Æmilius præpoſitus: tertiam partem ipſe ad Volſcos duxit: nec procul ab Lanuvio (ad (1) Marcium, is locus dicitur) caſtra oppugnare eſt adortus. quibus ab contemptu, quod prope omnem deletam a Gallis Romanam juventutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut vallo ſe ipſi, vallum congeſtis arboribus ſepirent, ne qua intrare ad munimenta hoſtis poſſet. quod ubi animadvertit Camillus, ignem in objectam ſepem conjici juſſit. & forte erat vis magna venti verſa in hoſtem. itaque non aperuit ſolum incendio viam, ſed flammis in caſtra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituque viridis materiæ flagrantis ita conſternavit hoſtes, ut minor moles ſuperantibus vallum in caſtra Volſcorum Romanis fuerit, quam tranſcendentibus ſepem incendio abſumptam fuerat. Fuſis hoſtibus, cæſiſque, cum caſtra impetu cepiſſet dictator, prædam militi dedit, quo minus ſperatam a minime largitore duce, eo militi gratiorem. perſecutus deinde fugientes, cum omnem Volſcum agrum depopulatus eſſet, ad deditionem Volſcos ſeptimo ac centeſimo demum anno ſubegit. victor ex Volſcis in Æquos tranſit, & ipſos bellum molientes: exercitum eorum ad Bolas oppreſſit: nec caſtra modo, ſed urbem etiam aggreſſus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Ro- 3.
manæ Camillus erat, ea fortuna eſſet; aliam in partem terror ingens ingruerat. Etruria prope omnis armata Sutrium ſocios populi Romani obſidebat. quorum legati opem rebus affectis orantes cum ſenatum adiſſent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. cujus ſpei moram cum pati fortuna obſeſſorum non potuiſſet; confectaque paucitas oppidanorum opere, vigiliis, vulneribuſque, quæ ſemper eoſdem urgebant, per pactionem urbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emiſſi veſtimentis, miſerabili agmine penates relinquerent: eo

for-

(1) *montem*.

forte tempore Camillus cum exercitu Romano intervenit . cui cum ſe mœſta turba ad pedes provolviſſet ; principumque orationem neceſſitate ultima expreſſam , fletus mulierum ac puerorum , qui exilii comites trahebantur , excepiſſet : parcere lamentis Sutrinos juſſit : Etruſcis ſe luctum lacrymaſque ferre . Sarcinas inde deponi , Sutrinoſque ibi conſidere modico præſidio relicto , arma ſecum militem ferre jubet . ita expedito exercitu profectus ad Sutrium , id quod rebatur , ſoluta omnia rebus , ut fit , ſecundis invenit : nullam ſtationem ante mœnia , patentes portas , victorem vagum prædam ex hoſtium tectis egerentem . Iterum igitur eodem die Sutrium capitur : victores Etruſci paſſim trucidantur ab novo hoſte , neque ſe conglobandi , coeundique in unum , aut arma capiendi datur ſpatium . cum pro ſe quiſque tenderent ad portas , ſi qua forte ſe in agros ejicere poſſent ; clauſas (id enim primum dictator imperaverat) portas inveniunt . inde alii arma capere : alii , quos forte armatos tumultus occupaverat , convocare ſuos , ut prælium inirent . quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet , ni præcones per urbem dimiſſi *poni arma* , & *parci inermi* juſſiſſent , *nec præter armatos quenquam violari* . tum etiam quibus animi in ſpe ultima obſtinati ad decertandum fuerant , poſtquam data ſpes vitæ eſt , jactare paſſim arma , inermeſque , quod tutius fortuna fecerat , ſe hoſti offerre . magna multitudo in (1) cuſtodias (2) dimiſſa : oppidum ante noctem redditum Sutrinis inviolatum integrumque ab omni clade belli : qui non vi ca-
4. ptum , ſed traditum per conditiones fuerat . Camillus in urbem triumphans rediit , trium ſimul bellorum victor . longe plurimos captivos ex Etruſcis ante currum duxit . quibus ſub haſta venundatis , tantum æris redactum eſt , ut , pretio pro auro matronis perſoluto , ex eo , quod ſuperarat , tres pateræ aureæ factæ ſint : quas cum titulo

---

(1) *militibus cuſtodienda tradita* .
(2) *alii* ; diviſa .

tulo nominis Camilli, ante Capitolium (1) incenſum, in Jovis cella conſtat ante pedes Junonis poſitas fuiſſe. Eo anno in civitatem accepti, qui Vejentium Capenatiumque ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis civibus aſſignatus. revocati quoque in urbem ſenatuſconſulto a Vejis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis Vejos ſe contulerant. & primo fremitus fuit aſpernantium imperium: dies deinde præſtituta, capitaliſque poena, niſi remigraſſent Romam, ex ferocibus univerſis ſingulos metu ſuo quenque obedientes fecit. Et Roma cum frequentia creſcere, tum tota ſimul exurgere ædificiis, & Republica impenſas adjuvante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus, & ipſis privatis (admonebat enim deſiderium uſus) feſtinantibus ad effectum operis. intraque annum nova urbs ſtetit.

CAPUT III.

Duo Etruſcorum oppida expugnantur. In Urbe Capitolium ſaxo quadrato ſubſtruitur. Tribunos ex agrariis legibus ſeditiones moventes, plebs ædificiis intenta minus audit. Ædes Martis dedicatur. Quatuor tribus adduntur.

EXitu anni comitia tribunorum militum conſulari poteſtate habita. Creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintum, L. Julius Julus, L. Aquillius Corvus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Rufus. Exercitum alterum in Æquos, non ad bellum (victos nanque ſe fatebantur) ſed ab odio ad pervaſtandos fines, ne quid ad nova conſilia relinquerent virium, duxere: alterum in agrum Tarquinienſem. ibi oppida Etruſcorum Cortuoſa & Contenebra vi capta, dirutaque. ad Cortuoſam nihil certaminis fuit. improviſo adorti, primo clamore atque U.C. 368.

(1) *incenſum eſt anno U. C. 670. L. Corn. Scipione, C. Norbano Coſſ.*

que impetu cepere. direptum oppidum atque incenſum eſt. Contenebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit; laborque continuus, non die, non nocte remiſſus, ſubegit eos. Cum in ſex partes diviſus exercitus Romanus, ſenis horis in orbem ſuccederet prælio; oppidanos eoſdem integro ſemper certamini paucitas feſſos objiceret: ceſſere tandem, locuſque invadendi urbem Romanis datus eſt. Publicari prædam, tribunis placebat, ſed (1) imperium, quam conſilium, ſegnius fuit. dum cunctantur, jam militum præda erat, nec niſi per invidiam adimi poterat. Eodem anno, ne privatis tantum operibus creſceret urbs, Capitolium quoque ſaxo quadrato (2) ſubſtructum eſt, opus vel in (3) hac magnificentia urbis
5. conſpiciendum. Jam & tribuni plebis, civitate ædificando occupata, conciones ſuas frequentare legibus agrariis conabantur. oſtentabatur in ſpem Pomptinus ager, tum primum poſt acciſas a Camillo Volſcorum res poſſeſſionis haud ambiguæ. Criminabantur *multo eum infeſtiorem agrum ab nobilitate eſſe, quam a Volſcis fuerit. ab illis enim tantum, quoad vires & arma habuerunt, incurſiones eo factas: nobiles homines in poſſeſſionem agri publici graſſari; nec, niſi, antequam omnia præcipiant, diviſus ſit, locum ibi plebi fore.* Haud magnopere plebem moverant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & (4) eodem exhauſtam impenſis, eoque agri immemorem, ad quem (5) inſtruendum vires non eſſent. In civitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade ſuperſtitioſis principibus, ut (6) renovarentur auſpicia, res
U.C. ad interregnum rediit. interreges deinceps, M.
369. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum conſulari poteſtate comitia habuit. L. Papi-

(1) *non ſatis mature juſſerunt, quod in animo habebant.* (2) *adjectis fundamentis munitum.*
(3) *hujus temporis.* (4) *eadem de cauſa.*
(5) *pecoribus, & inſtrumentis aratoriis.*
(6) *quaſi Tribuni mil. vitio creati fuerint.*

Digitized by Google

pirium, C. Sergium, L. Æmilium iterum, C. Cornelium, L. Menenium, L. Valerium Poplicolam tertium, creat. hi ex interregno magiſtratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata eſt a T. Quintio duumviro ſacris faciundis. Tribus quatuor ex novis (1) civibus additæ, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narnienſis: eæque (2) vigintiquinque tribuum numerum explevere. De agro Pomptino ab 6.
L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem jam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri, quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in ſenatu, majoris belli cura, quod Etruria in armis erat, dilata eſt.

CAPUT IV.

Summa belli contra Antiates Camillo committitur. Hic cum P. Valerio partitur imperium.

RES ad Camillum tribunum militum conſulari poteſtate rediit: collegæ additi quinque, Ser. Cornelius Maluginenſis: Q. Servilius Fidenas ſextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus, P. Valerius. Principio anni averſæ curæ hominum ſunt a bello Etruſco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem attulit, Antiates in armis eſſe, Latinorumque populos juventutem ſummiſiſſe ad id bellum, eo abnuentes publicum fuiſſe conſilium, quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare ubi vellent. Deſierant jam ulla contemni bella. itaque ſenatus diis agere gratias, quod Camillus in magiſtratu eſſet. dictatorem quippe dicendum eum fuiſſe, ſi priva- U.C. 370.

(1) *Vejentibus, Capenatibus, Faliſcis in Civitatem acceptis; qui non poterant haberi Cives, niſi ex aliqua tribu eſſent.*

(2) *a Servilio Tullio quatuor urbanæ, quindecim ruſticæ inſtitutæ: exactis Regibus, duæ adjectæ: nunc quatuor.*

Digitized by Google

vatus esset : & collegæ fateri , *regimen omnium rerum , ubi quid bellici terroris ingruat , in viro uno esse : sibique destinatum in animo esse , Camillo summittere imperium : nec quicquam de majestate sua detractum credere , quod majestati ejus viri concessissent* . Collaudatis ab senatu tribunis , & ipse Camillus confusus animo gratias egit . *Ingens inde* , ait , *onus a populo Romano sibi , qui se dictatorem jam* (1) *quartum creasset , magnum a senatu talibus de se judiciis ejus ordinis , maximum tam honoratorum collegarum obsequio injungi : itaque si quid laboris vigiliarumque adjici possit , certantem secum ipsum annisurum , ut , tanto de se consensu civitatis , opinionem , quæ maxima sit , etiam constantem efficiat . Quod ad bellum atque Antiates attineat , plus ibi minarum , quam periculi esse : se tamen ut nihil timendi , sic nihil contemnendi auctorem esse . Circumsederi urbem Romanam ab invidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam rempublicam opus esse . Te* , inquit , *P. Valeri , socium imperii consiliique legiones mecum adversus Antiatem hostem ducere placet : te* , (2) *Q. Servili , altero exercitu instructo paratoque in urbe castra habere , intentum , sive Etruria se interim , ut nuper , sive nova hæc cura , Latini atque Hernici moverint : pro certo habeo ita rem gesturum , ut patre , avo , teque ipso , ac sex tribunatibus dignum est . tertius exercitus ex causariis senioribusque a L. Quintio scribatur , qui urbi mœnibusque præsidio sit . L. Horatius arma , tela , frumentumque , quæ bellica tempora poscent , provideat . Te , Sergi Corneli , præsidem hujus publici consilii , custodem religionum , comitiorum , legum , rerum omnium urba-*

(1) *tantum Senatus de se judicium , & collegarum benignum animum pro Dictatura habuit . cæterum se Tribunum , non Dictatorem cap. seq. vocat .*

(2) *Hic Q. Servilius Priscus Fidenas nunc Trib. mil. sextum , patruum habuit Qu. Servilium Priscum bis Dictatorem , a captis Fidenis , Fidenatem : avum autem P. Servilium Priscum , qui Consul fuerat anno* 291.

banarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperii lectus adjecit, *M. Furium sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum: proinde, quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se vero bene sperare* patres *& de bello & de pace, universaque republica* erecti gaudio fremunt: *nec dictatore unquam opus fore reipublicæ, si tales viros in magistratu habeat, tam concordibus junctos animis, parere atque imperare juxta paratos, laudemque conferentes potius in medium, quam ex communi ad se trahentes.*

CAPUT V.

Camillus cum Valerio ad hostes pervenit: horum multitudine perterritos milites verbis increpat: prælium primus committens, hostes pellit: Satricum, quo confugerant, expugnat.

JUstitio indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quo non Volscorum modo juventutem Antiates ex (1) nova sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumque conciverant ex integerrimis (2) diutina pace populis. itaque novus hostis veteri adjunctus, commovit animos militis Romani. quod ubi aciem jam instruenti Camillo centuriones renuntiaverunt, *turbatas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosque & resistentes egressos castris esse; quin voces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos; & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam, sustineri posse:* in equum insilit; & ante signa obversus in aciem, ordines interequitans, *Quæ tristitia, milites, hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an vos ignoratis? hostis est quid aliud, quam perpetua materia virtutis gloriæque vestræ? vos contra, me duce, (ut Falerios Vejosque captos, & in* 7.

capta

(1) *nam Veterani milites cæsi fuerant.*
(2) *hæc fuerat causa ingentis multitudinis.*

tapta patria Gallorum legiones cæſas taceam) *modo tergeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipſis Volſcis, & Æquis, & ex Etruria egiſtis. an me, quod non dictator vobis, ſed tribunus ſignum dedi, non agnoſcitis ducem? neque ego maxima imperia in vos deſidero: & vos in me nihil præter me ipſum intueri decet. neque enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exilium quidem ademit. iidem igitur omnes ſumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus, eundem eventum belli expectemus. ſimul concurreritis, quod quiſque didicit ac conſuevit, faciet: vos vincetis,* 8. *illi fugient*. Dato deinde ſigno, ex equo deſilit: & proximum ſigniferum manu arreptum ſecum in hoſtem rapit, *inſer miles*, clamitans, *ſignum*. Quod ubi videre, ipſum Camillum, jam ad munera corporis ſenecta invalidum, vadentem in hoſtes; procurrunt pariter omnes clamore ſublato, *ſequere imperatorem*, pro ſe quiſque clamantes. emiſſum etiam ſignum Camilli juſſu in hoſtium aciem ferunt: idque ut repeteretur, concitatos anteſignanos. ibi primum pulſum Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem, ſed etiam ad ſubſidiarios perlatum. nec vis tantum militum (1) movebat, excitata præſentia ducis: ſed quod Volſcorum animis nihil terribilius erat, quam ipſius Camilli forte oblata ſpecies. ita quocunque ſe intuliſſet, victoriam ſecum haud dubiam trahebat. maxime id evidens fuit, cum in lævum (2) cornu, prope jam pulſum, arrepto repente equo cum (3) ſcuto pedeſtri advectus, conſpectu ſuo prælium reſtituit, oſtentans vincentem cæteram aciem. Jam inclinata res erat, ſed (4) turba hoſtium & fuga * impediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta ſeſſo mi-

* al. impediebatur.

(1) *terrebat*. (2) *Romanorum*.

(3) *hoc magis mirum; nam ſcutum pedeſtre eſt gravioris ponderis, parma equeſtris levioris*.

(4) *ſed turba hoſtium etiam inter fugam morabatur victoriam, vel quod magis placet, præ turba hoſtium etiam fuga victoriam morabatur*.

militi erat : cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis victoriam, quam prælium diremit. signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini namque & Hernici, relictis Volscis, domos profecti sunt, maiis consiliis pares adepti eventus. Volsci, ubi se desertos ab eis videre, quorum fiducia rebellaverant, relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primo Camillus vallo circumdare, & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla ereptione impediri videt; minus esse animi ratus in hoste, quam ut ii eo tam lentæ spei victoriam expectaret, cohortatus milites, ne tanquam Vejos oppugnantes, in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia undique aggressus, scalis oppidum cepit. Volsci abjectis armis sese dediderunt.

CAPUT VI.

Camillus ab Antio bello in sociorum missus auxilium, Nepet, & Sutrium urbes, ab Etruscis captas, recuperat. Ab Latinis, & Hernicis, quod aliqui ex eorum juventute apud Volscos militassent, res repetuntur.

CÆterum animus ducis rei majori, Antio im- 9.
minebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque tam valida urbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. inter sermonem ejus (credo rem Antiatem diuturniorem manere diis cordi fuisse) legati ab Nepet, ac Sutrio auxilium adversus Etruscos petentes veniunt, brevem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. eo vim Camilli ab Antio fortuna avertit. namque cum ea loca opposita Etruriæ, & velut claustra inde portæque essent: & illis occupandi ea, cum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur se-

ſenatui cum Camillo agi placuit, ut, omiſſo Antio, bellum Etruſcum ſuſciperet. Legiones urbanæ, quibus (1) Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum aſſuetumque imperio, qui in Volſcis erat, mallet, nihil recuſavit: Valerium tantummodo imperii ſocium depopoſcit. Quintius, Horatiuſque ſucceſſores Valerio in Volſcis miſſi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi jam captam ab Etruſcis invenere, ex parte altera interſeptis itineribus ægre oppidanos vim hoſtium ab ſe arcentes. tum Romani auxilii adventus, tum Camilli nomen, celeberrimum apud hoſtes ſocioſque, & in præſentia rem inclinatam ſuſtinuit, & ſpatium ad opem ferendam dedit. ita diviſo exercitu Camillus collegam, eam in partem circumductis copiis, quam hoſtes tenebant, mœnia aggredi jubet, non tanta ſpe ſcalis capi urbem poſſe, quam ut, (2) averſis eo hoſtibus, & oppidanis jam pugnando feſſis, laxaretur labor, & ipſe ſpatium intrandi ſine certamine mœnia haberet. Quod cum ſimul utrinque factum eſſet; ancepſque terror Etruſcos circumſtaret; & mœnia ſumma vi oppugnari, & intra mœnia eſſe hoſtem viderent; porta ſe, quæ una forte non obſidebatur, trepidi uno agmine ejecere. magna cædes fugientium & in urbe & per agros eſt facta. plures a (3) Furianis intra mœnia cæſi: Valeriani expeditiores ad perſequendos fuere; nec ante noctem, quæ conſpectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, reſtitutoque ſociis, Nepet exercitus ductus: quod per deditionem acceptum jam totum Etruſci habebant.
10. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore, non in eo ſolum, quod tota hoſtium erat, ſed etiam quod, parte Nepeſinorum prodente civitatem. facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum

(1) *cum ſuperius dictum ſit, Quintium præfuiſſe Cauſariis, & Senioribus, dicendum eſt, illos convaluiſſe, hos ſenes non fuiſſe.*
(2) *cum hoſtes averterentur ab oppidanis adverſus Valerium.* (3) *Furii Camilli militibus.*

rum placuit, ut secernerent se ab Etruscis, hdemque, quam imploraſſent ab Romanis, ipsi præstarent. unde cum responsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse; Etruscos mœnia, custodiasque portarum tenere: primo populationibus agri terror est oppidanis admotus; deinde, postquam deditionis, quam societatis, fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis, ductus ad mœnia exercitus, completisque fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, ut arma ponant; parcique jussum inermi. Etrusci pariter armati atque inermes cæsi. Nepesinorum quoque auctores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præsidio relictum. ita, duabus sociis urbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitæ, quæsitumque, cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequenti utriusque gentis consilio est, *nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suæ juventutis aliqui apud Volscos militaverint: eos tamen ipsos pravi consilii pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum a Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia aliis bellis exhauriri nequisse.* Quæ (1) relata patribus magis tempus, quam causam, non visa belli habere.

CAPUT VII.

Foris bellum a Volscis, adjuncta Latinorum, & Hernicorum defectione; domi a M. Manlio Capitolino seditio excitatur: cum urgeret utrumque, Dictator dicitur.

INsequenti anno, A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papirio Cursore 11. U.C. 371.

(1) *ordo est*, quæ relata magis visa non habere tem-

iterum, C. Sergio iterum tribunis militum conſulari poteſtate, grave bellum foris, gravior domi ſeditio exorta: bellum a Volſcis, adjuncta Latinorum atque Hernicorum defectione; ſeditio, unde minime timeri potuit, a patriciæ gentis viro & inclytæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui (1) nimius animis, cum alios principes ſperneret, uni invideret, eximio ſimul honoribus atque virtutibus M. Furio, ægre ferebat ſolum eum in magiſtratibus, ſolum apud exercitus eſſe; *tantum jam eminere, ut iiſdem auſpiciis creatos, non pro collegis, ſed pro miniſtris habeat: cum interim, ſi quis vere æſtimare velit, a M. Furio recuperari patria ex obſidione hoſtium non potuerit, niſi a ſe prius Capitolium, atque arx ſervata eſſet: & ille inter aurum accipiendum, & ſpem pacis ſolutis animis Gallos aggreſſus ſit; ipſe armatos capienteſque arcem depulerit: illius gloriæ pars (2) virilis apud omnes milites ſit, qui ſimul vicerint; ſuæ victoriæ neminem omnium mortalium ſocium eſſe.* His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii vehemens & impotens, poſtquam inter patres, non quantum æquum cenſebat, (3) excellere ſuas opes animadvertit; (4) primus omnium ex patribus popularis factus, cum plebeiis magiſtratibus conſilia communicare; criminando patres, alliciendo ad ſe plebem, jam (5) aura non conſilio ferri, famæque magnæ malle quam bonæ eſſe: & non contentus agrariis legibus, quæ materia ſemper tribunis plebis ſeditionum fuiſſet, fidem (6) demoliri cœpit.

acrio-

---

tempus, quam cauſam belli. *h. e. cauſam quidem belli non deeſſe, ſed tempus eſſe minus opportunum.* (1) *elato nimis animo.*

(2) *robur omnium militum gloriam Camillo peperit &c.* (3) *magni fieri.*

(4) *alii*; primum. *h. e. ante omnia. Certe Sp. Caſſius vir patricius, triumphalis, ter Conſul diu antea plebem contra Patres lege agraria ſibi conciliare ſtuduit. ſed fortaſſe hic Manlius* primus, *qui ita aperte Patres oppugnaret.* (5) *popularis.*

(6) *tollere. ut ſupra. l. 2.* haud ſalubrem Lartii

acriores quippe æris alieni ſtimulos eſſe, qui non egeſtatem modo atque ignominiam minentur, ſed nervo ac vinculis corpus liberum territent. & erat æris alieni magna vis, res damnoſiſſima etiam divitibus, ædificando contracta. bellum itaque Volſcum grave per ſe, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione, in ſpeciem cauſæ (1) jactatum, ut major poteſtas quæreretur. ſed nova conſilia Manlii magis compulere ſenatum ad dictatorem creandum. creatus A. Cornelius Coſſus magiſtrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum.

CAPUT VIII.

Dictator, facta primum exercitui certa ſpe victoriæ ex cæſa victima, Volſcorum ingentem exercitum ſecundo prælio ſuperat.

DIctator etſi majorem dimicationem propoſitam domi, quam foris cernebat; tamen, ſeu quia celeritate ad bellum opus erat, ſeu victoria triumphoque dictaturæ ipſi vires ſe additurum ratus, delectu habito, in agrum Pomptinum, quo a Volſcis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito, præter ſatietatem, tot jam libris aſſidua bella cum Volſcis geſta legentibus illud quoque ſuccurſurum, quod mihi percenſenti propiores temporibus harum rerum auctores miraculo fuit; unde toties victis Volſcis & Æquis ſuffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum prætermiſſumque ſit; cujus tandem ego rei, præter opinionem, quæ ſua cuique conjectanti eſſe poteſt, auctor ſim? Simile veri eſt, aut intervallis bellorum, ſicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia ſobole juniorum ad bella inſtauranda toties uſos eſſe: aut non ex iiſdem ſemper populis exercitus ſcriptos, quanquam eadem ſemper gens bellum intulerit; aut innumerabilem multitudinem liberorum capi-

12.

ſententiam putabant quæ fidem tolleret. *condonato ſcil. ære alieno.*

(1) a *Patribus.*

Digitized by Google

tum in eis fuiſſe locis, (1) quæ nunc, vix ſeminario exiguo militum relicto, ſervitia Romana ab ſolitudine vindicant. Ingens certe, (quod inter omnes auctores conveniat) quanquam nuper Camilli ductu atque auſpicio acciſæ res erant, Volſcorum exercitus fuit. ad hoc Latini Hernicique acceſſerant, & Circejenſium quidam, & coloni etiam a Velitris. Romanus dictator, caſtris eo die poſitis, poſtero cum auſpicato prodiſſet, hoſtiaque cæſa pacem deum (2) adoraſſet, lætus ad milites jam arma ad propſitum pugnæ ſignum, ſicut edictum erat, luce prima capientes proceſſit. *Noſtra victoria eſt, milites*, inquit, *ſi quid dii vateſque eorum in futurum vident. itaque, ut decet certæ ſpei plenos, & cum imparibus manus conſerturos, pilis ante pedes poſitis, gladiis tantum dexteras armemus. ne procurri quidem ab acie velim, ſed obnixos vos ſtabili gradu impetum hoſtium excipere. ubi illi vana injecerint miſſilia, & effuſi ſtantibus vobis ſe intulerint; tum micent gladii; & veniat in mentem unicuique, deos eſſe, qui Romanum adjuvent; deos, qui ſecundis avibus in prælium miſerint. Tu, Quinti, equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere jam aciem collato pede videris, tum terrorem equeſtrem occupatis alio pavore infer: invectuſque ordines pugnantium diſſipa.* Sic eques, ſic pedes, ut præceperat, pugnant. nec dux
13. legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hoſtium nulli rei, præterquam numero, freta, & oculis utramque metiens aciem, temere prælium iniit, temere omiſit: clamore tantum, miſſilibuſque telis, & primo pugnæ impetu ferox, gladios, & collatum pedem, & vultum hoſtis ardore animi micantem ferre non potuit. impulſa frons prima, & trepidatio ſubſidiis illata, & ſuum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaque omnia, & fluctuanti ſimilis acies erat, dein-

(1) *quæ loca vindicantur a ſolitudine per Servos Romanorum ea colentes; civium autem vix tantum ſupereſt, ut pauci admodum milites inde deligi poſſint.* (2) *exoraſſet, ut propitii eſſent.*

deinde poſtquam, cadentibus primis, jam ad ſe quiſque perventuram cædem cernebat, terga vertunt. inſtare Romanus: &, donec armati confertique abibant, peditum labor in perſequendo fuit. Poſtquam jactari arma paſſim, fugaque per agros ſpargi aciem hoſtium animadverſum eſt; tum equitum turmæ emiſſæ, dato (1) ſigno ne in ſingulorum morando cæde ſpatium ad evadendum interim multitudini darent: ſatis eſſe miſſilibus ac terrore impediri curſum, obequitandoque agmen teneri, dum aſſequi pedes, & juſta cæde conficere hoſtem poſſet. Fugæ, ſequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die caſtra Volſcorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi conceſſa eſt. pars maxima captivorum ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, ut credi poſſet mercede militaſſe, ſed principes quidam juventutis inventi, manifeſta fides, publica ope Volſcos hoſtes adjutos. Circejenſium quoque quidam cogniti, & coloni a Velitris: Romamque omnes miſſi, percunctantibus primoribus patrum, (2) eadem, quæ dictatori, defectionem ſui quiſque populi haud perplexe indicavere.

CAPUT IX.

Manlius plebem popularibus factis, ac ſpe fallaci in Patres incitando, venit in dies magis in ſuſpicionem affectati regni. Romam Dictator accitur; ab eo citatus, cum ea, quæ quærerentur, ambagibus eluderet, in carcerem conjicitur.

DIctator exercitum in ſtativis tenebat, minime dubius bellum cum his populis patres juſſuros: cum major domi exorta moles coegit acciri Romam eum, gliſcente in dies ſeditione, quam ſolito magis metuendam auctor faciebat. non enim 14.

(1) *juſſu Dictatoris, vel magiſtri equitum ſignificato.* (2) indicavere eadem: *h. e. defectionem. eadem, ex quibus defectio cognoſcebatur.*

jam orationes modo M. Manlii, ſed facta, popularia in ſpeciem, tumultuoſa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. centurionem nobilem militaribus factis, (1) judicatum pecuniæ cum duci vidiſſet, medio foro cum caterva ſua accurrit, & manum injecit; vociferatuſque de ſuperbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miſeriis plebis, virtutibus ejus viri fortunaque, tum vero: *Ego*, inquit, *nequicquam hac dextra Capitolium arcemque ſervaverim, ſi civem commilitonemque meum tanquam Gallis victoribus captum in ſervitutem ac vincula duci videam*. Inde rem creditori palam populo ſolvit, libraque & ære (2) liberatum emittit, deos atque homines obteſtantem, *ut M. Manlio, liberatori ſuo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant*. acceptus extemplo in tumultuoſam turbam & ipſe tumultum augebat, cicatrices acceptas Vejenti, Gallico, aliiſque deinceps bellis oſtentans: *ſe militantem, ſe reſtituentem everſos penates*, (3) *multiplici jam ſorte exoluta, mergentibus ſemper ſortem uſuris, obrutum fœnore eſſe: videre lucem, forum, civium ora, M. Manlii opera: omnia parentum beneficia ab illo ſe habere: illi ſe devovere corporis vitæque ac ſanguinis quod ſuperſit: quodcunque ſibi*

(1) *damnatum ære alieno*.

(2) *prius emptum, deinde* liberatum emiſit; *tanquam a ſervitute vindicatum manumiſiſſet*. *Nam Salmaſ. de modo uſur. p. 826. ait, pecuniæ judicatos, & addictos, ſi ipſi ſolviſſent, aut pro illis alius, non tamen liberos habitos, ſed quoniam in ſervitutem redacti erant, per æs, & libram liberandos fuiſſe, ut illi qui emancipabantur. formula autem erat hæc*. Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo, iſque mihi emptus eſt hoc ære, æneaque libra.

(3) *tantum uſuræ nomine præſtitit, ut ſæpius ſummam fœnori datam ſuperarit; tamen obrutus eſt uſuris tanquam fluctibus ſortem ſemper mergentibus. uſuræ mergunt ſortem, dum ſors ſupprimitur magnitudine fœnoris, & uſuræ ampliores ſuperant ſortem*.

bi cum patria, penatibus publicis ac privatis juris fuerit, id cum uno homine esse. His vocibus instincta plebes cum jam (1) unius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilii res. fundum in Vejenti, caput patrimonii, (2) subjecit præconi, *Ne quem vestrum*, inquit, *Quirites, donec quicquam in re mea supererit, judicatum, addictumve duci patiar*. Id vero ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vana jaceret, thesauros Gallici auri occultari a patribus jecit. nec jam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoque publicam avertant: (3) ea res si palam fiat, exsolvi plebem ære alieno posse. Quæ ubi objecta spes est, enimvero indignum facinus videri, cum conferendum ad redimendam civitatem a Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum, in paucorum prædam cessisse. itaque (4) exsequebantur quærendo, ubi tantæ rei furtum occultaretur: differenteque, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis, eo versæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicii gratiam (5) mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem venit. postero die senatu habito, cum, satis periclitatus voluntates hominum, discedere senatum ab se vetuisset; stipatus ea multitudine, sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris jussu vocatus, cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine 35.

(1) *uni Manlio addicta esset*.
(2) *venalem prædicari jussit per præconem*.
(3) *si ii thesauri publici fiant*.
(4) *progrediebantur*.
(5) *non mediocris futura erat gratia veri indicii apud plebejos; nec mediocris offensio indicii falsi apud patricios. nisi etiam apud ipsos plebejos spe delusos*.

Digitized by Google

ingenti ad tribunal venit . hinc ſenatus , hinc plebs ſuum quiſque intuentes ducem , velut in acie conſtiterant . Tum dictator ſilentio facto ; *Utinam* , inquit , *mihi* , *patribuſque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conveniat* , *quemadmodum* , *quod ad te attinet* , *eamque rem* , *quam de te ſum quæſiturus* , *conventurum ſatis confido . Spem factam a te civitati video* , *fide* (1) *incolumi* , *ex theſauris Gallicis* , *quos primores patrum occultent* , *creditum ſolvi poſſe : cui ego rei tantum abeſt ut impedimento ſim* , *ut contra te* , *M. Manli* , *adhorter* , *liberes fœnore plebem Romanam* ; *& iſtos incubantes publicis theſauris* , *ex præda clandeſtina evolvas . quod niſi facis* , *ſive quod & ipſe in parte prædæ fuiſti* , *ſive quod vanum indicium eſt : in vincla te duci jubebo* , *nec diutius patiar* , *a te multitudinem fallaci ſpe concitari* . Ad ea Manlius , nec ſe (2) fefelliſſe , ait , non adverſus Volſcos toties hoſtes , quoties patribus expediat ; nec adverſus Latinos Hernicoſque , quos falſis criminibus in arma agant , ſed adverſus ſe ac plebem Romanam dictatorem creatum eſſe : jam , omiſſo bello , quod ſimulatum ſit , in ſe impetum fieri : jam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum adverſus plebem : jam ſibi ex favore multitudinis crimen & perniciem quæri . *Offendit* , inquit , *te* , *A. Corneli* , *voſque* , *patres conſcripti* , *circumfuſa turba lateri meo . quin eam diducitis* , *a me ſinguli veſtris beneficiis* , (3) *intercedendo* , *eximendo de* (4) *nervo cives veſtros* , *prohibendo judicatos addictoſque duci ex eo* , *quod affluit opibus veſtris* , *ſuſtinendo neceſſitates aliorum? Sed quid ego vos* , *de veſtro impendatis* ,

---

(1) nec enim (*ait Cic. 2. Off. c. 24.*) ulla res vehementius remp. continet , quam fides , quæ nulla eſſe poteſt , niſi erit neceſſaria ſolutio rerum creditarum .

(2) latuiſſe .

(3) *inter creditorem* , *& debitorem interveniendo tamquam fideijuſſores* .

(4) *flagris cædi poterant obærati* .

tis, hortor? ſortem (1) *aliam ferte: de capite deducite quod uſuris permuneratum eſt: jam nihilo mea turba, quam ullius,* (2) *conſpectior erit. At enim quid ita ſolus ego civium curam ago? nihilo magis, quod reſpondeam, habeo, quam ſi quæras, quid ita ſolus Capitolium arcemque ſervarim, & tum univerſis, quam potui, opem tuli, & nunc ſingulis feram. Nam quod ad theſauros Gallicos attinet, rem ſuapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis, quod ſcitis? cur, quod in ſinu veſtro eſt, excuti jubetis potius, quam ponatis? niſi aliqua fraus ſubeſt, quo magis* (3) *argui præſtigias jubetis veſtras, eo plus vereor, ne abſtuleritis, obſervantibus etiam* * *oculis. Itaque non ego vobis, ut indicem prædas veſtras; ſed vos id cogendi eſtis, ut in medium proferatis.* Cum mittere ambages dictator juberet, & aut peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus inſimulati falſo crimine ſenatus, oblatæquæ vani furti invidiæ; negantem arbitrio inimicorum ſe locuturum, in vincula duci juſſit. Arreptus a viatore, *Jupiter*, inquit, *optime maxime, Junoque regina, ac Minerva, cæterique dii deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, ſiccine veſtrum militem ac* (4) *præſidem ſinitis vexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos ſudi a delubris veſtris, jam in vinculis & catenis erit?* Nullius nec oculi, nec aures indignitatem ferebant: ſed invicta ſibi quædam patientiſſima juſti imperii civitas fecerat; nec adverſus dictatoriam vim aut tribuni plebis, aut ipſa plebs attollere oculos aut hiſcere audebant. 16.

* al. oculos.

---

(1) *non eam renovate uſuris, quæ non ſolvantur, additis ad ſummam crediti, ut poſtea ſolvendæ ſint uſurarum uſuræ.*

(2) *non magis hæc turba ſe conſpiciendam dabit pro me, quam pro quocunque.* (3) *a me demonſtrari.* (4) *defenſorem. hoc ſenſu* Cic. 2. *agr.* c. 6. Tribunum pl. Majores *præſidem* libertatis, cuſtodemque eſſe voluerunt.

CAPUT X.

Ducto in carcerem Manlio, fremit multitudo: ad eam leniendam Satricum colonia deducitur: sed ea re magis irritata seditione, Manlius vinculis liberatur. Sociis, quorum juventus apud Volscos militaverat, factum purgantibus, triste responsum datur.

COnjecto in carcerem Manlio, satis constat, magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obversatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphavit: invidiæque magis triumphus, quam gloriæ fuit: quippe domi, non militiæ partum eum, actumque de cive, non de hoste fremebant: unum defuisse tantum superbiæ, quod non M. Manlius ante currum sit ductus. Jamque haud procul seditione res erat: cujus leniendæ causa, postulante nullo, largitor voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia civium Romanorum deduci jussit, bina jugera & semisses agri assignati. quod cum & parvum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlii interpretarentur, remedio irritatur seditio: & jam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat; amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberaverat
27. hominum. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, *quod defensores suos in præcipitem semper locum favore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic* (1) *Sp. Cassium, in agros plebem vocantem, sic* (2) *Sp. Mælium ab ere civium famem suis impensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium, mersam & obrutam fœnore partem civitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. saginare plebem populares suos, ut jugulentur. hoccine* (3) *patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit vir consularis? fingerent men-*

ti-

---

(1) *lib.* 2. (2) *lib.* 4. (3) *ut in carcerem duceretur ex de causa, si &c.*

titum ante , atque ideo non habuiſſe , quod tum reſponderet : cui ſervo unquam mendacii pœnam vincula fuiſſe? Non obverſatam eſſe memoriam noctis illius , quæ pœne ultima atque æterna nomini Romano fuerit ? non ſpeciem agminis Gallorum per Tarpejam rupem ſcandentis ? non ipſius M. Manlii , qualem eum armatum , plenum ſudoris ac ſanguinis , ipſo pœne Jove erepto ex hoſtium manibus vidiſſent ? (1) ſelibris ne farris gratiam ſervatori patriæ relatam ? & quem prope cœleſtem , cognomine certe Capitolino Jovi parem fecerint , eum pati vinctum in carcere , in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam ? adeo in uno omnibus ſatis auxilii fuiſſe , nullam opem in tam multis uni eſſe . Jam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur : refracturoſque carcerem minabantur : cum remiſſo , id quod erepturi erant , ex ſenatuſconſulto Manlius vinculis liberatur . quo facto non ſeditio finita , ſed dux ſeditioni datus eſt . Per eoſdem dies Latinis & Hernicis , ſimul colonis Circejenſibus , & a Velitris purgantibus ſe Volſci crimine belli , captivoſque repetentibus , ut ſuis legibus in eos animadverterent , triſtia reſponſa reddita ; triſtiora colonis , quod cives Romani patriæ oppugnandæ nefanda conſilia iniſſent . Non negatum itaque tantum de captivis : ſed , (2) in quo ab ſociis tamen temperaverant , denuntiatum ſenatus verbis , faceſſerent propere ex urbe , ab ore atque oculis populi Romani ; ne nihil eos legationis jus , externo , non civi comparatum , tegeret .

---

(1) univerſi *milites* ſelibras farris , & quartarios vini ad ædes *Manlii* contulerunt . *l.* 5. *c.* 27.
(2) *qua injuria in ſocios abſtinuerat Senatus .*

CAPUT XI.

Manlius in ſeditione gravius perſeverans, privatis concionibus plebem incitat; manifeſta jam regni cupiditate, in eum, ut in hoſtem, ab Senatu decernitur.

18. U.C. 372. REcrudeſcente Manliana ſeditione, ſub exitu anni comitia habita, creatique tribuni militum conſulari poteſtate ex patribus Sergius Cornelius Maluginenſis tertium, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Servius Sulpitius Rufus iterum, C. Papirius Craſſus, T. Quintius Cincinnatus ſecundum. Cujus principio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quod non avocata delectu, ſpem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore avocarentur animi ab ſanandis domeſticis malis. igitur cum pars utraque acrior aliquanto coorta eſſet, jam in propinquum certamen aderat, & Manlius, advocata domum plebe, cum (2) principibus novandarum rerum interdiu noctuque conſilia agitat: plenior aliquanto animorum irarumque, quam antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: ſpiritus dabat, quod nec auſus eſſet idem in ſe dictator, quod in Sp. Mælio Cincinnatus Quintius feciſſet, & vinculorum ſuorum invidiam, non dictator modo abdicando dictaturam fugiſſet, ſed ne ſenatus quidem ſuſtinere potuiſſet. His ſimul inflatus exacerbatuſque, jam per ſe accenſos incitabat plebis animos: *Quouſque tandem ignorabitis vires veſtras, quas natura ne belluas quidem ignorare voluit? numerate ſaltem quot ipſi ſitis, quot adverſarios habeatis: ſi ſinguli ſingulos aggreſſuri eſſetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa ſingulos fuiſtis patronos, tot nunc adverſus unum hoſtem eritis.*

oſten-

(2) *plebis.*

oſtendite modo bellum, pacem habebitis. videant vos paratos ad vim; jus ipſi remittent. audendum eſt aliquid univerſis, aut omnia ſingulis patienda. Quouſque me circunſpectabitis? ego quidem nulli veſtrum deero. ne fortuna mea deſit, videte. ipſe vindex veſter, ubi (1) viſum inimicis eſt, nullus repente fui. & vidiſtis in vincula duci univerſi eum, qui a ſingulis vobis vincula depuleram. quid ſperem, ſi plus in me audeant inimici? an exitum Caſſii Mælique expectem? bene facitis, quod (2) abominamini: dii prohibebunt hæc: ſed nunquam propter me de cælo deſcendent: vobis dent mentem oportet, ut prohibeatis; ſicut mihi dederunt armato togatoque, ut vos a barbaris hoſtibus, a ſuperbis defenderem civibus. Tam parvus animus tanti populi eſt, (3) ut ſemper vobis auxilium adverſus inimicos ſatis ſit, nec ullum, niſi (4) quatenus imperari vobis ſinatis, certamen adverſus patres noritis? nec hoc natura inſitum vobis eſt, ſed uſu poſſidemini. cur enim adverſus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum cenſeatis? quia conſueſtis cum eis pro imperio certare, adverſus hos tentare magis, quam tueri, libertatem. tamen qualeſcumque duces habuiſtis, qualeſcunque ipſi fuiſtis, omnia adhuc, quantacunque petiſtis, obtinuiſtis, ſeu vi, ſeu fortuna veſtra. unde tempus eſt etiam majora conari. experimini modo & veſtram felicitatem; & me, ut ſpero, feliciter expertum, minore negotio, qui imperet patribus, imponetis, quam, qui reſiſterent imperantibus, impoſuiſtis. Solo æquande ſunt dictaturæ conſulatuſque, ut caput attollere Romana plebes poſſit. Proinde adeſte, prohibete. jus de pe-

---

(1) *placuit.*

(2) *ita loquitur Manlius ex aliquo ſigno a præſenti plebe dato: aut edita voce.*

(3) *ut contenti ſitis vos alieno auxilio defendi, nec audeatis certamen inire. vel; ut ſemper quidam ſatis auxilii vobis adſit. . . . non tamen audeatis. &c.*

(4) *quouſque aliorum imperium patiamini; ad quem uſque modum, non autem certatis, ut nulla modo vobis imperent.*

pecuniis dici. ego me patronum profiteor plebis; quod mihi cura mea & fides nomen induit. vos si quo insigni magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea, quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur; sed nec cum quibus, nec quem ad finem
19. consilia pervenerint, sat planum traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum privatam plebis; forte etiam in arce positam, & imminenti mole libertati agitat. magnæ pars vociferantur, Servilio Ahala opus esse, qui non in vincula duci jubendo irritet publicum hostem, sed unius jactura civis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentem, ut videant magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respu. detrimenti capiat. Tum tribuni militum consulari potestate, tribunique plebis (nam quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis omnium, finem cernebant, patrum auctoritati se dediderant) hi tum omnes, quid opus facto sit, consultant. cum, præter vim & cædem, nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Mænius & Q. Publilius trib. pleb. *quid patrum & plebis certamen facimus, quod civitatis esse adversus unum pestiferum civem debet? quin cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus viribus ruat? diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare, quam regnum est. simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex advocatis judices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio; nulli magis, quam libertati favebunt suæ.*

CA-

CAPUT XII.

A tribunis plebis reus fit Manlius : cum in Capitolii conſpectu populus non daret crimini locum, alia parte damnatus, de ſaxo Tarpeja dejicitur : cavetur inde, ne quis patricius in Capitolio habitet ; ac ne quis Manliæ gentis M. Manlius vocetur.

APprobantibus cunctis, diem Manlio dicunt, 20.
quod ubi eſt factum, primo commota plebs eſt, utique poſtquam ſordidatum reum viderunt, nec cum eo non modo patrum quenquam, ſed ne cognatos quidem aut affines, poſtremo ne fratres quidem A. & T. Manlios : quod ad eum diem nunquam uſu veniſſet, ut in tanto diſcrimine non & proximi veſtem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem ſordidatam fuiſſe. conſenſu opprimi popularem virum, quod (1) primus a patribus ad plebem (2) defeciſſet. Cum dies venit, quæ, præter cœtus multitudinis, ſeditioſaſque voces, & largitionem, & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accuſatoribus objecta ſint reo, apud neminem auctorem invenio. nec dubito haud parva fuiſſe; cum damnandi mora plebi non in (3) cauſa, ſed in loco fuerit. Illud notandum videtur, ut ſciant homines, quæ, & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata ſolum, ſed inviſa etiam reddiderit. Homines prope CCCC. produxiſſe dicitur, quibus ſine fœnore expenſas pecunias tuliſſet, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuiſſet. ad hæc decora quoque belli non commemoraſſe tantum, ſed protuliſſe etiam

(1) *v. ſupra. c. 7.*
(2) *huc uſque commotæ plebis querelæ.*
(3) *nam crimen patebat ; ſed Capitolium, quod conſpiciebatur in Campo Martio, ubi peragebatur judicium, efficiebat, ut venia dignus videretur.*

Digitized by Google

etiam conſpicienda, ſpolia hoſtium cæſorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus inſignes duas murales coronas, civicas octo. ad hoc ſervatos ex hoſtibus cives produxiſſe, inter quos C. Servilium, magiſtrum equitum, abſentem nominatum. & cum ea quoque, quæ bello geſta eſſent, pro (1) faſtigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando, memoraſſet, nudaſſe pectus inſigne cicatricibus bello acceptis; & identidem Capitolium ſpectans, Jovem deoſque alios devocaſſe ad auxilium fortunarum ſuarum: precatuſque eſſe, ut, quam mentem ſibi Capitolinam arcem protegenti ad ſalutem populi Romani dediſſent, eam populo Romano in ſuo diſcrimine darent; & oraſſe ſingulos univerſoſque, ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad deos immortales verſi, de ſe judicarent. In campo Martio cum (2) centuriatim populus citaretur; & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad deos preces avertiſſet: (3) apparuit tribunis, niſi oculos quoque hominum liberaſſent a tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam (4) Flumentanam, unde conſpectus in Capitolium non eſſet, concilium populi indictum eſt. ibi crimen valuit, & obſtinatis animis triſte judicium, inviſumque etiam judicibus factum. ſunt qui duumviros, qui de perduel-

(1) *magnitudine rerum a ſe geſtarum.*

(2) *per centurias ex more comitialium judiciorum rogaretur, an pœnam a magiſtratu irrogatam quaſi legem acciperet, vel antiquaret.*

(3) *cognoverunt Tribuni.*

(4) *Flumentana Capitolio admodum vicina ducebat in Campum Martium; neque ibi Ruſus, Varro, & Victor* lucum Petilinum *agnoſcunt. alii:* Numentanam: *quæ a Capitolio remotiſſima ducebat in eum locum, cui agger Servii Tullii omnem Capitolii, cæterorumque urbis collium conſpectum adimebat.*

duellione anquirerent, creatos, auctores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpejo dejecerunt: locusque idem in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adjectæ mortuo notæ sunt: publica una, quod, cum domus ejus fuisset, ubi nunc ædes atque officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret: gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, nisi in libera civitate natus esset, memorabilis. Populum brevi, postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem virtutes, desiderium ejus tenuit. pestilentia etiam brevi consecuta, nullis (1) occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta. *Violatum Capitolium esse sanguine servatoris.* (2) *nec diis cordi fuisse pœnam ejus oblatam prope oculis suis, a quo sua templa erepta e manibus hostium essent.*

CAPUT XIII.

Novi hostes exoriuntur Lanuvini: cum Veliternis prospere pugnatur; quibus cum auxilium tulissent Prænestini, his quoque bellum indicitur: Satrico deinde cum Prænestinis, Volscis conjunctis, expugnato, Volscum bellum Tribuno militum Camillo decernitur.

PEstilentiam, inopiam frugum, & vulgatam utriusque mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum, A. Manlio tertium, Ser. Sulpitio tertium, L. Lucretio, L. Æmilio tertium, M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes novi, præter Volscos velut sorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circejosque, & Velitras, colonias jandiu molientes. 21. U.C. 371.

de-

(1) *in mentem venientibus.*
(2) *displicuisse Diis.*

Digitized by Google

defectionem, & ſuſpectum Latium, Lanuvini etiam, quæ fideliſſima urbs fuerat, ſubito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis civibus ſuis tandiu impunita defectio eſſet, decreverunt, ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes eſſet, quinqueviros Pomptino agro dividendo, & triumviros Nepet coloniæ deducendæ creaverunt. Tum, ut bellum juberent, latum ad populum eſt, & nequicquam diſſuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum juſſerunt. Apparatum eo anno bellum eſt, exercitus propter peſtilentiam non eductus: eaque cunctatio colonis ſpatium dederat deprecandi ſenatum; & magna hominum pars eo, ut legatio ſupplex Romam mitteretur, inclinabat: ni privato, ut fit, periculo publicum implicitum eſſet, auctoreſque defectionis ab Romanis, metu ne ſoli crimini ſubjecti, (1) piacula iræ Romanorum dederentur, avertiſſent colonias a conſiliis pacis. neque in (2) ſenatu ſolum per eos legatio impedita eſt, ſed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc nova injuria exturbavit omnem ſpem pacis. De Prænestinorum quoque defectione eo anno primum fama exorta: arguentibuſque eos Tuſculanis, & Gabinis, & Lavicanis, quorum in fines incurſatum erat, ita placide ab ſenatu reſponſum eſt, ut, minus credi de criminibus, quia nollent ea vera eſſe, appareret. Inſequenti anno Sp. & L. Papirii, novi tribuni militum conſulari poteſtate, Velitras legiones duxere, quatuor collegiis Ser. Cornelio Maluginenſe quartum, Q. Servilio, C. Sulpitio, L. Æmilio quartum, tribunis ad præſidium urbis, & ſi qui ex Etruria novi motus nuntiarentur, (omnia enim inde ſuſpecta erant) relictis. Ad Velitras adverſus majora pœne auxilia Prænestinorum, quam ipſam colonorum multitudinem, ſecun-

22. U.C. 374.

(1) *ut ſuo ſupplicio tamquam ſacrificio placarent iram Romanorum.* (2) *Veliterno,*

cundo prælio pugnatum eſt : ita , ut propinquitas urbis hoſti & cauſa maturioris fugæ , & unum ex fuga receptaculum eſſet . Oppidi oppugnatione tribuni abſtinuere ; quia & anceps erat , nec in perniciem coloniæ pugnandum cenſebant . literæ Romam ad ſenatum cum victoriæ nuntiis acriores in Prænestinum , quam in Veliternum hoſtem , miſſæ . Itaque ex (1) ſenatuſconſulto , populique juſſu bellum Prænestinis indictum : qui conjuncti Volſcis anno inſequente Satricum , coloniam populi Romani , pertinaciter a colonis defenſam , vi expugnarunt , * fœdamque in captivis exercuere victoriam . Eam rem ægræ paſſi Romani , M. Furium Camillum ſextum tribunum militum creavere . additi collegæ , A. & L. Poſtumii Regillenſes , ac L. Furius cum L. Lucretio , & M. Fabio Ambuſto . Volſcum bellum M. Furio extra ordinem decretum . adjutor ex tribunis ſorte L. Furius datur , non tam e repub. , quam ut collegæ materia ad omnem laudem eſſet ; & publice , quod rem temeritate ejus prolapſam reſtituit ; & privatim , quod ex errore gratiam potius ejus ſibi , quam ſuam gloriam , petiit .

* al. Fœd. U.C. 378.

CAPUT XIV.

Camillus cum L. Furio ad Satricum ducit exercitum : ibi , cum milites provocati ab hoſtibus pugnam poſcerent , tergiverſatur : cum inſtaret , moram increpando , collega quoque , acies inſtruitur . Temeritate collegæ ad præcipitem caſum rem adductam Camillus virtute reſtituit .

EXactæ jam ætatis Camillus erat : comitiiſque jurare parato in verba excuſandæ valetudini ſolita , conſenſus populi reſtiterat . ſed vegetum ingenium in vivido pectore vigebat , virebatque integris ſenſibus , & civiles jam res (2) haud

(1) *ex novo more , ut præcederet Senatus auctoritas , tum ſequeretur populi juſſus .*
(2) *non magna voluntate ſuſcipientem bella .*

Digitized by Google

haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium ſcriptis, exercitu indicto ad portam Eſquilinam in poſteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculſi, fidentes militum numero, quo aliquantum præſtabant, opperiebantur. Poſtquam appropinquare Romanos ſenſerunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi, quin periculum ſummæ rerum facerent. ita paucitati hoſtium nihil artes imperatoris unici, quibus ſolis confiderent, profuturas eſſe.
23. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce; nec præſentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam (1) unius viri conſilium atque imperium, morabatur; qui occaſionem juvandarum ratione virium trahendo bello quærebat. eo magis hoſtis inſtare: nec jam pro caſtris tantum ſuis explicare aciem, ſed procedere in mediam campi, &, (2) vallo prope hoſtium ſigna inferendo, ſuperbam fiduciam virium oſtentare. Id ægre patiebatur Romanus miles; multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox tum ætate & ingenio, tum multitudinis, ex (3) incertiſſimo ſumentis animos, ſpe inflatus. hic per ſe jam milites incitatos inſuper inſtigabat, elevando, qua una poterat, ætate auctoritatem collegæ: *juvenibus bella data dictitans, & cum corporibus vigere & deflorescere animos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum; &, qui adveniens caſtra urbeſque primo impetu capere ſit ſolitus, eum reſidem intra vallum tempus terere. quid acceſſurum ſuis, deceſſurumve hoſtium viribus ſperantem? quam occaſionem? quod tempus? quem inſidiis inſtruendum locum? frigere ac torpere ſenis conſilia. ſed Camillo tum vitæ ſatis, tum gloriæ eſſe. quid attinere cum mortali corpore uno, civitatis, quam immortalem eſſe deceat, pati conſenescere vires?* His ſermonibus tota in ſe averterat

(1) *M. Furii Camilli.* (2) *orlo eſt*; prope inferendo ſigna vallo hoſtium. *quaſi invaſurus Romanorum vallum.* (3) *fundamento.*

rat caſtra . & cum omnibus locis poſceretur pugna ; *Suſtinere* , inquit , *M. Furi* , *non poſſumus militum impetum : & hoſtis* , *cujus animos cunctando auximus* , *jam minime toleranda ſuperbia inſultat . cede unus omnibus ; & patere te vinci conſilio* , *ut maturius bello vincas* . Ad ea Camillus : *Quæ bella ſuo unius auſpicio geſta ad eam diem eſſent* , *negare in eis neque ſe* , *neque populum Romanum aut conſilii ſui* , *aut fortunæ pœnituiſſe : nunc ſcire* , *ſe collegam habere jure imperioque parem* , *vigore ætatis præſtantem : itaque ſe* , *quod ad exercitum attineat* , *regere conſueſſe* , *non regi : collegæ imperium ſe non poſſe impedire . diis bene juvantibus ageret* , *quod e republica duceret . ætati ſuæ ſe veniam etiam petere* , *ne in prima acie eſſet . quæ ſenis munia in bello ſint* , *iis ſe non defuturum . Id a diis immortalibus precari* , *ne qui caſus ſuum conſilium laudabile efficiat* . Nec ab hominibus ſalutaris ſententia , nec a diis tam piæ preces auditæ ſunt . primam aciem auctor pugnæ inſtruit , ſubſidia Camillus firmat , validamque ſtationem pro caſtris opponit , ipſe edito loco ſpectator intentus in eventum alieni conſilii conſtitit . Si- 24.
mul primo concurſu concrepuere arma , hoſtis dolo , non metu pedem retulit . Lenis a tergo clivus erat inter aciem & caſtra : & , quod multitudo ſuppeditabat , aliquot validas cohortes in caſtris armatas inſtructaſque reliquerant , quæ inter commiſſum jam certamen , ubi vallo appropinquaſſet hoſtis , erumperent . Romanus cedentem hoſtem effuſe ſequendo , in locum iniquum pertractus , opportunus huic eruptioni fuit . verſus itaque in victorem terror & novo hoſte , & (1) ſupina valle Romanam inclinavit aciem . Inſtant Volſci recentes , qui e caſtris impetum fecerant : integrant & illi pugnam , qui ſimulata ceſſerant fuga . Jam non recipiebat ſe Romanus miles ; ſed immemor recentis ferociæ , veteriſque decoris , terga paſſim dabat , atque effuſo cur-

(1) *vallis acclivis Romanis erat a tergo* , *cum ſubiiſſent collem* , *hoſte novo deſuper incumbente* .

curſu caſtra repetebat : cum Camillus , * ſublatus a circumſtantibus in equum , & raptim ſubſidiis oppoſitis , *Hæc eſt* , inquit , *milites* , *pugna* , *quam popoſciſtis? quis homo* , *quis deus eſt* , *quem accuſare poſſitis? veſtra illa temeritas* , *veſtra ignavia hæc eſt . ſecuti alium ducem* , *ſequimini nunc Camillum : & , ut ductu meo ſoletis* , *vincite* , *quid vallum & caſtra ſpectatis? neminem veſtrum illa* , *niſi victorem* , *recepturæ ſunt* . Pudor primo tenuit effuſos : inde , ut circumagi ſigna , obvertique aciem viderunt , ruunt in hoſtem : & dux , præterquam quod tot inſignis triumphis , etiam ætate venerabilis , inter prima ſigna , ubi plurimus labor periculumque erat , ſe offerebat : increpare ſinguli ſe quiſque , & alios ; & adhortatio invicem totam alacri clamore pervaſit aciem . Neque alter tribunus rei defuit : ſed miſſus a collega reſtituente peditum aciem ad equites , non caſtigando , (ad quam rem leviorem auctorem eum culpæ ſocietas fecerat) ſed ab imperio totus ad preces verſus , orare ſingulos univerſoſque , *ut ſe* , *reum fortunæ ejus diei* , *crimine eximerent* . *Abnuente ac prohibente collega* , *temeritatis me omnium potius ſocium* , *quam unius prudentiæ dedi* . *Camillus in utraque veſtra fortuna ſuam gloriam videt : ego* , *ni reſtituitur pugna* , *quod miſerrimum eſt* , *fortunam cum omnibus* , *infamiam ſolus ſentiam* . Optimum viſum eſt in fluctuantem aciem (1) tradi equos , & pedeſtri pugna invadere hoſtem . eunt inſignes armis animiſque , qua premi parte maxime peditum copias vident : nihil neque apud duces , neque apud milites remittitur a ſummo certamine animi . (2) Senſit ergo eventus virtutis enixæ opem : & Volſci , qua modo ſimulato metu ceſſerant , ea in veram fugam effuſi : magna pars & in ipſo certa-

* al. ſubjectus.

(1) *lixis puta* , *vel calonibus cuſtodiendos* .

(2) *audacter dictum* , *ut ſignificetur* , *eventum pugnæ* , *qui antea* , *ut ita dicam* , *languebat* , *adjumento fortitudinis ſummo nixu conantis quaſi excitatum reſpondiſſe ſpei Romanorum* . *Dujat* .

Digitized by Google

tamine, & poſt in fuga cæſi: cæteri in caſtris, quæ capta eodem impetu ſunt; plures tamen capti, quam occiſi: ubi in recenſendis captivis cum Tuſculani aliquot noſcitarentur, ſecreti ab aliis ad tribunos adducuntur; percontantibuſque falſi publico conſilio ſe militaſſe. Cujus tam vicini belli metu Camillus motus, extemplo ſe Romam captivos ducturum, ait, ne patres ignari ſint, Tuſculanos ab ſocietate deſciſſe: caſtris exercituique interim, ſi videatur, præfit collega. documento unus dies fuerat, ne ſua conſilia melioribus præferret. nec tamen aut ipſi, aut in exercitu cuiquam ſatis placato animo Camillus laturus culpam ejus videbatur, qua data in tam præcipitem caſum reſpub. eſſet. & tum in exercitu, tum Romæ conſtans omnium fama erat, cum varia fortuna in Volſcis geſta res eſſet, adverſæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, ſecundæ decus omne penes M. Furium eſſe. 25.

CAPUT XV.

Contra Tuſculanos, quorum aliquot cum Volſcis militaverant, mittitur Camillus: nullo apud eos belli invento veſtigio, ad Senatum venire cum juſſi eſſent, pax petentibus datur.

INtroductis in ſenatum capitivis, cum bello perſequendos Tuſculanos patres cenſuiſſent, Camilloque id bellum mandaſſent; adjutorem ſibi ad eam rem unum petit: permiſſoque ut ex collegis (1) optaret, quem vellet, contra ſpem omnium L. Furium optavit. Qua moderatione animi cum collegæ levavit infamiam, tum ſibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Tuſculanis bellum. pace conſtanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermiſſus: patentibus portis urbis togati obviam frequentes im-

(1) *optione facta eligeret.*

imperatoribus proceſſere : commeatus exercitui comiter in caſtra ex urbe & ex agris devehitur. Camillus, caſtris ante portas poſitis, eadem ne forma pacis, quæ in agris oſtentaretur, etiam intra mœnia eſſet, ſcire cupiens, ingreſſus urbem, ubi patentes januas, & tabernis apertis propoſita omnia in medio vidit, intentoſque opifices ſuo quemque operi, & ludos literarum ſtrepere diſcentium vocibus, ac repletas ſemitas inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, qua quenque ſuorum uſuum cauſæ ferrent; nihil uſquam non pavidis modo, ſed ne mirantibus quidem ſimile circunſpiciebat, omnia inquirens oculis, ubinam bellum fuiſſet. adeo nec amotæ rei uſquam, nec oblatæ ad tempus veſtigium ullum erat; ſed ita omnia conſtanti tranquilla pace, ut eo vix fama belli perlata videri
26. poſſet. Victus igitur patientia hoſtium, ſenatum eorum vocari juſſit. *Soli adhuc*, inquit, *Tuſculani vera arma, veraſque vires, quibus ab ira Romanorum veſtra tutaremini, inveniſtis. ite Romam ad ſenatum. æſtimabunt patres, utrum plus ante pœnæ, an nunc veniæ meriti ſitis. non* (1) *præcipiam gratiam publici beneficii. deprecandi poteſtatem a me habueritis, precibus eventum veſtris ſenatus,* (2) *quem videbitur, dabit.* Poſtquam Romam Tuſculani venerunt, ſenatuſque paulo ante fidelium ſociorum mœſtus in veſtibulo curiæ eſt conſpectus: moti extemplo patres, vocari eos jam tum hoſpitaliter magis, quam hoſtiliter, juſſere. Dictator Tuſculanus ita verba fecit: *Quibus bellum indixiſtis, intuliſtiſque, Patres conſcripti, ſicut nunc videtis nos ſtantes in veſtibulo curiæ veſtræ; ita armati, paratique obviam imperatoribus legionibuſque veſtris proceſſimus. hic noſter, hic plebis noſtræ habitus fuit, critque ſemper, niſi ſi quando*

(1) *non ante occupabo.*

(2) *græco more relativum ponitur in eodem caſu cum antecedente. id non raro Livius. Cic. etiam l. 3. in Ver. c. 7.* legemque his rebus, quam ipſis videretur, ediceret.

do a vobis, proque vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus; quod oculis magis, quam auribus, crediderunt; &, ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. pacem, quam nos præstitimus, eam a vobis petimus: bellum eo, sicubi est, avertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur. hæc mens nostra est, dii immortales faciant, (1) *tam felix, quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: etsi revicta rebus, verbis confutare nihil attinet; tamen, etiamsi vera sint, vel fateri nobis ea, cum tam evidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat.* Tantum fere verborum ab Tusculanis factum. pacem in præsentia, nec ita multo post civitatem etiam impetraverunt. ab Tusculo legiones deductæ.

CAPUT XVI.

Propter æris alieni magnitudinem, tribuni plebis seditionem excitant: contra Prænestinos bellum moventes, delectum impediunt: ea capta occasione, hostes ad Urbem inferunt signa: tum dictus Dictator exercitum conscribit: par utrinque fiducia ostentatur.

CAmillus consilio & virtute in Volsco bello, felicitate in Tusculana expeditione, utrobique singulari adversus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abiit, creatis tribunis militaribus in insequentem annum L. & P. Valeriis, Lucio quintum, Publio tertium, & C. Sergio tertium, L. Menenio iterum, P. Papirio, Ser. Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maxime propter (2) incertam famam æris alieni, aggravantibus summam etiam (3) invidiæ ejus tribunis plebis, cum 27. U.C. 376.

(1) *tam sit.*
(2) *rumores varios.*
(3) *ejus rei invidiosæ: h. e. æris alieni.*

Digitized by Google

cum ab iis elevaretur, (1) quibus, fide magis, quam fortuna debentium laborare creditum, videri expediebat. Creati Cenſores, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Poſtumius Regillenſis. cœptaque jam (2) res morte Poſtumii, quia collegam ſuffici cenſori (3) religio erat, interpellata eſt. igitur cum Sulpitius (4) abdicaſſet ſe magiſtratu, cenſores alii vitio creati non geſſerunt magiſtratum. tertios creari, velut diis non accipientibus in eum annum cenſuram, religioſum fuit. Eam vero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. *Fugere ſenatum teſtes tabulas publicas cenſus cujuſque, quia nolint conſpici ſummam æris alieni, quæ indicatura ſit demerſam partem a parte civitatis:* (5) *cum interim obæratam plebem objectari aliis atque aliis hoſtibus. paſſim jam ſine ullo diſcrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Tuſculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis jam intentari arma, civium magis, quam hoſtium odio; ut in armis terant plebem, nec reſpirare in urbe, aut per otium libertatis meminiſſe ſinant, aut conſiſtere in concione, ubi aliquando audiant vocem tribunitiam de levando fœnore, & ſine aliarum injuriarum agentem. Quod ſi ſit animus plebi memor patrum libertatis, ſe nec addici quenquam civem Romanum ob creditam pecuniam paſſuros; neque delectum haberi, donec inſpecto ære alieno, initaque ratione minuendi ejus, ſciat unuſquiſque, quid ſui, quid alieni ſit; ſuperſit ſibi liberum corpus, an id quoque nervo debeatur.* (6) Merces ſeditionis propoſita confeſtim ſeditionem excitavit. nam & addicebantur multi; & ad Prænestini famam belli novas legiones ſcribendas patres cenſuerant. quæ utra-

(1) *quorum intererat videri res creditas non ſolvi ob malam fidem potius, quam ob paupertatem debitorum.* (2) *cenſus.* (3) *v. l. 5. c. 18.*
(4) *ob mortem collegæ id neceſſe erat.*
(5) *v. l. 4. c. 29. ſimilem formulam* cum interim.
(6) *promiſſum auxilium, ne quiſquam addiceretur, neve delectus haberetur.*

utraque ſimul auxilio tribunitio, & conſenſu plebis impediri cœpta. nam neque duci addictos tribuni ſinebant; neque juniores nomina dabant: cum patribus minor præſens cura creditæ pecuniæ juris (1) exſequendi, quam delectus eſſet: quippe jam a Prænefte profectos hoſtes in agro Sabino conſediſſe nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipſa irritaverat magis ad ſuſceptum certamen, quam deterruerat. neque aliud ad ſeditionem extinguendam in urbe, quam prope illatum mœnibus ipſis bellum valuit. Nam 28.
cum eſſet Prænestinis nuntiatum, nullum exercitum conſcriptum Romæ, nullum ducem certum eſſe, patres ac plebem in ſemetipſos verſos: occaſionem rati duces eorum, raptim agmine * facto, pervaſtatis protinus agris, ad portam Collinam ſigna intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concurſumque in muros atque portas eſt: tandemque ab ſeditione ad bellum verſi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creavere. is magiſtrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum eſt, (tantus ejus magiſtratus terror erat) ſimul hoſtes a mœnibus receſſere, & juniores Romani ad edictum ſine detrectatione convenere. Dum conſcribitur Romæ exercitus, caſtra interim hoſtium haud procul Allia flumine poſita. inde agrum late populantes, fatalem ſe urbi Romanæ locum cepiſſe inter ſe jactabant: *ſimilem pavorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. etenim ſi diem contactum religione, inſignemque nomine ejus loci timeant Romani,* (2) *quanto magis Allienſi die Alliam ipſam, monumentum tantæ cladis, reformidaturos? ſpecies profecto his ibi truces Gallorum ſonumque vocis in oculis atque in auribus fore.* Has inanium rerum inanes ipſas volventes cogitationes, fortunæ loci delegaverant ſpes ſuas. Romani contra, *ubicunque eſſet Latinus hoſtis, ſatis ſcire eum eſſe, quem ad Regillum lacum devictum centum an-*

* al. aëto.

(1) *cura perſequendi jus creditorum.*
(2) *quam Allienſem diem.*

norum pace (1) *obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam ut timorem faciat, ne qua terra sit* (2) *nefasta victoriæ suæ. quin ipsi si ibi Galli se offerant, illo loco se ita pugnaturos, ut Romæ pugnaverint in repetenda patria, ut postero die ad Gabios, tunc cum effecerint, ne quis hostis, qui mœnia Romana intrasset, nuntium secundæ adversæque fortunæ domum perferret.*

CAPUT XVII.

Dictator Prænestinos fundit: eorum novem oppida vi capit.

29. His utrinque animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentique, *Vides ne tu*, inquit, *A. Sempronii, loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dii immortales certioris quicquam fiduciæ, majorisve quod sit auxilii, dederint. at tu fretus armis animisque, concitatis equis invade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos, trepidantesque inferam signa. Adeste dii testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisque per vestrum numen deceptis.* Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde, postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: consternatique, & præter castra etiam sua pavore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quam in conspectu Prænestæ fuit. ibi ex fuga dissipati, locum, quem tumultuario opere com-

(1) *quia inter alias fœderis leges cautum fuerat, ut si Romanis bellum gerendum esset, Latini ad id milites, quot peterentur, submitterent. id patet l. 7. infra c. 8. ideo hic dicitur* obnoxia pax: *quoniam per illam Latini quasi in potestatem Romanorum venerint.*

(2) *in qua nefas sit Romanis vincere. alluſio est ad diem Alliensem nefastum.*

communirent, capiunt: ne, ſi intra mœnia ſe recepiſſent, extemplo ureretur ager, depopulatiſque omnibus obſidio urbi inferretur. ſed poſtquam, direptis ad Alliam caſtris, victor Romanus aderat; id quoque munimentum relictum; & vix mœnia tuta rati, oppido ſe Præneste includunt. Octo præterea oppida erant ſub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepſque haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneste ventum. id non vi, ſed per deditionem receptum eſt. T. Quintius ſemel acie victor, binis caſtris hoſtium, novem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto, Romam revertit: triumphanſque (1) ſignum Præneste devectum Jovis Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum eſt inter cellam Jovis, ac Minervæ; tabulaque ſub eo fixa, monumentum rerum geſtarum his ferme inciſa literis fuit: *Jupiter, atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida novem caperet.* Die xx. quam creatus erat, dictatura ſe abdicavit.

CAPUT XVIII.

Ducum temeritate res cum Volſcis haud proſpere geritur. Setiam colonia deducitur.

COmitia inde habita tribunorum militum conſulari poteſtate; quibus æquatus patriciorum, plebeiorumque numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlii cum L. Julio: plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antiſtium dedit. Manlii, quod genere plebeios, gratia Julium anteibant, Volſci provincia ſine ſorte, ſine (2) comparatione extra ordinem data: cujus & ipſos poſtmodum, & patres, qui dederant, pœnituit. I- 30. U.C. 377.

(1) *ſtatuam. ex more Romanorum evocandi, & deducendi Romam numina captarum urbium. v. l. 5. c. 12.* (2) *ſine conventione inter ipſos Tribunos.*

Digitized by Google

nexplorato pabulatum cohortes miſere. quibus velut circumventis, cum id falſo nuntiatum eſſet, dum, præſidio ut eſſent, citati feruntur, ne auctore quidem aſſervato, (1) qui eos hoſtis Latinus pro milite Romano fruſtratus erat, ipſi in inſidias præcipitavere. ibi dum iniquo loco ſola virtute militum (2) reſtantes cæduntur, cæduntque, caſtra interim Romana, jacentia in campo, ab altera parte hoſtes invaſere. Ab ducibus utrobique prodita temeritate atque inſcitia res, quicquid ſuperfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam ſine rectore ſtabilis virtus tutata eſt. Quæ ubi Romam ſunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, poſtquam quietæ res ex Volſcis afferebantur, & apparuit, neſcire eos victoria & tempore uti, revocati etiam inde exercitus ac duces. otiumque inde, quantum a Volſcis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum. quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno (3) Setiam, ipſis querentibus penuriam hominum, (4) novi coloni adſcripti. Rebuſque haud proſperis bello, domeſtica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia majeſtaſque inter ſuos obtinuit, ſolatium fuit.

CAPUT XIX.

Seditioni propter æs alienum excitatæ intervenit illatus a Volſcis terror: profecti duo exercitus, cum hoſtes non inveniſſent, eorum agrum populantur.

31. U. C. 378. INſequentis anni principia ſtatim ſeditione ingenti arſere, tribunis militum conſulari poteſtate, Sp. Furio, Q. Servilio iterum, C. Licinio,

(1) *qui, cum eſſet hoſtis Latinus, tanquam miles Romanus deceperat duces.* (2) *reſiſtentes.*
(3) *hinc generoſum vinum Setinum.*
(4) *non quod alii olim deducti fuerint; ſed quod indigenis optantibus propter infrequentiam ſuorum, additi de novo Romani.*

Digitized by Google

nio, P. Cloelio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia, & cauſa ſeditionis, æs alienum: cujus noſcendi gratia Sp. Servilius Priſcus, Qu. Cloelius Siculus cenſores facti, ne rem agerent, bello impediti ſunt. namque trepidi nuntii primo, fuga deinde ex agris, legiones Volſcorum ingreſſas fines, popularique paſſim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo violentior tribunitia poteſtas impediendo delectui eſſet: donec conditiones impoſitæ patribus, ne quis, quoad bellatum eſſet, tributum daret, aut jus de pecunia credita diceret. eo laxamento plebi ſumpto, mora delectui non eſt facta. Legionibus novis ſcriptis, placuit duos exercitus in agrum Volſcum legionibus diviſis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorſus maritimam oram atque Antium, Q. Servilius & L. Geganius læva ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hoſtis obvius fuit: (1) populatioque non illi vagæ ſimilis, quam Volſcus, latrocinii more, diſcordia hoſtium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat; ſed ab juſto exercitu juſta ira facta, ſpatio quoque temporis (2) gravior. quippe a Volſcis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incurſiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hoſtico morandi erat cauſa, ut hoſtem ad certamen eliceret. itaque omnibus paſſim tectis agrorum, viciſque etiam quibuſdam exuſtis, non arbore frugifera, non ſatis in ſpem frugum relictis, omni, quæ (3) extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrinque exercitus reducti.

---

(1) *non par pari Romani retulerunt, ſed multo graviora damna Volſcis intulerunt.*
(2) *iccirco etiam gravior, quia diuturnior.*
(3) *in agris hoſtium.*

Digitized by Google

CAPUT XX.

Ære alieno obſtricti, quibus laxamentum datum fuerat, de integro vexantur. cum patriciorum opes præpollerent, tres exercitus, plebe non impediente, ſcribuntur: horum validiſſimus proficiſcitur contra Latinos, & Volſcos; qui fuſi Satricum petunt; ab Satrico Antium.

32. PArvo intervallo ad reſpirandum a debitoribus dato, poſtquam quietæ ab hoſtibus erant, celebrari de integro juriſdictio: & tantum abeſſe ſpes veteris levandi fœneris, ut (1) tributo novum fœnus contraheretur in murum a cenſoribus locatum, ſaxo quadrato faciundum. cui ſuccumbere oneri coacta plebes: quia, quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. U.C. 379. Tribunos etiam militares patricios omnes coacta principum opibus fecit, L. Æmilium, P. Valerium quartum, C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iiſdem opibus obtinuere, ut adverſus Latinos, Volſcoſque, qui conjunctis legionibus ad Satricum caſtra habebant, nullo impediente omnibus junioribus ſacramento adactis, tres exercitus ſcriberent; unum ad præſidium urbis; alterum, qui, ſi qui alibi motus extitiſſet, ad ſubita * bella mitti poſſet; tertium, longe validiſſimum, P. Valerius & L. Æmilius ad Satricum duxere. ubi cum aciem inſtructam hoſtium loco æquo inveniſſent, extemplo pugnatum: &, ut nondum ſatis claram victoriam, ſic proſperæ ſpei pugnam imber ingentibus procellis fuſus diremit. poſtero die iterata pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaque Latinæ maxime legiones, longa ſocietate militiam Romanam edoctæ, reſtabant. eques immiſſus ordines turbavit: turbatis ſigna peditum illata: quantumque Romana ſe invexit acies, tantum hoſtes gradu demoti. & ut ſemel inclinavit pugna,

* al. belli.

(1) *impoſito*.

gna, jam intolerabilis Romana vis erat. Fusi hostes, cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime cæsi. castra capta, direptaque. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugę simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus prope in vestigiis sequeretur, plus tamen (1) timor, quam ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intravere hostes, quam Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum (2) pugnæ casum.

CAPUT XXI.

Antiatibus deditionem spectantibus, Latini, qui eo ab fuga se receperant, inde abeunt: Satrico incenso, Tusculum occupant: ibi, superveniente Romano exercitu, ab Romanis, & oppidanis ad unum cæduntur.

SEditio tum inter Antiates Latinosque coorta; cum Antiates victi malis, subactique bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditionem spectarent; Latinos ex diutina pace nova defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseverandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisque apparuit, (3) nihil per alteros stare, quo minus (4) incepta persequerentur. Latini profecti a societate pacis, ut rebantur, inhonestæ, sese (5) vindicaverunt. Antiates, incommodis (6) arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosque Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Ro- 33.

(1) pedibus timor addidit alas.
(2) *Extra mœnia.*
(3) *neutros impedimento esse.*
(4) *quique sua.*
(5) *liberaverunt.*
(6) *domesticis testibus, ac disceptatoribus.*

manos bello lædere, nec (1) Volſcos in armis retinere potuerant, eo erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis adverſæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum ejus ſuperfuit urbis, cum faces pariter ſacris profaniſque injicerent, quam (2) matris Matutæ templum. inde eos nec ſua religio, nec verecundia deum arcuiſſe dicitur. ſed vox horrenda, edita templo cum triſtibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amoviſſent. incenſos ea rabie impetus Tuſculum tulit, ob iram, quod, deſerto communi concilio Latinorum, non in ſocietatem modo Romanam, ſed etiam in civitatem ſe dediſſent. patentibus portis cum improviſo incidiſſent, primo clamore oppidum, præter arcem, captum eſt. in arcem oppidani refugere cum conjugibus ac liberis: nuntioſque Romam, qui certiorem de ſuo caſu ſenatum facerent, miſere. Haud ſegnius, quam fide populi Romani dignum fuit, exercitus Tuſculum ductus. L. Quintius, & Servius Sulpitius tribuni militum duxere. clauſas portas Tuſculi, Latinoſque ſimul obſidentium atque obſeſſorum animo. hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, (3) terrere una ac pavere. adventus Romanorum mutaverat utriuſque partis animos, Tuſculanos ex ingenti metu in ſummam alacritatem, Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de ſe ipſis ſpem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tuſculanis: excipitur aliquanto majore ab exercitu Romano. utrinque urgentur Latini: nec impetus Tuſculanorum decurrentium ex ſuperiore loco ſuſtinent: nec Romanos ſubeuntes mœnia, (4) molienteſque obices portarum arcere poſſunt. ſcalis prius mœnia capta, inde effracta clauſtra por-

(1) *Antiates.*
(2) *in Coloniis Civium Romanorum eadem colebantur numina, quæ Romæ.*
(3) *terrebant Tuſculanos Latini, timebant Romanos.*
(4) *loco moventes.*

portarum. & cum anceps hoſtis & a fronte & a tergo urgeret; nec ad pugnam ulla vis, nec ad fugam loci quicquam ſupereſſet; in medio cæſi ad unum omnes. Recuperato ab hoſtibus Tuſculo, exercitus Romam eſt reductus.

CAPUT XXII.

Vi æris alieni plebem cum Patres opprimerent, res novas moliendi occaſionem præbet filia M. Fabii Ambuſti, apud plebem potentis: quæ dum dolet non eam fortunam eſſe ſibi ex matrimonio, quæ ſorori eſſet, patrem eo adducit, ut aditum ad honores aperiat Licinio Stoloni marito, qui, eo annitente, factus tribunus plebis, leges adverſus patres una cum collega L. Sextio promulgat; inter quas illam, ut alter conſul de plebe fiat.

QUanto magis proſperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe (1) vis patrum in dies, miſeriæque plebis creſcebant; cum eo ipſo, (2) quod neceſſe erat ſolvi, facultas ſolvendi impediretur. itaque cum jam ex re nihil dari poſſet, (3) famæ & corpore judicati atque addicti creditoribus ſatisfaciebant, pœnaque in vicem fidei ceſſerat. adeo ergo obnoxios ſummiſerant animos non infimi ſolum, ſed principes etiam plebis; ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod, tanta vi ut liceret, tetenderant; ſed ne ad plebejos quidem magiſtratus capeſſendos, petendoſque, ulli viro acri, experientique animus eſſet; poſſeſſionemque honoris uſurpati modo a plebe per paucos annos recuperaſſe in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri

(1) *violentia*.
(2) *quod patres omni ratione cogebant obæratos omnes, qui longe plurimi erant, ad ſolvendum, impediebant, ne alii alios ære alieno diſſolvendo juvare poſſent*.
(3) *tamquam fraudatores*.

Digitized by Google

teri eſſet, parva, ut plerumque ſolet, rem ingentem moliundi cauſa intervenit. M. Fabii Ambuſti, potentis viri, cum inter ſui (1) corporis homines, tum etiam (2) ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor ejus habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio majori, minori C. Licinio Stoloni erat, illuſtri quidem viro, tamen plebeio: eaque ipſa affinitas, haud ſpreta, gratiam Fabio ad vulgum quæſierat. Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpitii tribuni militum domo ſorores Fabiæ cum inter ſe, ut fit, ſermonibus tempus tererent; lictor Sulpitii, cum is de foro ſe domum reciperet, forem, (3) ut mos eſt, virga percuteret. cum ad id, moris ejus inſueta, expaviſſet minor Fabia, riſui ſorori fuit, miranti ignorare id ſororem. cæterum is riſus ſtimulos parvis mobili rebus animo muliebri ſubdidit: frequentiaque (4) proſequentium rogantiumque nunquid (5) vellet? credo fortunatum matrimonium ei ſororis viſum; ſuique ipſam (6) malo arbitrio, quo a proximis quiſque minime anteiri vult, pœnituiſſe. confuſam eam ex recenti morſu animi cum pater forte vidiſſet, percontatus, ſatin' ſalvæ? (7) avertentem cauſam doloris, quippe nec ſatis piam adverſus ſororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter ſciſcitando, ut fateretur eam eſſe cauſam doloris, quod juncta impari eſſet, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare poſſet. conſolans inde filiam Ambuſtus, bonum animum habere juſſit: eoſdem propediem domi viſuram honores, quos apud ſororem viderat. Inde conſilia

(1) *ordinis.* (2) *apud.*
(3) *magiſtratū ædes aliquas ingreſſuro virga fores a lictore percutiebantur, monendi cauſa. niſi ejus eſſet ædes, cui deferendus ab ipſo magiſtratu videretur honor.*
(4) *obſequia præſtantium comitatu.*
(5) *maritus juberet.*
(6) *perverſa illa voluntate, qua &c.*
(7) *alio vertentem, ſcil. Fabiam.*

filia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio ſtrenuo adoleſcente, & cujus ſpei nihil præter genus patricium deeſſet. Occaſio videbatur rerum novandarum propter ingentem vim æris alieni, cujus levamen mali plebes, niſi ſuis in ſummo imperio locatis, nullum ſperaret: accingendum ad eam cogitationem eſſe. conando agendoque jam eo gradum feciſſe plebeios, unde ſi porro annitantur, pervenire ad ſumma, & patribus æquari tam honore, quam virtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magiſtratu ſibimetipſi viam ad cæteros honores aperirent. creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgavere leges omnes adverſus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut, deducto eo (1) de capite, quod uſuris pernumeratum eſſet, id, quod ſupereſſet, triennio æquis portionibus perſolveretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus (2) quingenta jugera agri poſſideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, ſed conſulum, & utique alter ex plebe crearetur: cuncta ingentia, & quæ ſine certamine maximo obtineri non poſſent. Omnium igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, honorum diſcrimine propoſito, conterriti patres cum trepidaſſent, publicis privatiſque conſiliis nullo remedio alio præter expertam multis jam ante certaminibus interceſſionem invento, collegas adverſus tribunitias rogationes comparaverunt. qui, ubi tribus ad ſuffragium ineundum citari a Licinio, Sextioque viderunt, ſtipati patrum præſidiis, nec recitari rogationes, nec ſolenne quicquam aliud ad ſciſcendum plebi fieri paſſi ſunt. Jamque, fruſtra ſæpe concilio advocato, cum pro antiquatis rogationes eſſent; *Bene habet*, inquit Sextius; *quandoquidem tantum interceſſione pollere pla-* 35.

(1) *ut ſors tantum imminueretur, quantum ſolutum eſſet uſurarum nomine.*

(2) *at legis auctor mille jugera poſſidebat. de quo paulo infra. l. 7. c. 10.*

placet, isto ipso telo tutabimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis. (1) *faxo, ne juvet vox ista, Veto; qua nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis.* Haud irritæ cecidere minæ; comitia, præter ædilium tribunorumque plebis, nulla sunt habita. Licinius Sextiusque tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari passi sunt. eaque solitudo magistratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militum tollentibus, per quinquennium urbem tenuit.

U.C. 380. 381. 382. 383. 384.

CAPUT XXIII.

Foris exercitus Rom. Veliternos a Tusculi obsidione repellit: domi, propter leges a Sextio, & Licinio latas, magna inter tribunos, & Patres certamina exoriuntur.

36. ALia bella opportune quievere: Veliterni coloni gestientes otio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursavere, & Tusculum oppugnare adorti sunt. eaque res, Tusculanis veteribus sociis, novis civibus, opem orantibus, verecundia maxime non patres modo, sed etiam plebem movit. remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, S. Cornelius, P. & C. Valerii, haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitiis plebem habuere: ingentique contentione exercitu scripto profecti, non ab Tusculo modo submovere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia compulere: obsidebanturque haud paulo vi majore Velitræ, quam Tusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, a quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. ante novi creati sunt tribuni militum Q. Servilius, C. Veturius iterum, A. & M. Cornelii, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum.

U.C. 385. 386.

In

(1) *efficiam*.

Digitized by Google

In majore diſcrimine domi res vertebantur. nam præter Sextium Liciniumque latores legum jam octavum tribunos plebis refectos., Fabius quoque tribunus militum, Stolonis ſocer, quarum legum (1) auctor fuerat, earum ſuaſorem ſe haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo interceſſores legum fuiſſent, quinque ſoli erant: &, (ut ferme ſolent, qui a ſuis deſciſcunt) (2) capti, & ſtupentes animi, vocibus alienis id modo, quod domi præceptum erat, interceſſioni ſuæ prætendebant, Velitris in exercitu plebis magnam partem abeſſe: in adventum militum comitia differri debere, ut univerſa plebes de ſuis commodis ſuffragium ferret. Sextius Liciniuſque cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices jam tot annorum uſu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de ſingulis, quæ ferebantur ad populum, fatigabant: *auderent ne poſtulare, ut, cum bina jugera agri plebi dividerentur, ipſis plus quingenta jugera habere liceret? ut ſinguli prope trecentorum civium poſſiderent agros; plebeio homini vix ad tectum neceſſarium, aut locum* (3) *ſepulturæ, ſuus pateret ager? An placeret fœnore circumventam plebem, ni potius, quam ſortem* (4) *creditum ſolvat, corpus in nervum ac ſupplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & ubicunque patricius habitet, ibi carcerem privatum eſſe?* Hæc indigna, miſerandaque auditu cum apud timentes 37-

(1) *privatim auctor fuerat Fabius Stoloni, ut eas leges ferret.*

(2) *deprehenſi ſunt nihil pro ſua interceſſione dicere, niſi quod domi a legum auctoribus docti fuerant. alii legunt:* ſtupentibus animis. *alii* ſtupentes animis.

(3) *ſepulcra extra urbem, in privatis cujuſque agris erant.*

(4) creditum *videtur ſignificare uſuras, quas patricii volebant ſolvi, non autem per eas ſortem imminui; quod tentabant Tribuni pl.*

Digitized by Google

tes ſibimet ipſos majore (1) audientium indignatione, quam ſua, increpuiſſent: *atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem, alium patribus unquam fore* affirmabant, *niſi alterum ex plebe conſulem cuſtodem ſuæ libertatis plebs feciſſet. contemni jam tribunos plebis, quippe quæ poteſtas jam ſuam ipſa vim frangat intercedendo, non poſſe æquo jure agi, ubi imperium penes illos, penes ſe auxilium tantum ſit: niſi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reipublicæ fore:* (2) *nec eſſe quod quiſquam ſatis putet, ſi plebeiorum ratio comitiis conſularibus habeatur: niſi alterum conſulem utique ex plebe fieri neceſſe ſit, neminem fore. an jam memoria exiſſe, cum tribunos militum idcirco potius, quam conſules, creari placuiſſet, ut & plebeiis pateret ſummus honos, IV. & XL.* (3) *annis neminem ex plebe tribunum militum creatum eſſe? quis crederet, duobus in locis ſua voluntate impertituros plebi honorem, qui* (4) *octona loca tribunis militum creandis occupare ſoliti ſint? & ad conſulatum viam fieri paſſuros, qui tribunatum ſeptum tandiu habuerint? lege obtinendum eſſe, quod comitiis per gratiam nequeat: & ſeponendum extra certamen alterum conſulatum, ad quem plebi ſit aditus: quoniam in certamine relictus, præmium ſemper potentioris futurus ſit. nec jam poſſe dici, id quod antea jactare ſoliti ſint, non eſſe in plebeiis idoneos viros ad curules magiſtratus. nunquid enim ſocordius, aut ſegnius rempublicam ad-*

---

(1) *plebejorum; qui a creditorum injuriis ſibimet ipſi timebant,*

(2) *non ſatis eſt decernere, ut plebeii poſſint eſſe Conſules: ita enim nemo plebejus futurus eſt Conſul, niſi etiam lege cautum ſit, alterum Conſulum debere eſſe plebejum,*

(3) *anno U. C. 309. Tribuni mil. conſulari poteſtate creari cœperunt. anno 353. primus e plebe Licinius Tribunus mil. factus.*

(4) *invidioſe dictum: nam modo tres, modo quatuor, aliquando ſex, raro octo Tribuni mil. conſulari poteſtate creati ſunt.*

administrari post P. Licinii Calvi tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit; quam per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra, patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. (1) *quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum supereſſe plebeiis: eam esse arcem libertatis, id columen: si eo perventum sit, tum populum Romanum vere exactos ex urbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illo die in plebem ventura omnia, quibus patricii excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, majora liberis relinquenda.* Hujus generis orationes ubi accipi videre, novam rogationem promulgant, ut pro (2) duumviris sacris faciundis decemviri creentur; ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in adventum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quam a Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad novos tribunos militum dilata: nam plebis tribunos eosdem, duos utique, qui legum latores erant, plebes reficiebat. 38.

CAPUT XXIV.

Instante ultima de legibus a Sextio, & Licinio promulgatis dimicatione, dicitur Dictator M. Furius Camillus, qui frustra conatus abstexere tribunos, tandem, quod vitio creatus esset, magistratu se abdicat: ei statim P. Manlius sufficitur.

TRibuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Servilius, L. Papirius, L. Veturius. Principio statim anni ad ulti- U.C. 387.

(1) *v. l. 4. c. 31.* (2) *librorum Sibyllinorum custodibus, qui sacra ex eorum præscripto curabant, quoties opus erat.*

Digitized by Google

ultimam dimicationem de legibus ventum : & cum tribus vocarentur, nec interceſſio collegarum latoribus obſtaret ; trepidi patres ad duo ultima auxilia, ſummum imperium, ſuminumque ad civem decurrunt . dictatorem dici placet . dicitur M. Furius Camillus, qui magiſtrum equitum L. Æmilium cooptat . Legum quoque latores adverſus tantum apparatum adverſariorum & ipſi cauſam plebis ingentibus animis armant ; (1) concilioque plebis indicto, tribus ad ſuffragium vocant . cum dictator ſtipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumque conſediſſet ; atque ageretur res ſolito primum certamine inter ſe tribunorum plebis ferentium legem ; intercedentiumque ; & quanto jure potentior interceſſio erat, tantum vinceretur favore legum ipſarum latorumque ; &, (2) *Uti rogas*, primæ tribus dicerent : tum Camillus : *Quandoquidem*, inquit, *Quirites, jam vos tribunitia libido, non poteſtas regit ; & interceſſionem, ſeceſſione quondam plebis partam, nobis eadem vi facitis irritam, qua peperiſtis ; non reipu. magis univerſæ, quam veſtra cauſa dictator interceſſioni veſtræ adero ; everſumque veſtrum auxilium imperio tutabor . itaque, ſi C. Licinius & L. Sextius interceſſioni collegarum cedunt ; nihil patricium magiſtratum inſeram concilio plebis . ſi adverſus interceſſionem tanquam captæ civitati leges imponere tendent ; vim tribunitiam a ſe ipſa diſſolvi non patiar .* Adverſus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo ſegnius peragerent, tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emoverent, miſit : & addidit minas, ſi pergerent, ſacramento omnes juniores adacturum, exercitumque extemplo ex urbe educturum . Terrorem ingentem incuſſerat plebi ; ducibus plebis accendit magis certamine animos, quam minuit : ſed, re neutro inclinata, magiſtratu ſe abdicavit : ſeu quia vitio creatus erat, ut ſcripſere quidam : ſeu quia tri-

(1) *comitiis tributis* . (2) *hac formula ſive voce, ſive tabella expreſſa, comprobabant rem a magiſtratu propoſitam* .

tribuni plebis tulerunt ad plebem, idque plebs ſcivit, ut, ſi M. Furius pro dictatore quid egiſſet, (1) quingentum millium æris ei multa eſſet. ſed auſpiciis magis, quam novi exempli rogatione, deterritum ut potius credam, cum ipſius viri facit ingenium, tum quod ei ſuffectus eſt extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus eſſet? & quod eundem M. Furium dictatorem inſequens annus habuit, haud ſine pudore certe fractum priore anno in ſe imperium repetiturum: ſimul quod eo tempore, quo promulgatum de multa ejus traditur, aut & huic rogationi, qua ſe in ordinem cogi videbat, obſiſtere potuit; aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quod uſque ad memoriam noſtram tribunitiis conſularibuſque certatum viribus eſt; dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit.

CAPUT XXV.

Licinius, & Sextius, ut leges ab ſe promulgatas perferant, honoris continuationem diſſimulando ſibi petunt.

INter priorem dictaturam abdicatam, novamque a Manlio initam, ab tribunis, velut per interregnum, concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus, gratiora eſſent. nam de fœnore atque agro rogationes jubebant, de plebeio conſule (2) antiquabant. & perfecta (3) utraque res eſſet, ni tribuni pl. ſe in omnia (4) ſimul conſulere plebem dixiſſent. P. Manlius, deinde dictator rem 39.

in

---

(1) *pondus æris quinquies majus cenſu primæ claſſis. v. lib. 1. c. 17.*

(2) *in antiquum ſtatum rem reducebant. neque enim cordi erat plebi, ut neceſſario alter Conſulum plebejus eſſet.*

(3) *quæ pertinebat ad fœnus, & agrum.*

(4) *quia ipſi affectabant Conſulatum.*

in cauſam plebis inclinavit, (1) C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitum de plebe dicto. id ægre patres paſſos accipio, dictatorem propinqua cognatione Licinii ſe apud patres excuſare ſolitum, ſimul negantem magiſtri equitum majus, quam tribuni conſularis, imperium eſſe. Licinius Sextiuſque, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent, ita ſe gerere, ut, negando jam ſibi velle continuari honorem, acerrime accenderent ad id, quod diſſimulando petebant, plebem. *nonum ſe annum jam velut in acie adverſus optimates, maximo privatim periculo, nullo publico emolumento, ſtare: conſenuiſſe jam ſecum & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ poteſtatis: primo interceſſione collegarum in leges ſuas pugnatum eſſe: deinde ablegatione juventutis ad Velitternum bellum: poſtremo dictatorium fulmen in ſe intentatum: jam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obſtare, quippe qui etiam omen plebeio conſuli, magiſtro equitum ex plebe dicendo, dederit: ſe ipſam plebem, & commoda morari ſua. liberam urbem ac forum a creditoribus, liberos agros ab injuſtis poſſeſſoribus extemplo, ſi velit, habere poſſe: quæ munera quando tandem ſatis grato animo æſtimaturos, ſi, inter accipiendas de ſuis commodis rogationes, ſpem honoris latoribus earum (2) incidant? Non eſſe modeſtiæ populi Rom. id poſtulare, ut ipſe fœnore levetur, (3) & in agrum injuria poſſeſſum a potentibus inducatur: per quos ea conſecutus ſit, ſenes tribunitios non ſine honore tantum, ſed etiam ſine ſpe honoris relinquat. proinde ipſi primum ſtatuerent (4) apud animos, quid vellent; deinde comitiis tribunitiis declararent voluntatem. ſi conjunctim ferri ab ſe promulgatas rogationes vellent, eſſe*

(1) *plebejus quidem eſt hic C. Licinius: alius tamen a ſeditioſo illo Licinio legum latore. nam hoc anno nonum reficitur Tribunus pl.*
(2) *auferant.* (3) & inducatur in agrum injuria poſſeſſum a potentibus; per quos *autem &c.* (4) *Secum.*

Digitized by Google

ſe quod eoſdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgaverint. ſin, quod cuique privatim opus ſit, id modo accipi velint: opus eſſe nihil invidioſa continuatione honoris; nec ſe tribunatum, nec illos ea, quæ promulgata ſint, habituros.

CAPUT XXVI.

App. Claudii Craſſi oratio contra leges a Sextio & Licinio promulgatas; ex quibus una de decemviris ſacrorum ex parte de plebe creandis ab iiſdem tribunis refectis perfertur.

ADverſus tam obſtinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum ſtupor, ſilentiumque inde cæteros patrum defixiſſet; App. Claudius Craſſus, nepos decemviri, dicitur odio magis iraque, quam ſpe, ad diſſuadendum proceſſiſſe, & locutus in hanc fere ſententiam eſſe. *Neque novum, neque inopinatum mihi ſit, Quirites, ſi, quod unum familiæ noſtræ ſemper objectum eſt ab ſeditioſis tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in rempub. patrum majeſtate fuiſſe; ſemper plebis commodis adverſatos eſſe. quorum alterum (1) neque nego, neque inficias eo, nos, ex quo adſciti ſumus (2) ſimul in civitatem & patres, enixe operam dediſſe, ut per nos aucta potius, quam imminuta majeſtas earum gentium, inter quas nos eſſe voluiſtis, dici vere poſſet. illud alterum pro me majoribuſque meis contendere auſim, Quirites, niſi quæ pro univerſa republica fiant, ea plebi, tanquam aliam incolenti urbem, adverſa quis putet, nihil nos neque privatos, neque in magiſtratibus, quod incommodum plebi eſſet, ſcientes feciſſe; nec ullum factum* 40.

---

(1) *alii*: neque neſcio, neque inficias eo. *ſic Frontinus in præf. jungit*, neque ignoro, neque inficior.

(2) *ſtatim atque e Sabinis migravit Attius Claudius Claudiorum Parens, & Civis, & Patricius, & Senator factus eſt. v. l. 2. c. 9.*

Digitized by Google

Aum dictumve noſtrum contra utilitatem veſtram, etſi quædam contra voluntatem fuerint, vere referri poſſe. An hoc, ſi Claudiæ familiæ non ſim, nec ex patricio ſanguine ortus, ſed unus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & vivere in libera civitate ſciam, reticere poſſim, L. illum Sextium, & C. Licinium, perpetuos (ſi diis placet) tribunos, tantum licentiæ novem annis, quibus regnant, ſumpſiſſe, ut vobis negent poteſtatem liberam ſuffragii non in comitiis, non in legibus jubendis ſe permiſſuros eſſe? Sub conditione, (1) inquit, nos reficietis decimum tribunos. quid eſt aliud dicere: quod petunt alii, nos adeo faſtidimus, ut ſine mercede magna non accipiamus? ſed quæ tandem iſta merces eſt, qua vos ſemper tribunos plebis habeamus? Ut rogationes, inquit, noſtras, ſeu placent, ſeu diſplicent, ſeu utiles, ſeu inutiles ſunt, omnes conjunctim accipiatis. Obſecro vos, Tarquinii tribuni plebis, putate me ex media concione unum civem ſuccłamare: Bona venia veſtra liceat ex his rogationibus legere, quas ſalubres nobis cenſemus eſſe; antiquare alias. (2) Non, inquit, licebit. Tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, jubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, ut L. Sextium, atque hunc C. Licinium conſules, quod indignaris, quod abominaris, videas? Aut omnia accipe: aut nihil fero. Ut, ſi quis ei, quem

---

(1) *refertur* τὸ inquit, *ad alterutrum vel Sextium, vel Licinium loquentem.*

(2) *hæc eſt reſponſio Tribunorum ab Appio in deterius detorta. nam Tribuni dixiſſent puto;* & ex noſtro collegio dubites creare conſules? *Appius autem invidioſe inducit loquentes ita.* & hoc portenti non fiat *&c. Sic Cic. l. 3. in Verrem c.* 11. de cohorte mea rejicies, inquit. (*Verres*) quid iſta cohors, quorum hominum eſt? Voluſii Haruſpicis, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. *Sic alibi.* hoc portenti *deſumptum Livio ex illo in Ventidium.* portentum inuſitatum conflatum eſt recens. nam, qui fricabat mulos Conſul factus eſt.

quem urgeat fames, venenum ponat cum cibo; & aut abſtinere eo, quod vitale ſit, jubeat; aut mortiferum vitali admiſceat. Ergo, ſi eſſet libera hæc civitas, non tibi frequentes ſuccłamaſſent; Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis? quid? ſi tu non tuleris, quod commodum eſt populo accipere; nemo erit, qui ferat illud? Si quis patricius, ſi quis, quod illi volunt invidioſius eſſe, Claudius diceret; Aut omnia accipite, aut nihil fero; quis veſtrum, Quirites, ferret? Nunquamne vos res potius, quam auctores ſpectabitis; ſed omnia ſemper, quæ magiſtratus ille dicet, ſecundis auribus, quæ ab noſtrum (1) quo dicentur, adverſis accipietis? At hercule ſermo eſt (2) minime civilis. Quid? rogatio qualis eſt, quam a vobis antiquatam indignantur? ſermoni, Quirites, ſimillima. Conſules, inquit, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. An aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri conſulem jubet, nec duos patricios creandi poteſtatem vobis permittit? Si hodie bella ſint, quale Etruſcum fuit, cum Porſena Janiculum inſedit; quale Gallicum modo, cum, præter Capitolium atque arcem, omnia hæc hoſtium erant; & conſulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: poſſetiſne ferre Sextium haud pro dubio conſulem eſſe, Camillum de repulſa dimicare? Hoccine eſt in commune honores vocare, ut duos plebejos fieri conſules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari neceſſe ſit, utrumque ex patribus præterire liceat? Quænam iſta ſocietas, quænam conſortio eſt? Parum eſt, ſi, cujus pars tua nulla adhuc fuit, in partem ejus venis, niſi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne, ſi duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid eſt dicere aliud, niſi, quia indignos veſtra voluntate creaturi non eſtis, neceſſitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? Quid ſequitur, niſi ut ne beneficium quidem debeat populo, ſi cum duobus patriciis unus petierit plebeius, & lege ſe, non ſuffragio creatum dicat? Quo modo extor- 41.

que-

(1) *aliquo.* (2) *qui civem minime ſapit.*

queant, non quo modo petant honores, quærunt: & ita maximè ſunt adepturi, ut nihil (1) *ne pro minimis quidem debeant: & occaſionibus potius, quam virtute, petere honores malunt. Eſt aliquis, qui ſe inſpici, qui æſtimari faſtidiat; qui certos ſibi uni honores inter dimicantes competitores æquum cenſeat eſſe; qui ſe arbitrio veſtro eximat; qui veſtra neceſſaria ſuffragia pro voluntariis, & ſerva pro liberis faciat. omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua poteſtate,* (2) *tanquam Regum, in Capitolio numeratis; quis eſt hodie in civitate tam humilis, cui non via ad conſulatum facilior per iſtius legis occaſionem, quam nobis ac liberis noſtris fiat, ſiquidem nos, ne cum volueritis quidem, creare interdum poteritis; iſtos, etiam ſi nolueritis, neceſſe ſit? De indignitate ſatis dictum eſt: (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auſpiciis, quæ propria deorum immortalium contemptio atque injuria eſt, loquar? Auſpiciis hanc urbem conditam eſſe, auſpiciis bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis eſt qui ignoret? penes quos igitur ſunt auſpicia more majorum? nempe* (3) *penes patres. nam plebeius quidem magiſtratus nullus* (4) *auſpicato creatur: nobis adeo propria ſunt auſpicia, ut non ſolum quos populus creat patricios magiſtratus,*

---

(1) *quaſi maxima, ne pro minimis quidem habeant.* (2) *in Capitolio erant Regum ſtatuæ, quarum baſibus numerus annorum, quibus regnaverant, erat inſcriptus. cum igitur Licinius & Sextius fuerint Tribuni pl. ſæpius, at non diverſis vicibus, ut etiam alii Cives, ſed continua annorum ſerie Regum inſtar, ideo Regum more numerandi ſunt horum Tribunorum anni. Statuas autem in Capitolio Regibus fuiſſe poſitas docet Plinius l. 33. c. 1.*

(3) *v. l. 4. c. 2.* (4) *in Comitiis tributis, quibus plebeii Magiſtratus creabantur, obſervabant quidem de Cælo, ſi fulſiſſet, ſi tonuiſſet, ſi quid de Cælo tactum eſſet, ſi quid eorum appareret, quibus viſis non liceret agere cum populo; ſed non adhibebatur avium inſpectio.*

Digitized by Google

tus, non aliter quam auſpicato creet; ſed nos quoque ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato interregem prodamus, & privatim auſpicia habeamus, quæ iſti ne in magiſtratibus quidem habent. Quid igitur aliud quam tollit ex civitate auſpicia, qui, plebeios conſules creando, a patribus, qui ſoli ea habere poſſunt, auſert? Eludant nunc licet religiones. quid enim eſt, ſi pulli non paſcentur? ſi ex cavea tardius exierint? ſi occinuerit avis? Parva ſunt hæc: ſed, parva iſta non contemnendo, majores noſtri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos, tanquam jam nihil pace deorum opus ſit, omnes cæremonias polluimus. vulgo ergo pontifices, augures, ſacrificuli Reges creentur: cuilibet (1) apicem dialem, dummodo homo ſit, imponamus: tradamus ancilia, penetralia, deos, deorumque curam, quibus nefas eſt: non leges auſpicato ferantur: non magiſtratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitiis patres auctores fiant: Sextius & Licinius, tanquam Romulus ac Tatius, in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo eſt ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem venit, altera lege ſolitudines vaſtas in agris fieri, pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana ſocietas tollitur. Omnium rerum cauſa vobis antiquandas cenſeo iſtas rogationes. quod (2) faxitis, deos velim fortunare.

Oratio Appii ad id modo valuit, ut tempus rogationum jubendarum proferretur. Refecti decimum iidem tribuni Sextius & Licinius de decemviris ſacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quinque patrum, quinque plebis: graduque eo jam via facta ad conſulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes ceſſit patribus, ut, in præſentia conſulum mentione omiſſa, tribuni militum crearentur. creati A. & 42.

(1) *apex ſumitur pro acuminato Flaminum pileo: proprie ſignificat faſtigium ejus pilei, in cujus extremo modicum quid lanæ eſt. hinc Virg.* 8. lanigeroſque apices. *hic tamen ipſum Flaminum Sacerdotium deſignatur.* (2) *feceritis.*

M. Cornelii iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius ſextum.

CAPUT XXVII.

M. Furius Dictator dicitur ad bellum contra Gallos: eo peracto, oritur in Urbe ſeditio propter leges tribunitias, quæ tandem perferuntur. De Conſule plebeio creando ea conditione plebi conceditur, ut ab ipſa de Prætore e Patribus creando nobilitati concedatur.

U.C. 388. CUm præter Velitrarum obſidionem, tardi magis (1) rerum exitus, quam dubii, quietæ externæ res Romanis eſſent: fama repens belli Gallici allata perpulit civitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pennum magiſtrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor eſt (2) Claudius: inclytamque in ponte pugnam, qua (3) T. Manlius Gallum, cum quo provocatus manum conſeruit, in conſpectu duorum exercituum cæſum torque ſpoliavit, tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis adducor ut credam, decem haud minus poſt annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio ſigna collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria priſtinæ cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis caſtris cæſa: palati alii Apuliam maxime petentes, cum fuga ſe longinqua, tum quod paſſim eos ſimul pavor terrorque (4) diſtulerant, ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu patrum, plebiſque triumphus decretus. Vixdum per-

(1) *alii* rem. (2) *hic annalium Scriptor nominatur a Gellio l. 9. c. 13.*

(3) *hic eſt ille Manlius, qui poſtea filium victorem, quod injuſſu pugnaſſet, ſecuri percuſſit. pugna autem, cujus hic fit mentio, deſcribitur l. ſeq. c. 6.* (4) *diſſipaverant.*

perfunctum eum bello, atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator, senatusque victus, ut rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia consulum adversa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus COS. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricii se auctores futuros negabant, (1) prope ad secessionem plebis res, terribilesque alias minas civilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt; concessumque ab nobilitate plebi, de consule (2) plebeio; a plebe nobilitati, de (3) prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, si quando unquam alias, (4) factum S. C. feriæ ut Latinæ fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur. Recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum a patriciis est juvenibus, se id honoris deum immortalium causa libenter acturos, ut (5) ædiles fierent. quibus cum ab universis gratiæ actæ essent, factum senatus consultum, ut duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.

---

(1) *propemodum res venit ad &c.*

(2) *ut creari posset; non ut necessario crearetur.*

(3) *antehac jus dicebant Consules, nunc primum creatus Prætor. postea additi sunt alii.*

(4) *alii hunc locum ita legunt:* si quando unquam alias, Deum immortalium causa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum (*intellige feriarum Latinarum*) *adjiceretur;* recusantibus &c.

(5) *curules. atque ita hoc anno primum Consul plebejus: primum prætor urbanus: primum ædiles curules.*

LIBER VII.

CAPUT I.

Alter Conſul de plebe primum creatur : duo novi magiſtratus adduntur , Prætura , & Ædilitas . Peſtilentia oritur , quam inſignem facit mors M. Furii Camilli .

1. U.C. 389. ANnus hic erit inſignis (1) novi hominis conſulatu , inſignis novis duobus magiſtratibus , prætura , & curuli ædilitate . Hos ſibi patricii quæſivere honores pro conceſſo plebi altero conſulatu . Plebes conſulatum L. Sextio , cujus lege partus erat , dedit : patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo , ædilitatem Cn. Quintio Capitolino , & P. Cornelio Scipioni , ſuarum gentium viris , (2) gratia campeſtri dederunt . L. Sextio collega ex patribus datus L. Æmilius Mamercus . Principio anni & de Gallis , quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat , & de Hernicorum defectione agitata mentio . Cum de induſtria omnia , ne quid per plebeium conſulem ageretur , proferrentur : ſilentium omnium rerum , ac juſtitio ſimile otium fuit : niſi quod , non patientibus tacitum tribunis , quod pro conſule uno plebeio (3) tres patricios magiſtratus curulibus ſellis prætextatos , tanquam conſules , ſedentes nobilitas ſibi ſumpſiſſet , prætorem quidem etiam jura reddentem , & (4) collegam conſulibus , atque iiſ-

(1) *novi homines dicebantur , qui primi curulem Magiſtratum inferebant in familiam .*

(2) *qua patricii valuerunt in campo Martio Comitiis centuriatis .* (3) *unus Conſul : duo Ædiles .*

(4) *prætor erat quaſi Conſulum collega ; fungebatur enim munere , quod prius erat Conſulum , & iiſdem auſpiciis creabatur .*

Digitzed by Googl

iiſdem auſpiciis creatum : (1) verecundia inde impoſita eſt ſenatui ex patribus jubendi ædiles curules creari . Primo , ut alternis annis ex plebe fierent , convenerat : poſtea promiſcuum fuit . Inde , L. Genutio , & Q. Servilio COSS. , & ab U.C. ſeditione , & a bello quietis rebus , ne quando a 392. metu ac periculis vacarent , peſtilentia ingens orta . Cenſorem , ædilem curulem , tres tribunos plebis mortuos ferunt , pro portione & ex multitudine alia multa funera fuiſſe . maximeque eam peſtilentiam inſignem mors quam (2) natura , tam acerba M. Furii fecit . fuit enim vere vir unicus in omni fortuna , princeps pace belloque , prius quam exulatum iret : clarior in exilio , vel deſiderio civitatis , quæ capta abſentis imploravit opem ; vel felicitate , qua reſtitutus in patriam , ſecum patriam ipſam reſtituit : par deinde per quinque & xx. annos (tot enim poſtea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit ; dignuſque habitus , quem ſecundum a Romulo conditorem urbis Romani ferrent .

CAPUT II.

Peſtilentiæ finis per novas religiones quæritur : facto lectiſternio , cum nihil hoc remedio levaretur , ludi ſcenici primum inſtituuntur : hoc quoque irrito placamine , dicitur Dictator L. Manlius clavi figendi cauſa ; quo fixo , ab eodem Dictatore delectus in Hernicos habetur .

ET hoc , & inſequenti anno , C. Sulpitio Petico , C. Licinio Stolone COSS. , peſtilentia fuit . eo nihil dignum memoria actum , niſi quod pacis deum expoſcendæ cauſa tertio tum poſt conditam urbem lectiſternium fuit . & cum vis morbi nec humanis conſiliis , nec ope divina levaretur , victis ſuperſtitione animis , ludi quoque ſcenici , nova res bellicoſo populo , (nam circi 2. U.C. 393.

(1) *Senatum puduit jubere &c.*
(2) *Camillus octogenario major deceſſit .*

Digitized by Google

modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur. Cæterum parva quoque, (ut ferme (1) principia omnia) & ea ipſa peregrina res fuit. ſine carmine ullo, ſine imitandorum carminum (2) actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos ſaltantes, haud indecoros motus more Tuſco dabant. imitari deinde eos juventus ſimul (3) inconditis inter ſe jocularia fundentes verſibus cœpere: nec abſoni a voce motus erant. Accepta itaque res, ſæpiuſque uſurpando excitata. (4) vernaculis artificibus, quia hiſter Tuſco verbo ludio vocabatur, nomen hiſtrionibus inditum: qui non, ſicut ante, Feſcennino ſimilem verſum, compoſitum temere, ac rudem alternis jaciebant, ſed impletas modis (5) ſatyras, deſcripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. (6) Livius poſt aliquot annos, qui ab ſatyris auſus eſt primus argumento fabulam (7) ſerere, idem ſcilicet, id quod omnes tum erant, ſuorum carminum actor, dicitur, cum ſæpius (8) revocatus vocem obtudiſſet, venia petita, puerum ad canendum ante tibicinem cum ſtatuiſſet, (9) canticum egiſſe aliquanto magis vigente motu, quia nihil (10) vocis uſus impediebat. inde ad (11) manum cantari hiſtrionibus cœptum, (12) diverbiaque tantum ipſorum voci relicta. Poſtquam,

lege

---

(1) *originem comœdiæ, & tragœdiæ, apud Græcos indicat Horat. in A. P.* (2) *ſine motu corporis imitante cantus.* (3) *hoc velut rudimentum comœdiæ Latinæ.* (4) *ludionibus Romanis.*
(5) Satyra, *inquit Quinct. l. 5.* tota noſtra *eſt*, neque a Græcis arceſſita. (6) *Andronicus.*
(7) *nectere, componere. quippe Quinct. l. 5. c. 10.* fabulæ ad actus Scenarum compoſitæ, argumenta dicebantur. *v. Val. Max. l. 2. c. 4. ubi explicat totum hunc locum.* (8) *ne abiret.*
(9) *eam partem comœdiæ, quam μονῳδίαν vocant.*
(10) *non enim utebatur voce, ſed geſticulatione.*
(11) *geſticulationi hiſtrionum ſaltantium cantando reſpondere.* (12) *pars prima Comœdiæ.*

Digitized

lege hac fabularum, ab risu, ac soluto joco res avocabatur; & ludus in artem paulatim verterat; juventus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cæpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. quod genus ludorum ab (1) Oscis acceptum tenuit (2) juventus, nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tanquam (3) expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est; ut appareret, quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis levavit. quin etiam, cum medios forte ludos circus Tiberi superfuso irrigatus impedisset, id vero, velut aversis jam diis, aspernantibusque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque, Cn. Genutio, L. Æmilio Mamerco secundum consulibus, cum piaculorum magis (4) conquisitio animos, quam corpora morbi afficerent; repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam (5) clavo ab di-

3

C. U. 392.

(1) *observat Strabo, etiam postquam Oscorum gens interierat, dialectum eorum apud Romanos mansisse, ita ut quibusdam patriis ludis (puta Atellanis fabulis) poemata eo sermone in scenam suo tempore producerentur.*

(2) *horum carminum auctores* Poetæ urbici *vocabantur: quod urbani honesti juvenes essent, & urbanos, non turpes jocos admitterent.*

(3) *nam reliqui histriones infamia notabantur. infames autem a Censoribus movebantur tribu, nec militabant.* (4) *Superstitio in investigandis expiationibus.* (5) *hic clavus dicebatur* annalis, *qui figebatur in parietibus sacrarum ædium singulis annis, ut per eos colligeretur numerus annorum.*

dictatore fixo ſedatam . Ea religione adductus ſenatus , dictatorem clavi figendi cauſa dici juſſit . dictus L. Manlius (1) Imperioſus L. Pinarium magiſtrum equitum dixit . Lex vetuſta eſt , priſcis literis verbiſque ſcripta , ut , qui (2) prætor maximus ſit , Idib. Septembribus clavum pangat . fixus fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi , ea parte , qua Minervæ templum eſt . eum clavum , quia raræ per ea tempora literæ erant , notam numeri annorum fuiſſe ferunt , (3) eoque Minervæ templo dicatam legem , quia numerus Minervæ inventum ſit . Vulſiniis quoque clavos , indices numeri annorum , fixos in templo Nortiæ Etruſcæ deæ comparere , diligens talium monumentorum auctor Cintius affirmat . M. Horatius conſul (4) ex lege templum Jovis optimi maximi dedicavit anno poſt reges exactos . a conſulibus poſtea ad dictatores , quia majus imperium erat , ſolenne clavi figendi translatum eſt . intermiſſo deinde more , digna etiam per ſe viſa eſt res , propter quam dictator crearetur . qua de cauſa creatus L. Manlius , perinde ac rei gerendæ , ac non ſolvendæ religionis gratia creatus eſſet , bellum Hernicum affectans , delectu acerbo juventutem agitavit : tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis , ſeu vi , ſeu verecundia victus , dictatura abiit .

---

(1) *cur appellatus* Imperioſus ; *v. cap. ſeq.*

(2) *olim Prætor appellabatur Conſul , & interdum omnis Magiſtratus , cui exercitus parebat . Aſcon. 3. in Ver. Feſtus l. 11. Nonius de vita populi R. l. 2.* (3) *eo clavo fixam , ſuſpenſam legem . hoc ſignificare videtur* τὸ dicatam . *hoc ſenſu Tiberius Parrhaſii tabulam* in cubiculo dedicaſſe *dicitur . Svet. c. 44. aliis* dicatam lege , *ſcil. clavum ;* τὸ eoque *ſignificabit* , ideoque .

(4) *ex auctoritate ejus legis , vel ſecundum eam legem , qua jubebat clavum figi .*

CA-

CAPUT III.

L. Manlio propter acerbum delectum, & relegatum a cœtu hominum filium ob linguæ tarditatem, dies dicitur a M. Pomponio tribuno plebis: id cum audisset juvenis, urbem petens, impetratoque a tribuno colloquio, eum ab accusatione desistere, stricto gladio, compellit.

NEque eo minus principio insequentis anni, Q. Servilio Ahala, L. Genutio iterum COSS., dies Manlio dicitur a M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu, non damno modo civium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat: & ante omnia invisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Imperiosi grave liberæ civitati, ab ostentatione sævitiæ ascitum, quam non magis in alienis, quam in proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. criminique ei tribunus inter cætera dabat, quod filium juvenem, nullius probri compertum, extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus servile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit; ubi summo loco natus dictatorius juvenis quotidiana miseria disceret, vere imperioso patre se natum esse. *at quam ob noxam? quia* (1) *infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum* (2) *nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fovere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manlium malum malo augere filii, & tarditatem ingenii insuper premere; &, si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habendo.* Omnium potius 4. U.C. 393.

(1) *v. Val. Max. l. 6. c. 9.* (2) *Molliore tractatione, velut fomento curandum.*

Digitized by Google

his criminationibus, quam ipſius juvenis, irritatus eſt animus: quin contra ſe quoque parenti cauſam invidiæ atque criminum eſſe ægre paſſus, ut omnes dii hominesque ſcirent, ſe parenti opem latam, quam inimicis ejus, malle, capit conſilium rudis quidem atque agreſtis animi, & quanquam non civilis exempli, tamen pietate laudabile. Inſcientibus cunctis, cultro ſuccinctus, mane in urbem, atque a porta domum confeſtim ad M. Pomponium tribunum pl. pergit: janitori, opus eſſe ſibi domino ejus convento extemplo ait; nuntiaret, T. Manlium Lucii filium eſſe. mox introductus (etenim percitum ira in patrem ſpes erat aut criminis aliquid novi, aut conſilii ad rem agendam deferre) ſalute accepta, redditaque, eſſe ait quæ cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire juſſis, cultrum ſtringit: & ſuper lectum ſtans ferro intento, niſi in quæ ipſe concepiſſet verba juraret, *ſe patris ejus accuſandi cauſa concilium plebis nunquam habiturum*, ſe eum extemplo transfixurum minatur. pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, ſe ſolum inermem, illum prævalidum juvenem, &, quod haud minus timendum erat, ſtolide ferocem viribus ſuis cerneret) adjurat in quæ adactus eſt verba. & præ ſe deinde tulit, ea vi ſubactum ſe incœpto deſtitiſſe. nec perinde, (1) ut maluiſſet plebes, ſibi ſuffragii ferendi de tam crudeli, & ſuperbo reo poteſtatem fieri, ita ægre habuit filium id pro parente auſum: eoque id laudabilius erat, quod animum ejus tanta acerbitas patria nihil a pietate avertiſſet. Itaque non patri modo remiſſa cauſæ dictio eſt, ſed ipſi etiam adoleſcenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuiſſet (2) tribunos militum

(1) *ſenſus eſt: tametſi plebs optabat poteſtatem ſibi fieri &c. tamen non ægre tulit &c.*

(2) *Tribuni militum ad legiones vocabantur, qui præerant legionariis. ii ſex erant in unaquaque legione. bini tamen per vices legiani toti imperabant.*

tum ad legiones ſuffragio fieri, (nam & antea, ſicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipſi faciebant) (1) ſecundum in ſex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis, ut qui rure, & procul cœtu hominum juventam egiſſet.

CAPUT IV.

Cum, aperta in foro ingenti voragine, reſponſum eſſet, ea re tantummodo poſſe expleri, qua populus Rom. plurimum poſſet, Curtius, equo conſcenſo, ſe in illam armatus immittit.

EOdem anno, ſeu motu terræ, ſeu qua vi alia, forum medium ferme ſpecu vaſto collapſum in immenſam altitudinem dicitur; neque eam voraginem conjectu terræ, cum pro ſe quiſque (2) gereret, expleri potuiſſe prius, quam deum monitu quæri cœptum, (3) quo plurimum populus Romanus poſſet. id enim illi loco dicandum vates canebant, ſi rempub. Romanam perpetuam eſſe vellent. tum M. Curtium, juvenem bello egregium, caſtigaſſe ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quam arma, virtuſque eſſet. Silentio facto, templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem ſe devoviſſe: equo deinde quam poterat maxime exornato inſidentem armatum ſe in ſpecum immiſiſſe, donaque ac fruges ſuper eum a multitudine virorum ac mulierum congeſtas: *lacumque Curtium* non ab antiquo illo T. Tatii milite (4) Curtio Metio, ſed ab hoc appellatum. cura non deeſſet, ſi qua ad verum via inquirentem ferret. nunc fama rerum ſtandum eſt, 6.

 ubi

(1) *locum*. (2) *terram ingereret*.
(3) *quid eſſet illud, quo maxime P. R. valeret*.
(4) *de quo l. 1. c. 5.*

Digitized by Google

ubi certam derogat vetuſtas fidem. & lacus nomen ab hac recentiore (1) inſignius (2) fabula eſt.

CAPUT V.

L. Genutius de plebe conſul profectus contra Hernicos cæditur: interim dum, dicto in Urbe Dictatore, novus exercitus conſcribitur, C. Sulpicius legatus per occaſionem rem bene gerit. adventu deinde Dictatoris hoſtes prælio funduntur.

POſt tanti prodigii procurationem, eodem anno de Hernicis conſultus ſenatus, cum feciales ad res repetendas nequicquam miſiſſet, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis cenſuit: populuſque id bellum frequens juſſit. L. Genutio conſuli ea provincia ſorte evenit. In expectatione civitas erat; quod primus ille de plebe conſul bellum ſuis auſpiciis geſturus eſſet; perinde ut eveniret res, ita communicatos honores (3) probe aut ſecus conſulto, habitura. Forte ita tulit caſus, ut Genutius, ad hoſtes magno conatu profectus, in inſidias præcipitaretur; legionibus nec opinato pavore fuſis, conſul circumventus ab inſciis, quem interficerent, occideretur. Quod ubi eſt Romam nuntiatum, nequaquam tantum publica calamitate mœſti patres, quantum feroces infelici conſulis plebeii ductu, fremunt omnibus locis: *irent, crearent conſulem ex plebe; transferrent auſpicia, quo nefas eſſet. potuiſſe patres plebiſcito pelli honoribus ſuis, num etiam in deos immortales inauſpicatam legem valuiſſe? vindicaſſe ipſos ſuum numen, ſua auſpicia: quæ ut primum contacta ſint ab eo, a quo nec jus nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuiſſe,*

ne

---

(1) *Al.* inſignitius. *Al.* inſignitus.
(2) *vulgi narratione.*
(3) *Alii*; pro bene. *ſenſus eſt. conſilium communicati cum plebe conſulatus, bonum an malum fuerit, metiri ab eventu Civitas parata erat.*

Digitized by Google

ne deinde turbato gentium jure comitia haberentur. His vocibus curia, & forum perſonat. Ap. Claudium, quia diſſuaſerat legem in concione, majore nunc auctoritate eventum reprehenſi ab ſe conſilii incuſantem, dictatorem, conſenſu patriciorum, Servilius conſul dicit: delectuſque & juſtitium indictum. Prius quam dictator legioneſque novæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitii legati res per occaſionem geſta egregie eſt. In Hernicos, morte conſulis contemptim ad caſtra Romana cum haud dubia expugnandi ſpe ſuccedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis, eruptio eſt facta. multum ab ſpe adeundi (1) valli res Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abſceſſere. Dictatoris deinde adventu, novus veteri exercitus jungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumque, quorum virtute caſtra defenſa erant, ſimul audientibus laudes meritas tollit animos, ſimul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque ſegnius & hoſtes bellum apparant; qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hoſtis, ſuas quoque vires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora virorum ſcribuntur. hunc eximium florem juventutis eo etiam, quod, ut duplex acciperent ſtipendium, decreverant, ſpei animorumque implevere. immunes quoque operum militarium erant, ut in unum pugnæ laborem reſervati, plus ſibi, quam pro virili parte, annitendum ſcirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conſpectior virtus eſſet. Duum millium planicies caſtra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme utrinque ſpatio in medio pugnatum eſt. primo ſtetit ambigua ſpe pugna, nequicquam ſæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hoſtium aciem. poſtquam equeſtris pugna effectu, quam conatibus, vanior erat, conſulto prius dictatore equites, permiſſu deinde ejus relictis equis, clamore ingenti provolant ante ſi- 7.

(1) *Romani, poſt eruptionem factam.*

ſigna, & novam integrant pugnam. neque ſuſtineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumque robore ſe objeciſſent. Tunc
8. inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex, quam pro numero, damnum eſt: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum ſuum in virtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures vulnera accipiunt. tandem equites alius alium increpantes, *quid deinde reſtaret, quærendo, ſi neque ex equis pepuliſſent hoſtem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante ſigna feroces proſiluiſſent? & alieno pugnarent loco?* His inter ſe vocibus concitati, clamore renovato inferunt pedem: & primum gradu moverunt hoſtem, deinde pepulerunt, poſtremo jam haud dubie avertunt. neque tam vires pares quæ ſuperaverit res, facile dictu eſt; niſi quod perpetua fortuna utriuſque populi & extollere animos, & minuere potuit. Uſque ad caſtra fugientes Hernicos Romanus ſequitur: caſtrorum oppugnatione, quia ſerum erat diei, abſtinuere. (1) diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem ſignum dare poſſet: eo in noctem tractum erat certamen. Poſtera die deſerta fuga caſtra Hernicorum, & ſaucii reliqui quidam inventi; agmenque fugientium ab ſignis, cum (2) præter mœnia eorum infrequentia ſigna conſpecta eſſent, fuſum ac per agros trepida fuga palatum eſt. nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amiſſa: &, (3) ubi haud minus jacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.

---

(1) *id Dictatorem diu remoratum fuerat, quod perfectum ſacrificium non erat.*
(2) *prope.* (3) *qua in re.*

CA-

CAPUT VI.

In Hernicis Ferentinum capitur. Tiburtibus bellum indicitur: dictus deinde Dictator contra Gallos exercitum educit; castris adversum positis, Gallum, superbe provocantem, T. Manlius singulari certamine occidit: ex detracto illi torque, sibi Torquati cognomen facit.

INsequenti anno cum C. Sulpitius, & C. Licinius Calvus Consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inventis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum vi cepissent, revertentibus inde eis Tiburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cum multæ ante querimoniæ ultro citroque jactatæ essent, cur per (1) feciales rebus repetitis bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pennum eo anno fuisse, satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius, comitiorum habendorum causa, & ab Licinio consule dictum scribit, quia, collega comitia bello præferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. Quæsita eo propriæ familiæ laus, leviorem auctorem Licinium facit; cum mentionem ejus rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam. magis ut belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, cum tumultus Gallici causa justitium edixisset, omnes juniores sacramento adegit; ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec, qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus pro-

9. U.C. 394.

cef-

(1) *antequam bellum indiceretur, Feciales ex moreres repetebant.*

Digitized by Google

ceſſit; &, quantum maxima voce potuit, *Quem nunc*, inquit, *Roma fortiſſimum virum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noſter duorum eventus*
10. *oſtendat, utra gens bello ſit melior*. Diu inter primores juvenum Romanorum ſilentium fuit; cum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam ſortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem a vexatione tribunitia vindicaverat, ex ſtatione ad dictatorem pergit. *Injuſſu tuo*, inquit, *imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, non ſi certam victoriam videam. ſi tu permittis, volo ego illi belluæ oſtendere, quando adeo ferox præſultat hoſtium ſignis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeja dejecit*. Tum dictator, *Macte virtute*, inquit, *hac pietate in patrem, patriamque, T. Manli, eſto: perge, & nomen Romanum invictum juvantibus diis præſta*. Armant inde juvenem æquales: (1) pedeſtre ſcutum capit, Hiſpano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. armatum adornatumque adverſus Gallum ſtolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis viſum eſt) linguam etiam ab irriſu exerentem, producunt. Recipiunt inde ſe ad ſtationem cæteri; & duo in medio armati, ſpectaculi magis more, quam lege belli deſtituuntur, nequaquam viſu ac ſpecie æſtimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, verſicolori veſte, pictiſque & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris ſtatura, modicaque in armis habilibus magis, quam decoris, ſpecies: non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, ſed pectus animorum, iræque tacitæ plenum, omnem ferociam in diſcrimen ipſum certaminis diſtulerat. Ubi conſtitere inter duas acies, tot circa mortalium animis ſpe metuque pendentibus; Gallus, velut moles ſuperne imminens, (2) projecto læva ſcuto in advenientis arma hoſtis, vanum cæ-

ſim

---

(1) *cum eſſet eques depoſita parma, & longiore gladio, ſumpſit ſcutum longius, quo totum corpus tegeret, & gladium breviorem Hiſpanum.*
(2) *porrecto.*

ſim cum ingenti ſonitu enſem (1) dejecit. Romanus, mucrone (2) ſurrecto, cum ſcuto ſcutum imum perculiſſet, totoque corpore (3) interior periculo vulneris factus, inſinuaſſet ſe (4) inter corpus, armaque, uno alteroque ſubinde ictu ventrem, atque inguina hauſit, & in ſpatium ingens ruentem porrexit hoſtem. jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque ſpoliavit; quem reſperſum cruore, collo circumdedit ſuo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab ſtatione obviam militi ſuo progreſſi, laudantes gratulanteſque ad dictatorem perducunt. inter carminum propenodum incondita quædam militariter joculantes, Torquati cognomen additum, celebratum tum deinde poſteris, & familiæ honori fuit. dictator coronam auream addidit donum, miriſque pro concione eam pugnam laudibus tulit.

CAPUT VII.

Galli territi Manlii victoria, retro cedentes, ſe Tiburtibus jungunt. Dicto ad inſtantem tumultum Dictatore, cum utroque hoſte res bene geritur. Tiburtes, denuo uſque ad mœnia Urbis infeſto agmine nocte progreſſi, repelluntur.

ET hercule tanti ea ad univerſi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepide caſtris, in Tiburtem agrum, atque inde, ſocietate belli facta, commeatuque benigne ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam tranſierit. Ea fuit cauſa, cur proximo anno C. Pœtelius Libo COS., cum collegæ ejus M. Fabio Ambuſto Hernici provincia eveniſſet, adverſus Tiburtes juſſu populi exercitum duceret: ad quorum auxilium cum Galli ex Campa- 11. U.C. 395.

nia

(1) *unum ictum enſe cæſim dedit.*
(2) *erecto.* (3) *ita ad corpus hoſtis acceſſit, ut eſſet extra periculum vulneris.*
(4) *Manlius medius erat inter corpus, & ſcutum Galli.*

Digitized by Google

nia rediſſent, fœdæ populationes in Lavicano, Tuſculanoque, & Albano agro haud dubie Tiburtibus ducibus ſunt factæ. Et cum adverſus Tiburtem hoſtem duce COS. contenta reſpub. eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit. creatus Q. Servilius Ahala T. Quintium magiſtrum equitum dixit: & ex auctoritate patrum, ſi proſpere id bellum eveniſſet, ludos magnos vovit. Dictator, ad continendos proprio bello Tiburtes, conſulari exercitu juſſo manere, omnes juniores, nullo detrectante militiam, ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius viribus urbis, in conſpectu parentum conjugumque, ac liberorum. quæ magna etiam abſentibus (1) hortamenta animi, tum ſubjecta oculis, ſimul verecundia, miſericordiaque militem accendebant. Magna utrinque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. fugati Tibur, ſicut arcem belli Gallici, petunt. palati a COS. Pœtelio haud procul Tibure excepti, egreſſis ad opem ferendam Tiburtibus, ſimul cum his intra portas compelluntur. Egregie tum ab dictatore, tum ab COS. res geſta eſt. Et COS. alter Fabius præliis primum parvis, poſtremo una inſigni pugna, cum hoſtes totis adorti copiis eſſent, Hernicos devicit. Dictator, COSS. in ſenatu, & apud populum magnifice collaudatis, & ſuarum quoque rerum illis remiſſo (2) honore, dictatura ſe abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibuſque geminum triumphum egit. Fabio ſatis viſum, ut ovans urbem iniret. Irridere Pœtelii triumphum Tiburtes: *ubi enim eum ſecum acie conſixiſſe? ſpectatores paucos fugæ trepidationiſque Gallorum extra portas egreſſos, poſtquam in ſe quoque fieri impetum viderint, & ſine diſcrimine obvios cædi, recepiſſe ſe intra urbem: eam*
12. *rem triumpho dignam viſam Romanis. ne nimis mirum magnumque cenſerent, tumultum exciere in hoſtium portis, majorem ipſos trepidationem ante mœ-*
U.C. 396. *nia ſua viſuros*. Itaque inſequenti anno, M. Popillio Lænate, Cn. Manlio COSS., primo ſilentio no-

(1) *eſſe ſolent*. (2) *triumpho*.

noctis, ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam venerunt. terrorem repente e somno excitatis subita res, & nocturnus pavor præbuit, ad hæc multorum (1) inscitia, qui, aut unde hostes adveniissent: conclamatum tamen celeriter ad arma est; & portæ stationibus, murique præsidiis firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tiburtem hostem ostendit; duabus portis egressi consules, utrinque aciem subeuntium jam muros aggrediuntur, apparuitque, occasione magis, quam virtute, fretos veniisse: adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam.

CAPUT VIII.

Terror a Tarquiniensibus, & Gallis: contra illos consul, contra hos dictus Dictator exercitum educit. Pugnam cum Gallis dum differt dedita opera Dictator, milites ferociter exposcunt: ad eam veniens Sex. Tullius verba pro exercitu facit.

ALius adventus hostium fuit (2) proximo bello, agris, quam urbi, terribilior. populabundi Tarquinienses fines Romanos, maxime qua parte Etruria adjacet, peragravere: rebusque nequicquam repetitis, novi consules C. Fabius, & C. Plautius jussu populi bellum indixere: Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis ex fœdere (3) vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. U. C. 97.

quo

(1) inscitia qui hostes, aut unde adveniissent, præbuit terrorem.
(2) *proxime sequuto*.
(3) *hinc est, quod hæc pax superius dicitur* obnoxia. *l. 6. c. 16.*

Digitized by Google

quo præſidio cum fulta res Romana eſſet ; (1) levius fuit, quod, Gallos mox Præneste veniſſe, atque inde circa Pedum conſediſſe, auditum eſt. dictatorem dici C. Sulpitium placuit : conſul ad id accitus C. Plautius dixit. magiſter equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus conſularibus exercitibus electa, adverſus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utrique placebat, fuit : cum primo Galli tantum avidi certaminis fuiſſent : deinde Romanus miles, ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret. Dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ ſe committere adverſus hoſtem, quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, ſine præparato commeatu, ſine firmo munimento morantem : ad hæc iis animis corporibuſque, quorum omnis in impetu vis eſſet, parva eadem langueſceret mora. his conſiliis dictator bellum trahebat : gravemque edixerat pœnam, ſi quis injuſſu in hoſtem pugnaſſet. Milites ægre id patientes, primo in ſtationibus vigiliiſque inter ſe dictatorem ſermonibus carpere ; interdum patres communiter increpare, quod non juſſiſſent per conſules geri bellum : electum eſſe eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti ſibi de cœlo devolaturam in ſinum victoriam cenſeat. eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his jactare : ſe injuſſu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros : immiſcerique militibus centuriones : nec in circulis modo fremere, ſed jam in (2) principiis ac prætorio in unum ſermones confundi : atque in concionis magnitudinem creſcere turba, & vociferari ex omnibus locis, ut extemplo ad dictatorem iretur ; verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut virtute ejus dignum eſſet.

(1)

(1) *levior cura.*

(2) *principia, locus erat in caſtris ante tentoria Tribunorum mil. ubi plerique militum maximam diei partem terebant. Juſt. Lipſ. de Mil. Ro. l. 2. dial. 8.*

(1) ſeptimum primum pilum jam Tullius duce-
bat; neque erat in exercitu, qui quidem pedeſtria 13.
ſtipendia feciſſet, vir factis nobilior, is præce-
dens militum agmen ad tribunal pergit: miranti-
que Sulpitio non turbam magis, quam turbæ prin-
cipem Tullium, imperiis obedientiſſimum militem,
Scilicet, *dictator*, inquit, *condemnatum ſe univerſus exercitus a te ignaviæ ratus*, *& prope ignominiæ cauſa deſtitutum ſine armis*, *oravit me*, *ut ſuam cauſam apud te agerem*. *Equidem*, *ſicubi loco ceſſum*, *ſi terga data hoſti*, *ſi ſigna fœde amiſſa objici nobis poſſent*; *tamen hoc a te impetrari æquum cenſerem*, *ut nos virtute culpam noſtram corrigere*, *& abolere flagitii memoriam nova gloria patereris*. *etiam ad Alliam fuſæ legiones*, *eandem*, *quam per pavorem amiſerant*, *patriam*, *profectæ poſtea ab Vejis*, *virtute recuperavere*. *Nobis*, *deum benignitate*, *felicitate tua*, *populique Romani & res & gloria eſt integra*. *quanquam de gloria vix dicere auſim*, *ſi nos & hoſtes haud ſecus*, *quam fœminas*, *abditos intra vallum omnibus contumeliis eludunt*: *& tu imperator noſter*, *quod ægrius patimur*, *exercitum tuum ſine animis*, *ſine armis*, *ſine manibus judicas eſſe*: *&*, *prius quam expertus nos eſſes*, *de nobis ita deſperaſti*, *ut te mancorum ac debilium ducem judicares eſſe*. *quid enim aliud eſſe cauſæ credamus*, *cur veteranus dux*, *fortiſſimus bello*, *compreſſis*, *quod ajunt*, *manibus ſedeas? utcunque enim ſe habeat res*, *te de noſtra virtute dubitaſſe videri*, *quam nos de tua*, *verius eſt*. *Sin autem non tuum iſthuc*, *ſed publicum eſt conſilium*; *& conſenſus aliquis patrum*, *non Gallicum bellum*, *nos ab urbe*, *a penatibus noſtris ablegatos tenet*: *quæſo ut*, *quæ dicam*, *non a militibus imperatori dicta cenſeas*, *ſed a plebe patribus*: *quæ*, *ſicut vos veſtra habeatis conſilia*, *ſic ſe ſua habituram dicat*. *Quis tandem ſuccenſeat milites nos eſſe*, *non ſervos veſtros*; *ad bellum*, *non in exilium miſſos? ſi quis det ſignum*, *in aciem educat*, *ut viris ac Romanis dignum ſit*, *pugnaturos*: *ſi nihil armis opus ſit*, *otium Romæ potius*, *quam in caſtris*, *acturos*. *hæc dicta ſint patribus*. *Te*,

im-

(1) *ſeptiès fuerat primipilus*.

imperator, milites tui oramus, ut nobis pugnandi copiam facias. tum vincere cupimus, tum duce te vincere; tibi lauream insignem deferre; tecum triumphantes urbem inire; tuum sequentes currum, Jovis Opt. Max. templum gratantes ovantesque adire. Orationem Tullii exceperunt preces multitudinis: & undique, ut signum daret, ut capere arma juberet, clamabat. Dictator, quanquam (1) rem
14. bonam exemplo (2) haud probabili actam censebat, tamen facturum, quod milites vellent, se recepit: Tulliumque secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta more, percontatur. Tullius magnopere a dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ majestatis crederet: *multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem, ne quis alius qualem mota creare multitudo soleret, existeret. Nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum, ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur.*

CAPUT IX.

Tentata extra ordinem a militibus pugna, cogit Dictatorem exercitum in aciem educere; qui usus fallaci specie equitum, vano terrore perculsos Gallos cædit.

DUm hæc loquuntur, jumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa conjecta a Gallis; deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrinque est. jamque haud procul justo prælio res erant: ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. (3) affirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est: nec recipiente jam

---

(1) *ardorem militum.*
(2) *ut agmine facto Dictatorem ad jubendum prælium adigerent.* (3) *confirmata.*

Digitized by Google

jam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. dictator tamen, ut qui magis animis, quam viribus, fretus ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem novam excogitat: qua deinde multi nostri atque externi imperatores, nostra quoque (1) quidam ætate usi sunt. mulis (2) strata detrahi jubet: binisque tantum centunculis relictis, agasones partim captivis, partim ægrorum armis ornatos imponit. his fere mille effectis centum admiscet equites: & nocte super castra in montes evadere, ac silvis se occultare jubet, neque inde ante moveri, quam ab se acciperent signum. ipse, ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut adversus montes consisteret hostis. Instructo jam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus pene veris viribus profuit; primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos; deinde ubi (3) degressos repente viderunt, & ipsi avidi certaminis in prælium ruunt: priusque pugna cœpit, quam signum ab ducibus daretur. Acrius invasere Galli (4) dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans, rogitansque, *siccine pugnaturos milites spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentium? ubi minæ, injussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa: ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pavidi.* Vera audiebant: itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela, alienatis a memoria periculi animis. hic primo impetus prope (5) vecors turbavit hostes: eques deinde emissus tur-

15.

(1) *inter cæteros* C. *Marius adversus Teutonas. Frontinus l.* 2. (2) *clitellas.*
(3) *inde degressi sylvis interim se occultarunt.*
(4) *aut hic legendum* dextro, *aut inferius* profligato sinistro (*non dextro*) cornu.
(5) *quippe milites erant periculi immemores.*

turbatos avertit. Ipſe dictator, poſtquam labantem una parte vidit (1) aciem, ſigna in lævum cornu confert, quo turbam hoſtium congregari cernebat: & iis, qui in monte erant, ſignum, quod convenerat, dedit. ubi inde quoque novus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad caſtra Gallorum viſi ſunt; tum metu, ne excluderentur, omiſſa pugna eſt, curſuque effuſo ad caſtra ferebantur. ubi cum occurriſſet eis M. Valerius magiſter equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hoſtium munimentis; ad montes ſilvaſque vertunt fugam: plurimique ibi a fallaci equitum ſpecie, ab agaſonibus excepti ſunt: & eorum, quos pavor pertulerat in ſilvas, atrox cædes poſt ſedatum prælium fuit. nec alius poſt M. Furium, quam C. Sulpitius, juſtiorem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex Gallicis ſpoliis ſatis magnum pondus, ſaxo quadratu (2) ſeptum, in Capitolio ſacravit.

CAPUT X.

Proſpero eventu cum Hernicis, infelici cum Tarquinienſibus pugnatur. Duæ tribus adduntur. Leges de ambitu, & unciario fœnore feruntur. Privernates, qui in agrum Romanum incurrerant, coguntur ſe dedere. Stolo lege ab ipſo lata damnatur, quod plus quingentis jugeribus agri poſſideret.

EOdem anno & a COSS. vario eventu bellatum. nam Hernici a C. Plautio devicti, ſubactique ſunt. Fabius collega ejus incaute atque inconſulte adverſus Tarquinienſes pugnavit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienſes immolarunt. qua fœditate ſupplicii aliquanto ignominia populi Romani inſignior fuit. Acceſſit ad eam cladem & vaſtatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde incurſione repentina fecerunt.

Eo-

(1) *Gallorum.*
(2) *in theſauro ſubterraneo repoſitum.*

Digitized by Google

Eodem anno (1) duæ tribus, Pomptina, & Publilia, additæ. Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti. & de ambitu a C. Poetelio tribuno plebis, auctoribus patribus, tum primum ad populum latum eſt: eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire ſoliti erant, compreſſam credebant. Haud æque patribus læta inſequenti anno, C. Martio, Cn. Manlio Coſſ. de unciario fœnore a M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eam cupidius ſcivit, accepitque. Ad bella nova, priore anno deſtinata, Faliſci quoque novi hoſtes exorti, duplici crimine; quod & cum Tarquinienſibus juventus eorum militaverat; & eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatum eſt, repetentibus fecialibus Romanis non reddiderant. Ea provincia Cn. Manlio obvenit. Martius exercitum in agrum Privernatem, integrum pace longinqua, induxit; militemque præda implevit. ad copiam rerum addidit munificentiam; quod, nihil (2) in publicum ſecernendo, augenti rem privatam militi favit. Privernates cum ante mœnia ſua caſtris permunitis conſediſſent; vocatis ad concionem militibus, *Caſtra nunc*, (3) inquit, *vobis hoſtium, urbemque prædæ do; ſi mihi pollicemini vos fortiter in acie operam navaturos, nec prædæ magis, quam pugnæ, paratos eſſe*. Signum poſcunt ingenti clamore: celſique, & ſpe haud dubia feroces in prælium vadunt. ibi ante ſigna Sex. Tullius, de quo ante dictum eſt, exclamat: *Aſpice, imperator*, inquit, *quemadmodum exercitus tuus tibi promiſſa præſtet*; piloque poſito, ſtricto gladio in hoſtem impetum facit. ſequuntur Tullium anteſignani omnes: primoque impetu avertere hoſtem: fuſum inde ad oppidum perſecuti, cum jam ſcalas mœnibus admoverent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus

16. U.C. 398.

(1) *adhuc tribus fuerant 25. nunc 27.*
(2) *id factum præter morem. ſolebant enim pecuniam ex præda redactam majore ex parte in ærarium inferre.* (3) *Martius.*

phus de Privernatibus actus. Ab altero COS. nihil memorabile gestum: nisi quod legem (1) novo exemplo ad Sutrium in castris (2) tributim de (3) vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. cæterum tribuni plebis non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis postea populum sevocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites juratos in consulis verba, quamvis pernicioſum populo, si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo a M. Popillio Lænate (4) sua lege decem millibus (5) æris est damnatus; quod mille jugerum agri cum filio possideret, (6) emancipandoque filium, fraudem legi feciſſet.

CAPUT XI.

Concitata Etruria a Faliscis, & Tarquiniensibus victis, dicitur Dictator de plebe primum: qui, relata de hostibus victoria, jussu populi triumphat.

17. U.C. 399. NOvi COSS. inde M. Fabius Ambustus iterum, & M. Popillius Lænas iterum, duo bella habuere; facile alterum cum Tiburtibus, quod Lænas gessit; qui, hoste in urbem compulso, agros vastavit. Falisci, Tarquinienseſque alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit; quod sacerdotes eorum facibus ardentibus, (7) anguibusque prælatis, incessu furiali mi-

(1) *quia ad urbem comitia haberi, & trinundino legem promulgari oportebat.* (2) *tributis comitiis.*
(3) *quæ lege solvebant ærario servum manumissurè vicesimam partem pretii, quo æstimabatur.*
(4) *v. l. 6. c. 22.* (5) *gravis.*
(6) *emancipatione quidem filius fiebat novus paterfamilias. sed habita ratio non est, quia ea facta fuit in fraudem legis.*
(7) *non veri angues fuerunt: sed vittæ colore anguineo, quæ vento agitatæ vivere videbantur. v. Flor. l. 1. c. 12.*

Digitized by Google

militem Romanum inſueta turbaverunt ſpecie. & tunc quidem velut lymphati, & attoniti munimentis ſuis trepido agmine inciderunt: deinde, ubi conſules, legatique, ac tribuni, puerorum ritu vana miracula paventes irridebant, increpabantque; vertit animos repente pudor; & in eos ipſa, quæ fugerat, velut cæci ruebant. diſcuſſo itaque vano apparatu hoſtium, cum in ipſos armatos ſe intuliſſent, averterunt totam aciem; caſtriſque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reverterunt, militaribus jocis cum apparatum hoſtium, tum ſuum increpantes pavorem. Concitatur deinde omne nomen Etruſcum; & Tarquinienſibus Faliſciſque ducibus ad Salinas perveniunt. adverſus eum terrorem dictator C. Martius Rutilus primus de plebe dictus, magiſtrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. id vero patribus indignum videri, etiam dictaturam jam in promiſcuo eſſe: omnique ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur ve. eo promptius cuncta, ferente dictatore, populus juſſit. profectus ab urbe, utraque parte Tiberis ratibus exercitu, quocunque fama hoſtium ducebat, trajecto, multos populatores agrorum vagos, palantes oppreſſit: caſtra quoque nec opinato aggreſſus cepit: & VIII. millibus hoſtium captis, cæteris aut cæſis, aut ex agro Romano fugatis, ſine auctoritate patrum populi juſſu triumphavit.

CAPUT XII.

Res redit ad interregnum: ex eo conſules ambo patricii creantur: fremente plebe, nihilominus denuo patricii creantur. Cum Tiburtibus, & Tarquinienſibus bellum proſpere geritur: Samnites in ſocietatem accipiuntur.

ET quia nec per dictatorem plebeium, nec per conſulem comitia conſularia haberi volebant; & alter conſul Fabius bello retinebatur; res ad interregnum redit. Interreges deinceps

Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambuſtus. In ſecundo interregno orta contentio eſt, quod duo patricii conſules creabantur; intercedentibuſque tribunis pl. interrex Fabius ajebat in XII. tabulis legem eſſe, ut, quodcunque poſtremum populus juſſiſſet, id jus ratumque eſſet: juſſum populi (1) & ſuffragia eſſe. cumque intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuiſſent; duo patricii Coſſ. creati ſunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Poplicola: eodemque
318. U.C. die magiſtratum inierunt. Quadringenteſimo an-
400. no, quam urbs Romana condita erat, quinto & triceſimo quam a Gallis recepta, oblato poſt undecimum annum a plebe conſulatu, patricii Coſſ. ambo ex interregno magiſtratum iniere, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Poplicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum: ſive duorum Coſſ. auſpicio bellum ibi geſtum eſt, ut ſcripſere quidam: ſeu per idem tempus Tarquinienſium quoque ſunt vaſtati agri ab Sulpitio Cos., quo Valerius adverſus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen Coſſ. cum plebe ac tribunis erat. fidei jam ſuæ, non ſolum virtutis ducebant eſſe, ut accepiſſent duo patricii conſulatum, ita ambobus patriciis mandare: quin aut toto cedendum eſſe, ſi plebeius jam magiſtratus conſulatus fiat, aut totum poſſidendum; quam poſſeſſionem integram a patribus accepiſſent. Plebs contra fremit: *quid ſe vivere? quid in parte civium cenſeri? ſi, quod duorum hominum virtute, L. Sextii, ac C. Licinii, partum ſit, id obtinere univerſi non poſſint? vel reges, vel decemviros, vel, ſi quod triſtius ſit imperii nomen, patiendum eſſe potius, quam ambos patricios Coſſ. videant:* (2) *nec invicem pareatur, atque imperetur; ſed pars altera in æterno imperio locata, plebem nuſquam alio natam, quam ad ſervien-*

(1) *etiam ſuffragia eſſe juſſum populi.*
(2) *repete*, potius quam.

viendum, *putet*. Non deſunt tribuni auctores turbarum: ſed inter concitatos per ſe omnes vix duces (1) eminent. aliquoties fruſtra in campum deſcenſum cum eſſet, multique per ſeditiones acti comitiales dies: poſtremo victæ perſeverantia Coſſ. plebis eo dolor erupit, ut tribunos, *actum eſſe de libertate* vociferantes, *relinquendumque non campum jam ſolum, ſed etiam urbem captam atque oppreſſam regno patriciorum*, mæſta plebs ſequeretur. Conſules relicti a parte populi, per infrequentiam comitia nihilo ſegnius perficiunt. Creati conſules ambo patricii M. Fabius Ambuſtus tertium, T. Quintius. In quibuſdam annalibus pro T. Quintio M. Popillium Cos. invenio. Duo bella eo anno proſpere geſta: cum Tiburtibuſque ad deditionem pugnatum: Saſſula ex his urbs capta: cæteraque oppida eandem fortunam habuiſſent, ni univerſa gens, poſitis armis, in fidem conſulis veniſſet. Triumphatum de Tiburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienſes acerbe ſævitum, multis mortalibus in acie cæſis: ex ingenti captivorum numero CCCLVIII. delecti nobiliſſimus quiſque, qui Romam mitteretur; vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui miſſi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæſi, ac ſecuri percuſſi. id pro immolatis in foro Tarquinienſium Romanis pœnæ hoſtibus redditum. Res bello bene geſtæ, ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab ſenatu reſponſum; fœdere in ſocietatem accepti. U.C. 401.

(1) *ſe magis concitatos oſtendunt*.

CAPUT XIII.

Conſul uterque & in hunc annum patricius creatur. Exorto a Cæritibus, & Volſcis tumultu, dicitur Dictator; a quo cum eſſet Cæritibus bellum indictum, veniam per legatos petentibus, illis inducia dantur. Ædes Apollinis dedicatur.

NOn eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. nam etſi, unciario fœnore facto, levata uſura erat; ſorte ipſa obruebantur inopes, (1) nexumque inibant. eo nec patricios ambo conſules, nec comitiorum curam, publicave ſtudia præ privatis incommodis plebs ad animum admittebat. conſulatus uterque apud pa-
U.C. 402 tricios manet. conſules creati, C. Sulpitius Peticus quartum, M. Valerius Poplicola iterum. In bellum Etruſcum intentam civitatem, quia Cæritem populum miſericordia conſanguinitatis Tarquinienſibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volſcos convertere; nuntiantes, exercitum conſcriptum, armatumque jam ſuis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum venturos eſſe. cenſuit igitur ſenatus, neutram negligendam rem eſſe: utroque legiones ſcribi, conſuleſque ſortiri provincias juſſit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruſcum bellum, poſtquam literis Sulpitii conſulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum eſt, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædaque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubie juventutem ejus populi inter prædatores fuiſſe. itaque Valerium conſulem, Volſcis oppoſitum, caſtraque ad finem Tuſculanum habentem, revocatum inde ſenatus dictatorem dicere juſſit. T. Manlium Lucii filium dixit. is cum ſibi magiſtrum equitum A. Cornelium Coſſum dixiſſet, conſulari exercitu contentus, ex auctoritate patrum, ac populi juſſu Cæritibus bellum in-

(1) *corpus ſuum pignori obligabant.*

indixit. Tum primum Cærites, (1) tanquam in verbis hoſtium vis major ad bellum ſignificandum, quam in ſuis factis, qui per populationem Romano lacesſerant, eſſet, etiam verus belli terror invaſit: &, quam (2) non ſuarum virium ea dimicatio eſſet, cernebant: pœnitebatque populationis; & Tarquinienſes exſecrabantur defectionis auctores: nec arma, aut bellum quiſquam apparare, ſed pro ſe quiſque legatos mitti jubebat ad petendam erroris veniam. Legati ſenatum cum adiſſent, ab ſenatu rejecti ad populum, deos rogaverunt, quorum ſacra bello Gallico accepta rite procuraſſent, ut Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet, quæ ſe rebus affectis quondam populi Romani cepiſſet: converſique ad delubra Veſtæ, hoſpitium flaminum Veſtaliumque ab ſe caſte ac religioſe cultum invocabant. (3) *Ea ne meritos crederet quiſquam, hoſtes repente ſine cauſa factos? aut, ſi quid hoſtiliter feciſſent, conſilio id magis, quam furore, lapſos feciſſe, at ſua vetera beneficia, locata præſertim apud tam gratos, novis corrumperent maleficiis? florentemque populum Romanum ac felicisſimum bello, ſibi deſumerent hoſtem, cujus afflicti amicitiam cepiſſent? ne appellarent conſilium, quæ vis ac neceſſitas appellanda eſſet. tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes, cum* (4) *præter viam nihil petiſſent, traxiſſe quoſdam agreſtium populationis ejus, quæ ſibi crimini detur, comites: vos, ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe; ſeu ſupplicio affici, daturos pœnas. Cære, ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum, ac receptaculum Romanorum ſacrorum, intactum inviolatumque crimine belli, hoſpitia Veſtalium cultiſque diis* (5) *darent.* Movit populum non tam cauſa præſens, quam vetus meritum, ut maleficii, quam be-

(1) *quaſi vis ad ſignificandum bellum major eſſet in verbis Romanorum, quam in factis Cæritum.*
(2) *quam impares eſſent dimicatione.*
(3) *Cærites tam bene meritos de pop. Romano.*
(4) *niſi iter.* (5) *relinquerent.*

beneficii, potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: induciasque in centum annos factas in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conversa est: sed hostes nusquam inventi. cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusque Romam reductis, reliquum anni muris turribusque reficiendis consumptum, & ædes Apollinis dedicata est.

CAPUT XIV.

Certamine injecto de consulibus creandis, res redit ad interregnum: inde alter de plebe consul concordiæ causa creatur; quæ ut esset stabilis, quinqueviri creati publicam curam levandi æris alieni suscipiunt.

21. EXtremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur; dictatore obstinato tollere potius totum e rep. consulatum, quam promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni jactabant: propior dolor plebi fœnoris ingravescentis erat: curæque privatæ in certaminibus publicis erumpebant: quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa observare legem Liciniam comitiis consularibus jussere. A. Valerio Poplicolæ datus e plebe collega C. Marcius Rutilus. Inclinatis semel in concordiam animis, novi consules fœnebrem quoque rem, quæ (1) destinere unanimos videbatur, levare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt,

U.C. 403.

(1) *distrahere patricios, & plebejos, cætera concordes.*

runt, quinqueviris creatis, quos menſarios ab diſpenſatione pecuniæ appellarunt. meriti æquitate curaque ſunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus eſſent. fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publilius, & T. Æmilius: qui rem difficillimam tractatu, & plerumque parti utrique, ſemper certe alteri gravem, cum (1) alia moderatione, tum impendio magis publico, quam jactura, ſuſtinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, aut ærarium menſis cum ære in foro poſitis diſſolvit, (2) ut populo prius caveretur; aut æſtimatio æquis rerum pretiis (3) liberavit: ut non modo ſine injuria, ſed etiam ſine querimoniis partis utriuſque, exhauſta vis ingens æris alieni ſit.

CAPUT XV.

Ad famam Etruſci belli dicitur Dictator: propter contentionem de conſulibus res redit ad interregnum: creati ambo patricii, bello cum Faliſcis, & Tarquinienſibus finem imponunt. Cenſores creantur, ex quibus non ſine certamine C. Marcius Duilius, quia de plebe.

TError inde vanus belli Etruſci, cum conjuraſſe duodecim populos fama eſſet, dictatorem dici coegit. dictus in caſtris (eo enim ad conſules miſſum ſenatuſconſultum eſt) C. Julius: magiſter equitum ei adjectus L. Æmilius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. tentatum 22.
domi per dictatorem, ut ambo patricii conſules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpoſiti obtinuere, quod dictator fruſtra tetenderat, mitiore jam plebe ob recens meritum levati æris alieni, ut ambo patricii conſules crearentur.

(1) *non debitorum mancipatione.*
(2) *ea tamen conditione, ut debitor populo cautionem daret.* (3) *venditis debitorum bonis.*

Digitized by Google

U. C. 404. Creati ipſe C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abiit, & T. Quintius Pennus .. quidam Cæſonem, alii Cajo nomen Quintio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliſcum Quintius, Sulpitius Tarquinienſe, nuſquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis, quam cum hominibus, urendo populandoque, geſſerunt bella .. cujus lentæ velut tabis ſenio victa utriuſque pertinacia populi eſt, ut primum a conſulibus, dein permiſſu eorum ab ſenatu inducias peterent .. in quadraginta annos impetraverunt .. ita poſita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies eſſet; quia ſolutio æris alieni multarum rerum mutaverat dominos, cenſum agi placuit .. cæterum, cum cenſoribus creandis indicta comitia eſſent; profeſſus ſe petere cenſuram C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit .. quod videbatur quidem tempore alieno feciſſe: quia ambo tum forte patricii conſules erant, qui rationem ejus ſe habituros negabant: ſed & ipſe conſtantia incœptum obtinuit; & tribuni, omni vi recuperando jus conſularibus comitiis amiſſum, adjuverunt .. & cum ipſius viri majeſtas (1) nullius honoris faſtigium non æquabat: tum per eundem, qui ad dictaturam aperuiſſet viam, cenſuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitiis eſt, quin cum Manlio Cn. cenſor Marcius crearetur ..

CAPUT XVI.

M. Popillius de plebe conſul ingentem Gallorum exercitum fugat: reverſo cum opulenta præda, prorogatur, propter acceptum vulnus, triumphus ..

Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, ſed ne Licinia lex comitiis conſularibus obſervaretur .. magiſter equitum dictatori additus Q. Servilius .. nec tamen

(1) *cum Dictator fuiſſet, nullum erat faſtigium honoris, quod non æquaret ..*

men dictatura potentiorem eum consensum patrum consularibus comitiis fecit, quam censoriis fuerat. M. Popillius Lænas a plebe consul, ab patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nuntiatum esset; Scipione gravi morbo implicito, Gallicum bellum Popillio (1) extra ordinem datum. Is, impigre exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem quæstores (2) ex ærario deferre; quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Poplicolæ prætori tradidit, auctor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus subsidium reipub. esset. Ipse, jam satis omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cujus ut prius noscceret vires, quam periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. gens ferox, & ingenii avidi ad pugnam, cum, procul visis Romanorum signis, ut extemplo prælium initura, explicuisset aciem; postquam neque in æquum demitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculsos pavore rata, simul opportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. ab Romanis nec opus intermissum, (triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis, principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque non, tanquam ex æquo missa, vana, (quod plerunque fit,) caderent, sed o-

U. C. 403.

(1) *sine sortitione, aut comparatione; quia collega ægrotabat.* (2) *non ex Capitolio; quo delectus tempore signa transferebantur. Dionys. l. 8. quia res urgebat. Eaque de causa non in Capitolium, sed extra portam Capenam hosti propiorem juniores convenire jussi.*

Digitized by Google

mnia librata ponderibus figerentur. oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant scuta, cum cursu pæne in adversum subissent, primo (1) incerti restitere: dein, cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alii super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba
24. obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat. alia in campum degressis supererat moles. nanque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exsuperans, velut nova rursus exoriente acie, integrum militem adversus victorem hostem ciebat. stetitque suppresso impetu Romanus; & quia iterum sessis subeunda dimicatio erat; & quod consul, dum inter primores incautus agitat, lævo humero matari prope trajecto, cesserat parumper ex acie. jamque omissa cunctando victoria erat, cum consul, vulnere alligato, revectus ad prima signa, *Quid stas, miles?* inquit. *non cum Latino Sabinoque hoste res est, quem victum armis, socium ex hoste facias. in belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis a castris; supina valle præcipites egistis; stratis corporibus hostium superstatis. complete eadem strage campos, qua montes replestis. nolite expectare, dum stantes vos fugiunt. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem.* His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum; cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in (2) suos; susique per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. consul non ultra castra insecutus, quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum novo labori nolebat, a persequendo hoste con-

(1) *an progrediendum esset.*
(2) *qui a tergo erant.*

continuit, tumulis ab hoſte occupatis. præda omni caſtrorum militi data, victorem exercitum, opulentumque Gallicis ſpoliis Romam redirxit. moram triumpho vulnus conſulis attulit. eademque cauſa dictatoris deſiderium ſenatui fecit; ut eſſet, qui, ægris conſulibus, comitia haberet. dictator L. Furius Camillus dictus, addito magiſtro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus poſſeſſionem priſtinam conſulatus. ipſe U. C. ob id meritum ingenti patrum ſtudio creatus con- 406. ſul, collegam P. Claudium Craſſum dixit.

CAPUT XVII.

Popillius de Gallis triumphat. Ad motus Gallorum, & Græcorum, quorum illi terra, hi mari prædabantur, Latinis imperatos milites negantibus, civilis exercitus conſcribitur.

PRiuſquam inirent novi conſules magiſtratum, 25.
triumphus a Popillio de Gallis actus magno favore plebis: muſſanteſque inter ſe rogitabant, *num quem plebeii conſulis pæniteret?* ſimul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ ſpretæ mercedem conſulatum, privata cupiditate, quam publica injuria fœdiorem, cepiſſet, ut ſe ipſe conſulem dictator crearet. Annus multis, variiſque moribus fuit inſignis. Galli ex Albanis montibus, quia hiemis vim pati nequiverant, per campos, maritimaque loca vagi populabantur: mare infeſtum claſſibus Græcorum erat, oraque litoris Antiatis, Laurenſque tractus, & Tiberis oſtia: ut prædones maritimi cum terreſtribus congreſſi, ancipiti ſemel prælio decertarint; dubiique diſceſſerint, in caſtra Galli, Græci retro ad naves, victos ſe, an victores putarent. Inter hæc longe maximus extitit terror. concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: reſponſumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, abſiſterent imperare iis, quorum auxilio egerent: Latinos pro ſua libertate potius, quam pro alieno imperio, laturos ar-

Digitized by Google

arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuisset; extendere omnes imperii vires consules delectu habendo jussit: civili quippe standum exercitu esse; quando socialis cœtus desereret. Undique non urbana tantum, sed etiam agresti juventute decem legiones scriptæ dicuntur quaternum millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum (1). quem nunc novum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vis terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant. adeo in quæ (2) laboramus sola crevimus, divitias, luxuriamque.

CAPUT XVIII.

Furius Camillus contra Gallos proficiscitur: M. Valerius tribunus militum ingentem Gallum provocantem, insidente galeæ corvo, & unguibus, & rostro hostem infestante, interimit; & ex eo Corvi cognomen accipit: ob virtutem proximo anno vigesimum tertium annum agens consul creatur. Græci, qui mare infestabant, Italiam relinquere coguntur.

INter cætera tristia ejus anni, consul alter P. Claudius in ipso belli apparatu moritur: redierantque res ad Camillum: cui unico consuli, vel ob (3) aliam dignationem haud subjiciendam dictaturæ, vel ob (4) omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum visum est patribus. Con-

(1) *hic Livius loquitur de scribendo in re subita exercitu, & ex urbe, aut suburbano agro. cæterum Augustum tres & viginti legiones habuisse, Dio refert. l. 55.* (2) *enixe incumbimus.*
(3) *ob alia merita præter consulatum, propter quæ videbatur dignus, qui Dictaturæ non subjiceretur.* (4) *hinc Claudian. in Cons. Prob. v. 249.* Gallisque genus ferale Camillos.

Conſul, duabus legionibus urbi præpoſitis, octa-
vum L. Pinario prætore diviſis, memor paternæ
virtutis, Gallicum ſibi bellum extra ſortem ſu-
mit; prætorem maritimam oram tutari, Græcoſ-
que arcere litoribus juſſit. & cum in agrum
Pomptinum deſcendiſſet; quia neque in campis
congredi, nulla cogente re, volebat; &, pro-
hibendo populationibus, quos rapto vivere ne-
ceſſitas cogeret, ſatis domari credebat hoſtem;
locum idoneum ſtativis delegit. Ubi cum ſta-
tionibus quieti tempus tererent, Gallus proceſ- 26.
ſit, magnitudine atque armis inſignis: quatienſ-
que ſcutum haſta, cum ſilentium feciſſet, pro-
vocat per interpretem unum ex Romanis, qui
ſecum ferro decernat. Marcus erat Valerius tri-
bunus militum, adoleſcens: qui haud indignio-
rem eo decore ſe, quam T. Manlium, ratus,
prius ſciſcitatus conſulis voluntatem, in medium
armatus proceſſit. Minus inſigne certamen huma-
num numine interpoſito deorum factum. namque
conſerenti jam manum Romano corvus repente in
galea conſedit, in hoſtem verſus. quod primo,
ut augurium cœlo miſſum, lætus accepit tribu-
nus: precatus deinde, *ſi divus, ſi diva eſſet, qui
ſibi præpetem miſiſſet, volens propitius adeſſet*. di-
ctu mirabile, tenuit non ſolum ales captam ſe-
mel ſedem, ſed, (2) quotieſcunque certamen
initum eſt, levans ſe alis, os oculoſque hoſtis
roſtro & unguibus appetiit: donec territum pro-
digii talis viſu, oculiſque ſimul ac mente turba-
tum Valerius obtruncat. corvus e conſpectu e-
latus orientem petit. Hactenus quietæ utrinque
ſtationes fuere. poſtquam ſpoliare corpus cæſi ho-
ſtis tribunus cœpit, nec Galli ſe ſtatione tenue-
runt, & Romanorum curſus ad victorem etiam
ocyor fuit. ibi circa jacentis Galli corpus con-
tracto certamine, pugna atrox concitatur. jam
non manipulis proximarum ſtationum, ſed legio-
nibus utrinque effuſis res geritur. Camillus læ-
tum militem victoria tribuni, lætum tam præ-
fen-

(2) *quoties collato pede congreſſi ſunt.*

ſentibus ac ſecundis diis, ire in prælium jubet. oſtentanſque inſignem ſpoliis tribunum, *Hunc imitare, miles*, ajebat: *& circa jacentem ducem ſterne Gallorum catervas*. Dii hominesque illi affuere pugnæ; depugnatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis eſt. adeo duorum militum (1) eventum, inter quos pugnatum erat, utraque acies animis præceperat. inter primos, quorum concurſus alios exciverat, atrox prælium fuit: alia multitudo prius, quam ad conjectum teli veniret, terga vertit. primo per Volſcos Falernumque agrum diſſipati ſunt: inde Apuliam ac mare * inferum petierunt. Conſul, concione advocata, laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat. (2) ipſe, juſſus ab ſenatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit caſtra. ibi, quia res trahi ſegnitia Græcorum non committentium ſe in aciem videbantur, dictatorem comitiorum cauſa T. Manlium Torquatum ex auctoritate ſenatus dixit. Dictator, magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo dicto, conſularia comitia habuit, æmulumque decoris ſui abſentem M. Valerium Corvum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo favore populi, tres, & viginti natum annos, conſulem renuntiavit, collega Corvo, de plebe, M. Popillius Lænas, quartum conſul futurus datus eſt. Cum Græcis a Camillo nulla memorabilis geſta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Poſtremo cum litoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera neceſſaria uſui deficiente, Italiam reliquere. cujus populi ea, cujuſque gentis claſſis fuerit, nihil certi eſt. maxime (3) Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim. nam ulterior Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa bello, jam (4) Macedonum opes horrebat.

* al. ſuperum.

U.C. 427.

CA-

(1) *tanquam omen ſequentis pugnæ.*
(2) *Conſul.* (3) *regiones ibi a Pelaſgis, aliiſque Græcis occupatæ, dictæ ſunt, magna Græcia.*
(4) *hoc tempore Philippus Olynthum expugnabat; cujus rei cauſa, Olynthiacæ Demoſthenis orationes.*

CAPUT XIX.

Orta peſtilentia, ſit lectiſternium. Amicitia cum Carthaginienſibus jungitur: domi cum eſſet pax, bellum excitant Volſci: eos vincit M. Valerius Corvus Conſul.

EXercitibus dimiſſis, cum & foris pax, & domi concordia ordinum otium eſſet; ne nimis lætæ res eſſent, peſtilentia civitatem adorta coegit ſenatum imperare decemviris, ut libros Sibyllinos inſpicerent; eorumque monitu lectiſternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, reſtitutaque urbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginienſibus legatis Romæ fœdus ictum, cum amicitiam ac ſocietatem petentes veniſſent. Idem otium domi foriſque manſit T. Manlio Torquato, C. Plautio COSS. ſemunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in penſiones æquas * in triennium, ita ut quarta (1) præſens eſſet, ſolutio æris alieni diſpenſata eſt. & (2) ſic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam ſenatui fuit. levatæ maximæ res, quia tributo ac delectu (3) ſuperſeſſum. Tertio anno poſt Satricum reſtitutum a Volſcis, M. Valerius Corvus ſecundum COS. cum C. Pœtelio factus, cum ex Latio nuntiatum eſſet legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; priuſquam plus hoſtium fieret, Volſcis arma inferre juſſus, ad Satricum exercitu infeſto pergit. quo cum Antiates, aliique Volſci, præparatis jam ante, ſi quid ab Roma moveretur, copiis occurriſſent, nulla mora inter infenſos diutino odio dimicandi 27. U.C. 408. * al. triennii. U.C. 409.

(1 *ſolveretur ſtatim. alia tres quartæ partes ſolverentur triennio.*
(2) *nihilominus remanebat pars plebis gravata.*
(3) *nam delectus, & tributum tantum belli cauſa indici ſolebat.*

Digitized by Google

di facta eſt. Volſci, ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum, gens, certamine victi, fuga effuſa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem ſatis firma ſpe, cum corona militum cincta jam ſcalis caperetur urbs, ad quatuor millia, præter multitudinem imbellem, ſeſe dedidere. oppidum dirutum atque incenſum. ab æde tantum matris Matutæ abſtinuere ignem. præda omnis militi data. extra prædam quatuor millia deditorum (1) habita. eos vinctos conſul ante currum triumphans egit: venditis deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captivam ſervorum fuiſſe ſcribant: idque magis verisimile eſt, quam deditos veniiſſe.

CAPUT XX.

Dictus Dictator L. Furius Auruncos vincit: dictatura cum ſe abdicaſſet, Sora a coſſ. capitur: Ædes Matutæ dedicatur: prodigiorum deinde cauſa denuo dicitur Dictator P. Valerius Poplicola. Res ad interregnum redit.

u.c. 410. 28. HOs conſules ſecuti ſunt M. Fabius Dorſo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuque, ne id factum populi unius, conſilium omnis nominis Latini eſſet, dictator velut adverſus armatum jam Latium L. Furius creatus, magiſtrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum, (quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat) juſtitio indicto delectus ſine vacationibus habitus eſſet; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis, quam hoſtium, animi inventi. prima itaque acie debellatum eſt. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & ſine detrectatione ſe certamini offerebant; deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipſam dimicationem, ædem Junoni Monetæ vovit, cujus da-

(1) *non continebantur præda.*

damnatus voti, cum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus duumviros ad eam aedem pro amplitudine P. R. faciendam creari jussit. Locus in arce destinatus, quae area aedium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt. Anno post, quam vota erat, aedes Monetae dedicatur, C. Marcio Rutilo tertium, T. Manlio Torquato iterum U.C. COSS. Prodigium extemplo dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. nanque & (1) lapidibus pluit, & nox interdum (2) visa intendi. libriisque inspectis, cum plena religione civitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarum causa dici. dictus P. Valerius Poplicola. magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. Judicia eo anno populi tristitia in foeneratores facta, quibus ab aedilibus dicta dies esset, traduntur. Et res, (3) haud ulla insigni ad memoriam causa, ad interregnum rediit. 411.

CAPUT XXI.

Belli cum Samnitibus causa narratur: haec oritur a Campanis, qui cum auxilium adversus Samnites ab senatu non impetrarent, urbem atque agros populo Rom. dedunt, ut facta jam sua defendat.

EX interregno, ut id (4) actum videri posset, ambo patricii consules creati sunt, M. Valerius Corvus tertium, A. Cornelius Cossus. Majora jam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate (5) vel regionum, vel temporum U.C. 417. 29.

spa-

(1) *v. l.* 1. c. 12.
(2) *prae tenebris videbatur nox esse.*
(3) *nulla causa suppetente, quae digna memoria sit.*
(4) *ut Consules patricii fierent.*
(5) τὸ vel *videtur redundare.*

ſpatio, quibus bellatum eſt, dicentur. nanque eo anno adverſus Samnites, gentem opibus, armiſque validam, mota arma. Samnitium bellum, ancipiti Marte geſtum, Pyrrhus hoſtis, Pyrrhum Pœni ſecuti, quanta rerum moles, quoties in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quæ vix ſuſtinetur, erigi imperium poſſet? Belli autem cauſa cum Samnitibus Romanis, cum ſocietate amicitiaque junctis eſſent, extrinſecus venit, non orta inter ipſos eſt. Samnites Sidicinis injuſta arma, quia viribus plus poterant, cum intuliſſent, coacti (1) inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis ſeſe conjungunt. Campani magis nomen ad præſidium ſociorum, quam vires, cum attuliſſent, fluentes luxu ab duratis uſu armorum in Sidicino pulſi agro, in ſe deinde molem omnem belli verterunt. nanque Samnites, omiſſis Sidicinis, ipſam arcem finitimorum Campanos adorti, unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus eſſet; Tifata imminentes Capuæ colles cum præſidio firmo occupaſſent, deſcendunt inde quadrato agmine in planiciem, quæ Capuam Tifataque interjacet. ibi rurſus acie dimicatum: adverſoque prælio Campani intra mœnia compulſi, cum, robore juventutis ſuæ acciſo, nulla propinqua ſpes eſſet, coacti ſunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in ſenatum, maxime in hanc ſententiam
30. locuti ſunt. *Populus nos Campanus legatos ad vos, P. C., miſit, amicitiam in perpetuum, auxilium præſens a vobis petitum. quam ſi ſecundis rebus noſtris petiſſemus; ſicut cœpta celerius, ita infirmiore vinculo contracta eſſet. tunc enim, ut, qui ex æquo nos veniſſe in amicitiam meminiſſemus amici forſitan pariter ac nunc, ſubjecti atque obnoxii vobis minus eſſemus. nunc miſericordia veſtra conciliati, auxilioque in dubiis rebus defenſi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope divina humanaque indigni videamur. Neque hercule, quid Samnites priores amici*

ſo-

(1) *Sidicini.*

ſociique vobis facti ſunt, ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam ſuſcipiamur; (1) *ſed ut vetuſtate, & gradu honoris præſtent. neque enim fœdere Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, cautum eſt. Fuit quidem apud vos ſemper ſatis juſta cauſa amicitiæ,* (2) *velle eum vobis amicum eſſe, qui vos appeteret. Campani, etſi fortuna præſens magnifice loqui prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo, præterquam vobis, cedentes, haud parva, ut arbitror, acceſſio bonis rebus veſtris, in amicitiam venimus veſtram. Æquis, Volſciſque æternis hoſtibus hujus urbis, quandocunque ſe moverint, ab tergo erimus: & quod vos pro ſalute noſtra priores feceritis, id nos pro imperio veſtro, & gloria ſemper faciemus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos, voſque ſunt, quod propediem futurum ſpondet & virtus & fortuna veſtra, continens imperium uſque ad nos habebitis. Acerbum & miſerum eſt, quod fateri nos fortuna noſtra cogit. eo ventum eſt, P. C., ut aut amicorum, aut inimicorum Campani ſimus. ſi defenditis, veſtri: ſi deſeritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem, veſtris, an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, veſtram miſericordiam, veſtrumque auxilium æquum eſt patere; iis tamen maxime,* (3) *qui, eam implorantibus aliis, auxilium dum ſupra vires ſuas præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſitatem venerunt. quanquam pugnavimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis: cum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti, & ubi conflagraſſent Sidicini, ad nos trajecturum illud incendium eſſe. nec enim nunc, quia dolent injuriam acceptam Samnites, ſed quia gaudent oblatam ſibi eſſe cauſam, oppugnatum nos veniunt. an, ſi ultio iræ hæc, &*

non

(1) *ad id tantum valere.*
(2) *quamobrem velitis.*
(3) dum præſtant auxilium ſupra vires ſuas, aliis implorantibus miſericordiam, ipſi omnes venerunt in hanc neceſſitatem; implorandi miſericordiam.

non occaſio cupiditatis explendæ eſſet, parum fuit, quod ſemel in Sidicino agro, iterum in Campania ipſa legiones noſtras cecidere? quæ eſt iſta tam infeſta ira, quam per duas acies fuſus ſanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro ignique vaſtata. hiſcene ira expleri non potuit? ſed cupiditas explenda eſt: ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipſi poſſidere volunt. ſed vos potius, Romani beneficio veſtro occupate eam, quam illos habere per maleficium ſinatis. Non loquor apud recuſantem juſta bella populum; ſed tamen, ſi oſtenderitis auxilia veſtra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. uſque ad nos contemptus Samnitium pervenit, ſupra non aſcendit. itaque umbra veſtri auxilii, Romani, tegi poſſumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipſi fuerimus, veſtrum id omne exiſtimaturi. Vobis arabitur ager Campanus: vobis Capua urbs frequentabitur: conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia veſtra erit, quæ nos obſequio erga vos, fideque ſuperet. Annuite, Patres Conſcripti, numen numenque veſtrum invictum Campanis, & jubete ſperare incolumem Capuam futuram. Quæque frequentia omnium generum multitudinis proſequente creditis nos illinc profectos? quam omnia votorum lacrymarumque plena reliquiſſe? in qua nunc exſpectatione ſenatum populumque Campanum, conjuges liberoſque noſtros eſſe? ſtare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem proſpectantes, certum habeo, quid illis nos, P. C. ſolicitis ac pendentibus animis* renuntiare jubeatis. alterum reſponſum ſalutem, victoriam, lucem ac libertatem: alterum, ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de veſtris futuris ſociis atque amicis, aut nuſquam ullis futuris nobis conſulite.* Summotis deinde le-
31. gatis, cum conſultus ſenatus eſſet, etſi magnæ parti urbs maxima opulentiſſimaque Italiæ, uberrimus ager, marique propinquus, ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit; re-

* al. nomen.
* al. animi.

ſpo-

ſponditque ità ex auctoritate ſenatus conſul: *Auxilio vos, Campani, dignos cenſet ſenatus: ſed ita vobiſcum amicitiam inſtitui par eſt, ne qua vetuſtior amicitia ac ſocietas violetur. Samnites nobiſcum fœdere junčti ſunt. itaque arma deos prius, quam homines, violatura, adverſus Samnites vobis negamus: legatos, ſicut fas jusque eſt, ad ſocios atque amicos precatum mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Ad ea princeps legationis (ſic enim domo mandatum attulerat) *Quandoquidem*, inquit, *noſtra tueri adverſus vim atque injuriam juſta vi non vultis, veſtra certe defendetis. itaque populum Campanum urbemque Capuam, agros, delubra deum, divina humanaque omnia in veſtram, P. C., populique Romani ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dedititii veſtri paſſuri.* Sub hæc dicta omnes manus ad conſules tendentes, pleni lacrymarum, in veſtibulo curiæ procubuerunt.

CAPUT XXII.

Pro Campanis interveniunt apud Samnites Romani: cum fruſtra leniter per legatos actum eſſet, iis bellum indicitur. Valerius Cos. in Campaniam profectus, acri commiſſo prælio, hoſtes ſuperat.

COmmoti patres vice fortunarum humanarum, ſi ille præpotens opibus populus, luxuriæ ſuperbiaque clarus, a quo paulo ante auxilium finitimi petiſſent, adeo infractos gereret animos, ut ſe ipſe ſuaque omnia poteſtatis alienæ faceret: tum jam fides agi viſa, deditos non prodi: nec facturum æqua Samnitium populum cenſebant, ſi agrum urbemque per deditionem factam populi Rom. oppugnarent. legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, *ut preces Campanorum, reſponſum ſenatus amicitiæ Samnitium memoris, deditionem poſtremo factam, Samnitibus exponerent: peterent pro ſocietate amicitiaque, ut dedititiis ſuis parcerent; neque in eum agrum, qui populi Romani factus eſſet, hoſtilia arma inferrent. ſi leniter agendo parum proficerent; denuntia-*

rent

vent Samnitibus, populi Romani ſenatuſque verbis, ut Capua urbe, Campanoque agro abſtinerent. Hæc legatis agentibus in conſilio Samnitium, adeo eſt ferociter reſponſum, ut non ſolum geſturos ſe eſſe dicerent id bellum, ſed magiſtratus eorum e curia egreſſi, ſtantibus legatis, præfectos cohortium vocarent, iiſque clara voce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiſcerentur. Hac legatione Romam re-
32. lata, poſitis omnium aliarum rerum curis, patres, fecialibus ad res repetendas miſſis, belloque, quia non redderentur, ſolenni more indicto, decreverunt, ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: juſſuque populi conſules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Saticulam caſtra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo nanque omnem belli molem inclinaturam cenſebant) occurrunt. ſimul in Campanos ſtimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad arceſſenda adverſus ſe auxilia. ut vero caſtra Romana viderunt: ferociter pro ſe quiſque ſignum duces poſcere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius levibus certaminibus, tentandi hoſtis cauſa, haud ita multos moratus dies, ſignum pugnæ propoſuit, paucis ſuos adhortatus, *Ne novum bellum eos, novuſque hoſtis terreret: quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magiſque in imbelles gentes eos prodire. ne Sidicinorum Campanorumque cladibus, Samnitium æſtimarent virtutem. qualeſcumque inter ſe certaverint, neceſſe fuiſſe alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaque ſua, quam vi hoſtium, victos eſſe. Quid autem eſſe, duo proſpera in tot ſeculis bella Samnitium adverſus tot decora pop. Romani, qui triumphos pene plures, quam annos, ab urbe condita numeret; qui omnia circa ſe, Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volſcos, Aurunc os, domita armis habeat? qui Gallos, tot præ-*

liis

diis cæsos, postremo in mare, ac naves fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenque fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cujus ductu auspicioque incunda pugna sit, utrum qui (1) *audiendus duntaxat magnificus adhortator sit; verbis tantum ferox, operum militarium expers; an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat. Facta mea, non dicta, vos, milites, inquit, sequi volo; nec disciplinam modo, sed exemplum etiam a me petere. Non factionibus modo, nec per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamque laudem peperi. Fuit, cum hoc dici poterat: patricius enim eras, & a liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem, habuit. Nunc jam nobis patribus, vobisque plebejis promiscuus consulatus patet; nec generis, ut ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodque spectate, milites,* (2) *decus. Non, si mihi novum hoc Corvi cognomen diis auctoribus homines dedistis, Poplicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem Romanam militiæ domique, privatus, in magistratibus parvis magnisque, æque* (3) *tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus, colo, atque colui. Nunc, quod instat, diis bene juvantibus, novum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite.* Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud gravate munia obeundo. in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt; comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quenquam aspernari parem, qui se (4) offerret: factis benignus (5) pro re, dictis haud minus libertatis alienæ, quam suæ dignitatis, memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, 33.

(1) *alii* audendi.
(2) *magistratum*. (3) *militum*.
(4) *qui vellet secum iis certaminibus contendere*.
(5) *habita personæ, & temporis ratione*.

iisdem gerebat. Itaque universus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium, (1) ut quod maxime unquam, pari spe, utrinque æquis viribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant novæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria: Romanis contra, quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi (2) æqualis victoria. utrisque tamen novus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanque ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul, trepidationem injiciendam ratus, quando vi pelli non poterant; equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi necquiquam tumultuantes in spatio exiguo volvere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, revectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, (3) *Nostrum*, inquit, *peditum illud, milites, est opus: agitedum, ut me videritis, quacumque incessero, in aciem hostium, ferro viam facientem; sic pro se quisque obvios sternite. illa nunc omnia, quæ nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis.* Hæc dicta dederat, cum equites consulis jussu discurrunt in cornua, legionibusque in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul invadit hostem; &, cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra lævaque (4) ante se quisque memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanquam plura accipiunt, quam inferunt, vulnera. Aliquandiu jam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab (5) nulla dum parte erat. adeo morte sola vinci destinaverant animis. Itaque Romani, cum effluere jam lassitudine vires sentirent,

&

---

(1) *si unquam alias.*
(2) *constans & perpetua ab urbe condita.*
(3) *aperire viam in hostes, ad nos peditis pertinet.*
(4) *contra hostem sibi oppositum.*
(5) *nondum ab ulla.*

& diei haud multum ſupereſſe, accenſi ira concitant ſe in hoſtem. Tum primum referri pedem, atque inclinari rem in fugam apparuit: tum capi, occidi Samnis. nec ſuperfuiſſent multi, ni nox victoriam magis, quam prælium, diremiſſet. & Romani fatebantur, *nunquam cum pertinaciore hoſte conflictum:* & Samnites, cum quæreretur, quænam prima cauſa tam obſtinatos moviſſet in fugam, *oculos ſibi Romanorum ardere viſos*, ajebant, *veſanoſque vultus, & furentia ora: inde plus, quam ex alia ulla re, terroris ortum*. Quem terrorem non pugnæ ſolum eventu, ſed nocturna profectione confeſſi ſunt. Poſtero die vacuis hoſtium caſtris Romanus potitur: quo ſe omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

CAPUT XXIII.

Cum exercitus, a Conſule Cornelio in iniquum locum deductus, eſſet in magno diſcrimine, P. Decii tribuni militum opera liberatur; qui, occupato colle hoſtibus imminente, occaſionem Conſuli in æquiorem locum evadendi præbet; ipſe ab hoſtibus circumſeſſus erumpit: eodem auctore, Conſul Samnites improviſo adoritur: re bene geſta, Decium honoribus ornat.

CÆterum hoc gaudium magna (1) prope cla- 34.
de in Samnio fœdatum eſt. nam ab Saticula profectus Cornelius COS. exercitum incaute in ſaltum cava valle pervium, circaque inſeſſum ab hoſte, induxit, nec prius, quam reciſi tuto ſigna non poterant, imminentem capiti hoſtem vidit. Dum id moræ Samnitibus eſt, quoad totum in vallem infimam demitteret agmen; P. Decius tribunus militum conſpicit unum editum in ſaltu collem, imminentem hoſtium caſtris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. itaque conſuli territo animi. *Vides ne tu*, inquit, *A. Corneli, cacumen illud ſupra hoſtem?*

(1) *parum abfuit, quin fœdaretur.*

arx illa eſt ſpei, ſalutiſque noſtræ, ſi eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. nec tu mihi plus, quam unius legionis principes haſtatoſque, dederis: cum quibus ubi evaſero in ſummum, perge hic omni liber metu, teque & exercitum ſerva. neque enim moveri hoſtis, ſubjectus nobis ad omnes ictus, ſine ſua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut noſtra virtus expediet. Collaudatus a conſule, accepto præſidio vadit occultus per ſaltum; nec prius ab hoſte eſt viſus, quam loco, quem petebat, appropinquavit. Inde admiratione paventibus cunctis, cum omnium in ſe vertiſſet oculos; & ſpatium conſuli dedit ad ſubducendum agmen in æquiorem locum; & ipſe in ſummo conſtitit vertice. Samnites dum huc illuc ſigna vertunt, utriuſque rei omiſſa occaſione, neque inſequi conſulem, niſi per eandem vallem, in qua paulo ante ſubjectum eum telis ſuis habuerant, poſſunt; nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab Decio tumulum. ſed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atque ipſa paucitas incitat: & nunc circundare undique collem armatis volunt, ut a conſule Decium intercludant; nunc viam patefacere, ut digreſſos in vallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppreſſit. Decium primum ſpes tenuit, cum ſubeuntibus in adverſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum; deinde admiratio inceſſit, quod nec pugnam inirent: nec, ſi ab eo conſilio iniquitate loci deterrerentur, opere ſe valloque circundarent. Tum centurionibus ad ſe vocatis: *Quænam illa inſcitia belli, ac pigritia eſt? aut quonam modo iſti ex Sidicinis Campaniſque victoriam pepererunt? huc atque illuc ſigna moveri, ac modo in unum conferri, modo educi videtis. opus quidem incipit nemo, cum jam circundati vallo potuerimus eſſe. Tum vero nos ſimiles iſtorum ſimus, ſi diutius hic moremur, quam commodum ſit. agitedum, ite mecum: ut, dum lucis aliquid ſupereſt, quibus locis præſidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus.* Hæc omnia ſagulo gregali a-

mi-

mictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustravit. Vigiliis deinde dispositis, 35.
cæteris omnibus tesseram dari jubet: ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent. Quo ubi, sicut edictum erat, taciti convenerunt: *Hoc silentium, milites*, inquit, (1) *omisso militari assensu, in me audiendo servandum est. ubi sententiam meam vobis peregero*, (2) *cum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quæ pars major erit*, * *ejus stabitur consilio. nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos circumvenit hostis. virtute cepistis locum: virtute hinc, oportet, evadatis. veniendo huc, exercitum egregium pop. Romani servastis: erumpendo hinc, vosmetipsos servate. digni estis, qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit; hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non ante viderit, quam captum a nobis; nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cum diei tantum superesset, vallo circumdederit. quem videntem ac vigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: imo necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, ut ego vobis magis necessitatis vestræ index, quam consilii, auctor sim. neque enim, maneatis, an abeatis, hinc, deliberari potest; cum, præter arma, & animos armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit; fame & siti moriendum sit, si plus, quam viros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce autem (3) aliud minus dubium. quippe si lux exspectetur, quæ spes est non vallo perpetuo fossaque nos septurum hostem, qui nunc corporibus suis subjectis undique cinxerit,* al. eo.

(1) *sine acclamtione militari.*
(2) *alii:* tum.
(3) *hoc alterum. scil.* ut nocte erumpamus.

ut videtis, collem? atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profecto noctis aptissima hora est. signo (1) *secundæ vigiliæ conveniſtis, quod tempus mortales somno altissimo premit. per corpora sopita vadetis, vel silentio incautos fallentes, vel sentientibus clamore subito pavorem injecturi. me modo sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitedum in dextram partem pedibus transite.* 36. Omnes tranſierunt: vadentemque per (2) intermissa custodiis loca Decium secuti sunt. Jam evaserant media castra, cum superscandens vigilum strata somno corpora miles (3) offenso scuto præbuit sonitum. quo excitatus vigil, cum proximum movisset, erectique alios concitarent, ignari cives, an hostes essent, præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, quando non fallerent, clamorem tollere (4) jussis militibus, torpidos somno, insuper pavore exanimat: quo præpediti nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium (5) præsidium Romanum, obviis custodibus cæsis, ad castra consulis pervadit. Aliquantum supererat noctis; jamque in tuto videbantur esse: cum Decius, *Macti virtute*, inquit, *milites, Romani, este. vestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus ferent, sed ad conspiciendam tantam virtutem luce ac die opus est: nec vos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur.* Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmisso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera (6) data, incolumes reverti, qui sua corpora pro salute

(1) *Veget. l. 3. c. 8.* in quatuor partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ; ut cuique non amplius, quam tribus horis nocturnis, necesse sit vigilare. (2) *destituta*. (3) *in scutum Samnitis impingens*. (4) *jam ante*.
(5) *Deciani milites vere fuerant præsidium exercitus Romani*. (6) *restituta*.

lute omnium haud dubio periculo objeciſſent, pro ſe quiſque obviam effuſi laudant, gratulantur: ſingulos univerſoſque ſervatores ſuos vocant: diis laudes grateſque agunt: Decium in cœlum ferunt. (1) Hic Decii caſtrenſis triumphus fuit, incedentis per media caſtra cum armato præſidio, conjectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum conſuli æquantibus. Ubi ad prætorium ventum eſt, conſul claſſico ad concionem convocat: orſuſque meritas Decii laudes, interfante ipſo Decio, diſtulit concionem. qui auctor omnia poſthabendi, dum occaſio in manibus eſſet, perpulit conſulem, ut hoſtes & nocturno pavore attonitos, & circa collem caſtellatim diſſipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad ſe ſequendum emiſſos per ſaltum vagari. Juſſæ legiones arma capere, egreſſæque caſtris, cum per exploratores notior jam ſaltus eſſet, via patentiore ad hoſtem ducuntur. quem incautum improviſo adortæ, cum palati paſſim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum ſe poſſent; paventem primum intra caſtra compellunt: deinde caſtra ipſa turbatis ſtationibus capiunt. perfertur circa collem clamor; fugatque ex ſuis quenque præſidiis. ita (2) magna pars abſenti hoſti ceſſit. quos intra vallum egerat pavor (fuere autem ad XXX. millia) omnes cæſi, caſtra directa. Ita rebus geſtis, COS. advocata concione, 37.
P. Decii non cæptas ſolum ante, ſed cumulatas nova virtute laudes peragit, & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, (3) eximioque uno albo opimo auratis cornibus

(1) *hic fuit velut triumphus.* (2) *nam ipſo clamore compulſi ſunt in fugam Samnites.*

(3) eximium, *ait Feſtus*, inde dici cœptum, quod in ſacrificiis optimum pecus e grege eximebatur, vel quod primum erat natum. *ideo autem eximio bove, albo, opimo, auratis cornibus Decius donatus eſt a Conſule, ut eum Marti immolaret.*

donat. Milites, qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præſentia ſingulis bobus, biniſque (1) privis tunicis donati. Secundum conſulis donationem legiones gramineam (2) coronam obſidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt: altera corona, ejuſdem honoris index, a præſidio ſuo impoſita eſt. His decoratus inſignibus bovem eximium Marti immolavit, centum boves militibus dono dedit, qui ſecum in expeditione fuerant. iiſdem militibus legiones libras farris, & ſextarios vini contulerunt. omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium aſſenſus, gerebantur.

CAPUT XXIV.

Samnites ultimo congreſſi certamine a M. Valerio cæduntur: de his ab utroque Conſule triumphatur.

TErtia pugna ad Sueſſulam commiſſa eſt: qua fugatus a M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore juventutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri ſtatuit. Ab Sueſſula nuntii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium COS. opem oratum veniunt. Confeſtim ſigna mota: relictiſque impedimentis caſtrorum valido præſidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoſte locum exiguum, ut quibus, præter (3) equos, cæterorum jumentorum calonumque turba abeſſet, caſtris cepit. Samnitium exercitus, velut haud ulla mora pugnæ futura eſſet, aciem inſtruit: deinde, poſtquam nemo obvius ibat, infeſtis ſignis ad caſtra hoſtium ſuccedit: ibi ut militem in vallo vidit; miſſique ab omni parte exploratum, (4) quod in exiguum orbem contracta caſtra eſſent, pau-

(1) *in ſingulos.*
(2) *cæteras coronas Imperatores militibus dant; hanc unam obſidionalem milites dant Imperatoribus. teſte Plin. l. 22. c. 4.*
(3) *quia equi erant ad prælium neceſſarii.*
(4) *alii;* quam.

paucitatem inde hoſtium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas eſſe foſſas, ſcindendumque vallum, & in caſtra irrumpendum. tranſactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuiſſent impetum militum. Cæterum, quia multitudo ſua commeatibus (1) gravis, & prius ſedendo ad Sueſſulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia eſſet: placuit, dum incluſus paveret hoſtis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, (2) qui expeditus, quantum humeris inter arma geri poſſet, frumenti ſecum attuliſſet, defutura omnia. Conſul palatos per agros cum vidiſſet hoſtes, (3) ſtationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad caſtra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atque impetu cepiſſet, pluribus hoſtium in tentoriis ſuis, quam in portis valloque cæſis, ſigna captiva in unum locum conferri juſſit. relictiſque duabus legionibus cuſtodiæ & præſidii cauſa, gravi edicto monitis, *ut*, *donec ipſe revertiſſet*, *præda abſtinerent*, profectus agmine inſtructo, cum præmiſſus eques velut indagine diſſipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neque quo ſigno coirent inter ſe, neque utrum caſtra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis conſtare poterat. tantumque fugæ ac formidinis fuit, ut ad XL. millia ſcutorum, nequaquam tot cæſis, & ſigna militaria, cum iis, quæ in caſtris capta erant, ad CLXX. ad conſulem deferrentur. Tum in caſtra 38.
hoſtium reditum; ibique omnis præda militi data. Hujus certaminis fortuna & Faliſcos, cum in induciis eſſent, fœdus petere ab ſenatu coegit; & Latinos, jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit (4) bellum. Neque ita rei geſtæ fama Italiæ ſe finibus tenuit: ſed Carthaginienſes quoque legatos gratulatum Romam

(1) *commeatus præ multitudine exigui erant.*
(2) *quippe qui.* (3) *hoſtium.*
(4) bellum vertit Latinos &c. *h. e. Latini converterunt arma &c.*

miſere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur. fuit pondo XXV. Conſules ambo de Samnitibus triumpharunt, ſequente Decio inſigni cum laude, doniſque; cum, incondito militari joco, haud minus tribuni celebre nomen, quam conſulum eſſet.

CAPUT XXV.

Milites Romani, qui in præſidio Capuæ relicti erant, de ea occupanda urbe conjurant: detecta conſilio, metu ſupplicii a patria deficiunt.

CAmpanorum deinde, Sueſſulanorumque auditæ legationes; precantibuſque datum, ut præſidium eo in hiberna mitteretur, quo Samnitium excurſiones arcerentur. Jam tum minime ſalubris militari diſciplinæ Capua, inſtrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit a memoria patriæ. inibanturque conſilia in hibernis eodem ſcelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod (1) illi eam antiquis cultoribus ademiſſent: neque immerito ſuum ipſorum exemplum in eos verſurum. *Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignam agro urbem, qui nec ſe, nec ſua tutari poſſint, quam victor exercitus haberet, qui ſuo ſudore, ac ſanguine inde Samnites depuliſſet? An æquum eſſe, dedititios ſuos illa fertilitate atque amœnitate perfrui, ſe militando feſſos in peſtilenti atque arido circa urbem ſolo luctari? aut in urbe inſidentem tabem creſcentis in dies fœnoris pati?* Hæc agitata occultis conjurationibus, necdum vulgata in omnes, conſilia inve-
U. C. nit novus COS. C. Martius Rutilus, cui Campania
413. forte provincia evenerat, Q. Servilio collega ad urbem relicto. Itaque cum omnia ea, ſicut geſta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & uſu doctus: quippe qui jam quartum COS. eſſet, dictatorque & cenſor fuiſſet: optimum ratus, differendo ſpem, quandocunque vellent, conſilii exſequendi, militarem impetum fruſtrari, rumorem dif-

(1) *v. l. 4. c. 19.*

diſſipat, in iiſdem oppidis & anno poſt præſidia hibernatura. diviſa enim erant per Campaniæ urbes: manaverantque a Capua conſilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quievit in præſentia ſeditio. Conſul, educto in æſtiva milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare (1) miſſionibus turbulentorum hominum inſtituit, aliis (2) emerita dicendo ſtipendia eſſe, alios (3) graves jam ætate, aut viribus parum validos. quidam in (4) commeatus mittebantur, ſinguli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus ſuis hibernaſſent. per ſpeciem etiam militarium uſuum cum alii alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem conſul alter Romæ, prætorque, alias ex aliis fingendo moras, retinebat. & primo quidem ignari ludificationis, minime inviti domos reviſebant. poſtquam neque reverti ad ſigna primos, nec ferme (5) alium, quam qui in Campania hibernaſſent, præcipueque ex iis ſeditionis auctores mitti viderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor inceſſit animos, conſilia ſua emanaſſe: *jam quæſtiones, jam judicia, jam occulta ſingulorum ſupplicia, impotenſque & crudele conſulum ac patrum in ſe regnum paſſuros*. Hæc, qui in caſtris erant, occultis ſermonibus ferunt, nervos conjurationis ejectos arte conſulis cernentes. Cohors una, cum haud procul Anxure eſſet, ad Lautulas, ſaltu anguſto inter mare ac montes, conſedit, ad excipiendos, quos conſul aliis atque aliis, ut ante dictum eſt, cauſis mittebat. 39.

---

(1) *militaris miſſio quadruplex fuit: honeſta, cauſaria, gratioſa, ignominioſa. tribus prioribus hic uſus eſt Conſul, poſtremam vitavit.*
(2) *hæc miſſio honeſta.* (3) *hæc cauſaria.*
(4) *hæc gratioſa. ut ad tempus ſuos inviſuri abirent.* (5) mitti viderunt.

Digitized by Google

CAPUT XXVI.

Romani milites, qui defecerant, ducem T. Quintium, vi adhibita, ſibi faciunt: ad Urbem infeſto agmine euntibus fit obviam cum exercitu Dictator M. Valerius Corvus; qui ſuo conſilio eos a furore revocat: in fidem acceptos patriæ reſtituit.

JAm valido admodum numero manus erat: nec quicquam ad juſti exercitus formam, præter ducem, deerat. incompoſiti itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt; & ſub jugo Albæ Longæ caſtra vallo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore ſumendo ſententiis decertant, nulli ex præſentibus ſatis fidentes. *quem autem ab Roma poſſe acciri? quem patrum, aut plebis eſſe, qui aut ſe tanto periculo ſciens offerat, aut cui ex* (1) *injuria inſanientis exercitus cauſa recte committatur?* Poſtero die, cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Tuſculano agrum colere, urbis honorumque immemorem. Patriciæ hic vir gentis erat: cui cum militiæ, magna cum gloria actæ, finem pes alter ex vulnere claudus feciſſet, ruri agere vitam, procul ambitione, ac foro, conſtituit. Nomine audito, extemplo agnovere virum; &, quod bene verteret, acciri juſſerunt. ſed parum ſpei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. itaque ſilentio noctis cum tectum villæ, qui ad id miſſi erant, intraſſent, ſomno gravi Quintium oppreſſum, nihil medium, aut imperium atque honorem, aut, ubi reſtitaret, mortem, ni ſequeretur, denuntiantes, in caſtra pertraxerunt. Impera-

(1) *Terent. Adelph. act. 2. ſc. 1. v. 43.* minime miror, qui inſanire occipiunt ex injuria. *ſed iſti ex eo genere fuerunt, qui cum iniuriam aliis fecerint, idque intelligi videant, ipſi ultro, quaſi injuria accepta, expoſtulant. quo ingenio quoſdam eſſe in eadem fabula Terent. dicit. act. 4. ſc. 3. v. 3.*

rator extemplo adveniens appellatus : insigniaque honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere jubent. Suo magis inde impetu, quam consilio ducis, convulsis signis, infesto agmine ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia est, perveniunt : issentque confestim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque adversus se M. Valerium Corvum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Æmilium Mamercum. Ubi 40.
primum in conspectum ventum est, arma, signaque agnovere ; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem : nec, præter externa, noverant bella : ultimaque rabies secessio ab suis habebatur. Itaque jam duces, jam milites utrinque congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum adversus patriam : Corvus omnes caritate cives, præcipue milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito (1) ei extemplo haud minor ab adversariis verecundia, quam ab suis silentium datum. *Deos*, inquit, *immortales, milites, vestros publicos, meosque ab urbe proficiscens ita adoravi, veniamque supplex popposci ; ut mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriam darent : satis (2) fuit, eritque, unde belli decus (3) pariatur : (4) hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda vota expopposci, ejus me compotem voti vos facere potestis : si meminisse vultis non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere : si illos colles, quos cernitis, patriæ vestræ esse: si hunc exercitum civium vestrorum : si me consulem vestrum, cujus ductu auspicioque priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Corvus, milites ; cujus vos nobilitatem beneficiis erga vos, non injuriis sensistis ; nullius superbæ in vos legis, nullius*

cru-

(1) *ubi cognitus est Corvus, ei & adversarii reverentiam exhibuerunt, & sui silentium fecerunt.*
(2) *aliunde, ex hostibus.* (3) *mihi.*
(4) *ex vobis civibus.*

crudelis S. C. auctor ; in omnibus meis imperiis in me ſeverior , quam in vos . Ac ſi cui genus , ſi cui ſua virtus , ſi cui etiam majeſtas , ſi cui honores ſubdere ſpiritus potuerunt ; (1) *iis eram natus , id ſpecimen mei dederam , ea ætate conſulatum adeptus eram , ut potuerim tres , & XX. annos natus conſul patribus quoque ferox eſſe , non ſolum plebi . Quod meum factum , dictumve conſulis gravius , quam tribuni , audiſtis ? eodem tenore duos inſequentes conſulatus geſſi : eodem hæc* (2) *imperioſa dictatura geretur : ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior , quam in vos , horreo dicere , hoſtes . Ergo vos prius in me ſtrinxeritis ferrum , quam in vos ego . iſtinc ſigna* (3) *canent : iſtinc clamor prius incipiet atque impetus , ſi dimicandum eſt .* (4) *inducite in animum , quod non induxerunt patres , avique veſtri ; non illi , qui in* (5) *Sacrum montem ſeceſſerunt ; non hi , qui poſtea* (6) *Aventinum inſederunt . exſpectate , dum vobis ſingulis , ut olim Coriolano , matres conjugeſque crinibus paſſis obviæ ab urbe veniant . tum Volſcorum legiones , quia Romanum habebant ducem , quieverunt : vos , Romanus exercitus , non deſtiteritis impio bello ? T. Quinti , quocunque iſtic loco ſeu volens ſeu invitus conſtitiſti : ſi dimicandum erit , tum tu in noviſſimos te recipito : fugeris etiam honeſtius , tergumque civi dederis , quam pugnaveris contra patriam . nunc ad pacificandum bene , atque honeſte inter primos ſtabis , & colloquii hujus ſalutaris interpres fueris . Poſtulate æqua , & ferte : quanquam vel iniquis ſtandum eſt potius , quam impias inter nos conſeramus manus .* T. Quintius plenus lacrymarum ad ſuos verſus , *Me quoque* , inquit , *milites , ſi quis uſus mei eſt , meliorem pacis , quam belli , habetis ducem . non enim illa modo Volſcus , aut Samnis , ſed Romanus verba fecit , veſter conſul , veſter imperator , milites , cujus auſpicia pro vobis experti , nolite adverſus vos velle experiri . Qui pugnarent vobiſcum infeſtius , & alios duces*

(1) *majoribus .* (2) *intellige* , ex ſe .
(3) *tuba* , *vel cornu ſignum pugnæ dabitur .*
(4) *ironicè hic loquitur .*
(5) *v. l. 2. c. 17.* (6) *v. l. 3. c. 23.*

ces ſenatus (1) *habuit ; qui maxime vobis ſuis militibus parceret , cui plurimum vos imperatori veſtro crederetis , eum elegit . Pacem , etiam qui vincere poſſunt , volunt . quid nos velle oportet ? quin omiſſis ira & ſpe , fallacibus auctoribus , nos ipſos noſtraque omnia cognitæ permittimus fidei ?* Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante ſigna progreſſus, in poteſtate dictatoris milites fore dixit : oravitque, ut cauſam miſerorum civium ſuſciperet, ſuſceptamque eadem fide, qua remp. adminiſtrare ſolitus eſſet, tueretur . *ſibi ſe privatim nihil cavere : nolle alibi , quam in innocentia , ſpem habere . militibus cavendum , quod apud patres ſemel* (2) *plebi, iterum* (3) *legionibus cautum ſit, ne* (4) *fraudi ſeceſſio eſſet* . Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere juſſis, dictator equo citato ad urbem revectus, auctoribus patribus, tulit ad populum in (5) luco Petelino, ne cui militum fraudi ſeceſſio eſſet . oravit etiam bona venia Quirites , ne quis eam rem joco, ſeriove cuiquam exprobraret . Lex quoque ſacrata militaris lata eſt, ne cujus militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente, deleretur : additumque legi, ne quis, ubi tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum (6) ductor eſſet . id propter P. Salonium poſtulatum eſt ab conjuratis : qui alternis prope annis tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant . huic infenſi milites erant, quod ſemper adverſatus novis conſiliis fuiſſet, (7) nec particeps eorum eſſet, qui ab Lautulis fugiſſent . Itaque cum hoc unum, propter Salonium, ab ſenatu non impetraretur, tum Salonius obteſtatus P. C., ne ſuum honorem pluris, quam concordiam civitatis, æſtimarent, perpulit, ut id quoque ferretur . Æque impotens poſtulatum fuit, ut de ſtipendio equitum 41.

(me-

(1) *quos poſſet eligere* . (2) *in monte Sacro* .
(3) *in Aventino* . (4) *damno* .
(5) *extra ordinem in hoc luco habita nunc comitia . ut in M. Manlii judicio . l. 6. c. 12.*
(6) *centurio* . (7) *alii ;* &. ne particeps eorum eſſet, ab Lautulis fugiſſet .

(merebant autem (1) triplex ea tempestate) æra demerentur, quod adversati conjurationi fuissent. Præter hæc invenio apud quosdam, L. Genutium tribunum plebis tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret: item aliis plebiſcitis cautum, ne quis eundem magiſtratum intra decem annos caperet, neu duos magiſtratus uno anno gereret, utique liceret COSS. ambos plebejos creari. quæ ſi omnia conceſſa ſunt plebi, apparet haud parvas vires defectionem habuiſſe. Aliis annalibus proditum eſt, neque dictatorem Valerium dictum, ſed per COSS. omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, ſed Romæ eam multitudinem conjuratorum ad arma (2) conſternatam eſſe: nec in T. Quintii villam, ſed in ædes C. Manlii nocte impetum factum, eumque a conjuratis comprehenſum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito conſediſſe: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, ſed repente, cum in aciem armati exercitus proceſſiſſent, ſalutationem factam: & permiſtos dextras jungere, ac complecti inter ſe lacrymantes milites cœpiſſe, coactoſque COSS., cum viderent averſos a dimicatione militum animos, retuliſſe ad patres de concordia reconciliandâ. adeo nihil, præterquam ſeditionem fuiſſe, eamque compoſitam, inter antiquos rerum auctores conſtat. Et hujus fama ſeditionis, & ſuſceptum cum Samnitibus grave bellum, aliquot populos ab Romana ſocietate avertit: & præter Latinorum infidum jamdiu fœdus, Privernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incurſione ſubita depopulati ſunt.

(1) *comparate ad unum, quod dabatur peditibus.*
(2) *concitatam. non raro hoc ſenſu apud Livium.*

LIBER VIII.

CAPUT I.

Privernates, & Antiates vincuntur: cum Samnitibus amicitia reconciliatur.

IAm COSS. erant C. Plautius iterum, L. Æmilius Mamercus, cum Setini, Norbanique Romam, nuntii defectionis Privernatium, cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. utrunque bellum Plautio sorte evenit. Prius Privernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum, redditumque Privernatibus, præsidio valido impositio: agri partes duæ ademptæ. inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrinque cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos, neutro inclinata spe, dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus, quot viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmina trepido, saucciis, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inventa est. *ea* (1) *Luæ matri dare se* COS. dixit: finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri COS. Æmilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro, ignique vastantem agros, legati Samnitium pacem orantes adeunt. a quo rejecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis

I. U.C. 414.

(1) *a luendo, seu expiando dicta. post cædem autem hostium, opus piaculis est. v. Turneb. Adverss. l. 16. c. 20.*

tis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique jus adversus Sidicinos petierunt. *quæ se eo justius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non adversis, ut Campani, venissent: & adversus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam; nec, ut Campani, auxilium in bello petissent; nec in fide populi Romani, nec in ditione essent.* Cum de postulatis Samnitium T. Æmilius Pr. senatum consuluisset, reddendumque his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, *quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum stetisse; nec contradici, quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attineat, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.* Fœdere icto, cum domum revertissent, extemplo inde exercitus Romanus deductus, annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto; quod pepigerat consul, ut tempus induciis daret, quoad legati rediissent.

2.

CAPUT II.

Sidicini bello a Samnitibus petiti, se dedunt Latinis: hi, assumptis Campanis quoque, Samnitium agrum populantur: inde in Romanos quoque bellum moliuntur.

SAmnites copiis iisdem, quibus usi adversus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature urbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio potius ad Romanos cœpta fieri est: deinde, postquam patres, ut feram eam, ultimaque tandem necessitate expressam, aspernabantur; ad Latinos jam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeo injuriæ Samnitium, quam beneficii Romanorum memoria præsentior erat) his se armis acbstinuere. Ex his tot populis unus ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus po-

populationibus, quam præliis, cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant; haud inviti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cum adiissent senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, *ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignavissimis populis sinerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerent, armis coercerent.* Adversus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat, in potestate sua Latinos jam non esse, timebantque, ne arguendo (1) abalienarent, Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditionem in fidem veniissent. itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quod bellare, cum quibus ipsi velint, prohibentur. Quod responsum, sicut dubios Samnites, quadnam facturum Romanum censerent, dimisit; itai Campanos metu abalienavit: Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem adversus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoque adversus servatores suos bello Campanus aderat. sed quanquam omnia de industria celabantur, priusque, quam moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebant: tamen per quosdam privatis hospitiis necessitudinibusque conjunctos indicia conjurationis ejus Romam emanarunt. jussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius novi consules adversus tantam molem belli crearentur; religio incessit, ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius. Is creavit consules T. Man- U.C 412.

(1) *Latinos.*

Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classem appuliſſe conſtat. quod bellum, ſi prima satis proſpera fuiſſent, haud dubie ad Romanos perveniſſet. Eadem ætas rerum magni Alexandri eſt, quem (1) ſorore hujus ortum, in (2) alio tractu orbis, invictum bellis juvenem, fortuna morbo extinxit.

CAPUT III.

Latini, auctore L. Annio Setino, legatos ad Senatum mittunt, ut, ſi pacem velit, alterum ex Latinis Conſulem faciat: Romam cum veniſſent, dux legationis idem Annius in ſenatu loquitur.

CÆterum Romani, etſi defectio ſociorum nominiſque Latini haud dubia erat: tamen, tanquam de Samnitibus, non de ſe curam agerent, decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent quæ vellent. Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Setinum, & L. Numitium Circejenſem, ambo ex coloniis Romanis; per quos præter Signiam, Velitraſque, & ipſas colonias Romanas, Volſci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim evocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, ſuper qua re accirentur. itaque concilio prius habito prætores, quam Romam proficiſcerentur, evocatos ſe ab ſenatu doceant Romano, & quæ actum iri ſecum credant, quidnam
4. ad ea reſponderi placeat, referunt. Cum aliud alii cenſerent, tum Annius: *Quanquam ipſe ego retuli, quid reſponderi placeret; tamen magis ad ſummam rerum noſtrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quam quid loquendum ſit. facile erit, explicatis conſiliis, accommodare rebus verba. Nam ſi etiam nunc ſub umbra fœderis æqui ſervitutem pati poſ-*

(1) *Olympiade Philippi uxore.*
(2) *in Perſas ivit Alexander Macedo, quaſi in γυναικωνίτιδι. cum Rex Epiri venerit in Italiam, quaſi in ἀνδρῖτιν, ut ipſe dictitabat. v. Gel. l. 17. c. 21.*

poſſumus, quid abeſt, quin, proditis Sidicinis, non Romanorum ſolum, ſed Samnitium quoque dicto pareamus, reſpondeamuſque Romanis, nos, ubi innuerint, poſituros arma? Sin autem tandem libertatis deſiderium remordet animos; ſi fœdus eſt, ſi ſocietas, (1) æquatio juris eſt; ſi conſanguineos nos Romanorum eſſe, quod olim (2) pudebat, nunc gloriari licet; ſi ſocialis illis exercitus is eſt, quo adjuncto (3) duplicent vires ſuas, quem ſecernere ab ſe COSS. bellis propriis ponendis ſumendiſque nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis COS. datur? ubi pars virium, ibi & imperii pars eſt? Eſt quidem nobis hoc per ſe haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio eſſe: ſed, ut amplum videri poſſet, diuturna patientia fecimus. Atqui ſi quando unquam conſociandi imperii, (4) uſurpandæ libertatis tempus optaſtis; en hoc tempus adeſt, & virtute veſtra, & deum benignitate vobis datum. Tentaſtis patientiam, negando militem. quis dubitat exarſiſſe eos, cum plus ducentorum annorum morem ſolveremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellum noſtro nomine cum Peignis geſſimus. qui noſtrorum quidem finium per nos tuendorum jus antea dabant, nihil interceſſerunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab ſe ad nos deſciſſe, exercitus nos parare adverſus Samnites fœderatos ſuos audierunt: nec moverunt ſe ab urbe. unde hæc illis tanta modeſtia, niſi a conſcientia virium & noſtrarum & ſuarum? Idoneos auctores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita reſponſum ab ſenatu Romano eſſe, ut facile appareret, ne ipſos quidem jam poſtulare, ut Latium ſub Romano imperio ſit. uſurpate modo poſtulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipſe audiente non populo Romano modo ſenatuque, ſed Jove ipſo, qui Capi-

---

(1) *alii:* ſi ſocietas æquati juris eſt, *ſcil. inter Romanos, & Latinos.*

(2) *Latinos: quippe Romanis antiquiores.*

(3) *hoc verum; niſi quod in caſtris frumentum ab Romanis ſocii accipiebant.*

(4) *utendo retinendæ,*

pitolium incolit, profiteor me dicturum, ut, si nos in fœdere, ac ſocietate eſſe velint, COS. alterum ab nobis, ſenatuſque partem accipiant. Hæc ferociter non ſuadenti ſolum, ſed pollicenti, clamore & aſſenſu omnes permiſerunt, ut ageret, diceretque, quæ e repub. nominis Latini, fideque ſua viderentur. Ubi eſt Romam ventum, in Capitolio ei ſenatus
5. datus eſt. ibi cum T. Manlius COS. egiſſet cum eis ex auctoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent; Annius, tanquam victor armis Capitolium cepiſſet, non legatus jure gentium tutus loqueretur, *Tempus erat*, inquit, *T. Manli, voſque P. C., tandem jam vos nobiſcum nihil pro imperio agere, cum florentiſſimum deum benignitate nunc Latium armis viriſque, Samnitibus bello victis, Sidicinis, Campaniſque ſociis, nunc etiam Volſcis adjunctis, videretis; colonias quoque veſtras Latinum Romano prætuliſſe imperium. ſed quoniam vos, regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos, quanquam armis poſſumus aſſevere Latium in libertatem, conſanguinitati tamen hoc dabimus, ut conditiones pacis feramus æquas utriſque; quando vires quoque æquari diis immortalibus placuit. COS. alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: ſenatus partem æquam ex utraque gente eſſe: unum populum, unam remp. fieri: & ut imperio eadem ſedes ſit, idemque omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi neceſſe eſt; quod utriuſque bene vertat, ſit hæc ſine patriæ potior, & Romani omnes vocemur.*

CAPUT IV.

Ad Latinorum legationem ferociter exardet T. Manlius Conſul. Cum Annius invocatos Deos, ruptæ fœderis teſtes, ſperneret, lapſus de Capitolio examinatur.

FOrte ita accidit, ut parem ferociæ hujus & Romani COS. T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, ut, ſi tanta dementia P. C. cepiſſet, ut ab Setino homine leges accipe-

rent,

rent, gladio cinctum in ſenatum venturum ſe eſſe palam diceret, &, quemcunque in curia Latinum vidiſſet, ſua manu interempturum. & converſus ad ſimulacrum Jovis, *Audi, Jupiter, hæc ſcelera*, inquit, *audite jus faſque. Peregrinos COSS. & peregrinum ſenatum in tuo, Jupiter, augurato templo captus, atque ipſe oppreſſus, viſurus es? hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus veſtris, Latini, hæc L. Tarquinius vobiſcum poſtea fecit? non venit in mentem* (1) *pugna apud Regillum lacum? adeo & cladium veſtrarum veterum, & beneficiorum noſtrorum erga vos obliti eſtis?* Cum COS. vocem ſubſecuta patrum indignatio eſſet, proditur memoriæ, adverſus crebram implorationem deum, quos teſtes fœderum ſæpius invocabant COSS., vocem Annii ſpernentis numina Jovis Romani auditam, certe cum commotus ira ſe ab veſtibulo templi citato gradu proriperet, lapſus per gradus, capite graviter offenſo, impactus imo ita eſt ſaxo, ut ſopiretur. Exanimatum, auctores quoniam non omnes ſunt, mihi quoque in incerto relictum ſit; ſicut inter fœderum ruptorum teſtationem ingenti fragore cœli procellam effuſam. nam & vera eſſe, & apte ad repræſentandam iram deum ficta poſſunt. Torquatus miſſus ab ſenatu ad dimittendos legatos, cum jacentem Annium vidiſſet, exclamat ita, ut populo patribuſque audita vox pariter ſit: *Bene habet. dii pium movete bellum. eſt cœleſte numen: es magne Jupiter: haud fruſtra te patrem deum hominumque hac ſede ſacravimus. Quid ceſſatis, Quirites, voſque patres conſcripti, arma capere diis ducibus? ſic ſtratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum jacentem videtis.* Aſſenſu populi excepta vox conſulis, tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiſcentes cura magiſtratuum magis, qui juſſu conſulis (2) proſequebantur, quam jus gentium, ab ira impetuque hominum tegeret. 6.

(1) *de quo l. 2. c. 11.* (2) *comitabantur.*

CA-

CAPUT V.

Latinis bellum indicitur: cum Conſulibus ſomno obveniſſet, eum fore exercitum victorem, cujus dux in acie cecidiſſet, conveniunt inter ſe, ut cujus pars inclinaret, ille pro exercitu ſe devoveat.

(1) COnſenſit & ſenatus bellum, conſuleſque, duobus ſcriptis exercitibus, per Marſos Pelignoſque profecti, adjuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo jam Latini ſociique convenerant, caſtra locant. Ibi in quiete utrique conſuli eadem dicitur viſa ſpecies viri majoris, quam pro humano habitu, auguſtioriſque, dicentis: *Ex una acie imperatorem, ex altera exercitum diis manibus matrique Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hoſtium, ſuperque eas ſe devoviſſet, ejus populi partiſque victoriam fore.* Hos ubi nocturnos viſus inter ſe conſules contulerunt; placuit (2) averruncandæ deum iræ victimas cædi; ſimul ut ſi extis eadem, quæ ſomno viſa fuerant, portenderentur, alteruter conſulum fata impleret. Ubi reſponſa aruſpicum infidenti jam animo tacitæ religioni congruerunt: tum adhibitis legatis tribuniſque, & imperiis deum propalam expoſitis, ne mors voluntaria conſulis exercitum in acie terreret; comparant inter ſe, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpiſſet, inde ſe conſul devoveret pro populo Romano Quiritibuſque. Agitatum etiam in conſilio eſt, ut, ſi quando unquam ſevero ullum imperio bellum adminiſtratum eſſet, tunc uti diſciplina militaris ad priſcos redigeretur mores. Curam acuebat, quod adverſus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, inſtitutis ante omnia militaribus congruentes.

---

(1) *conſenſu approbavit*, (2) *Averruncus unus ex diis, quos placari oportet, uti mala a nobis, vel frugibus natis amoveantur*. Gel. l. 5. c. 12. *Hinc* averruncare *eſt, amovere*.

Digitized by Google

tes . milites militibus , centurionibus centuriones , tribuni tribunis compares collegæque iisdem præsidiis , sæpe iisdem manipulis permisti fuerant . Per hæc , ne quo errore milites caperentur , edicunt consules , ne quis extra ordinem in hostem pugnaret .

CAPUT VI.

T. Manlius , quod contra edictum adversus Latinos , quamvis prospere , pugnasset , a patre Consule securi percutitur .

FOrte inter cæteros turmarum præfectos , qui exploratum omnes partes dimissi erant , T. Manlius COS. filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit , ut vix teli jactu ab statione proxima abesset . ibi Tusculani erant equites . præerat Geminius Metius , vir tum genere inter suos , tum factis clarus . is ubi Romanos equites , insignemque inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se utique illustres viri noti erant) cognovit : *Una ne* , ait , *turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? quid interea consules , quid duo exercitus consulares agent ? Aderunt in tempore* , Manlius inquit , *& cum illis aderit Jupiter ipse fœderum a vobis violatorum testis , qui plus potest polletque . Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnavimus , hic quoque efficiemus profecto , ne quid minus , quam acies vobis , & collata signa nobiscum , (1) cordi sint* . Ad ea Geminius paululum ab suis equo provectus : *Vis ne igitur , dum dies ista venit , qua magno conatu exercitus moveatis , interea tu ipse congredi mecum , ut nostro duorum jam hinc eventu certatur , quantum eques Latinus Romano præstet ?* Movet ferocem animum juvenis seu ira , seu detrectandi certaminis pudor , seu inexsuperabilis vis fati . oblitus itaque imperii patrii , consulumque edicti , præceps ad id certamen agitur , quo vin- 7.

(1) *placeant* .

ceret, an vinceretur, (1) haud multum intereſſet, equitibus cæteris velut ad ſpectaculum ſummotis, (2) ſpatio, quod vacui interjacebat campi, adverſos concitant equos: & cum infeſtis cuſpidibus concurriſſent, Manlii cuſpis ſuper galeam hoſtis Metii trans cervicem equi elapſa eſt. circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius conſurrexiſſet, ſpiculum inter aures equi fixit, ad cujus vulneris ſenſum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excuſſit equitem: quem cuſpide parmaque innixum, attollentem ſe a gravi caſu, Manlius ab jugulo, ita ut per coſtas ferrum emineret, terræ affixit. ſpoliiſque lectis ad ſuos revectus, cum ovante gaudio turma, in caſtra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit, (3) ignarus facti, futurique, laus an pœna merita eſſet. *Ut me omnes*, inquit, *pater, tuo ſanguine ortum vere ferrent, provocatus equeſtria hæc ſpolia capta ex hoſte cæſo porto*. Quod ubi audivit conſul, extemplo filium averſatus, concionem claſſico advocari juſſit. quæ ubi frequens convenit; *Quandoquidem*, inquit, *tu, T. Manli, neque imperium conſulare, neque majeſtatem patriam veritus, adverſus edictum noſtrum, extra ordinem in hoſtem pugnaſti, &, quantum in te fuit, diſciplinam militarem, qua ſtetit ad hanc diem Romana res, ſolviſti: meque in eam neceſſitatem adduxiſti, ut aut reipublicæ mihi, aut mei meorumque obliviſcendum ſit: nos potius noſtro delicto plectemur, quam reſpub. tanto ſuo damno noſtra peccata luat. triſte exemplum, ſed in poſterum ſalubre juventuti erimus. Me quidem cum ingenita caritas liberum, tum ſpecimen iſtud virtutis, deceptum vana imagine decoris, in te movet: ſed cum aut morte tua ſancienda ſint conſulum imperia, aut impunitate in perpetuum abro-*

(1) *ſemper enim pereundum erat.*
(2) ſpatio campi vacui, quod &c.
(3) *quale factum ſuum habendum eſſet; num laude, an pœna dignum; & quid inde futurum ex judicio Patris Coſ.*

abroganda; nec te quidem, ſi quid in te noſtri ſanguinis eſt, recuſare cenſeam, quin diſciplinam militarem, culpa tua prolapſam, pœna reſtituas. I, lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio; nec aliter, quam in ſe, quiſque diſtrictam cernentes ſecurim, metu magis, quam modeſtia, quievere. Itaque, velut emerſo ab admiratione animo, cum ſilentio defixi ſtetiſſent; repente, poſtquam cervice cæſa fuſus eſt cruor, tum libero conqueſtu coortæ voces ſunt, ut neque lamentis, neque exſecrationibus parceretur; ſpoliiſque contectum juvenis corpus, quantum militaribus ſtudiis funus ullum concelebrari poteſt, ſtructo extra vallum rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in præſentia modo horrenda, ſed exempli etiam triſtis in poſterum eſſent.

CAPUT VII.

Latini, Romanique exercitus deſcriptio.

FEcit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quod cuſtodiæ, vigiliæque, & ordo ſtationum interioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, cum deſcenſum in aciem eſt, ea ſeveritas profuit. fuit autem civili maxime bello pugna ſimilis. adeo nihil apud Latinos diſſonum ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis uſi ſunt: deinde, poſtquam (1) ſtipendiarii facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecere: & (2) quod antea phalanges ſimiles Macedonicis, hoc 8.

(1) *poſtquam ſtipendia milites acceperunt.*

(2) *intellige*; erat, *vel*, erant. *primo in phalanges acies diviſa erat; h. e. legiones ſimiles phalangibus; in quibus erant ſua diſcrimina, & ſectiones uſque ad centurias, & decurias. deinde acies diviſa eſt in manipulos diſtinctos intervallis. tandem in plures ordines. hic*, ordo *aliud Livio, quam* manipulus *eſt. alias* ordo *ſæpe pro* manipulo *ſumitur*,

poſtea manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe . poſtremo in plures ordines inſtruebantur . ordo ſexagenos milites , (1) duos centuriones , vexillarium unum habebat . Prima acies haſtati erant , manipuli (2) quindecim , diſtantes inter ſe modicum ſpatium . manipulus (3) leves vicenos milites , aliam turbam ſcutatorum habebat . leves autem , qui haſtam tantum geſaque gererent , vocabantur . Hæc prima frons in acie florem juvenum pubeſcentium ad militiam habebat . Robuſtior inde ætas totidem manipulorum , quibus principibus eſt nomen ; hos ſequebantur ſcutati omnes , inſignibus maxime armis . hoc (4) XXX. manipulorum agmen antepilanos appellabant , quia ſub ſignis jam alii (5) quindecim ordines locabantur : ex quibus (6) ordo unuſquiſque tres partes habebat , earum unamquanque (7) primum pilum vocabant : (8) tribus ex vexillis conſtabat . (9) vexillum CLXXXVI. homines erant . Primum vexillum triarios ducebat , veteranum

(1) *alii :* & duos , centurionem , & vexillarium .
(2) *alii :* manipulique decem . *ex Ovid. 3. Faſt. v. 128. de Romulo :* haſtatos inſtituitque decem , & totidem Princeps , totidem Pilanus habebat corpora . (3) *velites* .
(4) *alii xx.* (5) *alii :* decem ordine . *conſentiunt enim veteres , in legione fuiſſe manipulos triginta ; decem Haſtatorum , decem Principum , decem Triariorum* . (6) *alii expungunt , τὸ* ordo .
(7) *alii :* primam . *ut totius loci hic ſenſus ſit* . Hoc viginti manipulorum agmen , antepilanos vocabant . quare ? quia jam ſub ſignis & alii decem ordine manipuli ſequebantur , qui tres partes ſinguli habebant , & earum unaquæque prima , pilus dicebatur , quia igitur ante pilum poſiti illi , antepilani dicti .
(8) *tres erant cujuſque manipuli partes , ſic tria vexilla* . (9) *alii : delent τὸ* vexillum ; *ut tribus vexillis* 186. *homines continerentur . ad intelligenda hæc omnia videndus Lipſius l. 2. de mil. Rom. dial. 3.*

num militem ſpectatæ virtutis : ſecundum rorarios, minus roboris ætate factiſque ; tertium accenſos, minimæ fiduciæ manum : eo & in poſtremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. ſi haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat. haſtati ſequebantur. triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſuberecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus, quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud ſatis proſpere eſſet pugnatum, a prima acie ad triarios ſenſim referebantur. Inde, rem ad triarios rediſſe, cum laboratur, proverbio increbuit. Triarii conſurgentes, ubi in intervalla ordinum ſuorum principes & haſtatos recepiſſent, extemplo compreſſis ordinibus velut claudebant vias : unoque continenti agmine, jam nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incedebant. id erat formidoloſiſſimum hoſti, cum, velut victos inſecuti, novam repente aciem exſurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. (1) alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur : qui ea tempeſtate hoſtes erant Romanis, eodemque ordine inſtruxerant aciem. nec vexilla cum vexillis tantum, univerſi haſtati cum haſtatis, principes cum principibus, ſed centurio quoque cum centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat. (2) Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant : Romanus corpore haudquaquam ſatis validus, cæterum ſtrenuus vir, perituſque militiæ ; Latinus viribus ingens, bellatorque primus, notiſſimi inter ſe, quia ſemper pares ordines duxerunt. Romano haud ſatis fidenti viribus, jam Romæ permiſſum

(1) *par numerus ſociorum*.
(2) *unus ex unoquoque exercitu*.

erat ab COSS., ut ſubcenturionem ſibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno deſtinato hoſte. (1) iſque juvenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit.

CAPUT VIII.

Collatis ſignis cum Latinis, P. Decius, cernens inclinare cornu, cui ipſe præerat, per Valerium Pontificem ſe pro exercitu devovet: cum, facto impetu, hoſtes terruiſſet, Manlio collegæ victoriam reſtituit.

PUgnatum eſt haud procul radicibus Veſuvii montis, qua via ad Veſerim ferebat. Roma-
9. ni COSS. prius, quam educerent in aciem, immolaverunt. Decio (2) caput jecinoris a familiari parte cæſum aruſpex dicitur oſtendiſſe: alioquin acceptam diis hoſtiam eſſe: Manlium egregie litaſſe. *Atqui bene habet*, inquit Decius, *ſi ab collega proſpere litatum eſt*. Inſtructis, ſicut ante dictum eſt, ordinibus, proceſſere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. Primo utrinque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab lævo cornu haſtati. Romani non ferentes impreſſionem Latinorum, ſe ad principes recepere. In hac trepidatione Decius COS. M. Valerium magna voce inclamat: *Deorum*, inquit, *ope, Valeri, opus eſt. agedum Pontifex publicus populi Romani prai verba, quibus me pro legionibus devoveam.* Pontifex eum togam prætextam ſumere juſſit, & velato capite, manu ſubter togam ad mentum exerta, ſuper telum ſubjectum pedibus ſtantem ſic dicere: *Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, divi Novenſiles, dii Indigetes, divi, quorum eſt poteſtas noſtrorum, hoſtiumque, diique Manes,*

vos

(1) *ſubcenturio*. (2) *initium fibrarum. apud aruſpices una pars jecoris dicebatur* hoſtilis, *altera* familiaris. *ex illa, hoſtium facta, ex hac eventus ſuos augurabantur.*

vos precor, veneror, veniam peto, (1) *feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis; hostesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones, auxiliaque hostium mecum diis Manibus, Tellurique devoveo.* Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium jubet, matureque collegæ se devotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis aversam in hostes ferret. ita omnis terror, pavorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbavit; deinde in totam penitus aciem pervasit. Evidentissimum id fuit, quod, quacunque equo invectus est, ibi haud secus, quam pestifero sidere icti, pavebant. ubi vero corruit obrutus telis, inde jam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum (2) fugam, ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani, exsolutis religione animis, velut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarii procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & triarii genu dextro innixi, nutum COS. ad consurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius COS., audito eventu collegæ, cum, ut jus fasque erat, lacrymis non minus, quam laudibus debitis, prosecutus tam memorabilem mortem esset; paulisper addubitavit, an consurgendi jam triariis tempus esset: deinde, melius ratus integros eos ad ultimum discrimen servari, accensos ab novissima acie ante signa procedere jubet. qui ubi subiere, extemplo Latini, tanquam idem adversarii fecissent, triarios suos excitaverunt: qui ali-

(1) *an, ex animi fiducia*, jam acceptam habeo?
(2) *fuga vastum pugnæ locum reliquerunt.*

quandiu pugna atroci cum & semet ipsi fatigassent, & hastas aut prælregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum jam rati, perventumque ad extremam aciem: tum COS. triariis, *Consurgite nunc*, inquit, *integri adversus fessos, memores patriæ parentumque, & conjugum ac liberorum, memores COS. pro vestra victoria morte occumbentis*. Ubi triarii consurrexerunt integri, refulgentibus armis, nova ex improviso exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore sublato, (1) principia Latinorum perturbant: (2) hastisque ora fodientes, primo robore virorum cæso, per alios manipulos, velut inermes, prope intacti evasere; tantaque cæde perrupere cuneos, ut vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque, sub radicibus montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes cives sociosque præcipua laus ejus belli penes COSS. fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab deis superis inferisque in se unum vertit; alter ea virtute, eoque consilio in prælio fuit, ut facile convenerit inter Romanos, Latinosque, qui ejus pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi vivi oppressi, maxime Campani. Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quærentes (3) oppressit: postero die inventum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusque par morti, celebrante collega, factum. Illud adjiciendum videtur, licere consuli, dictatorique, & prætori, cum legiones hostium (4) devoveat, non utique se, sed quem velit ex legione Romana (5) scripta.

(1) *primos*. (2) *alii*: hastatisque.
(3) *præveniens impedivit*.
(4) *hujus devotionis formulam Macrob. refert l. 3. Satur. c. 9.* (5) *in qua nec tumultuarii, nec subitarii milites essent*.

pta civem devovere. *ſi is homo, qui devotus eſt, moritur, probe factum videri: ni moritur, tum* (1) *ſignum ſeptem pedes altum, aut majus, in terram defodi, & piaculum hoſtia* (2) *cædi: ubi illud ſignum defoſſum erit, eo magiſtratum Romanum deſcendere fas non eſſe.* ſin autem ſeſe devovere volet, ſicuti Decius devovit: *ni moritur,* (3) *neque ſuum, neque publicum divinum pure faciet, qui ſeſe devoverit. Vulcano arma, ſive cui alii divo vovere volet; ſive hoſtia, ſive quo alio volet; jus eſto. telo, ſuper quod ſtans conſul precatus eſt, hoſtem potiri fas non eſt: ſi potiatur, Marti ſuovetaurilibus piaculum fieri.* Hæc, etſi omnis divini humanique moris memoria abolevit, nova peregrinaque omnia priſcis ac patriis præferendo, haud ab re duxi, verbis quoque ipſis, ut tradita nuncupataque ſunt, referre. 11

CAPUT IX.

Latini novum contrahunt exercitum; victi, ſe cum Campanis dedunt: utrique agro multantur. T. Manlio in Urbem reverſo nemo ex juventute obviam procedit.

ROmanis, poſt prælium demum factum, Samnites veniſſe ſubſidio, expectato eventu pugnæ, apud quoſdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus victis demum ferri cœptum. & cum jam portis prima ſigna, & pars agminis eſſet egreſſa; nuntio allato de clade Latinorum, cum, converſis ſignis, retro in urbem rediretur, prætorem eorum, nomine Milionium, dixiſſe ferunt, *pro* (4) *paulula via magnam mercedem Ro-*

(1) *imaginem ejus, qui devotus, nec mortuus eſſet. mortem enim ejus defoſſione imaginis, & hoſtiæ cæde repræſentari voluerunt.* (2) *hoſtia cæſa fieri. alii.* piaculo hoſtiam cædi.
(3) *tanquam funere pollutus, niſi ſe expiaverit.*
(4) *quod tantillum progreſſi eſſent, animo ferendi auxilii Latinis.*

Digitized by Google

manis esse sulvendam.. qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati, cum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in consiliis Numicius, imperator eorum, affirmando *communem vere Martem belli utranque aciem pari cæde prostravisse, victoriæque nomen tantum penes Romanos esse, cæteram pro victis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filii, alterum consulis devoti cæde; trucidatum exercitum omnem; cæsos hastatos, principesque, stragem & ante* (1) *signa, & post signa factam; triarios postremo rem restituisse: Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quam Romam: itaque, si videatur eis, se, ex Latinis & ex Volscis populis juventute propere excita, redituram infesto exercitu Capuam esse; Romanosque nihil tum minus, quam prælium, expectantes, nec opinato adventu perculsurum*. Fallacibus literis circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) occurrit. prius quam castris locus caperetur, sarcinis utrinque in acervum conjectis, pugnatum, debellatumque est. adeo enim accilæ res sunt, ut consuli victorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini, deditionemque eam Campani sequerentur. Latini, Campanique agro multati. Latinus ager, Privernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ dividitur. bina in Latino jugera, ita

ut

(1) *Legionis signum aquila. Manipulorum pertica cum ligno transverso, adjecto supra ornamento aliquo. Equitum quadri ad hastas pannuli. Signa in agmine præibant; in prælio post primam aciem locabantur.*

ut (1) dodrantem ex Privernati complerent, data, terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adjectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites: quia non defciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus juſſum. renovaturque ex eo quotannis poſt diem decimum (2) Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut eſſet, æneam tabulam in æde Caſtoris Romæ fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus juſſus pendere in ſingulos quotannis (fuere autem mille, & ſexcenti) (3) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello geſto, præmiis 12.
pœnaque pro cujuſque merito perſolutis, T. Manlius Romam rediit. cui venienti ſeniores tantum obviam exiſſe conſtat: juventutem & tunc, & omni vita deinde, averſatam eum, exſecratamque. Antiates in agrum Oſtienſem, Ardeatem, Solonium incurſiones fecerunt. Manlius COS. quia ipſe per valetudinem id bellum exſequi nequierat, dictatorem L. Papirium Craſſum, qui tum forte erat prætor, dixit. ab eo magiſter equitum L. Papirius Curſor dictus. Nihil memorabile adverſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, cum aliquot menſes ſtativa in agro Antiati habuiſſet.

---

(1) *hujus loci hic videtur eſſe ſenſus. illis, qui in Latio agros acceperunt, data ſunt bina jugera agri Latini, & inſuper dodrans, ſive tres quartæ partes jugeri ex agro Privernati. illis autem, qui in Campania, data ſunt jugera tria agri Falerni. his igitur data eſt quarta pars jugeri plus, quam illis. ſed hæc quarta pars adjecta eſt, pro agri longinquitate. ager autem Latinus propior erat. & unuſquiſque propiora longinquis præfert.*

(2) *Feriarum.* (3) *nondum ſignatum erat Romæ argentum. fortaſſe apud Campanos jam tum in uſu denarii; quorum, opinor, pretium Livius ad temporis ſui rationem retulit, quo denarius ſexdecim aſſibus ſemuncialibus æſtimabatur.*

CAPUT X.

Latini rebellantes funduntur a Coſ. Publilio, qui dictus deinde Dictator fert leges adverſas nobilitati.

U.C. 416. ANno inſigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc conſulum alterius nobili morte, alterius ſicut truci, ita claro ad memoriam imperio, ſucceſſere COSS. T. Æmilius Mamercinus, & Q. Publilius Philo, neque in ſimilem materiam rerum, & ipſi aut ſuarum rerum, aut partium in republica magis, quam patriæ, memores. Latinos ob iram agri amiſſi rebellantes in campis Feneſtanis fuderunt, caſtriſque exuerunt. Ibi Publilio, cujus ductu auſpicioque res geſtæ erant. in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juventus cæſa erat, Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tiburs, Prænestinus, Veliternuſque populus. Venerant & ab Lavinio, Antioque auxilia. ubi cum præliis quidem ſuperior Romanus eſſet, ad urbem ipſam Pedum, caſtraque ſociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor reſtaret: bello infecto repente omiſſo, conſul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipſe quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. qua cupiditate offenſis patribus, negantibuſque, niſi Pedo capto aut dedito, triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Æmilius, ſeditioſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſſit. nam neque, quoad fuit conſul, criminari apud populum patres deſtitit, collega haudquaquam adverſante; quia & ipſe de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus (1) ager in Latino Falernoque (2) agro maligne plebi diviſus) & poſtquam ſenatus, finire imperium conſulibus cupiens, dictatorem adverſus rebellantes Latinos dici juſſit; Æmilius,

(1)

(1) *pars agri aſſignata.* (2) *territorio.*

(1) cui tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum (2) Junius Brutus dictus. Dictator popularis, & orationibus in patres criminosis, fuit, & quod tres leges secundissimas plebi, adversas nobilitati, tulit, unam, ut (3) plebiscita omnes Quirites tenerent; alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante (4) initum suffragium patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo ventum sit, ut utrumque (5) plebejum fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quam ex victoria eorum, belliciſque rebus foris auctum imperium patres credebant.

CAPUT XI.

Latini ad Sturam, & Pedum cæduntur: Latium deinde omne subigitur.

ANno insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio COSS. quo insignius omissa res Æmilio, superioris anni COS., exprobraretur, Pedum armis, virisque, & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit; coactique novi consules omnibus eam rem præverti, proficiscuntur. Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum, neque pacem pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri ademptI dolorem aspernabantur. mediis consiliis standum videbatur, ut oppidis se tenerent; ne lacessitus Romanus causam belli haberet; &, si cujus oppidi obsidio nuntiata esset, undique ex omnibus populis au-

U.C. 417. 13.

(1) *per vices uni Consulum fasces præferebantur, ab ipso Bruti tempore. v. l. 2. c. 1.*

(2) *plebejus, ut cæteri qui posthac eo nomine. M. Brutum Cic. gratificandi causa a primo illo Consule deducit.* (3) *jam antea id sanxerat M. Horatius Cos. sedandæ secessioni in Aventinum l. 3. an. 303.* (4) *ita plebs poterat jubere, vel rejicere.* (5) *adde,* Consulem. *l. 7. an. 4[illegible]*

auxilium obſeſſis ferretur. neque tamen niſi admodum a paucis populis Pedani adjuti ſunt. Tiburtes, Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. Aricinos, Lavinioſque, & Veliternos Antiatibus Volſcis ſe conjungentes ad (1) Sturam flumen Mænius improviſo adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus maxime valido exercitu, majore mole, quanquam æque proſpero eventu, pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus converſa, Camillus non compulit ſolum eos intra mœnia, ſed eodem etiam die, cum ipſos auxiliaque eorum perculiſſet, oppidum ſcalis cepit. Placuit inde, jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum. nec quievere ante, quam, expugnando, aut in deditionem accipiendo ſingulas urbes, Latium omne ſubegere. Præſidiis inde diſpoſitis per recepta oppida, Romam ad deſtinatum omnium conſenſu triumphum deceſſere. additus triumpho honos, ut ſtatuæ equeſtres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur.

CAPUT XII.

Camillus Conſul de victis Latinis ad Senatum refert: pro merito cujuſque populi ſtatuitur.

PRius quam comitiis in inſequentem annum conſules rogarent, Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit, atque ita diſſeruit. *P. C., quod bello armiſque in Latio agendum fuit, id jam deum benignitate, ac virtute militum ad finem venit. cæſi ad Pedum (2) Sturamque ſunt exercitus hoſtium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volſcis, aut vi capta, aut recepta in deditionem. præſidiis tenentur veſtris. Reliqua conſultatio eſt, quo-*

nam

(1) *alii: Aſturæ.*
(2) *alii: Aſturamque.*

niam rebellando ſæpius nos ſolicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dii immortales ita vos potentes hujus conſilii fecerunt, ut ſit Latium deinde, an non ſit, in veſtra manu poſuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel ſæviendo, vel ignoſcendo poteſtis. Vultis crudeliter conſulere in deditos, victoſque? licet delere omne Latium; vaſtas inde ſolitudines facere, unde ſociali egregio exercitu per multa bella magnaque ſæpe uſi eſtis. vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? materia creſcendi per ſummam gloriam ſuppeditat. certe id firmiſſimum longe imperium eſt, quos obedientes gaudent. Sed maturato opus eſt; quicquid ſtatuere placet. tot populos inter ſpem metumque ſuſpenſos animi habetis. & veſtram utique de eis curam quam primum abſolvi, & illorum animos dum expectatione ſtupent, ſeu pœna, ſeu beneficio præoccupari oportet. Noſtrum enim fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad conſulendum poteſtas eſſet: veſtrum eſt decernere, quod optimum vobis, reique publicæ ſit.

Principes ſenatus relationem conſulis de ſumma rerum laudare; ſed, cum aliorum cauſa alia eſſet, ita expediri poſſe conſilium dicere, ut promerito cujuſque ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent populis. relatum igitur de ſingulis, decretumque. Lanuvinis civitas data: ſacraque ſua reddita, cum eo, ut ædes lucuſque Soſpitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano eſſet. Aricini, Nomentanique, & Pedani, eodem jure, quo Lanuvini, in civitatem accepti. Tuſculanis (1) ſervata civitas, quam habebant: crimenque rebellionis (2) a publica fraude in paucos auctores verſum. In Veliternos, (3) veteres cives Romanos, quod toties rebellaſſent, graviter ſævitum: & muri dejecti: & ſenatus inde abductus: juſſique trans Tibe-

14

(1) *data fuerat an. 375. v. l. 6.*
(2) *ne damnum redundaret in publicum.*
(3) *Velitras coloni ab urbe miſſi fuerant an. 255. l. 2.*

berim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehenſus eſſet, uſque ad mille (1) pondo clarigatio eſſet; nec prius, quam ære perſoluto, is, qui cepiſſet, extra vincula captum haberet. in agrum ſenatorum coloni miſſi: quibus adſcriptis, ſpeciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium (2) nova colonia miſſa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi (3) adſcribi coloni vellent. naves inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo eſt, & civitas data. Tiburtes, Prænestinique agro multati, neque ob recens tantum rebellionis, commune cum aliis Latinis, crimen; ſed quod, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam conſociaſſent. Cæteris Latinis populis (4) connubia, commerciaque, & conſilia inter ſe ademerunt. Campanis equitibus, honoris cauſa, quia cum Latinis rebellare noluiſſent; Fundaniſque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque ſemper fuiſſet via, civitas (5) ſine ſuffragio data. Cumanos, Sueſſulanoſque ejuſdem juris conditioniſque, cujus Capuam, eſſe placuit. Naves Antiatum partim in navalia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: roſtriſque earum ſuggeſtum in foro exſtructum adornari placuit; roſtraque id (6) templum appellatum.

---

(1) *aſſes æris gravis.* (2) *jam ab an. 286. colonia eo deducta fuerat. l. 3. c. 1.* (3) *nomen dare.*

(4) *de prohibitis inter Latinos variorum oppidorum populos connubiis agit Spanhem. de orbe Rom. exerc. 2. c. 22. Concilia Latinorum memorat Liv. l. 1. & l. 7. Commercii nomine jus Romano more contrahendi non inepte intelligas. qui enim prohiberi potuerunt, ne vicini emendi, & vendendi inter ſe jus haberent?* (5) *ſine jure ſuffragii.*

(6) *quia locus hic erat auguratus, ideo* templum *dicitur.*

CA-

Digitized by Google

CAPUT XIII.

Ad defendendos contra Sidicinos Auruncos ſocios dicitur Dictator, qui vitio creatus magiſtratu ſe abdicat. Minucia Veſtalis inceſti damnatur.

C. Sulpitio Longo, P. Ælio Pœto COSS. cum (1) omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret; inter Sidicinos, Aurunconſque bellum ortum. Arunci T. Manlio COS. in deditionem accepti, nihil deinde moverant: eo petendi auxilii ab Romanis cauſa juſtior fuit. ſed prius, quam conſules ab urbe (juſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deſeruiſſe: profugoſque cum conjugibus ac liberis Sueſſam commeaſſe: quæ nunc Aurunca appellata; mœnia antiqua eorum, urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infenſus COSS. ſenatus, quorum cunctatione proditi ſocii eſſent, dictatorem dici juſſit. dictus C. Claudius Regillenſis, magiſtrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixiſſent, dictator, magiſterque equitum ſe magiſtratu abdicarunt. Eo anno Minucia Veſtalis ſuſpecta primo propter mundiorem juſto cultum, inſimulata deinde apud Pontifices ab indice ſervo; cum decreto eorum juſſa eſſet ſacris abſtinere, (2) familiamque in poteſtate habere: facto judicio, viva ſub terram ad portam Collinam dextera via * ſtratam defoſſa (3) ſcelerato campo. credo ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo prætor primum de plebe, adver-

15. U.C. 418.

* al. ſtrata.

(1) *tenerentur optabili pace.*

(2) *ſervos non manumittere. Servi enim manumiſſione Cives effecti, torqueri non potuiſſent. de ſervis porro quæſtio habetur in dominum, ubi agitur de inceſtu, aut de perduellione.*

(3) *impuro, infauſto.*

verſante Sulpitio COS., qui negabat rationem ejus ſe habiturum, eſt factus: ſenatu, cum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in prætura tendente.

CAPUT XIV.

Devictis Auſonibus, in oppidum ex iis captum Cales colonia deducitur.

336. U.C. 419. INſequens annus, L. Papirio Craſſo, Cæſone Duilio COSS., Auſonum magis novo, quam magno, bello fuit inſignis. Ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma conjunxerat: uno que prælio haud ſane memorabili duorum populorum exercitus fuſus, propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec tamen omiſſa ejus belli cura patribus: quia toties jam Sidicini aut ipſi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauſa armorum fuerant. itaque omni ope annixi ſunt, ut U.C. 420. maximum ea tempeſtate imperatorem M. Valerium Corvum COS. quartum facerent: collega additus Corvo M. Attilius Regulus. & (1) petitum ab conſule, ut extra ſortem Corvi ea provincia eſſet. Exercitu victore a ſuperioribus conſulibus accepto, ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, cum hoſtes, ab ſuperioris etiam certaminis memoria pavidos, clamore atque impetu primo fudiſſet, mœnia ipſa oppugnare eſt aggreſſus. & militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum ſcalis ſuccedere ad muros vellent, evaſuroſque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quam periculo, peragere incœptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turreſque muro admovit: quarum uſum forte oblata opportunitas prævertit. nanque M. Fabius captivus Romanus, cum per negligentiam cuſtodum feſto die vinculis ruptis per murum inter opera Romanorum, religata:

(1) *per Senatum.*

gata ad pinnam muri reſte, ſuſpenſus manibus ſe demiſiſſet, perpulit imperatorem, ut vino epuliſque ſopitos hoſtes aggrederetur. nec majore certamine capti cum urbe Auſones ſunt, quam acie fuſi erant. præda capta ingens eſt: præſidioque impoſito Calibus, reductæ Romam legiones. COS. ex S. C. triumphavit: & ne Attilius expers gloriæ eſſet, juſſi ambo COSS. adverſus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem ante ex ſenatuſconſulto comitiorum habendorum cauſa dixerunt L. Æmilium Mamercum: is magiſtrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, COSS. creati ſunt T. Veturius, Sp. Poſtumius. Etſi belli pars cum Sidicinis reſtabat: tamen, ut beneficio prævenirent deſiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque S. C., ut duo millia quingenti homines eo ſcriberentur, triumviros coloniæ deducendæ, agroque dividundo creaverunt, Cæſonem Duilium, T. Quintium, M. Fabium. U.C. 421.

CAPUT XV.

Contra Sidicinos Dictator dicitur: is cum vitio creatus magiſtratu ſe abdicaſſet, res redit ad interregnum: exorta fama Gallici belli cogit. Dictatorem dici. Pax cum Alexandro Epirenſi fit: cenſus in Urbe habetur.

NOvi deinde COSS., a veteribus exercitu accepto, ingreſſi hoſtium fines, populando uſque ad mœnia atque urbem pervenerunt. ibi, quia, ingenti exercitu comparato, Sidicini & ipſi pro extrema ſpe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum, dictator ab conſulibus ex auctoritate ſenatus dictus P. Cornelius Ruffinus; magiſter equitum M. Antonius. Religio deinde inceſſit, vitio eos creatos: magiſtratuque ſe abdicaverunt. & quia peſtilentia inſecuta eſt, velut omnibus eo vitio contactis auſpiciis, res ad interregnum rediit. ab interregno inito per quintum demum inter- 17.

re-

U.C. 422. regem M. Valerium Corvum creati COSS. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, fama Gallici belli pro (1) tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. dictus M. U.C. 423. Papirius Craſſus, & magiſter equitum P. Valerius Poplicola. a quibus cum delectus intentius, quam adverſus finitima bella, haberetur; exploratores miſſi attulerunt, quieta omnia apud Gallos eſſe. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis conſiliis, ſuſpectum erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non eſt deductus. cæterum Samnites bellum Alexandri Epirenſis in Lucanos traxit. qui duo populi adverſus regem, exſcenſionem (2) a Pæſto facientem, ſignis collatis pugnaverunt. eo certamine ſuperior Alexander, incertum qua fide culturus, ſi perinde cætera proceſſiſſent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno cenſus actus, (3) novique cives cenſi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia: cenſores addiderunt. Q. Publilius Philo, Sp. Poſtumius. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas ſine ſuffragio data. Hæc eo anno domi militiæque geſta.

CAPUT XVI.

Veneficium complurium matronarum deprehenditur: harum plurimæ ſtatim, epotis medicaminibus, pereunt: lex de veneficio primum fertur. Dictator clavi figendi cauſa dicitur.

18. U.C. 424. FŒdus inſequens annus ſeu intemperie cæli, ſeu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio COSS. Flaccum, Potitumque varie in annalibus cognomen conſulis invenio: cæterum in eo, parvi refert, quid veri ſit; illud per-

(1) *cum alias vero tumultu ingruente dictator eſſet dictus, nunc ſolâ incerta fama tantum valuit.*
(2) *ea parte, ubi eſt Pæſtum.*
(3) *iis, quibus paulo antè data Civitas.*

pervelim (1) (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. Cum primores civitatis similibus morbis, eodemque ferme omnes eventu morerentur; ancilla quædam ad Q. Fabium (2) Maximum ædilem curulem, indicaturam se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad COSS., consules ad senatum referunt; consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude civitatem premi; matronasque ea venena coquere: & si sequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia invenerunt. quibus in forum delatis, & ad XX. matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere jussæ, ut se falsum commentam arguerent, spatio ad colloquendum sumpto, cum, summoto populo, in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent; haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est. prodigii ea res loco habita: captisque magis mentibus, quam consceleratis, similis visa. Itaque, memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clavum ab dictatore fixum, alienataque discordia mentes hominum, eo piaculo compotes sui feciisse, dictatorem clavi figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitum L. Valerio-

(1) *non omnes ita tradunt.*
(2) *per prolepsim hic dicitur* maximus. *hoc enim titulo multis post annis insignitus fuit.*

letium dixit : qui, fixo clavo, magiſtratu ſe abdicarunt.

CAPUT XVII.

Fabraterni, & Lucani in fidem accipiuntur. Privernates, & Fundani, qui, duce Vitruvio Vacco, arma intulerant, vincuntur. Fundanis, quod non eſſet publico conſilio facta defectio, pax datur. Privernum obſidetur.

19. U.C. 425. CReati COSS. L. Papirius Craſſus iterum, L. Plautius Venno. cujus principio anni legati ex Volſcis Fabraterni, & Lucani Romam venerunt, orantes, ut in fidem reciperentur; ſi a Samnitium armis defenſi eſſent, ſe ſub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Miſſi tum ab ſenatu legati: denuntiatumque Samnitibus, ut eorum populorum finibus vim abſtinerent. valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum initum: cujus ſocii Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruvius Vaccus, vir non domi ſolum, ſed etiam Romæ clarus. (1) ædes fuere in palatio ejus, quæ Vacci prata, diruto ædificio, publicatoque ſolo, appellata. adverſus hunc vaſtantem effuſe Setinum, Norbanumque & Coranum agrum, L. Papirius profectus, haud procul caſtris ejus conſedit. Vitruvio nec, ut vallo ſe teneret adverſus validiorem hoſtem, ſana conſtare mens: nec, ut longius a caſtris dimicaret, animus ſuppetere. vix tota extra portam caſtrorum explicata acie, fugam magis retro, quam prælium aut hoſtem ſpectante milite, ſine conſilio, ſine audacia depugnat: & ut levi momento, nec ambigue eſt victus; ita brevitate ipſa loci facilique receptu in tam propinqua caſtra, haud ægre militem a multa cæde eſt tutatus: nec fere quiſquam in ipſo certamine, pauci in

(1) *ædes ejus.*

in turba fugæ extremæ, cum in caſtra ruerent, cæſi: primiſque tenebris Privernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius, quam vallo, ſeſe tutarentur. A Priverno Plautius alter COS., pervaſtatis paſſim agris, prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit: ingredienti fines ſenatus Fundanorum occurrit: negant ſe pro Vitruvio ſectamque ejus ſecutis precatum veniſſe, ſed pro Fundano populo: quem extra culpam belli eſſe, ipſum Vitruvium indicaſſe; cum receptaculum fugæ Privernum habuerit, non patriam, Fundos. Priverni igitur hoſtes populi Romani quærendos, perſequendoſque eſſe, qui ſimul a Fundanis ac Romanis, utriuſque patriæ immemores, defecerint. Fundis pacem eſſe, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ civitatis; orare ſe conſulem, ut bellum ab innoxio populo abſtineat: agros, urbem, corpora ipſorum conjugumque, ac liberorum ſuorum in poteſtate populi Romani eſſe, futuraque. Collaudatis Fundanis COS., literiſque Romam miſſis, in officio Fundanos eſſe, ad Privernum flexit iter. Prius animadverſum in eos, qui capita conjurationis fuerant, a COS., ſcribit Claudius: ad CCCL. ex conjuratis vinctos Romam miſſos: eamque deditionem ab ſenatu non acceptam: quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum cenſuerint. Privernum duobus 20.
conſularibus exercitibus cum obſideretur, alter COS. comitiorum cauſa Romam revocatus. (1) Carceres eo anno in circo primum ſtatuti.

---

(1) *Var. de L. L. 4.* carceres dicti, quod coercentur equi, ne inde exeant, antequam Magiſtratus ſignum miſit.

CA-

CAPUT XVIII.

Scriptus contra Gallos exercitus Privernum convertitur: id cum veniſſet in poteſtatem, dux defectionis Vitruvius necatur: ejus ædes, quæ Romæ erant, diruuntur; Privernatibus, cum eſſet ſententiis in ſenatu variatum, tandem civitas datur.

NOndum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invaſit, haud ferme unquam neglecta patribus. Extemplo igitur
U.C. 426. COSS. novi L. Æmilius Mamercinus, & C. Plautius eo ipſo die Kalen. Quintilibus, quo magiſtratum inierunt, comparare inter ſe provincias juſſi: & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, ſcribere exercitum ſine ulla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & ſellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur, Vejoſque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. longius diſcedi, ne alio itinere hoſtis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paſcos deinde poſt dies, (1) ſatis explorata temporis ejus quiete a Gallis, Privernum omnis converſa vis. duplex inde fama eſt. alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum in poteſtatem veniſſe: alii, prius quam ultima adhiberetur vis, ipſos ſe in deditionem conſulis caduceum præferentes permiſiſſe, auctores ſunt, Vitruviumque ab ſuis traditum. Senatus de Vitruvio Privernatibuſque conſultus, COS. Plautium, dirutis Priverni muris, præſidioque valido impoſito, ad triumphum arceſſit; Vitruvium in carcerem aſſervari juſſit, quoad conſul rediſſet; tum verberatum necari: ædes ejus, quæ eſſent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango cenſuerunt conſecranda, quodque æris ex eis redactum eſt, ex eo ænei orbes facti, poſiti in ſacello Sangi verſus ædem Quirini. De ſenatu Privernate ita decretum, ut, qui ſenator Priver-

(1) *cum ſatis conſtaret, eo tempore Gallos quieſcere.*

verni poſt defectionem ab Romanis manſiſſet, trans Tiberim lege eadem, qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, uſque ad triumphum Plautii ſilentium de Privernatibus fuit: poſt triumphum COS., necato Vitruvio, ſociiſque ejus noxæ, apud ſatiatos jam ſuppliciis nocentium tutam mentionem de Privernatibus ratus, *Quoniam auctores defectionis*, inquit, *meritas pœnas & ab diis immortalibus, & a vobis habent, P. C.; quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem, etſi meæ partes exquirendæ magis ſententiæ, quam dandæ, ſunt: tamen, cum videam Privernates vicinos Samnitibus eſſe, unde nunc nobis incertiſſima pax eſt; quam minimum irarum inter nos illoſque relinqui velim*. Cum ipſa per ſe res anceps eſſet, prout 21.
cujuſque ingenium erat, atrocius, mitiuſve ſuadentibus: tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit, magis conditionis, in qua natus eſſet, quam præſentis neceſſitatis, memor: qui interrogatus a quodam triſtioris ſententiæ auctore, *quam pœnam meritos Privernates cenſeret; eam*, inquit, *quam merentur, qui ſe libertate dignos cenſent*. cujus cum feroci reſponſo infeſtiores factos videret conſul eos, qui ante Privernatium cauſam impugnabant; ut ipſe benigna interrogatione mitius reſponſum eliceret, *Quid ſi pœnam*, inquit, *remittimus vobis, qualem nos pacem vobiſcum habituros ſperemus? Si bonam dederitis*, inquit, *& fidam, & perpetuam: ſi malam, haud diuturnam*. Tum vero minari, nec id ambigue, Privernatem, (1) quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior ſenatus ad meliora reſponſa trahere, & dicere, *viri, & liberi vocem auditam. an credi poſſe, ullum populum, aut hominem denique in ea conditione, (2) cujus eum pœnitcat, diutius, quam neceſſe ſit, manſurum? ibi pacem eſſe fidam, ubi voluntarii pacati ſint; neque eo loco, ubi ſervitutem eſſe velint, fidem ſperandam eſſe*. In hanc ſententiam maxime conſul ipſe inclina-

(1) *intellige*: ajebant. (2) *quæ ipſi diſpliceat*.

vit animos, identidem ad principes ſententiarum conſulares, uti exaudiri poſſet a pluribus, dicendo, *eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos eſſe, qui Romani fiant*. Itaque & in ſenatu cauſam obtinuere: & ex auctoritate patrum latum ad populum eſt, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur
U C. 427. trecenti in coloniam miſſi ſunt: bina jugera agri acceperunt.

CAPUT XIX.

Fregellas colonia deducitur: Palæpolitanis bellum indicitur: in Samnium quoque, propter res ibi infidas, exercitus ducitur.

22. SEcutus eſt annus nulla re belli, domive inſignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula COSS., præterquam quod Fregella (Signinorum is ager, deinde Volſcorum fuerat) colonia deducta; & populo viſceratio data a M. Flavio in funere matris. Erant qui, per ſpeciem honorandæ parentis, meritam mercedem populo ſolutam, interpretarentur: quod eum, die dicta ab ædilibus, crimine ſtupratæ matris familiæ, abſolviſſet. Data viſceratio in præteritam judicii gratiam, honoris etiam ei cauſa fuit: tribunatuque plebis, proximis comitiis, abſens præſentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis ſita eſt: duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. Cumani Chalcide Euboica originem trahunt. Claſſe, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris ejus, quod accolunt, potuere. Primo in inſulas Enariam, & Pithecuſas egreſſi, deinde in continentem auſi ſedes transferre. Hæc civitas cum ſuis viribus, tum Samnitium infida adverſus Romanos ſocietate freta, ſive peſtilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hoſtilia adverſus Romanos, agrum Campanum
U.C. 428. Falernumque incolentes, fecit. Igitur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone iterum COSS.,

fe-

fecialibus Palæpolim ad res repetendas miſſis cum relatum eſſet a Græcis, gente lingua magis ſtrenua, quam factis, ferox reſponſum; ex auctoritate patrum, populus Palæpolitanis bellum fieri juſſit. Inter COSS. provinciis comparatis, bello Græci perſequendi Publilio evenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, ſi qua ſe moverent, oppoſitus. fama autem erat, defectioni Campanorum (1) imminentes admoturos caſtra. ibi optimum viſum Cornelio ſtativa habere. Ab utroque conſule, exiguam ſpem pacis cum Samnitibus eſſe, certior fit ſenatus. Publilius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quam voluntate (2) Græcorum, (3) recepta Palæpoli miſerat. (4) Romæ compertum eſt, delectum indictum a magiſtratibus; univerſum Samnium erectum, ac vicinos populos, Privernatem, Fundanumque, & Formianum, haud ambigue ſolicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuiſſet prius ad Samnites, quam bellum fieret; reſponſum redditur a Samnitibus ferox. ultro incuſabant injurias Romanorum: neque eo negligentius ea, quæ ipſis objicerentur, purgabant: *Haud ullo publico conſilio, auxilioue juvari Græcos: nec Fundanum, Formianumve a ſe ſolicitatos: quippe minime pœnitere ſe virium ſuarum, ſi bellum placeat: cæterum non poſſe diſſimulare, ægre pati civitatem Samnitium, quod Fregellas, ex Volſcis captas dirutaſque ab ſe, reſtituerit Romanus pop., coloniamque in Samnitium agro impoſuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent: eam (5) ſe contumeliam injuriamque, ni ſibi ab iis, qui fecerint, dematur, ipſos omni vi depulſuros eſſe.* Cum Romanus legatus ad diſceptandum eos ad (6) communes

(1) *Samnites defectionem expectantes.*
(2) *Palæpolitanorum.* (3) *admiſſa intra Palæpolim ſcripſerat.* (4) *alii pro his*, Romæ compertum eſt, *ſubſtituunt*, Cornelius.
(5) ſe, *& paulo infra*, ipſos, *eſt hyperbaton.*
(6) *ut communes amici ea de re judices eſſent.*

ſocios atque amicos vocaret, *Quid perplexe agimus?* (1) inquit. *Noſtra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quiſquam diſceptator, ſed campus Campanus, in quo concurrendum eſt, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Sueſſulamque caſtra caſtris conferamus; &, Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus.* Legati Romanorum cum ſe, non quo hoſtis vocaſſet, ſed quo imperatores ſui duxiſſent, ituros eſſe reſpondiſſent; jam Publilius, inter Palæpolim Neapolimque loco opportune capto, diremerat hoſtibus ſocietatem auxilii mutui; qua, (2) ut quiſque locus (3) premeretur, inter ſe uſi fuerant.

CAPUT XX.

Publilio, Palæpolitanos obſidenti, imperium prorogatur. dicitur cauſa comitiorum Dictator: cum eſſet vitio creatus, res redit ad interregnum.

23. ITaque cum & comitiorum dies inſtaret, &, Publilium imminentem hoſtium muris avocari ab ſpe capiendæ in dies urbis, haud e republica eſſet: actum cum tribunis eſt, ad populum ferrent, ut, eum Publilius Philo conſulatu abiſſet, proconſul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis eſſet. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium jam ingreſſum revocari ab impetu belli placebat, literæ miſſæ, ut dictatorem comitiorum cauſa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magiſter equitum dictus Sp. Poſtumius. Nec tamen ab dictatore comitia ſunt habita: quia, vitio ne creatus eſſet, in diſquiſitionem venit. conſulti augures, vitioſum videri dictatorem pronuntiaverunt. Eam rem tribuni ſuſpectam infamemque criminando fecerunt. *nam neque facile fuiſſe id vitium noſci, cum conſul*

(1) *Samnitium magiſtratus.*
(2) *prout.* (3) *a Romanis.*

Digitized by Google

ſul (1) *ineunte nocte ſilentio diceret dictatorem : neque ab conſule cuiquam publice privatimve de ea re ſcriptum eſſe : nec quenquam mortalium exſtare, qui ſe vidiſſe, aut audiviſſe quid dicat, quod auſpicium dirimeret ; neque augures divinare Romæ ſedentes potuiſſe, quid in caſtris conſuli vitii obveniſſet. Cui non apparere, quod plebejus dictator ſit, id vitium auguribus viſum?* Hæc aliaque ab tribunis nequicquam jactata : tamen ad interregnum res redit : dilatiſque alia atque alia de cauſa comitiis, quartuſdecimus demum interrex L. Æmilius COSS. creat C. Pœtelium, L. Papirium Mugillanum : Curſorem in aliis annalibus invenio.

CAPUT XXI.

Alexandri Epiri regis triſtis eventus.

EOdem anno (2) Alexandriam in Ægypto proditum conditam ; Alexandrumque Epiri regem ab exule Lucano interfectum, ſortes Dodonæi Jovis eventu affirmaſſe. Accito ab Tarentinis in Italiam data (3) dictio erat, caveret Acheruſiam aquam, Pandoſiamque urbem : ibi fatis ejus terminum dari. eoque ocyus tranſiniſit in Italiam, ut quam maxime procul abeſſet urbe Pandoſia in Epiro, & Acheronte amni : quem ex Moloſſide fluentem in (4) ſtagna inferna accipit Theſprotius ſinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata ruitur) cum ſæpe Bruttias Lucanaſque legiones fudiſſet ; Heracleam, Tarentinorum coloniam Conſentiam ex Lucanis, Sipontumque, * Bruttiorum coloniam Acerinam, alias inde Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet urbes ; & trecentas familias illuſtres in Epirum, quas obſidum numero haberet, miſiſſet ; haud pro- 24. U.C. 429.

* al. Brutorum. Terinam.

(1) *alii :* oriens de nocte. *quia poſt mediam noctem ſilentio ſurgere moris erat auſpicantibus ; ut docet Feſtus his vocibus*, ſilentio, & ſolida ſella. (2) *ab Alexandro Macedone.* (3) *reſponſio ex Oraculo.* (4) *in paludes inferioris regionis.*

procul Pandosia urbe, inminente Lucanis ac Bruttiis finibus, (1) tres tumulos aliquantum inter se distantes insedit; ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, ut pleraque ejus generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui, campis omnibus inundantes, cum intercluſissent trifariam exercitum a mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improviso hostium adventu opprimuntur; deletisque eis, ad ipsius obsidionem omnes conversi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntii missi sunt: pactoque reditu promissum est, regem aut vivum, aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse, egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes; & ducem Lucanorum, cominus congressum, obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, pervenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, *jure* (2) *Acheros vocaris*, inquit. Quod ubi ad aures accidit regis, adjecit extemplo animum fatis suis, substititque, dubius an transiret. Tum Sotanus, minister ex regiis pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur, interrogans, indicat Lucanos insidiis quærere locum. quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium: & per medium amnem transmittit equum. jamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. ibi fœda laceratio corporis facta. namque, præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad lu-

(1) *hinc Pandosia* τριπόλεως *dicta Oraculo apud Strabonem; quasi* tricollis.

(2) *Acheronta dictum volunt, quasi* ἄχη ῥέοντα, doloribus fluentem.

ludibrium : quæ cum jaculis ſaxiſque procul inceſſeretur , mulier una ultra humanarum irarum fidem ſævienti turbæ immiſta , ut parumper ſuſtinerent , precata , flens ait , *virum ſibi liberoſque captos apud hoſtes eſſe : ſperare , corpore regio utcunque multato , ſe ſuos redempturam* . Is finis lacerationi fuit : ſepultumque Conſentiæ , quod membrorum reliquum fuit , cura mulieris unius : oſſaque Metapontum ad hoſtes remiſſa , inde Epirum devecta ad Cleopatram uxorem , ſororemque Olympiadem : quarum (1) mater magni Alexandri altera , ſoror altera fuit . Hæc de Alexandri Epirenſis triſti eventu , quamquam Romano bello fortuna eum abſtinuit , tamen , quia in Italia bella geſſit , paucis dixiſſe ſatis ſit .

CAPUT XXII.

Lectiſternium in Urbe fit . Lucani , & Apuli in amicitiam accipiuntur : cum Samnitibus proſpere bellum committitur . Palæpolitani obſidione victi in deditionem veniunt : Publilio triumphus decernitur .

EOdem anno lectiſternium Romæ , quinto poſt conditam urbem , iiſdem , quibus ante , placandis habitum eſt diis . Novi deinde conſules juſſu populi cum miſiſſent , qui indicerent Samnitibus bellum ; & ipſi majore conatu , quam adverſus Græcos , cuncta parabant ; & alia nova , nihil tum animo tale agitantibus , acceſſerunt auxilia . Lucani atque Apuli , quibus gentibus (2) nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat , in fidem venerunt , arma viroſque ad bellum pollicentes . fœdere ergo in amicitiam accepti . Eodem tempore etiam in Samnio res proſpere geſta . Tria oppida in poteſtatem venerunt , Callife , Ruffium , Allifumque . Ager primo adventu 25.

(1) *Olympias* . (2) *nullum bellum . ſed Lucani eodem tempore , quo Latini , legatos Romam miſiſſe dicuntur , ſupra* .

Digitized by Google

COSS. longe, lateque eſt pervaſtatus. Hoc bello tam proſpere commiſſo, alteri quoque bello, quo Græci obſidebantur, jam finis aderat. nam, præterquam quod, interſeptis munimentis hoſtium, pars parti abſciſſa erat; fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hoſtis territabat, patiebantur; &, velut capti a ſuiſmetipſis præſidiis, indigna jam (1) liberis quoque, ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema ſunt, patiebantur. Itaque cum, & a Tarento, & Samnitibus, fama eſſet, nova auxilia ventura: Samnitium plus, quam vellent, intra mœnia eſſe rebantur: Tarentinorum juventutem, (2) Græci Græcos, haud minus, per quos Samniti Nolanoque, quam ut Romanis hoſtibus reſiſterent, exſpectabant. poſtremo leviſſimum malorum deditio ad Romanos viſa. Charilaus & Nymphius, principes civitatis, communicato inter ſe conſilio, partes ad rem agendam diviſere; ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret; alter ſubſiſteret ad præbendam (3) opportunam conſilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem venit: &, *quod bonum, fauſtum, felixque Palæpolitanis, populoque Romano eſſet, tradere ſe* ait *mœnia ſtatuiſſe. eo facto utrum ab ſe prodita, an ſervata patria videatur, in fide Romana poſitum eſſe: ſibi privatim nec paciſci quicquam, nec petere: publice petere, quam paciſci, magis; ut, ſi ſucceſſiſſet incœptum, cogitaret Populus Romanus potius, cum quanto ſtudio periculoque reditum in amicitiam ſuam eſſet, quam qua ſtultitia & temeritate de officio deceſſum*. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites inſidebant, accepit: præſidio ei L. Quintius tribunus militum præpoſitus.
26. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium

(1) *alii addunt*, in. (2) *Palæpolitani Chalcidenſium coloni expectabant Tarentinos Lacedæmone oriundos, ut non minus reſiſterent Samniti, Nolanoque præſidiis, quam &c.*
(3) *pro opportunitate exſequendi conſilii initi.*

tium arte aggreſſus perpulerat, ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio eſſet, ſineret ſe claſſe circumvehi ad Romanum agrum, non oram modo maris, ſed ipſi urbi propinqua loca depopulaturum. ſed ut falleret, nocte proficiſcendum eſſe, extemploque naves deducendas. quod quo maturius fieret, omnis juventus Samnitium, præter neceſſarium urbis præſidium, ad litus miſſa. ubi dum Nymphius in tenebris, & multitudine ſemet ipſa impediente, ſedulo (1) aliis alia imperia turbans, terit tempus, Charilaus, ex compoſito ab ſociis in urbem receptus, cum ſumma urbis Romano milite impleſſet, tolli clamorem juſſit: ad quem Græci, ſigno accepto a principibus, quievere: Nolani per averſam partem urbis, via Nolam ferente, effugiunt. Samnitibus excluſis ab urbe, ut expeditior in præſentia fuga, ita fœdior, poſtquam periculo evaſerunt, viſa: quippe qui inermes, nulla rerum ſuarum non relicta inter hoſtes, ludibrium non externis modo, ſed etiam popularibus, ſpoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua (2) hæc proditio ab Samnitibus facta traditur, cum auctoribus (3) hoc dedi, quibus dignius credi eſt; tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde ſumma rei Græcorum venit) ſimilius vero facit, (4) ipſos in amicitiam rediſſe. Publilio triumphus decretus; quod ſatis credebatur obſidione domitos hoſtes in fidem veniſſe. duo ſingularia hæc ei viro primum contigere, prorogatio imperii, non ante in ullo facta, &, acto (5) honore, triumphus.

---

(1) *modo hoc, modo illud imperando, cuncta perturbat.* (2) *hujus proditionis auctores fuiſſe Samnites alii tradiderunt.* (3) *quod ſuperius narratum eſt.* (4) *hac proditione.*
(5) *proconſulatu; qui tum novus honor.*

CAPUT XXIII.

Fraude Tarentinorum Lucani ab Romanis deficiunt.

27. ALiud ſubinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. nanque cum Tarentini rem Palæpolitanam vana ſpe auxilii aliquandiu ſuſtinuiſſent, poſtquam Romanos urbe potitos accepere, velut deſtituti, ac non qui ipſi deſtituiſſent, increpare Palæpolitanos: ira atque invidia in Romanos furere, eo etiam, quod, Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno ſocietas cœpta eſt) in fidem populi Romani veniſſe, allatum eſt. *quippe propemodum perventum ad ſe eſſe: jamque in eo rem fore, ut Romani aut hoſtes, aut domini, habendi ſint. diſcrimen profecto rerum ſuarum in bello Samnitium, eventuque ejus verti, eam ſolam gentem reſtare, nec eam ipſam ſatis validam; quando Lucanus defecerit: quem revocari adhuc, impelliique ad abolendam ſocietatem Rom. poſſe, ſi quaars ſerendis diſcordiis adhibeatur.* Hæc conſilia cum apud cupidos rerum novandarum valuiſſent; ex juventute quidam Lucanorum pretio aſciti, clamagis inter populares, quam honeſti, inter ſe multati ipſi virgis, cum corpora nuda intuliſſent in civium cœtum, vociferati ſunt, ſe quod caſtra Romana ingredi auſi eſſent, ab COS. virgis cæſos, ac prope ſecuri percuſſos eſſe. Deformis ſuapte natura res, cum ſpeciem (1) injuriæ magis, quam doli, præ ſe ferret; concitati homines cogunt clamore ſuo magiſtratus ſenatum vocare: & alii circumſtantes concilium, bellum in Romanos poſcunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agreſtium diſcurrunt: tumultuque etiam ſanos (2) conſternante animos, decernitur, ut ſocietas cum Samnitibus renovetur, legatique ad eam rem mittantur. repentina res, quia,

(1) *cum probabilior videretur injuria illata a Romanis, quam dolus ab ipſis Lucanis adornatus.*
(2) *concitante.*

Digitized by Google

quia ; (1) quam cauſam nullam, tam ne fidem quidem habebat ; coacti a Samnitibus & obſides dare, & præſidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recuſarunt. dilucere deinde brevi fraus cœpit, poſtquam criminum falſorum auctores Tarentum commigravere: ſed, (2) amiſſa omni de ſe poteſtate, nihil ultra, quam ut pœniteret fruſtra, reſtabat.

CAPUT XXIV.

Propter inſignem L. Papirii libidinem, & crudelitatem in C. Publilium debitorem ſuum, plebs nexu liberatur.

EO anno plebi Romanæ velut aliud (3) initium libertatis factum eſt, quod ligari nexi deſierunt. mutatum autem jus ob unius fœneratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. L. Papirius is fuit: cui cum ſe C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaque miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt, &, florem ætatis ejus fructum adventitium crediti ratus, primo perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus; dein, poſtquam aſpernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ; poſtremo, cum ingenuitatis magis, quam præſentis conditionis, memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. quibus laceratus juvenis cum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum, cum ætatis miſeratione atque indignitate injuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis liberumque ſuorum reſpectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. & cum COSS. tumultu re- 28.

(1) *ſicut ea res nulla cauſa nitebatur, ita ne credibilis quidem videbatur.* (2) *quia obſides dederant, & præſidia acceperant.* (3) *liberatio plebejorum a patriciorum creditorum ſævitia.*

pentino coacti, ſenatum vocarent; introeuntibus in curiam patribus laceratum juvenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes, oſtentabant. Victum eo die, ob impotentem injuriam unius, ingens vinculum fidei: juſſique COSS. ferre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in nervo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. ita nexi (1) ſoluti: cautumque in poſterum, ne necterentur.

CAPUT XXV.

Contra Veſtinos, qui cum Samnitibus arma conjunxerant, Brutus Coſ. exercitum educit: contra Samnites, cum alter Coſ. Furius Camillus morbo impediretur, dicitur Dictator L. Papirius Curſor.

29. EOdem anno cum ſatis per ſeipſum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, auctoreſque defectionis Tarentini ſolicitos haberent patres; acceſſit, ut & Veſtinus populus Samnitibus ſeſe conjungeret. quæ res ſicut eo anno ſermonibus magis paſſim hominum jactata, quam
U.C. in publico ullo concilio, eſt: ita inſequentis an-
30. ni COSS. L. Furio Camillo iterum, Junio Bruto Scævæ, nulla prior potiorque viſa eſt, de qua ad ſenatum referrent. & quanquam nova res erat, tamen tanta cura patres inceſſit, ut pariter eam ſuſceptam neglectamque timerent: ne aut impunitas eorum, laſcivia ſuperbiaque; aut bello poenæ expetitæ, metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marſi, Pelignique & Marucini: quos, ſi Veſtinus attingeretur, omnes habendos hoſtes. Vicit tamen pars, quæ in præſentia videri potuit majoris animi, quam conſilii: ſed eventus docuit, fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate patrum populus adver-

(1) *quoad pignerationem corporis.*

verſus Veſtinos juſſit : provincia ea Bruto , Samnium Camillo ſorte evenit . exercitus utroque ducti , & cura tuendorum finium hoſtes prohibiti conjungere arma . Cæterum alterum COS. L. Furium , cui major moles rerum impoſita erat , morbo gravi implicitum , fortuna bello ſubtraxit : juſſuſque dictatorem dicere rei gerendæ cauſa , longe clariſſimum bello , ea tempeſtate , dixit L. Papirium Curſorem : a quo Q. Fabius Maximus Rullianus magiſter equitum eſt dictus : par nobile rebus in eo magiſtratu geſtis ; diſcordia tamen , qua prope ad ultimum dimicationis ventum eſt , nobilius .

CAPUT XXVI.

Veſtini a Bruto Coſ. prælio obteruntur : in Samnio , cum L. Papirius Dictator reverſus ab exercitu in urbem eſſet ad auſpicia repetenda , Q. Fabius Magiſter equitum , occaſione inductus , contra edictum ejus , proſpere pugnat .

AB altero conſule in Veſtinis multiplex bellum , nec uſquam vario eventu , geſtum eſt . nam & pervaſtavit agros , & populando atque urendo tecta hoſtium ſataque , in aciem invitos extraxit , & ita prælio uno accidit Veſtinorum res , haudquaquam tamen incruento militi (1) ſuo , ut non in caſtra ſolum refugerent hoſtes , ſed jam , ne vallo quidem ac foſſis freti , dilaberentur in oppida , ſitu urbium , mœnibuſque ſe defenſuri . Poſtremo oppida quoque vi oppugnare adortus , primo Cutinam ingenti ardore militum , aut vulnerum ira , quod haud fere quiſquam integer prælio exceſſerat , ſcalis cepit : deinde Cingiliam . utriuſque urbis prædam militibus , quod eos neque portæ , neque muri hoſtium arcuerant , conceſſit . In Samnium (2) incertis 30. itum auſpiciis eſt : cujus rei vitium , non in belli eventum , quod proſpere geſtum eſt , ſed in

(1) *Romano* . (2) *non ſatis proſperis* .

Digitized by Google

rabiem atque iras imperatorum vertit. nanque Papirius dictator, a pullario monitus, cum ad auſpicium repetendum Romam proficiſceretur, magiſtro equitum denuntiavit, ut ſeſe loco teneret, neu, abſente ſe, cum hoſte manum conſereret. Fabius, cum, poſt profectionem dictatoris, per exploratores comperiſſet, perinde omnia ſoluta apud hoſtes, ac ſi nemo Romanus in Samnio eſſet; ſeu ferox adoleſcens indignitate accenſus, quod omnia in dictatore viderentur repoſita eſſe; ſeu occaſione bene gerendæ rei inductus, exercitu inſtructo, paratoque, profectus ad Imbrinium, (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum ſit, quo, ſi affuiſſet dictator, res melius geri potuerit. non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam, auctore L. Cominio Tr. milit., qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hoſtium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus (1) permiſit, ut ſuſtinere eos nulla vis poſſet. per arma, per viros late ſtragem dedere. ſecutus pedes impetum equitum, turbatis hoſtibus intulit ſigna. viginti millia hoſtium cæſa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoſte ſigna collata, dictatore abſente, bis rem egregie geſtam. apud antiquiſſimos ſcriptores una hæc pugna invenitur. in quibuſdam annalibus tota res prætermiſſa eſt.

CAPUT XXVII.

Q. Fabius audiens, Dictatorem, cujus edictum violaverat, iratum venire, ſalutem ſuam exercitui commendat.

MAgiſter equitum, ut ex tanta cæde, multis potitus ſpoliis, congeſta in ingentem acervum hoſtilia arma ſubdito igne concremavit: ſeu votum id deorum cuipiam fuit: ſeu credere libet,

(1) *immiſis.*

bet, Fabio auctore eo factum, ne ſuæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi ſcriberet, aut ſpolia in triumpho ferret. Literæ quoque de re proſpere geſta, ad ſenatum, non ad dictatorem miſſæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, ut, lætis aliis victoria parta, præ ſe ferret iram, triſtitiamque. miſſo itaque repente ſenatu, ſe ex curia proripuit; tum vero, non Samnitium magis legiones, quam majeſtatem dictatoriam, & diſciplinam militarem a magiſtro equitum victam & everſam dictitans, ſi illi impune ſpretum imperium fuiſſet. itaque plenus minarum iræque profectus in caſtra, cum maximis itineribus iſſet, non tamen prævenire famam adventus ſui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nuntiarent, dictatorem avidum pœnæ venire, alternis pœne verbis T. Manlii factum laudantem. Fabius, concione extemplo advocata, obteſtatus milites eſt, ut, *qua virtute rempublicam ab infeſtiſſimis hoſtibus defendiſſent, eadem ſe, cujus ductu auſpicioque viciſſent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem invidia; iratum virtuti alienæ felicitatique furere, quod ſe abſente * res egregie geſta eſſet: malle, ſi mutare fortunam poſſet, apud Samnites, quam Romanos, victoriam eſſe: imperium dictitare ſpretum; tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc invidia impedire virtutem alienam voluiſſe, cupidiſſimiſque arma ablaturum fuiſſe militibus, ne ſe abſente moveri poſſent: & nunc id furere, id ægre pati, quod ſine L. Papirio non inermes, non manci milites fuerint; quod ſe Q. Fabius magiſtrum equitum duxerit; ac non* (1) *accenſum dictatoris. Quid illum facturum fuiſſe, ſi quod belli caſus ferunt, Marſque communis adverſa pugna eveniſſet, qui ſibi, devictis hoſtibus, republica bene geſta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, ſupplicium magiſtro equitum,* (2) *& tunc*

31.

* al. res publica.

(1) *apparitorem.*
(2) *alii expunguut hæc*, & tunc victori.

tunc victori minetur ? Neque illum magiſtro equitum infeſtiorem , quam tribunis militum , quam centurionibus , quam militibus eſſe : ſi poſſit , in omnes ſæviturum fuiſſe : quia id nequeat , in unum ſævire : etiam invidiam , tanquam ignem , ſumma petere : in caput conſilii , in ducem incurrere . Si ſe ſimul cum gloria rei geſtæ extinxiſſet , tunc victorem velut in capto exercitu dominantem , quicquid licuerit in magiſtro equitum , in militibus auſurum . proinde adeſſent in ſua cauſa omnium libertati . ſi conſenſum exercitus eundem , qui in prælio fuerit , in tuenda victoria videat , & ſalutem unius omnibus curæ eſſe ; inclinaturum ad clementiorem ſententiam animum . poſtremo ſe vitam fortunaſque ſuas illo-
32. *rum fidei , virtutique permittere* . Clamor e tota concione ortus , uti bonum animum haberet : neminem illi vim allaturum , ſalvis legionibus Romanis .

CAPUT XXVIII.

Cum videretur Dictator de Q. Fabio magiſtro equitum ſumpturus ſupplicium , ille Romam profugit : ibi , cum neque cauſa , neque patris obteſtationes ab obſtinata Dictatoris ira eum tutarentur , populi precibus donatur .

HAud multo poſt dictator advenit : claſſicoque extemplo ad concionem advocavit . Tum ſilentio facto , præco Q. Fabium magiſtrum equitum citavit . qui ſimul ex inferiore loco ad tribunal acceſſit , tum dictator , *Quæro* , inquit , *de te , Q. Fabi , eum ſummum imperium dictatoris ſit , pareantque ei COSS. , regia poteſtas , prætores , iiſdem auſpiciis , quibus COSS. , creati ; æquum cenſeas , nec ne , magiſtrum equitum dicto audientem eſſe ? itemque illud interrogo ; cum me incertis auſpiciis profectum ab domo ſcirem , utrum mihi turbatis religionibus reſpub. in diſcrimen committenda fuerit , an auſpicia repetenda , ne quid dubiis diis agerem ? ſimul illud , quæ dictatori religio impedimen-*

to

to ad rem gerendam fuerit, num ea magiſter equitum ſolutus ac liber potuerit eſſe? Sed quid ego hæc interrogo? cum, ſi ego tacitus abiſſem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua ſententia fuerit. quin tu reſpondes, vetuerimne te quicquam rei me abſente agere? vetuerimne ſigna cum hoſtibus conferre? quo tu imperio meo ſpreto, incertis auſpiciis, turbatis religionibus, adverſus morem militarem, diſciplinamque majorum, & numen deorum, auſus es cum hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, reſponde: extra ea, cave, vocem emittas. Accede lictor. Adverſus quæ ſingula Q. Fabio cum reſpondere haud facile eſſet; & nunc quereretur eundem accuſatorem capitis ſui, ac judicem eſſe; modo, vitam ſibi eripi citius, quam gloriam rerum geſtarum, poſſe, vociferaretur; purgaretque ſe invicem, atque ultro accuſaret: tunc Papirius, redintegrata ira, ſpoliari magiſtrum equitum, ac virgas & ſecures expediri juſſit. Fabius fidem militum implorans, laceratis veſtem lictoribus, ad triarios, tumultum jam in concionem miſcentes, ſeſe recepit. inde clamor in totam concionem eſt perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi forte tribunali ſteterant; quia ſubjecti oculis imperatoris noſcitari poterant, orabant, ut parceret magiſtro equitum; neu cum eo exercitum damnaret. extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem; nec procul ſeditione aberant. ne tribunal quidem ſatis quietum erat. legati circumſtantes ſellam orabant, ut rem in poſterum diem differret, & iræ ſuæ ſpatium, & conſilio tempus daret: *ſatis caſtigatam adoleſcentiam Fabii eſſe: ſatis deformatam victoriam: ne ad extremum finem ſupplicii tenderet; neu unico juveni, neu patri ejus, clariſſimo viro, non Fabiæ genti eam inureret ignominiam.* cum parum precibus, parum cauſa proficerent; *intueri ſævientem concionem* jubebant: *ita irritatis militum animis ſubdere ignem, ac materiam ſeditioni, non eſſe ætatis, non prudentiæ ejus: neminem id Q. Fabio, pœnam deprecanti ſuam, vitio verſurum, ſed dictatori; ſi occæcatus ira*

infeſtam multitudinem in ſe pravo certamine moviſſet. poſtremo ne id ſe gratiæ dare Q. Fabii crederet, ſe jusjurandum dare paratos eſſe, non videri e repub. in Q. Fabium eo tempore animadverti. His vocibus cum in ſe magis incitarent dictatorem, quam magiſtro equitum placarent, juſſi de tribunali deſcendere legati: &, ſilentio nequicquam per præconem tentato, cum, præ ſtrepitu ac tumultu, nec ipſius dictatoris, nec apparitorum ejus vox audiretur, nox, velut in prælio, certamini finem fecit. magiſter equitum juſſus poſtero die adeſſe, cum omnes affirmarent infeſtius Papirium exarſurum, agitatum contentione ipſa exacerbatumque, clam ex caſtris Romam profugit: &, patre auctore M. Fabio, qui ter jam COS. dictatorque fuerat, vocato extemplo ſenatu, cum maxime conquereretur apud patres vim atque injuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmoventium auditur: & (1) ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. iterata deinde contentio eſt: & prehendi Papirius Fabium juſſit. ubi cum deprecantibus primoribus patrum, atque univerſo ſenatu, perſtaret in incœpto immitis animus; tum pater M. Fabius, *Quandoquidem*, inquit, *apud te nec auctoritas ſenatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitaſque magiſtri equitum, a te ipſo nominati, valet; nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigavere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello, & provoco ad populum; eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti ſenatus judicium, judicem fero, qui certe unus plus, quam tua dictatura, poteſt, polletque. videro ceſſuruſne provocationi ſis, cui rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit.* Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum cum aſcendiſſet, deduci eum de roſtris Papirius in partem inferiorem juſſit. Secutus pater, *Bene agis*, inquit, *cum eo nos deduci juſſiſti, unde &*

(1)

(1) *dictator.*

(1) *privati vocem mittere passemus*. Ibi primo non tam perpetuæ orationes, quam altercatio, exaudiebantur. vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabii senis, increpantis superbiam crudelitatemque Papirii: *se quoque dictatorem Romæ fuisse, nec a se quenquam, ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum: Papirium, tanquam ex hostium ducibus: sic ex Romano imperatore victoriam & triumphum peti. quantum interesset inter moderationem antiquorum, & novam superbiam crudelitatemque: dictatorem Quintium* (2) *Cincinnatum in L. Minutium COS., ex obsidione a se ereptum, non ultra sævisse, quam ut legatum eum ad exercitum pro COS. relinqueret. M. Furium* (3) *Camillum in L. Furio, qui, contempta sua senectute & auctoritate, fœdissimo cum eventu pugnasset, non solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet; sed, cum revertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis, optione ab senatu data, socium sibi imperii delegerit. nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, ne iram quidem unquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atque insciitia exercitus amisissent, quam ut pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore* * *nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi* al. *Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, & justissimos meritis tri-* lo. *umphos intentari. quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset: quo ultra iram violentiamque ejus excessuram fuisse, quam ut verberaret, necaretque? Quam conveniens esse, propter Q. Fabii victoriam civitatem in lætitia, in supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deum delubra pateant, aræ sacrificiis fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conspectu*

---

(1) *e rostris loqui non poterant nisi magistratus: ex inferiore autem loco etiam privati.*
(2) *supra l. 3.* (3) *l. 6.*

ctu populi Romani, intuentem Capitolium, atque arcem, deosque ab se (1) duobus præliis haud frustra advocatos? quo id animo exercitum, qui ejus ductu auspiciisque vicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiam inter hostes fore? Hæc simul jurgans, querens, deum hominumque fidem obtestans, & complexus filium plurimis cum
34. lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus majestas, favor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera, *imperium (2) invictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum, pro numine semper observatum, & Manliana imperia, & posthabita filii caritas publicæ utilitati* jactabantur. *Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles (3) de alieno imperio spreto, tanquam rei parvæ, disciplinæ militaris eversæ, juventuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incepto: nec ei, qui adversus dictum suum turbatis religionibus, ac dubiis auspiciis pugnasset, quicquam ex justa pœna remissurum. majestas imperii (4) perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papirium nihil de ejus jure diminuturum. optare, ne potestas tribunitia, inviolata ipsa, violet intercessione sua Romanum imperium; neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & jus dictaturæ extinguat. quod si feciſſet, non L. Papirium, sed tribunos, sed pravum populi judicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus COS., non magister equitum dictatoris parcat imperio; nemo hominum, nemo deorum (5) verecundiam habeat; non edicta imperatorum, non auspicia observentur; sine commeatu vagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se, ubi velint, exauctorent: infrequentia*

dese-

(1) *supra c. 26. fin. dixerat;* auctores habeo bis cum hoste signa collata.
(2) *inviolatum.* (3) *alii expungunt* tò de.
(4) *perpetuo servanda.* (5) *reverentiam.*

deferant ſigna ; neque conveniant ad edictum ; nec diſcernant , interdiu , nocte , æquo , iniquo loco , juſſu , injuſſu imperatoris pugnent ; & non ſigna , non ordines ſervent ; latrocinii modo cæca & fortuita , pro ſolemni & ſacrata , militia ſit . Horum criminum vos reos in omnia ſecula offerte , tribuni plebis : veſtra (1) *obnoxia capita pro licentia Qu. Fabii objicite .* Stupentes tribunos , & ſuam jam vicem magis anxios , quam ejus , cui auxilium ab ſe petebatur , liberavit onere conſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem verſus , ut ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret , tribuni quoque inclinatam rem in preces ſubſecuti , orare dictatorem inſiſtunt , ut veniam errori humano , veniam adoleſcentiæ Q. Fabii daret : ſatis eum pœnarum dediſſe . Jam ipſe adoleſcens , jam pater M. Fabius , contentionis obliti , procumbere ad genua , & iram deprecari dictatoris . Tum dictator , ſilentio facto , *Bene habet* , inquit , *Quirites . vicit diſciplina militaris : vicit imperii majeſtas : quæ in diſcrimine fuerunt , an ulla poſt hanc diem eſſent . non noxæ eximitur Qu. Fabius , qui contra edictum imperatoris pugnavit ; ſed noxæ damnatus , donatur populo Romano , donatur tribunitiæ poteſtati , precarium , non juſtum auxilium ferenti . Vive , Q. Fabi , felicior hoc conſenſu civitatis ad tuendum te , quam , qua paulo ante exultabas , victoria : vive , id facinus auſus , cujus tibi ne parens quidem , ſi eodem loco fuiſſet , quo fuit L. Papirius , veniam dediſſet . mecum , ut voles , reverteris in gratiam : Pop. Romano , cui vitam debes , nihil majus præſtiteris , quam ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit , ut bello ac pace pati legitima imperia poſſis .* Cum ſe (2) nihil morari magiſtrum equitum pronuntiaſſet ; digreſſum eum (3) templo lætus ſenatus , lætior populus , circumfuſi , ac gratulantes hinc magiſtro equitum , hinc dictatori , proſecuti ſunt : firmatumque imperium mi-

35.

(1) *poſterorum judiciis .* (2) *hac formula abſolvendi dabatur reo abeundi facultas .*
(3) *roſtris v. ſupra c. 12. fin.*

militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili adolescentis T. Manlii, videbatur.

CAPUT XXIX.

Commisso a Papirio Dictatore cum Samnitibus prælio, infensi ejus severitati milites victoriam impediunt: quibus cum dexteritate conciliatis, hostes demuo Dictator aggressus, subigit, ac de illis triumphat.

FOrte ita eo anno evenit, ut quotiescunque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quam truceem dictatoris iram, timeret. itaque frumentatores cum circumventi ex insidiis cæsi loco iniquo essent; creditum vulgo est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoque ira alienavit a dictatore militum animos, jam ante infensos, quod implacabilis Q. Fabio fuisset; & quod suis precibus negasset, ejus populo
36. Romano veniam dedisset. Postquam dictator, præposito in urbe L. Papirio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra redîit: neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. nanque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu, adesset an abesset, parvi facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut, si ducis consilia favor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit: ita destruxit aciem loco, ac subsidiis, ita omni arte bellica firmavit, cessatum a milite: ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux, quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & severitatem miscendam comitati. itaque, adhibitis

le-

legatis, ipſe circum ſaucios milites inſerens in tentoria caput, ſingulos, ut ſeſe haberent, rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribuniſque, & præfectis demandabat. rem per ſe popularem ita dexter egit, ut, medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur; nec quicquam ad ſalubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta eſt. Refecto exercitu cum hoſte congreſſus, haud dubia ſpe ſua militumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi ſigna cum dictatore fuerit. Inceſſit deinde, qua duxit prædæ ſpes, victor exercitus; perluſtravitque hoſtium agros, nulla arma, nullam vim, nec apertam, nec inſidiis, expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem (1) ediderat militibus: nec ira magis publica, quam privatum compendium, in hoſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites pacem a dictatore petiere: cum quo pacti, ut ſingula veſtimenta militibus, x annuum ſtipendium darent: cum ire ad ſenatum juſſi eſſent, ſecuturos ſe dictatorem reſponderunt, unius ejus fidei, virtutique cauſam ſuam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus Dictator triumphans urbem eſt ingreſſus: & cum ſe dictatura abdicare vellet, juſſu patrum, prius, quam abdicaret, COSS. creavit, C. Sulpitium Longum iterum, Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus (2) agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt; nec earum ipſarum ſancta fides fuit; adeo, poſtquam Papirium abiſſe magiſtratu nuntiatum eſt, arrecti ad bellandum animi ſunt. 37. U.C. 411.

(1) *edicto conceſſerat: cum ex manubiis redacta pecunia in ærarium maximam partem inferri ſoleret.*

(2) *adhuc diſceptabatur.*

CA-

CAPUT XXX.

Samnitibus deficientibus, & Apulis arma inferuntur. Lata a Flavio tribuno pleb. lex de pœna Tusculanorum, cum illi Romam ad veniam impetrandam venissent, antiquatur.

C. Sulpitio, Q. Æmilio (Aulium quidam annales habent) COSS., ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum accessit. utroque exercitus missi. Sulpitio Samnites, Apuli Æmilio sorte evenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed (1) socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium vix a se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit vero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumque evastatum: hostes nec hic, nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque, & portæ plena armatorum fuerint, & cum concursatum, clamatumque ad arma omnibus locis esset; prima luce nec auctor, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit judicium. M. Flavius Tr. pleb. tulit ad populum, ut in Tusculanos animadverteretur, quorum ope ac consilio, Veliterni Privernatesque populo Romano bellum fecissent. populus Tusculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit; ea multitudo veste mutata, & specie reorum, tribus circuit, genibus se omnium advolvens. plus itaque misericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quam causa ad crimen purgandum, valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes verberatos necari: conjuges, liberos-

(1) *populi R. socios, Apuliæ populos.*

roſque ſub corona, lege belli, venire : memoriamque ejus iræ Tuſculanis in pœnæ tam atrocis auctores manſiſſe ad patrum ætatem, conſtat ; nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum (1) Papiriam ferre ſolitum.

CAPUT XXXI.

Samnites ingenti prælio ab A. Cornelio Arvina Dictatore ſuperati, res ex fœdere repetitas Romanis reddunt.

INſequenti anno, Qu. Fabio, L. Fulvio COSS., A. Cornelius Arvina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitum, metu gravioris in Samnio belli, (conducta enim pretio a finitimis juventus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adverſus Samnites duxerunt. Caſtra in hoſtico incurioſe ita poſita, tanquam procul abeſſet hoſtis : cum ſubito advenere Samnitium legiones tanta ferocia, ut vallum uſque ad ſtationem Romanam inferrent. nox jam appetebat : id prohibuit munimenta adoriri ; nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator, ubi propiorem ſpe dimicationem vidit ; ne militum virtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui conſpectum hoſtium fruſtrarentur, ſilentio legiones educit : nec tamen fallere, propter propinquitatem caſtrorum, potuit. eques extemplo inſecutus ita inſtitit agmini, ut donec luceſceret, prælio abſtineret. ne pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. eques luce demum auſus incurſare in hoſtem, carpendo noviſſimos, premendoque iniquis ad tranſitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem aſſecutus : & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator, poſtquam ſine magno incommodo progredi non poterat, eum ipſum, in quo conſtiterat, locum caſtris communiri juſſit. Id vero, cir-

38. U.C. 432.

(1) *Papiriæ tribus ſuffragia ; in quam tribum præſertim conjecti Tuſculani cives erant. Vid. l. 9.*

circumfuso undique (1) equitatu, ut (2) vallum peteretur, opusque inciperet, fieri non poterat. Itaque ubi neque eundi, neque manendi copiam esse videt; instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. auxerat id maxime animos, quod, (3) ignari loco iniquo, non hosti cessum, velut fugientes ac territos, terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquavit pugnam, jam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die, ab hora diei tertia ad octavam, ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit; neque signa promota loco, retrove recepta; neque recursum ab ulla sit parte. in suo quisque gradu obnixi, urgentes scutis, sine (4) respiratione, ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ in defatigationem ultimam, aut noctem spectabat. Jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant: cum subito Samnitium equites, cum, turma una longius provecta, accepissent impedimenta Romanorum, procul ab armatis, sine præsidio, sine munimento stare, aviditate prædæ impetum faciunt. quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit, *sine modo*, inquit *sese præda præpediant*. alii deinde super alios, diripi passim, ferrique fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito, *Vides tu*, inquit, *M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere, quod inter prædandum omni multitudini evenit, dissipatos: varos equis insidentes, varos, quibus ferrum in manu sit, invenies: equosque dum præda onerant, cæde*

iner-

(1) *hostium*.

(2) *ut lignatum irent*. *alii* vallus, *alii* peterent, ... & inciperent.

(3) *Samnites ignorabant Romanos non cessisse hosti (Samniti) sed decessisse loco iniquo*.

(4) *nec intermittentes certamen, nec retro spectantes*.

inermes : cruentamque illis prædam redde . mihi legiones , peditumque pugna curæ erunt : penes te equeſtre ſit decus . Equitum acies , qualis quæ eſſe inſtructiſſima poteſt , invecta in diſſipatos , impeditoſque hoſtes , cæde omnia replet . inter ſarcinas omiſſas repente , objacentes pedibus fugientium , conſternatorumque equorum , neque pugnæ , neque fugæ ſatis potentes cædunt . tum deleto prope equitatu hoſtium , M. Fabius , circumductis paululum alis , ab tergo pedeſtrem aciem adoritur . clamor inde novus accidens & Samnitium animos terruit : & dictator , ubi reſpectantes hoſtium anteſignanos , turbataque ſigna , & fluctuantem aciem vidit , tum appellare , tum adhortari milites ; tribunos , principeſque ordinum nominatim ad iterandam ſecum pugnam vocare . Novato clamore , ſigna inferuntur , & (1) quicquid progrediebantur , magis magiſque turbatos hoſtes cernebant . Eques ipſe jam primis erat in conſpectu : & Cornelius reſpiciens ad manipulos militum , quod manu , quod voce poterat , monſtrabat , vexilla ſe ſuorum parmaſque cernere equitum . quod ubi auditum , ſimulque viſum eſt ; adeo repente laboris per diem pœne totum tolerati , vulnerumque obliti ſunt , ut haud ſecus , quam ſi tum integri e caſtris ſignum pugnæ accepiſſent , concitaverint ſe in hoſtem . nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum , peditumque vim potuit . partim in medio cæſi , partim in fugam diſſipati ſunt . pedes reſtantes , ac circumventos cecidit : ab equite fugientium ſtrages eſt facta : inter quos & ipſe imperator cecidit . Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit , ut omnibus conciliis fremerent , *minime id quidem mirum eſſe , ſi impio bello , & contra fœdus ſuſcepto , infeſtioribus merito diis , quam hominibus , nihil proſpere agerent : expiandum id bellum magna mercede . luendumque eſſe : id referre tantum , utrum ſupplicia noxio paucorum , an omnium innoxio præbeant ſanguine* . audebantque jam quidam 39.

no-

(1) *quantum* .

nominare auctorem armorum. unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. vir nobilis, potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, *ut Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum eo præda omnis Romana captivique ut Romam mitterentur; quæque res per feciales fœdere repetitæ essent, secundum jus fasque restituerentur.* (1) Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se, ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi. nihil tamen earum rerum, præter captivos, ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: (2) cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex S. C. triumphavit. Hoc bellum a COSS. bellatum quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse; Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas præ-
40. das egisse. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit, an ut esset, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret: functusque eo haud sane memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret. (3) nec facile est, aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis; dum familia ad se quæque famam rerum gestarum, honorumque fallente mendacio trahunt. inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur.

---

(1) *Samnitum.*

(2) *non acceptæ res cæteræ, quæ debebantur, nec pax data.*

(3) *sive facta quis comparet, sive auctores, difficile est perspicere, quid sequendum sit.*

Finis Tomi Primi.

2758763

Digitized by Google

2758763, A.

Digitized by Google

B.5.5.650

B.N.C. - FIRENZE
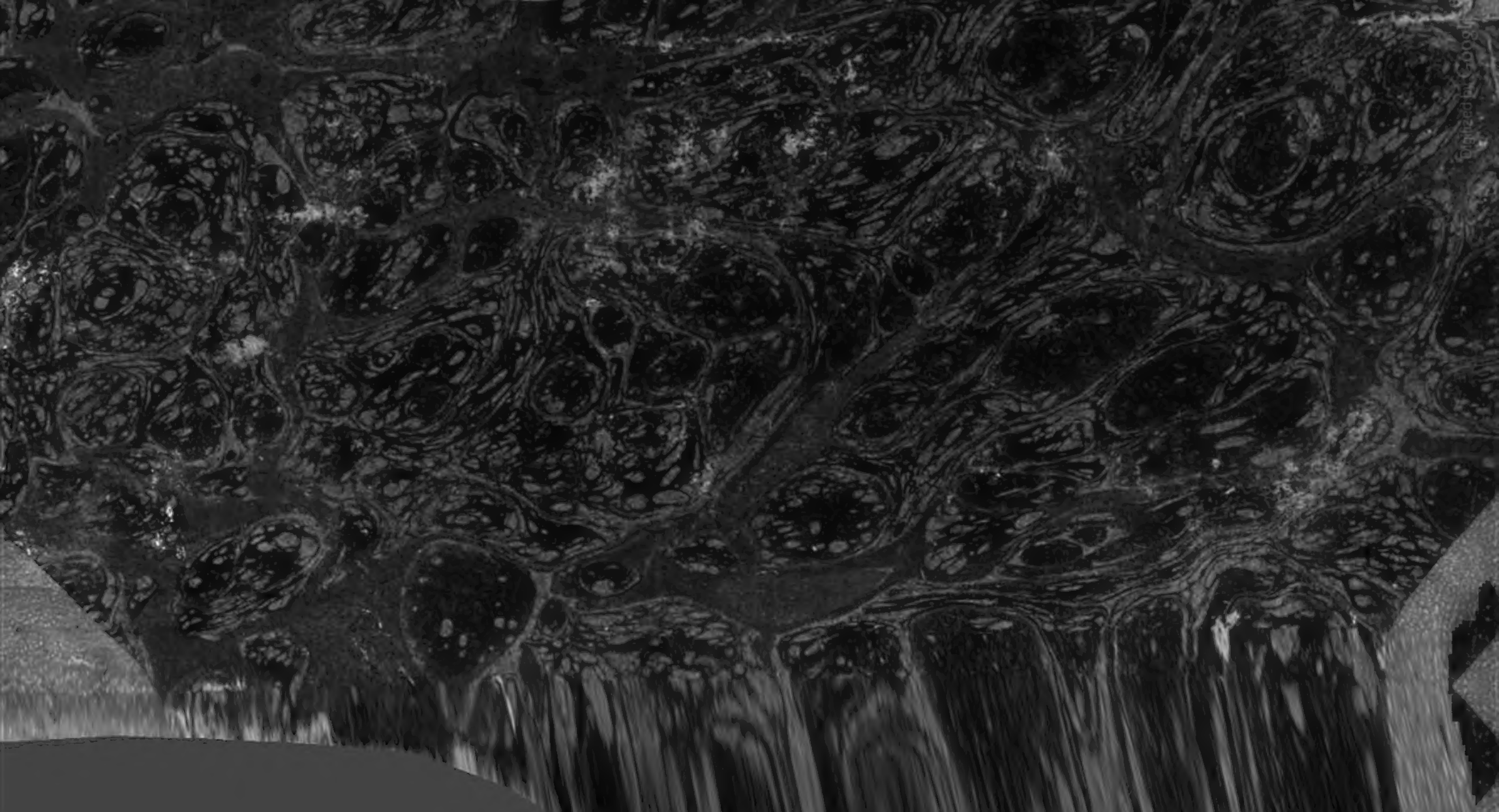
Digitized by Google